

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Гуманітарний факультет

Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«КРАЇНОЗНАВСТВО»

Одеса – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«КРАЇНОЗНАВСТВО»

для здобувачів вищої освіти I курсу спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії» денної форми навчання

Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри міжнародних відносин та права
Протокол № 1 від «30» серпня 2021 р.

Одеса – 2021

Конспект лекцій з дисципліни «Країнознавство» для здобувачів вищої освіти I курсу спеціальності 291 – «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І. М., Шевченко Б. Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.

У конспекті розміщені матеріали з предмету «Країнознавство». Крім загальних питань, у конспекті є навчальна література, яка може бути використана здобувачами вищої освіти при підготовці до занять з «Країнознавства».

Призначається для здобувачів вищої освіти денної форми навчання.

Зміст

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
СЕМЕСТР 1	6
Лекція 1. Вступ. Предмет, метод, завдання країнознавства	6
Лекція 2. Територія, географічне положення та природа країни. Народонаселення та розселення	10
Лекція 3. Інфраструктура. Порівняння і типологія в країнознавстві. Політична карта світу	16
Лекція 4. Регіональний поділ світу	21
Лекція 5. Західна Європа: особливості економічного розвитку, загальні соціальні та політичні характеристики	27
Лекція 6. Південна Європа: загальна характеристика регіону	36
Лекція 7. Країни Бенілюксу	48
Лекція 8. Карликові держави Європи	57
Лекція 9. Північна Європа, характеристика регіону. Швеція, Норвегія. (Частина 1)	66
Лекція 10. Північна Європа, характеристика регіону. Данія. Ісландія. Фінляндія. (Частина 2)	74
Лекція 11. Країни балканського регіону	82
Лекція 12. Східна Європа: загальна характеристика регіону. (1 частина)	95

Лекція 13. Східна Європа: загальна характеристика регіону. Чехія. Словаччина. Угорщина. (2 частина).....	102
Лекція 14. Пострадянські країни Балтії. Прибалтика, Литва, Латвія, Естонія.....	108
Лекція 15. Країни СНД. Соціально-економічна й політична характеристика союзу	114
СЕМЕСТР 2	120
Лекція 1. Країни Закавказзя – особливості регіону в сучасному світі.	120
Лекція 2. Центральна (Середня) Азія: Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан.	132
Лекція 3. Країни Південно-Західної Азії.....	140
Лекція 4. Південна Азія: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Непал.	148
Лекція 5. Країни Східної Азії. КНР. Японія. Тайвань.	161
Лекція 6. Країни Південно-Східної Азії: спільне й відмінне в розвитку.....	172
Лекція 7. Місце й роль Ізраїлю у світовій політиці й економіці	197
Лекція 8. Країни Північної Америки. Частина 1. Сполучені Штати Америки.	204
Лекція 9. Країни північної Америки. Частина 2. Канада.....	210
Лекція 10. Країни Північної Америки. Мексика.	215
Лекція 11. Країни Центральної Америки. Специфіка розвитку регіону.	219
Лекція 12. Країни Південної Америки.....	229
Лекція 13. Австралія. Океанія. Специфіка розвитку регіону.	238
Лекція 14. Країни Північної та північно-західної Африки.	247
Лекція 15. Країни Центральної та Південної Африки.	255
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	261

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Дисципліна «Країнознавство» є складовою частиною вивчення циклу дисциплін професійної підготовки обов'язкової частини навчального плану.

Важливість та доцільність введення цього курсу пояснюється вагомим значенням комплексу знань про країни, з якими Україна має культурні, політичні та економічні зв'язки. Наша держава Україна намагається активно інтегруватися до світового співтовариства, утворює сприятливі умови для розвитку зовнішньої торгівлі і залучення іноземних інвестицій.

Курс «Країнознавство» передбачає вивчення основних закономірностей і проблем територіальної організації господарства як об'єктивної умови і чинника інтенсифікації економічного і соціального розвитку країн. «Країнознавство» включає вивчення: загального економіко-територіального огляду світу (де розглядаються сучасна політична ситуація в світі, світові природні ресурси і світове господарство); безпосередньо країнознавчі теми з ознайомлення з особливостями соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу та заключну тему, яка присвячена зовнішнім відносинам України з країнами світу.

Предметом даної науки є соціально-економічний комплекс країни, який включає в себе визначення її економічного потенціалу, оцінку ресурсних можливостей, ємність внутрішнього ринку, соціально-економічну структуру, економічну політику уряду, культурні та національні традиції. Перед курсом поставлена **навчальна мета** – формування у здобувачів навичок аналізу і наукового обґрунтування організації господарства в залежності від трудових та природних ресурсів і науково-технічного потенціалу різних країн.

Знання умов і особливостей розвитку в різних країнах, у тому числі, знання джерел формування товарних ресурсів, торговельного потенціалу країни, розміщення виробництва товарів широкого вжитку, міжрайонних зв'язків та їхньої ролі в забезпеченні товарними ресурсами країни – усе це необхідно кожному висококваліфікованому фахівцю. У процесі занять здобувачі повинні навчитись користуватися різними статистичними довідниками, матеріалами поточної періодичної преси, засобів масової інформації. З цієї причини більшість завдань передбачає використання статистичних довідників і навчальних посібників з міжнародної співпраці. Це прилучає здобувачів до широкого кола літературних, статистичних і картографічних джерел, формує в них навички знаходити необхідний матеріал для відповідного аналізу. З метою посилення теоретичної спрямованості курсу „Країнознавство” і відображення проведених у країнах ринкових реформ, здобувачам необхідно використовувати в процесі самостійної роботи матеріали державних документів. Крім цього, необхідно досліджуваний матеріал пов'язувати з конкретними питаннями розглянутих проблем.

Метою вивчення дисципліни «Країнознавство» є формувати у здобувачів системи знань з основних політичних характеристик країн світу, з глобальною трансформацією усіх країн світу до нового якісного стану, нового типу цивілізації третього тисячоліття в умовах посилення взаємозалежності національних економік, світових інтеграційних процесів, що складаються у світовій економічній системі, з метою адаптації економіки України до системи міжнародного поділу праці. Комплексне вивчення країн або їх регіонів, з метою виявлення та систематизації на конкретних територіях загальних закономірностей їх розвитку.

Завданнями, що мають бути вирішені в процесі викладання дисциплін, є:

1. вивчення основних параметрів країн світу, як об'єктів соціально-економічного простору;
2. вміння аналізувати соціально-економічну типологію країн;
3. засвоєння основних тенденцій розвитку країн в процесі глобалізації (економічна та політична інтеграція);
4. виявлення тенденцій та перспективи зовнішніх відносин України з країнами світу (економічні, політичні, культурні);
5. вміння характеризувати країни світу у межах соціально-політичних регіонів

СЕМЕСТР 1

Лекція 1. Вступ. Предмет, метод, завдання країнознавства.

1. **Методологічні засади країнознавства**
2. **Країнознавство як наука, роль у суспільстві.**
3. **Роль країнознавства в галузі зовнішніх економічних та політичних зв'язків.**

Основні поняття: аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання, абстрагування, узагальнення.

1. Вступ. Методологічні засади країнознавства

Початок ХХІ ст. ознаменувався динамічними перетвореннями у світі, пов'язаними із загостренням боротьби між протилежними тенденціями розвитку суспільства. З одного боку, поширюються глобалізаційні процеси, які охоплюють усі сфери людської діяльності, розвиваються процеси міжнародної інтеграції. З іншого — наростають локалізаційні дезінтеграційні процеси, які, як це не парадоксально, відбуваються паралельно з глобалізацією та інтеграцією. Саме у царині єдності й боротьби цих протилежностей і проходить розвиток народів і країн у наш час.

У такому контексті предмет "Країнознавство", який викладається для здобувачів факультетів міжнародних відносин, виступає як один з провідних у цілісному розумінні процесів, які відбуваються у сучасному світі. Адже навчальна дисципліна "Країнознавство" закладає підвалини, фундамент, орієнтири не лише для всього подальшого навчання студентів, а й основу їх свідомого вибору тематики наукових досліджень, пошуку районів нашої планети, які стануть для них пріоритетними, визначення мовно-культурних уподобань тощо. Таким чином ця дисципліна дає імпульс до усвідомленого вибору долі й обґрунтованого пошуку вузької регіональної і галузевої спеціалізації майбутнього фахівця-міжнародника.

Об'єкт і предмет країнознавства

Країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності.

Країнознавство — це: 1) наука і навчальна дисципліна, яка займається комплексним вивченням країн, систематизує та узагальнює різноманітні дані про їх місце розташування, природу, населення, господарство, історію, право, культуру, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин тощо; 2) комплексне вивчення країн або великих регіонів з метою виявлення на конкретних територіях загальних закономірностей, які встановлюються політичною, фізичною й економічною географією.

Виділяються три напрями країнознавства: фізико-географічний, економіко-географічний і соціально-політичний. Країнознавство поділяється на фізико-географічне, економіко-географічне, політико-географічне, історико-географічне, воєнно-географічне, медико-географічне та ін.

Методи країнознавчих досліджень — сукупність прийомів та операцій, різні способи здійснення наукових досліджень у країнознавстві. Існують різні підходи до виділення та групування країнознавчих методів. Умовно можна виокремити кілька основних груп:

- 1) загально-логічні — аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання, абстрагування, узагальнення;
- 2) теоретичні — експеримент, гіпотетичний перехід від абстракції до конкретності, аксіоматичний метод, математична формалізація;
- 3) соціологічні — соціально-політичний експеримент, контент-аналіз, анкетування, інтерв'ю, опитування, спостереження, вивчення соціальних настанов;
- 4) соціально-психологічні — соціально-психологічний експеримент, спостереження, контент-аналіз, соціометричне опитування, тестування;

5) порівняльні (компаративні) — порівняльно-географічний і порівняльно-історичний, конкретного аналізу, періодизації, хронологічний, ретроспективний, прогностичний, послідовних порівнянь;

6) емпіричні — практичний експеримент, статистичний (аналіз статистичного матеріалу), конкретного моделювання;

7) системно-функціональні — системний, інституціональний, функціональний, структурно-функціональний аналіз, композиція, декомпозиція;

8) діяльнісні — метод прийняття рішень, раціональний, змішано-скануючий, теорії груп, метод дії;

9) спеціальні — картографічний, метод збору країнознавчої інформації, експериментальне країнознавче дослідження, «гра масштабами», індексний метод тощо.

Завдання країнознавства слід розглядати у двох основних вимірах:

1) науково-теоретичному — розробити цілісну концепцію розвитку та функціонування всього суспільства із урахуванням співвідношення і взаємозв'язку між різними системами суспільної організації (політичною, соціальною, господарською, правовою тощо);

2) навчальному — озброїти студентів теоретичними знаннями в галузі різних сфер життя окремих країн і регіонів, а також практичними вміннями побудови комплексних країнознавчих характеристик із використанням набутих знань і дослідницьких країнознавчих методів.

2. Країнознавство як наука, роль у суспільстві.

Останнім часом, у зв'язку з диверсифікацією міжнародних відносин України в галузі країнознавства, все більше переважають дослідження, у яких на перший план виступає різнобічний аналіз найважливіших проблем тих країн, з якими наша держава має тісні зв'язки. Такі проблемно орієнтовані дослідження тісно пов'язані з практикою дво - і багатосторонніх відносин між країнами світу. При цьому пріоритети здебільшого надаються моделюванню ситуацій і прогнозуванню розвитку подій та явищ. Проблемна орієнтація сприяє зростанню практичної значимості країнознавства і водночас створює умови для розвитку його методологічної бази. Вона теж пов'язана з упровадженням системного підходу, вимагає розгляду найважливіших проблем на глобальному рівні. Це ще більше надає країнознавству передбачуваної прогностичної спрямованості. Прогноз у країнознавстві, як конкретне передбачення стану певного явища в майбутньому на основі спеціального наукового дослідження, набуває у XXI ст. особливого значення, тому що конкретна цінність правильного, науково обґрунтованого передбачення у сфері міждержавних відносин стрімко зростає. Вміння передбачати ситуацію з урахуванням усезростаючої кількості різновекторних чинників стає головним і найдорожчим "товаром" аналітиків у країнознавстві.

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу, а також їх великі частини (райони, штати, області, провінції тощо) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання.

Очевидно, що країни і регіони світу вивчає не лише країнознавство. Країни і регіони світу є об'єктом вивчення також і історії, і географії, і філософії, і культурології, суспільствознавства, соціології, геології та безлічі інших наук і навчальних дисциплін. Кожна з них досліджує лише певну складову об'єкта, тобто його конкретні властивості, явища, процеси і відношення. Отже, та складова об'єкта дослідження, на яку найбільшою мірою й спрямована увага тієї чи іншої науки і називається її предметом.

Предметом країнознавства є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені.

Отже, на відміну від інших наук і навчальних дисциплін, які цікавляться лише певними аспектами діяльності країн, країнознавство інтегрує в собі універсальні знання про країни,

відображаючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу.

Що означає системна універсальність предмета країнознавства?

Як аксіома приймаються такі твердження.

По-перше, всі сфери функціонування суспільства будь-якої країни так чи інакше тісно взаємопов'язані.

По-друге, цілісної картини тієї чи іншої держави або регіону при вилученні (нехтуванні) того чи іншого її елемента (сфери, регіону) отримати не можливо.

По-третє, велике значення має взаєморозміщення (взаєморозташування) країн і регіонів стосовно одне одного у географічному (геополітичному) просторі.

По-четверте, країни і міждержавні утворення існують у часі, який разом з простором визначають буття людей, народів і суспільств.

По-п'яте, будь-яка система (країна) складається з підсистем нижчого ієрархічного рівня (структур, поєднань, утворень, комплексів, формувань). До них належать переважно територіально-управлінські системи (штати, губернії, області, провінції тощо).

По-шосте, функціонування територіальних утворень (країн і регіонів) відбувається як постійна і перманентна зміна їх станів унаслідок як внутрішньої взаємодії елементів, так і взаємодії з довкіллям.

Конкретними об'єктами дослідження країнознавства є галузеві (інтегральні) чи просторово-територіальні форми організації країн як у цілому, так і їх окремих частин. Наприклад, можна вивчати населення Сполучених Штатів Америки, чи культуру індіанців Бразилії, чи екологічні проблеми Німеччини (галузевий (інтегральний) аспект). Просторово-територіальний аспект дослідження конкретних об'єктів полягає в комплексному вивченні, наприклад штату Каліфорнія в США або провінції Квебек у Канаді. Звичайно можна конкретним об'єктом дослідження обрати поєднання цих двох аспектів, приміром природно-ресурсний потенціал острова Хоккайдо в Японії.

Закономірності й принципи країнознавства

Виникнення, існування та взаємодія країн на політичній карті світу і окремих їхніх частин є наслідком дії (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людських спільнот.

У науковій літературі чіткої межі між законами і закономірностями не має: здебільшого ці визначення вживаються як синоніми і в словниках трактуються як необхідні, істотні, стійкі, повторювані відношення між явищами у природі й суспільстві. Щоб уникнути плутанини пропонуємо **законами** вважати відношення найзагальніші, які притаманні великим групам явищ. Часткові, або ж специфічні, закони, характерні для певних наукових напрямків, будемо називати у цьому підручнику **закономірностями**, звідси — країнознавство ґрунтується у своєму розвитку на загальних законах буття, які мають у цій науці специфічні вияви (закономірності).

У суспільних науках закономірності не є абсолютно детермінованими і незмінними в просторі і часі. Вони є об'єктивними відношеннями, які не залежать від волі людей, але їх реалізація в суспільстві можлива лише в процесі людської діяльності в тій чи іншій сфері життя певної країни або міждержавних відносин. У цьому головна відмінність суспільних законів від законів природи. Пізнання й ефективне практичне застосування суспільних закономірностей дає змогу якнайкраще функціонувати країні на політичній карті світу, регіонально взаємодіяти з іншими державами. Тому ті країни, де уряди здійснюють оптимальну внутрішню і зовнішню політику, що ґрунтується на пізнанні закономірностей внутрішньої і зовнішньої організації держави як системного організму, процвітають. У протилежному випадку країна, яка має всі об'єктивні умови для успішного розвитку, але має непрофесійне або злочинне керівництво, перебуває в перманентній соціально-економічній кризі.

3. Роль країнознавства в галузі зовнішніх економічних та політичних зв'язків.

Якраз на усвідомленні певних закономірностей базується вироблення відповідних принципів у країнознавстві. Керуючись закономірностями, вчені розробляють принципи їх реалізації в царині внутрішньодержавних і міждержавних відносин. Зокрема, було сформульовано кілька закономірностей розвитку держав.

Функції країнознавства — існує два основних підходи до визначення ролі та призначення країнознавства: перший — за відомим країнознавцем М. Баранським — 1) ландшафтознавство; 2) вчення про економічний регіон; другий — з точки зору сучасного наукового бачення і комплексного підходу — 1) описова; 2) інформаційно-аналітична (методика одержання, обробки, узагальнення та передачі країнознавчої інформації); 3) культурно-освітня; 4) науково-дослідницька; 5) практична; 6) прогностична; 7) методологічна (розробка та використання методів дослідження й аналізу країнознавчої інформації); 8) світоглядна.

Закономірність неминучого розпаду імперій. За цією закономірністю будь-яка багатонаціональна імперія *неминуче* приречена на розпад. С. С. Рожков переконливо доводить, що розвиток імперії як суспільної системи абсолютно чітко описується за допомогою так званої "логістичної кривої", яка належить до математичних закономірностей. Це, своєю чергою, свідчить, що ця закономірність, яка виявляється в різних науках, уже близька до закону. За цією закономірністю імперія на початку свого існування зростає поступово. З часом територіальна експансія стає все стрімкішою. Згодом темпи загарбання нових територій, народів і країн уповільнюються. На цій стадії імперія досягає стану "насичення" і втрачає стабільність. Після гострої кризи імперія починає розпадатися, але можливе її короткочасне відновлення. Врешті-решт імперія остаточно і назавжди розпадається з утворенням нових країн.

Історія повністю підтверджує цю закономірність. Всі великі багатонаціональні імперії розпалися: Римська, Османська, Британська, Радянський Союз тощо.

Закономірність зростання кількості країн на політичній карті світу полягає в поступовому збільшенні кількості незалежних держав. Ця закономірність теж має фактологічне підтвердження в просторі і часі. У XIX ст. у світі було близько 50 країн.

З часом їх чисельність зросла до 100, 150, нині ця цифра сягає двохсот. Не треба бути пророком, щоб, усвідомивши цю закономірність, спрогнозувати збільшення чисельності країн і в майбутньому. У світі донині існують великі багатонаціональні держави (імперії), поділ яких на іноді значну кількість нових країн справа лише часу. До них належать, наприклад, Російська Федерація, Індія, США тощо.

Особливо в цьому сенсі вирізняється Африка. Колоніальні держави тут створили велику кількість штучних країн, кордони яких розділили народи і племена, змусивши їх жити в різних державах. Завершення формування націй в Африці неминуче приведе до радикальних змін на політичній карті цього материка. Відокремлення від Ефіопії Еритреї і створення нею незалежної держави лише перша ластівка в цьому об'єктивному процесі. **Закономірність створення національних держав** виявляється в нездоланному бажанні будь-якої нації створити незалежну державу. З цією метою нація мобілізує всі наявні в неї ресурси, аж до ведення перманентних воєн. Таких прикладів в історії безліч. У наш час бездержавні курди, будучи доволі численним народом, продовжують боротьбу за створення власної національної держави. Ця боротьба, то стихаючи, то знову наростаючи, триває вже не одне століття.

Так як на сучасній політичній карті налічується близько 200 країн, а всього на нашій планеті понад 5000 народів, можна передбачити у XXI ст. загострення національно-визвольної боротьби. Це пов'язано насамперед з тим, що без створення власної держави жодна нація не може повністю самореалізуватися.

Країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує і узагальнює дані про їх природу, населення,

господарство, культурно-історичні особливості, внутрішні просторові відмінності. Існує значна кількість наукових напрямів, які аналізують різні аспекти виникнення, функціонування і занепаду держав та їх взаємодію на політичній карті світу. Серед них можна виділити географічний детермінізм, енвайронменталізм, різні теорії і концепції держави.

Сучасне країнознавство у своєму розвитку базується також на глобальних і в регіональних геополітичних та геостратегічних концепціях. Серед них найвідомішими є атлантизм, мондіалізм, євразійство. Виникнення, існування, взаємодія країн на політичній карті світу і в окремих його частинах є наслідком дій (впливу, реалізації) як об'єктивних (незалежних від волі людини) законів і закономірностей, так і принципів, розроблених людськими спільнотами. У сучасній практиці міжнародних відносин існують суперечності, які постійно загострюються, між закономірностями країнознавства і усталеними принципами взаємодії країн на міжнародній арені.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, що вивчає країнознавство як наука?
2. Визначте об'єкт вивчення країнознавства?
3. Визначте предмет країнознавства.
4. Схарактеризуйте основні закономірності у країнознавстві.
5. Поясніть, чому невпинно зростає кількість країн на політичній карті світу?

Лекція 2. Територія, географічне положення та природа країни. Народонаселення та розселення.

1. Територія, властивості території, географічне положення та природа країни.
2. Народонаселення та розселення країни.
3. Географічні об'єкти, надра, корисні копалини як фактори економічного й політичного розвитку.
4. Види й категорії населених пунктів як фактор і результат соціально-економічного й політичного розвитку.

Основні поняття: фактична територія, юрисдикція, властивості території, структура населення, географічне положення.

1. Територія, властивості території, географічне положення та природа країни.

Будь-яка держава існувати без території не може. Територія є обов'язковою і невід'ємною ознакою держави, постійним та безумовним атрибутом державності. Територія є матеріальною базою існування держави та визначає простір, на який поширюється її суверенітет і влада.

Говорячи про склад території держави, елементи, що входять до неї, зазвичай поділяють на дві групи: реальна, фактична територія, межі якої чітко визначені міжнародними договорами і внутрішнім законодавством; юрисдикційна територія, що постійно змінює свої розміри й конфігурацію.

Реальна територія містить у собі: сухопутний простір; водний простір (акваторія) – територіальне море й внутрішні води; повітряний простір (аероторія), розташований над сухопутним і водним просторами; надра, що розташовуються під сухопутним і водним просторами.

Юрисдикційна територія – це територія, на яку поширюється юрисдикція даної держави (простір, в межах якого діє національне законодавство).

Юрисдикційна територія держави складається з фактичної території, а також територій з «особливим правовим режимом» – ділянок місцевості, які в географічному сенсі не належать до цієї держави, проте підпадають під його юрисдикцію внаслідок правил, встановлених у міжнародно-правових актах. Як подібні територіальні утворення можуть розглядатися «зони екстериторіальності», а також окуповані території.

До юрисдикційної території входить: військові кораблі й літальні апарати, а також морські й повітряні судна, що перебувають на некомерційній державній службі, незалежно від їхнього місцезнаходження; торговельні морські й повітряні судна під прапором даної держави, що перебувають у відкритому морі або в повітряному просторі над відкритим морем; космічні об'єкти, що належать державі; трубопроводи й підводні кабелі; нафтові й інші добувні вишки у відкритому морі; території дипломатичних представництв і консульств.

Властивості території - це особливості, які відрізняють їх від сусідніх чи просторово віддалених частин земної поверхні. Виокремлюють природні та суспільні властивості території. До природних належать природні умови; характерні ознаки природного довкілля; природні ресурси, зокрема відновлювані та невідновлювані. До суспільних належать ємність території (її здатність вміщувати деяку кількість об'єктів певного виду - поселенських, промислових, сільськогосподарських, рекреаційних тощо) і освоєність (ступінь залучення у суспільне виробництво й інтенсивність зміни природних властивостей під впливом людської діяльності, насиченість території видами та об'єктами господарської діяльності), а також демографічні, соціальні та економічні властивості.

Демографічні особливості території характеризують кількісний та якісний склад і структуру населення території. Загалом це демографічна ситуація: кількість населення, його динаміка, природний рух (народжуваність, смертність, природний приріст), віковий і статевий склад, міграції. Особливо важливим для характеристики демографічної ситуації є визначення типу відтворення населення. Уваги заслуговує характеристика міграційних процесів. Якщо територія втрачає населення внаслідок переважання еміграції над імміграцією, це свідчить про її демографічні і соціальні негаразди. Коли ж населення зменшується внаслідок переважання смертності над народжуваністю, то це є свідченням глибокої системної кризи території.

Соціальні властивості території тісно пов'язані з демографічними та економічними. Вони характеризуються розподілом населення на суспільні групи і прошарки. Особливою соціальною ознакою території є її урбанізованість, яка є результатом урбанізації - соціально-економічного процесу, який полягає у зростанні міських поселень, концентрації населення у них, особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на усю мережу поселень. До соціальних ознак території можна віднести також освіченість і релігійність її населення, а також його національно-етнічний склад.

До **економічних** властивостей території належать ступінь і динаміка господарського розвитку. Розрізняють економічно високо-, середньо- і слаборозвинені території. Останнім часом більше уваги привертають депресивні території, де економічна відсталість поєднується із соціальними негараздами, зокрема безробіттям. Економічною характеристикою території є її працересурсний потенціал. Він характеризується насамперед розподілом на людей працездатного і непрацездатного віку.

2. Народонаселення та розселення країни.

Відповідно до норм міжнародного права на Землі виділяють території трьох видів.

По-перше – території суверенних держав - суб'єктів міжнародного права, кожна з яких є самостійним утворенням, господарство і суспільно-політичні структури якого не підвладні зовнішнім силам. У 90-і роки після розпаду СРСР у світі налічувалось понад 200 країн і територій, які юридично або фактично є суверенними. Для забезпечення свого суверенітету незалежні держави створюють системи законодавчої, виконавчої та судової влади, валютно-грошову систему, митну службу, органи безпеки, національні збройні сили тощо.

Кожна суверенна держава володіє територією, що обмежується сухопутними та морськими кордонами. До території держави належить суходіл з його надрами, внутрішні води, так звані територіальні води, що прилягають до суходолу в межах 12 морських миль, а також повітряний простір над усім суходолом і водами. Закони міжнародного права виходять з принципу недоторканості території держави, а саме непорушності її кордонів і територіальної цілісності, що історично склалася.

По-друге, в світі залишаються залежні країни і території, кожна з яких знаходиться під політичним чи військовим контролем однієї з суверенних держав. Це:

а) **колонії** - країни, населення яких позбавлене державності й політичних свобод, а економічні ресурси контролюються метрополією;

б) **протекторати** - державні утворення, що делегують свої зовнішньополітичні (а іноді і внутрішньополітичні) права суверенній державі;

в) **підопічні території** ~ землі, тимчасово передані Організацією Об'єднаних Націй (ООН) під управління тієї чи іншої держави.

На початку 90-х років у світі залишалось 35 колоній, протекторатів та підопічних територій загальною площею 430 тис. км² і населенням близько 13 млн. чоловік (0,25 % населення Землі). В минулому досить поширеним було явище васалітету, коли більш сильна держава давала державі-васалу деяку формальну самостійність, використовувала її правлячу верхівку як опору свого панування, а та платила відповідну данину, давала людей для війська держави-суверена тощо.

Третій вид територій - води відкритого моря та Антарктида.

Води відкритого моря знаходяться в загальному користуванні всіх держав і народів, у тому числі і держав внутрішньоконтинентальних. За межами територіальних вод всі мають право вільного торгового та військового судноплавства, вільного прольоту над морем, а також право ловити рибу, займатися господарською діяльністю.

Окремий статус має так звана **морська економічна зона**, яка прилягає до кордонів держави, що має вихід до моря. Це - акваторія за межами 12 мильних територіальних вод на відстань 200 км та глибину 500 м схилу шельфу, вона знаходиться під контролем прибережної держави, яка має виключне право вести тут економічну діяльність (ловити рибу, добувати мінеральну сировину тощо) та дозволяти таку діяльність іншим країнам на основі економічних угод.

У відкритому морі, а також у повітряному просторі над ним корабель або літак (за деяким винятком, наприклад, у разі підозри у піратстві) підкоряється тільки владі тієї держави, прапор якої несе. Вільні для проходу кораблів також міжнародні протоки, що використовуються для міжнародного судноплавства.

Антарктида - це нейтральна демілітаризована територія, яку не можна використовувати як військову базу або театр воєнних дій. Тут діє принцип свободи наукових досліджень, і кожна країна може надіслати сюди свої наукові експедиції.

Географічне положення — геопросторове відношення певного об'єкта до зовнішнього середовища, елементи якого мають або можуть мати на нього істотний вплив.

Поняття географічного положення (ГП) є ключовим для всієї системи географічних наук. Поняття «географічне положення» у вузькому розумінні означає розміщення географічних об'єктів, встановлене у системі географічних координат. У такому значенні його використовують у геодезії, картографії, краєзнавстві тощо.

У «Географічній енциклопедії України» під географічним положенням розуміють розміщення певної території чи об'єкта на земній поверхні по відношенню до інших територій або об'єктів. Розрізняють географічне положення по відношенню до природних (материки, океани) та економіко-географічних (районів, областей, країн) об'єктів. Географічне положення характеризується також географічними координатами.

За визначенням «Географічного енциклопедичного словника» географічне положення — це «положення об'єкта відносно поверхні Землі, а також по відношенню до інших об'єктів, з якими він взаємодіє; важлива характеристика об'єкта, оскільки значною мірою дає уявлення

про природні і соціально-економічні умови і особливості місця їх локалізації. Відносно поверхні Землі географічне положення визначається за допомогою географічних координат. Розрізняють мікроположення (локальне оточення в ареалі безпосереднього контакту з іншими географічними об'єктами), мезоположення (положення в регіоні, країні), макроположення (співвідношення з великими ділянками географічної оболонки або земної поверхні в цілому). Географічне положення — динамічна характеристика, яка змінюється в міру зміни різних властивостей географічного об'єкта і його взаємозв'язків з іншими об'єктами і явищами».

3. Географічні об'єкти, надра, корисні копалини як фактори економічного й політичного розвитку.

Природа країни, основні поняття

Природні умови і природні ресурси будь-якої країни є, як правило, основною складовою потенціалу, що визначає можливості розвитку країни. Для їх комплексного країнознавчого дослідження застосовується стандартний план характеристики: рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність, тваринний світ, природні зони і т.д. Окрім загального об'єкта дослідження, комплексне країнознавство розглядає взаємозв'язки між цілісною природою, господарством і населенням.

Щоб визначити місце природних умов, ресурсів і природного середовища в країнознавстві, потрібно відштовхуватися від системи понять, пов'язаних зі сферою взаємодії суспільства і природи, основними серед яких є поняття " природа", " географічна оболонка", "географічне середовище суспільства", "природніресурси", "навколишнє середовище".

Природні ресурси - це компоненти природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил використовуються чи можуть використовуватися як засоби виробництва (предмети і засоби праці) і предмети споживання.

Природні ресурси можуть використовуватися:

- як засоби праці (земля, водні шляхи, вода для зрошення);
- як джерела енергії (паливні ресурси, енергія водних потоків, вітру);
- як сировина і матеріали (мінеральна сировина, лісові запаси, ресурси технологічної води);
- як предмети споживання (плоди диких рослин, промислова фауна, питна вода).

Природні ресурси класифікують:

- за критерієм природного генезису, виокремлюючи мінеральні, водні, земельні, біологічні, кліматичні ресурси;
- за способом використання, базуючись на політ-економічному розподілі ресурсів на джерела засобів виробництва і предметів споживання з наступною деталізацією.

За основним способом використання природи виокремлюють п'ять груп галузей і видів господарської діяльності:

- 1) галузі ресурсокористування - сільське, лісове, водне господарство і гідроенергетика, які використовують природу як засіб виробництва;
- 2) галузі видобувної промисловості, водоспоживання і промисли, які використовують природу як джерело готових предметів праці і споживання;
- 3) галузі обробної промисловості, інфраструктура, комунально-побутове господарство, які використовують природу для розміщення свого виробництва і складування відходів;
- 4) рекреація, галузі охорони здоров'я і видів спорту, життєдіяльність населення (особливо сільського), які використовують природу як умову проживання;
- 5) галузі дослідно-заповідного господарства, наука, які використовують природу як полігон для дослідження, для збереження її майбутнім поколінням.

4. Види й категорії населених пунктів як фактор і результат соціально-економічного й політичного розвитку.

Народонаселення та розселення країни

Народонаселення - термін, утворений поєднанням двох близьких, але не тотожних за змістом слів-понять: народ і населення, які можна назвати компонентами народонаселення. Розглянемо поняття населення, оскільки воно більш адекватне поняттю територія країни, держави. Населення - це сукупність людей певної території.

Вивчення населення починається з демографічних показників. Перший показник, який подається в будь-яких описах про країну (державу), - чисельність населення, тобто загальна кількість людей, які проживають на даній території. В характеристику країни доцільно включати відомості про статевий склад населення (статеву структуру) та його географічні особливості.

Населення постійно змінюється кількісно і якісно, що пояснюється різним характером його відтворення. Для різних країн характерний різний тип відтворення (природного руху) населення, який не тільки забезпечує зміну людських поколінь, а й визначає особливості вікового складу (структури) населення. Від вікового складу населення певною мірою залежить соціально-політичний клімат країни. У країнах з першим типом відтворення переважають представники похилого віку, для яких зміни, що відбуваються, вимагають великих зусиль, а тому для них не є бажаними. У країнах із другим типом відтворення - висока народжуваність і значний (іноді високий) природний приріст. З цим пов'язаний віковий склад населення, для якого характерна демографічна молодість. Молодь з погляду демографії - найважливіша частина всього населення. Від неї залежить демографічна та, часто, соціально-політична ситуація в країні, соціальний клімат, міграційна рухливість і низка інших процесів.

Поняття розселення. Види поселень

Розселення населення - це результат процесів розподілу і перерозподілу населення по території країни у формі мережі і системи населених пунктів. При цьому розселення оцінюється:

- як елемент інтегральної територіальної структури господарства (суспільства загалом) країни;
- як один з провідних факторів формування соціально-економічного простору країни.

Як частина цілого, наприклад територіально-господарської структури країни, розвиток розселення підпорядковується загальносистемним закономірностям.

У країнознавстві сформувалися два підходи до дослідження розселення:

- 1) морфологічний; 2) функціональний.

Відповідно до цих підходів, утвердилися поняття "мережа населених пунктів" і "система розселення", які якісно характеризують різні сторони процесу і стану розселення.

Мережа поселень - сукупність усіх населених пунктів, розташованих на будь-якій території (в тому числі країни), яка характеризується людністю, густотою, взаєморозміщенням і конфігурацією ареалів.

Система розселення - територіально цілісна і функціонально взаємопов'язана сукупність поселень - формується з розвитком виробництва і системи обслуговування в межах мереж поселень. Інтенсивність зв'язків є основним критерієм визначення її меж і розвиненості.

Процес розселення населення відбувається в інтенсивних та екстенсивних геопросторових формах. Екстенсивна форма - це освоєння людьми незаселених територій і розбудова на них нової поселенської мережі. Інтенсивна форма - це процес зміни людності і функцій у напрямі збільшення їх людності і функціонального ускладнення у вже існуючій мережі поселень.

Первинними формами геопросторової організації розселення є поселення. Поселення - це компактна територія, на якій розташована група будівель з інфраструктурою для забезпечення постійної життєдіяльності людей.

Враховуючи величину поселень (тобто людність) і їхні функції, усі поселення поділяють на дві групи: міські і сільські. Міські поселення є центрами зосередження населення, безпосередньо не пов'язаного із сільським господарством. Це міста і селища міського типу. Міста і їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення і господарства на визначеній території. Приблизно 1,5 % площі освоєної і заселеної суші займають урбанізовані ареали. Але на цьому порівняно обмеженому просторі зосереджено більше половини людства і виробляється чотири п'ятих товарів і послуг.

Містами називаються великі за людністю поселення, населення яких зайняте переважно не аграрними видами діяльності. Міста головна форма урбанізованого розселення, вони є центрами територіальної структури розселення. Єдиного критерію для виділення міського поселення не прийнято. Критерії людності коливаються від кількох сотень до кількох десятків тисяч осіб. Спеціалісти ООН пропонують вважати містами усі поселення світу, людність яких перевищує 20 тис. осіб.

За величиною (людністю) виділяють такі категорії міст: міста-мільйонери (понад 1 млн осіб); найбільші міста (500 тис. - 1 млн осіб.); великі (100 - 500 тис. осіб.); середні (50 - 100 тис. осіб.); малі (менше 50 тис. осіб).

У термін "місто" в різних країнах вкладається різний зміст. У більшості держав Північної Європи до міст відносять поселення з кількістю жителів понад 200; у Канаді, Австралії - понад 1 тис.; у Німеччині, Франції - більше 2 тис.; у США, Мексиці - більше 2,5 тис.; в Австрії, Індії, Ірану - понад 5 тис.; у Швейцарії, Малайзії більше 10 тис.; у Нігерії - більше 20 тис.; в Японії - більше 30 тис., у Південній Кореї - понад 40 тис. осіб. Людність залежить від загальної чисельності населення країни, щільності населення в цьому районі, від історичних особливостей розвитку поселення, від економічних і адміністративних функцій, які воно виконує. Наприклад, у багатьох країнах деякі поселення споконвічно виникали як фортеці, порти чи торгові центри. Незалежно від людності такі поселення майже відразу отримували статус міста, хоч їхній наступний розвиток іноді був незначним, людність їх майже не збільшувалася. Багато міст Швеції, Великої Британії та інших європейських країн отримали магдебургське право ще у середньовіччі і зберігають свій статус, незважаючи на сучасну невелику кількість мешканців. У деяких країнах світу (Монголії, Бразилії, країнах Африки) містами вважають усі поселення, які виконують адміністративні функції.

Розселення, особливо сільське, дуже тісно пов'язане з природними й історичними особливостями території. Населення в сільських поселеннях зайнято переважно в сільському господарстві. Незважаючи на безупинне зниження частки сільського населення, близько половини населення світу все ж проживає в сільській місцевості. У світі налічується близько 20 млн сільських поселень. У розвинених країнах сільські жителі становлять 10-20 % населення. Багато країн, що розвиваються, досі залишаються слабо урбанізованими, переважно сільськими. Але й в індустріальних, і в країнах, що розвиваються, сільське розселення як органічна складова всього розселення зберігає своє значення.

За функціональними особливостями сільські поселення поділяються на три типи:

- 1) сільськогосподарські,
- 2) несільськогосподарські,
- 3) змішані.

Сільськогосподарські поселення відрізняються від інших типів переважуючою часткою зайнятого населення у сільському господарстві. Такі поселення переважають у країнах, що розвиваються. *Несільськогосподарські поселення* виникають у тих країнах, де розвивається промисловість і сфера послуг, а міський спосіб життя поширюється у сільській місцевості. Населення таких поселень зайняте переважно в неаграрних видах діяльності. Виділяють такі типи несільськогосподарських поселень: промислові, транспортні, лісопромислові, рибацькі, рекреаційні, наукові. У таких поселеннях, зазвичай, добре розвинена сфера послуг. Несільськогосподарські поселення переважають у розвинених країнах світу. До *змішаного*

типу належать такі сільські поселення, населення яких зайняте і в сільському господарстві, і в промисловості, і на транспорті, і в інших галузях економіки.

Існують дві головні форми сільського розселення: групова і розсіяна (дисперсна). Практично в кожній країні трапляються обидві форми. Конкретні райони їхнього поширення залежать від особливостей природи, історичного й економічного розвитку країни.

Питання до самоперевірки:

1. Дайте визначення: географічне положення країни?
2. Поясніть властивості, якими характеризуються території?
3. Поясніть визначення народонаселення країни?

Лекція 3. Інфраструктура. Порівняння і типологія в країнознавстві. Політична карта світу.

1. Інфраструктура.

2. Порівняння і типологія в країнознавстві.

3. Політична карта світу. Державні території та кордони, форми й функції державного кордону.

Основні поняття: пізнання, типізація, політична карта, кордон, країна.

1. Інфраструктура.

Основним критерієм виокремлення галузей і видів діяльності з їх сукупності, яка називається інфраструктурою, слугує її функціональна роль у процесі суспільного виробництва. Через функції проявляються також сутність і внутрішня логічна єдність кожної сфери народного господарства. Однак при деталізації критерію функціонального призначення використовують два підходи - вузький і широкий.

Прихильники вузького підходу виступають за строгість і чіткість добору критеріїв, що дає змогу уникнути невизначеності меж інфраструктури і глибше розкрити її економічний зміст.

Визначальною ознакою інфраструктури є її роль "сполучної ланки", сфери, що "обслуговує економічний оборот країни". Отже, до неї належать ті галузі і ті види діяльності, які сприяють прискоренню економічного обороту в народному господарстві.

Інфраструктура, відповідно до цього критерію, виступає як одна з підсистем матеріального виробництва, покликана обслуговувати зв'язки між окремими, просторово віддаленими одна від одної економічно відокремленими ланками виробництва. Йдеться про переміщення в просторі матеріальних благ і інформації, збереження матеріальної продукції, заготівлю і постачання (включаючи електро-, газо-, водопостачання та ін.).

2. Порівняння і типологія в країнознавстві.

Порівняльний підхід - одна з фундаментальних форм пізнавального процесу. Його покладено в основу багатьох методів як загальнонауковий підхід. Він використовується, зокрема, як базовий при класифікації, генералізації, оцінюванні і прогнозуванні. При цьому порівняльний підхід реалізується також безліччю методів. Застосування порівняння сприяло оформленню таких наук, як порівняльна морфологія і порівняльна ембріологія в біології, порівняльне мовознавство і порівняльна культурологія, порівняльна планетологія, порівняльна політична соціологія.

Порівняльний метод у науках дає змогу виявити ознаки генетичного характеру і тим самим уможливити історичне пояснення явищ. Власне пізнання будь-якого об'єкта чи явища починається з виявлення його відмінностей від інших родинних об'єктів і явищ. Як зазначає

М. І. Кондаків, пізнання є процесом, у якому відмінність і подібність перебувають у нерозривній єдності.

Порівняння має особливе значення для географії. Географія виявляє подібності і відмінності в організації (структурах), властивостях, станах, процесах двох чи більше територій. Наукова робота з географії базується не лише на цифрах і фактах, основним стрижнем сучасного країнознавства є зіставлення і порівняння.

Формальна логіка дотримується таких принципів порівняння:

а) перший принцип полягає в знаходженні подібності між досліджуваними явищами. Порівнювати можна лише ті об'єкти, у яких є подібні ознаки. Знаходження подібних ознак, спільних рис в логіці називається операцією ототожнення. Порівнювати можна тільки еквівалентні поняття, які відображають порівнювані об'єкти та явища. Згідно з цим правилом, порівнювати можна тільки одномасштабні об'єкти;

б) другий принцип застосовується після ототожнення - принцип розбіжності. У виявленні, а згодом - поясненні відмінностей і полягає цінність порівняльно-географічного методу.

Порівняння може бути повним або неповним:

- за повного порівняння здійснюються обидві операції - ототожнення і виявлення розбіжностей;

- за неповного - тільки операція ототожнення. Для географії особливо важливе значення має повне порівняння.

Умовне порівняння як метод (компаративістика) можна звести до таких правил:

1. Кількісному порівнянню завжди повинно передувати якісне, зокрема, перш ніж виявляти кількісні розбіжності за тими чи іншими ознаками, необхідно провести якісне ототожнення. Отже, порядок порівняння - це шлях від знання про якість до знання про кількість.

Існує чимало математико-статистичних методів оцінки розбіжностей і подібності ознак об'єктів (показники варіації ознаки), а також емпіричних і теоретичних зіставлень, досліджуваних у курсі математичної статистики.

2. Друге правило порівняльного методу полягає в тому, що зіставляти порівнювані явища і процеси треба спочатку за найбільш суттєвими ознаками і лише потім за суттєвими, менш суттєвими і т.д. Так, при порівнянні країн на перший план виходять найсуттєвіші ознаки, пов'язані з устроєм господарського життя, розвитком продуктивних сил, з моделлю господарського розвитку, інтегрованістю економіки у світове господарство, а потім уже розглядаються етнічні, природно-географічні та інші ознаки.

При порівнянні явищ завжди аналізуються ті об'єктивні умови, за яких порівнювані об'єкти розвивалися й існують: особливості становлення суспільно-державного ладу, фізико-географічні умови країни, забезпеченість ресурсами, рівень розвитку, залучення до міжнародного поділу праці, географічне положення тощо.

Типологія - це вершина описового підходу, досить суттєвий крок до синтезу загального й особливого.

Недостатнє використання типології можна пояснити тим, що в країнознавстві працюють люди з переважно емпіричним складом мислення. Типізації, до яких вони вдаються, здебільшого не стосуються країни загалом. Типологічні поняття недостатньо використовуються і як інструменти пізнання.

Типологія - це узагальнення, в процесі якого виробляється класифікаційний погляд на світ. Можна виокремити три переваги типології країн:

- зменшення кількості досліджуваних об'єктів;
- увиразнення індивідуальних ознак на фоні типологічних;
- можливість виявлення загальних закономірностей розвитку.

Отже, типологічний підхід дає змогу побачити життя країни в усій його багатогранності й водночас виявити особливості загального процесу.

Крім загальнонаукових типологія в країнознавстві виконує й конкретні завдання, зокрема завдання типології країн, яка звичайно здійснюється на підставі формаційних ознак. Країна в таких типологіях розглядається як "точка", тобто територія без внутрішніх географічних відмінностей. Загалом у географії типології і класифікації "точкових" об'єктів (міст, промислових і транспортних вузлів) розроблені набагато краще, ніж "територіальних". Територіальна структура "точкових" об'єктів не має вирішального значення для типології (наприклад, для функціональної типології міст).

"Територіальні" об'єкти - від районів до цілих країн - є абсолютно різними, кожен з них - це складна мозаїка територіально-суспільних ознак, особливостей населення, природи, господарства, історії і культури. Оскільки йдеться про типологію не "точок", а "просторів", важливою є група ознак, які характеризують внутрішню територіальну структуру району чи країни, тобто взаємопереплетення в них територіальних структур різних галузей і сфер діяльності людини, центра і периферії, особливостей системи розселення, взаємозв'язків міст і сільської місцевості тощо.

Така типологія повинна враховувати складну систему зв'язків як вертикальних (наприклад, особливості ієрархії міст), так і горизонтальних, тобто територіальну інтегрованість країни. Отже, актуальною є проблема типології країн за характерними ознаками їхніх територіальних структур.

Загалом в основу типології можуть бути покладені ознаки територіальної концентрації, диференціації, інтеграції і композиції. Дедалі більшу роль у країнознавстві відіграє класифікація - поділ множин на підмножини, особливо при вивченні каркасних структур, які мають горизонтальну (а не вертикальну) будову. При цьому встановлюються не родинно-видові зв'язки, а функціональні - у вигляді точок, ліній і ареалів у взаємозв'язку.

Типологія групує країни світу, відображає підсумки їх соціально-економічного розвитку, зумовленого різними і неоднаковими темпами розвитку суспільства. Типологію країн світу можна проводити за різними ознаками. Критеріями типології можуть бути: географічне положення, форма правління, адміністративно-територіальний устрій, розміри території, чисельність населення, величина і структура природно-ресурсного потенціалу, ВВП на душу населення тощо.

3. Політична карта світу. Державні території та кордони, форми й функції державного кордону.

Політична карта світу в суто технологічному сенсі є географічною картою, яка відображає розміщення країн на нашій планеті.

Політичні карти поділяються на загальні (оглядові) і спеціальні. Загальні передають особливості розміщення держав, найважливіших політичних і стратегічних центрів, міжнародних і внутрішньодержавних комунікацій. На спеціальних політичних картах показують окремі політичні проблеми, явища і події. У загальному сенсі поняття політична карта світу відображає динамічний стан різних форм державних утворень нашої планети в їх еволюції і постійних взаємовідносинах.

Держава і країна. Форми їх правління та адміністративно-територіального устрою

Держава є політичною формою організації, суспільства. Вона утворюється як результат виникнення і діяльності публічної влади. Вона є особливою системою, яка керує основними сферами життя суспільства.

До основних характерних ознак держави належать:

1) наявність і функціонування системи владних органів і установ, які у своїй сукупності формують механізм держави;

2) існування певної правової системи, встановленої або санкціонованої державою, яка визначає правила поведінки її громадян;

3) наявність певної, чітко обмеженої території (акваторії), в межах якої функціонує певна державна влада.

Держава постійно виконує внутрішні і зовнішні функції.

До внутрішніх належать забезпечення функціонування суспільного організму як єдиної системи, збереження і диверсифікація в ньому ефективних зв'язків між окремими сферами, задоволення інтересів різних верств населення і соціальних груп, боротьба з внутрішніми деструктивними силами та стихійними лихами.

Зовнішня функція держави полягає в захисті державних кордонів, цілісності власної території, суверенітету, сприянні розвитку взаємовигідних, справедливих форм співробітництва і взаємодії з іншими державами світу. Держава має виступати на міжнародній арені як єдиний географічний, релігійний, мовний, культурний, правовий, господарський і геостратегічний організм.

Країна — це політичне, національне, соціальне, культурне, господарське співтовариство, організоване державою на певній території. Акцент робиться на її просторовому (географічному) положенні (розміщенні) у світі чи певному регіоні або материках, наприклад країни Південної Америки, країни Океанії.

Поняття "країна" в багатьох випадках вживається як синонім поняття "держава", проте має переважно культурно-історичний та соціально-економічний зміст (країни, що розвиваються, країни третього світу тощо). Адекватним є поняття "країна" і при характеристиці особливостей населення, його побуту і звичаїв, специфічних ознак суспільства (далекі країни, екзотичні країни тощо). Натомість для поняття "держава" притаманний більше політичний зміст.

Незалежна держава — це країна, яка реалізує власну внутрішню і зовнішню політику на основі суверенної волі своїх громадян або правителя (монарха) і здатна проводити свою національну політику та відстоювати національні інтереси на міжнародній арені. З метою реалізації власної суверенної влади над певною територією і населенням, що перебуває на ній держава створює органи управління. До них належать законодавча, виконавча і судова влади, прикордонна і митна служби, національна (республіканська) гвардія і збройні сили, інформаційні служби, валютно-грошова система тощо. Всі ці органи діють на чітко відокремленій території, яка обмежена з усіх боків сухопутними і морськими кордонами.

Більшу частину нашої планети займає Світовий океан. Води відкритих морів і океанів, які не належать до чийось територіальних вод і економічних зон, перебувають у спільному користуванні всіх країн, навіть якщо деякі з них не мають безпосереднього виходу до моря. Тут кожна держава світу може ловити рибу, перевозити людей і вантажі, проводити військово-морські маневри. Вільно літають над Світовим океаном і літаки. Згідно з міжнародно-правовим режимом дна морів і океанів та його надр за межами континентального шельфу та національної юрисдикції держав морське дно є відкритим для використання всіма державами виключно в мирних цілях. Морські наукові дослідження в таких районах можуть здійснюватися та контролюватися Міжнародним органом з морського дна, створення якого передбачено Конвенцією ООН з морського права (1982). Міжнародний договір 1971 р. забороняє планування ядерного та інших видів зброї масового знищення на морському дні та в його надрах. У 1959 р. укладено міжнародний договір, за яким жодній державі не належить Антарктида.

Будь-яка країна може проводити в ній наукові дослідження. Заборонено тут і будівництво військових баз та розробку родовищ корисних копалин. Таким чином, майже весь суходіл нашої планети поділений між окремими державами, що діють на основі різних принципів організації влади. Ці принципи насамперед зумовлені особливостями державного ладу. Він може бути як монархічним, так і республіканським.

Монархічна форма правління виникла в умовах рабовласництва і почала домінувати у середні віки. У наш час збереглися переважно формальні ознаки монархічного правління. У класичному розумінні цього слова монархія — це форма державного правління, за якої найвища влада в країні належить одній особі — монархові. У різних країнах його називають по-різному: король, імператор, шах, султан, цар, князь, емір тощо. Монархії бувають абсолютними і конституційними. Більшість з існуючих нині монархій є конституційними. Реальна влада в таких країнах належить парламенту (законодавча) і уряду (виконавча).

Монарх виконує лише представницькі функції, є певним символом держави. Прикладами конституційних монархій є переважно європейські та подібні до них за устроєм держави: Велика Британія, Норвегія, Данія, Бельгія, Іспанія, Швеція, Монако, Ліхтенштейн, Люксембург, Японія, Марокко.

За абсолютної монархії влада монарха практично нічим не обмежена. У цих країнах уряди або інші органи влади відповідальні лише перед монархом як главою держави. Монарх може радитися з ким завгодно, але рішення приймає одноосібно. Парламенту або взагалі немає, або ж він є лише дорадчим органом. До таких держав належать Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Бруней та ін.

Ще однією формою державного правління є теократична монархія.

Це папська держава Ватикан, яка займає один квартал (44 га) в центрі Риму. Тут монарх є главою церкви, а політична влада належить духівництву. У світі нині нараховується понад 30 монархій. Найбільше їх в Азії і Європі, три в Африці і одна в Океанії. Серед них є імперія (Японія), королівства (Велика Британія, Швеція, Бельгія та ін.), князівства (Андорра, Ліхтенштейн, Монако), герцогство (Люксембург), султанати (Бруней, Малайзія, Оман та ін.), емірати (Бахрейн, Катар, ОАЕ).

Республіка — це форма державного правління, за якої всі вищі органи влади або обираються народом, або формуються парламентом, який обирається народом. Нині у світі переважають держави з республіканською формою правління. їх понад 140. За республіканського ладу законодавча влада належить парламенту, виконавча — уряду.

Розрізняють президентські й парламентські республіки. У перших президент очолює уряд і має доволі значні повноваження (США, деякі країни Латинської Америки, які взяли собі за взірць форму правління США).

У парламентських республіках роль президента менша. Уряд тут очолює прем'єр-міністр (Індія, Німеччина, Італія та ін.). Суто парламентськими республіками, де президента немає взагалі, можна назвати Канаду та Австралію.

За формами адміністративно-територіального устрою всі країни світу поділяють на унітарні й федеративні.

Унітарна держава є єдиним цілісним утворенням, що складається з адміністративно-територіальних одиниць (областей, провінцій, районів тощо), які чітко підпорядковані центральним органам влади. Унітарні держави мають єдину конституцію і єдину ієрархічну систему державної влади. Області, провінції, райони мають лише органи виконавчої влади. Вони не наділені жодними законодавчими функціями. Більшість країн світу є унітарними.

До унітарних держав належать Японія, Франція, Італія, Греція, Польща, Естонія, Угорщина та ін.

Федеративні держави мають у своєму складі самоврядні території (республіки, штати, землі, області, краї, кантони тощо). Ці території хоча і входять до складу єдиної союзної держави, проте мають досить значну автономію. їм притаманні деякі ознаки незалежних держав — власна конституція, парламенти, президент тощо. До федеративних держав належать переважно великі багатонаціональні держави — Росія, Бразилія, Індія, США, Нігерія, Канада та ін.

Конфедерація є юридичним об'єднанням суверенних держав, яке створене з метою забезпечення їхніх загальних інтересів і реалізації спільних проектів (Швейцарський союз). Конфедерація створює центральні органи влади, які володіють повноваженнями, делегованими їм державами — членами союзу. Правовою основою конфедерації є договір. При федеративному устрої такою основою є конституція.

Класифікуючи країни за величиною території і чисельністю населення, виділяють великі держави (Китай, Індія, США), середні (Франція, Україна, Туреччина) і малі (Бельгія, Еквадор, Ліван). Можна до окремої групи віднести і карликові країни (Монако, Андорра, Ліхтенштейн). За національним складом населення можна виділити однонаціональні держави (Швеція, Японія, Польща) і багатонаціональні (Росія, Індія.)

Чітко можна поділити все світове співтовариство на країни, які мають безпосередній вихід до Світового океану, й такі, які його не мають. Або ж виокремити континентальні й острівні держави.

Тип країни — це сформований комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, які визначають її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі всесвітньо-історичного процесу. Вся ця сукупність ознак будь-якої країни, з одного боку, робить її схожою на інші країни, а з іншого — виділяє (виокремлює) її серед інших.

Типологія країн має не лише загальнонаукове чи навчальне, а й практичне значення. Так, ООН здійснює типологію країн із метою надання фінансової, гуманітарної, освітньої та іншої допомоги державам, які визначені як найменш розвинені. У наш час за цією класифікацією допомога надається близько 40 країнам світу. Яку ж ознаку для типології, тобто поділу країн світу на групи за спільними ознаками, беруть за визначальну? Це загальний рівень їх соціально-економічного розвитку. Найреальніше у наш час його характеризує показник виробництва валового національного продукту (ВНП) у доларах США чи якійсь іншій валюті на душу населення. За ним усі держави землі об'єднуються у три групи: високорозвинені країни, середньо-розвинені та ті, що розвиваються.

До високорозвинених країн Міжнародний валютний фонд включає всі країни Західної Європи, а за її межами — США і Канаду, Австралію і Нову Зеландію, Японію, Південну Корею, Сінгапур, Тайвань та Ізраїль. Організація Об'єднаних Націй додає до цього списку ще й державу Африки — Південно-Африканську Республіку.

Всього до "елітного клубу" економічно високорозвинених країн належать близько 30 держав. Високорозвинені держави теж не є абсолютно однорідними. Перший підтип (підгрупу) формують держави так званої "Великої сімки". Це США, Канада, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція та Італія. Вони є очевидними економічними лідерами сучасного світу. В цілому на частку цих країн припадає майже половина ВНП нашої планети. Другу підгрупу формують малі високорозвинені країни Європи й Азії. Вони переважно невеликі за площею і населенням.

Специфічною ознакою їх економіки є також значна, а іноді й переважаюча частка галузей, пов'язаних з міжнародною сферою послуг — торгівля, банківська справа, інфраструктурне транспортне обслуговування, міжнародний туризм тощо. До таких країн належать Австрія, Швейцарія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Нідерланди, Південна Корея, Тайвань, Ізраїль та ін.

Група середньо-розвинених країн значно менш однорідна, ніж група високорозвинених. Коливання показника ВНП на душу населення тут доволі значне. Тому виділяють країни з економічним розвитком дещо вищим за середній і країни, які мають соціально-економічний рівень нижчий за середній. До першого підтипу країн цієї групи належать Греція, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Мексика, Угорщина, Чехія, Чилі та деякі інші.

Питання до самоконтролю:

1. Дайте визначення, що таке держава і чим вона відрізняється від країни?
2. Визначте, скільки незалежних держав на Землі?
3. Дайте характеристику складових територій, яка належить державі.
4. Визначте типи залежних територій і країн, які вам відомі?
5. Поясніть, що таке монархія? Назвіть приклади монархій.
6. Поясніть, що таке республіка?
7. Співставте унітарні і федеративні держави?

Лекція 4. Регіональний поділ світу.

1. Загальні засади районування світу

2. Види політико-територіальних утворень: держави, залежні території, спірні території, Антарктида і територія на південь від 60-го меридіану.

3. Регіони світу: країни Європи, країни Євразії, країни Америки, країни Австралії та Океанії. Внутрішньорегіональна державна типізація, співпраця й протистояння.

Основні поняття: районування, територіальні утворення, без'ядерна зона, державна типізація, співпраця, протистояння.

1. Загальні засади районування світу

Основою для виділення різних регіонів світу є відмінності одних частин нашої планети від інших. За критеріями ці відмінності можна об'єднати в три групи: природні, історичні і соціально-економічні.

Природні відмінності визначаються об'єктивними геологічними, географічними та біологічними особливостями окремих частин Землі. Такий реально існуючий природно-геологічний поділ світу є однією з багатьох підстав для його регіоналізації.

Дія географічних і біологічних чинників у виділенні регіонів світу не менш важлива. Географічна оболонка землі має низку закономірностей. До найважливіших з них належать: цілісність, ритмічність, висотна поясність і горизонтальна зональність. Останні дві закономірності і служать підставами регіонального поділу світу.

Висотна поясність полягає у поступовій закономірній зміні природи (рослинний, тваринний світ тощо) з підняттям у гори від їхнього підніжжя до вершин. Крім рослинного і тваринного світу вона чітко виявляється і в ґрунтах. Висотна поясність зумовлена зміною клімату з висотою. Вона виявляється у зниженні температури повітря на 0,6 °C на кожні 100 м підйому. Крім того, до висоти 2—3 км суттєво зростає кількість опадів. Характер висотної поясності залежить, по-перше, від положення гір у системі широтних зон висоти над рівнем моря, експозиції схилів. Кожна природна широтна зона має власні особливості висотних поясів. Збільшення чисельності населення Землі, розвиток і просторово-територіальне поширення господарства приводять до інтенсивного освоєння людством гірських місцевостей.

Географічна зональність є послідовною зміною природних зон зі зміною географічної широти у напрямі від екватора до полюсів. При цьому змінюються як окремі природні компоненти, так і природні комплекси в цілому. Такі зміни зумовлені неоднаковою кількістю тепла, яке отримують різні частини Землі внаслідок її кулястості. **До зональних комплексів можна віднести географічні пояси і природні зони. Географічні пояси** є найбільшими зональними комплексами, які оперізують всю нашу планету в широтному напрямі (екваторіальний, субекваторіальний, тропічний тощо). Будь-який географічний пояс, у свою чергу, поділяється на менші за розмірами комплекси, які називаються природними зонами (лісів, степів, пустель та ін.).

У країнознавстві для виділення певних регіонів крім природних чинників велику роль відіграють **історичні**. Вони полягають у виділенні на Землі окремих частин світу. Хоча їхня кількість збігається з кількістю материків, принципи їх виділення вже переважно не геолого-географічні, а історичні. Особливо це виявляється у поділі одного материка Євразії на дві частини світу — Європу і Азію або ж об'єднанні двох материків — Північної та Південної Америки в одну частину світу — Америку.

Важливу роль географічні та історичні чинники відіграють й у виділенні економічних районів світу. Різниця в природних умовах і ресурсах різних частин нашої планети сприяє спеціалізації на виробництві певної продукції. На певній території світу, в окремих країнах чи їхній групі випуск якихось виробів або надання певних послуг стає об'єктивно більш ефективним, ніж будь-де за їхніми межами. Спеціалізація господарства окремого регіону чи країни світу складається історично. З розвитком господарства вона може суттєво змінюватися. Щоб визначити спеціалізацію території, необхідно з'ясувати принципи розміщення виробництва. Чинниками розвитку певної спеціалізації є:

- а) природні умови та ресурси;
- б) наявність трудових ресурсів;
- в) особливості географічного положення, зокрема відносно транспортної інфраструктури;
- г) галузі господарства, що сформувалися історично;
- г) виконання певного державного замовлення чи реалізація якогось глобального або регіонального проекту.

З часом окремі регіони світу починають відрізнятися один від одного вже не тільки природними й історичними, а й насамперед **економічними умовами та трудовими ресурсами**. Так, в одному регіоні виробляють метал і машини, в іншому вирощують банани й ананаси, в третьому пропонують послуги з відпочинку і лікування. Спеціалізуючись на виробництві певної продукції в умовах глобалізації, кожен регіон світу забезпечує нею інші частини світу і отримує те, чого йому не вистачає. Так відбувається обмін результатами праці. **Такий поділ праці між окремими територіями називається географічними, або територіальним.**

У цілому обґрунтований і раціональний поділ всього світу або його окремих складових на просторово-територіальні частини базується на теорії районування або регіоналізації. Ця теорія дає змогу науково обґрунтувати виокремлення регіонів, які об'єктивно відіграють значну роль як у цілому на нашій планеті, так і на окремих континентах або ж у межах тих чи інших країн.

Терміни і поняття "район" і "регіон" у більшості випадків вживаються як синоніми, але це поверховий підхід, між ними є певні відмінності. **Поняття "район"** переважно застосовується для означення місцевості, що вирізняється за географічними, економічними, адміністративними та іншими ознаками (промисловий район, економічний район, адміністративний район). **Поняття "регіон" більш містке і загальне.**

По-перше, його використовують для позначення району, області, території, частини країни, що вирізняється сукупністю природних або історико-географічних умов і національним складом населення.

По-друге, визначення регіону як групи країн, які становлять окремий регіон, мають подібні ознаки, що відрізняють їх від інших територій найбільш придатний для вживання якраз у країнознавстві.

Поняття "регіон" включає не лише суходіл, не тільки материки й острівні ділянки нашої планети, а й водні простори. Тобто регіон може складатися з суходільної території й акваторії. Як приклад можна навести Карибський регіон, або регіон Карибського моря, який складається переважно зі значної кількості острівних країн і водних просторів, які їх роз'єднують і об'єднують. Те саме можна сказати й про Тихоокеанський регіон. Однак у більшості випадків поняття регіон все-таки стосується суходолу та безпосередньо прилеглих до нього акваторій.

Відомий український учений у галузі економічної і соціальної географії Олег Шаблій вважає, що **поняття "регіоналізація", яке є похідним від поняття "регіон", вживається у двох значеннях:**

- а) як процес наукового обґрунтування регіону (-ів), визначення його (їхніх) просторових меж і складу та загальних рис;
- б) як реально існуючий поділ земної поверхні, зосереджених на ній елементів суспільства, чи суспільства в цілому, на окремі великі частини.

Можна погодитися з О. Шаблієм, що **регіоналізація буває інтегральною і спеціальною (компонентною).**

Перша є обґрунтуванням відокремленості певних частин земної поверхні з усім її природним і суспільним наповненням.

Друга — науково обґрунтовує існування, розвиток і взаємодію просторово-територіальних частин у певних сферах суспільства. Якщо цією сферою є політика, то це політична регіоналізація, якщо господарство, то це економічна регіоналізація, і т. ін.

Теорія регіоналізації найперше почала розвиватися в країнах, які мали потребу в подібних наукових і політичних обґрунтуваннях. Це були або дуже великі держави зі значною внутрішньою диференціацією, або ж потужні імперії зі значно віддаленими і відмінними від метрополії володіннями. Тому не дивно, що теоретико-методологічні засади регіоналізації і конкретні спроби виокремлення регіонів належать вченим Росії (Російська імперія, Радянський Союз), Великої Британії, США, Франції та ін.

2. Види політико-територіальних утворень: держави, залежні території, спірні території, Антарктида і територія на південь від 60-го меридіану.

Антарктида — континент у Південній півкулі навколо географічного південного полюса, охоплює приблизно 10 % суходолу Землі. Загальна площа — 13 900 000 км², без шельфових льодовиків — 12,6 млн км². Омивається водами Атлантичного, Індійського та Тихого океанів. Від 2000 р. води, що оточують Антарктиду південніше 60° пд. ш., згідно з рішенням Міжнародної гідрографічної організації називають Південним океаном. В Антарктиді є 90 % світових запасів криги, сконцентровано 70 % прісної води на Землі.

В Антарктиді знаходиться полюс холоду, а також точки найнижчої відносної вологості повітря на планеті та найінтенсивнішої сонячної радіації.

Відповідно до конвенції про Антарктику, яка набрала чинності 23 червня 1961 року, Антарктида не належить жодній державі. Дозволена тільки наукова діяльність.

Розміщення військових об'єктів, а також візит бойових кораблів і озброєних суден південніше 60-го градуса південної широти заборонено.

У 1980-ті роки Антарктиду оголосили ще й без'ядерною зоною, що виключило появу в її водах суден — атомоходів, а на материку — атомних енергоблоків.

Зараз учасницями договору є 50 держав (з правом голосу) і десятки країн-спостерігачок.

Відповідно до конвенції про Антарктику, яка набрала чинності 23 червня 1961 року, Антарктида не належить жодній державі. Дозволена тільки наукова діяльність.

Розміщення військових об'єктів, а також візит бойових кораблів і озброєних суден південніше 60-го градуса південної широти заборонено.

У 1980-ті роки Антарктиду оголосили ще й без'ядерною зоною, що виключило появу в її водах суден — атомоходів, а на материку — атомних енергоблоків.

Зараз учасницями договору є 50 держав (з правом голосу) і десятки країн-спостерігачок.

Територіальні претензії

Однак наявність договору не означає, що країни, які приєдналися до нього, відмовилися від своїх територіальних претензій на континент і прилеглий простір. Навпаки, територіальні претензії деяких країн величезні. Наприклад, Норвегія претендує на територію, що перевищує її власну в десять разів. Величезні території оголосила своїми Велика Британія. Британці мають намір добувати рудні і вуглеводневі ресурси на Антарктичному шельфі. Австралія вважає своєю майже половину Антарктиди, в яку, втім, вклинюється «французька» Земля Аделі. Пред'явила територіальні претензії і Нова Зеландія. Велика Британія, Чилі і Аргентина претендують практично на одну і ту ж територію, що включає Антарктичний півострів і Південні Шетландські острови. На землю Мері Берд жодна з країн офіційно не висунула територіальних претензій.

Таким чином, на сьогодні сім країн мають претензії на вісім територій Антарктики. Як правило, ці країни розміщують на цих землях свої науково-дослідні станції.

Радянський Союз і США зарезервували за собою право на нові вимоги, а в подальшому від них не відмовлялися (навіть Росія після розпаду СРСР), тому вони мають право на претензії і в майбутньому, якщо того забажають.

Претензії на території нижче 60° паралелі визнані лише країнами, які їх висунули. Тим не менш, їх іноді відображають на картах Антарктики — та це не означає їх офіційного визнання.

3. Регіони світу: країни Європи, країни Євразії, країни Америки, країни Австралії та Океанії. Внутрішньорегіональна державна типізація, співпраця й протистояння.

Регіональний поділ частини світу Європи найдинамічніший і найменш усталений. Для Європи взагалі впродовж століть і навіть тисячоліть притаманними були швидкі і кардинальні зміни політичної карти. Не є винятком і наш час. Розпад СРСР, Югославії та Чехословаччини, демонтаж структури комуністичного блоку ще раз довели, що "кухня політичної погоди світу знаходиться в Європі". Це тут готуються геополітичні "страви" для всього світу. В Європі знаходяться найдинамічніші соціально-економічні та військово-політичні інтеграційні об'єднання планети ЄС і НАТО. **Враховуючи всю суму чинників, нині в Європі можна виділити такі субрегіони — країни Західної, Центральної та Східної Європи.**

Західна Європа — найдавніший історично і соціально-економічно сформований цивілізаційний субрегіон Європи й світу. В наш час ці країни є в усіх сенсах основою формування ЄС і НАТО. Це чотири із семи найрозвиненіших держав світу: ФРН, Франція, Велика Британія й Італія.

Інші ж держави невеликі або карликові за площею чи населенням, однак за показниками ВВП на душу населення належать до найбагатших держав світу.

Крім названих чотирьох країн до субрегіону Західна Європа належать Іспанія, Португалія, Андорра, Ірландія, Ісландія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Швейцарія, Ліхтенштейн, Австрія, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Мальта, Греція, Монако, Сан-Марино, Ватикан. Отже, цей регіон охоплює 24 незалежні держави, а також Гібралтар (британське володіння на Іберійському півострові, спірна територія з Іспанією).

До субрегіону держав Центральної Європи належать колишні соціалістичні держави. Вони в минулому були сателітами СРСР. Хоча деякі з них уже увійшли до ЄС і НАТО, а всі інші мріють про це, відгомін соціалістичного минулого ще довго буде даватися взнаки. **До них належать** Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Албанія, Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія та Герцеговина, Сербія, Чорногорія, Румунія і Болгарія. Всього 13 країн.

Субрегіон Східна Європа утворюють колишні пострадянські держави, які в минулому входили до складу СРСР. Тут негативний вплив командно-адміністративної системи на економіку і ментальність людей особливо сильний. Тому це найбільш небезпечні країни Європи.

Намагаючись відновити імперію, екстремістсько налаштовані політичні сили Росії намагаються всіляко дестабілізувати ситуацію в державах Східної Європи, діючи за принципом — чим гірше, тим краще. Намагаючись вирватися з-під нав'язливої опіки Росії, країни Балтії вже увійшли до ЄС і НАТО. Це останні європейські країни, східний форпост найцивілізованішої частини світу. **До цього регіону входять Україна, Молдова, Білорусь, Литва, Латвія, Естонія.**

Країни Євразії

Розміщення деяких країн і народів на межі двох світів, різних цивілізацій і культур, нарешті різних частин світу, витворило за століття доволі своєрідні нації й держави. Вони ніби одночасно належать і не належать цим світам, будучи перехідними практично в усьому — від антропологічних типів населення і його ментальності, до принципів облаштування соціально-економічного життя. **Ці держави формують своєрідний субрегіон країни Євразії, або Євразію. До нього належать Росія, Казахстан і Туреччина.**

Цей регіон, на відміну від попередніх, є "розірваним". Росія й Казахстан географічно поєднуються, Туреччина розміщена окремо. Спільною рисою всіх трьох держав є те, що вони одночасно розташовані у двох частинах світу — Європі й Азії. Точніше в Азії й Європі. Більша частина цих держав знаходиться в Азії, що дає підстави деяким ученим називати цей субрегіон не дуже милозвучним терміном Азіопа.

Як бачимо, фізико-географічна межа між Європою й Азією, яку проводять по Уральських горах, не є науково коректною в країнознавстві. Не є реально можливим і

логічно обґрунтованим поділ населення і господарства, наприклад Челябінської області Російської Федерації, на європейське й азійське. Щоб уникнути цієї очевидної суперечності, американські географи розділяють фізико-географічне і політико-географічне поняття Європа і Азія. Політичну і соціально-економічну межу між цими частинами світу вони проводять по західному кордону Росії. Таким чином у політичному сенсі Європа на сході закінчується східними кордонами Норвегії, Фінляндії, Естонії, Латвії, Білорусі й України.

Всі три країни Євразії великі за площею з доволі значним населенням, особливо Росія і Туреччина. Вони володіють різноманітними природними умовами і багатими природними ресурсами. Однак негативною спільною характеристикою є політична і соціально-економічна нестабільність. Країни Євразії також характеризуються значною багатонаціональністю населення і доволі гострими проблемами міжнародних відносин. У всіх трьох державах значну роль відіграє мусульманська релігія (іслам). У Туреччині і Казахстані вона є панівною. **Об'єднує країни регіону і сильніший чи слабший вплив ідей пантюркізму.** У Туреччині і Казахстані тюркські народи становлять більшість, у Росії частка тюркських і мусульманських народів постійно зростає.

Країни Азії

Переважають республіки, але чимало і монархій (14).

До субрегіону Південно-Західна Азія належать 15 країн.

Загальноживаними є умовні поняття Близький та Середній Схід. Туреччина може бути одночасно країною Близького Сходу, країною Євразії і країною Південно-Західної Азії. На нашу думку її потрібно віднести до євразійських держав. Отже, до Південно-Західної Азії належать Афганістан, Бахрейн, Ізраїль, Йорданія, Іран, Ірак, Ємен, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман, Саудівська Аравія і Сирія. Це субрегіон із надзвичайно складними соціально-економічними, політичними, історичними, національними та іншими проблемами. Постійні війни і терористичні акти стали візитівкою цього субрегіону в цілому світі.

Не менше гострих проблем у субрегіоні Закавказзя, або країни Закавказзя. Хоча до цього регіону належать лише три пострадянські держави — Азербайджан, Вірменія і Грузія, проблем і конфліктів тут набагато більше. Суперництво різних країн у цьому регіоні, активне втручання Росії постійно роздмухують війни і протистояння.

Субрегіон Центральна Азія утворюють чотири пострадянські країни — Киргизія (Киргизстан), Таджикистан, Туркменія (Туркменістан) і Узбекистан. Ситуація у цих країнах нестабільна: відродженню ісламу намагається протидіяти Росія та США, що породжує зростаючу напругу.

До субрегіону Південна Азія належить сім країн: Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдівські Острови, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка. Цей субрегіон теж вкрай нестабільний, з гострими національними і релігійними конфліктами.

До складу субрегіону Східна Азія входять Китай, Японія, Корея, Республіка Корея і Монголія. Головною проблемою є болісний демонтаж віджилих і збанкрутілих комуністичних систем у господарстві і державному управлінні.

До субрегіону Південно-Східна Азія входять такі країни: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни.

Країни Африки

На території Африки нині налічується 53 суверенні держави. В основному переважають республіки (50). Є також три монархії.

На території Африки можна виділити субрегіони, які утворюють такі держави: **Північна Африка** — Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Судан, Туніс, Західна Сахара; **Західна Африка** — Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того); **Центральна Африка** представлена Анголою, Габоном, Демократичною Республікою Конго, Камеруном, Конго, Островом Святої Єлени (володіння Великої Британії), Сан-Томе і Прінсіпі,

Центрально-Африканською Республікою, Чадом, Екваторіальною Гвінеєю; до складу субрегіону **Східна Африка** входять Бурунді, Джибуті, Замбія, Зімбабве, Кенія, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Реюньйон (заморський департамент Франції), Руанда, Сейшельські Острови, Сомалі, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія.

У південній частині материка знаходиться **субрегіон Південна Африка**, і складається з таких країн: Ботсвана, Лесото, Намібія, Свазіленд, Південно-Африканська Республіка.

Країни Америки

Америка, як частина світу, складається з двох материків — **Північної та Південної Америки**.

Поділ за соціально-економічними, ознаками на Північну, Центральну і Південну Америки.

Субрегіон Північна Америка складається з Канади, Мексики й США. Ці держави об'єднуються не лише географічно. Вони тісно інтегровані на основі зони вільної торгівлі в межах міжнародної економічної організації НАФТА.

До складу **субрегіону Центральна Америка** входять невеликі держави, розташовані на південь від Мексики аж до південноамериканської Колумбії та багато острівних країн Карибського моря (Антигуа і Барбуда, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Гаїті, Гватемала, Гондурас, Гренада, Домініка, Домініканська Республіка, Коста-Рика, Куба, Нікарагуа, Панама, Сальвадор, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго, Ямайка).

Дуже чітко виділяється **субрегіон Південна Америка**, до якого належать Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гайана, Еквадор, Колумбія, Парагвай, Перу, Суринам, Уругвай, Чилі.

Країни Австралії та Океанії

Цей регіон доволі строкатий і розмаїтий. Колоніальне минуле його країн і народів донині дається взнаки. Крім Австралії, яка знаходиться на найменшому материка, усі інші країни є острівними. До складу регіону входять Австралія, Вануату, Кірибаті, Маршаллові Острови, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Фіджі.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, що є основою для виділення різних регіонів світу?
2. Визначте, чим різняться між собою поняття "район" і "регіон"?
3. Поясніть, які субрегіони виділяють у Європі?
4. Назвіть чинники найбільшої кількості субрегіонів в Азії.
5. Охарактеризуйте субрегіони, які виділяють в Африці?
6. Пригадайте, які інтеграційні утворення характерні для країн Америки.

Лекція 5. Західна Європа: особливості економічного розвитку, загальні соціальні та політичні характеристики.

1. Економіко-географічні характеристики. Розподіл на регіони. Роль у русі фінансових потоків.

2. Економіка і політичний статус Німеччини, Франції, Великої Британії.

3. Демографічні особливості, расовий, етнічний, політичний склад. Розміщення трудових ресурсів.

Основні поняття: економіка, статус, етнос, раса, трудові ресурси.

1. Економіко-географічні характеристики. Розподіл на регіони. Роль у русі фінансових потоків.

Склад регіону та його економіко-географічне положення.

Загальна площа цієї частини Європи — близько 3,7 млн км².

Тут виділяють такі три великі райони:

1) Північна Європа (Ісландія, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія);

2) Середня Європа

(Німеччина, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн, Ірландія);

3) Південна Європа

(Італія, Іспанія, Португалія, Андорра, Ватикан, Мальта, Монако, Сан-Марино, Греція).

Ще недавно вважалося, що до Західної Європи належать ті держави, які не входили до інший зміст. До Західної Європи все частіше починають відносити територію, зайняту країнами Європейського Союзу, яка швидко розширюється.

Україна, Білорусь і Молдова потрапляють до своєїрідної "буферної зони" між євразійською Росією і об'єднаною Європою.

Природні умови і ресурси. Рельєф Західної Європи доволі складний. Рівнини й низовини чергуються з високими горами і середньогір'ям. Значна частина Нідерландів лежить нижче рівня моря і відгороджена від нього дамбами. В Ісландії та Середземномор'ї поширене явище вулканізму. На заході регіону клімат помірний морський, а на сході — помірно континентальний. На північних островах клімат арктичний і субарктичний. Південна частина Західної Європи лежить у зоні середземноморського клімату. Оцінюючи природно-кліматичні умови Європи загалом, їх, очевидно, не можна вважати ідеальними, але ці умови є цілком задовільними для господарської діяльності.

Європа багата на природні ресурси; розміщені вони нерівномірно. Є нафта, газ, вугілля, руди чорних металів, гідроресурси, ліси, родючі землі тощо. Господарство. Більшість держав регіону належать до розвинених. Найвищого економічного розвитку досягли країни, що входять до «сімки» найрозвиненіших країн світу, — Німеччина, Великобританія, Франція та Італія.

Господарство Західної Європи на сучасному етапі орієнтується на випуск масової продукції середнього рівня складності: автомобілів, верстатів, морських суден, виробів електротехніки, а також іншої високо-котехнологічної продукції.

Промисловість. Третина промислової продукції Західної Європи та 2/3 її експорту припадає на машинобудування. Високим розвитком відзначається автомобілебудування. Західна Європа є також найбільшим у світі виробником верстатів, оптики, металомістких машин і конструкцій тощо. Малі країни Західної Європи за рівнем використання досягнень НТП нерідко випереджають великі.

Хімічна промисловість за своїм значенням посідає у Західній Європі друге місце після машинобудування. Галузь тяжіє до районів добування нафти або до місць її надходження (ФРН, Великобританія, Франція).

У виробництві електроенергії переважають теплові станції, їх розміщення орієнтується на джерела вугілля та привізного палива. Важливу роль у деяких країнах відіграє атомна енергетика. Чорна металургія орієнтується на басейни вугілля і залізної руди та на імпортовану сировину й паливо (ФРН, Франція, Великобританія, Італія). Алюмінієва промисловість тяжіє до джерел електроенергії (Норвегія, Німеччина, Швеція), а також запасів сировини (Франція, Італія).

Розміщення підприємств мідної промисловості пов'язане із ввозом сировини з країн, що розвиваються. Лісова промисловість розвинена у країнах, багатих на ліси (скандинавські та альпійські країни).

Легка промисловість Західної Європи традиційно добре розвинена. У Великобританії, Італії, Франції є старі текстильні райони, а в Португалії виникли нові.

У Західній Європі налічується близько 100 промислових районів. У старих промислових районах переважають базові галузі. Прикладом може бути Рур. Немало в Західній Європі й відносно відсталіх районів, населення яких займається переважно сільським господарством. Це південь Італії, захід Франції, центр Іспанії та Португалії.

Сільське господарство. У Західній Європі склалися три основні типи сільського господарства: північно-європейський, середньо-європейський та південно-європейський. У першому переважає інтенсивне молочне тваринництво. У другому, крім розведення великої рогатої худоби, важливу роль відіграють свинарство, птахівництво та рослинництво. У південноєвропейському типі рослинництво переважає гірськопасовищне тваринництво.

Транспорт. Західна Європа — регіон високорозвиненого автотранспорту. Західноєвропейця неможливо уявити без автомобіля. Проте залізничний транспорт усе ще основний за обсягом перевезень. Добре розвинений і річковий транспорт. З Північного моря можна потрапити до Чорного моря річками Рейн, Майн, Дунай. Роль морського транспорту велика й досі, особливо в острівних та напівострівних державах. У Великобританії він забезпечує 90 % вантажообігу. Регіон має густу мережу повітряних ліній та трубопроводів. Країни Західної Європи доволі різні за своїми розмірами, чисельністю населення та рівнем життя. Найбагатшими є Люксембург, Швейцарія і Ліхтенштейн: кожна з цих країн має ВВП 40 тис. доларів США на душу населення. Цікаво, що всі ці держави невеликі за площею, населенням, майже не мають корисних копалин і навіть безпосереднього виходу до моря. Від 23 до 27 тис. доларів США на душу населення становить ВВП в інших країнах Західної Європи (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Ірландія, Австрія, Фінляндія, Італія). Лише у південній частині Західної Європи є країни, які мають ВВП на душу населення менший 20 тис. доларів США. Це Греція (15 тис.), Іспанія (19 тис.) і Португалія (17 тис.).

Склад: - країни Північної Європи: Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія, Велика Британія, Ірландія, Ісландія.

- країни Західної Європи: Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург, Нідерланди, Бельгія, Франція.

- країни Південної Європи: Іспанія, Португалія, Андорра, Італія, Мальта, Греція, Ватикан, Сан-Марино, Монако.

2. Економіка і політичний статус Німеччини, Франції, Великої Британії.

Німеччина

Загальні відомості. Офіційна назва — Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). Столиця — Берлін (близько 3,5 млн осіб). Площа — 357 тис. км² (61-ше місце у світі). Населення — понад 82 млн осіб (12-те місце). Державна мова — німецька. Грошова одиниця — євро.

Географічне положення. Німеччина знаходиться в Західній Європі і межує з дев'ятьма країнами: на сході — з Польщею, південному сході — з Чехією, на півдні — з Австрією та Швейцарією, на південному заході — з Францією, на заході — з Люксембургом, Бельгією та Нідерландами, на півночі — з Данією. Має вихід до Балтійського та Північного морів, а через них і до Світового океану. В цілому географічне положення Німеччини можна оцінити як сприятливе для її розвитку та міжнародної співпраці.

Історія виникнення й розвитку. Після поділу держави франків у 843 р. н. е. утворилось окреме королівство, яке і стало територіальною основою творення Німеччини. З 962 р. існувала як Священна Римська імперія німецької нації (І Рейх). У середні віки поступово занепадає королівська влада, що сприяє феодальній роздробленості. Наприкінці XIX ст. після франко-пруської війни (1870—1871 рр.) було проголошено нову німецьку імперію (II Рейх). Після Першої та Другої світових воєн, які Німеччина програла країна зазнала економічного занепаду і руйнації. У 1945 р. вона фактично була поділена на окремі зони окупації. На їх основі в 1949 р. утворились Німецька Демократична Республіка, Федеративна Республіка Німеччина і окремий анклав Західний Берлін. Крах комуністичної системи привів у 1990 р. до приєднання НДР до ФРН.

Державний устрій і форма правління. Німеччина є федеративною державою. Вона складається з окремих земель, кожна з яких має власну конституцію, а також парламент і уряд. Главою держави є федеральний президент, який має незначні повноваження. Виконавча влада належить федеральному уряду на чолі з федеральним канцлером. Законодавча влада — парламенту, який складається з двох палат — *бундестагу* (виборних депутатів) і *бундесрату* (його члени призначаються урядами земель).

Природні умови і ресурси. У рельєфі країн переважають рівнини і височини, що сприяє розвитку господарства країни. Гірські масиви Гарц, Шварцвальд мають невелику площу і висоту (до 1493 м). Лише на крайньому півдні височать північні відроги Альп (до 2963 м).

Клімат ФРН помірний: немає ні сильних морозів узимку, ні великої спеки влітку. Річна сума опадів (600—700 мм) на більшій частині території достатня для вирощування без зрошення основних сільськогосподарських культур.

Німеччина має густу річкову сітку. Річки повноводні, судноплавні, з'єднані каналами. На півночі й півдні країни багато озер.

Ґрунти переважно підзолисті. Вони бідні на поживні речовини і малородючі. Близько 30 % території Німеччини вкрито переважно штучно насадженими хвойними лісами. В них розводять тварин, яких використовують для розвитку мисливства — благородних оленів, козуль, ланей, серн, кабанів, фазанів, куріпок тощо.

У харчовій промисловості інтенсивно використовують морересурси прибережних вод (оселедці, макрель, тріску та ін.). Є значні природні рекреаційні ресурси. Гірські річки мають невеликі енергоресурси.

На корисні копалини Німеччина небагата: є лише доволі значні поклади кам'яного, бурого вугілля та калійних солей, а також невеликі запаси нафти і газу; в горах подекуди є родовища руд кольорових металів. Майже повсюдно є будівельні матеріали.

Населення. Населення Німеччини найчисленніше в Європі, досить рівномірно розміщене по території. Середня густина населення перевищує 230 осіб на 1 км², у найбільших промислових районах вона зростає до 500 осіб на 1 км². Смертність перевищує народжуваність. Міське населення становить майже 90 %. Окрім столиці до міст-мільйонерів належить Гамбург (1,7 млн) та Мюнхен (1,2 млн). У промислових районах міста злилися в агломерації: Рейнсько-Рурську, Рейнсько-Майнську і Штутгартську. Близько 90 % населення становлять німці. До інших корінних жителів належать лужицькі серби (100 тис. осіб) і данці 50 тис. Значну групу складають іммігранти з Туреччини та південної частини Європи (2 млн — турки, 0,8 млн — вихідці з колишньої Югославії, 0,6 млн — італійці тощо).

Господарство. За рівнем розвитку господарства, обсягами ВВП Німеччина займає перше місце в Європі, її економіка базується на найпотужнішій у цій частині світу індустрії. Німеччина посідає провідне місце у світі за виробництвом автомобілів, пластмас, фарб і хімікатів. Основними галузями індустрії є машинобудівна, металургійна, хімічна, електротехнічна і будівельна. Енергетичне забезпечення господарства здійснюється за рахунок енергоносіїв, серед яких основними є вугілля (33 %), газ і нафта.

Німеччина також має високий рівень розвитку легкої і харчової промисловості. Майже 80 % підприємств текстильної промисловості зосереджене лише в трьох землях на півдні й заході країни. Зокрема, в землі Рейн-ланд-Пфальц зосереджено виробництво взуття. Далеко за межі країни поставляються вироби німецької харчової промисловості — ковбаси, пиво та вино.

Найбільший промисловий район Німеччини сформувався в басейні річки Рур (Рурський басейн).

Німеччина має диверсифіковане і високопродуктивне сільське господарство. Хоча в ньому зайнято лише 5 % працівників в економіці, вони створюють 14 % ВВП. Основною галуззю сільського господарства є тваринництво (67 %). Врожайність зернових становить близько 70 ц з га.

Культура й соціальний розвиток. Німецька культура має давню історію. У системі освіти обов'язковою є десятирічна освіта. Добре функціонує система вищих навчальних закладів. Існує розгалужена мережа університетів. Найбільшими університетами є Кельнський (60 тис. студентів), Мюнхенський (60 тис.), Берлінський (45 тис.). Німці одна з найпоінформованіших націй світу. На 1 тис. жителів припадає 500 примірників газет і 600 телевізорів. Витрати на охорону здоров'я становлять понад 8 % ВВП, тоді як на армію лише 1,6 % ; значну увагу приділяють здоров'ю нації: середня тривалість життя жінок у ФРН уже досягла 80 років.

ФРН визнала Україну як незалежну державу 26 грудня 1991 р., а вже 17 січня 1992 р. було встановлено дипломатичні відносини між двома країнами. ФРН належить до найбільших торговельних партнерів України.

Франція

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Франція. Столиця — Париж (понад 2,1 млн осіб). Площа — 544 тис км² (48-ме місце у світі). Населення близько 59 млн осіб (20-те місце). Державна мова — французька. Грошова одиниця — євро.

Географічне положення. Франція знаходиться в західній частині Європи і межує з шістьма країнами. На півночі має державний кордон з Бельгією, на північному сході і сході — з Німеччиною, на сході — зі Швейцарією, на південному сході — з Італією, на півдні і південному заході — з Іспанією і Андоррою. Через протоки Па-де-Кале і Ла-Манш Франція має вихід до Північного моря. Західна частина країни омивається водами Біскайської затоки, південна — Середземним морем. В останньому знаходиться великий острів Корсика, який належить Франції. Географічне положення країни доволі вигідне. Вона оточена стабільними високорозвиненими державами.

Історія виникнення й розвитку. Близько 490 р. н. е. король франків Хлодвіг на території сучасної Франції об'єднав германські племена в державу франків. Пізніше за часів Карла Великого почалося становлення феодальної Франції. Столітня війна з Англією (1337—1453) після появи Жанни д'Арк зміцнила єдність держави. Після релігійних воєн між католиками й гугенотами у XVI ст. королівська влада посилилася і невдовзі Франція перетворилася на першу державу Європи. Після революції у XVIII ст. виникла імперія Наполеона I, який через загарбницькі війни підкорив майже всю Європу. Після поразки Наполеона і франко-прусської війни почався швидкий розвиток економіки. У цей час (кінець XIX ст.) Франція захопила великі території в Африці та Індокитаї. Після двох світових воєн у XX ст. відбулося зростання ролі Франції в Європі та світі. Разом з Німеччиною Франція стала становим хребтом ЄС.

Державний устрій і форма правління. Франція типова унітарна республіка. Після Другої світової війни президент країни генерал де Голль, спираючись на свій авторитет переможця, ліквідував земельний устрій (Лотарингія, Шампань, Прованс тощо), який служив основою сепаратизму і відцентрових процесів, і поділив державу на 94 невеликі департаменти. Главою держави нині є президент, який призначає прем'єр-міністра і членів уряду. Вищим законодавчим органом є парламент. Він складається з двох палат — національних зборів і сенату. Уряд підзвітний парламенту.

Природні умови та ресурси. Рельєф переважної частини країни рівнинний, що сприяє розвитку основних галузей економіки. У центральній частині піднімаються невисокі зруйновані гори. Високі Альпи й Піренеї знаходяться лише на сході та півдні й займають невелику площу.

Клімат Франції помірний, а на півдні субтропічний. На узбережжі Середземного моря середні температури січня до +8 °С, липня --- +24 °С. Кількість опадів, які випадають на рівнинній частині країни, близька до оптимальної (600—700 мм). У горах їх кількість зростає до 2000—2500 мм.

Розгалужена сітка повноводних рівнинних річок з'єднана між собою каналами і використовується як транспортні магістралі. На гірських річках збудовані ГЕС.

Ґрунти у Франції характеризуються середньою родючістю. Найпоширенішими є бурі лісові. Лісами вкрито близько 20 % території країни. Переважають штучні насадження. До цінних деревних порід, що ростуть на території Франції належать бук, дуб, смерека, модрина, сосна. Тваринний світ зберігся переважно в гірських лісах. У країні близько 3000 різних заповідних територій.

На мінеральні ресурси Франція небагата. Розробляються запаси кам'яного вугілля, нафти й газу. У Лотарингії крім кам'яного вугілля є ще й родовище залізної руди. На півдні видобувають боксити, північному сході — калійну й кам'яну сіль. У центрі є доволі значні запаси урану. Франція багата також на природні будівельні матеріали.

У цілому Франція добре забезпечена прісними водами. Широко використовують енергію гірських річок та морських припливів. Надзвичайно багаті рекреаційні ресурси.

Населення. За чисельністю населення Франція посідає друге місце в Європі після Німеччини. Розміщене населення доволі рівномірно. Середня його густина близько 110 осіб на 1 км². Народжуваність дещо перевищує смертність. Цьому сприяє державна політика заохочування народжуваності. Міське населення складає близько 75 % жителів країни. Найбільшими містами, крім столиці, є Марсель (1,2 млн), Ліон і Тулуза (близько 500 тис. жителів). У країні налічується понад 50 міських агломерацій. У Великому Парижі (столиця з передмістями) проживає близько 16 % населення Франції. Понад 93 % мешканців країни є етнічними французами. Майже 6,5 % становлять іммігранти. Серед них близько 60 % вихідці з Європи, 35 % африканці, інші — з країн Азії.

Господарство. Франція високо розвинута постіндустріальна країна, яка за обсягом ВВП в Європі поступається лише Німеччині. Серед продуктивних галузей економіки виділяється промисловість. Вона забезпечує близько 25 % ВВП і 80 % експорту. Основними галузями індустрії є машинобудування, хімічна, харчова, легка і гірничодобувна промисловість. Безперечним лідером є машинобудування. Понад 40 % його продукції експортується. Особливо виділяються такі галузі машинобудування, як авіакосмічна та автомобілебудівна. За випуском автомобілів Франція посідає третє місце у світі. Розвинута також галузь радіоелектроніки, суднобудування, електротехнічна промисловість. Провідне місце в Європі й світі Франція займає і за рівнем розвитку чорної та кольорової металургії. Потужними є нафтопереробні й нафтохімічні комбінати, які розміщуються в основному в портах. У Парижі сконцентровано підприємства парфумерно-фармацевтичної промисловості.

Світове значення має французька харчова промисловість. За обсягом експорту у світі вона поступається лише США. У легкій промисловості провідне місце належить виробництву тканин. За цим показником Франція в Європі поступається лише Італії та Німеччині.

За обсягами виробництва продукції сільського господарства Франція займає перше місце в Європі. Щорічно вона вирощує близько 50 млн т зерна (перше місце в Європі), також значними є обсяги виробництва масла, твердого сиру, яловичини. Провідною галуззю сільського господарства є тваринництво. На півдні все більше поширюється надзвичайно прибуткове квітникарство. На узбережжі морів значну роль відіграє рибальство.

У Франції дуже добре розвинена туристична індустрія. За кількістю іноземних туристів, які відвідують країну (близько 70 млн щороку) вона посідає перше місце у світі. Середземноморське узбережжя (Ніцца, Канн, Сен-Тропе), а також Французькі Альпи притягують туристів з усього світу.

Франція має найдовшу серед європейських країн мережу залізниць (40 тис. км). Основну роль відіграє автомобільний транспорт (400 тис. км доріг і близько 35 млн автомобілів), хоча значно розвинутий морський та авіаційний транспорт. Довжина трубопроводів перевищує 6 тис. км.

Культура та соціальний розвиток. Франція володіє багатомістовою культурною спадщиною. У списку ЮНЕСКО — 22 об'єкти (монастирі, собори, палаци й парки, давньоримські пам'ятки). В країні безліч музеїв і бібліотек. Добре розвинута освітня сфера;

обов'язковою є 10-річна освіта. На 100 тис. осіб припадає понад 5 тис. студентів. Вони навчаються більш як у 400 вищих навчальних закладах. На весь світ відома паризька Сорбонна, де навчається понад 100 тис. студентів. Французькі газети і журнали "Монд", "Фігаро", "Парі-матч" відомі далеко за межами країни. До числа світових інформаційних агентств входить агентство новин "Франс-Прес".

Франція визнала незалежну Україну 27 грудня 1991 р., і вже 27 січня 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між двома державами.

Велика Британія

Загальні відомості. Офіційна назва — Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Столиця — Лондон (близько 8 млн осіб). Площа — 244 тис. км² (77-ме місце у світі). Населення близько 59 млн осіб (21-ше місце). Державна мова — англійська. Грошова одиниця — фунт стерлінгів.

Географічне положення. Британія є острівною країною Західної Європи. На суходолі вона межує лише з однією державою — Ірландією. Протоками Па-де-Кале і Ла-Манш Британія відділяється від Франції та Бельгії. Це типова "морська" країна, для якої здавна океани і моря були "рідним домом". У різних частинах світу під її контролем залишається 13 залежних територій. У цілому географічне положення країни є вигідним для розвитку господарства і контактів з іншими державами. Особливо покращилося воно після будівництва тунелю, який з'єднав Велику Британію з материковою частиною Європи.

Історія виникнення й розвитку. В давнину була заселена кельтськими племенами бритів. На початку нашої ери більша частина острова Британія була завойована римлянами. У V—VI ст. територію сучасної Англії завоювали германські племена англів, саксів і ютів, які припливли сюди з материкової Європи. Вони заснували багато дрібних королівств. До XI ст. на Британію нападали вікінги і данці. У 1066 р. Англію завоювали нормани, які прийшли туди з Нормандії, що у Франції. У XIII ст. у країні було створено парламент. На початку XVIII ст. відбулося об'єднання Англії та Шотландії у Королівство Велика Британія. У XVII ст. Велика Британія почала здійснювати активну колоніальну експансію. Наприкінці XIX ст. вона стала економічно найрозвиненішою державою світу. Після Першої та, особливо, Другої світових воєн Велика Британія втратила свою першість у світі і зазнала руйнування колоніальної імперії. Наростання проблем у різних сферах суспільного життя привело до встановлення близьких політичних і військових зв'язків із США.

Державний устрій і форма правління. Велика Британія класична парламентська монархія. Глава держави — королева, однак вона не має майже ніяких владних повноважень. Країною керує уряд, що очолюється лідером партії, яка здобула на виборах перемогу. Велика Британія є унітарною державою. Вона складається з різних політико-адміністративних одиниць: Англія поділяється на 35 графств і Великий Лондон, Уельс складається з графств, Північна Ірландія — з округів, Шотландія — з районів і острівних територій. Острів Мен і Нормандські острови є самостійними адміністративними одиницями.

Природні умови та ресурси. Природні умови Великої Британії визначаються її розміщенням на острові серед ніколи не замерзаючого океану. Вологе і тепле повітря тут панує впродовж усього року. Більша частина Англії має рівнинний рельєф з окремими височинами. В Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії переважають невисокі гори і височини.

Клімат Великої Британії морський, вологий, без значних коливань температури повітря впродовж доби і року. Літо тут прохолодне, а зима тепла.

Країна має густу сітку коротких, але багатоводних річок. Взимку вони не замерзають. Найбільші річки з'єднані численними судноплавними каналами. В горах Шотландії й Північної Ірландії багато великих і глибоких озер. Одне з них Лох-Несс відоме в усьому світі.

Ґрунтовий покрив доволі різноманітний, але родючих ґрунтів майже немає. Ліси займають лише 6 % території. Вони відіграють виключно рекреаційну роль. Тваринний світ значно збіднений, поширена лисиця, яка є об'єктом спортивного полювання, цей

національний вид кінного полювання з хортами відомий далеко за межами країни. У Великій Британії багато національних парків.

Мінерально-сировинна база дуже виснажена багатосотлітнім видобутком кам'яного вугілля й залізної руди. Є незначні запаси руд кольорових металів. Основним видом промислової сировини нині є нафта і природний газ, що видобуваються в британському секторі шельфу Північного моря.

Населення. За чисельністю населення Великої Британії посідає третє місце в Європі після Німеччини і Франції. За загальною високою густотою населення (понад 240 осіб на 1 км²) є суттєві відмінності цього показника. Так, в Англії він перевищує 350 осіб, а в Шотландії та Північній Ірландії — в три рази менший (100 осіб на 1 км²). Природний приріст населення низький. Тривалість життя жінок уже перевищила 80 років. Відбувається процес старіння нації. Майже 90 % населення живе у містах. У країні сформувалося вісім міських агломерацій з чисельністю понад 1 млн осіб. Особливо багато їх у центральній частині Великої Британії. Майже 82 % населення країни становлять англійці, близько 10 % — шотландці, понад 2 % — ірландці, близько 2 % валлійці (уельські). Багато іммігрантів з колишніх британських колоній.

Господарство. Велика Британія — високорозвинена постіндустріальна країна. Що це так насправді, красномовно свідчать дані про структуру її ВВП — 20 % становить частка промисловості та 60 % наданих послуг. Таким чином, переважна частина ВВП створюється не у виробничій сфері.

Структура промислового виробництва, яке забезпечує майже 90 % експорту, постійно змінюється в напрямку скорочення частки ваги старих, традиційних галузей (видобуток вугілля, металообробка, харчова, текстильна) і зростання частки передових, наукомістких галузей — електронної, авіаційної, верстатобудівної тощо.

Центри чорної металургії розташовані в основному в портових містах. У центральній частині країни в районі Шеффільда виробляють якісну сталь. Виплавка кольорових металів зосереджена в портах і біля ГЕС на гірських річках Шотландії. Найбільшим центром надсучасних галузей машинобудування є Великий Лондон. У ньому, а також і в інших великих містах виробляють автомобілі, текстильне обладнання, продукцію військово-промислового комплексу. Є потужні суднобудівні верфі. Головним районом хімічної промисловості є південний схід. Там, де до узбережжя підходять нафтопроводи з Північного моря, розміщені підприємства нафтохімічної (Фолі, Стенлоу, Каррінгтон).

Основна частина підприємств бавовняної промисловості зосереджена в Ланкаширі, вовняної — в Йоркширі, трикотажної — в Східному Мідленді, лляної — в Північній Ірландії.

Незважаючи на те, що в сільському господарстві Великої Британії зайнято лише 2 % самодіяльного населення, країна повністю або в надлишку забезпечує себе зерном, м'ясом, яйцями, молоком тощо. В структурі сільськогосподарського виробництва переважає тваринництво. У рослинництві понад 50 % сільськогосподарських угідь під посівами багатолітніх трав.

У Великій Британії 90 % вантажообігу припадає на морський флот. Лондон і Ліверпуль — головні експортні порти країни. 80 % внутрішніх перевезень вантажо- і пасажирообігу здійснює автомобільний транспорт, 10 % — залізничний. З 1993 р. експлуатується залізничний тунель під Ла-Маншем. Використовуються внутрішні водні магістралі. Зростає значення трубопровідного та авіаційного транспорту. Останнім перевозять не лише пасажирів, а й наукомістку продукцію.

Культура й соціальний розвиток. Внесок британців у світову цивілізацію дуже великий. Високий культурний рівень населення забезпечується в тому числі й досконалою освітньою системою. Обов'язковою є 11-річна освіта. На 100 тис. осіб припадає 2170 студентів. Майже 33 % загальних громадських видатків йдуть на потреби цієї сфери. В країні безліч музеїв і бібліотек, театрів і концертних залів. Серед них всесвітньо відомий Британський музей, Шекспірівський театр тощо. У списку ЮНЕСКО — 16 об'єктів. Найстарішими є Оксфордський (1167 р.) і Кембриджський (1209 р.) університети. Британці

належать до націй, які найбільше читають. За опитуваннями 65 % читають центральні газети і 90 % — місцеві. Добре розвинений інститут приватної власності: майже 60 % сімей мають окремі власні будинки, 70 % — автомобілі. Освіта й охорона здоров'я — безкоштовні.

Велика Британія визнала незалежну Україну 31 грудня 1991 р., а вже 10 січня 1992 р. між нашими країнами було встановлено дипломатичні відносини. Велика Британія більше експортує товарів до України, ніж імпортує з неї.

3. Демографічні особливості, расовий, етнічний, політичний склад. Розміщення трудових ресурсів.

У Західній Європі мешкає понад 400 млн жителів. Це одна тринадцята населення планети. Упродовж кількох століть Європа була осередком міграції населення до інших частин земної кулі. Тепер, навпаки, до Європи прибувають вихідці з інших регіонів. Нині у Західній Європі налічується 12-13 млн лише іноземних робітників.

Ситуацію з відтворенням населення у сучасній Європі називають «демографічною зимою». Для неї характерні найнижчі серед регіонів світу показники народжуваності (10,34‰) та природного приросту населення (0,05 ‰). У деяких європейських країнах природний приріст припинився зовсім, а у 21 країні у 2016 році відбувалася навіть депопуляція – систематичне зменшення абсолютної чисельності населення. Все це ознаки першого (звуженого) типу відтворення населення, який тягне за собою ряд проблем.

Після нетривалого «бебі-буму», характерного для кінця 40–50-х рр., як демографічний наслідок Другої світової війни, у більшості європейських країн проявилася чітка тенденція до зниження рівня народжуваності та зростання смертності. Народжуваність у Європі за останні півстоліття скоротилася вдвічі. Сучасна жінка в Європі протягом життя народжує в середньому 1,3–1,5 дитини, що не забезпечує розширеного відтворення майбутніх поколінь, для якого потрібно 2,1 дитини на одну жінку. Найнижчі показники – 1,15–1,2 дитини на кожну жінку – зареєстровано в Італії, Іспанії й Португалії. Винятками є лише Албанія та Ірландія, де наразі переважає молоде населення, яке хоче й може мати багато дітей.

Причин погіршення демографічної ситуації в Європі чимало. Основні серед них – це природні демографічні процеси: зростання середньої тривалості життя та поступове «старіння» населення – зростання частки людей літнього віку. Аналіз статистичних даних показує, що середня тривалість життя в Європі вище у жінок, ніж у чоловіків на 5-8 років. «Старіння» населення викликає зменшення частки працездатного населення, зростає кількість запитів на послуги медичних та соціальних установ, які фінансуються з податкових надходжень.

Слід також додати й соціально-економічні чинники зниження рівня народжуваності, такі як зайнятість жінки на роботі, пізній вступ людей у шлюб (жінки 24–28 років, чоловіки – 26–30 років), часті розлучення подружжів, зростання «ціни дитини» (економічно дорого утримувати дитину), підвищенням рівня культури суспільства, поширенням міського способу життя, виробничий травматизм, поширення шкідливих звичок, економічні та політичні потрясіння в ряді країн, нещасні випадки тощо.

На природний рух населення також впливають екологічні чинники, що ведуть до зростання спадкових хвороб та рівня дитячої смертності. Внаслідок складної демографічної ситуації частка Європи в світовій кількості населення за останні 65 років скоротилася з 15,5 % до 9,9 %.

Отже, демографічна криза, яка вразила країни Європи відзначається двома протилежними тенденціями: з одного боку, зменшення народжуваності, з другого – зростання тривалості життя. Все це призводить до старіння та загального скорочення населення країн за рахунок природних чинників. Відповідно до прогнозів ООН, до 2025 році загальна чисельність населення Європи практично не зміниться, а до 2050 року почне скорочуватися.

Питання до самоконтролю:

1. Визначте туристичні об'єкти Німеччини?
2. Поясніть, яку роль у об'єднаній Європі відіграє Франція?
3. Назвіть специфічні риси розміщення населення у Великій Британії.

Лекція 6. Південна Європа: загальна характеристика регіону.

1. Спільне й відмінне в економіках Італії, Іспанії, Португалії, Греції.
2. Політична карта регіону.
3. Культурна, релігійна, етнічна своєрідність країн, які входять до регіону.

Основні поняття: особливість регіону, традиція, культура, релігія, промисловість.

1. Спільне й відмінне в економіках Італії, Іспанії, Португалії, Греції.

До Південної Європи належать 10 країн і 1 залежна територія — Гібралтар (володіння Великої Британії). Особливість регіону — розташування тут найменшої за площею держави міста Ватикан, територія якого становить 44 га, і найдавнішої республіки світу — Сан-Марино.

Майже 10 % площі регіону припадає на острови у Середземному морі і Атлантиці: Сицилія, Сардинія, Крит, Кіпр, Мальта, Мадейра, Балеарські, Азорські, Канарські острови тощо.

Середземноморська природа, вплив моря зумовили наявність у господарстві регіону, традиціях і культурі народів багатьох спільних рис. Південна Європа — один із регіонів формування людського суспільства, надбання її народів справили величезний вплив на розвиток світової культури. Цілком справедливо її називають «колискою європейської цивілізації». Стосується це насамперед Греції та Італії, де сформувалися античні високорозвинуті держави: Стародавня Греція (з середини 2 тисячоліття до н. е., розквіт — 5-4 століття до н. е.) і Стародавній Рим (з середини 8 століття до н. е., розквіт — перші століття нашої ери).

Важливою особливістю країн Південної Європи, які розташовані на півостровах і островах Середземного моря, є те, що всі вони знаходяться на головних морських шляхах із Європи до Азії, Африки й Австралії, а Іспанія і Португалія — також до Північної та Південної Америки.

Все це ще з часів великих географічних відкриттів позначилося на розвитку регіону, життя країн якого тісно пов'язане з морем. Не менш суттєвим є і те, що регіон знаходиться між Середньою Європою та арабськими країнами Північної Африки, які мають багатосторонні зв'язки з Європою. Колишні метрополії Португалія, Італія та Іспанія дотепер зберігають вплив на деякі країни Африки. У післявоєнні роки до початку 21 століття спостерігалась масова міграція у країни Південної Європи.

Всі країни (окрім Ватикана) входять до ООН, ОЕСР, а найбільші — члени НАТО та Європейського Союзу, Мальта — член Співдружності націй, очолюваної Великою Британією.

Італія

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Італія. Столиця — Рим (близько 3 млн осіб). Площа — 301 тис. км² (70-те місце у світі). Населення 57,5 млн осіб (22-ге місце). Державна мова — італійська. Грошова одиниця — євро.

Географічне положення. Італія — країна Середземномор'я, його центральної частини. Вона розміщена на своєрідному за формою Апеннінському півострові і великих островах Сицилія й Сардинія. Лише близько 20 % її кордонів пролягають суходолом. У високогір'ї Альп вона межує з Австрією та Швейцарією, а також з Францією й Словенією. На заході

Італію омивають Лігурійське та Тирренське моря, на півдні — Іонічне, на сході — Адріатичне. В цілому географічне положення сприяє розвитку співробітництва не лише з країнами Європи та Африки, а й басейну Індійського океану через Суецький канал.

Історія виникнення та розвитку. Приблизно 1000 р. до н. е. центральну частину Апеннінського півострова заселяли знамениті етруски. Потім римляни завоювали всю сучасну територію Італії, яка стала основою подальшого формування Римської імперії. У V ст. н. е. під ударами германців вона розпалася. Виникло декілька королівств лангобардів і франків. У середні віки розквітли міські комуни Венеції, Флоренції, Парми, Верони та ін. Південь Італії в цей час захоплювали сарацини, нормани, французи тощо. Ще пізніше за владу над Італією конкурували французи, іспанці та австрійці. У 1861 р. в одну державу об'єдналися Північна, Центральна та Південна Італія. У Першій світовій війні Італія брала участь на боці Антанти, у Другій — на боці Німеччини. Після війни відбувався швидкий економічний розвиток.

Державний устрій і форма правління. Італія є парламентською республікою. Глава держави — президент з незначними повноваженнями, який обирається терміном на 7 років. На 5 років обирається парламент, якому належить законодавча влада. Він складається з двох палат: палати депутатів (630 осіб) і сенату (922 сенатори). Виконавча влада зосереджена в руках уряду (рада міністрів) і його голови. Країна поділяється на 20 регіонів, які, в свою чергу, складаються з 94 провінцій.

Природні умови та ресурси. Італія знаходиться у двох природних зонах. Північ — у лісовій зоні помірного поясу, південь — у субтропіках. Рельєф більшої частини країни гірський і височинний. Лише в долині р. По на півночі простяглася рівнина (Паданська). Неприятливими природними явищами є сильні землетруси і виверження вулканів (Етна, Стромболі, Везувій).

Клімат на більшій частині Італії субтропічний середземноморський із середніми температурами липня від +20 °С до +28 °С; січня — від 0 °С на півночі до +12 °С на півдні. Літо жарке й сухе. Щорічно випадає від 500 до 800 мм опадів.

Найбільшою в Італії є річка По. Її притоки і численні канали використовуються як транспортні магістралі. У центрі й на півдні країни річки маловодні. Нерідко вони пересихають улітку. В Альпах знаходиться декілька великих судноплавних озер. Вони дуже мальовничі.

На Паданській рівнині доволі родючі алювіальні ґрунти. В інших частинах ґрунтовий покрив здебільшого змитий водними потоками. Близько 20 % території Італії вкрито лісами. Національні парки займають 200 тис. га.

Мінерально-сировинні ресурси незначні. Дуже мало важливих для країни енергоносіїв — нафти, природного газу, кам'яного вугілля. Є обмежені запаси руд кольорових металів. Серед будівельних матеріалів виділяється всевітньо відомий каррарський мармур.

Недостатність водних, лісових, ґрунтових та мінеральних ресурсів компенсується багатими природними рекреаційними ресурсами.

Населення. За чисельністю населення Італія посідає четверте місце в Європі після Німеччини, Франції та Великої Британії. Середня густина населення перевищує 190 осіб на 1 км². Населення по території розміщено дуже нерівномірно. В гірських районах та на острові Сардинія воно коливається від 40 до 70 осіб, а в промислових районах Ломбардії і навколо Неаполя досягає 1000 осіб на 1 км². Природний приріст населення від'ємний (більше помирає, ніж народжується). Відбувається старіння нації. Тривалість життя чоловіків перевищила 75 років, а жінок — 81 рік. Частка міських жителів становить 67 % . Крім столиці Риму містами-мільйонерами є Мілан і Неаполь. Італія мононаціональна держава. Майже 95 % її населення становлять італійці. В північних прикордонних районах живуть австрійці, словенці, французи. У великих містах немало іммігрантів, особливо албанців.

Господарство. Італія — одна з найпотужніших в економічному сенсі постіндустріальних держав Європи і світу в цілому. Структура італійської економіки така: сфера послуг — 61 % ВВП, промисловість — 36, сільське господарство — 3 % . Серед

галузей промисловості найрозвинутіше машинобудування, харчова, хімічна, легка, металургійна. На привізній сировині працюють хімічні, нафтохімічні та металургійні підприємства, які розміщуються в портах. У Сардинії переважно виплавляють кольорові метали. Власні енергоресурси забезпечують лише 20 % потреб країни.

Металургійна і значною мірою хімічна промисловість працюють на забезпечення потреб багатогалузевого машинобудування. Воно виробляє автомобілі, де домінує відомий концерн "ФІАТ" (Турін, Мілан, Неаполь). Італія також спеціалізується в Європі на випуску мотоциклів, моторолерів і велосипедів. Надзвичайно потужний військово-промисловий комплекс випускає все: від танків і ракет до стрілецької зброї. Розвинуте виробництво обчислювальної техніки, електронного обладнання і роботів.

У центрі Італії розвинута текстильна індустрія. Італія, як і Франція, є одним із осередків високої моди. Біля Мілана діє одним із найбільших центрів з виробництва взуття. Розвинута харчова промисловість. Італійські макарони та піцца відомі всім. Італія посідає перше місце у світі з виробництва вина.

У сільському господарстві на відміну від інших розвинених країн Заходу переважає рослинництво (58 %). Італія займає перше місце у світі з вирощування оливок, шосте з вирощування цитрусових, входить до першої десятки країн за валовими зборами пшениці, кукурудзи, овочів.

У невеликій за площею Італії головна роль належить автомобільному транспорту. Він перевозить до 90 % пасажирів і 80 % вантажів. У зовнішніх перевезеннях поза конкуренцією морський транспорт. Італія володіє понад 1500 кораблями і великими міжнародними портами (Генуя, Трієст, Неаполь).

Важливою галуззю економіки є туризм. Щороку країну відвідують понад 50 млн іноземних туристів. Ця галузь приносить Італії від 5 до 10 млрд дол.

Культура та соціальний розвиток. Італія має давню і значну культурну спадщину, яка бере свій початок від етрусків і римлян. Історико-культурна спадщина Стародавнього Риму й епохи Відродження найбільша у світі. Болонський університет найстаріший у Європі. В списку ЮНЕСКО — 19 об'єктів. Архітектурні пам'ятники, скульптури, музеї, театри мають світове значення. Обов'язковою є восьмирічна освіта. На 100 тис. осіб припадає 2795 студентів.

Безробіття сягає 12 % економічно активного населення.

Через місяць після того як Італія визнала незалежну Україну (28 грудня 1991 р.), було встановлено дипломатичні відносини між нашими країнами. Зовнішньоторговельний оборот між Італією та Україною в останні роки досягав 800 млн дол. США. Обсяги імпорту й експорту практично однакові.

Іспанія

Офіційна назва - Королівство Іспанія. Площа - 505 990 км² Населення - 40,4 млн осіб Столиця - Мадрид 2,9 млн осіб. Інші великі міста: Барселона (1497 тис. осіб), Валенсія (741,9 тис. осіб), Севілья (704,5 тис. осіб), Сарагоса (607 тис. осіб), Малага (539,3 тис. осіб). Державне свято 12 жовтня - День Іспанської Нації. Державна мова - іспанська. Грошова одиниця - євро.

Державний устрій та форма правління. Іспанія - парламентська монархія. Конституція схвалена національним референдумом 6 грудня 1978 р. і набрала чинності 29 грудня 1978 р., 13 змінами, внесеними у 1992 р. Економічно розвинена держава. Член ООН, НАТО, ЄС.

Відповідно до Конституції 1978 р., главою держави є король, який має лише символічну владу. Столицею держави є Мадрид, де знаходиться Король та Уряд країни. Тут також розташовані законодавчі органи (Сенат та Конгрес Депутатів) та органи судової влади.

Законодавчу владу здійснюють Генеральні кортеси (парламент), які розробляють і приймають закони, що підлягають затвердженню королем, контролюють діяльність уряду. Кортеси складаються з двох палат: Конгресу депутатів і Сенату.

Виконавчу владу здійснює уряд на чолі з головою уряду. Голова уряду призначається королем після консультацій з політичними партіями і головами обох палат парламенту, потім кандидатура голови має бути схвалена абсолютною більшістю голосів конгресу депутатів. Голова уряду має практично президентські повноваження. Члени уряду, які є одночасно і депутатами, можуть суміщати свою діяльність на обох посадах. Керівник уряду - прем'єр-міністр.

В адміністративному відношенні країна складається з 19 автономних областей з власним представництвом та парламентом: Андалузія, Арагон, Астурія, Балеарські острови, Країна Басків, Канарські острови, Кантабрія, Кастилья і Леон, Кастилья-Ла-Манча, Каталонія, Сеута, Естремадура, Галісія, Мадрид, Мелілья, Мурсія, Наварра, Ріоха, Валенсія, які поділяються на 50 провінцій.

Конституція 1978 р. закріпила за окремими регіонами і національностями країни право на автономію в межах єдиної держави: Країна Басків (1979), Каталонія (1979), Андалусія (1981), Галісія (1981), Астурія (1981), Валенсія (1982), Кантабрія (1982), Мурсія (1982), Кастилія-Леон (1982), Ла-Ріоха (1982), Канарські острови (1982), Арагон (1982), Кастилія-Ла-Манча (1982), провінція Наварра (1982), місто Мадрид (1983), історична область Естремадура (1983), Балеарські острови (1983).

Вищий консультативний орган уряду - Державна рада, яка складається з 29 членів. Найвищий судовий орган - Генеральна рада судової влади, якою керує голова Верховного суду, складається з 20 членів, яких призначає король на 5 років.

Іспанія розташована на південному заході Європи, на Піренейському (Іберійському) півострові. Окрім континентальної складової Іспанія охоплює Балеарські острови - Майорка, Менорка й Ібіса у Середземному морі, Канарські острови, що складаються із семи островів і декількох острівців в Атлантичному океані, на південному сході півострова навпроти узбережжя Марокко. В Північній Африці до складу Іспанії входять міста Сеута і Мелілья. Іспанія займає третє місце в Європі за площею території і п'яте за кількістю населення. На півночі межує з Францією (650 км) й Андоррою (63,7 км), на південному заході з Португалією (1232 км).

Береги омиваються Середземним морем (берегова лінія - 1670 км) на сході, від Піренеїв до Гібралтару, і Атлантичним океаном (берегова лінія - 1367 км) на західному узбережжі - від Гібралтару до Галіції, а на півночі - Кантабрійським морем.

Площа країни - 505 990 км² (50 місце серед держав світу). Протяжність з півночі на південь - 880 км, з заходу на схід - 1040 км. Значну частину території країни займають плоскогір'ями і гори, біля яких розташовуються рівнини і низовини. Піренейські гори, що простягаються майже на 435 км. від Біскайської затоки до Середземного моря, є природною межею між Іспанією і Францією.

Проте, найголовнішою топографічною межею Іспанії є значне, майже позбавлене рослинності центральне плато Месета, що знаходиться на висоті близько 610 м над рівнем моря. Воно поділене на північну і південну частини декількома гірськими масивами: Серра-де-Гуадаррама, Серра-де-Гредос і Монтес-де-Толедо. Прибережні рівнини вузькі, рідко перевищують ширину 30 км., в багатьох місцях берег гірський. Шість головних гірських ланцюгів піднімаються на висоту більш ніж 3300 м. Найвищі точки країни: Піко-де-Ането (3404м) в Піренеях і Муласен (3478 м) в горах Серра-Невада на півдні країни у континентальній частині Іспанії. Піко-де-Теді (3718 м) знаходиться на острові Тенеріфе у групі Канарських островів. Більшість значних річок Іспанії впадають в Атлантичний океан. Це Дуето, Тахо, Гвадіана і Міко, що починаються в Іспанії і протікають через Португалію, а також Гвадалквівір - найглибша і єдина судноплавна річка країни. Річка Ебро впадає в Середземне море.

Населення

Населення Іспанії складає 40,4 млн осіб. За межами країни проживає більш як 2,7 мільйонів іспанців, в основному в країнах Південної і Північної Америки.

Середня щільність населення Іспанії - 79,3 особи/ км², трохи вища ніж у Греції, і значно нижча від показників інших частин Європи.

Найбільша щільність населення зареєстрована в районі Мадрида (605 осіб/ км²), на Канарських островах, у Каталонії, на Балеарських островах і у Валенсіанському Співтоваристві (200 - 100 осіб/ км²); найнижча - в Кастилії-ла-Манча, Арагоні, Кастилії і Леоні, де становить менше ніж 30 осіб/ км².

Народжуваність складає 10,1 %, смертність - 9,7 %, природний приріст - 0,4 %.

Іспанія визнана єдиною нацією, сформованою на основі різних етнічних груп, основними з яких є кастилійці (72,3 %), каталонці (16,3 %), галісійці (8,1 %), баски (2,3 %) та ін.

Офіційна мова Іспанії - іспанська. В основі цієї романської мови лежить народна латинь зі значною домішкою лексики, запозиченої від маврів. Іспанська мова вивчається в школах і використовується як розмовна населенням на всій території країни. Однак у ряді областей поширені місцеві мови: баскська - у Країні Басків і Наваррі, галісійська - у Галісії, каталонська - у Каталонії, валенсійська - у Валенсії (останню іноді вважають діалектом кастильської мови). Загалом 35% населення країни використовує місцеві мови і діалекти, у тому числі більш як 5 млн каталонців, приблизно 3 млн галісійців, понад 2 млн басків. Багатою є література, написана місцевими мовами. Після встановлення тоталітарного режиму в 1939 р. всі регіональні мови були заборонені, а в 1975 р. знову легалізовані.

Близько 96 % іспанців - римо-католики, невелика кількість протестантів, 450 тис. мусульман і приблизно 15 тис. іудаїстів. Міське населення складає 77 %.

Природні умови і ресурси

Від кордону з Францією на захід до мису Ортегаль уздовж берега моря тягнуться Кантабрійські гори, тут є багато великих бухт, в яких розташовані порти. На південь від мису Ортегаль відроги гір підходять до моря, утворивши порізане глибокими затоками узбережжя зі стрімкими скелями і численними островами. У цьому районі знаходяться рибальські порти Ла-Корунья і Виго. На південному заході, від кордону з Португалією до Гібралтарської протоки, узбережжя низинне і болотисте, тут єдиний зручний порт - Кадис. На схід від Гібралтару до мису Палос на Середземному морі знаходяться передгір'я Кордильєри-Пенібетики, прибережні рівнини відсутні.

На північ від мису Палос розташовані прибережні рівнини, розділені відрогами гір. Головні порти в цьому районі - Картахена, Валенсія і Барселона. Іспанія розташована на масивному піднятому плоскогір'ї Месета, яке складене переважно стародавніми кристалічними породами в сполученні з альпійськими горами, що сформувалися в палеогені і неогені. Серед порід, що складають Месету, виділяються докембрійські кристалічні сланці і гнейси з численними гранітними інтрузіями. В епоху герцинського горотворення Месета зазнала загального тектонічного підняття, а потім процесів складоутворення і диз'юнктивних дислокацій. Близько 1 млн років тому Месета знову була піднята до рівня 600 м і набула загального нахилу з північного сходу на південний захід. Саме тому такі великі ріки як Дуеро, Тахо і Гвадіана течуть у даному напрямку через територію Ме-сети до Атлантичного океану.

Месета займає 2/3 території Іспанії і оточена високими горами. Крім того, у її центральних районах височать великі хребти Центральних Кор-дільєр (у тому числі Сьєрра-де-Гвадаррама з вершиною Пеньялара 2430 м і Сьєрра-де-Гредос з вершиною Альмансор 2592 м). Ці гори розділяють плато Стара і Нова Кастилія. Плато складені товщами осадових порід і алювіальних відкладень і відрізняються винятково плоским і монотонним рельєфом. Лише місцями зустрічаються основи довгастої форми - фрагменти стародавніх річкових терас. На південь від Нової Кастилії піднімаються Толедські гори (найвища точка - гора Корочо-де-Росигальдо, 1447 м). Далі на південь знаходяться плато Естремадури і Ла-Манчі, що входять до складу Месети. Південний край Месети Сьєрра-Морена піднятий на висоту 900 м (найвища точка - гора Естрелья, 1299 м). Сьєрра-Морена крутим уступом переходить

до великої Андалузської низовини. Ріка Гвадалквівір впадає в Кадиську затоку; недалеко від її гирла знаходиться велика заболочена територія Національного парку Доньяна.

На південному сході Іспанії простягаються складчасті гори Кор-дильєра-Пенібетика з найвищою вершиною країни - горою Муласен (3482 м), вкритою снігами і льодовиками, що займають найбільш південне положення у Західній Європі.

Іберійські гори відокремлюють Месету від Арагонського плато і мають витягнуту форму. Місцями вони перевищують 2100 м (до 2313 м у Сьєрре-дель-Монкайо). Ріка Ебро бере початок у Кантабрійських горах, тече на південний схід і прорізає ланцюг Каталонських гір перед впаданням у Середземне море. Місцями її русло знаходиться на дні глибоких, майже непрохідних каньйонів. Води Ебро інтенсивно розбираються на зрошення, без якого було б неможливе землеробство на прилеглих рівнинах.

Невисокі Каталонські гори (середні висоти 900 - 1200 м, вершина - гора Каро, 1447 м) протянуті на 400 км майже паралельно до узбережжя Середземного моря і фактично відокремлюють від нього Арагонське плато. Ділянки прибережних рівнин, розвинуті в Мурсії, Валенсії і Каталонії на північ від мису Палос до кордону з Францією, відрізняються високою родючістю.

З півночі Арагонське плато оточують Піренеї. Вони простягаються майже на 400 км від Середземного моря до Біскайської затоки й утворюють потужний бар'єр між Піренейським півостровом та іншою частиною Європи. Ці складчасті гори, що сформувалися в третинний період, місцями перевищують 3000 м; найвища вершина - пік Ането (3404 м). Західним продовженням Піренеїв є Кантабрійські гори, що також мають субширотне простягання. Найвища точка - гора Пенья-Прієта (2536 м). Ці гори утворилися в результаті інтенсивного складоутворення, розбиті розломами і сильно розчленовані під впливом річкової ерозії.

В Іспанії виділяють три типи клімату: помірний морський на північному заході і півночі - з помірними температурами і значними опадами упродовж усього року; середземноморський на півдні й узбережжі Середземного моря - з м'якими вологими зимами і спекотним сухим літом; аридний континентальний клімат у внутрішніх районах країни - з прохолодними зимами і теплим сухим літом. Середня річна кількість опадів коливається від 1600 мм на північному заході і західних схилах Піренеїв до 250 мм на Арагонському плато і в Ла-Манчі. Більше половини території Іспанії щорічно отримує менше 500 мм опадів на рік і лише приблизно 20% - понад 1000 мм. Оскільки Андалузська низовина відкрита для західних вологих вітрів, що дмуть з Атлантичного океану, там випадає значно більше опадів. Так, у Севільї середня річна кількість опадів трохи перевищує 500 мм.

В Іспанії доволі розгалужена гідро мережа. Найбільшими ріками країни є - Ебро (928 км), Тахо (910 км), Гвадіана (820 км), Дуєро (770 км), Гвадалквівір (560 км). Більшість іспанських річок, насамперед центральної, східної і південно-східної частини країни, маловодні, з непостійним режимом, літом стають надзвичайно мілкими. Загалом ріки цієї країни майже зовсім не мають ніякого транспортного значення; єдина судноплавна ріка - Гвадалквівір, і це лише біля міста Севілья.

Сучасна промисловість Іспанії є високорозвиненою галуззю економіки, що забезпечує головні потреби населення країни, та експорт держави. Основу енергетики Іспанії становить імпортована нафта. Нафтопереробка, як правило, здійснюється в портових містах, її річна потужність становить понад 60 млн т сирової нафти. Власний видобуток вугілля (кам'яного і бурого) забезпечує лише 1/5 енергетичних потреб, частка невеликих ГЕС і кількох АЕС співвідносяться, як 1/6.

За обсягом продукції обробної промисловості Іспанія посідає в світі досить вагоме місце, вона входить до групи перших 15 промислових країн. У Західній Європі за цим показником вона поступається тільки Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, хоча істотно відстає від них, особливо в розрахунку на душу населення. За структурою обробна промисловість Іспанії досить різноманітна, але переважають традиційні трудомісткі галузі.

В країні виплавляють чорні і кольорові метали (виплавка сталі - 13 млн т). Значного розвитку набули нафтохімія, яка тісно пов'язана з нафтопереробкою, а також промисловість

будівельних матеріалів, деревообробка і паперова. Важливу роль останнім часом стали відігравати металообробка і машинобудування. Нове для Іспанії виробництво - автомобілебудування - розвивається з 60 - 70 рр. XX ст. Воно представлено філіалами західноєвропейських та американських автомобільних концернів. Випуск автомобілів становить 1,7 млн. Машинобудівні заводи країни випускають також промислове обладнання, трактори і сільськогосподарські машини, електро- і електронну техніку, судна.

Сільське господарство залишається дотаційною галуззю іспанської економіки, малопродуктивна і переважно екстенсивна. Орні землі займають 2/5 території, а 1/3 зайнята луками і пасовищами. Важливу роль відіграє штучне зрошення (3,7 млн га - перше місце в Західній Європі), яке використовується з періоду Стародавнього Риму і, особливо, під час панування арабів. Найбільше зрошуваних земель у Південній Іспанії (басейни рік Ебро і Гвадалквівір) і значно менше - в басейнах рік, що перетинають Месету - Дуеро, Тахо, Гвадіана.

Головною галуззю є землеробство. Вирощують зернові (ячмінь, пшениця, кукурудза, рис), бобові, картоплю, цукрові буряки, бавовник, тютюн, а також овочі та фрукти помірних і субтропічних широт

Особливе місце в світі Іспанія посідає як виробник винограду, оливок і цитрусових (апельсини, мандарини і лимони). За збором винограду, виробництвом вина та його експортом країна поступається в Середземномор'ї лише Італії та Франції, вино відіграє виняткову роль в житті і традиціях населення. За обсягом збору цитрусових та їх експортом Іспанія посідає перше місце в Середземномор'ї, а за вирощуванням оливок, виробництвом і експортом оливкової олії - перше місце в світі. Головний район цитрусових та оливок - середземноморське узбережжя й Андалузька рівнина. Вирощування винограду розповсюджене охоплює також південну частину Месети і Арагонську рівнину.

Тваринництво в Іспанії розвивається в складних умовах. Тільки у північній вологій частині природні кормові угіддя дозволяють утримувати велику рогату худобу. Пасовища посушливої Месети придатні для розведення овець та кіз. Саме в умовах Месети була виведена порода знаменитих кастильських меринів, які пізніше стали основою тонкорунного вівчарства в посушливих степах Австралії та Південної Африки. Інтенсифікація тваринництва здійснюється шляхом розширення свиначарства і птахівництва. Окреме місце займає вирощування спеціальних биків для кориди.

Іспанія має розгалужену, високоякісну транспортну систему, насамперед мережу автошляхів з твердим покриттям, значення залізниць дещо менше. Досить розвиненими стали авіаційний і морський транспорт. Найбільші аеропорти знаходяться в Мадриді та Барселоні, провідними морськими портами є Барселона, Більбао і Альхесірас. Іспанія традиційно має широкі водні зв'язки з іспаномовними країнами Латинської Америки. Сьогодні їх доповнили повітряні.

Баланс зовнішньої торгівлі Іспанії зводиться з дефіцитом. У значній мірі він покривається доходами від іноземного туризму. Найбільший експорт за вартістю - автомобілі. Окрім автомобілів, в експорті суттєве значення має сталь і сталеві вироби, текстиль і текстильні вироби, цитрусові, оливки і оливкова олія, вина. В імпорті на першому місці нафта і нафтопродукти. Імпортують також кукурудзу і соєві боби, обладнання і продукцію хімії. Головними торговими партнерами Іспанії є Німеччина, Франція та інші країни Західної Європи, а також Мексика, США, Саудівська Аравія та Японія.

Португалія

Площа - 92 365 км² Населення - 10,6 млн осіб Столиця - Лісабон (678 тис. осіб). Населення складає 10,6 млн осіб (74 місце у світі).

Державне свято 10 червня - День Португалії. Державна мова - португальська. Грошова одиниця - євро.

Португалія - офіційна назва Португальська Республіка. Державний устрій та форма правління. Португалія - парламентська республіка. Глава держави - президент. Керівник уряду - прем'єр-міністр.

Законодавчу владу має однопалатний парламент (Асамблея Республіки). Термін повноважень парламенту - чотири роки. Загальна кількість депутатів - 230.

В адміністративному відношенні країна поділена на 22 округи та 2 автономні області - острови Мадейра та Азорські.

Розташована на південному заході Європи, на Піренейському півострові; включає Азорські острови та архіпелаг Мадейра в Атлантичному океані. Назва країни походить від найменування римського поселення Портус Калі в гирлі р. Дору. Португалія - найзахідніша держава Європи. На півночі та сході межує лише з Іспанією - 1232 км. На заході і півдні омивається Атлантичним океаном, берегова лінія складає 832 км. Найвища точка - гора Серра-де-Ештрела (1993 м).

Острови Мадейра та Азорські - автономні регіони країни. Відстань від континентальної частини країни до Азорських островів - 1500 км., до Мадейри - 650 км. Залежна заморська територія - Макао в Східній Азії неподалік Гонконгу, 20 грудня 1999 року офіційно повернена Китаю, але протягом 50 років зберігатиме статус особливого регіону з власним урядом, законодавством та економікою.

Протяжність території з півночі на південь - 563 км, з заходу на схід - 201 км.

Португалія - держава середнього економічного розвитку. Член ООН, НАТО, ЄС, ОЕСР. З 1826 по 1910 роки в країні панує конституційна монархія.

Після революції 1910 долі Португалію було проголошено республікою.

У 1932 році міністр економіки Антоніо Салазар здійснює державний переворот і встановлює в країні профашистську диктатуру. До 1974 року в країні панує диктатура Салазара. Встановлений жорсткий порядок рятує економіку країни, але призводить до повної ізоляції Португалії від Європи і всього світу.

25 квітня 1974 році в країні відбулася революція "червоних гвоздик", в результаті якої скинуто півстолітню диктатуру Салазара. Португалія дає незалежність своїм Африканським колоніям і втрачає свою колонію в Азії внаслідок вторгнення Індонезії (Португальський Тімор).

1 січня 1986 року Португалію прийнято в Європейський Союз, цього ж року Маріо Суареш був обраний першим за 60 років цивільним президентом. У 1999 році повернено незалежність останній з колоній (Макао).

Після вступу в ЄС, у основному завдяки субсидіям, економіка Португалії розвивається досить швидко. Будуються сучасні дороги та автомагістралі, здійснюється планомірне оновлення житлового фонду. З 1 січня 2002 року країна ввійшла в зону єдиної європейської валюти - євро.

Населення

Щільність населення 111,8 осіб/км². Населення Португалії в національному відношенні виключно однорідне: 99,1 % - португальці (комбінація кількох етнічних елементів, в основному іберійців, римлян і вестготів), бразилійці (0,1 %), англійці (0,1 %), іспанці (0,1 %), американці (0,1 %). Віросповідання: католики (94,5 %), протестанти (0,6 %), євреї (0,1 %), мусульмани (0,1 %), невіруючі (3,8 %).

Природні умови і ресурси

Португалія знаходиться в західній частині Піренейського півострова, а також займає два архіпелаги в Атлантичному океані. Площа країни складає 92135 км², половина якої - це сільськогосподарські угіддя, а 32 % - ліси. Північна частина країни характеризується гористою місцевістю, де знаходяться гірські хребти, зокрема: Серра де Герез (1544 м над рівнем моря), Серра де Марао (1415 м над рівнем моря), Серра де Ногвейра (1318 м над рівнем моря), однак на півдні переважають рівнини та височини. Португалія займає приблизно 15 % усього Піренейського півострова. Узбережжя країни є піщане або скелясте. Велику частину території країни займають гори, які є продовженням іспанських Месет.

На території Португалії чітко виділяються долини річок Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо). У верхніх течіях вони вузькі і глибоко врізані, нижче за течією розширюються і поблизу берега Атлантичного океану переходять в плоскі низовини. По цих річках проходять природні межі

п'яти з шести географічних областей країни. Водночас кордон між Португалією і Іспанією майже ніде не пов'язана з природними рубежами.

Рельєф провінцій Мінью на заході і Траз-уш-монтіш і Алту-Дору на сході, розташованих на північ від річки Дору, перетнутий, гірський. Провінція Бейра, що тягнеться від річки Дору до верхньої ділянки річки Тежу, за винятком прибережної рівнини, теж зайнята горами. У її центральній частині знаходиться вища точка Португалії - гора Ештрела (1993 м над у.м.). Родючі рівнини в низовинах річки Тежу (провінція Рібатежу) і в прибережній зоні на північ і південь від столиці країни Лісабона відносяться до провінції Ештремадура. На схід і півдню від неї тягнеться провінція Алентежу, з м'яким горбистим рельєфом, а всю південну частину Португалії займають рівнини провінції Алгарві, за природними умовами схожі з середземноморською зоною Північної Африки.

Ґрунти Португалії в основному піщані кислі, такі, що сформувалися переважно на вулканічних породах. Виняток становлять родючі суглинні ґрунти алювіальної рівнини в низовинах річки Тежу. На території Португалії виділяють декілька сейсмічно активних зон, найбільші з них знаходяться в Алгарві, Мінью і поблизу Лісабона.

Країною протікають великі ріки півострова: Дору, Тахо, Гвадіана, які беруть свій початок у сусідній Іспанії. Ґрунти в Португалії піщані, сформовані, здебільшого на вулканічних породах, за винятком ґрунтів в долині ріки Тахо. Португалія розташована в субтропічному поясі. На півночі країни знаходиться плоскогір'я Месета. Переважають висоти 1000-1200 м, найбільша 1991 м (в хребті Серра-да-Ештрела). На заході гори круто обриваються до приморської рівнини. Південніше річки Тежу розташована Португальська низовина, на сході облямована плато з округлими кряжами висотою 600-1000 м. На крайньому півдні розташовані низькогір'я Серра-да-Алгарві (висота до 902 м), південні схили яких круто обриваються до прибережної низовини. Ріки - Тежу (Тахо), Дору (Дуеро), Гвадіана. Судноплавні тільки дві перші в нижній течії на відстані 200 км від гирла. Долини рік Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо) у верхніх течіях вузькі і глибоко розрізані, нижче за течією розширюються і поблизу берега Атлантичного океану переходять в плоскі низовини. Клімат країни м'який, зумовлений впливом Атлантичного океану.

Клімат в Португалії цілком залежить від впливу Атлантики. Близькість океану утримує температуру нижче, ніж на тих же широтах в Середземномор'ї. Погода тут є мінливішою, випадає більше опадів. Клімат міняється із зміною рельєфу - від півночі на південь і від сходу до заходу. Охолоджуючий вплив здійснює холодна Канарська течія, що проходить з півночі на південь уздовж західного побережжя країни. У прибережних районах літо на 5-7°С холодніше, а зима на 1-2°С тепліша, ніж в Південній Італії або Греції. Середня липнева температура повітря на рівнинах змінюється від 19°С на півночі до 25°С на півдні, в горах літо прохолодніше на 2-3°С. Зима тепла, м'яка, з середніми січневими температурами на рівнинах 8-11°С, а в горах до 3-5°С.

Невеликою є амплітуда зміни протягом року і температури океанічних вод - від 3-15°С взимку до 17-18°С влітку. Купальний сезон на західному узбережжі триває всього три місяці. Вода більше прогрівається біля південного узбережжя, де і зосереджена основна маса курортних міст.

Основна частина опадів припадає на холодну пору року. У горах на півночі майже всюди випадає більше 1000 мм опадів на рік. Найбільша їх кількість спостерігається на схилах Серра-да-Ештрела, вершина якої в листопаді-травні покрита снігом. На рівнинах Центральної і Південної Португалії річна сума опадів складає 400-800 мм, а уздовж південного узбережжя місцями знижується до 300 мм. Найпосушливі місяці - липень і серпень.

На території країни можна виділити декілька кліматичних районів: північно-західний з рясними дощами, м'якою зимою і коротким літом; північно-східний з тривалішою, холоднішою, сніжною зимою і жарким літом, і південний з дефіцитом опадів, тривалою спекою, посушливим літом і м'якою зимою. Щорічно у всіх районах Португалії може випадати сніг, але стійкий сніжний покрив не утворюється.

Господарство

Три чверті всіх виробничих потужностей Португалії зосереджені в двох промислових районах: Лісабон-Сетубал на півдні і Порто-Брага-Авейру на півночі країни. У районі Лісабон-Сетубаль діють підприємства нафтопереробної, хімічної, сталеливарної, автомобілебудівної, електронної, целюлозно-паперової, харчової промисловості, з виробництва будматеріалів. На півночі переважає легка промисловість: Порто виробляє текстиль, взуття, меблі, вино, Авейру - целюлозно-паперові вироби і вироби з дерева, Брага - одяг, електроніку, споживчі товари. Третя промислова область розташована за 140 км. на південь від Лісабона в місті-порту Синіше - тут зосереджені паливні електростанції.

Після вступу країни в ЄС ситуація в національній промисловості змінилася. Державі належать підприємства гірничовидобувної і важкої індустрії, приватному капіталу - підприємства легкої промисловості, філіали транснаціональних корпорацій - підприємства з високим рівнем нових технологій: електроніка, автомобілебудування, фармацевтична промисловість.

Третина Португалії вкрита лісами. Більшість лісів - пробкові, евкالیптові і соснові дерева. Довга берегова лінія Португалії і багатство рибних ресурсів біля прибережних вод сприяли розвитку рибальства. Промисловість Португалії значною мірою залежить від імпорту нафти і нафтопродуктів. Вугілля, виробництво якого збільшилося з середини 1980-х років, йде на електростанції. Третину електроенергії, яка виробляється в Португалії, отримують на гідроелектростанціях.

Ведеться комерційний видобуток вольфраму, олова, хрому, причому вольфрам у значних обсягах експортується. Вугілля, що видобувається в Монкорво, постачається на сталеливарний завод. Видобуток міді здійснюється в Невескорво.

Головні сільськогосподарські культури: пшениця, ячмінь, кукурудза, рис, картопля, виноград, маслини, томати.

Португалія - провідний експортер вин і томатної пасти. Доходи, отримані від продажу цих продуктів на світових ринках, відшкодовують вартість імпортованого м'яса і пшениці.

Залізничне сполучення розвинене непогано, але порівняно з іншими країнами Європи кількість ліній обмежена.

Греція або Еллада, Третя Грецька Республіка, офіційна назва — Грецька Республіка (грец. Ελληνική Δημοκρατία) — суверенна європейська держава на півдні Балканського півострова та численних островах грецького архіпелагу. Населення: 10,7 млн осіб (73 місце у світі). Столиця і найбільше місто — Афіни.

Сучасна Греція — спадкоємиця культури Стародавньої Греції і вважається колискою західної цивілізації, батьківщиною світової демократії, західної філософії, основних принципів фізико-математичних наук, мистецтва театру та Олімпійських ігор сучасності. Грецька мова має найдовшу історію серед усіх мов індоєвропейської групи, адже нараховує 34 століття тільки писемного періоду. На основі грецької абетки виникли латиниця та кирилиця. З VIII століття до нашої ери греки були організовані в різні незалежні міста-держави, відомі як поліси, які охоплювали весь регіон Середземномор'я і Чорне море. Філіпп II Македонський об'єднав більшу частину грецького материка в IV столітті до нашої ери, а його син Александр Македонський швидко завоював більшу частину стародавнього світу, від Східного Середземномор'я до Індії. Греція була анексована Римом у 2 столітті до нашої ери, ставши невід'ємною частиною Римської імперії та її наступника, Візантійської імперії, яка прийняла грецьку мову та культуру. Грецька православна церква, що виникла в 1 столітті до нашої ери, допомагала формувати сучасну грецьку ідентичність і передала грецькі традиції в ширшому православному світі. Підпавши під владу Османської імперії в середині XV століття, сучасна національна держава Греція виникла в 1830 році після війни за незалежність.

Греція є унітарною парламентською республікою і розвиненою країною з розвиненою економікою з високим рівнем доходу, високою якістю життя та дуже високим рівнем життя. Її економіка є найбільшою на Балканах, де вона є важливим регіональним інвестором.

Будучи членом-засновником Організації Об'єднаних Націй, Греція була десятим членом Європейської Спільноти (попередника Європейського Союзу) і входить до Євросони з 2001 року. Греція також є членом багатьох інших міжнародних установ, включаючи Раду Європи, Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світову організацію торгівлі (СОТ), Організацію Безпека та співробітництво в Європі (ОБСЄ) та Франкофонію.

Багата культурна спадщина, вигідне географічне розташування роблять Грецію однією з найбільш відвідуваних країн світу. Вона приваблює туристів одночасно рекреаційними курортами, різнобічним історико-культурним туризмом та паломництвом до святинь всього християнського світу. Багата історична спадщина країни частково відображена на її 18 об'єктах Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Держава знаходиться в Південній Європі, займає південь Балканського півострова і прилеглі острови в акваторії Егейського моря. Територія країни простягається з півночі на південь на 590 км, а із заходу на схід — на 555 км. На північному заході межує з Албанією (спільний кордон — 247 км); на півночі — з Північною Македонією (256 км) і Болгарією (493 км); на північному сході — з Туреччиною (203 км). Загальна протяжність кордонів Греції — 1 228 км. На заході омивається водами Іонічного моря, на півдні — Середземного, на сході — Егейського морів Атлантичного океану. Загальна довжина берегової лінії — 15 021 км.

Адміністративний устрій

Адміністративно Греція поділяється на 13 периферій, 9 з них розташовані на материковій частині, решта 3 — острівні. За адміністративним поділом 1997 року, існували 3 гіперноми, а периферії поділялись на 50 номів. Крім того, номархія Аттика включала 4 номи: Афіни, Східна Аттика, Пірей та Західна Аттика. Номи у свою чергу поділялись на деми (муніципалітети). Після прийняття 2010 року Програми «Каллікратіс» поділ на номи скасований. Новий адміністративний поділ Греції набрав чинності 1 січня 2011 року.

Політична система

Греція за формою правління є парламентською республікою, глава держави — президент, який обирається парламентом на п'ятирічний термін. Державний устрій — унітарна держава.

Чинна Конституція Греції прийнята п'ятим скликанням Грецького парламенту 1975 року після падіння режиму військової хунти 1967—1974 років. Двічі положення Конституції переглядалися 1986 та 2001 року. Конституцією Греції, що складається зі 120 статей, передбачено поділ влади на виконавчу, законодавчу та судову гілки і надано широкі гарантії (змінami 2001 року) громадянських свобод та соціальних прав.

Виконавча влада

Виконавча влада здійснюється Президентом Республіки та Кабінетом Міністрів Греції. Поправками до Конституції, внесеними 1986 року обов'язки та права Президента значно обмежені. Зараз влада Президента номінальна, він здебільшого виконує функції представництва держави на міжнародній арені. Чинний Президент Греції — Прокопіс Павлопулос.

Повнота політичної влади в Греції належить прем'єр-міністру країни. Прем'єр-міністром Греції, тобто головою уряду, стає лідер політичної партії, що перемогла на парламентських виборах. Формально кандидатуру прем'єр-міністра подає Президент Республіки та затверджує її, також Президент призначає на посади та звільняє від обов'язків членів Кабінету Міністрів Греції.

Парламент

За конституцією держави уся законодавча влада належить однопалатному парламенту, депутати якого обираються на 4 роки прямим загальним голосуванням. Президент Республіки має право розпустити парламент раніше закінчення терміну дії парламенту за пропозицією Кабінету Міністрів, якщо таке рішення пов'язане з національним питанням

виняткової важливості. Усі постанови, які приймає парламент, має підписати Президент Республіки, аби вони набрали чинності.

Судова влада

Судова система Греції незалежна від виконавчої та законодавчої влади і складається з трьох верховних судів: Касаційного суду, Державної Ради і Палати аудиторів. До судової системи держави також входять громадські суди, які розглядають цивільні та кримінальні справи, та адміністративні суди, судді яких вирішують суперечки між громадянами та адміністративними органами Греції.

Зовнішня політика

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ЄС, ОБСЄ, НАТО, Міждержавна організація економічного співробітництва і розвитку, Організація чорноморського економічного співробітництва.

Греція складається з материкової (області Аттика, Пелопоннес, Центральна Греція, Фессалія, Епір, Македонія та Фракія) та острівної частин, загальною площею 131 990 км². На островах мешкає близько 20 % всього населення Греції, їх близько 2 тисяч, проте населених — близько 160. Найбільші острови Греції — Крит, Евбея, Керкіра та Родос.

Невелика група Іонічних островів утворює ланцюг, що обмежує Грецію із заходу. Егейські острови навпаки численні. Деякі з них об'єднані в архіпелаги, як, наприклад, групи островів на північному сході Егейського моря — Споради, Кіклади і Додеканес. Інші розташовуються ізольовано, зокрема острів Крит. Кікладський архіпелаг складається з 39 островів, з яких тільки 24 заселені.

Споради, розташовані вздовж східного узбережжя материкової Греції та Евбеї, характеризуються особливим острівним колоритом і зберігають незайманими народні традиції. Група Додеканеських островів нараховує 12 великих і безліч дрібних островів, кожний зі своїми особливостями і відмінними ознаками. В Саронічній затоці, яка з'єднує узбережжя Аттики і Пелопоннесу, розташовується ще одна група невеликих Саронічних островів.

Геологія

Чотири п'ятих території країни займають гори та пагорби, через що Греція вважається третьою серед найбільш гористих країн Європи, після Норвегії та Албанії. Гора Олімп із піком Мітікос висотою 2 917 м — найвища в Греції. Завдяки легендарному пантеону давньогрецьких олімпійських богів вона сьогодні є одним з найпопулярніших маршрутів як для альпіністів, так і для туристів.

Західна Греція вкрита низкою озер та боліт, переважно в області гірського пасма Пінд. Останнє є продовженням гірської системи Динарських Альп і сягає максимальної висоти 2 637 м — вершина Смолікас. Динарські Альпи простягаються через центральний Пелопоннес, перетинають острови Кітера та Антикітера, Егейське море та закінчуються на острові Крит. Дослідження тектоніки регіону довели, що острови Егейського моря є піками підводного продовження гірської системи. Сам Пінд характеризується високими, крутими вершинами, тут широко розвинені карстові ландшафти.

На північному сході Греції розташований інший гірський масив — Родопі, який в межах країни займає всю територію периферії Східної Македонії та Фракії. Ця область вкрита густими прадавніми лісами. Широко відомий за межами Греції заповідник «Ліс Дадія» в адміністративному плані належить до ному Еврос, що на крайньому північному сході країни. Просторі рівнини розташовані головним чином у периферіях Фессалія, Центральна Македонія та Фракія. До них приурочені основні сільськогосподарські регіони Греції.

Клімат

Клімат (підсоння) країни субтропічний, середземноморський, зі спекотним і сухим літом, м'якою дощовою зимою. В році 300—310 сонячних днів. Середні температури січня 4—12° С, липня 25—27° С. Опадів на рівнинах 400—700 мм, в горах до 1 500 мм на рік.

Завдяки своїй унікальній географії, Греція має низку мікрокліматичних зон з місцевими відмінностями. У північній та північно-східній частині материкової Греції, на захід від гірського пасма Пінд, клімат вологіший і має деякі риси, типові для морського клімату. На схід від Пінду підсоння здебільшого посушливе, а погода порівняно більш вітряна.

Типовий посушливий середземноморський клімат панує на островах Егейського моря, особливо островах архіпелагів Кіклад та Додеканесу, південній і центральній частинах острова Евбея, рівнинних районах Аттики, східних та південних районах Пелопоннесу і низинних районах на Криті. Впродовж літа погода майже завжди сонячна й посушлива, рідкі опади набувають рис зливи із грозами. Зими тривають тут недовго, випадає мокрий сніг, але здебільшого взимку трапляються тривалі, стійкі дощі, що можуть призводити до тимчасових затоплень прибережних районів.

Ґрунти й рослинність

Ґрунти в прибережних і низькогірних районах коричневі і буро-коричневі; в Східній Фессалії, на Пелопоннесі, Спорадах — гірські червоні ґрунти. Ґрунтово-кліматичні умови більшості областей Греції сприятливі для виноградарства, однак у багатьох районах ґрунти також піддаються інтенсивним ерозійним процесам.

Рослинність Греції різноманітна (зафіксовано близько 5500 видів рослин), особливо багата на унікальні, ендемічні види. Вражає безліч диких квітів, особливо навесні, коли всі схили вкриті різнобарвним килимом. Серед них анемони, косарики, цикламени, півники, тюльпани, лілії і багато інших. Найціннішим деревом для всього Середземномор'я є олива, з плодів якої виготовляють оливкову олію. Поширені багатовікові платани і кипариси.

У минулому територія Греції була густо залісненою, однак більшу частину цих лісів люди знищили ще на початку античності. Найбільші лісові масиви наразі збереглися в північній Греції, в горах Фракії, Македонії та Епіру. Крім того, на північних і східних островах Егейського й Іонічного морів значні території вкриті сосновими і широколистяними лісами. Сучасна лісистість становить близько 15 %. Зафіксовано понад 200 видів дерев.

У південній частині материкової Греції до висот 750—900 м поширені маквіс, представлений вічнозеленими чагарниками (такими як мирт, ялівець, рокитник, терен тощо), діброви та соснові ліси. На висотах до 1000 м розповсюджені листопадні широколистяні дерева — дуб, бук, каштан, ясен. На гірських вершинах зростають переважно ялицево-соснові ліси.

На півночі Греція дуб поширений переважно на низьких схилах. На висотах до 750—1000 м розповсюджені ліси з ясена, клена, липи, в'яза, каштана, волоського горіха. До висот 1800—1950 м поширені букові, а вище — хвойні ліси. Верхня межа лісу — близько 2 000 м, на горі Олімп — 2 200 м, вище поширені гірські луки з великою кількістю ендемічних рослин.

В останні роки аномально спекотні літні сезони супроводжуються лісовими пожежами, що завдали значної шкоди не тільки рослинності, але й екосистемам в цілому.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть особливості клімату Італії сприятливі для розвитку господарства цієї країни?
2. Охарактеризуйте вплив у об'єднаній Європі має Іспанія?
3. Визначте, який чинник і як саме вплинув в позитивному сенсі на економіку Португалії?
4. Поясніть переваги географічного положення Греції?

Лекція 7. Країни Бенілюксу.

1. БЕНІЛЮКС як міждержавна організація, політичний, економічний і митний союз.

2. Політична незалежність й умови співпраці країн, що входять в Бенілюкс. Бельгія, Нідерланди, Люксембург: державний устрій і соціально-економічний розвиток, культурна й етнічна своєрідність.

3. Нідерланди

4. Люксембург

Основні поняття: міждержавна організація, політичний союз, економічний союз, митний союз, співпраці країн.

1. БЕНІЛЮКС як міждержавна організація, політичний, економічний і митний союз.

Бенілюкс (Benelux) – це міжнародна політична, економічна і митна організація в Західній Європі, в яку входять три країни, розташовані по сусідству: Бельгія, Нідерланди і Люксембург. 5 вересня 1944 р. уряди трьох країн підписали в Лондоні Митну конвенцію, яка вступила в силу з 1 січня 1948 р. Відповідно до установчих відомостей, Бенілюкс створювався для виконання наступних завдань: вільне пересування громадян; проведення єдиної політики в сфері соціального страхування; ліквідація в торгівлі між країнами-учасницями мит тощо.

Характерні риси об'єднання можна виділити в певні блоки, зокрема: площа – 76 657 км², чисельність населення – близько 29 млн. осіб, щільність населення – 380 осіб на км², офіційна валюта – євро. Його формування почалося з валютної угоди й митної конвенції цих держав, які згодом уклали договір про створення економічного союзу. Цим договором передбачалася не тільки координація політики в економічній і соціальній сферах, але й здійснення зовнішніх економічних зв'язків країнами-учасницями як єдиного утворення.

Утворенню Бенілюксу передували економічний союз 1921 (між Бельгією та Люксембургом), валютна угода 1943 й митна конвенція 1944 (набула чинності 1948) між трьома країнами. Керівні органи розташ. у Брюсселі. Адміністративна влада – Генеральний Секретаріат, виконавча – Комітет міністрів. Рада економічного союзу, що складається з представників міністерств і відомств трьох країн, керує роботою галузевих і спеціальних комісій, слідкує за виконанням рішень Комітету міністрів. Суперечливі питання вирішує Арбітражна комісія. Економічна та Соціальна ради мають однакову кількість представників об'єднань підприємців, низки профспілок та ін. організацій країн-учасниць. Держави Бенілюксу проводять консультації з найважливіших міжнародних і військових питань, зокрема виробництва нових зразків військової техніки, навчання особового складу ЗС, участі у спільних маневрах. Бенілюкс – прототип ЄС (нині – в його складі), член НАТО тощо.

2. Політична незалежність й умови співпраці країн, що входять в Бенілюкс. Бельгія, Нідерланди, Люксембург: державний устрій і соціально-економічний розвиток, культурна й етнічна своєрідність.

Бельгія — країна музеїв та архітектурних пам'яток с 30,5 тис. км² (можна порівняти з територією Харківської області)

Бельгія — конституційна монархія, федеративна держава, що складається з трьох районів (Валлонія, Фландрія та Брюссель). Офіційна назва: Королівство Бельгія. Кількість населення: 10,4 млн. осіб (2014). Густота населення: 337 осіб/км². Етнічний склад населення: фламандці – 58 %, валлони – 31 %, інші – 11 %. Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 75 %, інші – 25 % (включно з протестантами). Офіційна мова: голландська, французька, німецька. Державний устрій: федеративний. Форма державного правління: конституційна монархія.

Столиця: Брюссель (163 тис. осіб; агломерація - 1,9 млн. осіб, 2013). До речі саме тут розташована штаб квартира НАТО.

Країна має вигідне географічне положення, оскільки розташована на перехресті важливих транспортних магістралей, у найбільш густонаселеній та економічно розвиненій частині Європи. Бельгія межує з Нідерландами, Німеччиною, Люксембургом і Францією. На карті країна виглядає «притиснутою» до Північного моря, хоча довжина берегової лінії складає лише 66 км. Вузька смужка цього моря відокремлює Бельгію від Великої Британії.

Природа. Близькість Атлантики й Північно-Атлантичної течії обумовлює формування на території Бельгії помірного морського клімату з м'якою зимою й прохолодним літом. Бельгійська зима нагадує українську осінь із похмурою погодою, туманами й температурами в приморських районах $-1...+3$ °С. Улітку часто трапляються дощі й грози, середня температура липня $+18...+19$ °С. Бельгії властиві західні й північно-західні вітри, що приносять опади. На рівнинній території їх випадає 700—900 мм на рік.

Для рельєфу характерне переважає рівнинної місцевості — низовина займає близько 3/4 території країни. Разом із тим ландшафти тут досить різноманітні — у мініатюрних розмірах представлені всі основні різновиди рельєфу. На південному сході Бельгії розташовані низькі гори Арденни, що поросли лісами й порізані річковими руслами (на півночі їхнім своєрідною межею є річка Маас). Потім ідуть центральні плато й прибережні низовини, частина яких розташована на два метри нижче за рівень моря. Дюни й дамби узбережжя захищають від затоплення морськими водами зону родючих польдерів — осушених і оброблюваних низинних ділянок. Їхня ширина в Бельгії досягає 15 км.

Особливості клімату й рельєфу визначають формування густої мережі повноводних річок, найбільшими з яких є Маас і Шельда. Бельгія не дуже багата на мінеральні ресурси, у країні немає великих родовищ паливних (крім кам'яного вугілля) і рудних корисних копалин. Тут є будівельні матеріали, у тому числі граніт, каолін (біла глина), а також кварцові піски, що служать основою для виробництва всесвітньо відомого бельгійського скла.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. Бельгія стає одним зі світових економічних центрів. Однак у роки, що настали після Другої світової війни, Бельгія поступово втрачає колишню роль однієї з провідних промислових держав і переходить до невеликих розвинених держав.

Населення. Більше ніж половину населення країни складають фламандці й близько третини — валлони. Крім того, у країні проживають кілька сотень тисяч італійців, іспанців, поляків, а у східній частині налічується близько 100 тис. німецькомовних жителів. Бельгія — одна з найбільш густонаселених країн світу. За показником густоти (337 осіб/км²), у Європі вона поступається тільки сусіднім Нідерландам (не рахуючи невеликих держав). Особливо густо населена центральна частина країни — долина Самбри й Мааса — і смуга вздовж осі Антверпен—Брюссель—Шарлеруа, де зосереджене господарське життя держави.

Бельгія — «міська» країна, оскільки 98 % усього населення — городяни. Вона входить до міждержавного європейського мегаполісу, що простягнувся від Парижа до Кельна. Межа між міськими й сільськими населеними пунктами тут є досить умовною, та й села за багатьма ознаками можна вважати містами, у першу чергу це стосується умов життя й благоустрою. Кілька територій, що являють собою скупчення дрібних міст, характеризуються відсутністю чітко вираженого єдиного центру: міські агломерації так близько розташовані одна від одної, що межі їхніх забудов стикаються.

Найбільше місто країни, її столиця — **Брюссель**, розташоване на річці Сенна. Тут проживають 1,005 млн осіб, що становить близько 10 % населення країни. У місті органічно поєднуються багатовікові традиції й сучасний стиль життя. Центр бельгійської столиці зберіг середньовічне радіально-кільцеве планування, удосконалене сучасними транспортними магістралями.

Центральна площа міста — Гран-Плас — вважається однією з найкрасивіших у Європі. Тут розташована ратуша XV ст., увінчана ажурною вежею заввишки близько 100 м. Навпроти можна побачити Будинок короля, у якому якийсь час жили правителі Брабанта. У

столиці Бельгії розташовані штаб-квартири ЄС, Бенілюксу, НАТО й багатьох інших міжнародних і європейських організацій.

Культура. У культурі й побуті валлонів багато спільного з французами, що проживають на кордоні з Бельгією. У сільській місцевості переважають будинки із замкненим двором, коли житловий будинок і господарські будівлі утворюють п'ятикутник. Дахи будинків часто прикрашає металевий флюгер у формі традиційного галльського півня.

Фламандці складають основу населення Фландрії. Дотепер у Фландрії збереглися традиційні художні ремесла, у тому числі виробництво знаменитих фламандських мережив і тонких лляних тканин. Цікаво, що в сільській місцевості житлові й господарські будівлі не утворюють прямокутника, а витягнуті в лінію. Будинки тут прикрашають дерев'яні гребні у вигляді лебединої голови. Особливе місце в бельгійців посідають квіти. Раз на два роки Ринкова площа Брюсселя перетворюється на унікальний килим із квітів бегонії. За право його створити змагаються численні дизайнери й художники.

Бельгія — це країна музеїв та архітектурних пам'яток, видатних письменників і художників, тут змогли зберегти народні звичаї й традиції, які своїм корінням сягають у глибину віків. Тут народилися й творили багато видатних художників епохи Відродження: Пітер Пауль Рубенс, Франс Снейдерс, Антоніс Ван-Дейк. Світового значення фламандська школа набула, у першу чергу, завдяки П. П. Рубенсу.

Господарство. Бельгія — високорозвинена країна. Її частка у світовій економіці значно перевищує частку в населенні. Бельгія є високорозвиненою індустріальною країною з інтенсивним промисловим виробництвом і сільським господарством, розвиненою транспортною інфраструктурою. Близько 50 % промислової і сільськогосподарської продукції експортується. Бельгія – один з провідних світових експортерів чорних і кольорових металів.

Характерними рисами промисловості є: високий технічний рівень, велика роль галузей важкої промисловості, наприклад металургії, у сполученні з обмеженістю сировинної бази. Підприємства чорної металургії розташовані вздовж «чорного поясу», на території Південного вугільного басейну. Бельгійські сталевари спеціалізуються на випуску сортового прокату й сталевих листів.

Кольорова металургія орієнтована на переробку імпортованих напівфабрикатів — чорного металу й концентратів, тому вона зосереджена на північному сході, біля узбережжя. У Бельгії розвинені майже всі галузі кольорової металургії — вона є одним із найбільших виробників й експортерів міді, цинку, свинцю, германію, кобальту й радію. Крім того, країна є одним з експортерів таких рідкісних металів, як тантал, ніобій і селен.

Важливу роль у промисловості відіграють електроенергетика, нафтопереробна промисловість, машинобудування й хімічна галузь.

Бельгія бідна мінерально-сировинними ресурсами. Видобувний сектор в даний час практично не функціонує. Більше половини імпорту нафти надходить з Близького Сходу, природного газу – з Нідерландів, уранові концентрати ввозять з Франції, США, Канади і ПАР тощо.

Бельгійська економіка характеризується стійкістю диверсифікованих економічних галузей. У Бельгії високорозвинений сектор біотехнологій, в якому працює більше 200 біотехнологічних компаній. На частку бельгійських компаній припадає близько 16 % обороту біотехнологічної галузі в Євросоюзі і близько 10 % витрат на науково-дослідницьку діяльність. У Бельгії немає власної автомобільної промисловості, однак тут розміщені великі автоскладальні заводи. Протягом останніх 20 років Бельгія виробляє в середньому 1 млн. автомобілів на рік, більшість з яких призначаються на експорт. Бельгія є ключовим пунктом в ланцюжку виробництва автомобілів. Такі заводи, як “Ford Genk”, “Audi Forest / Brussels”, “Volvo Europa”, “Van Hool” (автобуси) і “Truco” забезпечують сильні позиції автомобілебудування країни. Брюссель є стратегічним місцем, привабливим ринком нерухомості для головних офісів великих європейських корпорацій, оскільки тут розміщені

головні органи Євросоюзу. Сотні транснаціональних компаній, в основному американських і японських, мають свої штаб-квартири в Бельгії.

Зберігають своє значення легка, скляна й алмазо-гранувальна галузі. Основою електроенергетики є атомні, а також теплові електростанції, що працюють на нафті й природному газі. Бельгія має розвинену нафтопереробну промисловість. Оскільки нафтопереробні заводи працюють на привізній сировині, то майже всі вони розміщені в портовому районі Антверпена й у зоні каналу Гент-Тернезен. Щоб покращити постачання нафти на заводи Антверпена, споруджені нафтопроводи. Бельгійські машинобудівники спеціалізуються на виробництві металомісткого обладнання, рухомого состава й устаткування для залізниць, суднобудуванні, виробництві верстатів, вогнепальної зброї та електротехнічної продукції (у тому числі енергопотужного обладнання). Найважливіший ареал машинобудування на півночі країни — Антверпен і його околиці, потім іде Брюссельський промисловий центр. Автоскладальні заводи розташовані у Генті, Антверпені й Брюсселі. Велику популярність має продукція бельгійської скляної промисловості. Тут виробляють: віконне, вітринне, дзеркальне скло й кришталі. За експортом спеціальних видів скла Бельгія посідає провідне місце у світі.

Ще більшу славу Бельгії принесла алмазогранувальна промисловість. У країні розташована найбільша у світі кількість підприємств з обробки алмазів. Ця галузь виникла на базі конголезької сировини, і сьогодні Антверпен — «діамантова» столиця не тільки Бельгії, але й усієї Європи. Тут працюють близько половини світових різьбярів алмазів, що забезпечують більше ніж половину світового виробництва оброблених алмазів. У Бельгії виконуються всі операції з обробки алмазів.

Не останнє місце в економіці країни посідає переробка сільськогосподарської продукції. Особливо виділяється виробництво молочних продуктів. Так, всесвітню відомість мають бельгійське масло й шоколад.

Сільське господарство Бельгії відрізняється високою інтенсивністю, хоча його роль в економіці країни є невеликою. Провідна галузь сільського господарства — молочно-м'ясне тваринництво, на яке припадає дві третини всієї вартості сільськогосподарської продукції. У рослинництві переважають пшениця, ячмінь, цукровий буряк, картопля, овочі.

Бельгія посідає одне з провідних місць у світі за густотою залізничної мережі й внутрішніми водними шляхами. Основна частина морських перевезень здійснюється через один із найбільших морських портів світу — Антверпен.

Транзитне положення, величезна кількість історико-архітектурних пам'яток, пляжі морських курортів приваблюють багатьох туристів. Завдяки невеликим відстаням їм не важко хоча б на кілька годин завітати до головного міста Бельгії — Брюсселя.

3. Нідерланди

Нідерланди — королівство «низьких земель», 41,5 тис. км² (можна порівняти з територією Хмельницької та Черкаської областей)

Державний устрій-унітарна держава. Форма правління-Конституційна монархія з парламентською формою правління.

Інститут Президента - Інститут Президента у Нідерландах відсутній.

Глава держави: Нідерландська монархія (нід. *Nederlandse monarchie*) — форма управління незалежним королівством Нідерланди королем (або королевою) з Оранської династії. Згідно із Конституцією, вона наділена широкими повноваженнями, але фактично її влада обмежена парламентом.

Законодавча влада

Належить Королеві та Генеральним Штатам (парламенту), який складається з двох палат - Сенату (75 депутатів) та Палати Представників (150 депутатів).

Депутати Другої палати обираються за преференційною пропорційною системою на чотири роки.

Виконавча влада. Глава уряду-Прем'єр-міністр.

Судова влада-Верховний суд; Апеляційні Суди (5); Окружні суди (19)

Релігія - більшість віруючих - католики і протестанти.

Територія та географічне положення. Королівство Нідерланди — держава в Західній Європі. Часто країну йменують Голландією за назвою найвідоміших провінцій. Крім основної території у Європі, до складу держави входять частини колоніальних володінь — Нідерландські Антильські острови й острів Аруба у Вест-Індії. Із півдня й сходу Нідерланди «притиснуті» до Північного моря територіями прикордонних країн — Німеччиною і Бельгією. Країна ділиться на 12 провінцій.

Природа. Близько 40 % території розташована нижче за рівень океану, а русла річок у нижній течії нерідко піднімаються над межиріччями. На цю особливість указує й назва держави — Нідерланди,— що в перекладі означає «низькі землі». Вона прийшла ще із середніх віків, коли області, розташовані вздовж узбережжя Північного моря — у пониззях річок Рейн, Маас і Шельда,— називали «приморськими низькими землями». Згодом це «ім'я» стало назвою країни — Нідерланди.

Клімат у Нідерландах морський, помірний. Завдяки західним вітрам та Атлантичному океану зима тут м'яка, середня температура січня +1...+3 °С. Літо неспекотливе, середня температура липня +16...+17 °С.

У середньому за рік випадає від 650 до 750 мм опадів, причому рідко день проходить без дощу. Часто рівнинну територію країни огортають тумани, а взимку іноді випадає сніг. Тут розташовані дельти Рейну, Маасу, Шельди.

Близько 70 % території Нідерландів — культурні ландшафти, тому більшість диких тварин витиснуто з місць проживання. Багато видів тварин перебувають під охороною в національних парках і заповідниках. Однак у країні чимало птахів, особливо водоплавних.

Країна має найбільші в Західній Європі родовища природного газу, є запаси вугілля, нафти, будівельної сировини.

Після Другої світової війни Нідерланди втратили свої найбільші колонії, а у Європі взяли активну участь в інтеграційних процесах. У 1960 р. почав діяти економічний союз Бенілюкс, спрямований на повну економічну інтеграцію трьох країн.

Населення. Густота населення країни складає 390 осіб/км². За цим показником вона посідає перше місце у Європі (не рахуючи невеликих держав). Населення поповнюється як за рахунок природного приросту — 2,5 особи на 1000 жителів, так і за рахунок міграції — 2,8 особи на 1000 жителів. За релігійним складом у північній частині Нідерландів переважають протестанти, тоді як на півдні більше католиків.

Також у країні багато атеїстів, що досить незвично для західноєвропейської держави.

У національному відношенні населення порівняно однорідне. На сьогодні нідерландці складають 83 % населення, більшість має кельтське й германське коріння. Кожен десятий житель країни не європейського походження, серед них: турки, марокканці, а також вихідці із залежних країн і колишніх колоній королівства — Суринаму, Індонезії, Антильських островів. Цікаво, що в Нідерландах проживають більше ніж півмільйона іноземців, які не мають громадянства цієї держави, багато з них є біженцями. Голландці пишуться своїм лібералізмом і волелюбністю, тому проявляють традиційну терпимість стосовно іноземців.

Пріоритетними галузями є наступні 9 «топ-секторів»:

креативна індустрія; високі технології; наука про життя та охорону здоров'я; сільське господарство та харчова промисловість; логістика; водна індустрія; енергетика; хімічна промисловість; садівництво і посадкові матеріали. За даними нідерландського Центру економічних і бізнес-досліджень, в даний час країна займає 5 місце в світі за обсягом експорту і 7 місце за обсягом імпорту.

Провідні нідерландські компанії ("Shell", "Van Oord", "Philips", "AkzoNobel", "DSM", "Ahold", "Unilever", "Heineken" та ін.) – корпорації світового масштабу, що володіють величезним досвідом інноваційної діяльності та ведення міжнародного бізнесу. За даними звіту Європейської комісії (Європейський рейтинг інноваційного розвитку), Нідерланди займають 5 місце за рівнем інноваційного розвитку серед країн Європи.

До традиційних занять голландців належать рибальство й різьблення по дереву. Із деревини виготовляли меблі, хатнє начиння й національне взуття — клоMPI (дерев'яні черевики). Із рибальством пов'язане традиційне свято — зустріч рибалок і найпоширеніша страва голландців — оселедець. Часто на столі бувають овочі, страви з картоплі й молочні продукти, у першу чергу знаменитий голландський сир.

Більш ніж третина населення проживає у двох прибережних провінціях — Північній і Південній Голландії, де розташована найбільша міська агломерація — Рандстад. За формою вона нагадує півколо, чим схожа зі своєю назвою, що в перекладі означає «кільцеве місто».

Ця агломерація поліцентрична. Вона не має єдиного центру, а складається з багатьох міст, серед яких Гаага, Роттердам, Утрехт, Амстердам і Харлем.

Столиця Нідерландів — Амстердам. Це найбільше місто країни з населенням понад 1,1 млн осіб, що складає 7,1 % усіх жителів держави.

Офіційна назва: Королівство Нідерландів. Площа: 41,54 тис. км². Кількість населення: 16,88 млн. осіб (2014). Густота населення: 406 осіб/км². Етнічний склад населення: нідерландці — 80,7 %, інші європейці — 5 %, індонезійці — 2,4 %, турки — 2,2 %, марокканці — 2 %, сурінамці — 2 %, антильці — 0,8 % та інші народи — 4,8 %. Домінуюча релігія: католицизм, протестантизм. Релігійний склад: римо-католики — 30 %, протестанти — 20 % (з них нідерландські реформісти — 11 %, кальвіністи — 6 %, інші протестанти — 3 %), мусульмани — 5,8 %, іншого віросповідання — 2,2 %, атеїстів — 42 %. Офіційна мова: нідерландська, фризська мова (друга офіційна, тільки в провінції Фрисландія). Державний устрій: унітарний. Форма державного правління: конституційна монархія (королівство). Адміністративно-територіальний устрій: 12 провінцій.

Рівень урбанізації: 83 %. Найбільші міста: Амстердам (814,6 тис. осіб), Роттердам (617 тис. осіб), Гаага (502 тис. осіб), Утрехт (313 тис. осіб), Ендховен (212,3 тис. осіб), Тілбург (203,46 тис. осіб), Алмере (202 тис. осіб), Гронінген (188 тис. осіб)

Первісна назва міста — Амстердам, що означає «дамба на річці Амстел». Сьогодні це один із найбільших фінансових, торговельних і культурних центрів не тільки Європи, але й усього світу. Місто часто називають «Північною Венецією». У ньому налічується близько 50 каналів і 500 мостів. На каналах «припарковані» баржі, що служать своєрідними плавучими будинками. Кожна з них має адресу, де зазначені канал і номер будинку, поблизу якого пришвартована баржа.

Багато передмість столиці ізольовані від моря. Про морську стихію нагадує скляна колона, установлена в міській ратуші Амстердама, де вода піднімається й опускається в такт припливам і відпливам. Під час припливу вода піднімається вище від голови відвідувача, показуючи, що місто існує завдяки дамбам. Цікаво, що ратуша, як і весь старий центр, побудована на палях — це теж нагадування про владу водної стихії.

Культура. Ця невелика країна зробила значний внесок в образотворче мистецтво, літературу, науку. Нідерланди подарували світу чудових мислителів (Еразм Роттердамський, Уріель Акоста) і відважних мореплавців (Абель Тасман, Віллем Баренц), що відкрили Нову Зеландію, Австралію й заснували Нью-Йорк.

Всесвітню славу країні принесли живописці. Розквіт голландського образотворчого мистецтва припадає на період 1640—1660 рр. Пануючою релігією був кальвінізм, що заохочував особисту ініціативу й прагнення до успіху. Винятковою майстерністю відзначені твори Рембрандта Харменса ван Рейна й Вінсента Ван-Гога.

Господарство. Нідерланди — невелика держава з високим рівнем життя. Завдяки вигідному географічному положенню, працьовитості й невичерпному оптимізму своїх жителів королівство «низьких земель» відоме як розвинена держава із сучасною промисловістю, великими економічними зв'язками, передовим сільським господарством.

Провідні галузі промисловості — машинобудування (електротехніка й радіоелектроніка, транспортне машинобудування), хімічна й нафтопереробна. У країні перебувають головні підрозділи багатьох всесвітньо відомих компаній, наприклад «Філіпс», «Юнілевер» і «Роял датч шелл».

Найважливіший енергоносіє, сировина для хімічної промисловості й головне багатство королівства — природний газ.

Найбільша кількість підприємств різних галузей зосереджена в межах агломерації Рандстад. Так, основні потужності нафтопереробних заводів розташовані в районі Роттердама. Більш рівномірно розміщена харчова промисловість (м'ясо-молочна, переробка імпортованих какао-бобів, цукрова). Нідерланди входять до провідних експортерів молочних продуктів (сиру, масла, згущеного молока й молочного порошку).

Більше ніж половину вартості сільськогосподарської продукції дає тваринництво, особливо численним є поголів'я свиней і великої рогатої худоби. Увага приділяється не тільки племінному тваринництву, але й плодівництву, овочівництву. Країна посідає провідне місце у світі за експортом парникових овочів. Особливе місце належить квітництву — під квітами зайнято більше ніж 20 тис. га. Один із головних центрів квітництва — місто Харлем, звідки в різні кутки Європи й за її межі вивозять квіти й цибулини тюльпанів, нарцисів, гіацинтів.

Вирощуванням квітів у країні займаються 400 років. Найголовніша Амстердам квітка — тюльпан. Щовесни в Нідерланди прибувають сотні тисяч туристів, щоб помилуватися розкішно вирощених тут квітів. Завдяки розвиненій транспортній системі й вигідному географічному положенню Нідерланди є найважливішим торговим центром Європи.

Особливе місце в транспортному комплексі не тільки Голландії, але й прикордонних країн посідає внутрішній водний транспорт. Країна використовує розвинену систему природних і штучних водних шляхів, у тому числі Рейну й Маасу, що протікають по території розвинених районів Європи. Маючи найбільший річковий флот, голландські моряки перевозять вантажі багатьох європейських країн.

Нідерланди мають великий торговельний флот, що налічує 616 суден. Велику роль відіграють порти Роттердам і Амстердам, обладнані для швидкої обробки великих партій різноманітних вантажів. Світовим чемпіоном є порт Роттердам, створений для обслуговування найбільших океанських суден, включаючи гігантські танкери. Через нього щорічно проходить приблизно 200—300 млн тонн вантажів. Порт-гігант обслуговує близько третини всього морського фрахту країн ЄС і протягом 40 років є найбільшим світовим портом. Він також лідирує за загальною площею й довжиною причалів.

4. Люксембург

Люксембург — центр «ділового» туризму с 2,6 тис. км² (можна порівняти з територією Лозівського й Чугуївського районів Харківської області)

Офіційна назва: Велике Герцогство Люксембург. Кількість населення: 521,7 тис. осіб (2014). Густота населення: 209 осіб/км². Етнічний склад населення: люксембуржці - 73,1 %, португальці - 13,3 %, французи - 4,5 %, італійці - 4,3 %, німці - 2,3 %, інші європейці - 7,3 %, інші - 5,2 %

Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 87 %, інші (протестанти, іудеї, мусульмани) – 13 %. Офіційна мова: німецька, французька, люксембурзька. Державний устрій: унітарний. Форма державного правління: парламентська монархія. Адміністративно-територіальний устрій: 3 округи. Столиця: Люксембург (104 тис. осіб, 2013). Рівень урбанізації: 85 %. Найбільші міста: Люксембург (104 тис. осіб), Еш-сюр-Альзет (28 тис. осіб), Дифферданж (17 тис. осіб), Дюделанж (15 тис. осіб), Санем (12 тис. осіб)

Територія та географічне положення. Королівство Люксембург — маленька держава в Західній Європі. Офіційна назва — Велике Герцогство Люксембург. Територія країни за площею в десять разів менша за такі області України, як Донецька або Луганська. На півночі й заході держава межує з Бельгією, на сході — із Німеччиною, на півдні — із Францією.

Загальна довжина кордонів — 359 км.

Природа. Північна частина Люксембургу має піднесений рельєф: тут проходять відроги Арденн і Рейнських Сланцевих гір заввишки 400—500 м. Рельєф південної частини є

більш пологішим, більша її територія зайнята горбкуватою рівниною Гутланд, що є північно-східним продовженням Паризького басейну з родовищами залізної руди.

Клімат королівства помірний, перехідний від морського до континентального. Кількість опадів — 750—800 мм на рік. Добре зволоження забезпечує живлення річкам, які утворюють густу розгалужену мережу. Головні річки — Мозель та її притоки Зауер, Сюр. Близько 1/3 території, переважно на півночі, укривають густі ліси. На рівнинних ділянках — листяні, у горах — хвойні. У долинах річок розміщені сади й виноградники. Незважаючи на високе господарське освоєння території, у лісах країни живуть олені, зайці, лиси, білки й велика кількість птахів.

У 1946 р. Велике герцогство ввійшло в митний союз із Нідерландами й Бельгією — Бенілюкс. Відмовившись у 1948 р. від політики нейтралітету, Люксембург став членом-засновником ЄС, членом НАТО й зараз відіграє важливу роль у європейській політиці співробітництва й інтеграції.

Сучасний Люксембург — конституційна монархія. Голова держави — великий герцог. Із 1964 р. при владі перебуває великий герцог Люксембурзький Жан. Законодавча влада здійснюється великим герцогом і парламентом — Палатою депутатів, що складається із 60 депутатів, яких обирають терміном на п'ять років.

Населення. У герцогстві Люксембург найвищий рівень життя серед держав Європи. Люксембуржці складають близько 70 % жителів країни, інші — іноземці: німці, бельгійці, італійці, португальці, французи, поляки. У Люксембурзі три державні мови — люксембурзька, французька, німецька. Причому французька мова переважає в урядових закладах, німецька — у ділових колах і пресі, а в побуті більша частина населення використовує люксембурзьку мову, що входить до західної групи німецьких мов. Жителів Люксембургу можна заслужено назвати поліглоти: крім трьох названих мов, багато хто володіє ще й англійською. Більшість люксембуржців (97 %) за віросповіданням — католики. Усі громадяни країни користуються високими соціальними гарантіями й безкоштовним медичним обслуговуванням. Для Люксембургу характерна майже повна відсутність безробіття.

Приватну й державну освіту з 8—9-річним терміном навчання можна здобути в обов'язкових елементарних (початкових) школах, середніх школах — 6—7-річних ліцеях. Вищих навчальних закладів у країні немає, однак створені спеціальні Університетські курси (1—2 роки навчання), випускники яких можуть уступати на другий курс закордонних університетів.

Частка міського населення в Люксембурзі — 93 %. Це один із найвищих показників у світі. У місті Люксембург — столиці держави й найбільшому місті країни — проживають близько 79,8 тис. осіб. У місті розташовані Міжнародний фінансовий центр, Національна бібліотека, Школа мистецтв і ремесел. Серед визначних пам'яток столиці слід відзначити готичний собор Нотр-Дам (XVII ст.) і ренесансний Палац юстиції (XVI ст.), капелу Сен-Кірен (VI та XVI ст.), готичну церкву Сен-Мішель (XVI ст.), численні мости через річку Мозель. Крім того, у столиці розташовані національний музей і муніципальний театр.

Іншими великими за розмірами містами є Еш-Сюр-Альзет (25 тис. осіб), Діфферданж (16 тис. осіб), Дюделанж (16 тис. осіб).

Господарство. Герцогство Люксембург — високорозвинена індустріальна країна, великий фінансовий центр. За показником ВВП на душу населення країна посідає перше місце у світі.

Основу економіки Люксембургу формує сфера послуг, що характерно для розвинених країн на сучасному етапі. На послуги припадає близько 83% ВВП країни. Величезне значення для Люксембургу має фінансовий сектор — він становить близько 28% ВВП, і сьогодні Люксембург є одним з найбільших фінансових центрів світу.

Люксембург має високу залежність від імпорту енергії та енергоносіїв. Країна повністю імпортує енергоносії для промисловості, такі як кам'яне вугілля, нафта, природний газ. Одним із доказів високого ступеня залученості економіки Люксембургу в світове

господарство є той факт, що близько 80% товарів і послуг, вироблених в країні, призначені для експорту. Як фактори, що сприяють цьому, можна назвати вигідне географічне положення, політичну і соціальну стабільність, високорозвинену інфраструктуру, податковий режим та ін. Велике Герцогство займає перше місце в Європі і друге в світі (після США) за кількістю інвестиційних фондів, що знаходяться в країні. За кількістю приватних банків Люксембург також займає лідируючу позицію в Європі.

Основу промисловості складає чорна металургія. За виплавою сталі з розрахунку на душу населення Люксембург посідає перше місце у світі. З інших галузей найбільш розвинені хімічна (шлакові добрива), харчова, машинобудування, виробництво скла й алюмінію. Сільське господарство є високомеханізованим і високорентабельним. Воно засноване на родинних фермах. Основними галузями є м'ясо-молочне тваринництво й зерново-кормове рослинництво. Країна також славиться своїми мозельськими винами.

Люксембург — важливий фінансовий центр Західної Європи, у країні більше ніж 200 банків, включаючи Європейський інвестиційний банк — міжурядову кредитну організацію ЄС, де зосереджено близько 10 % активів усього євровалютного ринку. Низькі податки стимулюють розміщення численних відділень іноземних банків на території держави.

Люксембург також є центром так званого «ділового» туризму. У столиці розташовані інститути ЄС, Європейський суд і секретаріат Європейського парламенту. Ці організації й численні банки є центрами ділової активності Європи.

У цілому, на розвиток даних країн, особливо на їх економічне становище, вплинули такі детермінанти:

- уповільнення зростання світової економіки, зокрема, внаслідок уповільнення темпів зростання країн, що розвиваються;

- ефекти від реформи європейського фінансового сектора;

- складна ситуація в європейській економіці (приплив мігрантів із Африки та Азії, зниження ролі європейських країн у світовому ВВП тощо). Акцентуючи увагу на економічних аспектах розвитку країн Бенілюксу, доречно проаналізувати ВВП. ВВП по секторах економіки розподіляється наступним чином:

- Бельгія: сфера послуг – 73,0%, промисловість – 25,7%, сільське господарство – 1,3%;
- Нідерланди: сфера послуг – 70,4%, промисловість – 26,3%, сільське господарство – 3,3%;
- Люксембург: сфера послуг – 83,1%, промисловість – 16,3%, сільське господарство – 0,5%.

Досліджуючи структуру ВВП за видатками, варто відзначити, що Нідерланди і Люксембург витрачають найбільше коштів на охорону здоров'я своїх громадян серед країн ЄС.

Питання до самоконтролю:

1. Дайте визначення : Бенілюкс?
2. Поясніть, на які частини складові поділяється Бенілюкс?
3. Наведіть приклади позитивного впливу союзу на стан національних економік.
4. Поясніть, у чому полягає зміст економічної інтеграції?
5. Визначте економічну інтеграцію і чим вона відрізняється від політичної інтеграції?
6. Охарактеризуйте на прикладах переваги, які отримують країни від економічної інтеграції.
7. Охарактеризуйте роль об'єднання у сучасному світі.

Лекція 8. Карликові держави Європи.

1. Карликові держави Європи як спадок середньовічної феодалної роздробленості, їх роль у сучасному світі.

2. Мальта, Ліхтенштейн, Сан – Марино, Андорра як активні члени економічного життя Європи.

3. Ватикан: центр католицизму , місто, держава та центр класичної європейської культури.

Основні поняття: мікродержава, карликова держава, центр католицизму, релігія, парламент, туризм.

1. Карликові держави Європи як спадок середньовічної феодалної роздробленості, їх роль у сучасному світі.

Мікродержава, також Карликова держава — невелика незалежна держава. При цьому критерії, що за ними державу зараховують до цієї категорії, можуть відрізнятися.

При класифікації за площею мікродержавами називають, як правило, державу, що площею менша від площі Люксембургу. Сам Люксембург іноді також зараховують до мікродержав. Часто як критерій застосовується чисельність мешканців. При цьому в термінології ООН і Всесвітнього банку мікродержавами вважаються держави, що їх людність не перевищує 1 млн чоловік. У доповідях Співдружності застосовується термін малі країни і поріг людності 1,5 млн осіб. Врешті, іноді мікродержавами називають держави з людністю менш 500 тис. осіб.

Багато мікродержав є порівняно молоді утворення (Сингапур, Бахрейн та інші). У той же час більшість мікродержав Європи мають багатовікову історію. Наприклад, Сан-Марино вважається найстарішою державою Європи.

Іноді також вживають поняття мікрокраїна, до числа яких включають не тільки невеликі незалежні держави, але й інші невеликі географічно й історично відособлені (найчастіше острівні) території — залежні території, адміністративні автономії і таке інше.

Приклади — острів Мен, Гернсі, Борнхольм, Гібралтар, Майотта, Гуам, Ніуе, Гельголанд, Афон і таке інше.

2. Мальта, Ліхтенштейн, Сан – Марино, Андорра як активні члени економічного життя Європи.

Мальта, офіційна назва Республіка — південно-європейська острівна держава, що складається з архіпелагу в Середземному морі. Розташована у 80 км від Італії, 284 км від Тунісу та 207 км від Лівії. Має населення приблизно у 470 000 осіб, і займає територію площею 316 км, що робить її 10-ю найменшою країною світу та 5-ю за густотою населення. Її столиця і порт, Валетта — найменша столиця Європейського Союзу. Офіційною та національною мовою є мальтійська, яка походить від сицилійської арабської, яка розвивалася в Сицилійському еміраті, у той час як англійська мова є другою офіційною, доволі широко поширена також італійська. 1993 року Мальта була розділена на 68 місцевих рад (муніципалітетів). Ці 68 місцевих рад є основною формою місцевого самоврядування, проміжного рівня між місцевими радами та національним урядом не існує. Поділ на 6 округів (5 на головному острові) та на 3 регіони (2 на головному острові) використовується виключно зі статистичною метою.

Мальта — парламентська республіка. Конституція Мальти прийнята 1964 року з подальшими поправками. Законодавча влада належить однопалатному парламенту, який складається з 69 депутатів. Члени обираються загальним голосуванням на основі пропорційного представництва на 5 років. Глава держави — Президент Мальти. Виконавча влада здійснюється урядом на чолі з Прем'єр-міністром. Офіційна назва: Республіка Мальта. Етнічний склад населення: мальтійці - 95,7 %, інші - 4,3 %. Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики 98 %, інші – 2 %. Державний устрій: унітарний.

Рівень урбанізації: 95 %. Найбільші міста: Біркіркара (21,2 тис. осіб), Кормі (17,7 тис. осіб), Моста (16,7 тис. осіб)

Населення Мальти становить 405 577 осіб (2006 рік). Густота населення — 1305 осіб/км². За щільністю населення Мальта посідає третє місце у світі. При цьому Мальта — найменша населена держава Європейського Союзу.

Переважну більшість населення становлять мальтійці (95,7 %), домінуюча релігія — католицизм (97,3 %).

Мальта, що розташована між Африкою та Європою, є мостом для нелегальних іммігрантів. Мальта також є популярним місцем еміграції для пенсіонерів з Великої Британії та інших європейських країн.

П'ята частина шлюбів на Мальті в період з початку 2001 року по червень 2006 року була зареєстрована між мальтійцями та іноземними громадянами. З них перше місце (22 %) займають шлюби з вихідцями з Росії: 140 мальтійських чоловіків узяли в дружини російських дівчат, а 6 мальтійок вийшли заміж за росіян. Друге місце займають шлюби з мароканками, третє — з британками.

Рельєф: гористий, включає також острови Гоцо 67 км² і Коміно 2,5 км².

Історія. Мальта заселена приблизно з 5900 року до н. е. Її розташування в центрі Середземномор'я історично надавало їй великого стратегічного значення як військово-морської бази, і, як наслідок, ціла низка держав управляла і боролась за контроль на островах, включаючи фінікійців та карфагенян, римлян, греків, арабів, норманів, арагонців, госпітальєрів, французів та британців. Більшість цих іноземних впливів залишили певний слід на античній культурі країни.

Мальта стала британською колонією в 1813 році, слугуючи станцією для кораблів і штаб-квартирою Британського середземноморського флоту. Під час Другої світової війни країна була окупована країнами Осі і слугувала важливою базою союзників для операцій у Північній Африці та Середземномор'ї. Британський парламент прийняв Закон про незалежність Мальти в 1964 році, надавши Мальті незалежність від Сполученого Королівства як держави Мальти, з королевою Єлизаветою II в якості її глави держави і королеви. Країна стала республікою у 1974 році.

Мальта держава-член Співдружності Націй та Організації Об'єднаних Націй з моменту незалежності і приєдналася до Європейського Союзу у 2004 році; країна стала частиною валютного союзу єврозони у 2008 році.

Економіка. Основна галузь економіки Мальти — туризм. Потік туристів на Мальту безперервно зростає. Мальта є одним з найбільших світових центрів вивчення англійської мови, куди приїждять студенти з усього світу. Також на Мальті розташована низка великих підприємств, які вимагають висококваліфікованої робочої сили: виробництво мікročипів (STMicroelectronics), друк грошових знаків (De La Rue), обслуговування літаків (Lufthansa Technics), програмування, тощо.

Завдяки великій розмаїтості міських та природних ландшафтів Мальта є популярним місцем проведення зйомок художніх фільмів. На Мальті знімалися фільми Гладіатор, Мюнхен, Код Да Вінчі та інші.

З 1 січня 2008 замість мальтійських лір на Мальті запроваджено євро.

Мальта відома виробами ручної роботи з різнокольорового скла. У цехах, розташованих поруч з торговими залами, майстри всього за кілька хвилин зможуть виготовити маленьку вазу або невеликого кролика. Різний посуд, вази, фігурки тварин, птахів, «спляча жінка» (Мальтійська Венера), квіти, магнітики, облицювальну плитку, біжутерію, світильники, годинник, рамки для фотографій та дзеркал можна придбати за цінами виробника. Crafts Village — популярний серед туристів сувенірний ринок, що складається з безлічі павільйончиків, де можна купити вироби народних мальтійських промислів.

Промисловість Мальти представлена такими галузями, як електроніка, корабельне будівництво та ремонт, будівництво, текстильне виробництво, одяг, взуття, тютюн.

Мальта імпортує: машини, механізми і обладнання, промислові товари, напівфабрикати, їжу та напої, тютюн. Основні країни-партнери: Італія 25,4 %, Франція 13,1 %, Велика Британія 12,0 %, Німеччина 8,9 %, США 5,2 %, Сінгапур 4,1 % (2004)

Мальтійський експорт — це переважно машини та транспортне обладнання, інші вироби. Основні країни-партнери: США 15,7 %, Франція 15,5 %, Сінгапур 14,5 %, Велика Британія 11,2 %, Німеччина 10,8 % (2004).

Найпоширенішими сільськогосподарськими продуктами є картопля, цвітна капуста, виноград, пшениця, ячмінь, томати, цитрусові, квіти, солодкий перець, свинина, молоко, птиця.

Мальта виробляє тільки близько 20 % від потрібної кількості харчової продукції, має обмежені запаси питної води і не має власних джерел енергоресурсів. Економіка підпорядкована зовнішній торгівлі, виробництву електроніки й текстилю, а також туризму.

Транспорт. Основний вид транспорту — автомобільний. Рух — лівосторонній.

Автобусне сполучення пов'язує всі населені пункти Мальти, але не безпосередньо, а через центральний автовокзал, що розташований біля брами в «старе місто» Валлетти. Після закупівлі нових автобусів влітку 2011 року проїзд подорожчав до 2,6 євро на день (квиток можна використовувати в обидва боки до 23 години).

Сполучення між островами Мальта, Гоцо та Коміно здійснюють поромні переправи. Морем можна добратися й до острова Сицилія на швидкісному катамарані «Jean de La Valette». Час у дорозі 1,5 години.

«Air Malta» — головна мальтійська авіакомпанія. Базується в муніципалітеті Луа, в Міжнародному аеропорту Мальти. Здійснює рейси за 36 напрямкам в Європу та Північну Африку.

Авіакомпанія «Air Malta» була заснована 1973 року за рішенням мальтійського парламенту та здійснює рейси з квітня 1974 року. Авіакомпанія підтримує партнерські відносини та проводить спільні польоти з авіакомпанією Lufthansa, яка займається технічним обслуговуванням в аеропорту Мальти. «Air Malta» володіє пакетом акцій авіакомпанії «Medavia», що здійснює перельоти переважно в межах Лівії. Поромне сполучення з Лівією (Триполі), Італією (Поццалло); Судноплавство.

Андорра.

Андорра (кат. Principat d'Andorra) — князівство в Європі в Східних Піренеях, що межує із Францією на півночі й Іспанією на півдні.

Окрема держава (п'ята з кінця за чисельністю населення у Європі після Ліхтенштейну, Сан-Марино, Монако та Ватикану), Андорра сьогодні є процвітаючою країною, головним чином, завдяки туризму та статусу офшорної зони. Андорра - найбільша із "карликових" держав Європи. Розташована у Східних Піренеях в долині річки Валіра, межує Францією на півночі та з Іспанією на півдні. Уряд країни - унікальне поєднання парламентських демократичних засад та сумісного правління двох князів - французького короля (тепер - президента і єпископа Урхельського - представника Іспанії).

Офіційна назва: Князівство Андорра. Площа: 468 км². Кількість населення: 85,5 тис. осіб (2014). Густота населення: 154 осіб/км². Етнічний склад населення: іспанці – 43 %, андоррці – 33 %, португальці – 11 %, французи – 7 %, інші – 6 %

Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 91 %, атеїсти – 6 %. Офіційна мова: каталанська. Державний устрій: унітарний.

Форма державного правління: конституційна монархія (князівство).

Адміністративно-територіальний устрій: 7 общин (приходів). Столиця: Андорра-ла-Велья (20,7 тис. осіб). Рівень урбанізації: 89 %.

Законодавчий орган – однопалатний парламент – Генеральна рада, яка складається з 28 депутатів по 4 від кожної общини. Її повноваження обмежені питаннями загального порядку і юстиції.

З 1993 року Андорра отримала свою владу – Виконавчу раду, голова якого вибирається парламентом.

Історія. Датою заснування андоррської держави вважається 819 р., коли чабанські громади одержали право незалежності. У Середні століття Андорра була феодальним володінням французьких графів де Фуа і іспанських єпископів Урхельських. У 1278 між ними

було укладено угоду про спільне суверенітет над Андоррою ("акт-пареаж"). Надалі права графів де Фуа перейшли до королів, а потім до президентів Франції. До 1993 р. Андорра офіційно була феодальним князівством під подвійним протекторатом Іспанії і Франції. Договір про добросусідство і співробітництво між Королівством Іспанія, Французькій Республікою та Андорра князівством, підписаний в 1993 р., закріпив її новий самостійний статус. У 1993 р. Андорра була прийнята в ООН.

Економіка. 80 % ВВП країни дає туристична галузь. Андорру щорічно відвідують до 9 млн туристів. Держава бере мінімальну участь в управлінні економікою, і приватне підприємництво діє майже без обмежень. Велику роль в економіці відіграє банківський сектор, якому надано податкові пільги.

Розвиток сільського господарства в Андоррі обмежений тим, що лише 2 % земель придатні для обробки. У цій галузі зайнято менше 1 % населення. Вирощується картопля та тютюн, у невеликій кількості — ячмінь та жито.

Є запаси залізних руд, свинцю, мінеральної води і ліси, гідроенергетичні ресурси.

Переваги: основа економіки — туризм. Унаслідок високого рівня банківської конфіденційності Андорра є «податковою оазою». Процвітає торгівля предметами розкоші.

Основна прибуткова стаття бюджету країни — туризм. Величезної популярності зажив гірськолижний сезон, що триває з початку грудня по середину квітня. Андорра є зоною безмитної торгівлі, що дає можливість купувати різні товари зі знижками 25 %-40 % від вартості аналогічних товарів в Іспанії або Франції.

Слабкі сторони: Франція та Іспанія визначають економічну політику країни. Залежність від імпорту продовольства та сировини.

Транспорт. Протяжність дорожньої мережі Андорри становить 279 км, з яких 76 км не мають твердого покриття. Дві основні дороги, що виходять з Андорри-ла-Вельї, — CG-1, що веде до кордону з Іспанією, і CG-2, що веде до кордону з Францією через тунель Енваліра близько Пас-де-ла-Каса. Узимку основні дороги в Андоррі зазвичай швидко очищаються від снігу та залишаються доступними, проте основну дорогу з Андорри на території Франції (RN-20/22) чистять рідше та іноді закривають через небезпеку сходження лавин. Інші основні дороги з Андорри-ла-Вельї (CG-3 і CG-4) ведуть в Аркаліс і Пал.

Автобусне сполучення пов'язує всі міські райони та багато сіл. Частота руху на більшості основних маршрутів у години пік доходить до півгодини та менше. Часто курсують автобуси з Андорри в Барселону та аеропорт Барселони, а також у Тулузу та аеропорт Тулузи. До кожного з цих пунктів можна доїхати приблизно за 3 години. Є також маршрути до аеропорту Жирони і до Португалії через Льєду. Автобусні перевезення переважно здійснюються приватними компаніями, але деякі місцеві лінії обслуговуються державними структурами. Приватні автобусні компанії: Autocars Nadal, Camino Bus, Cooperativa Interurbana Andorrana, Eurolines, Hispano Andorrana та Novatel.

В Андоррі немає залізниць, портів чи аеропортів для посадки літаків. Однак є кілька комерційних вертолітних майданчиків у Ла-Массані, Арінсалі та Ескальдес-Енгордань. Сусідні аеропорти розташовані в Барселоні, Тулузі, Перпіньяні, Реусі та Жироні. Найближчий із них (за 160 км) — аеропорт Перпіньян—Рівесальтес, обслуговує короткі маршрути до кількох міст Великої Британії та Франції. Маленький аеропорт La Seu d'Urgell за 12 км на південь від Андорри останнім часом обслуговує лише приватні літаки. Каталонський уряд вивчає можливість використання його в майбутньому як публічного аеропорту.

Найближча залізнична станція «L'Hospitalet-près-l'Andorre» розташована за 10 км на схід від Андорри та дає можливість дістатися до Тулузи і далі високошвидкісними поїздами до Парижа.

Ліхтенштейн.

Ліхтенштейн - карликова країна Західної Європи. Межує з Швейцарією на заході та з Австрією на сході.

Офіційна назва: Князівство Ліхтенштейн. Площа: 160 км². Кількість населення: 37 тис. осіб (2010). Густота населення: 233 осіб/км². Етнічний склад населення: ліхтенштейнці - 65,6 %. Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 94 %, інші – 6 %. Офіційна мова: німецька. Державний устрій: унітарний. Форма державного правління: конституційна монархія.

В адміністративному відношенні складається з двох історично сформованих частин: Оберланд (Верхній Ліхтенштейн) і Унтерланд (Нижній Ліхтенштейн). Ділиться на 11 громад.

Столиця: Вадуц (5,2 тис. осіб, 2013). Рівень урбанізації: 14%. Найбільші міста: Шан (5,8 тис. осіб), Бальцерс (4,5 тис. осіб)

Діє Конституція 1921. Формою правління Ліхтенштейн спадкова парламентська монархія. Політичний режим демократичний. Ліхтенштейн останнім з європейських країн надав виборчі права жінкам (у 1986 р.).

Законодавча влада належить Ландтаг (однопалатному парламенту), який складається з 25 депутатів, що обираються прямим таємним голосуванням за системою пропорційного представництва (15 депутатів від Оберланда і 10 - від Унтерланда) терміном на 4 роки.

Глава держави - Князь, що являє Ліхтенштейн у взаєминах з іншими державами. Він відкриває і закриває Ландтаг і вправі розпустити його за власною ініціативою. Жодне з рішень парламенту не може прийняти силу закону без згоди глави держави, в той же час сам Князь за надзвичайних обставин може видавати укази з силою закону без згоди парламенту та Прем'єр-міністра. Крім цього, Князь має необмежені права з питань помилування, має право призупиняти карне переслідування, привласнює титули, звання, зводить в дворянський ранг і вручає державні нагороди Ліхтенштейну.

Виконавча влада покладена на коаліційну Уряд з 5 чоловік: Прем'єр-міністра, якому належать також функції міністра закордонних справ юстиції і фінансів його заступника і трьох так званих урядових радників. Три члени Уряду, включаючи його голову, представляють парламентську більшість, двоє - опозицію. Члени Уряду призначаються Князем за пропозицією Ландтага на 4 річний термін. При втраті довіри Ландтаг просить Князя про відкликання того чи іншого члена Уряду.

Економіка. Ліхтенштейн — успішна країна з розвиненим сектором фінансових послуг і високим рівнем життя. ВВП в Ліхтенштейні на душу населення — 25 000 дол. США.

Більше як 73,7 тис. міжнародних концернів і іноземних компаній зареєстровано на території Ліхтенштейну завдяки низькому рівню оподаткування, нескладних правил реєстрації й у цілях збереження фінансової таємниці. Бюджет держави складається в основному з податків, зокрема від цих компаній (близько 30 %), доходів від випуску поштових марок (10 %) і іноземного туризму.

Майже 50 % самодіяльного населення зайнято в промисловості (виробництво пресових і штампувальних виробів, обчислювальних машин, хімічної й фармацевтичної продукції, порцелянових зубних протезів, високовакуумної техніки). Значна частина населення займається ремісництвом. В сільському господарстві розвинуті тваринництво, виноградарство, виробництво зерна.

У структурі експорту переважають точні прилади, електроніка, поштові марки, кераміка. Експорт прямує в основному в країни ЄС і Швейцарію. У структурі імпорту фігурують машинне устаткування, металеві вироби, текстиль, продовольство, автомобілі. Основні партнери з імпорту — країни ЄС і Швейцарія. За вартістю експорт більш ніж у 2,5 раза перевищує імпорт.

Транспорт. Через територію країни проходить залізниця протяжністю 18,5 км, що належить Австрії й зв'язує міста Фельдкірх в Австрії й Букс у Швейцарії. Довжина автомобільних доріг досягає 250 км. Всі вони чудової якості з твердим покриттям. Своїх аеропортів Ліхтенштейн не має і користується послугами сусідніх країн.

Сан-Марино, офіційна назва Найясніша республіка Сан-Марино (італ. Serenissima Repubblica di San Marino), країна в центрі Італії; площа 61 км²; столиця — Сан-Марино; розташована на схилі гори Титано; глава держави й уряду: два капітан-регенти, що

обираються на період 6 місяців; політична система — республіка; експорт: вино, кераміка, фарби, хімікати, будівельний камінь; населення — 32 тис. (2012); мова італійська; недавня історія: незалежність визнана під протекторатом Італії 1862 року; країна керувалася лівоцентристськими коаліціями в 1947 — 1986; комуністична і християнсько-демократична коаліція сформована 1986 року.

Титул "Найясніша Республіка" походить з Середньовіччя й підкреслює суверенність та незалежність республіки.

Економіка країни, в основному, спирається на фінанси, промисловість, сферу послуг і туризм. Одна з найбагатших країн у світі за рівнем ВВП (на душу населення) у порівнянні з найрозвиненішими європейськими регіонами. Сан-Марино вважається державою з високою стабільністю економіки, один з найнижчих рівнів безробіття в Європі, відсутністю державного боргу та профіциту бюджету.

Сан-Марино, одна з найменших держав світу, має титул найстаршої республіки світу.

За свідченням стародавніх джерел, Сан-Марино було засновано 301 року християнським каменярем Маринусом, який прийшов на цю землю, шукаючи притулку від антихристиянського римського імператора Діоклетіана. Маринус заховався на горі Титано (701 м), заснував там маленьку християнську громаду.

Тодішня власниця землі, Феліциссіма, заповідала общині цю землю на горі після своєї смерті. Земля спочатку мала назву «Земля Сан (святого) Марино».

Переіменована пізніше в Республіку Сан-Марино й носить цю назву і досі. Через своє недоступне розташування й успадковувану бідність Сан-Марино змогла зберегти свою фактичну незалежність.

Первісний уряд країни був складений із самоврядної ради, відомої як «Аренго», до складу якої входив глава кожної сім'ї. 1243 року було засновано посаду Капітанів Регентів (Capitani Reggenti) — спільних керівників держави.

Перші державні писані закони датуються 1263 роком. Папський престол підтвердив давню незалежність Сан-Марино 1292 року.

До 1463 року республіка складалася тільки з гори Титано. У цей час вона приєдналася до союзу проти Сігізмундо Малатеста, володаря Ріміні. Після перемоги над Малатестою Папа Римський Пій II надав Сан-Марино містечка Фіорентино (Fiorentino), Монтегіардіно (Montegiardino) та Сєрравалле (Serravalle). Містечко Фаєтано (Faetano) приєдналося до республіки того ж року на своїх умовах. З того часу територія Сан-Марино не змінювалася.

Сан-Марино була окупована іноземними військами двічі за свою історію, обидва рази на нетривалий час. 1503 року Чезаре Борджія (Cesare Borgia) окупував Сан-Марино на декілька місяців. 1739 року Кардинал Альбертоні захопив республіку без санкції Папи Климента XII. Однак після одержання таємного листа від сан-маринців Папа підтвердив незалежність республіки.

Сан-Марино прийняла свою офіційну конституцію 8 жовтня 1600 року.

1797 року Італія була окупована військами Наполеона. Наполеон не тільки не захоплює Сан-Марино, а ще й пропонує приєднання навколишніх земель для утворення виходу республіки до моря. Сан-Марино відхиляє таку пропозицію, відповідаючи, що бідній країні краще вдається підтримання незалежності. Після поразки Наполеона незалежність республіки визнається і Віденським Конгресом 1815 року.

1849 року Сан-Марино дає притулок від ворогів прихильникові об'єднання Італії генералові Джузеппе Гарібальді, який обіцяє не руйнувати незалежність республіки. Після об'єднання Італії 22 березня 1862 року уряди Італії та Сан-Марино підписують угоду про незалежність Сан-Марино та співдружність двох держав. Республіка продовжує друкувати свої поштові марки, карбувати монети тощо.

З 1923 до 1943 року, в Сан-Марино при владі знаходилась Санмаринська фашистська партія.

За часів першої та другої світових воєн сан-маринські добровольці воювали на боці Італії. Попри оголошений нейтралітет Сан-Марино було піддано бомбардуванню в перебігу Другої світової війни військами союзників антигітлерівської коаліції.

1944 року через країну пройшли відступаючі війська коаліції, а потім за ними наступаючі війська союзників, які залишалися там лише протягом кількох тижнів.

1951 року уряд Сан-Марино прийняв рішення відкрити казино і збудувати потужну теле- і радіостанції. Італія висловила протест і оголосила блокаду Сан-Марино. Державі довелось піти на поступки.

На перших повоєнних виборах перемогу отримала ліва коаліція — Комітет свободи. З 1945 до 1957 року республікою керувала спілка комуністів із соціалістами. 1957 року до влади прийшла Християнська Демократична Партія. 1978 року правління знову перейшло до комуністів, які 1986 року об'єдналися з християнськими демократами для спільного правління країною. 1988 року спілку було переобрано. Комуністична партія змінила свою назву 1990 року на Демократичну прогресивну партію та керувала країною в союзі з Християнськими Демократами. 1992 року християнські демократи, об'єднавшись із соціалістами, управляли країною до 2000 року.

2000 року, коли соціалісти відійшли від державного управління, нова багатопартійна коаліція на чолі з християнськими демократами стала біля керма держави.

1960 року жінки Сан-Марино одержали право голосу на виборах і 1973 одержали право входу до державних установ.

Сан-Марино — анклав в Італії, на кордоні між регіонами Емілія-Романья і Марке, близько 10 км від узбережжя Адріатичного моря в Ріміні, виходу до моря не має. У топографії переважає Апеннінський гірський хребет, країна має пересічену місцевість. Найвища точка країни — вершина Монте-Титано, розташована на висоті 749 м над рівнем моря. Водойми значних розмірів відсутні.

Третя найменша країна Європи після Ватикану та Монако.

Клімат вологий субтропічний з континентальним впливом, теплим літом і прохолодною зимою. Національний центр метеорології і кліматології Сан-Марино забезпечує місцеві прогнози.

Туризм приносить країні понад 50% ВВП. Головними видами промисловості є банківська справа, виробництво одягу, електроніки, кераміки, винне виробництво. Є філії італійських та інших закордонних фірм — підприємства шкіряної, харчової, цементної, паперової, машинобудівної галузей промисловості. Основними сільськогосподарськими товарами республіки залишаються вино та сир. Іншими сільськогосподарськими товарами є виноград, пшениця, маїс (дика кукурудза), оливки, худоба, коні, м'ясо, шкіра. Головним натуральним ресурсом є будівельний камінь з гори Монте-Титано. Сан-Марино сполучене з автострадою і електрифікованою залізницею з італійським портом Ріміні.

Рівень життя Сан-Марино приблизно відповідає рівневі життя в найбагатших регіонах Італії. На 2002 рік ВВП дорівнював 935 млн євро, що становить 24054 євро на душу населення. Сан-Марино має найнижчий рівень безробіття в Європі та зовсім не має зовнішнього національного боргу.

Населення

Сан-Марино має населення на рівні близько 33 тис. чол., з 4800 іноземців, більшість з яких є громадянами Італії. Інші 12 тис. санмаринців живуть за кордоном (в Італії 5700, 3000 в США, у Франції — 1900 і 1600 в Аргентині).

Основною мовою є італійська; поширений романьольський діалект. Громадяни Сан-Марино мають один з найвищих рівнів тривалості життя у світі.

Релігія

Сан-Марино переважно католицька держава — більше 97% населення сповідують католицьку віру, але вона не є державною релігією. У Сан-Марино відсутня єпископська кафедра. Історично склалося, що різні парафії в Сан-Марино були розділені між двома італійськими єпархіями, в основному — між єпархіями Монтефельтро та Ріміні.

Транспорт

В країні прокладено 220 км шосейних доріг, головною з яких є автострада Сан-Марино. В Сан-Марино діють 7 ліцензованих служб таксі, які їздять лише в межах країни. Також є автобусне сполучення з містом Ріміні (Італія).

Міста Сан-Марино та Борго-Маджоре сполучає півтора-кілометрова канатна дорога.

Діючої залізниці немає. Вона була зруйнована під час Другої світової війни.

В країні є маленький приватний аеродром та міжнародний вертодром.

Водного транспорту немає.

Важливо мати на увазі, що практично скрізь у центрі міста заборонений рух автотранспорту. Тому столицею краще переміщатися пішки, всі визначні пам'ятки розташовані в кроковій доступності, а автомобіль можна залишити на одній з численних стоянок.

На вершині Монте-Титано розташований комплекс з трьох стародавніх веж, зображення яких можна побачити на прапорі та гербі держави, а також на місцевих монетах євро. Найстаріша вежа, що носить назву Гуаїта, була зведена в XI столітті і тривалий час використовувалася як в'язниця. За всю свою історію вежа неодноразово перебудовувалася. В її стінах зберігається старовинне артилерійське озброєння, яке Італія неодноразово дарувала санмаринцям в XIX столітті. Гуаїта являє собою кріпосну споруду з двох кілець стін і декількох башточок. На південній стороні башти чудово збереглася капела Святої Варвари. Сьогодні Гуаїта відкрита для туристів і є найбільш відвідуваною пам'яткою країни.

Вежа Честа, що входить в знаменитий баштовий комплекс, датується XIII століттям. Вона побудована на найвищій точці Монте-Титано. Її стіни довгий час служили зміцненням міста. Ворота оборонної споруди були зведені в XVI столітті. Як і вежа Гуаїта, Честа багаторазово перебудовувалася, але це не завадило їй зберегти свій первісний вигляд. Вже понад півстоліття на території вежі знаходиться Музей старовинної зброї, в число експонатів якого входить колекція середньовічних обладунків та зразки зброї різних епох. Третя башта комплексу, Монтале, була побудована на початку XIV століття. Споруджена у вигляді невеликого п'ятикутника, вона впродовж півтора століть попереджала городян про небезпеку, яка виходить з боку сусіднього замку Фьорентіно. Сьогодні ця вежа закрита для відвідувачів.

Сан-Марино має одні з найменших збройних сил у світі. Захист країни є, за домовленістю, відповідальністю збройних сил Італії. Підрозділи збройних сил мають різні функції, в тому числі: виконання церемоніальних обов'язків; патрулювання кордонів, варта біля урядових будівель, надання допомоги поліції у великих кримінальних справах. Поліція не включена у збройні сили Сан-Марино.

Збройні сили Республіки Сан-Марино складаються з постійного контингенту в 75-100 осіб. Основний склад збройних сил держави задіяно у церемоніальних заходах, пов'язаних з національними святами й зустрічами іноземних урядових делегацій. Витрати на армію, закладені в бюджеті країни, становлять 700 000 доларів США (за інформацією 2001 року).

Культура

3 липня 2008 року історичний центр Сан-Марино і гора Монте-Титано — об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО.

Університети

Університет республіки Сан-Марино — головний університет країни, до складу якого входить Вища школа історичних наук, видатна наукова школа та міжнародний навчальний центр під керівництвом міжнародного наукового комітету, який координує історик Лучано Канфора. Міжнародна академія наук Сан-Марино відома тим, що мовою викладання та наукових публікацій прийняла есперанто та широко використовує електронні освітні технології.

3. Ватикан: центр католицизму, місто, держава та центр класичної європейської культури.

Ватикан.

Ватикан - самостійна держава-місто у західній частині Рима, центр католицької церкви, резиденція папи римського. Це найменша за площею та кількістю населення країна світу.

Ватикан — суверенна держава, абсолютна теократична монархія, якою керує Святий Престол. Суверенітет Ватикану визначено Латеранськими договорами 11 лютого 1929 р., укладеного між Святим Престолом та Італією. Ватикан не має формальної конституції. Де-факто ці функції виконують Конституційні факти держави-міста Ватикан від 7 червня 1929 р. (Основний закон держави-міста Ватикан), Закон про джерела права та інші закони) і Апостольська Конституція від 15 серпня 1967 р., яка називається «Regimini Ecclesiae Universae» і містить реформу Римської курії (набрала чинності 1 березня 1968 р.). У лютому 1996 року Папа Іван-Павло II видав нову Апостольську Конституцію «Вся паства Господа», яка містить нові правила спадкоємця Святого Престолу.

Офіційна назва: Держава-місто Ватикан. Площа: 0,44 км². Кількість населення: 842 особи (2014). Густота населення: 1913 осіб/км². Етнічний склад населення: італійці, швейцарці (у складі гвардії). Домінуюча релігія: католицизм – 100 %. Офіційна мова: латина, італійська. Державний устрій: унітарний. Форма державного правління: абсолютна теократична монархія (очолює державу папа римський - голова католицької церкви).

Папа Римський — голова Ватикану. Папа Римський обирається довічно, Колегією кардиналів на спеціальних зібраннях — конклавах, після смерті попередника (або після зречення останнього). У період коли Святий Престол вакантний (Sede vacante) функції голови держави виконує Колегія кардиналів.

Уся верховна законодавча, виконавча і судова влада належить Папі Римському. Одночасно він є видимим головою Католицької Церкви і Святого Престолу.

Колегія кардиналів (лат. Collegio Cardinalizio — дорадчий орган при Папі, який збирається для обговорення і вирішення найважливіших питань церковних справ. Кардинали призначаються Папою довічно. Кількість кардиналів непостійна.

Виконавча влада. Римська курія (лат. Curia Romana) здійснює керівництво політичною, економічною та релігійною діяльністю Ватикану і Церкви. Вона є свого роду центральним урядом Католицької Церкви. До її складу входять 3 трибунали і 9 священних конгрегацій, ряд папських рад і комісій. Кожна конгрегація очолюється префектом. Члени Римської курії повинні йти у відставку зі смертю Папи або по досягненню 75 років.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, в чому полягає особливість «карликових» держав?
2. Визначте основну економічну складову Мальти?
3. Проаналізуйте визначення: Андорра - основна прибуткова стаття бюджету країни?
4. Поясніть визначення: Ліхтенштейн – структура економіки країни?
5. Проаналізуйте головні види промисловості Сан – Марино?
6. Поясніть роль Папи Римського як політика?

Лекція 9. Північна Європа, характеристика регіону. Швеція, Норвегія. (Частина 1).

1. Загальна характеристика регіону.

2. Основні соціально-економічні характеристики регіону. Швеція й Норвегія: спільне й відмінне.

3. Демографічні, культурно-етнічні, релігійні характеристики Швеції й Норвегії.

Основні поняття: економічний розвиток, скандинавська модель, релігія, юніонізація, екологічний менталітет.

1. Загальна характеристика регіону.

Країни Північної Європи є одними з економічно найрозвинутіших у світі. Вони сформували особливу модель соціально-економічного розвитку («суспільство загального добробуту», так званий «скандинавський соціалізм»), який визначається такими рисами:

- високий рівень життя, відсутність різких контрастів між багатими і бідними;
- значний рівень податків (до 55 % від прибутку);
- середня площа житла — 400 м², Швеція посідає 1-ше місце у світі за забезпеченістю житлом на душу населення (на кожні 1000 осіб припадає 445 квартир);
- на 1000 жителів припадає 504 автомобілі (по 2 машини на сім'ю), до 500 телевізорів і 681 телефон;

- висока соціальна захищеність: офіційно тривалість робочого тижня — 40 год., на практиці в середньому — 37 год., оплачувана відпустка — 5 тижнів, сплачуються витрати на дітей до 16 років, надаються позики на квартиру. Високорозвинута система охорони здоров'я: у разі захворювання працівник одержує допомогу, яка становить 65-90 % заробітної платні, на 10 тис. населення припадає у середньому 25 лікарів. Основна пенсія (по старості) виплачується незалежно від трудової діяльності, розмір її однаковий для усіх. Крім того, держава виплачує додаткову пенсію за вислугу років, розмір якої залежить від заробітку;

- низький рівень безробіття, який в середньому по регіону становить 5,3 %. Допомога із безробіття дорівнює в середньому 90 % від попереднього заробітку. Тим, хто не може знайти собі роботу, суспільство пропонує громадські роботи.

Формування «скандинавської моделі» економічного розвитку зумовлене: подібними природно-географічними умовами, спільними межами й традиційними історичними зв'язками, мовною, конфесійною та культурною близькістю, спільними рисами менталітету населення країн.

До особливостей «скандинавської моделі» відносять і такі спільні чинники:

- активна участь у формуванні й роботі урядів, законодавчих органів влади партій переважно лівої орієнтації;

- високий ступінь «юніонізації» (кількість членів профспілок серед працюючих в різних галузях становить 70-90 %);

- висока політична й економічна активність жінок;

- особливий «екологічний менталітет», специфічна скандинавська культура праці та етика бізнесу.

На країни Північної Європи припадає приблизно 1 % населення та 3 % ВВП і промислової продукції розвинутих держав, але за показниками ВВП та промислового виробництва на душу населення вони належать до 12-15 найрозвинутіших країн світу. Всі країни регіону мають позитивний приріст виробництва (від 4,8 % на рік у Фінляндії до 0,7 % у Норвегії) та незначні показники середньорічної інфляції. Так, у 2000 р. у регіоні вона становила в середньому 2,8 %, максимальний показник був в Ісландії (3,5 %), мінімальний — у Швеції (1,2 %).

У скандинавських країнах дуже високий рівень життя населення. Згідно з класифікацією, запропонованою «Програмою розвитку ООН», за показником «індексу людського розвитку» (містить показники різних аспектів життя людини: рівень прибутків, освіти, письменності дорослого населення, рівноправ'я жінки у суспільстві та ін.) вони належать до першої десятки держав світу. Проте вважають, що деяких результатів можна було б досягнути меншою ціною. До проблематичних аспектів соціально-економічної політики урядів скандинавських країн зараховують:

- 1) запровадження після Другої світової війни жорсткого регулювання фінансового ринку з метою контролю держави над капіталом. Це обмежило доступ до капіталу невеликих фірм, знизило привабливість національних ринків для іноземних капіталів. Упродовж 80-х років ХХ ст. ринок був дерегульований;

2) політика, спрямована на забезпечення низького рівня безробіття завдяки розширенню сектору послуг, спричинила падіння дисципліни на ринку праці, високі вимоги до зарплатні з боку профспілок. Наслідками цього стали подорожчання робочої сили, зниження рівня прибутковості й інвестицій;

3) винятково високі податки на робочу силу, які гальмують подальше економічне зростання. Швеція вже розглядає програму податкових реформ із метою забезпечення відчутної диференціації між працею та безробіттям, ліквідації підпільного ринку праці.

Кризові явища в економіці країн Північної Європи у 90-х роках ХХ ст. здебільшого пов'язують безпосередньо з кризою «скандинавської моделі», але те, що країни зберігають ідею побудови «держави загального добробуту», зводить цю точку зору нанівець. Хоча, безумовно, деякі заходи державної соціальної політики потребують серйозного коригування, оскільки почали гальмувати подальший розвиток цих країн.

Загалом прагматичне намагання скандинавів уникати конфліктів і досягти консенсусу в політичному та економічному житті забезпечує високий розвиток їх країн. Тут успішно поєднують приватну власність і ринкову конкуренцію з урядовими програмами, спрямованими на рівноправний розподіл загального прибутку, на підтримку непрацевдатних, компенсацію втрат, спричинених ринковою нестабільністю. Ця діяльність, масштаби якої були незначними до Другої світової війни, набула великого значення наприкінці ХХ ст.

Маючи порівняно невелике населення, країни Північної Європи вирізняються високим рівнем промислового розвитку й інтенсивним сільським господарством.

Галузева структура їх національних господарств повністю відповідає сучасній структурі економіки інших високорозвинутих держав (частка сільського господарства та видобувної промисловості в структурі ВВП становить від 2 до 4 %, лише в Ісландії вона сягає 15 % внаслідок інтенсивного розвитку рибальства та вівчарства); обробна промисловість та будівництво в середньому в регіоні дорівнюють 28 % ВВП; сфера послуг — 67 %.

Отже, в структурі ВВП північноєвропейських країн відбулися зрушення, аналогічні структурним змінам загалом у світовому господарстві: зросла частка сфери послуг у ВВП, знизилася частка сільського господарства, зросло значення новітніх наукомістких галузей промисловості.

Частка витрат на НДДКР у структурі ВВП постійно зростає і становить у Швеції — 3,3 %, у Фінляндії — 2,4, у Данії та Норвегії — 1,8, в Ісландії — 1,4 %. Швеція за останні роки стала світовим лідером за часткою витрат на НДДКР у ВВП, випередивши США (2,5 %) та Японію (2,7 %), а Фінляндія посіла п'яте місце.

У країнах переважають не фундаментальні, а прикладні наукові дослідження. За окремими напрямками втілення досягнень НТП у практику країни Північної Європи є лідерами у світі. Наприклад, Швеція посідає перше місце за кількістю роботів на одного зайнятого і друге місце після Японії за абсолютною кількістю роботів; Фінляндія — безперечний світовий лідер за будівництвом атомних криголамів, а фінська багатопрофільна компанія «Нокія» поділяє перше—третє місце з американською фірмою «Моторола» та шведською «Ерікссон» за виробництвом мобільних телефонів. Норвегія лідирує за розробками нафтовидобувного устаткування новітнього покоління. Данія має світові досягнення у виробництві високотехнологічного обладнання для харчової промисловості.

У країнах Північної Європи досить високим є ступінь монополізації економіки, відповідно 1-3 компанії можуть домінувати в окремій галузі національного господарства. Загалом за масштабами діяльності північноєвропейські компанії поступаються фірмам найбільших розвинутих країн, але окремі з них належать до першої сотні з 500 найкрупніших європейських корпорацій. Так, шведська фірма «Ерікссон» та фінська «Нокія» перебувають у першій двадцятці найкрупніших європейських компаній.

Найбільшими компаніями країн Північної Європи є:

— у Швеції — «Вольво» (автомобілебудування), «Ерікссон Л.М.», АББ («АСЕА-Браун Бовері»), «Електролюкс» (електротехнічна та електронна промисловість), «Сандвік» (металургія), «Стура» та «Свенська целюлоза» (деревообробна промисловість), СКФ (машинобудування);

— у Норвегії — «Нопік Гідро» (багатогалузева корпорація), «Статойл» (нафтовидобуток), «Елкем» (металургія), «Квернер» (машинобудування);

— у Фінляндії — «Нокія» та «Репола» (багатогалузеві машинобудівні корпорації), «Куммене» (деревообробна та целюлозно-паперова галузь), «Оутокумпу» (кольорова металургія), «Раума» та «Валмет» (машинобудування);

— у Данії — «Карлсберг» та «Даніско» (харчова промисловість), «Данфосс» (машинобудування).

У банківській сфері лідерами є шведські банки «Свенська хандельсбанкен» та «Скандинавіска еншильдабанкен», норвезький «Ден норське банк», датський «Ден Данське банк» та фінський банк «Меріта». Здебільшого кожний крупний банк є ядром фінансової групи сімейного плану. Так, широко відомі фінансові сімейні клани Валленбергів у Швеції та Альстремів у Фінляндії.

У підприємницькій структурі країн значне місце посідає малий та середній бізнес. Малими вважаються компанії з кількістю працівників до 100 осіб, середніми — від 100 до 500, крупними — понад 500 осіб. Частка малих фірм у загальній їх кількості становить приблизно 95 %, крупних корпорацій — менше 1 %. Питома вага малих та середніх фірм в обороті капіталів — 30-35 %, а за кількістю зайнятих — понад 50 % .

Переважна більшість малих та середніх фірм функціонує у сфері послуг, оскільки промисловість північноєвропейських країн вкрай монополізована і крупні корпорації не залишають шансів на виживання малим та середнім компаніям у цій сфері економіки.

Частка державної власності в країнах регіону особливо велика. У Фінляндії на фірми, що повністю або частково належать державі, припадає майже 20 % капіталовкладень, 12 % зайнятих, 21 % експорту. Малий та середній бізнес активно підтримуються державними спеціальними програмами, які передбачають податкові, кредитно-фінансові та інші заходи.

Під особливою опікою держави перебувають освіта, система охорони здоров'я, соціальне забезпечення, громадський порядок, оборона тощо. Майже 30 % шведів, норвежців і датчан та 25 % фінів є державними службовцями і робітниками. Такі показники зайнятості населення у державному секторі економіки — найвищі серед розвинутих країн світу.

У МГПП країни регіону представлені окремими галузями ПЕК (нафтовою та гідроенергетичною), кольоровою металургією (алюмінієвою, мідною), машинобудуванням (випуск суден, автомобілів, електротехнічної продукції та засобів зв'язку), високорозвинутим лісопромисловим комплексом (виробництвом пиломатеріалів, целюлози, паперу), галузями харчової промисловості (рибопереробною, м'ясопереробною, молочною та маслосиробною).

У сільському господарстві переважає інтенсивне тваринництво (молочно-м'ясне скотарство та свинарство). В районах, розташованих за Полярним колом, розводять північних оленів, а в Ісландії та на Фарерських островах — овець. Землеробство (переважно в південних районах регіону) представлене кормовими культурами, вирощують картоплю, цукровий буряк, пшеницю, ячмінь та жито.

2. Основні соціально-економічні характеристики регіону. Швеція й Норвегія: спільне й відмінне.

Швеція

Швеція - офіційна назва Королівство Швеції (Konungariket Sverige) розташована у Північній Європі, займає східну частину Скандинавського півострова, столиця Стокгольм (Stockholm). На заході межує з Норвегією, на північному сході - з Фінляндією. Зі сходу та півдня омивається Балтійським морем і Ботнічною затокою, з південного заходу - протоками Каттегат і Скагеррак, які з'єднують Балтійське та Північне моря. Протока Ересунн, що

відділяє Швецію від Данії, в найвужчому місці складає лише 3,4 км. До складу Швеції входять два великих острова в Балтиці - Готланд і Еланд.

Довжина сухопутних кордонів - 2205 км: 586 км з Фінляндією і 1619 км з Норвегією. Довжина берегової лінії - 3218 км.

Територія простягається з півночі на південь на 1572 км, із заходу на схід - 499 км.

Державний устрій та форма правління

Швеція - конституційна монархія. Главою держави є король. Законодавча влада належить королю і парламенту (ріксдагу). Термін повноважень парламенту - чотири роки.

Уряд (державну раду) призначає король із числа керівників партій, які отримали більшість голосів на виборах у риксдаг. Керівник уряду - прем'єр-міністр.

В адміністративному відношенні країна поділена на 24 лени (губернії) які поділяються на 284 комуни. Стокгольм має право окремої лени і вважається 25-ою адміністративно-територіальною одиницею країни.

Населення - Чисельність населення країни 2015 року становила 9,801 млн осіб. 85 % з них проживають на півдні країни. Близько 85 % належать до шведської лютеранської церкви.

Столиця - Стокгольм (Stockholm) - 711 тис. осіб (грудень 1995 р.); з передмістями - 1 млн. 762 тис. осіб (грудень 1997 р.).

Найбільші міста: Гетеборг (789 тис. мешканців), Мальме (518 тис. мешканців), Уппсала (181 тис. мешканців).

Офіційна мова - шведська.

Найвища точка: гора Кебнекайзе (2.111 м).

Грошова одиниця - шведська крона

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ЄС (з 1995 року), ОБСЄ, РЄ, МВФ, ЄБРР, МБРР, Міжнародна організація праці, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейська організація вільної торгівлі.

Природа. Швеція - країна невисоких гір і горбистих рівнин. На північному заході розміщені гори з найвищою вершиною Швеції - горою Кебнекайсе (2111 м). На сході знаходиться Нормандське плато, що займає майже половину території країни. Плато пересікають повноводні ріки, які впадають у Ботнічну затоку. Русла рік проходять лініями тектонічних розломів, утворюючи довгі вузькі озера і високі водоспади. Половину шведської території вкривають тайгові ліси. Менше ніж 10% припадає на сільськогосподарські угіддя. Тисячі островів лежать уздовж порізаного морського берега. Великі острови в Балтійському морі Еланд та Готланд, а також тисячі островів, окреслюють усі узбережжя країни. Це дуже велика кількість надзвичайно чистих рік та озер, серед яких необхідно виділити найбільші озера - Венерн, Веттерн, і Маларен.

Швеція є п'ятою за розміром країною у Європі. За площею (449 964 км²) її можна порівняти з Іспанією. Площа суходолу становить 411 тис. км². Географічне розташування Швеції позитивно впливає та сприяє розвитку екскурсійному, гірськолижному та інших видів туризму.

Країна виходить до Балтійського моря значною своєю частиною. Вихід держави до моря формує комплекс додаткових туристичних ресурсів, які можна використовувати в національному туристичному виробництві (морські ландшафти). При цьому протяжна берегова лінія з великою кількістю бухт і заток надає країні перспективи як напрямку водного туризму. Вихід території країни до Балтійського моря - найважливіша ознака її економіко-географічного положення. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з усіма країнами Балтії, що становить основу її економічного та туристичного розвитку.

Варто зазначити, що територія Швеції є витягнута з півночі на південь, тобто має меридіальне спрямування. Це дає переваги країні з огляду туристичної привабливості, оскільки чіткіше виражена зміна ландшафтів з півночі на південь та клімату. Північна Швеція, яка займає 2/3 площі і частково лежить за Північним полярним колом, вкрита горами і має суворі кліматичні умови.

Економіка країни

Швеція - високорозвинута індустріальна країна з добре розвинутим сільським господарством. Шведська економіка відзначається високим ступенем концентрації виробництва і капіталу. Частка Швеції у світовому виробництві становить близько 1 %, а у світовій торгівлі перевищує 2 % (при кількості населення, що дорівнює близько 0,2 % населення земної кулі).

Основні природні багатства: ліс (за запасами деревини посідає перше місце в Західній Європі), залізна руда, гідроенергія (друге місце в Західній Європі). Має запаси уранової сировини, достатні для забезпечення ядерної енергетики.

Основні галузі промисловості: целюлозно-паперова і деревообробна, металургійна, гірничовидобувна. Провідна галузь - багатогалузеве машинобудування (електротехнічне, електронне, турбіно-, верстатно-, судно-, автомобілебудування).

Швеція посідає третє місце у світі за виробництвом целюлози, п'яте - за видобутком залізної руди.

Розвинуті хімічна, харчова, лісопильна, текстильна, взуттєва промисловість.

В країні виробляється електроенергія, деревна маса, папір і картон, чавун, сталь, прокат чорних металів, цемент, синтетичні смоли і пластмаси, автомобілі - легкові, вантажні та автобуси.

Високорозвинуте, механізоване сільське господарство з надлишком забезпечує потребу країни в основних видах сільськогосподарської продукції. Переважають фермерські господарства. Головна галузь - м'ясо-молочне тваринництво. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець. Вирощують пшеницю, жито, ячмінь, овес, картоплю, цукрові буряки. Близько половини виготовлюваної продукції і значна частина продукції сільського господарства експортується.

Приватні фірми виробляють близько 90 % продукції, причому 50 % продукції та експорту припадає на інженерний сектор. Сільське господарство займає лише 2 % ВВП і 2 % внутрішнього ринку праці. Експортні товари: продукція машинобудування (35 %), папір і картон (перше місце в світі), целюлоза і залізна руда (друге місце), деревина і пиломатеріали (четверте місце), хімікати.

Імпортовані товари: машини, устаткування, мінеральне паливо, метали, продовольство, хімікати, автомобілі, харчові продукти, одяг.

На початку минулого століття Швеція була переважно аграрною країною, однією з найбідніших у Європі. Однак завдяки багатим внутрішнім запасам залізної руди, лісам та гідроенергії, талановитим інженерам і кваліфікованим робітникам стала можливою швидка індустріалізація, що перетворила Швецію на державу з сучасним рівнем добробуту.

Інтенсивність наукових досліджень і розробок у шведському промисловому секторі є однією з найвищих у світі. Близько 80% видатків на наукові дослідження в шведській промисловості здійснюються 20 великими промисловими групами.

Традиційно велику частку шведського виробництва становили капіталомісткі галузі, такі як паперово-целюлозна промисловість і чорна металургія. На сьогоднішній день, однак, все більшої ваги набуває високотехнологічна продукція: телекомунікаційне обладнання, спеціальні прилади, автомобілі, фармацевтичні препарати.

Наприкінці 1980-х - на початку 1990-х років у Швеції був зафіксований значний витік прямих інвестицій. 80 % прямих іноземних інвестицій (ПІІ) надійшли зі Швеції протягом 1986-90 років до країн ЄС, оскільки шведські компанії закріплювалися на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Протягом 1990-х років притік ПІІ до Швеції зріс, і баланс став позитивним.

Нині Швеція є одним із світових лідерів у галузі інформаційних технологій (ІТ). Зокрема, стрімке зростання компаній у таких секторах як Інтернет та ІТ привернув світову увагу. Країна є одним з лідерів на ринку мобільного зв'язку та бездротових інтернетних прикладних програм. Завдяки цьому Швеція стала важливим випробувальним ринком для компаній, які працюють з ІТ.

Дуже часто можна почути і прочитати про Стокгольм як про інтернет-столицю Європи. Крім того, багато з найбільш розвинутих компаній, що займаються ІТ та мобільним зв'язком, таких як Microsoft, Nokia, Intel, та IBM, сьогодні переносять свої дослідження і розробки на територію країни.

Шведське "ІТ-диво" стало можливим завдяки високопрофесійному рівневі працівників і сталим традиціям інновацій у сфері комп'ютерів та зв'язку. Ще одним додатковим фактором, якого часто не помічають, є те, що ІТ вже давно широко використовуються і в приватному, і в державному секторах, а також школах, коледжах, університетах і вдома.

Сьогодні кожна друга сім'я у Швеції має найновішу модель персонального комп'ютера з доступом в Інтернет. Кількість домашніх користувачів Інтернету швидко зростає. Ще у 1998 році 72 % працюючого населення використовували комп'ютер на роботі. У період з 1995 по 1999 рік кількість користувачів мобільного зв'язку збільшилася з 1,5 до 4,6 млн.

В результаті Швеція обіграла Сполучені Штати у глобальному індексі використання ІТ, який був складений американською аналітичною компанією IDC, і зараз вона є найрозвинутішою країною у сфері ІТ.

Норвегія.

Офіційна назва - Королівство Норвегія. Столиця: Осло (503 тис. осіб). Територія: 386,9 тис. км² (разом з архіпелагом Шпіцберген, островами Ян-Маєн і Буве). Населення: 4,4 млн осіб. Мова - норвезька. Релігія - лютеранство. Час відстає від київського на одну годину. Валюта: норвезька крона. Головні міста, тис. осіб: Осло, Берген - 235, Трондхейм - 152, Ставангер - 114, Крістіансанд - 74.

Державний устрій

Конституційна монархія, яку очолює король, керує урядом прем'єр-міністр. Законодавчий орган - парламент. Адміністративно поділяється на 19 фюльке (область). Фюльке поділяються на сільські і міські комуни. Володіє о. Шпіцберген у Північному Льодовитому океані, Ян-Майєном - в північній частині Атлантичного океану, а в південній частині - о. Буве.

Релігія: євангельське лютеранство. Згідно із законом, король Норвегії і щонайменше половина міністрів повинні сповідувати лютеранство.

Географічне положення. Займає північно-західну частину Скандинавського півострова. Межує на сході з: Швецією, Фінляндією та Росією. Омивається Баренцовим морем на північному-сході, Норвезьким - на заході, Північним - на південному-заході. Значну частину поверхні займають Скандинавські гори (максимальна висота - 2469 м г. Гальхьопіген). Високі плоскогір'я покриті льодовиками, загальна площа яких становить близько 5000 км². Західні схили прорізані численними затоками-фіордами. Значна частина узбережжя розміщена за полярним колом, але завдяки теплій Північно Атлантичній течії прибережні води не замерзають. Тут розміщено безліч островів. Лише 3 % території придатні для землеробства. Близько третини території покрито лісами.

Надра Норвегії багаті на ряд корисних копалин: нафту, природний газ, залізну руду, мідь, свинець, цинк, титанові руди, пірит, нікель.

Історичні факти

Виникнення держави відбувалось в епоху вікінгів. З 1380 р. по 1814 р. - під владою Данії, а потім Швеції. У 1905 р. - проголошення незалежності. В Першій світовій війні дотримувалась нейтралітету. З 1940 по 1945 р. окупована німецькими військами. У 1949 р. вступила в НАТО, до Північної Ради - в 1952, ЄС - в 1972, але вийшла після референдуму. З 1970 р. почали видобувати нафту та газ на шельфі Північного моря, що дало позитивний поштовх економіці. На референдумі (1994) норвежці знову відмовилися приєднатися до ЄС, однак Норвегія залишається активним членом європейських організацій, дотримується Шенгенських домовленостей.

Туризм

Туристичною базою є гірські ландшафти, фіорди та льодовики, де круглий рік можна займатись зимовими видами спорту. Тут неодноразово проводились Зимові Олімпійські ігри. Цікавими є пам'ятники епохи вікінгів, неолітичні наскельні зображення в м. Альта. У списку ЮНЕСКО 4 об'єкти: дерев'яна церква в Урнесі (XI ст.), Берген часів Ганзи та вже згадувані наскельні малюнки.

Осло - стародавнє торгове місто норвезьких вікінгів, головний центр туризму. Норвезьку столицю, відповідно до саг, заснував король вікінгів Харальд Хардравде. Поїздка в Осло - змога поєднати різні види відпочинку. Головна вулиця Карла Юхана зв'язує дві доміанти центру - монументальний вокзал і Королівський замок. Вулиця чітко поділена на зони. Друга частина авеню тягнеться від Національного театру й університету до замку. Королівська резиденція потопає в зелені. У визначені години відбувається зміна варті з великою кількістю гвардійців, схоже на прекрасно поставлене театральне дійство. Туристів збирається незліченна кількість. У будинку театру, серед клумб, скульптурна композиція - стародавня пекторальна сцена в оточенні квітів. Справжню революцію в справі прикраси міста зробив скульптор Вігеланн (1869-1943) - 150 його витворів зібрано в міському парку. Парк нагадує французький Версаль. Однак скульптури майстра мають чисто норвезький колорит. Мистецтвознавці визначають його стиль як сполучення натуралізму, символіки й еротики. У них безодня життєвої сили. Одні назви багато про що говорять - "Материнство", "Любов", "Розлука", "Боротьба".

Найбільша колекція художніх творів Норвегії знаходяться в Національній галереї. Варто заглянути і в музей всесвітньо відомого художника-експресіоніста Едварда Мунка.

Людам, які приїхали в Норвегію з дітьми, неодмінно потрібно побувати в музеї "Кон-Тікі". Там є експозиція присвячена океанській експедиції, яку очолював один з найвідоміших норвежців Тур Хейердал. Також цікавим є музей корабля вікінгів, де показано древні скандинавські кораблі. Найбільший з них служив усипальницею. Є в Осло і Музей лиж, що цілком закономірно - у побуті місцевих жителів це найпоширеніша річ. У вихідні дні більша частина столичного населення, охоплюючи малят, стають на лижі й відправляються на природу.

Трольхеймен, гірський масив у Норвегії. Це - один із найфантастичніших гірських районів у Норвегії з маркованими туристичними маршрутами і гарними можливостями для риболовлі. Значною популярністю користується гора Тролхетта - Ковпак Троля. А в одній із долин є притулок Тролхелмсхитта - хатинка в країні Тролів. Головний прохід у цю країну - з боку Сюрнадал, долини ріки Сюрна, однієї із найбагатших на лосося у Норвегії. Одна з визначних пам'яток передгір'я - унікальний ботанічний сад Свінвікс Аборетум.

Стіна Тролів. Найвища в Європі вертикальна і нависаюча скельна стіна висотою 1000 метрів. Це знахідка для альпіністів як улітку, так і взимку, з найважчими альпіністськими маршрутами у світі. Це місце розміщене на західному узбережжі Норвегії, у районі Рамсдаль. Згідно з легендою, відтоді тролі, що колись жили в цих краях, були перетворені у вигадливо порізані стрімкі скелі. З Стіна Тролів, що буває складними, не пройденими маршрутами, приваблює до себе альпіністів усього світу. Там ще є церква тролів.

Околиці містечка Ондалснес мають велику популярність серед тролелюбів. Південніше його височіє славнозвісна Стіна Тролів. На південний-захід є одна з найпопулярніших у Норвегії туристичних доріг - "Сходи Тролів". Вона є частиною "Золотої дороги", що проходить з Ондалснеса у Герангер. Най-популярніша туристична дорога в Норвегії відкрита в 1936 р. і є шедевром дорожнього будівництва. Серпантинном з 11 поворотами піднімається на висоту 858 метрів, оточена гірськими піками.

Фіорди - це скелі на морському узбережжі природного походження, з водоспадами, стрімкими стінами, що вражають пейзажами. Порізане фіордами західне узбережжя Норвегії сформувалося ще під час Льодовикового періоду. Найдовший фіорд у Європі - це Согне-фьорд, що простягається на 204 км у середину країни, а його глибина становить 1308 м. Периметром Согне-фьорда розміщено величезні неприступні скелі.

Економіка. Норвегія — високорозвинена постіндустріальна країна. Держава має розвинену змішану економіку із значною часткою державного сектора в стратегічних галузях. Норвегія має дуже високий рівень життя в порівнянні з іншими європейськими країнами і розвинену систему соціального забезпечення. Економіка диверсифікована, з такими галузями: нафтова і газова, харчова, кораблебудування, паперова, металургійна, хімічна, текстильна та легка промисловість, гірнична, рибна. Основні види транспорту — автомобільний, залізничний, морський.

Провідні позиції займає нафтогазовий комплекс. Серед основних галузей промисловості найбільш розвинені: машинобудування, хімічна (включаючи нафтохімічну), харчова (рибопереробна), кольорова металургія і деревообробна.

Один з важливих сучасних напрямків розвитку — орієнтоване на експорт виробництво споживчих товарів (рибопродукти, деякі види дієтичних продуктів, спортивне спорядження, спецодяг та трикотаж, подарункові вироби з дерева і каменю, меблі, елітні яхти та ін.). Їх високий попит обумовлений поєднанням давніх традицій, сучасних технологій і екологічно чистої сировини. Велика кількість підприємств переробної промисловості відноситься до категорії середніх і малих, вони активно використовують систему аутсорсингу і залучення субпідрядників.

Структура економіки Норвегії відрізняється яскраво вираженою постіндустріальністю. Велика частина ВВП (66,5 % у 2017 році) створюється в галузях сфери послуг, куди відносяться, перш за все, освіта, охорона здоров'я, наука, фінанси, торгівля, різні професійні та особисті послуги, транспорт і зв'язок, послуги державних установ. На частку матеріального виробництва (сільське господарство, лісове господарство та рибна промисловість, видобувна і обробна промисловість, будівництво), таким чином, залишається 33,5 % ВВП. У сфері сільського господарства створюється близько 2,4 % ВВП, а промисловість дає менше 31,1 % ВВП (2017).

Питання до самоконтролю.

1. Поясніть, завдяки чому Швеція стала передовою країною у сфері інформаційних технологій.
2. Поясніть, в чому проявляється постіндустріальність економіки Норвегії.
3. Проаналізуйте внесок відомого норвежця Тура Хейердала у світовій історії.

Лекція 10. Північна Європа, характеристика регіону. Данія. Ісландія.

Фінляндія. (Частина 2).

1. Данія як один з засновників НАТО та Організації економічного співробітництва. Специфіка соціально-економічного розвитку.
2. Ісландія: країна величезних економічних досягнень й чарівних ландшафтів.
3. Фінляндія: соціально-економічні, політичні характеристики. Транскордонне співробітництво. Спільні території.

Основні поняття: королівство, муніципалітет, економічна незалежність, диверсифікація, податки.

1. Данія як один з засновників НАТО та Організації економічного співробітництва. Специфіка соціально-економічного розвитку.

Данія (дан. Danmark), офіційна назва — Королівство Данія (дан. Kongeriget Danmark);— скандинавська країна у Північній Європі. Розташована на південний захід від Швеції і на південь від Норвегії, має сухопутний кордон із Німеччиною.

На заході Данія омивається Північним морем, з півночі протокою Скагеррак і Каттегат, на північному сході — протокою Ересунн (найменша ширина Ересунна всього 4 км), на сході та півдні — Балтійським морем.

Королівство Данія є суверенною, унітарною державою, до складу якої входить дві автономні установчі землі в північній частині Атлантичного океану: Фарерські острови й найбільший у світі острів Гренландія. Данія займає територію площею 43 094 км² і має населення 5,43 млн осіб (2006). Країна складається з півострова Ютландія, архіпелагу і 443 островів, 70 з яких є населеними. Острови характеризуються плоскими орними землями і піщаними берегами, низькою висотою і помірним кліматом.

Столиця - м. Копенгаген. Офіційна мова - датська. Державна релігія – лютеранство.

Адміністративно Королівство Данія поділяється на 5 регіонів: і загалом 98 муніципалітетів. Регіони були створені 1 січня 2007 року внаслідок Данської муніципальної реформи для того, щоб замінити традиційні данські провінції і водночас для підпорядкування муніципалітетів Данії більшим адміністративним одиницям і зменшенням їх чисельності від 270 до 98.

Тепер більшість із муніципалітетів мають населення понад 20 тисяч осіб, хоча і є кілька винятків.

Гренландія та Фарерські острови також входять до складу королівства Данія, але мають автономний статус і право самоврядування. У парламенті по два представники. Вони також діляться на комуни.

Данія посідає дуже високі місця у низці рейтингів, зокрема якості життя, здоров'я, освіти, захисту громадських прав та свобод, конкурентоспроможності, демократії, рівності, процвітання, людського розвитку. Данія часто оцінюється як одна з найщасливіших країн у світі в крос-національних дослідженнях рівня щастя. Країна посідає перше місце у світі в рейтингу соціальної мобільності, одну з провідних позицій у рейтингу країн з найкращими показниками рівності доходів, має один з найвищих у світі номінальний ВВП на особу населення і один з найвищих у світі податків на індивідуальний дохід. Більшість данців є членами народної церкви, хоча конституція гарантує свободу віросповідання.

Історія. Об'єднане Королівство Данії утворилось у VIII столітті як мореплавна держава у боротьбі за контроль над Балтійським морем. Данське панування над Кальмарською унією, утвореною у 1397 році з Норвегією та Швецією, закінчилось відділенням Швеції у 1523 році. Однак Данія залишила союз з Норвегією, який тривав до 1814 року. Данія успадкувала експансивну колоніальну імперію від союзу, завдяки чому має контроль над Фарерськими островами та Гренландією. Починаючи з XVII століття, відбувалось кілька цесій території; вони завершилися у 1830-х сплеском націоналістичних рухів, які були придушені 1864 року під час другої війни за Шлезвіг. Данія дотримувалась нейтралітету у Першій світовій війні. У квітні 1940-го під час німецького вторгнення країна практично не чинила військового опору, у той час як данський рух опору був активний з 1943 року до капітуляції Німеччини у травні 1945 року. Бувши індустріалізованим експортером сільськогосподарської продукції у другій половині XIX століття, Данія здійснила низку соціальних і трудових реформ на початку XX століття, що заклало підґрунтя для нинішньої соціальної моделі з високорозвиненою та змішаною економікою.

Рельєф Данії рівнинно-горбистий. Більша частина території країни формується з великих хвилястих рівнин і невисоких, місцями крутосхилих пагорбів. Форми рельєфу сформовані переважно під впливом відступаючих на північ льодовикових покривів у плейстоцені, від яких залишилась велика кількість озер. На півночі Данії у результаті підняття утворилися ступінчасті морські рівнини. На сході країни знаходяться численні бухти, на заході та півночі — піщані дюни. Земля — оброблені рівнини, піщані дюни й лагуни на західному узбережжі; глибокі фіорди на сході. Переважають дерново-підзолисті, на Сході — бурі лісові ґрунти, на узбережжях — лучні алювіальні.

Східні береги країни сильно порізані, західні і північні рівні, облямовані піщаними дюнами. Уздовж низинних берегів збудовані численні дамби.

Поверхня Ютландського півострова і навколишніх островів рівнинна, клімат помірно теплий, морський. Вегетаційний період триває 200—235 днів, річна кількість опадів перевищує 600 мм.

Найвища точка — пагорб Меллехой (170,86 м над рівнем моря), до 2005 року найвищою точкою вважався пагорб Ідінг-Сковхой (170,77 м).

Клімат

Данія — країна з морським кліматом, який характеризується м'якою зимою, прохолодним літом і довгими перехідними сезонами. Вплив океану найбільш різко виявляється взимку. Середня січнева температура для Данії 0 °С. Тривалість опалюваного періоду в Данії (з врахуванням поправки на вітер) рівна 220 дням. З липня по серпень температура повітря становить +16...+18оС, а опадів порівняно небагато. Більшу частину року дмуть сильні західні вітри. Річна сума опадів 600—900 мм; часто бувають тумани. Середньорічна кількість опадів коливається — від найбільших на заході Ютландії до 450 мм на узбережжі протоки Великий Бельт.

Річки і озера

У Данії знаходиться багато невеликих озер. Більшість коротких річок Данії є несудохідними. Річки з невеликими ухілами, спокійною течією, численними вигинами річища (меандрами), плесами й перекатами. Найбільша річка — Гудено в східній Ютландії завдовжки 158 км. По річці курсують лише туристичні судна.

Рекреаційні ресурси

У Данії налічується понад 300 природоохоронних об'єктів, зокрема чотири національні парки, в яких зберігаються лісові масиви, вересові пустелища, болота, дюни, окремі види рослин і тварин.

Економіка.

Данія — країна з високорозвинутою економікою: індустрією, агрокультурою, транспортом, сферою обслуговування. У Данії, як і Швеції, Норвегії, Фінляндії, високий рівень фіскальної автономії — державне управління, зокрема фіскальних функцій держави, децентралізовано. Данія демонструє пріоритет фіскальної автономії з домінуванням місцевих податків у доходах місцевих бюджетів. Самостійність комун спирається насамперед на власну податкову базу, за рахунок місцевих податків формується 51 % комунальних доходів у Данії. Щодо нерівномірності розвитку регіонів в ЄС, менш проблематичними виглядають «малі» країни Європейського Союзу, такі як Люксембург та Данія, на відміну від територій з більш виразною регіональною асиметрією — у Великій Британії, Німеччині: статус депресивності регіону в Європейському Союзі визначається раз на сім років за умови, якщо відповідна територія виробляє менш ніж 75 % ВВП на душу населення від середнього по ЄС, і на початку XXI ст. (2001 р.) найбільші контрасти мала Велика Британія (на Лондон припадало створюваного ВВП (ЄС — 15 = 100 %) (Inner London) 230 %, а на Корнуел та острови Сіллі 70 % (Cornwall & Isles of Scilly), досить велика регіональна асиметрія притаманна також ФРН (Східна та Західна Німеччина).

Данія займає третє місце в світі за показниками економічної незалежності (самозабезпеченості економіки) після Австралії і Чилі.

За рівнем заробітної плати Данія займає перше місце в світі. Данія тісно пов'язана з Німеччиною економічно, має тісні економічні та політичні зв'язки з Великою Британією.

З чотирьох груп «найдорожчих країн» в Євросоюзі до першої з них Євростатом включено ті, де рівень цін перевищує 120-відсоткову риску середнього по ЄС: Велика Британія, Швеція, Фінляндія, Данія, Ірландія.

2/3 землі має аграрне застосування, 12 % — лісове, решта — поселення та озера. Основою добробуту є промисловість (75 % вартості експорту) та м'ясо-молочне тваринництво (90 % вартості аграрної продукції). Працює понад половина дорослих жінок. Данія має великий флот і багато торгових партнерів. У Данії висока продуктивність праці, що становить на одного зайнятого в національній економіці (2,6 млн чол.) 38 тис. доларів ВВП.

Данія — одна з найбільш економічно розвинутих країн світу з ефективною системою соціального захисту населення, високим рівнем освіти та потужними демократичними традиціями.

Економіка Данії опирається на високотехнологічне сільське господарство, сучасні малі підприємства, високий ступінь соціального захисту населення і обширну зовнішню торгівлю. В основі сільського господарства Данії лежить індивідуальне володіння землею і сімейна ферма. Сільське господарство Данії є одним з найінтенсивніших і найпродуктивніших не тільки у Західній Європі, але і в світі. У промисловості переважають дрібні і середні підприємства, а сільське господарство виробляє продукцію, достатню для забезпечення 15 млн осіб, що в три рази переважає кількість населення Данії. Данія займає перше місце в світі по виробництву продуктів харчування на душу населення.

Транспорт є одним з найважливіших секторів економіки Данії і вважається однією з найрозвинутіших у світі. З одного боку, кількість великих державних чи приватних підприємств в галузі громадського транспорту, судноплавства та авіації незначна. З другого боку, значна кількість дрібних фірм, які працюють як з транспортуванням товарів (контракти на перевезення), так і з індивідуальними перевезеннями. Завдяки морському положенню країни морський транспорт має дуже важливе значення для пасажирського і вантажного сполучення у самій країні та за її межами. Загальна протяжність автошляхів становить 71 847 км (всі асфальтовані).

Данія - одна з країн засновників НАТО - приєдналася до цього блоку у квітні 1949 року за підтримки Соціально - демократичної партії, що представляє найширші широкі слої датського суспільства.

З моменту свого вступу Данія офіційно оголосила, що не має наміру розмішувати на своїй території у мирний час військових баз та ядерного зброї. Помімо цього вона вказала на своє бажання обмежити військову діяльність інших держав на островах Борнхольм. Тим не менш, слід звернути увагу на те, що дані про посилення законодавства не були зміцнені законодавчо та не розповсюджені на островах Гренландії та Фарерських островів. Таким чином, Данія має намір коригувати свою позицію щодо вищої ваги запитань у залежності від міжнародних обставин та відносин із союзниками. Яскравим прикладом у цьому контексті є рішення парламенту Данії (прийняте у січні 1996 року), що дає «зелений світ» для розміщення бойових літаків та кораблів країн НАТО у Ренні (Борнхольм).

На протязі всієї «холодної війни» Данія, незважаючи на членство в НАТО, підтримує політику «відносного нейтралітету». Ця політика різко змінилася. Данія стала демонструвати більш активну позицію: вона направила свій контингент у війні в Перській затоці (1990-1991 гг.); підтримала політику військового співробітництва з країнами Східної Європи та Балтії; стала показувати істотну зовнішньополітичну підтримку військового курсу США.

Данія дуже активно стала брати участь у військових операціях НАТО. В них було задіяно в загальній сфері більш 44 000 датських військовослужбовців, які виконували миротворчі завдання на Балканах, Іраку, Пакистані, Македонії тощо. У 2000 році, у складі миротворчого контингенту за межами країн, що знаходився близько 1500 осіб, з них - у Косово, у складі КФОР, датський посиленний механізований батальйон, а також штабне та розв'язувальне підрозділи загальної численності близько 850 осіб. Літаки F-16, з тактичного авіаційного командування в складі груп НАТО, беруть участь в операціях проти уряду Слободана Мілошевича в Сербії. Підготовка миротворчих підрозділів реалізується в Датській бригаді реагування. До прикладу, в Афганістані діяв контингент з 290 датських військовослужбовців, розташованих у неспокійній частині країни, та активно беруть участь у бойових діях. Датські ВВС беруть участь у оперативній операції НАТО у Лівії.

Загальна постійна чиселність збройних сил Данії становить приблизно 30 тис. чоловік. Далі слід відмінити, що військово-політичне керівництво Данії вважає, що від стану національних збройних сил та їх участі у миротворчих операціях у значній мірі залежить

авторитет країни на міжнародній арені та її вплив на процеси, що знаходяться на європейському континенті. В даний час воєнний бюджет складає 1,4 % від ВВП країни.

У квітні 2009 року (на ювілейному самміті НАТО) головою Північноатлантичного Альянсу був обраний колишній прем'єр-міністр Данії Андерс Фог Расмуссен. У вересні 2011 року (за порадою начальників генеральних штабів НАТО в Севільї) новий голова Воєнного комітету НАТО став командувач ЗС Данії генерал Бартелс. Ці високі зобов'язання вказують на все більш сильне зростання Данії в НАТО.

Данія бере участь у реалізації проекту щодо створення скандинавської міні-НАТО. Ідея її створення є відповіддю за дії Росії з дослідження та освоєння арктичного шельфа.

Данія займає активну позицію щодо вступу України та Грузії в НАТО. Можна також конкретно сказати, що зовнішньополітичні зусилля Данії зіграли принципову роль у інтеграції Естонії, Латвії та Литви в НАТО.

2. Ісландія: країна величезних економічних досягнень й чарівних ландшафтів.

Ісландія

Ісландія— нордична острівна держава в Європі, розташована у північній частині Атлантичного океану на Серединно-Атлантичному хребті, з населенням близько 364 000 і площею 103 тис. км². Столиця і найбільше місто — Рейк'явік, де, з прилеглими районами у південно-західному регіоні країни, проживає близько двох третин населення країни. Ісландія є вулканічно і геологічно активною територією. Її поверхня в основному складається з плато, покритих піщаними полями, горами та льодовиками, хоча багато льодовикових річок течуть до моря через низовини. Ісландія, зігріта Гольфстрімом, має помірний клімат, незважаючи на високі широти і безпосередню близькість до Полярного кола.

Найбільші міста: Коупавогур (Столичний регіон) – 34,1 тис. осіб; Гапнарфіордур (Столичний регіон) – 28,1 тис. осіб; Акюрейрі (Північно-східний регіон) – 18,2 тис. осіб; Рейк'янесбаїр (Південний Півострів) – 14,2 тис. осіб.

Державний устрій: парламентсько-президентська республіка з 1944 р. Глава держави: президент. Глава уряду: прем'єр-міністр. Вищий законодавчий орган: Альтінг (ісл. Alþingi – загальні збори) – однопалатний (до 1991 – двопалатний) парламент. Найстаріший з нині діючих парламентів світу. Діє з 930 р. (з перервою у 1800–1843 рр., коли Альтінг був офіційно скасований данською королівською владою). Діюча Конституція набула чинності 17.06.1944 р., в день проголошення незалежності від Данії.

Статус у відносинах з ЄС: член Європейського економічного простору з 01.01.1994 р.; член Шенгенської зони з 25.03.2001 р.; 23.07.2009 р. подала офіційну заявку на членство в ЄС, проте у 2014 р. переговори щодо вступу з ініціативи Ісландії було зупинено. Статус в інших провідних міжнародних організаціях, союзах: член ООН (з 1946); співзасновник НАТО (1949); член Ради Європи (з 1950); співзасновник Північної Ради (1952); співзасновник ОЕСР (1961); член ЄАВТ (з 1970); співзасновник ОБСЄ (1973); співзасновник СОТ (1995).

Економіка. Ісландія є країною з вільною ринковою економікою і з відносно низькими податками щодо інших країн ОЕСД, при збереженні північної моделі з універсальними системами охорони здоров'я та освіти для своїх громадян. В останні роки Ісландія була однією з найбагатших та найрозвиненіших країн світу. 2010 року вона посіла 17-те місце у світі за показниками розвитку, згідно з Індексом розвитку людського потенціалу, та була четвертою країною світу за продуктивністю на душу населення. 2008 року банківська система країни систематично зазнавала провалів, спричиняючи економічний спад та політичну нестабільність.

Раніше основним джерелом доходів країни було рибальство (32 % промисловості в 2001 році). Однак в останні роки відбувається інтенсивна диверсифікація промисловості на основі дешевої відновлюваної енергії (в основному це геотермальні джерела та гідроенергія).

Уряд Ісландії оголосив про масштабну програму з будівництва алюмінієвих заводів. Також активно розвиваються біотехнології, туризм, банківський бізнес, інформаційні технології. За структурою зайнятості Ісландія виглядає як промислово розвинена країна: у сільському господарстві 7,8 %, у промисловості 22,6 %, а в сфері послуг 69,6 %.

2007 року ООН визнала Ісландію найкращою країною для життя у світі; країна також посідала 7-ме місце у світі за продуктивністю на душу населення (US\$54 858) та 5-те за паритетом купівельної спроможності (\$40,112).

Ісландія є технологічно розвинутою країною. Згідно з Freedom of the Press, в Ісландії медіа є найбільш вільними у світі.

Історія. Інгольф Арнарсон, перший поселенець в Ісландії. Згідно з однією теорією, першими людьми, що відвідали Ісландію були учасники ірскотської місії, відомі як папар, які прийшли у 8-му столітті. Втім немає археологічних підтверджень цієї теорії. Припускають, що монахи покинули острів з приходом вікінгів, що систематично оселялися тут в період з 870 по 930 рр.

Розташування. Ісландія розташована у Північній частині Атлантичного океану, загалом південніше від Полярного кола, яке проходить через невеликий острів Грімсей неподалік від північного узбережжя Ісландії. Країна лежить між 63° і 67° пн. ш. та 25° і 13° зх. д.

Хоча Ісландія є ближчою до Гренландії, аніж до континентальної Європи, її відносять саме до Європи з культурних причин. Геологічно острів є частиною обох континентальних плит. Найближчими частинами суші є Гренландія (287 км) та Фарерські острови (420 км). Найменша відстань до континентальної Європи становить 970 км (до Норвегії).

Ісландія є 18-им за площею островом у світі й другим у Європі (після Великої Британії). Площа острова становить 101 826 км², а площа всієї країни — 103 000 км², з яких 62,7 % займає тундра. До складу Ісландії входять 30 малих островів, включно з малозаселеними островом Грімсей та архіпелагом Вестманнових островів. Озера та льодовики займають 14,3 % території; лише 23 % вкриті рослинністю. Найбільшими озерами є Торісватн (водосховище, 83–88 км²) та Тінгватляватн (82 км²); іншими важливими озерами є Легурінн та Міватн. Єкюльсарлон є найглибшим озером на острові (248 м глибини).

3. Фінляндія: соціально-економічні, політичні характеристики. Транскордонне співробітництво. Спірні території.

Фінляндія.

Офіційна назва - Фінляндська Республіка. країна розташована в Північній Європі. Межує зі Швецією (спільний кордон - 586 км), з Норвегією (729 км), з Російською Федерацією (1313 км). Загальна довжина сухопутного кордону - 2628 км. Берегова лінія - 1126 км. Площа території - 337 030 кв. км (63 місце у світі).

Адміністративний поділ - 5 лянї (laani - губернія), без Аландських островів, які з травня 1991 р. мають статус самоврядування. Лянї поділяються на комуни.

Чисельність населення - 5175,8 тис. осіб (станом на липень 2001 року).

Столиця - Гельсінкі (Helsinki) - 574 тис. мешканців. Інші великі міста: Еспу (224,4 тис. мешканців), Тампере (199,2 тис.), Вантаа (186 тис.), Турку (176,6 тис.), Оулу (122,9 тис.).

Державна мова - фінська, шведська. Релігія - лютеранство. Державне свято - 6 грудня (1917 р.) - День Незалежності.

Державний устрій - республіка. Глава держави - Президент, який обирається шляхом прямих і таємних виборів усіма громадянами країни, які мають право голосу, строком на 6 років.

Законодавча влада здійснюється однопалатним парламентом, що складається з 200 депутатів, які обираються прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва строком на 4 роки.

Виконавча влада здійснюється президентом і урядом.

Членство у міжнародних організаціях - ООН, СОТ, МБРР, ОБСЄ, МВФ, ЄКА, ЄМС, ЄС та інші.

Економіка держави

Економіка Фінляндії базується на приватному підприємстві, але уряд контролює ряд галузей економіки і навіть монополює володіє деякими з них.

Після Другої світової війни Фінляндія була переважно аграрно-індустріальною країною, краще були розвинуті лісівництво, гірничодобувна промисловість. Упродовж перших післявоєнних десятиліть економіка була переорієнтована зі сфери виробництва на сферу послуг.

Країна стала своєрідним торговельним мостом між країнами Західної Європи і СРСР. На початку 1990-х років економіка Фінляндії пережила сильну кризу, викликану розпадом Радянського Союзу і втратою великого замовника. А з середини 1990-х років почався плавний економічний підйом: Фінляндія стала працювати на ринки західних країн.

Валовий внутрішній продукт (ВВП)

У 1996 р. ВВП Фінляндії становив 110,6 млрд. дол. США. Громадяни Фінляндії платять найвищі у світі податки, що в сумі сягають 48,2% ВВП. У період 1980-1989 ВВП в середньому збільшувався на 3,1 % у рік (з урахуванням інфляції). Потім почалося скорочення: у 1991 році ВВП зменшився на 6 %, у 1992 - на 4 %, у 1993 - на 3 %. З 1994 по 1997 реальне зростання ВВП відповідно становило 4,5 %, 5,1 %, 3,6 % і 6,0 %. У 1998 році ВВП Фінляндії становив 123502 млн. дол. США, а в 1999 році - 126130. На кінець 2001 року реальний ВВП Фінляндії у порівнянні з роками підйому цього показника істотно скоротився.

Організація виробництва

У Фінляндії більшість компаній і корпорацій належать приватним особам. Гідроелектростанції і залізниці - державна власність, і держава значною мірою регулює підприємницьку діяльність. Передача землі від одного власника до іншого також суворо контролюється державою. В руках кооперативів зосереджена приблизно 1/3 роздрібною торгівлі, але провідну роль у торгівлі відіграють великі приватні маркетингові компанії.

Сільське господарство

На сьогодні у Фінляндії переважають невеликі селянські господарства. Механізація ферм призвела до значного скорочення числа зайнятих у цій галузі, а доходи фермерів істотно зросли.

Фінляндії довелося скасувати традиційні обмеження на імпорт сільськогосподарської продукції, оскільки це було обов'язковою умовою вступу в ЄС. Виробництво молочних продуктів, м'яса і яєць перевищує попит на внутрішньому ринку, і ці товари домінують в експорті сільськогосподарської продукції.

Експортуються також деякі специфічні товари, наприклад, копчена оленина. В цілому на частку сільськогосподарської продукції у 1997 припадало всього 1,3 % доходів від експорту.

Тваринництво, особливо розведення молочної худоби, свиней і бройлерів, - важлива спеціалізована галузь сільського господарства Фінляндії. Більша частина орної площі засівається кормовими травами, в основному травосумішшю з райграсу, тимофіївки і конюшини. Вирощують також картоплю і кормовий буряк.

Країна розташована за північними межами вирощування основних зернових культур. За винятком років з несприятливими вегетаційними умовами, Фінляндія на 85 % забезпечує себе зерном (головним чином вівсом, ячменем і пшеницею).

Розвиткові зернового господарства сприяло вдосконалювання методів меліорації земель, широке застосування добрив і виведення холодостійких сортів. Пшеницю й інші зернові культури нарівні з цукровим буряком вирощують на родючих глинистих рівнинах південного заходу, яблука, огірки і цибулю - на Аландських островах, томати - у теплицях на півдні колишньої губернії Вааса (Естерботтена).

У Фінляндії сільське і лісове господарство нерозривно пов'язані між собою. Більшість селян нарівні з орними землями володіють значними лісовими ділянками. Понад 60 %

лісопокритих земель належить фермерам. На початку 1990-х років приблизно 1/6 доходів фермери одержували від заготівель лісу.

Ліси Фінляндії в основному складаються із сосен, ялинок і берез. Деревина використовується для виробництва фанери, целюлози, паперу.

Гірничодобувна промисловість

Запаси корисних копалин у Фінляндії невеликі, а їх видобуток почався відносно недавно. Серед корисних копалин найбільш важливе значення має цинк, але частка Фінляндії в його світовому виробництві невелика.

Наступне місце посідає мідь, яку добувають на рудниках Оутокумпу і Пюхясалмі, потім залізна руда і ванадій. Металеві руди становлять приблизно 40 % вартості продукції гірничодобувної промисловості. У Торніо ведеться видобуток хрому і нікелю.

Енергетика

Фінляндія має великий гідроенергетичний потенціал, але він використовується лише наполовину, оскільки в умовах невеликих перепадів висот освоєння цих ресурсів ускладнюється.

Більше ніж половина гідроенергетичних потужностей Фінляндії зосереджена на ГЕС, побудованих на ріках Кемійокі, Оулуйокі і Віронкоскі.

Майже вся важка індустрія Фінляндії базується на споживанні великої кількості електроенергії. Залізниці країни в основному електрифіковані.

Фінляндія посідає друге місце у світі з видобутку торфу. Атомна енергетика почала розвиватися в 1970-х роках, коли були побудовані дві АЕС недалеко від Гельсінкі. Реактори і паливо для них були поставлені СРСР. У 1980-х роках були споруджені ще дві атомні станції, закуплені у Швеції.

Обробна промисловість

В обробній промисловості домінують "лісові" галузі, що випускають целюлозу, папір і пиломатеріали. Приблизно 2/3 продукції цих галузей йде на експорт. Обробка деревини хвойних порід зосереджена у районі Фінської затоки, куди надходить сировина з Озерного краю.

Після Другої світової війни у Фінляндії почали інтенсивно розвиватися металургія і машинобудування. Ці галузі виникли у зв'язку з необхідністю виплати СРСР репарацій у вигляді суден, верстатів, електричного кабелю й інших товарів.

Великий сучасний металургійний комбінат знаходиться в Раахе, а невеликі заводи є в багатьох містах південно-західної Фінляндії. Випускаються машини й устаткування для целюлозно-паперових підприємств, сільськогосподарська техніка, танкери і криголами, кабель, трансформатори, генератори й електромотори.

Хімічна промисловість також почала розвиватися після Другої світової війни. Ця галузь виробляє синтетичні волокна і пластмаси з відходів деревообробної промисловості, фармацевтичну продукцію, добрива і косметику.

Фінляндія популярна також високоякісними кустарними виробами - декоративними тканинами, меблями і скляним посудом.

Транспорт

Державні залізниці Фінляндії сконцентровані в південній частині країни. Їх загальна довжина - 5900 км, причому електрифіковані лише 1600 км.

Хоча система автомобільних доріг була розширена, а парк приватних автомашин значно зріс у 1960-1970-х роках, інтенсивність дорожнього руху у Фінляндії все ще невелика порівняно з іншими скандинавськими країнами.

Автобусне сполучення влітку здійснюється аж до крайніх північних районів. Довжина автомобільних доріг сягає 80 тис. км.

Мережа судноплавних водних шляхів довжиною 6,1 тис. км, що включає канали між численними озерами, має винятково важливе значення для пасажирських і вантажних перевезень.

Взимку судноплавство по каналах здійснюється за допомогою криголамів. Порти: Гельсінкі, Турку, Коккола, Котка, Ловіса, Оулу, Порі, Раума, Усикаупункі, Варкаус.

Зовнішня торгівля

Більша частина зовнішньої торгівлі Фінляндії припадає на частку країн Західної Європи, особливо Німеччини, Швеції і Великобританії, куди в основному експортується продукція целюлозно-паперової промисловості.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть складові королівства Данія?
2. Визначте, завдяки чому Ісландія вважається однією з найрозвиненіших країн світу?
3. Поясніть, чим Фінляндія завдячує своєму успіху?

Лекція 11. Країни балканського регіону.

1. Історія трансформації Югославії (1991-2008), Боснія й Герцеговина, Північна Македонія, Словенія, Сербія, Хорватія, Чорногорія. Основні соціально-економічні й політичні характеристики молодих держав. Частково визнана республіка Косово.

2. Болгарія: особливості політичного, соціального, культурного розвитку і загальна характеристика економіки.

3. Румунія – держава Південно-Східної Європи: досягнення в економічній, соціальній та політичній галузях.

Основні поняття: трансформація, конфлікт, національний чинник, етнічний чинник, релігійний чинник.

1. Історія трансформації Югославії (1991-2008), Боснія й Герцеговина, Північна Македонія, Словенія, Сербія, Хорватія, Чорногорія. Основні соціально-економічні й політичні характеристики молодих держав. Частково визнана республіка Косово.

Балканський регіон.

Півострів у Південній Європі. З трьох боків оточений морями: Адріатичним, Іонічним, Егейським, Критським, Мармуровим та Чорним. Умовною материковою межею є річка Дунай до гирла річки Сави, потім лінія йде на північ до Трієстської затоки. Площа близько 505 тисяч км². Найбільша довжина із заходу на схід близько 1 260 км, з півночі на південь — 950 км.

Повністю на Балканському півострові розташовані такі країни - Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Греція, Північна Македонія, Чорногорія, Косово; частково – Сербія, Хорватія, Словенія, Румунія, Туреччина.

Рельєф

Західні береги сильно порізані бухтами і затоками, часто круті і скелясті, східні — як правило низькі, прямолінійні.

В Греції — великі півострови Пелопоннес і Халкідіки. В Адріатичному та Егейському морях поблизу узбережжя багато островів. Більшу частину території займають низькі та середні гори — Дінарське нагір'я, Пінд, Сербське нагір'я, Стара Планина, Родопи та інші; найбільша висота 2 925 м (гора Мусала в горах Рила).

Рівнини розташовані на півночі півострова (південні частини Середньодунайської і Нижньодунайської рівнин), в міжгірних пониженнях (Верхньофракійська, Фессалійська низовини та інші), місцями вздовж узбережжя.

Клімат. Клімат на півночі Балканського півострова і в центральних областях помірний континентальний, з холодною та сніжною зимою і спекотним і сухим літом. Середня температура липня становить 22 ° С і середня температура січня -1 ° С на рівнині і -5 ° С в

горах. Клімат на півдні і заході субтропічний середземноморський клімат зі спекотним літом і прохолодною зимою. Середня температура липня становить 26 ° С і середня температура січня 10 °С. Клімат на північному сході морський клімат і субтропічний океанічний клімат з теплим літом і прохолодною зимою. Середня температура липня становить 22 ° С і середня температура січня 5 ° С. Окрім цих основних типів, спостерігається різний перехідний клімат. Опадів на рік 1000—1500 мм (у районі бухти Котор — близько 5 000 мм), в східній і південній частині (за винятком високих гір) — менше ніж 1000 мм, місцями менше ніж 500 мм.

Водойми. Річки великого значення Дунай і Сава, а також Мариця, Морава, найбільші озера — Шкодер (Скадарське), Охридське, Преспа.

Рослинність. Природна рослинність на заході та півдні — середземноморські чагарники і ліси, в горах півночі та сходу — широколисні і хвойні ліси і листопадні чагарники. Райони розвитку карсту в Динарському нагір'ї місцями майже не мають рослинного покриву. Рівнини в основному обробляються.

Вся історія Балкан - це конфлікт національного, етнічного і релігійного чинників

Сучасна геополітична ситуація на Балканах характеризується такими рисами:

Більшість посткомуністичних країн регіону орієнтовані на вступ до європейських та євроатлантичних структур. На процеси в регіоні активно впливають глобальні центри сил - ЄС, США, Росія.

Переважає перехідна економічна модель. Економіка посткомуністичних країн регіону перебуває у стадії перетворень та потребує залучення зовнішніх інвестицій. Збереження нестабільного внутрішнього стану протягом тривалого часу: етнічні суперечності, економічні та політичні зміни.

Поєднання в одному регіоні декількох типів культур: суперечність між християнством, яке історично притаманне більшості населення регіону, та ісламом.

Слабка забезпеченість країн регіону власними енергоресурсами. За винятком Албанії, країни регіону мають різний рівень залежності від імпорту нафти і газу.

Території країн стають транзитними коридорами. Розпад колишнього СРСР надав можливість формування нових торговельних шляхів сполучення Європи та країн Сходу. Болгарія і Румунія займають ключове положення для транзиту російського газу у Грецію та Македонію, а в перспективі - в Албанію та по нових газопроводах в Італію.

Регіональні відносини спираються здебільшого на тверду основу чинних двосторонніх договорів. Держави дотримуються загальноєвропейської лінії мирного вирішення різних проблем, які виникають. Двостороннім відносинам між ними притаманний загалом спокійний характер, без агресивних випадів один проти одного. Укладені міждержавні договори сприяють розвитку політичного діалогу та економічного співробітництва.

В усіх державах регіону, за винятком Греції та Туреччини, відбуваються радикальні зміни у політичній та економічній сферах. Для них, як і для всього посткомуністичного світу, притаманна потенційна нестабільність, пов'язана в першу чергу з економічною відсталістю, складним етнічним складом населення і напруженими міждержавними відносинами. Країни регіону в цілому відмовилися від комуністичної ідеології, яка повністю визначала діяльність держави та суспільства в політичній та економічній сферах. Водночас трансформаційні процеси в регіоні ще дуже далекі від завершення.

З певною часткою умовності Балканський півострів може бути поділений на два геостратегічні субрегіони.

Північна зона (Румунія, Словенія і Хорватія) і Південна (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Греція, Македонія, Сербія, Чорногорія, Туреччина). Перша зона за своїми соціально-політичними, економічними й етнічними характеристиками наближається до Центральної Європи й орієнтується на всебічний розвиток зв'язків по комунікаційній лінії ЦСЕ - Адріатика - Південна Європа.

Займаючи важливе геостратегічне положення, Румунія прагне стати транзитною державою для транспортування каспійської нафти й нині претендує на роль сполучної ланки між Кавказьким регіоном і Європою.

Вступ Румунії до НАТО забезпечив вихід блоку на західне узбережжя Чорного моря і до Болгарії, а через неї - до з'єднання з "анклавами" Греції та Туреччини.

Головний пріоритет політики Словенії і Хорватії - це інтеграція у перспективі в усі західноєвропейські й атлантичні структури. Найближчим вважається завдання отримання такого ж статусу, яким володіє "вишеградська четвірка".

Південна зона здебільшого зберегла той набір ознак, що міститься у понятті "Балкани": економічна відсталість і нерозвинена інфраструктура, внутрішня політична нестабільність, змішаний етнічний склад населення і вкрай напружені міждержавні стосунки, що загрожують виникненням нових конфліктів. З цієї точки зору слід відзначити і майже повну ідентичність внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці цих країн.

Боснія і Герцеговина (БіГ). Сучасний конфлікт у БіГ між представниками основних національно-релігійних груп: хорватами, мусульманами і сербами розпочався в березні 1992 р. після рекомендованого ЄС референдуму про незалежність.

Боснійська сторона під час війни наполегливо закликала США скасувати в односторонньому порядку ембарго на постачання зброї і, незважаючи на санкції, весь час озброювалася. Практично США, ЗЄС і НАТО не виконали своєї функції по здійсненню ембарго БіГ. Понад те, починаючи з 1994 року активні постачання озброєнь і військової техніки стимулювали наступ мусульман. Під егідою НАТО і з дозволу Ради Безпеки ООН 20 грудня 1996 р. у Боснії почалася операція "Спільна охорона", що є другим етапом міжнародної миротворчої акції по реалізації Дейтонських угод.

Нині розширюється сфера взаємодії Болгарії та Греції з іншими країнами регіону стосовно забезпечення безпеки, розвитку співробітництва і добросусідства на Балканському півострові. Водночас зростає кооперація Болгарії з РФ.

На Балканах сформувалися власні неформальні союзи, де члени Північноатлантичного Альянсу є своєрідними лідерами угруповань, що, умовно кажучи, протистоять одне одному. До "турецького" блоку, якому на даний момент належить ініціатива, входить Албанія. Прогрецьку групу складають Сербія і Болгарія, з якими - у деякому віддаленні - співробітничала Румунія, що не прагне, втім, зіпсувати стосунки і з Туреччиною, Францією.

Зовнішні потуги на Балканах. Здійснюючи велику політику на Балканах, Німеччина була не дуже помітна і вела свою партію обережно, але послідовно й наполегливо. Поступово вона нарощувала присутність на Балканах - стала членом Контактної групи, брала участь у силах швидкого реагування, мала своїм представником намісника в Мостарі.

У діях на Балканах Німеччина продемонструвала двозначність своєї політики: з одного боку - вона прибічник миру, згоди й борець за збереження безпеки в Європі; з другого - прагне оживити геополітичні принципи концепції *Mitteleuropa*, освоїти за допомогою своєї могутньої економіки те, що було втрачено в двох світових війнах. Німеччина включила Хорватію й Словенію до сфери своїх економічних інтересів і заволоділа міжнародним перехрестям доріг - забезпечила собі вихід на Адріатику й до Середземного моря. Звідси й підтримка Хорватії, фінансування її економіки, поставки озброєння, захист від санкцій.

Об'єднана Німеччина претендує на провідну роль у європейському політичному й економічному житті. Нині Німеччина перетворюється на найсильніший політичний чинник на Європейському континенті.

Практично такі країни як Словенія, Хорватія, Угорщина вже втягнені в орбіту німецької політики, сюди ж підтягуються й Румунія і Болгарія.

Слід звернути увагу, що політика Росії на Балканах у цей період характеризується як невиразна. Понад те, політика Росії не сприяла встановленню миру на Балканах, а це характерно для початкового періоду конфлікту. Російські експерти вважають, що безумовна політична й економічна підтримка Сербії послужила б інтересам Росії набагато більше, ніж погоджувальна політика і втрата свого іміджу на Балканах.

Незалежно від перспектив остаточного врегулювання конфлікту в Боснії, присутність військ Альянсу цілком відповідає інтересам США, оскільки зміцнює провідну роль НАТО в забезпеченні європейської безпеки і підкреслює неспроможність ОБСЄ й ООН на тлі натовської воєнної злагоженості.

Стратегія США спрямована на заповнення вакууму політичного простору, що утворився після розпаду Радянського Союзу й ОВД. Вже чітко проглядається стратегічний напрямок цього заповнення - через Балкани (Македонія, Боснія) і Чорне море (освоєння Закавказзя) до Близького та Середнього Сходу.

Ватикан зробив чималий внесок у крах соціалізму в Східній Європі, а тепер прагне розширити зону впливу католицизму на Балканах, де завжди традиційно було сильним православ'я. Рим завжди вважав неприйнятним те, що католицькі Хорватія і Словенія об'єднані з православною Сербією.

Як здається, сьогодні Захід прагне втягти країни Балканського півострова в орбіту свого впливу і створити в геополітичному плані єдиний пояс НАТО - від Атлантики через Балкани й Близький Схід до Перської затоки. У планах НАТО - активізація співробітництва з Румунією і Болгарією, котрі розглядаються як потенційні члени Альянсу.

Балканський регіон став зараз в економічному і політичному значенні набагато вразливішим. До успадкованих протиріч додалися нові, тоді як старі проблеми ще дуже далекі від вирішення. Але все-таки з припиненням війни в Боснії і Герцеговині і внаслідок деякого поліпшення відносин між колишніми югославськими республіками ситуація змінюється на краще. Останнім часом усе сильніше відчувається готовність балканських країн до початку процесу подолання старої конфронтації.

Україна і Балкани. Країни Південно-Західного напрямку посідають важливе місце у інтересах України. Вона може мати вплив у цьому регіоні, але без економічної підтримки це залишиться лише бажаною можливістю. Досягнуті завдяки дипломатії успіхи потрібно підживлювати діями економічного характеру.

У структурі експорту України в країни регіону залишається високою частка сировини, матеріалів і товарів народного споживання. Україна має позитивне сальдо в торгівлі з чорноморськими країнами, що підтверджує перспективність цього напрямку зовнішньоторговельних відносин.

Україна могла б активізувати балканський напрямок, роблячи ставку на розвиток двосторонніх зв'язків з тими державами регіону, зовнішньополітичні, економічні й оборонні устремління котрих об'єктивно відповідають інтересам нашої держави. Економічні аспекти взаємодії України з країнами Балканського півострова найбільше піддаються прогнозу, насамперед через об'єктивність дії економічних законів, які не залежать від суб'єктивних бажань і дій політиків.

Говорячи про перспективу розвитку відносин між Україною та країнами Балканського півострова, можна стверджувати, що вони доволі сприятливі й можуть позитивно вплинути на їх розвиток. Це пояснюється не лише тим, що протягом останніх десятиліть ці відносини були досить активними. Така впевненість продиктована економічною ситуацією, що склалася на Балканах, яка в найближчій перспективі збережеться. Раніше чи пізніше політики Балканських країн будуть змушені погодитися з тим, що в даний час країни колишньої РСВ та країни, які стали суверенними, є найбільш прийнятними діловими партнерами одна для одної. Пояснюється це наступними факторами:

збереглися можливості для відновлення попередніх взаємовигідних економічних зв'язків;

приблизно однаковий і досить низький загальний технологічний рівень у базових галузях промисловості;

труднощі виходу на західні ринки. В міру поглиблення інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу ці можливості найвірогідніше будуть зменшуватися;

необхідність захисту інтересів власних виробників від експансії Заходу.

Вже зараз багато галузей економіки в різних країнах Балкан відчувають значні труднощі зі збутом своєї продукції навіть у власній країні.

Встановлення нових і відновлення колишніх перерваних зв'язків і багатостороннього співробітництва на території, яку колись займала колишня Югославія, на Балканах і в Південній та Центральній Європі - процес складний і довгий. Можливі тільки поступові кроки, тоді як швидкі рішення неможливі із-за багатьох причин. У цьому процесі важливу роль відіграє і залучення Балкан до європейських інтеграційних процесів. Цей регіон не може і не повинен замикатися у вузьких межах власне балканського співробітництва. Будучи важливою частиною європейської цивілізації, Балкани є тим географічним, транспортним, історичним і релігійним ланцюгом, що з'єднує Європу з Близьким Сходом.

Балканський півострів через особливості свого положення був і залишається у фокусі зіткнення інтересів різних держав Заходу і Сходу. Вся історія Балкан - це конфлікт національного, етнічного і релігійного чинників. Слід підкреслити, що іслам наступав на Європу через Балкани і тут був зупинений. Але в силу цієї та інших обставин на Балканах склався особливий культурний, економічний і політичний простір.

Югославія

Зміни, що розпочалися у Югославії, мали драматичні наслідки для народів, що населяли її. Наприкінці 1989 року під впливом подій у Східній Європі і все більш виразних кризових явищ в самій країні, впоратися з якими традиційними засобами не вдавалося, югославська влада вирішила провести вибори на багатопартійній основі. В тих умовах опиратися таким виборам було вже явним анахронізмом. Крім того, були сподівання, що, давши можливість різним силам відкрито висловити свою мету, завдання і наміри, вони зможуть послабити гостроту політичного протистояння. Спочатку в Словенії, а потім в інших республіках почали утворюватися різні політичні партії, яким після сорока років одноосібного правління СКЮ належало взяти на себе частину відповідальності за подальшу долю федерації. У переважній більшості ці організації виникали на національній основі, деякі вели свій родовід від довоєнних партій.

Так, у Сербії виникли Демократична партія і Сербська радикальна партія, в Хорватії — Хорватська партія права і Хорватська селянська партія, в Македонії — Всемакедонська революційна організація - Демократична партія македонської національної єдності (ВМРО-ДПМНС). Зайнялися своєю реорганізацією і республіканські комуністичні партії. В Словенії та Хорватії компартії фактично перейшли на соціал-демократичні позиції і стали називатися Союз комуністів Словенії — Партія демократичного оновлення і Союз комуністів Хорватії — Партія демократичних змін. Рішення про трансформації в соціал-демократичну партію прийняв і Союз комуністів Боснії та Герцеговини. В Сербії після об'єднання республіканського Союзу комуністів із Соціалістичним союзом трудового народу (організація, яка виросла з повоєнного Народного фронту) була утворена Соціалістична партія. А в Чорногорії ще два роки в колишньому вигляді продовжував існувати республіканський Союз комуністів.

Протягом весни-осені 1990 року в СФРЮ пройшли перші багатопартійні вибори. За винятком Сербії та Чорногорії, перемогу на них усюди здобули опозиційні партії.

Наприкінці 1990 року на засіданні Президії СФРЮ було вирішено провести на початку 1991 року переговори представників усіх республік про зміну федеративного устрою країни. Паралельно з переговорами відбувалися двосторонні зустрічі республіканських делегацій. Але всі ці кроки не дали результату, не вдалося узгодити дві концепції. Одну — збереження і оновлення федерації — висували Сербія та Чорногорія. Іншу концепцію — перетворення СФРЮ в конфедерацію — відстоювали Словенія і Хорватія. Проміжну позицію займали Боснія та Герцеговина, а також Македонія. Втім, ідея конфедеративного устрою (вже фактично існуючого в країні) використовувалась її прибічниками лише для того, щоб замаскувати відокремлення від Югославії.

У квітні 1991 року Словенія оповістила, що, згідно з результатами проведеного в республіці плебісциту вона має намір «стати самостійною, суверенною та незалежною

державою». Влада Хорватії також заявила, що в разі, якщо не вдасться підписати договір про союз суверенних держав, вони зроблять кроки для виходу зі складу Югославії.

У своїй боротьбі за збереження єдиної держави Сербія (не рахуючи маленької Чорногорії) практично залишалася на самоті. Дії її керівництва пояснювались тим, що, якщо інші народи Югославії при розпаді федерації за існуючими адміністративними кордонами утворювали свої національні держави, то серби опинилися розділеним народом. Близько третини всіх сербів проживали за межами своєї республіки, переважно в Боснії та Герцеговині, а також в Хорватії. Сербія погоджувалась на утворення хорватами і словенцями власних національних держав лише за умови визнання за сербським народом аналогічного права і включення до її складу всіх територій з переважанням сербського населення. Мова йшла про відмову Белграда визнати республіканські кордони як майбутні державні кордони.

Таким чином, мета Сербії, з одного боку, і Словенії та Хорватії, з іншого, була протилежною. Ніхто з них не збирався йти на компроміс, в політиці та у засобах масової інформації республік безроздільно панували націоналістичні настрої.

Майбутнє Югославії залежало насамперед від стану відносин, які склалися між Сербією, Хорватією і Боснією та Герцеговиною. Саме по осі Белград - Сараєво - Загреб і виникло основне протистояння після поразки комуністів на перших альтернативних виборах і приходу до влади в республіках сепаратистськи налаштованих лідерів.

Розпад СФРЮ розпочався 25 червня 1991 року, коли парламенти Словенії та Хорватії в односторонньому порядку проголосили свою незалежність, і югославська армія була направлена в ці республіки для забезпечення порядку, однак у Словенії колони ЮНА були розгромлені на марші словенськими територіальними військами. 7 липня короткострокові військові дії були припинені під тиском зарубіжних держав. У результаті досягнутої угоди югославські війська виводились зі Словенії та Хорватії, а ці республіки погоджувалися на тримісячний мораторій на проголошення незалежності.

У 1991 році Словенія та Хорватія стали незалежними державами; в Хорватії розпочалась війна між урядом та сербами, які не захотіли відокремлюватись від Югославії і оголосили про створення самостійної держави — Сербської Країни. 8 вересня того ж року проголосила незалежність Північна Македонія, а у квітні 1992 року — Боснія та Герцеговина. 27 квітня 1992 року Сербія та Чорногорія ввели в дію нову конституцію, яка закріпила створення нової держави — Союзної Республіки Югославія, існувала в 1992—2003 роках. 4 лютого 2003 змінила державний лад, ставши державним союзом із назвою Сербія і Чорногорія. Після референдуму про незалежність у травні 2006 Чорногорія проголосила незалежність і федерація мирно розпалася.

Причини розпаду Югославії поділяють на економічні, політичні, національні, соціальні і релігійні.

Економічні:

Економічна криза. На кінець 1985 р. безробіття становило 15 %, інфляція — 100 % (у 1989 — 3 000 %), зовнішній борг досяг 19 млрд дол. США (1989 — 21 млрд дол.). На його обслуговування йшло до 40 % усіх валютних доходів держави. Крім того близько 1 млн громадян постійно виїжджали на заробітки в Італію, Німеччину, Австрію.

Політичні:

Після смерті незмінного керманіча Тіто заповідане ним колективне керівництво країни виявилось неспроможним виробити дієву модель управління. Зміцнювалися республіканські партійно-бюрократичні еліти, які прагнули якомога менше залежати від центру. Криза СКЮ.

Національні:

Давні національні розбіжності між народами, що склали Югославію, великосербський шовінізм, історична пам'ять про численні вбивства сербів хорватськими усташами в роки Другої світової війни і репресії та масові вбивства хорватів і словенців переможцями-комуністами (переважно сербами за національністю) — після війни; зазіхання албанців на всю територію Косово, яке у добу Середньовіччя було осередком сербської держави.

Соціальні:

Нерівномірність розвитку різних частин держави. Найвищий рівень життя був у Словенії, найнижчий — у БіГ і Македонії. Значне соціальне розшарування населення. Помітний прошарок безробітних. Падіння життєвого рівня населення в результаті кризи другої половини 80-х років.

Релігійні:

Словенці, хорвати, угорці — католики; серби, чорногорці, частина македонців, частина албанців — православні; боснійці, частина албанців — мусульмани. Між цими релігійними громадами існували давні суперечності, непорозуміння і взаємні образи.

Боснія і Герцеговіна — держава у північно-західній частині Балканського півострова, що межує на півночі і заході з Хорватією, на сході з Сербією, на півдні і сході з Чорногорією; площа 51 197 км²; столиця Сараєво; рельєф: гірська країна, частина Динарських Альп, вапнякові ущелини. Населення становить 3 879 296 чол., включаючи 48 % мусульман-боснійців (суніти), 37 % сербів, 14 % хорватів. Переважна більшість населення сповідує іслам.

Голова держави — президент, посада переходить до одного з членів Президії за принципом ротатії на строк 8 місяців (Президія має повноваження терміном 4 роки). У Боснії та Герцеговині є двопалатний законодавчий орган і тричленне Президентство, до складу якого входять члени кожної основної етнічної групи. Однак повноваження центрального уряду вкрай обмежені, оскільки країна в основному децентралізована і складається з двох автономних утворень: Федерації Боснії та Герцеговини та Республіки Сербської, з третім підрозділом — округом Брчко, яким керує місцеве самоврядування. Федерація Боснії та Герцеговини складається з 10 кантонів. Виробництво: цитрусові, овочі; залізо, вироби зі шкіри, текстиль; 3 державні мови.

Боснія і Герцеговина за формою правління є парламентською республікою. Державними мовами є боснійська, хорватська і сербська. Республіка Сербська існує на підставі власної Конституції, прийнятої 14 вересня 1992 року. Дейтонські угоди заснували посаду Верховного представника, наділеного вищою владою і одноосібним правом інтерпретації Конституції і законів Боснії і Герцеговини.

До органів влади загальнодержавного рівня відносяться Президія, Парламентська асамблея та Рада міністрів. Парламентська асамблея — орган законодавчої влади, що складається з двох палат: Палати представників і Палати народів. Колективний глава держави — Президія, що складається з трьох членів державотворчих народів. Термін повноважень президії — 4 роки з правом переобирання. Голова Президії обирається членами Президії зі свого складу. До повноважень Президії відносяться питання зовнішньої політики, призначення послів та інших міжнародних представників. Виконавчу владу здійснює Рада міністрів, голова затверджується Палатою представників і призначається Президією.

Представники етнічних меншин не мають права балотуватися ні на посаду президента, ні до парламенту. Така можливість дається лише представникам однієї з трьох основних етнічних груп: мусульман-боснійців, хорватів і сербів. Представники меншин вже виграли кілька процесів в Страсбурзькому суді, що, однак, поки не призвело до зміни дискримінаційного закону.

Адміністративний поділ Боснії і Герцеговини.

Боснія і Герцеговина за формою державного устрою є федеративною державою. Згідно з конституцією Боснії і Герцеговини 1995 року, держава складається з двох утворень (ентитетів): Федерації Боснії і Герцеговини та Республіки Сербської. Округ Брчко з 1999 року керується окремо від ентитетів.

Федерація Боснія і Герцеговина розділена на 10 кантонів.

В сільському господарстві північних районів важливе значення має тваринництво. В долинах річок вирощуються зернові (переважно пшениця, кукурудза, ячмінь, овес) і технічні

культури (льон, цукрові буряки), розвинуте садівництво. В південних районах — виноградарство, тютюнництво, подекуди бавовництво.

Північна Македонія — Республіка Північна Македонія — держава на Балканському півострові у Південно-Східній Європі. Отримала незалежність у 1991 році як одна з держав-наступниць Югославії. Країна без виходу до моря, межує з частково визнаним Косово на північному заході, Сербією на півночі, Болгарією на сході, Грецією на півдні та Албанією на заході. Складає приблизно третину більшого географічного та історичного регіону Македонії. Столиця та найбільше місто — Скоп'є, де проживає близько чверті від 2,06-мільйонного населення країни. Більшість жителів — етнічні македонці, які є південнослов'янським народом. Албанці складають значну меншину, яка становить близько 25 %; за нею слідують турки, роми, серби, босняки та арумуни.

Унітарна парламентська конституційна республіка, Північна Македонія є членом ООН, НАТО, Ради Європи, Світового банку, ОБСЄ, СЕФТА та СОТ. З 2005 року країна також є кандидатом на вступ до Європейського Союзу. Країна із середнім рівнем доходу, що пройшла значну економічну трансформацію з часів незалежності, перетворившись на відкриту економіку. Північна Македонія — країна, що розвивається, займає 82 місце в індексі людського розвитку і забезпечує своїм громадянам соціальне забезпечення, універсальну систему охорони здоров'я та безкоштовну початкову та середню освіту.

Країна розташована у центральній частині Балканського півострова. Межує на заході з Албанією (спільний кордон — 151 км), на сході з Болгарією (148 км), на півночі з Сербією (62 км) та визнаним більшістю світу незалежним колишнім сербським краєм Косово (159 км) і на півдні з Грецією (228 км).

Площа території — 25 713 км².

Столиця — Скоп'є (мак. Скопје) — 448,6 тис. жителів.

Великі міста: Бітола (83,6 тис. жителів), Куманово (78,3 тис.), Тетово (60,3 тис.).

Законодавчим органом влади в країні є Збори. Вони розробляють, розглядають і приймають закони. Чинна Конституція Північної Македонії прийнята 1991 року. Вона обмежує владу як на національному, так і на місцевому рівнях. Застосування збройних сил також обмежено конституцією. За Конституцією, Північна Македонія є соціально вільною державою, а її столицею є Скоп'є. 120 депутатів парламенту обираються на загальних виборах строком на чотири роки. Кожен громадянин республіки має право голосу з 18 років.

Виконавча влада в Північній Македонії здійснюється урядом, прем'єр-міністр якого є найвпливовішим політиком у країні. Члени уряду обираються прем'єр-міністром, для кожної сфери суспільства існують міністри. Є міністри економіки, фінансів, інформаційних технологій, суспільства, внутрішніх справ, закордонних справ тощо. Члени уряду обираються строком на чотири роки.

Судова влада здійснюється судами, а судову систему країни очолюють Верховний суд, Конституційний суд і Республіканська судова рада. Судді призначаються Зборами.

Північна Македонія провела значні економічні реформи з моменту здобуття незалежності, свідченням чого є оцінка Світового банку за 2009 рік, яка поставила країну на четверте місце серед «найреформованіших держав» з поміж 178. В останні роки в країні сформувалася відкрита економіка, на долю якої припадає понад 90 % ВВП.

Словенія — Республіка Словенія — країна на півдні Центральної Європи, що знаходиться на перехресті важливих культурних та торговельних шляхів. Межує з Італією на заході, Австрією на півночі, Угорщиною на північному сході, Хорватією на південному сході та омивається Адріатичним морем на південному заході. Займає територію площею 20 271 км² (38-е місце в Європі) і має 2 095 мільйони населення. Будучи однією з держав-наступниць колишньої Югославії, нині Словенія є парламентська республіка та країною-членом Євросоюзу, ООН та НАТО. Столиця і єдине місто з населенням більше 100 тис. жителів — Любляна.

Країна має переважно гірську місцевість з континентальним кліматом за винятком Словенського Примор'я з середземноморським кліматом і північного заходу з Альпійським

кліматом. Крім того, на території частково розташовані Динарське нагір'я і Середньодунайська низовина. Країна характеризується значним біологічним різноманіттям і дуже багата на водні ресурси, маючи щільну річкову мережу, водоносну систему і значні карстові підземні водотоки. Більше половини території покриті лісами. Населення країни розсіяне і нерівномірне.

В червні 1991 року після введення багатопартійної представницької демократії Словенія стала першою республікою, що відділилася від Югославії й оголосила суверенітет і незалежність. Після цього в країну було введено Югославську армію і почалась Десятиденна війна, яка закінчилась підписанням Бріонської угоди за посередництва ЄС. 2004 року вступила до НАТО та ЄС, а 2007 року стала першим членом Євросони з колишніх комуністичних країн. 2010 року приєдналася до Організації економічного співробітництва та розвитку — асоціації розвинених країн з високим доходом громадян.

Словенія адміністративно розділена на 212 общин. Общини є однією з форм місцевого самоврядування, які визначаються статтями з 138 до 144 Конституції Республіки Словенія.

З метою підтримки національної статистики Статистичним Бюро Республіки Словенія вся Словенія розділена на 12 статистичних регіонів.

Республіка Сербія — країна в центральній частині Балканського півострова, має в своєму складі Косово і Воєводину. Межує на півночі з Угорщиною, на північному сході — з Румунією, на сході — з Болгарією, на півдні — з Північною Македонією, на південному заході — з Албанією (тільки де-юре) та Чорногорією, на заході — з Хорватією і з Боснією та Герцеговиною. Площа 88 400 км²; столиця Белград, 9,66 млн мешканців (1990), за національністю в основному серби (близько 6,7 млн, у всьому світі понад 9 млн), далі албанці, угорці, румуни, словаки, українці (близько 45000) тощо. Рельєф: родюча долина Дунаю на півночі, гори на півдні. Розмовна й літературна мова сербів: сербський варіант сербохорватської мови, абетка — за конституцією Республіки Сербія державною мовою є саме кириличний варіант сербської мови, хоча на практиці переважає латиниця (якою до 1945 року серби не користувалися взагалі); найрозповсюдженіша релігія: православ'я.

Глава Сербії — Президент, обирається на п'ятирічний термін на загальних прямих виборах. Вищий орган виконавчої влади — Рада Міністрів на чолі з головою, який обирається парламентом з числа запропонованих Президентом кандидатур. Голова формує уряд, який затверджується парламентом. Законодавчий орган — однопалатний парламент (Народна скупщина) у складі 250 депутатів, які обираються на чотирирічний термін.

Республіка Хорватія — країна на перехресті центральної та південно-східної Європи на заході Балканського півострова. Межує зі Словенією на півночі, Угорщиною на північному-сході, Сербією на сході, Боснією і Герцеговиною та Чорногорією на півдні, розділяє морський кордон з Італією. Столиця країни Загреб є найбільшим містом і однією з первинних адміністративно-територіальних одиниць нарівні з двадцятьма жупаніями. Хорватія має площу 56 594 км² (26-е місце в Європі) і населення 4,28 млн, більшість з яких — католики.

Суверенна держава Хорватія — парламентська республіка. Член Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, НАТО, Світової організації торгівлі та засновник Середземноморського Союзу. Починаючи з 2000 року, уряд Хорватії постійно інвестував в інфраструктуру, особливо транспортні шляхи та споруди вздовж загальноєвропейських коридорів.

Хорватія класифікується Світовим банком як країна з високим рівнем доходу та посідає 46-е місце в індексі людського розвитку. В економіці переважають сфера послуг, промисловість та сільське господарство. Туризм є важливим джерелом доходу, оскільки Хорватія входить до 20 найпопулярніших туристичних напрямків у світі. Держава контролює частину економіки, маючи значні державні витрати. Європейський Союз є найважливішим торговим партнером Хорватії. Хорватія забезпечує соціальне забезпечення, універсальну систему охорони здоров'я, а також початкову та середню освіту, підтримуючи

культуру завдяки численним державним установам та корпоративним інвестиціям у ЗМІ та літературу.

Хорватія — унітарна держава, парламентська республіка. Законодавчим органом з 2001 року є Сабор (парламент). У період з 1991 по 2001 рік парламент був двопалатним.

Глава держави — Президент, який обирається прямим голосуванням на п'ять років. Він є головнокомандувачем збройних сил країни і за згодою парламенту призначає прем'єр-міністра. Президент також займається питаннями зовнішньої політики.

Глава уряду — прем'єр-міністр. У складі уряду чотири віце-прем'єри і 16 міністрів, що відповідають за конкретні сфери діяльності. Уряд ініціює прийняття законів, розробляє проект бюджету, контролює виконання законів, визначає основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики.

Конституцію прийнято 20 грудня 1990 року, незалежність від Югославії проголошена 25 червня 1991 року. Прийнято поправки до конституції: 1) про права меншин, 2) зміна напівпрезидентської моделі управління на парламентську модель управління, 3) про реформу парламенту. Парламент — однопалатний (велика частина обирається за партійними списками, частина від меншин).

Провідними галузями є: суднобудування, машинобудування, хімічна, харчова, текстильна, деревообробна, електротехнічна і електронна, фармацевтична промисловість. Важливою галуззю економіки є туризм.

Переваги: стабільне зростання економіки. Під егідою МВФ запущена програма зниження державних витрат. Зростання туризму.

Чорногорія — країна у Південно-східній Європі. Розташована на узбережжі Адріатичного моря і є частиною Балканського півострова. Межує з Сербією, Боснією та Герцеговиною, Косовом, Албанією та Хорватією. Столиця та найбільше місто — Подгориця (150 000 осіб).

Економіка Чорногорії має середній рівень доходу і посідає 48 місце у Індексі людського розвитку. Країна є членом ООН, НАТО, СОТ, ОБСЄ, Ради Європи та Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі. Також Чорногорія є серед країн-засновниць Середземноморського союзу.

Згідно з конституцією влада розділена на законодавчу, виконавчу і судову. Президент формально не входить в систему поділу влади.

Законодавча влада належить Скупщині — парламенту країни, а виконавча влада — президенту та уряду Чорногорії — Влада. Всі ці владні структури перебувають у столиці.

Президент обирається на п'ятирічний термін в ході загального прямого таємного голосування. Скупщина — однопалатний парламент країни, складається з 81 депутата. Депутати обираються всенародним голосуванням строком на 4 роки. Вибори проходять за пропорційною системою. Обираються 76 депутатів плюс 5 албанських представників висуваються від албанської меншини.

Виконавчу владу здійснює Уряд (Влада). Склад уряду затверджується Скупщиною за пропозицією Президента.

Судова система дворівнева. Верховний суд Чорногорії забезпечує єдність правозастосовчої практики на всій території республіки.

Крім дворівневої судової системи існує також Конституційний суд.

Територія Чорногорії розділена на 23 громади/общини, названих за її центром.

Республіка Косово — частково визнана держава на Балканах, чю незалежність визнали 98 держав-членів ООН.

Внаслідок війни 1999 року між сербами та албанцями край перейшов під контроль ООН (хоча де-юре залишався автономією у складі Сербії). 17 лютого 2008 року парламент Косова проголосив незалежність краю в односторонньому порядку. Сербія досі не визнає незалежності Косова, через що країна не має остаточного визнання у світі. 2016 року підписано Угоду про асоціацію між Косовом та Європейським Союзом.

Косово межує з Північною Македонією на півдні, Сербією на сході та півночі, Албанією на південному заході та Чорногорією на північному заході.

Республіка Косово ділиться на 7 округів, що складаються з 30 муніципалітетів.

Республіка Косово є демократичною республікою, заснована на принципі поділу влади і стримувань і противаг між гілками. Республіка Косово має три гілки влади: законодавча, яка очолюється Асамблеєю, виконавча гілка влади на чолі з президентом і прем'єр-міністром і судова — на чолі з Верховним судом.

Президент є главою держави і являє собою єдність народу Республіки Косово.

Асамблея Республіки Косово є вищим представницьким і законодавчим органом Республіки Косово обирається безпосередньо народом. Асамблея складається із 120 депутатів, що обираються шляхом таємного голосування.

На території Косова містяться великі поклади корисних копалин: свинцю, цинку, нікелю, кобальту, бокситів та магнезиту. Є поклади рідкісних мінералів: індій, кадмій, германій, талій та зеоліт. Родовище бурого вугілля оцінюють більш як в 15 млрд. т, що дає можливість вести їхню експлуатацію впродовж 150—200 років.

У Косові найбільше виробляють вино, видобувають нікель, свинець і цинк.

2. Болгарія: особливості політичного, соціального, культурного розвитку і загальна характеристика економіки.

Болгарія - республіка з парламентською формою правління (за Конституцією РБ, прийнятою 12 липня 1992 року).

Глава держави - Президент, який обирається населенням країни шляхом прямого таємного голосування на 5 роки і не більше, ніж на 2 строки. До функцій Президента входить: представництво держави в міжнародних відносинах, призначення Уряду після схвалення його складу Парламентом. Президент є головнокомандуючим Збройними силами країни, головою Консультативної Ради національної безпеки.

Законодавчу владу здійснюють Народні збори (однопалатний парламент), що складається з 240 депутатів, які обираються на 4 роки. Система виборів пропорційна.

Виконавчим органом влади є Рада Міністрів (уряд), до складу якого ходять Голова, заступник голови і міністри. Органом місцевого самоврядування є обштинна рада, вона обирається населенням на 4 роки.

Політичні партії

Союз демократичних сил (СДС) створений 7 грудня 1989 р. як опозиційна правляча партія (БКП), коаліція політичних партій і громадських рухів. Виступає за встановлення громадянського суспільства, політичного плюралізму, багатопартійної системи, гарантію всіх прав і свобод людини, формування в Болгарії демократії західноєвропейського зразка.

"Євролівиця" створена на початку 1990 року як нова політична формація соціал-демократичного напрямку. "Євролівиця" виступає за проведення економічних реформ і відмову від популізму, інтеграцію країни з європейськими структурами, співробітництво з Росією та країнами СНД.

Болгарська соціалістична партія (БСП) стала правонаступницею Болгарської комуністичної партії. У вересні 1990 року було прийнято програму подальшого оновлення і перетворення БСП в сучасну ліву партію демократичного соціалізму.

Рух за права і свободи (РПС) створений 4 січня 1990 року. Переважну більшість членів становлять етнічні турки. Одним з головних завдань РПС розглядає зміну настроїв у суспільстві по відношенню до мусульманського населення Болгарії. У програмній декларації визначені заходи з розвитку турецької етнічної меншини.

Зовнішня політика

Після розпаду Організації Варшавського договору Болгарія постала перед проблемою вибору союзників. Перевагу було віддано інтеграції в ЄС. Прагнення стати повноправним членом цієї організації було чітко сформульоване на початку 90-х і ратифіковане

парламентом країни 15 квітня 1993 року. У лютому 1995 року Болгарія стала асоційованим членом ЄС. У цьому ж році РБ подала прохання про членство в ЄС.

Розширення НАТО - одне з найактуальніших питань болгарського суспільства. Концепція національної безпеки передбачає приєднання Республіки Болгарії до НАТО. Більшість населення країни вважає, що цей процес передчасний, так як НАТО все ще залишається оборонним союзом, а не організацією колективної безпеки.

Дипломатичні відносини між РБ та Альянсом встановлені 13 липня 1990 року, а вже через рік, 12-14 червня, країну вперше відвідав генсек НАТО Манфред Вернер. 14 лютого 1994 року Болгарія підписала Рамковий документ і приєдналася до програми НАТО "Партнерство заради миру".

З 4 грудня 1997 року згідно з рішенням уряду РБ відкрито постійну дипломатичну місію при НАТО та ЗЄС у Брюсселі.

22 жовтня 2001 року Прем'єр-міністр РБ Сімеон Саксгобургготський і міністр закордонних справ країни Соломон Пасі відвідали штаб-квартиру НАТО і на черговому засіданні Північноатлантичної ради Альянсу підтвердили рішучість Болгарії отримати членство у цій організації.

6 лютого 2002 року Брюссель відвідав Президент Болгарії Георгій Пирванов.

Враховуючи величезний політичний, економічний, військовий потенціал НАТО, болгарське керівництво, в першу чергу, зосередило свою активність у напрямку тіснішого співробітництва з країнами Альянсу. Сьогодні Болгарія є членом НАТО.

Болгарія є членом Чорноморського економічного співробітництва та Асоційованої Ради Центральноєвропейської Ініціативи, Чорноморського клубу, в рамках яких розвивається регіональне співробітництво між Україною і Болгарією.

3. Румунія – держава Південно-Східної Європи: досягнення в економічній, соціальній та політичній галузях.

Румунія - Згідно з Конституцією, Румунія є державою з республіканською формою правління. Державною мовою є румунська мова. Публічна влада розділена на законодавчу, судову, і виконавчу.

Глава держави — Президент, глава уряду — прем'єр-міністр. Президент Румунії представляє румунську державу і є гарантом національної незалежності, єдності і територіальної цілісності країни. Є гарантом Конституції, перед яким присягає Уряд. Обирається загальним, рівним, прямим, таємним і вільно вираженим голосуванням строком на 4 роки. Прем'єр-міністр Румунії — глава виконавчої влади Румунії. Призначається Президентом Румунії після схвалення його кандидатури обома палатами Парламенту. Керує Урядом і координує діяльність його членів. Також представляє Палаті Депутатів або Сенату звіти і заяви про політику Уряду.

Законодавчий орган — двопалатний парламент, який складається із Сенату (рум. Senat, 137 місць) і Палати депутатів (рум. Camera Deputaților, 332 місця). Парламент обирається на 4 роки прямим таємним голосуванням.

Судова влада захищає права і законні інтереси громадян, юридичних осіб і держави, вона незалежна від інших структур влади. Основи судової влади встановлені Конституцією 1991 року і Законом про судову систему 1992 року. Суди підрозділяються на апеляційні, окружні і суди першої інстанції. Вищу судову владу здійснює Верховний суд Румунії.

Природно-ресурсний потенціал

Приблизно половина території Румунії — гори. У центрі країни Карпатські гори сходяться з Трансільванськими Альпами. Найвища точка румунських Карпат — г. Молдовяну (2544 м). Інша половина території країни — це рівнини. Тут знаходяться одні з найкращих у Європі ґрунти. Близько 1/4 площі країни вкрито лісами. Румунію перетинають багато річок і річок, найбільшою з них є Дунай. Часті повені. Налічується 3,5 тис. озер і лиманів. Територія сейсмічно активна (землетрус у березні 1977 р. силою в 7,4 бали спричинив багато руйнувань).

Клімат — помірно континентальний. Зима — холодна і сніжна. Часто супроводжується дощувальними вітрами. Найм'якша вона на Чорноморському узбережжі. Літо — дуже тепле. Середньорічні температури коливаються від +7 на півночі до +11 °С на півдні. Середня температура січня -3, липня +24 °С. Середньорічна кількість опадів — 580 мм. Найбільше їх у центрі країни, де сходяться Трансільванські Альпи з Карпатами, — до 1500 мм. Мінеральні ресурси: нафта, природний газ, кам'яне та буре вугілля, горючі сланці, залізна й марганцева руди, мідь, свинець, боксити, цинк, ртуть, уран, золото, срібло, барит, графіт, слюда, флюорит, калійна сіль, гіпс, вапняки. .

Економіка

Після Другої світової війни Румунія під керівництвом комуністичної партії почала перетворюватися з аграрної країни на індустріально-аграрну. За часів диктаторського режиму Ніколае Чаушеску було взято курс на розвиток експортних галузей промисловості з метою одержання надходжень та їх використання для сплати іноземних боргів. Н. Чаушеску розпочав також «програму систематизації», що полягала у примусовому переселенні населення до міст із метою вивільнення площ для їх сільськогосподарського використання. Після страти Н. Чаушеску це безглуздя припинили, а колгоспи й радгоспи приватизували. Румунія перейшла до ринкового розвитку, роль держави в економічному житті суспільства зменшилася. Поки що соціально-економічне становище країни залишається складним.

Промисловість. Цей сектор економіки потребує докорінної модернізації. Провідні галузі — гірничодобувна, металургійна, нафтопереробна, машинобудівна, хімічна, харчова, текстильна, деревообробна, електронна. Добувають нафту, природний газ, вугілля, залізну руду, мідь, боксити, золото. Виробництво електроенергії концентрується в основному на теплових електростанціях. Найбільший промисловий центр — столиця. Великими промисловими регіонами є дунайські порти Галац і Бреїла, міста північного сходу та північного заходу країни.

Сільське господарство. Вирощують пшеницю, кукурудзу, жито, цукрові буряки, соняшник тощо. Найпоширеніші фрукти — яблука та сливи. Розвинене виноградарство. Рослинництво — головна галузь сільського господарства. Тваринництво має другорядне значення. У тваринництві слід відзначити розведення великої рогатої худоби, свиней, овець та свійських птахів. Відома Румунія і своїм бджільництвом. Заготівлі ділової деревини (друге місце в Європі). Рибальство. Сільське господарство забезпечує 60% потреб країни у продовольстві. Внаслідок деколективізації сільського господарства понад 5 млн селян стали власниками 2/3 сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель.

Транспорт. Довжина залізниць — понад 11 тис. км, автошляхів — понад 150 тис. км. Інтенсивно використовується Дунай. Довжина його румунської ділянки — 1075 км. Значення румунських річкових портів зростає у зв'язку зі створенням транс'європейської водної магістралі Рейн-Дунай. Головні дунайські порти — Галац, Браїла, Джурджу. Головний чорноморський порт — Констанца. Міжнародний аеропорт — у столиці.

Зовнішня торгівля. Основні експортні товари — нафта, цемент, пиломатеріали, трактори, машини, кораблі, устаткування для нафтових свердловин, заводське обладнання, кукурудза, продовольчі товари. Машини та обладнання складають 60 % вартості експорту, нафта — 10 %.

Імпортують залізну руду, метали, електричний кабель, дизельні двигуни, кокс, продукцію важкого машинобудування.

Головні зовнішньоторговельні партнери — Німеччина, Італія, Росія.

Зростає значення міжнародного туризму як джерела надходження валюти.

Питання до самоконтролю.

1. Поясніть, завдяки чому на Балканах склався особливий культурний та економічний простір?
2. Визначте, в чому полягає специфіка Балканського регіону?
3. Поясніть перспективи розвитку відносин між Україною та країнами Балкан?

Лекція 12. Східна Європа: загальна характеристика регіону. (1 частина)

- 1. Географічне розташування. Історія виникнення й розвитку**
- 2. Державно-політичний устрій. Історія трансформації державних відносин з Україною**
- 3. Основні характеристики соціально-економічного, культурного, релігійного розвитку Польщі. Транскордонне співробітництво з Україною.**

Основні поняття: трансформація, розвиток, культура, релігія, співробітництво.

1. Географічне розташування. Історія виникнення й розвитку

Східна Європа — східна частина європейського континенту. Політичний та історико-географічний регіон Європи у який часто включають країни такі як: Росія та Туреччина (транс-континентальні країни, більша частина територій яких знаходиться в Азії)

Концепція Східної Європи як єдиного культурного регіону походить з кінця XVIII століття, з епохи Просвітництва. В текстах тогочасних західноєвропейських інтелектуалів та мандрівників цей політично й етнічно строкатий регіон уявлявся як великий напівдикий занедбаний край, затиснутий між Європою та Азією, цивілізацією і варварством; в якому багатство знаті сильно контрастує із бідністю інших станів; населення якого має погані манери, живе в нечистоті й холоді.

Напочатку Холодної Війни всі європейські країни, що перебували під впливом СРСР, вважались східноєвропейськими. Термін Східна Європа мав як політичний, так і географічний характер. Під ці критерії підпадали такі країни: СРСР, Албанія, Болгарія, Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія та НДР. Югославія ніколи не була частиною Радянського Блоку, але теж вважалась східноєвропейською країною. Символічним кордоном між західною та східною Європою була Берлінська стіна.

До стереотипів східноєвропейських країн відносять гірші економічні показники, ніж у західноєвропейських країнах. Окремий стереотип пов'язаний з Балканами (Балканський півострів), що містить у собі постійні війни й міжетнічні конфлікти. Як відомо, під час розпаду Югославії на початку 1990-х років відбувалися численні війни.

Після закінчення Холодної Війни в 1989 р. поняття Східна Європа з кожним роком дедалі більше набуває географічного значення. З приєднанням багатьох східноєвропейських країн до Європейського Союзу на них стало поширюватися поняття Центральна Європа. Чітких кордонів між західним, центральним та східними регіонами Європи не існує. Україну у світі вважають східноєвропейською країною, хоча західні регіони країни знаходяться географічно в Центральній Європі та за культурними критеріями: (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області).

Успішні моделі трансформації економіки. Особливими успіхами відзначилися моделі трансформації постсоціалістичної економіки у Польщі, яка отримала назву «шокова терапія», та «еволюційна стратегія. Відмінною рисою першої моделі була «космічна» швидкість здійснення ринкових реформ, унаслідок чого відбулася майже повна відмова держави від регулювання цін і від багатьох соціальних програм, приборкання інфляції, швидка приватизація тощо. Позитивним наслідком «шокової терапії» був швидкий перехід до ринкової економіки, негативним - різке зuboжіння населення, 70 % якого опинилося за межею бідності.

- 2. Державно-політичний устрій. Історія трансформації державних відносин з Україною**
Польща

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Польща. Столиця — Варшава (понад 1,7 млн осіб). Площа — 313 тис. км² (68-ме місце у світі). Населення близько 39 млн осіб (30-те місце). Державна мова — польська. Грошова одиниця — злотий.

Географічне положення. Польща знаходиться в басейні річок Вісли та Одер. На північному сході межує з Росією (анклав Калінінградська обл.) та Литвою. На сході і південному сході простяглися кордони з Білоруссю й Україною. На півдні і південному заході Польща межує зі Словаччиною та Чехією. Західні кордони відділяють її від Німеччини. Географічне положення Польщі в цілому дуже вигідне. За транспортно-географічним рейтингом Польща друга у Європі після України.

Історія виникнення та розвитку. Початок державності закладено династією П'ястів у X ст. У 1385 р. утворилась унія Польщі з Великим князівством Литовським. На основі Люблінської унії 1569 р. Польща і Литва утворили одну державу — Річ Посполиту. Наприкінці XVI ст. майже безперервні війни зі Швецією, Росією й Османською імперією внутрішньо ослабили Польщу, що призвело до її поділу наприкінці XVIII ст. між Росією, Пруссією і Австрією. Аж до XX ст. незалежної польської держави не існувало. Численні повстання поляків закінчувалися поразками. У 1918—1919 рр. Польща як незалежна держава була відновлена. У війні з російськими більшовиками 1919—1921 рр. незалежність вдалося відстояти. Але в 1939 р. внаслідок узгодженого нападу з заходу Німеччини та зі сходу Радянського Союзу Польща знову втратила незалежність. Після перемоги СРСР над Німеччиною за допомогою радянських військ у Польщі було створено тоталітарну державу. Опір суспільства і соціально-економічна криза призвели до відновлення багатопартійної політичної системи з 1989 р.

У 1997 р. прийнято демократичну конституцію. У 2004 р. Польща стала членом НАТО, увійшла до складу ЄС.

Державний устрій і форма правління. Польща - унітарна держава з двоступеневою системою адміністративно-територіального поділу: воєводства (49) - Гміни (2468).

Відповідно до Конституції 1997 Польща є за формою правління напівпрезидентською (парламентсько-президентською) Республікою. Політичний режим - демократичний.

Теперішня конституційна система Польщі склалася в результаті серії реформ, розпочатих у кінці 1980-х рр.. У квітні 1989 р. була відновлена двопалатна структура польського парламенту, а державна рада, вищий колегіальний орган державної влади, був ліквідований і одночасно заснований інститут одноосібного глави держави Президента, що обирається Національними зборами Польщі. Зміни та доповнення до Конституції, прийняті у грудні 1989 р., фактично змінили характер основ суспільного устрою країни, визнали і надали рівний захист різних форм власності, ввели принцип політичного плюралізму. Восени 1990 р. до Конституції були внесені зміни, що стосуються виборів Президента. Глава держави стало обиратися безпосередньо громадянами країни. Значним етапом стало прийняття 17 жовтня 1992 Конституційного закону про взаємні відносини між законодавчою і виконавчою владою, а також територіальний самоврядування, що отримав назву Малої конституції.

Діюча Конституція прийнята Національними зборами 2 квітня 1997 і схвалена на референдумі 25 травня 1997 року.

Законодавча влада в Польщі належить Сейму і Сенату - двом палатам польського парламенту. Нижня палата - Сейму здійснює контроль за діяльністю уряду в обсязі, визначеному приписами Конституції і законів.

Сейм складається з 460 депутатів, що обираються на основі загального виборчого права, як за мажоритарною, так і пропорційною системою. Сенат складається з 100 сенаторів, що обираються громадянами по мажоритарній системі. Обидві палати обираються на 4-річний термін.

Сейм може скоротити термін своїх повноважень постанови, прийнятим більшістю не менш 2 / 3 голосів загальної кількості депутатів. Таку постанову одночасно скорочує термін повноважень Сенату. Президент Республіки, заслухавши думки маршала Сейму і маршала

Сенату, можливо (у визначених Конституцією випадках) достроково припинити повноваження Сейму і, відповідно, Сенату, оголосивши про проведення нових виборів.

Сейм постановляє про ухвалення законів звичайним більшість голосів у присутності не менше половини загального числа депутатів, оскільки Конституція не передбачає іншого. Закон, постановлених Сеймом, передається до Сенату. Сенат може прийняти його без змін, постановити про поправки або про відхилення в цілому. Якщо Сенат протягом 30 днів з дня передачі закону не прийме відповідної постанови, він вважає постанову в редакції Сейму. Постанова Сенату, що відхиляє закон, або запропонована поправка вважається прийнятою, якщо Сейм не відхилить її абсолютною більшістю голосів.

Президент Республіки підписує закон в протягом 21 дня з дати подання і віддає наказ про його офіційної публікації. До підписання закону Президент має право звернутися до Конституційного трибунал. Президент не може відмовити у підписанні закону, якщо Трибунал визнав його відповідним Конституції. Замість звернення до Конституційного трибунал він має право передати закон Сейму на новий розгляд. Після повторного постанови Сейму про закон більшістю 3 / 5 голосів Президент Республіки зобов'язаний підписати його протягом 7 днів.

Главою держави є Президент Республіки, який вважається її верховним представником і гарантом безперервності державної влади. Президент обирається безпосередньо громадянами на +5-річний строк може і бути обраний повторно тільки один раз.

Президент Республіки представник як держави в зовнішніх зносинах ратифікує і денонсує міжнародні договори, що про що повідомляє Сейм і Сенат, призначає і відкликає повноважних представників Республіки, приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників. При здійсненні своїх повноважень зовнішньополітичних Президент взаємодіє з Головою Ради міністрів і компетентним міністром. Президент є верховним головнокомандуючим збройними силами Польщі. Він призначає на вищі військові посади, присвоює військові звання, віддає наказ про мобілізацію, орденами нагороджує і медалями, надає польське громадянство, застосовує право помилування.

Президент Республіки, використовуючи свій конституційний і законної компетенції, видає офіційні акти, які потребують для своєї дійсності підпису (контрасигнації) Голови Ради міністрів. Не вимагають контрасигнації актів Президента про: призначення виборів у Сейм і Сенат; скорочення строку повноважень Сейму у випадках, визначених у Конституції; призначення загальнопольського референдуму, а також підписання закону або відмова підписати його, висунення кандидатури і призначення Голови Ради міністрів, прийняття відставки Ради міністрів і доручення йому тимчасово виконувати обов'язки, нагородження орденами та відзнаками, призначення суддів, у тому числі вищих медичних.

Виконавча влада належить уряду - Ради міністрів, який, згідно з Конституцією, здійснює внутрішню і зовнішню політику Республіки. Рада міністрів забезпечує виконання законів, видає розпорядження, координує та контролює роботу органів урядової адміністрації, постановляє про проект бюджету держави і керує його виконанням, забезпечує внутрішню і зовнішню безпеку держави і публічний порядок, укладає міжнародні договори, що потребують ратифікації, затверджує і денонсує інші міжнародні договори .

Рада міністрів складається із Голови Ради міністрів і міністрів. У його складі можуть бути також віце-голови Ради міністрів, голови певних в законах комітетів.

Президент Республіки кандидатуру висуває Голови Ради міністрів (який пропонує складу Ради міністрів), призначає Голову та інших членів Ради міністрів протягом 14 днів з дня першого засідання Сейму або прийняття відставки попереднього Ради міністрів. Голова Ради міністрів протягом 14 днів з дня призначення представляє Сейму програму діяльності уряду з проханням надати йому вотум довіри. Про вотум довіри Сейм постановляє абсолютним більшість голосів. В разі його ненадання Сейм самостійно обирає Голову Ради міністрів і запропонованих ним членів уряду абсолютною більшістю голосів. Президент призначає вибраний у такий спосіб Рада міністрів і приймає присягу його членів.

Сейм Коли виявляється неспроможною сформувати уряд самостійно, Президент протягом 14дней знову призначає Голову Ради міністрів і за його пропозицією - інших членів уряду. Якщо Сейм протягом 14 днів з дня такого призначення Ради міністрів не надасть йому вотум довіри простою більшістю, Президент призначає дострокові парламентські вибори.

Члени Ради міністрів несуть перед Сеймом солідарну відповідальність за діяльність Уряду, а також індивідуальну за справи, що підлягають їх компетенції або доручені їм Головою Ради міністрів. Сейм висловлює Раді міністрів вотум недовіря за пропозицією, внесеного не менш ніж 46 депутатами і вказують ім'я нового кандидата в Голови ("конструктивний" вотум недовіри). Якщо постанову прийнято Сеймом, Президент приймає відставку Ради Міністрів, призначає обраного Сеймом Голови і за його пропозицією - інших членів Ради міністрів. Вотум недовіри може виражений і міністру.

Голова Ради міністрів може звернутися до Сейму з проханням про висловлення уряду вотуму довіри.

Президент Республіки за пропозицією Голови уряду виробляє зміни в його складі.

Голова Ради міністрів заявляє про відставку уряду на першому засіданні новообраного Сейму, а також у разі: 1) неприйняття Сеймом постанови про вотум довіри Раді міністрів, 2) вираження Раді міністрів вотуму недовіри, 3) відставки Голови Ради міністрів.

Природні умови та ресурси. Понад 90 % території Польщі займають рівнини (низовини і височини). На півдні країни височать гори. Це Західні Карпати і Судети. Найвища точка 2499 м.

Клімат Польщі помірний, перехідний від морського до континентального.

Залежно від регіону середні температури січня коливаються від -5 до 0 °С; у горах до -8 °С. Середні температури липня коливаються від +17 до +19 °С; у горах +10 °С. У столиці середня температура січня -4 °С, липня +19 °С. Середньорічна температура +8° С. На рівнинах опадів річно — 500 — 600 мм. У горах ця кількість перевищує 1000 мм. Кліматичні та ландшафтні умови цілком придатні для розвитку сільського господарства.

Мінеральні ресурси: нафта, природний газ, кам'яне та буре вугілля (Сілезький кам'яновугільний басейн вважається одним із найбагатших у Західній Європі), торф, залізна руда, мідь, свинець, цинк, нікель, срібло, сірка, пірит, магнезит, барит, кам'яна й калійна солі.

Температура повітря взимку знижується у східному напрямку, а влітку — підвищується. На рівнинній частині країни кількість опадів коливається від 500 до 700 мм. Більшість річок впадають до басейну Балтійського моря. Вони доволі повноводні. Вісла та Одра судноплавні і з'єднані між собою каналами. У Польщі понад 900 озер. Найбільш їх розташовано на півночі.

Приблизно 2/3 території країни — її північ і центр — охоплюють Велико-польська, Мазовецька і Підляська низовини. Ці низовини у прибережних районах Балтики складаються з піщаних і заболочених місцевостей і потребують старанного обробітку. Що далі від моря, то вони краще дреноються Одрою, Віслою та іншими ріками. Неподалік Балтики можна побачити чимало маленьких лісочків, що складаються з ялини та смереки. У глиб континенту розміри таких лісів збільшуються. На півдні та південному сході — Малопольська та Люблінська височини. Вздовж південного кордону підносяться Карпатські гори та Судети. Найвища точка — г. Риси (2499 м), що знаходиться у Високих Татрах, які є частиною Карпат. Територія країни відзначається щільною річковою мережею. Озера — в основному на півночі. Географічне положення Польщі можна вважати зручним. Під лісами — понад 20 % території країни.

На території Польщі переважно бідні дерново-підзолисті ґрунти. В минулому на них росли могутні ліси. Нині лісистість території становить близько 27 %. На сході й півночі збереглися незаймані ліси (пущі) — Біловезька, Августовська. В них водяться зубри, лосі, олені, козулі, кабани, вовки, рисі. Багато цінних промислових птахів — тетеруків, глухарів, куріпок. У Польщі більше десяти національних парків. У Балтійському морі багаті рибні запаси (тріска, салака).

Є численні джерела мінеральних вод. Гідроенергетичні ресурси незначні.

Населення. За чисельністю населення Польщі посідає сьоме місце в Європі. Середня його густота — близько 124 особи на 1 км². Найгустіше заселена центральна, південна частина та узбережжя Балтійського моря, найменше — гірські райони. Спостерігається незначний природний приріст населення (0,9 ‰). Середня тривалість життя жінок становить 77 років, чоловіків — 68 років. Переважає міське населення — близько 64 %. Крім столиці більше міст-мільйонерів немає. Лодзь має понад 800 тис. жителів, Краків — близько 750 тис. Поляки становлять майже 99 % населення країни.

Господарство. Економіка Польщі перебуває в стані ринкової трансформації. Це типова індустріально-аграрна країна. В промисловості переважає машинобудування й хімічна промисловість. Розвинута легка та гірничо-видобувна галузі.

Основним енергоносієм Польщі є кам'яне вугілля Верхньосілезького басейну, за видобутком якого їй належить перше місце в Європі, а також вона є найбільшим його експортером. Видобуток нафти та природного газу незначні. Основний осередок чорної металургії на півдні в районі Кракова і Ченстохова. У Верхній Сілезії діє металопереробна галузь: виплавляють цинк, алюміній і мідь. До цієї металургійної бази тяжіє важке машинобудування. Найбільшими машинобудівними центрами є найбільші міста. Випускають автомобілі, сільськогосподарські машини, морські судна; варшавські заводи спеціалізуються на виробництві приладів, верстатів, електроніки.

Хімічна промисловість представлена всіма найважливішими галузями. У Плоцьку діє потужний нафтопереробний завод. Розвинута фармацевтична промисловість.

У Польщі традиційно розвинуті легка та харчова промисловість. Головний центр виробництва текстилю — м. Лодзь. Харчова промисловість виробляє м'ясні та плодоовочеві консерви, бекон, переробляє картоплю, а також борошно і цукор.

У структурі сільського господарства переважає рослинництво. Вирощують пшеницю, жито, ячмінь. Повсюдно вирощують картоплю. На півдні переважають значні посіви цукрових буряків (7-ме місце у світі). За поголів'ям свиней Польща посідає 7-ме місце у світі. Щорічно у Балтійському морі виловлюють близько 500 тис. тонн риби.

Країна має густу транспортну інфраструктуру. Довжина залізничних колій перевищує 30 тис. км, автомобільних магістралей — 150 тис. км. Інтенсивно використовуються для судноплавства річки та канали. Найбільші морські порти — Гданськ, Гдиня й Щецин.

Культура та соціальний розвиток. Польща має багату культурну, духовну та архітектурну спадщину: театри, музеї, численні костьоли, монастирі, палаци. У списку ЮНЕСКО нараховується 5 об'єктів. Країна має розвинуту мережу освітніх закладів. Обов'язковою є 8-річна освіта. На 100 тис. жителів припадає 1521 студент. Найбільшими університетами є Варшавський, Познанський та Ягеллонський (Краків). Останній належить до найстаріших у світі (заснований у 1364 р.). Медицина та охорона здоров'я мають високий європейський рівень розвитку.

У Польщі близько 12,5 % економічно активного населення не мають роботи.

Найбільш тиражованими газетами є "Жеч Посполита", "Газета виборча" і "Жиче Варшави". Польща визнала державну незалежність України 2 грудня 1991 р., тобто однією з перших у світі. Дипломатичні відносини між країнами встановлено 4 січня 1992 р. Польща та Україна підписали понад сто двосторонніх документів про співпрацю.

Зовнішньоторговельний оборот між обома країнами в окремі роки сягав 1 млрд дол. США.

3. Основні характеристики соціально-економічного, культурного, релігійного розвитку Польщі. Транскордонне співробітництво з Україною.

Сучасні українсько-польські відносини характеризуються багатьма чинниками, які не є постійними в силу різних обставин: економічними, політичними, безпековими, історичними тощо, але географічне положення двох держав залишається незмінним. Однак, кордон між двома державами не можна назвати незмінним, бо у різні історичні епохи він був різним і навіть у 20 столітті зазнавав постійних змін.

Сучасний кордон між Україною та Польщею сформований після завершення Другої Світової війни, а формально з моменту набуття незалежності України від 24 серпня 1991. Довжина кордону становить 535 км, що є одним із найбільших зовнішніх кордонів Європейського Союзу.

На польсько-українському кордоні знаходиться 12 пунктів перетину кордону — 6 автодорожніх і 6 залізничних. Планується створення ще чотирьох пунктів перетину кордону. Зокрема, один із них – Лубня-Волосате- має бути на території Закарпатської області, де поки не має жодного пункту пропуску з Польщею.

В повоєнній Європі разом із встановленням кордонів в багатьох державах виникала і потреба у співробітництві прикордонних регіонів. А разом із процесом європейської інтеграції і необхідність правового регулювання такого співробітництва. Саме тому в 1980 році було прийнято Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво (так звана Мадридська конвенція). У ній було визначено основні правові й організаційні засади розвитку транскордонної співпраці.

Транскордонне співробітництво – це організація на договірній основі процесу взаємодії між фізичними та/або юридичними особами різної державної приналежності, які знаходяться на територіях, які межують з державним кордоном, яка реалізовується з переміщенням через державний кордон людей, товарів, послуг, капіталів, в результаті якої встановлюються зв'язки спрямовані на середньо- і довготривалий період з метою пошуку шляхів вирішення спільних та ідентичних проблем та досягнення суспільно-корисного ефекту покращення рівня життя населення цих територій.

Для Польщі та України транскордонне співробітництво у повоєнний період формально було можливим, хоча особливого ефекту воно не давало, бо СРСР мав відмінне від європейського бачення розвитку прикордонного руху і співробітництва загалом. Таке співробітництво двох держав ставало ефективним вже тільки після 1991 року.

Базовим документом українсько-польського міжрегіонального співробітництва є Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписана 24 травня 1993 року. Зазначеним міжнародним договором закріплюються правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування України та Республіки Польща, зокрема, в економічній, культурно-гуманітарній, освітній та туристичній сферах.

Важливим кроком до розвитку транскордонного співробітництва в польсько-українському прикордонні стало створення Карпатського Єврорегіону, який об'єднав 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць: України: Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську та Чернівецьку області; Польщі: Підкарпатське воєводство; Словаччини: Кошицький та Пряшівський краї; Угорщини: Боршод-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевеш, Яс-Надькун-Сольнок та Саболч-Сатмар-Берег; Румунії: повіти Біхор, Селаж, Сату-Маре, Марамуреш, Харгіта, Сучавата Ботошань.

Єврорегіон був утворений 14 лютого 1993 року, коли в угорському місті Дебрецен міністри закордонних справ України, Польщі та Угорщини підписали відповідний договір, а пізніше до нього долучилися Словаччина і Румунія.

Карпатський Єврорегіон був першим інструментом для України в транскордонному співробітництві з європейськими державами-сусідами.

Із вступом до ЄС країн-членів Єврорегіону, потребували змін не лише організаційні, фінансові та правові засади функціонування Єврорегіону, а й самі цілі та інструменти для ефективного співробітництва в нових умовах.

Однак, із впровадженням поглиблення східної політики ЄС, яка отримала згодом назву: «Східне партнерство ЄС» створювалися і нові інструменти для транскордонного співробітництва ЄС та фінансування таких заходів.

Відтак Єврорегіон, як інституція ставав вже не настільки ефективним, а в програмах ТКС ЄС основними бенефіціарами ставали органи місцевого самоврядування та громадські організації.

Ще одним єврорегіоном, який розвивав українсько-польські відносини на рівні ТКС був Єврорегіон «Буг». Діяльність єврорегіону «Буг» регулюється Угодою про створення Транскордонного Об'єднання «Єврорегіон Буг», підписаною 29 вересня 1995 р. в м. Луцьк між Волинською областю та колишніми Холмським, Люблінським, Тарнобжезьким і Замостським воєводствами Республіки Польща (до зміни адміністративного поділу цієї країни в 1999 році).

Все ж, попри різні форми транскордонного і міжрегіонального українсько-польського співробітництва, одним із найефективніших інструментів є програма ТКС Польща-Білорусь-Україна.

Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна протягом 17 років підтримує процеси розвитку на прикордонних територіях Польщі, Білорусі та України шляхом співфінансування різних проєктів. Проєкти, що фінансуються в рамках Програми, є неприбутковими і повинні сприяти покращенню якості життя жителів прикордонних регіонів Польщі, України та Білорусі.

Кожен проєкт, що співфінансується Програмою, має продемонструвати транскордонний ефект не лише завдяки партнерству між інституціями, але і завдяки результатам спільної діяльності та їх позитивному впливу на прикордонну територію та її мешканців.

Перший період Програми було реалізовано в 2004-2006 роках. На той час структура Програми та фінансування проєктів були набагато складнішими, ніж зараз: у Польщі проєкти фінансувались Європейським фондом регіонального розвитку, а у Білорусі та Україні – ТАСІС. Разом з цим, у цьому періоді у рамках загального бюджету ЄС у 45,8 млн. євро, було профінансовано 167 проєктів, спрямованих на розвиток прикордонних територій. Хоча фінансування проєктів для України та Білорусі складало лише близько 7 млн. євро.

Загалом за цей період можна відзначити, що основним позитивним наслідком для розвитку українсько-польського ткс стали досвід реалізації спільних проєктів, а також підвищення інтересу до таких проєктів ткс з боку українських інституцій.

Саме з реалізацією цієї програми, ткс стає важливим фактором у розвитку українсько-польських відносин загалом та однією з можливостей для подальшої євроінтеграції України.

У рамках Програми 2007-2013 Програма реалізувалась у рамках Європейського Інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП). Фінансування Програми ЄС було суттєво збільшено до 170 млн. євро, що дало змогу реалізувати 117 проєктів. Це були великі інфраструктурні, регулярні та парасолькові проєкти. Такі проєкти мали позитивний ефект у таких сферах, як соціальна інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, туризм, охорона культурної спадщини, безпека а також інфраструктура та функціонування пунктів перетину кордону.

У програмному періоді 2014-2020 дана Програма діє у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС), відповідаючи на національні та регіональні потреби та вирішуючи спільні проблеми у сферах захисту довкілля, культури, охорони здоров'я та безпеки. Що стосується бюджету, то Програма Польща-Білорусь-Україна є найбільшою програмою ЄІС ТКС на сухопутних кордонах ЄС, із бюджетом понад 170 млн. євро, виділеним на реалізацію 167 проєктів.

Тобто, у порівнянні із першою Програмою 2004-2006 років на фінансування однакової кількості проєктів - 167, у Програмі на 2014-2020 виділялося вже майже у чотири рази більше коштів: із 45,8 млн. євро до 170 млн. євро.

Цілком очевидно, що завдяки цьому позитивного ефекту ткс було досягнуто на прикордонних територіях України та Польщі, адже, разом із збільшенням кількості зацікавлених у розвитку співпраці інституцій, суттєво збільшилася кількість кінцевих вигодонабувачів таких проєктів, а саме жителів цих територій.

Стратегію Програми 2014-2020 було прийнято на підставі соціально-економічного аналізу, проведеного на замовлення Органу управління Програми. В аналізі були визначені спільні національні та регіональні пріоритети країн-учасниць та відповідних регіонів. Вона

також базувалася на досвіді попередніх програмних періодів. У Стратегії Програми враховано також погляди різних зацікавлених сторін на спільні потреби і проблеми території Програми. Окрім цього, у ній відображені рішення, прийняті щодо тематичних сфер, у яких країни-учасниці можуть не тільки вирішувати спільні проблеми, а і оперувати спільними активами.

Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України та Республіки Польща, ефективним засобом європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях.

Для вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС). МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрямки і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам України і Польщі відповідні пропозиції, розробляє спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польща.

На сьогодні, Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області. Найбільше українських партнерів мають Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів мають Львівська, Закарпатська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області.

Процес укладання двосторонніх угод про партнерство на рівні міст, районів і селищ з боку України та міст, повітів і гмін з боку Польщі має сталу тенденцію до зростання. На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво.

Таким чином, можна зробити висновки, що для ефективного співробітництва України та Польщі важливу роль відіграють транскордонне та міжрегіональне співробітництва. Адже в рамках такої співпраці створюються і реалізуються проекти, які дають позитивні зміни в багатьох громадах обох держав, а ефективне співробітництво приносить реальну користь мешканцям по обидва боки кордону. Велика кількість локальних ініціатив можуть бути прикладом для інших громад, а також формувати передумови для позитивних змін та розвитку українсько-польських відносин. Саме тому, потрібно підтримувати на загальнодержавних рівнях регіональні ініціативи співпраці, а також розширювати можливості учасників ткс у європейських програмах, зокрема і при плануванні програмного періоду 2021-2027.

Питання до самоконтролю:

1. Визначіть, які країни належать до Центральної Європи.
2. Поясніть, коли Польща увійшла до НАТО та ЄС?
3. Проаналізуйте, чому Польща намагається сприяти входженню України до НАТО та ЄС?

Лекція 13. Східна Європа: загальна характеристика регіону. Чехія. Словаччина. Угорщина. (2 частина).

1. Географічне розташування. Чехія і Словаччина: історія виникнення й розвитку.

2. Загальне й відмінне в соціально-економічному й політичному розвитку сучасних Чехії та Словаччини.

3. Угорщина: географічне розташування, економіка, соціально-культурна специфіка й мова.

Основні поняття: економіка, специфіка, мова, розташування, агломерація.

1. Географічне розташування. Чехія і Словаччина: історія виникнення й розвитку.

Країни регіону досить відмінні за природно-ресурсним потенціалом, характеристиками населення, рівнем економічного розвитку. Проте мають тісно сплетену сув'язь історичної долі та взаємодоповнюючі структури господарства, що дає змогу розглядати їх як певну територіальну соціально-економічну єдність - Центральноєвропейський регіон.

Великі політичні та соціально-економічні зрушення 90-х років сформували нову політичну карту цієї частини Європи.

На території колишньої Чехословаччини мирним шляхом утворилися дві нові суверенні держави: Республіка Чехія та Словацька Республіка.

Географічне положення країн можна визначити як вигідне, що характеризується:

З одного боку знаходяться розвинуті країни Західної Європи, що значною мірою визначають економічну політику на регіональному та світовому ринку, з другого - країни СНД, передусім Росія й Україна, які є для Центральної Європи традиційними економічними партнерами;

Розвинутою системою транспортних комунікацій. Цю територію в усіх напрямках перетинають залізничні та автомобільні магістралі, трубопроводи, лінії електропередачі. Інтегруюче значення для регіону має Дунайська водна система;

Сусідським положенням. До того ж кордони країн проходять по територіях, які за своїми природними характеристиками не створюють перешкод для транспортних сполучень.

Природно-ресурсний потенціал країн регіону дуже різний. Мінерально-сировинна база представлена паливно-енергетичними ресурсами, рудною та нерудною сировиною. З-поміж паливно-енергетичних ресурсів найпоширенішими є буре вугілля, яке переважно добувають відкритим способом.

Країни регіону відмінні за основними характеристиками населення, але мають і деякі спільні риси. По-перше, демографічні процеси тут значною мірою зумовлені наслідками Другої світової війни, що вплинуло на кількість населення. По-друге, перебудова економіки на індустріальну основу зумовила розвиток процесів урбанізації і пов'язаних з цим змін у відтворенні населення, характері його розселення.

Кількість міст майже в усіх країнах регіону зростає. Яскравим прикладом концентрації населення у великому місті є Будапешт в Угорщині. Тут зосереджено майже 40 % міського населення країни, тоді як у цілому густота міських поселень невисока. Крім Будапешта, у Центральній Європі розвиваються такі міські агломерації, як Бухарестська, Празька, Верхньосілезька, Софійська, Белградська.

Населення країн регіону зайняте переважно в промисловості (40-50 %), у сільському господарстві (20-50%) та у невиробничій сфері (15-20 %), роль якої постійно зростає. Водночас для більшості країн регіону зайнятість населення стає однією з гострих соціальних проблем. У середньому рівень безробіття в країнах регіону становить 5-15 % і коливається залежно від інтенсивності впроваджуваних реформ.

У регіоні є як однопонаціональні, так і багатонаціональні країни, але на сучасному етапі переважають процеси утворення однопонаціональних держав. Таким чином, країни, незважаючи на природні, соціальне економічні та соціально-політичні відмінності, об'єктивно пов'язані спільністю історичної долі, умовами формування сучасної економіки і мають достатні умови для інтеграції в загальноєвропейський і світовий простір.

2. Загальне й відмінне в соціально-економічному й політичному розвитку сучасних Чехії та Словаччини.

Чехія

Площа - 78 866 км² Населення - 10,2 млн осіб Столиця - Прага (1,2 млн осіб)

Загальні відомості

Чехія розташована в центральній частині Європи, займає відносно невелику територію, є однією з найбільш розвинених, індустріальних країн світу. Офіційна назва - Чеська Республіка. На півночі Чехія межує з Польщею (786 км), на сході зі Словаччиною (488 км), на півдні з Австрією (приблизно 500 км), на заході і півночі - з Німеччиною (811 км). Протяжність державних кордонів Чехії становить 2303 км. Чисельність населення Чеської Республіки становить 10,2 млн осіб. Столиця держави - місто Прага, з населенням 1,2 млн осіб. Серед найбільших міст Чехії - Брно, Острава, Пльзень, Усті-Над-Лабем, Градец Кралове.

Площа країни складає 76866 км² (114 місце серед держав світу). Територія Чехії витягнута з заходу на схід. Протяжність з заходу на схід - близько 491 км, з півночі на південь - 282 км.

Офіційною державною мовою є чеська. Грошова одиниця - чеська крона.

Чеська Республіка розташована на головному європейському вододілі, де беруть початок ріки, що впадають у Північне, Балтійське і Чорне моря. Найбільш великими ріками є Ельба (357 км) зі своїми притоками Влтавою у західній частині країни і Моравою (329 км) у східній частині. Найвища точка гора Сніжка (1602 м).

Чеські землі поділяються на три історичні регіони: Чехію, Моравію і Сілезію відповідно з адміністративними центрами Прага, Брно й Острава.

Державне свято 28 жовтня - день проголошення незалежності країни у 1918 році.

ВВП (2006) - 221,4 млрд дол. США, на душу населення - 21,6 тис. дол. США. Чехія - держава з економікою у стані динамічної ринкової трансформації. Член НАТО, ЄС.

Державний устрій та форма правління

Чехія є парламентською республікою. Очолює державу - президент, який обирається парламентом на термін п'ять років. Президентом може стати особа, яка отримала підтримку більшості у кожній з палат парламенту. Згідно до конституції, президент Чехії має значні повноваження, приймає рішення одноосібно. Зокрема, він призначає раду Центрального банку, а це означає, що у випадку конфлікту з урядом Центробанк може проводити політику, яка не узгоджується з діями міністра фінансів. Президент також призначає суддів та голів Верховного і Конституційного судів.

Законодавча влада представлена двопалатним парламентом, складається з Сенату (81 місце, обирається загальним голосуванням на 2-, 4- і 6-річний термін) і Палати Депутатів (200 місць, депутати обираються на 4-річний термін).

Законодавча система побудована на австро-угорському кодексі, національне законодавство було змінено для приведення його у відповідність до вимог Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі, не визнає верховенства Міжнародного Верховного Суду (в Гаазі).

Виконавча влада належить уряду. Судову владу представляє Верховний Суд - судді і голова Суду призначаються президентом довічно. Конституційний Суд - судді і голова Суду призначаються президентом довічно.

В адміністративно-територіальному устрої Чеська Республіка поділяється на сім областей: Північно-Чеську, Східно-Чеську, Західно-Чеську, Середньо-Чеську, Південно-Чеську, Північно-Моравську і Південно-Моравську та столичний округ.

Історичні особливості розвитку

Назва країни походить від назви наймогутнішого слов'янського племені Село, саме слово в перекладі з індоєвропейської мови означає "людина нашого племені".

Територія Чехії заселена з давніх-давен, історичні відомості заселення території країни сягають 1,7-1,6 млн років тому. Особливе вигідне стратегічне положення Чехії зумовлювало

намагання різних завойовників підкорити її територію. Так, у IV столітті до нашої ери, тут поселилося кельтське (гальське) плем'я богемців, яке дало країні першу назву - Богемія. На початку нашої ери з півночі чеські землі захопили германські племена, які згодом перемістились на південь, а чеські землі підпадають під вплив Римської імперії. В період Римської імперії, зокрема за правління імператора Траяна (98 - 117 рр.) була збудована широко відома лінія укріплень - "Римський вал", північні bastiони якої знаходились у Мушове (Південна Моравія). В період "переселення народів" на території Моравії залишилися лангобарди, які в середині шостого століття були витіснені новим приходом зі Сходу слов'янських племен чехів. Плем'я чехів у VII ст. увійшло в державу Само.

У 30-40-х рр. XIX ст. в Чехії почався промисловий переворот і назріла революційна ситуація. Кульмінаційним пунктом революційного руху стало Празьке повстання 1848 р. Повстання було придушене, але зумовило визволення селян від кріпацтва.

З 1918 р. після розпаду Австро-Угорщини Національною Радою в Празі було оголошено про створення незалежної Чехословаччини, у склад якої ввійшли Чехія і Словаччина.

Згідно мюнхенської змови 1938 р. гитлерівська Німеччина захопила Західну Чехію (Судетську область). В березні 1939 р. все чеські землі були окуповані німецькими військами і оголошені "протекторатом Чехія і Моравія". Народне повстання 1945 р. і наступ військ Радянського Союзу зумовило звільнення від німецьких військ і окупацію агресором зі сходу.

Після Другої світової війни була відновлена територіальна цілісність Чехословаччини, чеські і словацькі землі ввійшли у склад Чехословацької соціалістичної республіки. З лютого 1948 р., після захоплення влади комуністичною партією, було проголошено вступ країни на шлях соціалізму. В кінці 60-х XX ст. розпочався процес оновлення соціалізму шляхом його демократизації, що отримав назву "празької весни". Цей процес був перерваний у серпні 1968 р., після вводу військ п'яти країн Варшавського договору. В результаті виникнення суспільно-політичної кризи у листопаді 1989 р. Комуністична партія Чехословаччини була відсторонена від влади. На парламентських і комунальних виборах у 1990 р. нові політичні сили отримали підтримку виборців і очолили державу.

У 1993 році в результаті, так званої "Оксамитової революції", яка почалася із студентських виступів, Чехія стала незалежною державою. Вона знову стала "Серцем Європи", відновила статус туристичної держави.

У 1997 році Чеська Республіка вступила в НАТО. Сьогодні Чехія очікує нового економічного підйому, пов'язаного із приєднанням до ЄС.

Словаччина

Словаччина (словац. Slovensko), офіційна назва Словацька Республіка — держава на сході центральної Європи, межує на північному заході з Чехією, на півночі з — Польщею, на сході — з Україною, на півдні — з Угорщиною та на заході — з Австрією. Площа країни становить 49 035 км² (126 місце у світі). Населення: 5,4 млн осіб (108 місце у світі), переважно словаки, що належать до групи західнослов'янських народів. Словаки здебільшого сповідують католицизм. Державна мова: словацька. Столиця: місто Братислава. Унітарна держава, що поділяється на 8 самоврядних країв. За формою правління: парламентська республіка з широкими правами глави держави — президента. У північній частині країни розташовані Західні Карпати (Словацькі Рудні гори, Татри й Бескиди), вкриті дубовими й буковими лісами; на півдні — частина Середньодунайської рівнини в долині Дунаю.

Історія. Першим державним утворенням словаків було Нітранське князівство, що входило до складу Великої Моравії у IX столітті. У X столітті країна майже на 1000 років потрапила під угорське панування. У XX столітті отримала незалежність від габсбурзької Австро-Угорщини у складі Чехословаччини; після «празької весни» 1968 року — суб'єкт федерації Чехословацької Соціалістичної Республіки; повна незалежність — після «оксамитового розлучення» 1 січня 1993 року, дату якого відзначають як національне свято. Індустріально розвинена країна, обсяг ВВП за 2011 рік становив 127 млрд доларів США (23

тис. доларів США на особу). Грошова одиниця — євро. З 2004 року член військово-політичного альянсу НАТО і Європейського Союзу.

Географія. Держава розташована в Центральній Європі, в південно-західній частині Карпат, у сточищі середнього Дунаю. Площа Словаччини становить 49 035 км², за цим показником вона посідає 129 місце серед країн світу. Територія країни витягнута із заходу на схід на 418 км, а з півночі на південь максимально простягається лише на 209 км. На півночі межує з Польщею (спільний кордон — 541 км); на сході — з Україною (97 км кордону в Закарпатській області); на півдні — з Угорщиною (627 км); на заході — з Чехією (241 км) і Австрією (105 км). Загальна довжина кордону становить 1611 км. Виходу до моря країна не має.

Корисні копалини. В країні розвідані поклади бурого вугілля, нафти й газу, залізної, марганцевої та поліметалевих руд, сурми, магнезиту (6 % світового видобутку). Розвідані поклади урану, кам'яного вугілля і сланцевого газу, розробка яких не ведеться через високу собівартість видобутку. Серед рудної сировини, що забезпечувала економічний розвиток країни в минулому — золото й срібло, які тепер видобувають у незначних кількостях у районі Ходруша-Хомру.

Економіка. Словаччина — розвинена індустріальна держава. Промисловість разом із будівництвом становить 30 % від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством — 4 %; сфера обслуговування — 66 % (станом на 2006 рік). Зайнятість активного населення у господарстві країни розподіляється наступним чином: 29,4 % — промисловість і будівництво; 5,8 % — аграрне, лісове і рибне господарства; 56 % — сфера обслуговування (станом на 2004 рік).

Переваги словацької економіки: зростання виробництва, особливо в західній частині. Ріст іноземних інвестицій, успіх програми приватизації. Експорт у країни ЄС приносить прибуток. Членство в ЄС повинне сприяти подальшій стабілізації. Перспективи для туризму, особливо для гірськолижних курортів у Татрах. Згідно з дослідженням німецької Торговельної палати, проведеному в березні 2004 року, близько половини німецьких інвесторів розглядають Словаччину як найкраще місце для інвестицій.

3. Угорщина: географічне розташування, економіка, соціально-культурна специфіка й мова.

Угорщина.

Площа: 93 030 км², Населення: 9 906 000 (2010), Столиця: Будапешт

Офіційна назва: Угорська республіка, Державний устрій: парламентська республіка, Законодавчий орган: однапалатні Державні збори

Глава держави: президент (обирається парламентом на 5-річний термін)

Адміністративний устрій: унітарна держава (19 областей)

Поширені релігії: християнство (католики, кальвіністи)

Член ООН, НАТО, ЄС

Державне свято: День національно-визвольної боротьби і революції (15 березня), День революції 1956 і проголошення Угорської республіки в 1989 (23 жовтня), День Святого Стефана (20 серпня)

Природно-ресурсний потенціал. Угорщина — континентальна держава Центральної Європи, що межує з Україною, Словаччиною, Австрією, Словенією, Хорватією, Сербією та Румунією і не має безпосереднього виходу до моря. Частково цю проблему компенсує Дунай, який перетинає країну в центральній частині.

Велику частину території займає Средньодунайська рівнина, в західній частині країни знаходиться горбиста рівнина Дунантуль, на схід від Дунаю — низовина Альфельд. На заході та півночі Угорщини розташовані відроги Альп і Карпат, де в масиві Матра знаходиться вища точка країни — г. Кекеш (1015 м). Клімат помірно континентальний, м'яка хмарна і волога зима (-20 — +20 С) та спекотне літо (+220 — +230 С). Середня кількість опадів досягає 600 — 700 мм, але навіть за цих умов окремі території країни страждають від засух.

Річкова мережа Угорщини входить в басейн Дунаю – головної водної артерії країни. Найбільші притоки: Тиса, Кереш і Драва. Озеро Балатон є найбільшим не тільки в Угорщині, а й в Центральній Європі.

Шоста частина країни покрита дубовими й буковими лісами, значні площі займає пушта (різнотравні степи) та сільськогосподарські угіддя з родючими ґрунтами. Країна небагата на мінеральні ресурси. Промислове значення мають лише родовища газу, бокситів, вугілля, залізної руди, міді та каоліну.

Населення. **Угорщина** – однонаціональна держава, 97 % населення складають угорці, які вважають угорську мову рідною. Угорська мова не схожа на жодну з мов сусідніх країн, адже належить до фіно-угорської групи уральської мовної сім'ї. Національні меншини – німці, румуни, словаки, цигани, серби, українці. Більшість населення – католики, є кальвіністи, лютерани та православні.

Середня тривалість життя чоловіків 69 років, жінок – 78 років. Щільність населення – 108,0 чол. на км². 65 % населення мешкає в містах, найбільші з яких Будапешт (п'ята частина населення країни), Дебрецен, Мишкольц, Сегед і Печ.

Будапешт, столиця Угорщини та порт на Дунаї, значний транспортний вузол країни й важливий промисловий центр, що дає понад 35 % промислової продукції країни: машинобудування (в т.ч. автомобіле-, приладо- і тракторо-будування), електротехнічна, текстильна, хімічна, фармацевтична, гумова, швейна, поліграфічна, легка, харчова промисловість. Працює міжнародний аеропорт (Феріхедь). Саме в Будапешті вперше на території континентальної Європи почав працювати метрополітен.

Будапешт – найбільший культурний і науковий центр країни, тут працюють університет, Угорська академія наук, національний музей, музей образотворчих мистецтв, музична академія, театри.

Історично місто склалося з трьох поселень: Буди, Пешта й Обуди, які у 1873 р. об'єдналися в Будапешт після закінчення будівництва кількох мостів через Дунай. На місці Обуди знайдено сліди неолітичних поселень, є знахідки, що свідчать про присутність тут кельтів у II – I ст. до н.е. На місці Буди й Обуди в I ст. було засновано римський Аквінкум у складі провінції Паннонія.

В межах міста Дунай утворює декілька островів. Один з них перетворено в парк з готелями, ресторанами, атракціонами тощо, на другому розташовано найбільше підприємство міста – Чепельський металообробний і машинобудівний комбінат. Береги Дунаю в межах міста зв'язують 8 мостів, 2 з яких залізничні.

У північній частині рівнини Альфельд в результаті злиття декількох невеликих сіл утворилося місто Дебрецен. Перші згадки про нього відносяться до 1235 р.

В місті отримали розвиток машинобудування та металообробка, хіміко-фармакологічна, харчова, швейна, меблева, шкіряна галузі промисловості, працює аеропорт, інститути атомних досліджень і фізики Сонця академії наук країни, університет та інші заклади науки й культури.

Економіка. Угорщина – типова постсоціалістична індустріально-аграрна країна, економіка якої має відбиток вузько спрямованої спеціалізації господарства, що склалася за часів соціалістичного минулого. ВВП на душу населення складає 16 627 \$.

До складу ВВП країни сільське господарство дає 3,2 % вартості, проми-словість – 31,9 %, сфера послуг – 65 %. Зайнятість населення в галузях господарства відрізняється від цих показників: у сільському господарстві зайнято 20 %, промисловості – 35%, сфері послуг – 45 %. В країні існують сприятливі умови для ведення сільського господарства та гарні туристично-рекреаційні можливості.

Промисловість. Провідною галуззю промисловості країни є машинобудування, зокрема випуск автобусів «Ікарус», виробництво засобів зв'язку, вимірювальних приладів, верстатів. Добре представлені підприємства хімічної, фармацевтичної, металургійної (особливо алюмінієвої, на базі родовищ бокситів), текстильної, харчової промисловості. Виробництво електроенергії зосереджено на теплових електростанціях.

За останні десятиліття значно скоротилися обсяги виробництва в гірничо-хімічній, металургійній, текстильній, хімічній, фармацевтичній, матеріаломістких і енергоємних галузях.

Високорозвинене сільське господарство країни створює підґрунтя для розвитку широкого спектру галузей харчової промисловості: виноробної, мукомольно-круп'яної, плодоовоче- та м'ясоконсервної.

Сільське господарство. В структурі сільського господарства Угорщини рослинництво й тваринництво є майже рівноцінними галузями за ринковою вартістю продукції, що виробляється. 2/3 ріллі зайнято посівами зернових, переважно пшениці та кукурудзи. Вирощують картоплю, цукрові буряки, соняшник, овочі (перець, цибуля, огірки тощо), високо розвинуто садівництво й виноградарство. Токайські вина з винограду, що вирощується на схилах вулканічної гори Токай, вважаються одними з найкращих у світі.

З галузей тваринництва основними є свинарство і розведення свійської птиці. Угорщина посідає одне з перших місць в Європі за споживанням м'яса птиці на душу населення. Розвинуто молочне скотарство.

Транспорт. В Угорщині є всі види транспорту, крім морського. Цьому сприяло її транзитне географічне положення. Довжина автошляхів складає понад 30 тис. км, основні вантажні перевезення забезпечує залізничний транспорт. В столиці працює міжнародний аеропорт. Дунай позв'язує Угорщину з іншими країнами.

Зовнішньоекономічні зв'язки. Експортуються машини й устаткування, інші промислові товари, харчові продукти, сировина, паливо та енергія, транспортне устаткування, комп'ютерні програми, хімікати, глинозем, лікарські засоби, овочеві консерви, м'ясопродукти, продукція легкої промисловості. Основними споживачами угорської продукції є Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Румунія, Велика Британія, Словаччина, Польща.

Імпортують в Угорщину папір, бавовну, пиломатеріали, шкіру, продукцію машинобудування з Німеччини, Китаю, Росії, Австрії, Італії, Франції, Нідерландів.

Велике значення має міжнародний туризм та валютні надходження від нього. Щороку Угорщину відвідують понад 30 млн туристів. Їх приваблює курортна зона озера Балатон, національні парки та печери, численні пам'ятки римської культури тощо.

Стабільне положення в економіці та суспільстві останніми роками зробило Угорщину однією з найпривабливіших для іноземних інвестицій країн Східної Європи.

Питання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте державний устрій та форма правління Чехії.
2. Співставте провідні індустріальні галузі Словаччини.
3. Поясніть визначення - Угорщина - одна з найпривабливіших країн для іноземних інвестицій країн Східної Європи.

Лекція 14. Пострадянські країни Балтії. Прибалтика, Литва, Латвія, Естонія

1. Історія становлення суверенних держав: Литви, Латвії, Естонії. Вступ у Євросоюз та НАТО.

2. Основні характеристики соціально-економічного та культурного розвитку Литви, Латвії, Естонії. Політичні переваги й транскордонне співробітництво.

1. Історія становлення суверенних держав: Литви, Латвії, Естонії. Вступ у Євросоюз та НАТО.

Країнами Балтії називають Естонію, Латвію, Литву, що розташовані на узбережжі Балтійського моря. Це суверенні незалежні держави, які вийшли з складу СРСР на початку 90-х років внаслідок його розпаду.

Політичні і економічні трансформації в країнах Балтії – це сучасний феномен, який викликає серйозний науковий інтерес багато дискусій щодо оцінки реального стану цих країн і наслідків перетворень.

Перетворення в країнах Балтії за чверть століття – це, перш за все, перехід від однієї системи господарювання до іншої в досить стислі терміни і входження в Європейський Союз першими з країн пострадянського простору – країн минулого Радянського Союзу.

Перетворення в державах Балтії представляють науково-практичний інтерес в силу того, більшість країн були орієнтовані на досить швидке за масштабами історії органічне включення в європейський інтеграційний процес. Латвія, Литва, Естонія за короткий період пережили радикальні соціально-економічні, політичні перетворення, вступили в Європейський Союз, НАТО, СОТ. В даний час відбулася оцінка реформ як в економіці, так і в соціальній сфері. Також представляється доцільною в силу вироблення напрямку оптимального вектора розвитку зовнішньоекономічної стратегії з країнами даного регіону з урахуванням їх політичного суверенітету і членства в ЄС.

Федералізація відносин при розвитку економічної інтеграції в Західній Європі зумовила модифікацію співвідношення сил як всередині ЄС, так і на світовому ринку, трансформування зовнішньоекономічних зв'язків в даному регіоні. Європейський Союз за складом господарств окремих країн економічно не однорідний, і держави Балтії представляють собою специфічну групу країн – відносяться до периферії ЄС як інтеграційного об'єднання, де високо впливають на політичний істеблшмент європейських органів. Реалізація національних політико-економічних інтересів народів цих держав в рамках ЄС була підпорядкована пріоритетам європейської інтеграції.

Світова фінансово-економічна криза фактично сформулила умови більш реалістичних відносин політиків і економістів країн Балтії до місця і ролі їх національних господарств, як у складі ЄС, так і у світовому господарстві в цілому. І саме ця обставина позначила формування більш прагматичного підходу до зовнішньо економічного співробітництва при відмові від його зайвої ідеологізації. Всі ці трансформації в політиці і економіці країн Балтії в сучасних умовах зумовлюють не тільки їх уважний аналіз з боку українських дослідників, а й ставлять завдання розробки адекватної політико-економічної стратегії в даному регіоні, що сприяє активізації використання раніше сформованих переваг і новостворюваних передумов для зовнішньоекономічного співробітництва.

Географічне положення, подібність природних умов, історії розвитку та формування господарства, напрям сучасних політичних та соціально-економічних перетворень об'єднують їх у певну соціально-економічну спільність.

Географічне положення країн регіону дуже вигідне, воно певною мірою компенсує інші негативні чинники економічного розвитку. Всі країни мають вихід до Балтійського моря, а з нього в Світовий океан. Через їх території пролягають транзитні сухопутні шляхи у напрямі Схід - Захід, Північ - Південь.

Більша частина території регіону - слабо розчленована рівнина, складена льодовиковими відкладами, що подекуди ускладнює ведення сільськогосподарських робіт. Клімат перехідний від морського до помірно континентального з великою кількістю опадів, що веде до перезволоження ґрунтів. Переважають дерново-підзолисті ґрунти. Надра не багаті на мінеральну сировину. Є горючі сланці (Естонія), бурштин (Литва) торф та будівельні матеріали.

Населення країн регіону нечисленне. Найбільш густо заселена Литва - 50 чол./км². За характером відтворення - це типові європейські країни, яким притаманні всі особливості першого розширеного типу відтворення. Населення належить до двох мовних сімей. Литовці й латиші - до балтійської групи індоевропейської сім'ї, естонці - до угро-фінської групи

уральської сім'ї. Частка корінного населення коливається в межах 60-80 %. Найбільша вона в Литві, найменша - в Латвії.

Країни Балтії можна віднести до високоурбанізованих. Міське населення становить майже 70 %. Великих міст небагато, але вони відіграють велику роль у господарському й культурному житті кожної країни, концентруючи інформаційний, науковий потенціал та майже половину всього виробництва. Значну роль у суспільному житті відіграють малі міста, на які припадає близько 80 % всіх міських поселень і які є центрами переробки місцевої сировини. У сільській місцевості склався хутірський тип розселення.

Трудові навички населення, висока кваліфікація трудових ресурсів багато в чому визначають спеціалізацію країн регіону і виступають позитивним чинником розвитку економіки.

Господарство країн регіону має багато спільних рис. За останні 100 років історія його формування знала кілька етапів:

1) бурхливого промислового розвитку наприкінці XIX - початку XX ст., коли формувались галузі машинобудування і легкої промисловості, що орієнтувались на довізну сировину, розвивалась сухопутна транспортна мережа та складалось портове господарство;

2) аграрного розвитку 30-х років, коли економіка країн була переорієнтована на постачання сільськогосподарської продукції на європейський ринок, відповідно розвивалась харчова промисловість;

3) соціалістичного реформування економіки на індустріально-аграрній основі.

Після проголошення суверенітету країни регіону проводили інтенсивні соціально-економічні й політичні реформи майже всіх сфер життя. За час реформування темпи економічного розвитку дещо знизились, і стали відчутними всі вади постсоціалістичного періоду: спад виробництва, зростання безробіття, падіння життєвого рівня населення. Але поступово економічна ситуація стабілізується.

Сучасна економіка країн Балтії визначається багатогалузевою промисловістю та інтенсивним сільськогосподарським виробництвом. Дефіцит сировинних ресурсів зумовив розвиток тут неенерго- та нематеріаломістких виробництв. Галузями спеціалізації є: точне, наукоємне машинобудування, що розвивається, спираючись на кваліфіковану робочу силу. Це передусім такі його галузі, як радіо- та електротехніка, приладо- та верстатобудування, розвинуте також транспортне машинобудування - виробництво вагонів та мікроавтобусів (Латвія), суднобудування та судноремонт (Клайпеда, Лієпая, Рига, Таллінн).

Приморське положення сприяло формуванню приморського господарського комплексу, до складу якого, крім суднобудування та судноремонту входять океанське риболовство та рибна промисловість, галузі обслуговування експортно-імпортних операцій, а також курортне господарство.

На довізній сировині розвиваються хімічна, фармацевтична та легка промисловість, частково деревообробна та паперова.

Промисловість концентрується переважно у великих містах (Таллінн, Рига Вільнюс, Каунас).

Сільське господарство має чіткий тваринницький напрям спеціалізуючись на молочно-м'ясному скотарстві та беконному свинарстві. Вимогам тваринництва підпорядкована структура землеробства. Сіножаті й пасовища займають значну частку земельних угідь, розвинуте кормовиробництво. На орні землі припадає менше третини придатних для сільськогосподарського використання земель. Вирощують зернові, бобові, картоплю, з технічних культур поширені льон цукрові буряки. На основі переробки сільськогосподарської сировини та риби розвивається харчова промисловість, особливо м'ясна, молочна та рибоконсервна.

Потреби країн регіону задовольняються потужною сферою зовнішньоекономічної діяльності, яка обслуговується всіма видами транспорту. Країни, що спеціалізуються на обробній промисловості, відповідно експортують її продукцію, а імпортують паливо та сировину. За роки незалежності відбулась певна переорієнтація зовнішньоекономічних

зв'язків зі Сходу на Захід. Найбільших успіхів тут досягла Естонія. Традиційні партнери - республіки СРСР, а нині не залежні держави (Росія, Україна, Білорусь та ін.) і досі відіграють значну роль у зовнішній торгівлі країн Балтії. З країн цього регіону імпортується сировина, обладнання, продукція хімічної, машинобудівної та інших галузей промисловості. В експорті з регіону переважає продукція машинобудування, легкої, хімічної промисловості, сільського господарства.

Естонія

Площа - 45,1 тис. км². Населення - 1,5 млн чоловік. Столиця - Таллінн.

Естонська республіка розташована на північному сході Центральної Європи, до її складу входять також острови Моонзундського архіпелагу. Межує з Росією на сході й Латвією на півдні, має широкий вихід до Балтійського моря, паромні переправи сполучають її зі Скандинавськими країнами.

Суверенна держава Естонія — це демократична унітарна парламентська республіка, поділена на п'ятнадцять повітів. Її столиця та найбільше місто — Таллінн. Із чисельністю населення, що налічує 1,3 мільйона, це одна з найменших чисельних членів Європейського Союзу, Євросони, ОЕСР, Шенгенської зони, НАТО, а зі 2020 року — Ради Безпеки ООН.

Естонія є парламентською республікою. Згідно з Конституцією Естонської Республіки носієм влади в країні є народ, який реалізує свою владу через вибори Рійгікогу (парламенту), що є вищим законодавчим органом країни.

Главою держави є Президент. Уряд країни формують партії, що здобули перемогу на виборах до Рійгікогу.

Парламентська республіка з представницькою демократією, в якій Прем'єр-міністр Естонії є главою уряду, та багатопартійної системи. Повноваженнями законодавчої влади наділений парламент. Виконавча влада реалізується урядом, який очолює прем'єр-міністр. Судова влада незалежна від виконавчої та законодавчої. Естонська державна служба відносно молода. Понад 50 % державних службовців у віці до 40 років і третина — до 30 років. 42 % державних службовців — чоловіки та 58 % — жінки. Близько половини державних службовців мають вищу освіту.

В Естонії спостерігається відносно невелика кількість бюрократів, 18 998 у центральному уряді й 4 500 в муніципальних закладах. Інституції центрального уряду включають: 11 Міністерств (2 593 службовці), 33 Адміністративних агентства, Відділів та Інспекцій (14 790 службовців), 6 Конституційних інституцій (805 службовців), 15 Повітових урядів (810 службовців) та інші організації (Національні архіви, Прокуратура тощо).

Естонія має найвищий валовий внутрішній продукт на одну особу серед колишніх республік Радянського Союзу.

З мінеральних ресурсів країна має потужні поклади горючих сланців, місцеве значення мають запаси фосфоритів, торфу, будівельних матеріалів. Майже всі родовища розташовані в північній частині країни. Цей район з центром в місті Кохтла-Ярве спеціалізується на видобутку та хімічній переробці сланців.

Територія Естонії добре освоєна, але населення нечисленне й пересічна густина його (понад 30 чол./км²) для Центральної Європи невелика. Естонці становлять 64 % населення, решта - росіяни та представники інших національностей колишнього СРСР. Естонія належить до високоурбанізованих країн: понад 70 % її населення проживає в містах, в сільській місцевості поширена хутірська система розселення. Найпотужнішим промисловим центром та портом є столиця країни - Таллінн. Другим за величиною є стародавнє університетське місто Тарту - науковий, культурний, господарський центр.

Господарство країни спеціалізується на видобутку та переробці сланцю, електроенергетиці, кваліфікованому машинобудуванні (радіо-, електротехніка, приладобудування), рибній, молочній, м'ясній, текстильній, трикотажній галузях промисловості. Сільське господарство має тваринницький напрям і спеціалізується на молочно-м'ясному й племенному скотарстві, беконному свинарстві.

Економіка. Як член Європейського Союзу Естонія є частиною чи не найбільшої світової економічної зони. 1999 року Естонія пережила найтяжчу кризу з моменту здобуття незалежності 1991 р., не в останню чергу внаслідок впливу фінансової кризи в РФ у серпні 1998. Естонія приєдналася до СОТ в листопаді 1999 р. (будучи другою країною Балтії, що приєдналася до СОТ) та продовжувала перемовини з ЄС про приєднання. Приватизація енергетики, телекомунікацій, залізниці та інших державних підприємств триває. Естонія виконала більшість підготовчих заходів для вступу в ЄС до кінця 2002 року і тепер має одну з найміцніших економік серед нових країн-членів Європейського Союзу, до якої вона приєдналася 1 травня 2004 р. Естонська економіка швидко зростає, частково завдяки участі фінських компаній, які переносять свою звичайну діяльність до цієї країни, а також завдяки потужному секторові інформаційних технологій (ІТ). ВВП на душу населення становить \$12 300 і є найбільшим серед країн Балтії.

1994 р. Естонія стала однією з перших країн світу, яка запровадила єдиний податок: в Естонії єдина ставка незалежно від доходів платника становить 26 %.

У зв'язку з виходом до моря в країні добре розвинуте океанське риболовство і рибна промисловість. Вона є однією з експортних галузей країни. Естонія серед країн Балтії вирізняється позитивним торговельним балансом у зовнішній торгівлі. Експорт постійно зростає, особливо в країни Західної Європи, майже вдвічі перевищуючи експорт в країни СНД. Те саме можна сказати і про імпорт. Естонія експортує продукцію машинобудування, рибної, харчової, легкої промисловості, а імпортує сировину, паливо, деяку продукцію машинобудування та споживчі товари. В імпорті переважає частка країн Західної Європи, звідки завозять продукцію машинобудування, легкої, харчової промисловості, а з країн СНД - паливо, конструкційні матеріали.

2. Основні характеристики соціально-економічного та культурного розвитку Литви, Латвії, Естонії. Політичні переваги й транскордонне співробітництво.

Латвія

Площа - 63,7 тис. км². Населення - 2,6 млн. чоловік. Столиця - Рига.

Латвійська республіка розташована на узбережжі Балтійського моря, має незамерзаючі порти (Рига, Вентспілс, Лієпая) і завжди протягом останнього сторіччя відігравала роль західних «воріт» для зовнішньоекономічної діяльності своїх східних сусідів: Росії й Білорусі. Розташована на сході Балтійського моря, на північному сході Європейського союзу. Межує із Естонією, Литвою, Білоруссю і Росією.

У Латвії діє Конституція 15 лютого 1922 року.

Президент Латвії — голова держави. Вище представництво здійснює президент держави, що обирається Сеймом строком на чотири роки.

Прем'єр-міністр Латвії — голова уряду. Кабінет міністрів Латвії

Виконавчий орган — кабінет міністрів, що складається з прем'єр-міністра і міністрів. Коаліційні партії Сейму Латвії пропонують президенту республіки кандидатуру прем'єр-міністра (президента міністрів). Затверджений прем'єр-міністр формує новий кабінет міністрів. Сейм Латвії — законодавчий орган

Латвія — парламентська республіка. Законодавчий орган — Сейм (Saeima), що обирається повноправними громадянами Латвії, які досягли до дня виборів віку 18 років, терміном на чотири роки.

Латвія поділяється на 110 країв і 9 республіканських міст. Краї поділяються на 494 волості. Крім того, Латвія історично, культурно й конституційно поділяється на чотири регіони: Латгале, Земгале, Курземе, і Відземе.

У Латвії до 2023 року буде продовжуватися адміністративно територіальна реформа, аналогічна українській реформі децентралізації влади, яка передбачає уже укрупнення розділених у 2009 році країв у більші адміністративно-територіальні одиниці. Це пов'язано з вимогою Європейського союзу, щоб ефективно розподілити повноваження у провінції, а

також з проблемою відтоку населення у міста і зосередження основної маси населення у Ризькому столичному регіоні.

Латвія займає центральне положення в регіоні, її столиця Рига завжди була важливим політичним і культурним центром країни. Це також високоурбанізована країна, розселення якої носить типові для регіону риси. Латиші становлять понад 60 % населення, близько 30 % - росіяни. Такий етнічний склад викликає певні політичні й соціальні проблеми.

Економіка. Латвія — індустріально-аграрна країна. Основні галузі промисловості: автомобілебудівна, сільськогосподарське машинобудування, радіоелектронна, фармацевтична, текстильна та ін. Транспорт — залізничний, автомобільний, річковий, морський. Головні порти — Рига, Вентспілс, Лієпая. Протяжність магістрального нафтопроводу 421 км, магістрального газопроводу 710 км (1984). Міжнародний аеропорт — м. Рига.

Промисловість концентрується у великих портових містах. Галузями спеціалізації є електротехніка і радіоелектроніка, приладобудування, транспортне (вагони, мікроавтобуси) машинобудування, деревообробка, трикотажна, фармацевтична, рибна, м'ясо-молочна галузі промисловості.

Спеціалізація сільського господарства - молочне скотарство та беконне свинарство. У рослинництві переважає вирощування технічних культур (льон, цукрові буряки). До галузей спеціалізації можна віднести й розвинутий транспортний комплекс: морський та залізничний, діяльність якого пов'язана із забезпеченням експортно-імпортних зв'язків країн. Розвинуте курортне господарство на узбережжі Балтійського моря, а також бід. джерел мінеральних вод.

Основний обсяг зовнішньоекономічної діяльності припадає на Європу (близько 2/3), з них майже 80 % - на країни СНД. Латвія експортує сюди продукції машинобудування, легкої та хімічної промисловості. Імпортується паливо, продукція машинобудування, легкої промисловості та сільського господарства.

Литва

Площа - 65,2 тис. км². Населення - 3,7 млн. чоловік. Столиця - Вільнюс.

Литовська республіка - найбільша за площею та кількістю населення країна регіону. Вона розташована в басейні річки Неман, виходить до моря і має тільки один потужний порт - Клайпеду. Роль в її господарському комплексі галузей, пов'язаних з морем, менша, ніж в інших країнах регіону, як дещо відмінна і регіональна спеціалізація.

Литва (Литовська Республіка) розташована на східному узбережжі Балтійського моря. На півночі країна межує з Латвійською Республікою (протяжність кордону 610 км), на сході - з Білоруссю (724 км), на південному заході - з Калінінградською областю Російської Федерації (303 км), на півдні - з Польщею (110 км). Загальна протяжність кордону по суші становить 1725 км. На заході природними кордонами Литовської Республіки є узбережжя Балтійського моря (протяжність 99 км.).

Вступ до ЄС - 1 травня 2004 року.

Хоча більшу частину становить міське населення, але його частка в структурі на 5 % менша, ніж в інших країнах Балтії (67 %). Корінне населення Литви становить понад 80 %. З інших народів у країні проживають росіяни, поляки, білоруси, українці. Великими культурними, науковими та господарськими центрами країни є Вільнюс, Каунас, Клайпеда, Паневежіс.

Населення. Населення становить 3,6 млн осіб, з них 83,4 % - литовці, 6,1 % - поляки, 4,9 % - росіяни, 1,1 % - білоруси, 4 % - інші національності.

Урбанізація. До початку ХХІ ст. приблизно дві третини від загальної чисельності населення Литви проживало в містах. Щільність населення - 46 осіб/км².

Адміністративний поділ. Територія Литви розділена на 10 повітів. Повіти утворюють території само врядувань, 9 міст і 43 районів, а також 8 знову утворених самоврядувань. Самоврядування діляться на староства.

Парламентська республіка з деякими елементами напівпрезидентської форми правління. Глава держави - Президент. За Конституції ЛР Президент ЛР володіє достатньо великими повноваженнями при формуванні Уряду ЛР та призначенні відповідальних державних службовців. Термін повноважень п'ять років. Парламент Литви - однопалатний Сейм, обирається на чотири роки, складається з 141 депутата (71 депутат обирається за мажоритарною системою у одномандатних округах, 70 – за пропорційною системою, прохідний бар'єр – 5%).

Глава уряду: Прем'єр-міністр. Судова влада: Верховний Суд, Конституційний Суд, Вищий Адміністративний суд, Вищий Господарський суд, Вищий Адміністративний суд.

Економіка. Литва — розвинена індустріально-аграрна країна. Основні галузі промисловості: електромоторна, радіоелектронна, нафтопереробна, кораблебудівна, харчова, сільськогосподарське машинобудування, оптичне обладнання, гірнична. Найбільшу частку валової пром. продукції дають харчова, легка, машинобудівна і металообробна галузі промисловості. Транспорт — залізничний, автомобільний, річковий, морський. Гол. морський порт — Клайпеда. Гол. річковий порт — Каунас.

Господарство Литви спеціалізується на таких галузях промисловості, як електро- і радіотехніка, приладо- та верстатобудування. На узбережжі Балтійського моря добувають бурштин. Традиційно розвинуті харчова, особливо рибна, та легка промисловість.

Серед країн регіону Литва вирізняється потужним агропромисловим комплексом. Розвиткові сільського господарства сприяють порівняно кращі агрокліматичні умови.

Тому, хоч провідна роль належить тваринництву, тут розвинуте також зернове господарство, вирощування технічних культур (льону, цукрових буряків), а також картоплі. Потреби сільського господарства в мінеральних добривах задовольняє місцева промисловість.

У зовнішньоекономічній діяльності переважають зв'язки країнами СНД, і імпорту майже дорівнює експорту. Країна експортує продукцію машинобудування та агропромислового комплексу Man. Імпортує паливо та сировину.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, чому країни Балтії можна віднести до високо урбанізованих?
2. Визначте, чому Естонія серед країн Балтії вирізняється позитивним торговельним балансом у зовнішній торгівлі?
3. Поясніть, чому в Литві у зовнішньоекономічній діяльності переважають зв'язки країнами СНД?

Лекція 15. Країни СНД. Соціально-економічна й політична характеристика союзу

1. Мета створення СНД. Країни-члени СНД.

2. Росія як центральна ланка СНД.

3. Роль Білорусі в СНД. Питання про протиріччя в Білорусі.

Основні поняття: ратифікація, претензії, інтеграція, економічне об'єднання, угода.

1. Мета створення СНД. Країни-члени СНД.

8 грудня 1991 р. на зустрічі керівників Білорусі, Росії та України в Біловезькій Пущі було прийнято рішення про створення Співдружності Незалежних Держав - СНД

21 грудня у Алма-Аті до Співдружності приєдналося 11 з 15-ї колишніх республік СРСР. Чотири інші (країни Балтії та Грузія) фактично підтримали цей історичний факт.

Організаційні основи СНД оформлено кількома документами, які називають установчими: Біловезькою угодою про створення СНД, Протоколом до неї, який учасники вирішили рахувати складовою частиною Угоди, і Алма-Атинською декларацією, а також Статутом, який прийнятий 22 січня 1993 р. Угоду про створення Співдружності незалежних держав було ратифіковано Верховною Радою України вже 12 грудня 1991 р. Така швидкість ратифікації зумовлювалася відповідними обставинами, в яких на той час опинилася Україна. Ратифікація цього документа відбувалася з відповідними застереженнями, що унеможлилювали перетворення України на частину нової союзної держави.

Ці застереження мають винятково важливе значення для подальшої політики України та її ролі у СНД. Так, у п. 3 Угоди наголошено, що держави - члени Співдружності, реформуючи розташовані на їхніх територіях угруповання збройних сил колишнього Союзу РСР і створюючи на їхній базі власні збройні сили, співпрацюватимуть у забезпеченні міжнародного миру та безпеки. У п. 6 Угоди читаємо, що кожна з високих Договірних сторін залишає за собою право призупинення або припинення дії цієї Угоди або окремих її статей, повідомивши про це учасників Угоди за рік. Одне із застережень - слово "Співдружність" писати з малої літери.

Проте "застереження" не припинили різне тлумачення Біловезької угоди і не гарантували від можливої небезпеки перетворити Співдружність на державне утворення. Ці тривожні настрої спонукали Верховну Раду України прийняти 20 грудня 1991 р. документ під назвою Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про Співдружність незалежних держав", у якій було наголошено, що мають місце неоднозначні тлумачення як окремих положень Угоди, так і загального її спрямування офіційними колами сторін, що її уклали. Заява акцентувала увагу на статусі України як незалежної держави, суб'єкта міжнародного права.

Важливими є пункти 2 і 3 Заяви, у яких говориться:

- п. 2 "Україна заперечує перетворення Співдружності незалежних держав на державне утворення із своїми органами влади і управління";
- п. 3 "Україна заперечує надання Співдружності незалежних держав статусу суб'єкта міжнародного права".

Не менш важливим є п. 6, який має безпосереднє відношення до сучасних територіальних претензій Росії щодо Криму: кордон між Україною, з одного боку, та Росією і Білорусією - з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження, визначена договором між Україною і Росією 1990 р, лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди чи ні.

Це свідчило про те, що Україна почала виносити висновки з уроків історії. Досить сказати, що в період з 1921 по 1930 р. довільне перекроювання кордонів союзних і автономних республік відбувалося 45 разів: у 1931-1940 р. - 26 разів, 1941-1950 рр. - неодноразово у зв'язку із депортацією і позбавленням державності ряду малих народів. У 1951-1960 рр. кордони переглядалися і змінювалися сім разів, включаючи передачу Криму Україні. У 1961-1970 рр. - п'ять разів. У 1971-1980 рр. - тричі. За оцінкою доктора економічних наук Ю. Шишкова "протягом 60-и років території у когось відбиралися і комусь передавалися близько 100 разів".

З розпадом СРСР територіальні претензії один до одного мали фактично всі союзні республіки, що вже на 1992 р. вилилося майже у 200 вогнищ напруженості і навіть широкомасштабних воєнних дій". Ось чому такий важливий цей пункт Заяви. У зв'язку з цим варто пам'ятати положення Біловезької угоди щодо утворення СНД: взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн - учасниць і недоторканість кордонів, що існують між ними у рамках Співдружності.

Заява стала офіційним тлумаченням Біловезької угоди і зобов'язувала керуватися нею у своїй діяльності Президента України, прем'єр-міністра України, та інші структурні ланки виконавчої влади. Її значення для подальшої позиції України у Співдружності надзвичайно

велике. Саме змістом Заяви керувався Президент України під час переговорів у Алма-Аті, а також під час другої зустрічі у Мінську.

Заява зв'язувала руки Президентів України від необачного підпису якогось документа, який би йшов в розріз із національними інтересами України. Таким чином, паралельна праця у формуванні політики України, Верховної Ради, політичних партій, дали добрий результат. Україна продиктувала іншим членам Співдружності свої умови, які стали на перешкоді Росії перетворити СНД на нове державне утворення, сприяли активізації діяльності України як суб'єкта міжнародних відносин.

Висловлена у застереженнях і Заяві позиція України викликала бурю невдоволення серед певної частини російських політиків і російського суспільства, якими оволоділа ностальгія за минулою величчю Росії. У газетах і журналах з'явилась злива статей з осудженням Біловезької Угоди. Пропагувався погляд, що створення незалежних держав - явище короткочасне, і що невдовзі розпочнеться зворотний процес.

Аналіз підписаних у рамках СНД документів свідчить, що чимало порад було враховано: більшість документів СНД просякнуті ідеєю перетворення СНД на великодержавну структуру, новітню російську імперію. Ось чому такого значення надавалося підготовці проекту Статуту СНД".

Зміст цього документа дає підставу зробити висновок, що у випадку його підписання усіма державами-членами СНД і зобов'язуючого виконання його основних положень, у Євроазіатському регіоні тихо і непомітно, шляхом укладення ряду угод, як радив Сергій Бабурін, відновилася б політико-військова структура, яка у більшій чи меншій мірі нагадувала б Радянський Союз. І якщо цього не сталося, то тільки тому, що до ініційованого Росією процесу реанімації єдиної союзної держави не приєдналася Україна. А без України відновлення Російської імперії на пострадянському просторі (ця думка стала вже аксіомою) неможливе.

Статут СНД прийнято 22 січня 1993 р. і до цього часу не підписано Президентом України і не ратифіковано Верховною Радою. Зі створенням та функціонуванням Співдружності керівництво кожної держави-засновника вбачало вирішення різних завдань, часом протилежних. Якщо Президент та Верховна Рада України у Співдружності вбачали механізм цивілізованого розлучення, то для керівництва Російської Федерації Співдружність та її органи стали важелями інтеграції молодих держав та закріплення російських впливів на їхніх теренах.

Для України були несприйнятливими ряд статей, в тому числі ст. 30, у якій йдеться про "Головне командування Об'єднаних збройних сил", а також ст. 31, у якій констатується, що рада командувачів Прикордонними військами є органом Ради глав держав з питань охорони зовнішніх кордонів держав-членів і забезпечення стабільного положення в них.

Це означає, що Україна, яка не підписала Статут СНД фактично, де-юре не є дійсним членом СНД, а перебуває в СНД на особливому статусі, який впливає із ратифікованої нею Біловезької Угоди разом із застереженнями і заяви, про що йшлося вище. Статут започаткував під виглядом інтеграційних процесів активну політику Росії по збиранню під власне крило втрачених колоній - колишніх республік СРСР.

Рішення про створення органів, які мають реальне значення для функціонування СНД, прийняті в травні 1993 р. Цими органами стали Виконавчий секретаріат, який має організаційно-технічні функції, та Координаційно-консультативний комітет (ККК), що складається із замісників голів урядів, який повинен відповідати за виконання рішень центральних органів. Лише Україна наполягала на наданні ККК тільки координаційних функцій.

Підкреслимо, що до накинених централізованим способом зверху інтеграційне імперських ініціатив Росії у трьох основних сферах - економічній, військовій і політичній - Україна поставилася з належним критицизмом, хоч не обійшлося без прорахунків і вимушених компромісів. Тут слід виділити Договір про створення Економічного союзу, підписаний 24 вересня 1993 р., який став закономірним і об'єктивним підсумком процесів,

що відбуваються в країнах СНД, і заклав основи погодженої стратегії із усунення кризових явищ і реформування усієї економічної сфери СНД. Головною особливістю Договору є те, що він проголошує принцип поваги суверенітету кожної держави і невтручання в справи один одного, поваги прав і свобод людини, незастосування будь-яких видів економічного тиску у відносинах між ними.

Характерно, що паралельно відбувалися намагання здійснити економічне об'єднання країн СНД на більш вузькій основі. Це, зокрема, виявилось у заяві урядів Республіки Білорусь, Російської Федерації та України (липень 1993 р.) про невідкладні заходи щодо поглиблення "економічної інтеграції", що передбачало укладення договору, а також утворення організаційних структур економічної співпраці країн Середньої Азії і Казахстану".

У розвиток положень договору 15 квітня 1994 р. главами держав СНД підписано договір про створення міждержавної асоціації вільної торгівлі, яка у майбутньому передбачає досягнення "прозорості" кордонів.

З розвитком цих договорів 21 жовтня 1994 р. створено Міждержавний економічний комітет (МЕК), до президії якого увійшли віце-прем'єри держав-учасниць СНД. Україна як асоційований член СНД і Економічного союзу також брала участь у роботі МЕК.

Україна після ратифікації Верховною Радою 24 жовтня 1995 р., підписаної Л. Кучмою, Угоди про приєднання до Євразійського об'єднання вугілля та металу (ЄОВМ), стала членом цієї організації.

Характеризуючи адміністративну суть цієї нової структури, І. Юхновський зазначає, що Об'єднання - юридична особа зі своїм балансом, розрахунковим рахунком. Органи управління: Колегія, яка затверджує квоти на виробництво та зовнішню торгівлю; Генеральний комітет, який приймає рішення 2/3 голосів і це рішення є обов'язковим для суб'єктів ЄОВМ; Арбітражна, Контрольна комісії - робочі органи (основна організуюча і виконавча сила). Усі вони розміщуються в Москві.

У будь-якому випадку, зроблені Верховною Радою під час ухвалення цього рішення застереження дозволять, в разі необхідності, захистити національні інтереси України".

Необхідно підкреслити, що статус асоційованого члена в Економічному союзі був вигідний для України, оскільки давав право брати участь у нарадах і не зобов'язував підписувати документи, які суперечили законам та національним інтересам України. Під впливом ілюзій про можливість рівноправних партнерських відносин з Росією і рівноправної взаємовигідної активної участі в СНД Президент України підписав угоду про міждержавний економічний комітет (МЕК), що внесло суперечність і плутанину відносно позиції України в цьому питанні. З другого боку, цей вимушений компроміс на деякий час зняв напругу в українсько-російських відносинах, що ускладнилися у зв'язку із проблемою розподілу ЧФ і невирішеним питанням про його базування.

Не обійшлося без складностей у відносинах України із СНД (хоч правильніше було б сказати - із Росією) і у військовій сфері. 15 травня 1992 р. у Ташкенті в рамках СНД підписано договір про колективну безпеку. Незважаючи на тиск, Україна не поставила підпис під цим документом.

2. Росія як центральна ланка СНД.

Російська Федерація оголосила себе і була визнаною правонаступницею СРСР у багатьох міжнародних організаціях. Головний архітектор та ідеолог СНД та низки інших політичних, економічних та військових організацій на теренах колишнього СРСР.

Для членства в Організації Об'єднаних націй, після зруйнування СРСР, Російська Федерація скористалася фактом першочергового членства СРСР в ООН від 24 жовтня 1945 року та підтримкою новостворених на колишній території СРСР держав. 24 грудня 1991 року тодішній Президент Російської Федерації Борис Єльцин звернувся з листом до Генерального секретаря ООН, у якому вказав, що Російська Федерація, за підтримки 11 країн — членів Співдружності Незалежних Держав, продовжить членство СРСР у Раді Безпеки та в усіх інших органах ООН.

На думку верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами НАТО в Європі, генерала Філіпа Брідлава Росія використовує механізм створення зони «замороженого конфлікту» для того, щоб не допустити ту чи іншу країну на сході Європи до зближення із Заходом. Він зокрема зазначив, що внаслідок окупації Криму Росією, альянс уже не сприймає її як партнера.

Проте російське керівництво добре усвідомлювало, що без інтеграції усіх держав-членів СНД у військовій сфері відновити єдиний державний організм буде неможливо. 20 липня 1994 р. РКБ прийняла Концепцію колективної безпеки, яку підписали міністри закордонних справ і міністри оборони країн-учасниць. У забезпеченні колективної безпеки країн-учасниць важлива роль відводиться спільній (об'єднаній) системі ППО.

Продовження діалогу відбулося на початку лютого 1995 р. в Алма-Аті. Саме тут 10 лютого підписано відому Алма-Атінську угоду про створення об'єднаної оборони (а не єдиної, - як передбачала Росія) системи протиповітряної оборони (ОСППО) держав-учасниць СНД. У Москві на чолі з командувачем ППО Росії створено Координаційний комітет ППО, який і мусить опікуватися співпрацею військ ППО країн СНД. До цієї Угоди приєдналась і Україна.

Міністр оборони України Валерій Шмаров підписав Угоду, зробивши застереження - "із врахуванням національного законодавства України". Фактично, це застереження має формальний характер, оскільки Угода передбачає, що координація дій сил і засобів об'єднаної ППО повинна здійснюватися із центрального КП ППО Росії. Поставлений під Угодою підпис міністра оборони В. Шмарова вніс певну суперечність у позицію України щодо інтеграційних процесів у військовій справі.

У 1995 р. як в Україні, так і в Росії активізувалися дискусії з приводу вступу України повноправним членом до Міжпарламентської асамблеї СНД. Такого не було дотепер у нашому парламенті: 12 разів протягом неповних 3-х місяців кінця 1995 р. комуно-соціалісти з допомогою свого керівництва у Верховній Раді намагалися проштовхнути приєднання до угоди про Міжпарламентську асамблею СНД.

Угоду щодо МПА підписано 27 березня 1992 р. керівниками парламентів 7 країн СНД. Пізніше до неї приєдналися ще 3 країни. Україна бере участь у роботі МПА у ролі спостерігача. Документи МПА (угода, регламент, положення про секретаріат) визначають її як консультативно-дорадчий інститут. Діяльність МПА організовується Радою асамблеї, до якої входять керівники парламентських делегацій.

Експерти одностайні: співробітництво України з МПА потрібне для того, щоб пояснити країнам СНД свою позицію, вплинути на прийняття рішень. Україні доцільно мати в ній статус спостерігача.

Однак проблема вступу України, а точніше - зміни статусу спостерігача на повне входження до МПА СНД - виходить за межі двосторонніх відносин і не завжди кореспондується зі статусом Української держави як позаблокової. Виникає і ряд інших питань, в тому числі й збереження незалежності України.

Небезпека вступу Верховної Ради України у Міжпарламентську асамблею (МПА) СНД полягала в тому, що згідно з новим статутним документом Міжпарламентської асамблеї - Конвенції, яка підписана 24 травня 1995 року президентами країн СНД (Молдова, Туркменістан, Узбекистан і Україна від підписання документа утрималися), МПА фактично перетворюється на наддержавний орган. А якщо врахувати погляди російської Держави на перспективу МПА, то вступ України у цю організацію стає подвійно небезпечним. У документі, що має назву "Про подальший розвиток Міжпарламентської асамблеї", Держдума постановила, що функції МПА СНД необхідно розширити до Євразійського парламенту, а тому пропонується, щоб на засіданні цього парламенту рішення приймалися кваліфікованою або простою більшістю голосів.

Міжпарламентська асамблея не є органом СНД, і вона сама не вважає себе такою. Угода від 27 березня 1992 р. визначає асамблею як постійний інститут "держав-членів СНД",

а не Співдружності в цілому. Підкреслимо, що Угоду підписали 7 членів СНД (Молдова і Туркменістан були відсутні на зустрічі; Азербайджан та Україна виступили спостерігачами).

Не досягнуто консенсусу при розгляді положення про прапор і емблему Співдружності. Головним опонентом тих, хто запропонував обговорення атрибутики СНД, знову ж таки виступила Україна. Аргументи нашої делегації виглядали переконливо. У відповідності з національним законодавством Україна не розглядає СНД як суб'єкт міжнародного права і виступає проти перетворення її на наддержавну структуру конфедеративного чи федеративного характеру. Україна вважає Співдружність як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, який доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між учасниками СНД. Тому прийняття Положення про прапор і емблему Співдружності означає визнання де-факто СНД як міжнародної організації і суперечить діючому законодавству Української держави.

Україна не підтримує ідеї створення військового блоку СНД, а відповідно не підписала 15 травня 1992 р. в Ташкенті Договір про колективну безпеку (Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Узбекистан). Договір передбачає утворення Ради колективної безпеки в складі керівників держав-учасників і Головнокомандувача Об'єднаними Силами СНД. Створення членами СНД поруч з Радою глав держав ще одного колективного органу неминуче підніме питання про розмежування їхніх повноважень, а таке розмежування може бути проведене на підставі консенсусу. Ще більш незрозумілим є участь в новому органі Головнокомандувача Об'єднаними Збройними Силами СНД, оскільки він підпорядковується Раді глав держав.

3. Роль Білорусі в СНД. Питання про протиріччя в Білорусі.

Яка ж позиція України стосовно інтеграції в СНД і які чинники визначають її політику? Коли утворювалося СНД Україна вбачала в ньому механізм цивілізованого розлучення республік колишнього Радянського Союзу. Завдяки СНД вдалося вирішити деякі з питань цивілізованого розлучення, хоча багато з них залишилися ще й досі - власність СРСР за кордоном, активи й пасиви, діамантовий фонд тощо. Складною залишається й проблема поділу та базування Чорноморського флоту. Забезпечення національних інтересів України вимагає не лише ретельного опрацювання та дотримання концептуальних засад участі України в СНД, основою яких є відповідні рішення Верховної Ради.

Важливого значення набуває необхідність їх практичної реалізації у повсякденній діяльності СНД. Це особливо важливо. Адже за період існування СНД до жовтня 1995 р. було проведено 17 засідань Ради глав держав і 18 засідань Ради глав урядів, на яких розглянуто близько 600 багатосторонніх документів. Україна підписала близько 400 документів. За свідченням білоруських експертів, реальні практичні наслідки має менш ніж кожний третій підписаний документ, всі інші просто не дієві. При цьому слід виходити з того, що позиція України щодо Співдружності має бути активною, гнучкою та прагматичною. "... Україна виступає і буде виступати за те, щоб у рамках СНД уклалися такі угоди, які дійсно відповідали б національним інтересам практично всіх держав-учасниць", - підкреслює Г. Удовенко". Ось чому, виходячи з реальної ситуації, відповідно до програми діяльності Кабінету Міністрів, два зовнішні відомства - Міністерство закордонних справ і Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі розробили Концепцію розвитку відносин України з країнами СНД".

Цей документ було підготовлено до винесення на розгляд Верховною Радою. На країни СНД припадає більш як 65 % всього зовнішньоторговельного обороту України (експорт - понад 55, імпорт - близько 75 %). Тому в концепції стверджується, що створення ефективних умов торговельно-економічних зв'язків у відносинах з цими країнами для забезпечення доступу до ресурсів та ринків збуту країн СНД, а також залучення інвестицій і ресурсів для реформування економіки України є необхідним чинником стабілізації вітчизняного виробництва.

Звідси й потреба участі України в діяльності Економічного Союзу (відповідно до статусу асоційованого членства) з приділенням основної уваги формуванню зони вільної торгівлі, розвитку взаємовигідної кооперації, співпраці щодо створення об'єктів у третіх країнах, підвищенню конкурентоздатності продукції на ринках цих країн, спільних підприємств, фінансово-промислових груп. Україна, стверджується в концепції, у ставленні до СНД виходить насамперед з економічної доцільності існування Співдружності.

Розвиток економічного співробітництва з країнами СНД має сприяти зупиненню спаду вітчизняного виробництва, виграшу в часі для проведення структурної перебудови економіки і входженню у світовий розподіл праці. Користуючись застереженнями та заявами Верховної Ради 1991 р. з приводу створення Співдружності Незалежних Держав, Україна заперечувала проти надання СНД статусу об'єкта міжнародного права, а її органам - наднаціональних функцій, а також уникатиме участі в інституціоналізації Співдружності, перетворенні її на наддержавну структуру конфедеративного чи федеративного характеру.

Україна виступає за впровадження у відносинах з країнами СНД режиму вільної торгівлі на основі Угоди про створення зони вільної торгівлі від 15 квітня 1994 р. без будь-яких вилучень тарифного чи нетарифного характеру, вбачаючи в цьому передумову подальшої економічної інтеграції, наприклад, створення на терені СНД Митного союзу. Україна однією з перших ратифікувала Угоду про сприяння розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць СНД, укладеної у грудні 1993 р., якою передбачене взаємне незастосування ввізного та вивізного мита, податків, акцизів й кількісних обмежень щодо товарів, які поставляються кооперацією.

9 травня 2018 року президент України Петро Порошенко заявив, що підписав указ про відкликання представників країни з усіх статутних органів СНД та фактично з 19 травня 2018 року Україна вийшла з даної структури. У серпні представництво України при СНД було закрито.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть мету створення СНД?
2. Охарактеризуйте вплив СНД на розвиток пострадянських країн?
3. Поясніть, чому Україна припинила свою співпрацю з СНД?

СЕМЕСТР 2

Лекція 1. Країни Закавказзя – особливості регіону в сучасному світі.

1. Грузія: основні характеристики, соціально-економічний розвиток. Невизнані республіки. Абхазія й Північна Осетія.

2. Вірменія: історико-культурне минуле й особливості розвитку країни. Спірні території, карабаський конфлікт.

3. Азербайджан: соціально-економічний розвиток, культура, мова й релігія. Карабаський конфлікт.

Основні поняття: розвиток, спірні території, культура, мова, релігія, конфлікт.

1. Грузія: основні характеристики, соціально-економічний розвиток. Невизнані республіки. Абхазія й Північна Осетія.

Загальні відомості про країни

До країн Закавказзя належать Азербайджан, Вірменія (вірм. Айастан) та Грузія (груз. Сакартвело), що знаходяться між Чорним та Каспійським морями і мають вигідне географічне положення. Вихід до морів сприяє розвитку економічних взаємозв'язків. Порти

Чорного моря традиційно поєднують країни Закавказзя з Україною і Туреччиною, а порти Каспійського моря — з країнами Центральної Азії та Російським Поволжям.

Для країн Закавказзя характерне складне політико-географічне положення, адже вони межують з країнами, в яких постійно відбуваються збройні конфлікти або сутички (Афганістан, Ірак, Чечня). Та і в самих країнах Закавказзя наявні невирішені політичні (або військові) суперечки, зокрема в Абхазії, Ланкійській ущелині (Грузія), Нагірному Карабаху (Азербайджан) тощо.

Природні умови і ресурси

Природа Закавказзя надзвичайно різноманітна й контрастна, понад 2/3 території займають складні гірські ландшафти.

Рельєф. Країни Закавказзя розміщені в гірських системах Великого і Малого Кавказу, високого Вірменського нагір'я. На півночі простягаються гори Великого Кавказу з висотами до 4500—5000 м над рівнем моря. У їх верхніх частинах знаходиться 786 льодовиків загальною площею 556 км². Хребти Великого Кавказу відзначаються альпійськими формами рельєфу і карстом, у результаті якого утворилися Новоафонська печера (довжиною 3,3 км, площею понад 50 тис. м²) і Сатаплія тощо. Гори Малого Кавказу менші за висотою, сформовані з численних хребтів і вулканічних нагір'їв із конусами згаслих вулканів. Територія регіону відзначається високою сейсмічністю, у деяких гірських районах (особливо у східних) виникають землетруси силою до 5—7 балів. На заході Грузії розташована заболочена Колхідська низовина, в Азербайджані між хребтами Великого і Малого Кавказу розкинулася велика Кура-Араксинська низовина.

Клімат. Країни Закавказзя розташовані переважно у зоні субтропіків, у горах клімат переходить від субтропічного до помірно континентального. Середня температура січня становить від +3° С (Колхіда) до -16° С (у горах), середня температура липня +23°...+25° С (у горах — до +6° С). У субтропіках, на які впливає Чорне море, літо вологе й тепле (+22°...+24° С), зими м'які (+4°...+7° С). Середня кількість опадів змінюється від 2000 мм в Аджарії та 1500 мм у високогір'ях Великого Кавказу до менш 200 мм на Апшеронському п-ові та передгір'ях Великого Кавказу.

Ріки й озера. У країнах Закавказзя нараховується майже 26 тис. річок, більшість з яких використовують для виробництва енергії та зрошення. У передгір'ях на екосистему впливають підземні води. Найбільшими ріками є Ріоні, Інгури, Арагві, Аракс, Іорі, Раздан. Ріка Кура (довжиною 1364 км) починається у горах на півночі Туреччини, потім перетинає південну та східну Грузію і на території Азербайджану впадає в Каспійське море. На Курі побудоване велике Мінгечевірське водосховище (605 км²). Озера в країнах Закавказзя нечисленні. Найбільшими з них є Паравані (37,5 км²) й Табацкурі (14,2 км²) в Грузії; Хаджикабюль (16 км²) і Бєюкшор (10 км²) в Азербайджані. У Вірменії знаходиться найбільше озеро на Кавказі — Севан (площа 1200 км², глибина до 83 м), що розташоване на Вірменському нагір'ї на висоті 1900 м. Всесвітньо відомими є численні термальні та холодні мінеральні джерела, зокрема Боржо-мі, Арзні, Цхалтубо, Джермук та ін.

Мінеральні ресурси. Мінерально-сировинна база країн Закавказзя небагата. Паливні ресурси представлені нафтою (Каспійське море, Апшеронський п-ов та Кура-Араксинська низовина), газом (Карадаг), бурим (Ахалціхе) і кам'яним вугіллям (Ткварчелі і Ткібулі). Серед рудних ресурсів відзначаються поклади залізних (Дашкестан), марганцевих (Чіатура), мідно-молібденових (Алаверді, Мадеудеї, Кафан), поліметалевих (в Азербайджані та Грузії) руд, а також алюмінієвої сировини — алуніти (Азербайджан) та ніфеліни (Вірменія). Наявні потужні запаси кам'яної солі (Нахічевань), баритів (Кутаїсі), будівельної сировини (туфи, мармур, пемза тощо).

Рослинні і тваринні ресурси. Ліси Закавказзя ростуть переважно у горах (середня лісистість — 21 %). Вони представлені у нижньому поясі (до 1000—1200 м) широколистяними породами (дуб, граб, каштан, клен, бук тощо), у верхньому поясі (до 2300—2400 м) поширені ялина, пихта, сосна. Субальпійські й альпійські луки

характеризуються пишним високотрав'ям, кам'яними розсипами, виступами скель та льодовиків. На Чорноморському узбережжі рослинність переважно культурна.

Різноманітним є тваринний світ. У лісах водяться кавказький олень, косуля, кабан, заєць-русак, білка, бурий ведмідь, вовк, шакал, рись, лісовий кіт тощо, багато видів птахів.

Рекреаційні ресурси. Гірське повітря регіону у поєднанні із субтропічним кліматом, морським узбережжям, гірськими мальовничими озерами та ріками створюють привабливі природні умови для рекреаційних потреб, особливо для оздоровлення. У Грузії з метою охорони природних об'єктів створено Тбіліський національний парк, 17 заповідників і 6 заказників, у яких особливе місце посідає охорона природних насаджень реліктових порід. В Азербайджані знаходяться 7 заповідників, у Вірменії — Севанський національний парк і 6 заповідників.

Населення

Тисячолітня історія заселення й освоєння Закавказького краю, складні природні умови спричинили його етнічну, лінгвістичну та конфесійну різноманітність.

Чисельність населення. Мови. Населення країн Закавказзя нечисленне: тут мешкають 15,6 млн. осіб, найменша за кількістю населення країна — Вірменія 2,98 млн., найбільша — Азербайджан 7,91 млн. У Грузії проживає 4,67 млн. осіб.

Мови цих країн належать до трьох мовних сімей: грузинська — до картвельської групи кавказьких мов (має давнє алфавітне письмо), азербайджанська — до тюркських мов (близька до турецької і туркменської), вірменська — до індоєвропейської мовної сім'ї. Поширеною є також російська мова.

Демографічні особливості. Демографічна ситуація в країнах Закавказзя нині несприятлива, особливо в Грузії та Вірменії, де переважає від'ємний приріст населення (0,35 % в Грузії, 0,25 % у Вірменії), лише в Азербайджані він позитивний — 0,59 % (2004). Вікову групу до 15 років становлять 25 % населення, групу від 15 до 65 років — 65 %, старші 65 років — 10 %. Очікувана тривалість життя становила для чоловіків 60,4 року, для жінок — 68,8 року.

Національний і релігійний склад. Закавказзя є багатонаціональним регіоном. Представники місцевих національностей та народностей становлять понад 70% населення. У Вірменії етнічними мешканцями є 93 % громадян, до меншин належать курди, росіяни, єзиди. Внаслідок етнічних конфліктів 1989—1993 рр. майже всі азербайджанці залишили країну, а 200 тис. вірмен з території Азербайджану переселилися до Вірменії. В Азербайджані 82 % населення є азербайджанцями, тут також мешкають росіяни (до 200 тис. осіб), лезгинські народи (170 тис.), українці, татари, курди, аварці, євреї, турки, грузини тощо. Грузія є багатоетнічною державою, в ній грузини становлять 70 % населення. Із національних меншин (майже 80 національностей) представлені вірмени (8 %), росіяни (6 %), азербайджанці (5,7 %), осетини (3 %), абхази (1,7 %) тощо.

Грузія та Вірменія є християнськими, а Азербайджан — ісламською державами. Більшість віруючих грузинів (65 %) належить до Грузинської автокефальної православної церкви. Вважається, що Вірменія була першою країною в світі, яка у 301 р. прийняла християнство як державну релігію. Вірменську апостольську церкву очолює католикос усіх вірмен, резиденція якого з 1441 р. знаходиться в Ечміадзіні. Більшість мусульман Азербайджану (70 %) — шиїти, решта — суніти. В країні також є християнські (здебільшого православні), іудейська та інші конфесії.

Розміщення населення. Закавказзя належить до густо-заселених районів. У лісових долинах і передгір'ях, на рівнинах густота населення сягає від 50 до 150 осіб/км², у Причорноморській смузі та на південному узбережжі Каспійського моря — 200 осіб/км², у сухих степах і на високогірних територіях — 25 та менше осіб/км². Середня густота населення країн регіону становить 96 осіб/км².

У Закавказзі відбувається інтенсивне збільшення кількості міст і міського населення (в Азербайджані — 56 %, у Вірменії — 64 %, в Грузії — 58 %). Тут знаходиться понад 200 міст, серед яких три міста мають більше мільйона жителів: Баку (3,2 млн. осіб), Тбілісі (1,3 млн.), Єреван (1,2 млн.). Великих і середніх міст мало.

Трудові ресурси. Країни Закавказзя мають надлишкові трудові ресурси. З-понад 16 млн. жителів на працездатне населення припадає 8,59 млн. осіб (2004). Для усіх країн регіону характерний високий рівень безробіття (в Азербайджані — 1,2 %, у Вірменії — 30 %, в Грузії — 17 %). Багато азербайджанців, вірмен та грузинів працюють у Росії, Україні, Казахстані у сфері торгівлі та нафтогазовому секторі. В Азербайджані більшість населення зайнята у сферах обслуговування (52 %), промисловості (7 %) і сільському господарстві (41 %). У Вірменії домінує сільське господарство (45 %), розвинута сфера обслуговування (30 %) та промисловість (25 %). У Грузії на сільське господарство та сферу обслуговування припадає по 40 %, на промисловість — 20 %.

Характеристика господарства

За радянських часів у Закавказзі сформувався розвинутий господарський комплекс, який охоплює галузі важкої і легкої промисловості, сільськогосподарське виробництво, курортно-рекреаційне господарство.

Сучасний стан економіки. Після розпаду СРСР в країнах Закавказзя розпочалася затяжна економічна криза. Так, промисловість Грузії в 1992 р. скоротилася на 40 %, інфляція на рік становила 8500 %, у 1994 р. багато галузей економіки, наприклад лісове господарство й будівництво, практично припинили своє існування. В Азербайджані за період з 1991 до 1995 року виробництво скоротилося на 60 %. У Вірменії після розпаду СРСР більшість промислових підприємств перестала функціонувати, оскільки вони обслуговували його військово-промисловий комплекс.

Нині країни переживають складний етап переходу до ринкової економіки, основою якого є стабілізація фінансової сфери, масова приватизація, залучення іноземних інвестицій та кредитів МВФ. У Грузії швидко збільшується кількість малих та середніх приватних підприємств, що активно функціонують у сферах послуг, транспорту, будівництва та харчової промисловості. Приватний сектор забезпечує понад 50 % ВВП. Прискорилися темпи приватизації (нині у приватному секторі виробляється 70 % товарів). В Азербайджані з другої половини 90-х років збільшилися капіталовкладення у різні галузі економіки. За період з 1996 по 2000 рік іноземні інвестиції становили понад 5 млрд. дол., з яких до 50 % коштів надходять на розвиток машинобудування, засобів зв'язку, у харчову промисловість, сферу послуг. Важливим для азербайджанських економічних перетворень стало прийняття закону про земельну реформу, який запровадив приватну власність на землю для громадян країни. Наприкінці 90-х років було ліквідовано понад 1300 колгоспів і радгоспів, створено майже 35 тис. фермерських господарств. Нині відбувається приватизація середніх і великих промислових підприємств та важливих об'єктів стратегічного значення (у галузях металургії, машинобудування, паливної, нафтохімічної промисловості). У Вірменії порівняно з піком економічної кризи в 1994 р. нині дещо зросли обсяги промислової продукції, швидкими темпами розпочато приватизацію сільськогосподарських угідь; більшість малих та середніх промислових підприємств приватизовано. У країнах Закавказзя значною є частка тіньової економіки — до 25 % ВВП.

У 2004 р. ВВП в Азербайджані становив 30,01 млрд. дол. (на душу населення — 3800 дол.), у Вірменії — 13,65 млрд. дол. (на душу населення — 4600 дол.), в Грузії — 14,45 млрд. дол. (на душу населення — 3100 дол.).

Загальна характеристика промисловості. Провідне місце у структурі промисловості посідають галузі важкої індустрії (3/4 сукупного ВВП).

Паливно-енергетичний комплекс. Він базується на власному й частково довізному паливі. Родовища нафти розробляють на Каспії (Нафтові Каміні), Апшероні, у Кура-Араксинській низовині в Азербайджані, який щороку видобуває майже 9 млн. т нафти.

Поблизу Баку знаходяться поклади природного газу (6 млрд. м³), в Грузії — коксівного вугілля. Загальне виробництво електроенергії становить 30,74 млрд. кВтгод. В енергобалансі Вірменії та Азербайджану переважають ТЕС, і тільки в Грузії 79% електроенергії виробляють на ГЕС. У 1979 р. у Вірменії поблизу Єревана було побудовано атомну електростанцію з двома енергоблоками, що цілком задовольняла потреби республіки в електроенергії, але після Спітакського землетрусу Мецаморську АЕС 1989 р. було законсервовано і тільки в 1995 р. знову запущено (нині вона виробляє 32% електроенергії в країні).

Металургія. Чорна металургія країн Закавказзя базується на власній сировині, її виробнича структура охоплює видобуток і збагачення залізної руди (Азербайджан, частково Вірменія), марганцевої руди (Грузія), виробництво чавуну, сталі, прокат сталевих труб (Грузія). Кольорова металургія представлена мідною (Алаверді) й алюмінієвою (Сумгаїт, Канакер) промисловістю, виробництвом благородних металів.

Машинобудування. Розвиваються галузі транспортного машинобудування, зокрема суднобудування (Баку, Батумі, Поті), випуску автомобілів (Кутаїсі, Єреван), магістральних електровозів (Тбілісі); виробництва устаткування для нафтової, хімічної, харчової й легкої промисловості (Баку, Єреван, Сумгаїт, Тбілісі, Кутаїсі), електротехнічна промисловість (виробництво холодильників, кондиціонерів тощо); електронна промисловість і сільськогосподарське машинобудування.

Хімічна промисловість. Нафтопереробна й нафтохімічна промисловість зосереджені в Баку. Шляхом глибокої переробки нафти отримують різноманітні високоякісні мастила. Продукти нафтохімії (Баку, Сумгаїт) та природного газу (Єреван, Ванадзор) стали основою хімії органічного синтезу, що виробляє ацетилен, хімічні волокна, плівку, синтетичний каучук, добрива, отрутохімікати для сільського господарства. Шинне виробництво функціонує в Єревані та Сумгаїті.

Легка промисловість. Вона сформувалася на власній сировині і представлена бавовняним виробництвом (Баку, Гянджа, Мінгечевір, Гюмрі), вовняною (Баку, Тбілісі), килимовою (Гянджа), шовковою (Кутаїсі, Тбілісі, Ханкенді), трикотажною та швейною промисловістю (Тбілісі, Баку, Єреван, Нахчиван), ограненням діамантів (Вірменія).

Харчова промисловість. Її основою є цінні і такі, що вирощуються тільки у Закавказзі, продукти землеробства субтропічного поясу. Для цієї галузі характерні виробництво тунгової олії, плодоовочевих консервів, тютюну, мінеральних вод тощо, первинна обробка чаю. У Грузії та Вірменії традиційним є виготовлення вино-коньячних виробів.

Сільське господарство. Закавказзя є одним із найдавніших районів зрошуваного землеробства. Нині іригаційною мережею охоплено 2 млн. га земель. Майже 60 % сільськогосподарських угідь займають пасовища й сіножаті, менше 33 % — рілля, а 8 % — багатолітні насадження.

Рослинництво. Воно є провідною галуззю сільського господарства країн Закавказзя. На Колхідській низовині й у Ленкорані розміщені основні плантації чаю (середньорічний збір чайного листу досягає 600 тис. т). Найбільшими районами виноградарства й виноробства є Кахетія, Картлі, Імеретія, Араратська долина, а останнім часом й Азербайджан. У вологих субтропіках культивують цитрусові (лимони, мандарини, апельсини, фейхоа), тунг, благородний лавр. У сухих субтропіках вирощують персики, гранати, інжир, яблука, груші, сливи, горіхи і відправляють їх на промислову переробку. В Азербайджані, на Кура-Араксинській низовині, вирощують бавовну. Цінні сорти тютюну, а також ефіроолійні культури (герань, шафран) культивують в Абхазії, Аджарії та у Західній Грузії. На Апшеронському п-ові збирають маслини. Із зернових переважають пшениця, кукурудза та ячмінь.

Тваринництво. Його розвиток стримується обмеженістю кормових ресурсів. Провідними галузями тваринництва є розведення великої рогатої худоби (понад 2,5 млн. голів) та вівчарство (майже 5,4 млн.), що зосереджені у гірських і передгірських районах.

Розвиваються птахівництво та свинарство (крім Азербайджану), а у деяких районах Закавказзя — шовківництво і бджільництво.

Транспорт. Для країн Закавказзя актуальні певні транспортні проблеми, зокрема гірський рельєф зумовлює невисоку пропускну здатність окремих магістралей, а деякі території і нині певною мірою транспортно ізольовані.

Основним видом транспорту є залізничний (понад 2 км на 100 км²). Експлуатаційна довжина залізниць становить 5414 км, з яких 3718 км електрифіковані. Майже третина залізничних шляхів застаріла і потребує реконструкції, тому на численних ділянках швидкість руху потягів обмежена. Головна залізнична магістраль перетинає регіон у широтному напрямку (Баку — Тбілісі — Поті). Потужними залізничними вузлами є столичні міста, а також Кутаїсі, Євлах, Гянджа, Ванадзор та ін.

Швидкими темпами розвивається автомобільний транспорт. Загальна протяжність автомобільних шляхів сягає 56,6 тис. км, з них 52,9 тис. км — з твердим покриттям.

Автопарк пасажирських машин нараховує понад 700 тис. одиниць, вантажних — до 170 тис. Нині більше 60% доріг потребують ремонту та реконструкції. Найважливішими автотранспортними магістралями є Баку — Гянджа — Тбілісі — Поті і дорога вздовж узбережжя Чорного моря. Головні Кавказький хребет перетинають Військово-Грузинська (історична назва автомобільної дороги Владикавказ — Тбілісі, довжиною 208 км) та Військово-Осетинська (прокладена в 1897 р. між ст. Даргкох у Північній Осетії та Кутаїсі; довжина — 275 км) дороги.

У зовнішньоекономічних зв'язках важливу роль відіграє морський транспорт. Найбільшим за вантажооборотом портом є Бакинський, який має 17 причалів (5 призначені для транспортування сирої нафти й нафтопродуктів, 10 — для перевезення лісу та інших вантажів, 2 — пасажирські) і може обслуговувати судна вантажопідйомністю до 12 тис. т. У Грузії 175 торгових суден мають тоннажність 855,9 тис. бр.-реєстр. т, в Азербайджані нараховується 81 судно загальною тоннажністю 253,0 тис. Між Баку і туркменським містом Туркменбаші функціонує морський пором.

У Закавказзі розвинута система газопроводів (2580 км) і нафтопроводів (1500 км). Нафтопровід Баку — Батумі було побудовано ще в 1907 р. (на той час був найбільшим у світі).

Зовнішня торгівля. Розпад єдиного економічного простору СРСР зумовив істотні зміни у торговій орієнтації країн Закавказзя. В експорті Азербайджану (3,1 млрд. дол.) переважають нафта й газ, продукція хімічної, текстильної промисловості, обладнання для видобутку нафти. Експорт Вірменії (850,5 млн. дол.) охоплює алмази, брукс металів, машини та обладнання, ковдри, мідну руду. Грузія експортує (909,4 млн. дол.) цитрусові, чай, вино, машини та обладнання, метали, вироби текстильної промисловості, хімікати тощо. Імпортують (в Азербайджані на 3,62 млрд. дол., у Вірменії — на 1,3 млрд., у Грузії — на 1,806 млрд.) переважно машини та обладнання, продовольчі товари тощо.

Основними зовнішньоторговельними партнерами країн Закавказзя є Росія, США, Туреччина, Іран, Туркменістан тощо. Україна з Азербайджаном і Грузією входять до ГУУАМ. У 2004 р. торгівля з Азербайджаном становила 0,95% (224,5 млн. дол.), з Грузією — 0,7% (165,9 млн. дол.), з Вірменією — лише 0,3% (78,8 млн. дол.) від загального торговельного обігу України з країнами СНД.

Культура Закавказзя є синтезом близькосхідних, європейських і місцевих традицій архітектури, музики, танців і фольклору.

Освіта. Нині у країнах Закавказзя більшість дітей віком від 6 до 17 років відвідують школи, в яких навчання ведеться переважно державною мовою. У Грузії нараховується 26 державних (з них 8 університетів) і 209 приватних ВНЗ, зокрема Тбіліський державний університет ім. І. Джавахішвілі (1918). В Азербайджані функціонують майже 50 ВНЗ, найбільшим з яких є Азербайджанський державний університет ім. Расулзаде (1919). У Вірменії існують 18 державних та 40 приватних ВНЗ, більшість з яких знаходяться в Єревані, зокрема Єреванський державний університет (1920).

Культура і мистецтво.

В Грузії декоративно-прикладне мистецтво представлене вишивками, виробами з металу, шкіри, вовни, кераміки. Грузинська драматургія за-родилася у середині XIX ст., і нині в країні нараховується понад 30 театрів. Виникненню грузинської народної музики понад 1500 років тому сприяли східні та західні впливи. Як правило, в Грузії співають чоловіки, а типова грузинська пісня виконується в три голоси. У країні нараховується понад 110 музеїв, зокрема в Тбілісі знаходяться Державний музей Грузії, Музей мистецтв, Національна картинна галерея, Музей сучасного образотворчого мистецтва, Музей грузинської літератури, Тбіліський історичний музей; в Кутаїсі — Історико-етнографічний музей та ін. Найбільшими бібліотеками Грузії є Національна бібліотека (1846) з фондом понад 7 млн. одиниць та бібліотека Тбіліського університету. Грузія славиться своєю національною кухнею та гостинністю.

В Азербайджані збереглися художні ремесла: різьблення по каменю, керамічний декор, виготовлення мініатюр, каліграфічне та художнє оформлення рукописів, художня обробка металів (у т. ч. зброї), вишивання килимів. Театр з'явився лише у середині XIX ст. До ісламських архітектурних пам'яток належать мечеті, мінарети, мавзолеї, караван-сараї (постоялі двори) й медресе (мусульманські школи), а також фортеці. В Баку знаходяться 28 музеїв, зокрема Музей мистецтв, Картинна галерея Азербайджану, Музей килимів та ін.

У Вірменії театральне мистецтво виникло приблизно у I ст. до н. е. У столиці розташовані найбільші музеї — Державний історичний музей, Музей історії міста Єревана, Картинна галерея, Музей сучасного мистецтва, Музей російського мистецтва та ін.; в Сардарабаді — Музей етнографії та фольклору; в Ечміадзіні — Музей релігійного мистецтва. Національна бібліотека Вірменії нараховує понад 6 млн. друкованих видань, великими також є бібліотека Академії наук Вірменії та бібліотека Єреванського університету. В Єревані знаходиться найбільше у світі сховище давніх рукописів — Матенадаран, у колекції якого зберігаються майже 20 тис. давніх і середньовічних книг та рукописів.

Відомі країни своїми культурно-історичними пам'ятками, зокрема в Азербайджані знаходяться давня фортеця Ічері-Шехер, мінарет Синик-Кала (XI ст.), Дівоча вежа, Баїловські камені (XIII ст., Баку), в Гянджі — культовий комплекс Гей-Імам (XIV—XVII ст.), Джума-мечеть (XVII ст.); у Вірменії — Гарні (давньовірменська фортеця, резиденція царів II ст. до н. е.), античний храм I ст. н. е., монастирський комплекс Мармашен (X—XIII ст.), церкви Катогіке (XIII ст.) та Зоравар (XVII—XVIII ст.), в Ечміадзіні — храми Ріпсиме (618) та Гаяне (630); у Грузії — Єіонський собор (V ст.), монастир св. Давида (VI ст.), руїни цитаделі Нарікала, храм Метехі (1278—1293 рр.), замок-фортеця Анаурі, Гелатський монастир (Тбілісі, XII ст.).

Рекреація і туризм. Країни Закавказзя приваблюють туристів теплими морями з їх пляжами, вертикальною природною поясною (від вологих субтропіків до вічних снігів та льодовиків), цілющими мінеральними водами, етноконфесійним різноманіттям, давньою історією народів.

Гру́зія, Георгія або Сакартвело (груз. საქართველო МФА: [sakʰɑrtʰvɛlɔ], Сакартв́ело) — держава у Східній Європі, на південно-східному узбережжі Чорного моря. Розташована на перехресті Європи й Азії. Має спільні кордони з такими країнами: на півночі — Росія, на півдні — Туреччина і Вірменія, на сході — Азербайджан. Грузія є членом Ради Європи, Євроконтролю, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, і Організації за демократію та економічний розвиток.

Столиця і найбільше місто — Тбілісі. Грузія займає територію 69 700 км² (26 911 квадратних миль), а її населення складає майже 4 млн осіб. Грузія є унітарною, напівпрезидентською республікою, з урядом, обраним за принципом представницької демократії.

У класичну епоху на території сучасної Грузії з'явилося кілька незалежних царств. Царства Колхиди і Іберії прийняли християнство на початку IV століття, що зробило раніше

домінуючі язичництво, зороастризм і мітраїзм маргінальними течіями. Об'єднане королівство Грузії досягло піку своєї політичної і економічної потужності під час правління царя Давида IV і цариці Тамари в XI—XII століттях. Після цього країна опинилася під владою різних великих імперій упродовж століть. Наприкінці XVIII століття Картлі-Кახетинське царство уклало союз з Російською імперією, і область була приєднана до Росії в 1801 році. Право останньої над Грузією підтверджено в 1813 році Гюлістанським мирним договором. Після короткого періоду незалежності, що настав після Російської революції 1917 р., Грузія була окупована Радянською Росією в 1921 році, ставши частиною Радянського Союзу, спочатку як частина Закавказької Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, а з 1936 року — як окрема Грузинська Радянська Соціалістична Республіка. Після здобуття незалежності в 1991 році посткомуністична Грузія постраждала від цивільних заворушень та економічної кризи 1990-х. Загалом це продовжувалося до Революції троянд 2003 р., після чого новий уряд розпочав демократичні та економічні реформи.

Грузія містить два регіони — Абхазію і Південну Осетію, які отримали обмежене міжнародне визнання після російсько-грузинської війни 2008 р. Грузія і більша частина міжнародного співтовариства розглядають ці регіони, як частину території суверенної Грузії, що перебувають під російською військовою окупацією

Внутрішньополітичні проблеми

Після розпаду СРСР Грузія успадкувала проблеми з внутрішніми автономіями. В останні роки свого існування московська комуністична верхівка заохочувала сепаратистські настрої в автономіях союзних республік, і підтримувала оформлення квазідержавних установ за прямої участі російських військових і спецслужбових кадрів, що протистояли республіканському центру.

У 1992—1993 роках напруга переросла в збройне протистояння. За участі російських найманців і російської зброї в протистоянні Грузія втратила контроль над більшою частиною Абхазії та Південної Осетії, грузинські державні установи на цих територіях були згорнуті, а сепаратистські режими заохочували прийняття громадянами російського громадянства. До 2008 конфлікти тут перебували в замороженій стадії. У серпні 2008 Грузія за допомогою збройних сил спробувала відновити свій суверенітет над непідконтрольною частиною Південної Осетії, але у відповідь отримала повноцінне вторгнення російських військ 58-ї армії і приданих формувань авіації і флоту на свою територію. 26 серпня 2008 Росія одноосібно визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії.

Південна Осетія — самопроголошена держава на Південному Кавказі.

Починаючи з початку XX століття, Південна Осетія є регіоном компактного проживання осетинів, в радянські часи на її території містилася Південноосетинська автономна область, частина Грузинської РСР. Осетини також населяють Північну Осетію — прилеглий регіон Північного Кавказу, що перебуває у складі Російської Федерації.

Сучасна Грузія де-факто втратила контроль за цим регіоном, де російською окупаційною владою та місцевими колаборантами проголошено утворення «Республіки Південна Осетія».

Більшість країн світу розглядають Південну Осетію як частину Грузії, водночас 5 країн-членів ООН (зокрема Росія) визнають її незалежною державою.

Республіка Абхазія (абх. Аҧсны Аҳәынҭқарра) — самопроголошена республіка, держава з обмеженим визнанням на території Грузії. Республіка знаходиться у історичному регіоні Абхазія, на південь від Кавказького хребта. Столиця республіки — місто Сухумі. Державна мова — абхазька; російська мова також визнається офіційною.

В радянські часи на її території містилася Абхазька Автономна Радянська Соціалістична Республіка, частина Грузинської РСР.

Під час війни в Абхазії 1992—1993 років республіка отримала військову підтримку Росії, і з тих пір є де-факто незалежною від Грузії.

За грузинськими законами, на території Абхазії міститься Абхазька Автономна Республіка. Більшість країн світу розглядають самопроголошену республіку як частину

Грузії. Водночас 5 країн-членів ООН визнають її незалежність: Росія, Нікарагуа, Венесуела, Науру, Сирі.

2. Вірменія: історико-культурне минуле й особливості розвитку країни. Спирні території, карабаський конфлікт.

Вірменія— парламентсько-президентська республіка в Західній Азії і частково в Європі, на Південному Кавказі. Межує з Грузією на півночі, Азербайджаном на північному сході, невизнаною Нагірно-Карабаською Республікою (де-юре Азербайджан) на сході, з Іраном на південному сході, з Нахічеванською АР (ексклав Азербайджану) на півдні і Туреччиною на заході. Вірменія не має виходу до моря.

Офіційна назва: Республіка Вірменія. Столиця: Єреван Офіційна мова: вірменська. Площа: 29 800 км² Населення: 3 009 800 осіб Форма правління: унітарна парламентська республіка. Валюта: драм. За політичною системою — демократія, що розвивається.

Вірменія — гірська країна, займає Вірменське нагір'я, обрамлене хребтом Малого Кавказу, висотою 3-4 тисячі метрів. На південному заході країни розташована міжгірська Араратська рівнина.

Колишня республіка Радянського союзу, Вірменія є демократичною національною державою зі старовинною та історичною культурною спадщиною. Королівство Вірменія стало першою державою, яка прийняла християнство як державну релігію на початку 4 століття (за традиційною датою 301 рік). Сучасна Республіка Вірменія визнає Вірменську апостольську церкву як національну церкву Вірменії, але республіка відокремлює церкву від держави.

Географія: Вірменія - країна в Закавказзі, яка не має виходу до моря. Розташована на північному заході Вірменського нагір'я, між Чорним і Каспійським морями. З півночі і сходу оточена хребтами Малого Кавказу. Рельєф країни в основному гористий, з швидкими річками – 90 % площі знаходиться на висоті понад 1000 м над рівнем моря (найвища точка - гора Арагац, 4095 м). Найбільше озеро - Севан. Адміністративно-територіальний устрій: Республіка Вірменія поділяється на марзи (області). Вірменія складається з 10 марзів: Арагацотн, Арарат, Армавір, ВайоцДзор, Гегаркунік, Котайк, Лорі, Сюнік, Тавуш, Ширак та місто зі спеціальним статусом — Єреван (столиця). Клімат: різноманітний. Країна знаходиться в субтропічному кліматичному поясі, уздовж хребтів центральної частини гірської системи Малий Кавказ. Але, незважаючи на це, субтропічний клімат в Вірменії спостерігається тільки в південній частині країни (в регіоні Мегри) – в цій області ростуть апельсини, лимони, оливки, і інші рослини. Економіка: Вірменія — аграрно-промислова країна. Провідні галузі промисловості: машинобудування і металообробка, хімічна і нафтохімічна, кольорова металургія, виробництво будматеріалів, в тому числі на базі розробки родовищ різнокольорових туфів, перлітів, вапняків, граніту і мармуру.

Вірменія є членом більш ніж 40 міжнародних організацій, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, Раду Європи, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Азійський банк розвитку, Співдружність Незалежних Держав, Світову організацію торгівлі, Організацію чорноморського економічного співробітництва та Франкофонію. Вірменія є членом військового союзу Організація договору про колективну безпеку, але також бере участь у програмі НАТО Партнерство заради миру. У 2004 році Збройні сили Вірменії приєдналися до інтернаціональних миротворчих сил у Косово. Вірменія також є спостерігачем у ЄврАзЕС та Русі неприєднання. Вірменія класифікована як країна з середнім розвитком людського потенціалу та за міжнародними стандартами 10,6 % населення країни живе за межею бідності.

Карабаський конфлікт (вірм. Արցախյան օրոշմանը, азерб. Qarabağ müharibəsi) — етнічний конфлікт між вірменами та азербайджанцями, котрий переріс у війну з 1988 р. переважно за контроль над Нагірним Карабахом.

3. Азербайджан: соціально-економічний розвиток, культура, мова й релігія. Карабаський конфлікт.

Азербайджанська Республіка (азерб. Azərbaycan Respublikası) — держава на перетині Південно-східної Європи та Західної Азії, на узбережжі Каспійського моря. Межує на півночі з Росією, на заході з Вірменією, Грузією, Туреччиною, на півдні з Іраном. Країна є членом ООН, ГУАМ та СНД.

Азербайджанська держава — демократична, правова, світська республіка, що розвивається на засадах економічних ринкових відносин. У Республіці державна влада обмежується у внутрішніх питаннях тільки правом, а в зовнішніх — тільки положеннями, що випливають з міжнародних договорів, учасником яких вона є.

Державна влада організується на основі принципу розподілу влади:

Законодавчу владу здійснюють однопалатні Національні збори — Міллі-Меджліс (азерб. Milli Məclis) Азербайджанської Республіки, що складається зі 125 депутатів, які обираються на 5-річний термін.

Виконавча влада належить Президенту Азербайджанської Республіки. Посада введена у 1991 році. Президент обирається на загальних виборах таємним голосуванням на 5 років. Нинішній президент Азербайджану — Ільхам Алієв. Вищий орган виконавчої влади — Кабінет міністрів, що призначається президентом, а також затверджується Міллі-Меджлісом. Дії органів влади регламентуються Конституцією республіки, прийнятою на референдумі в листопаді 1995.

Судову владу здійснюють суди. Законодавча, виконавча і судова влади взаємодіють відповідно до положень Конституції Азербайджанської Республіки і незалежні в межах своїх повноважень. Судова система країни загалом близька до тієї, що існувала в колишньому СРСР. Вищим судовим органом є Верховний суд, що обирається парламентом на п'ятирічний термін. До складу Суду входять палати з карних і цивільних справ. Судочинство здійснюють місцеві суди.

Адміністративний поділ

Територіально Азербайджан поділяється на 59 районів (множина азерб. rayonlar, одна азерб. rayon), 11 міст (множина азерб. şəhərlər, одна азерб. şəhər) і 1 автономну республіку (азерб. muxtar respublika) — Нахічеванську Автономну Республіку. Автономія Нагірного Карабаху була офіційно ліквідована в 1991 році. Фактично більша частина території автономії не підконтрольна центральній владі.

Політичні партії

Після лютого 1988, коли почалася війна з Вірменією через Нагірний Карабах, на хвилі вірмено-азербайджанського конфлікту виникло кілька політичних партій і груп. Одночасно з розпадом СРСР стався крах Комуністичної партії Азербайджану. 14 вересня 1991 році на XXIII надзвичайному з'їзді була прийнята резолюція про її саморозпуск. Проте багато колишніх комуністів зберегли керівні посади в уряді, державних і місцевих органах влади. У 1992 році був ухвалений Закон про політичні партії. Зараз діють понад 30 партій. З 1995 року провідною політичною силою країни стала партія «Новий Азербайджан» під керівництвом Гейдара Алієва. Їй належить більшість місць у парламенті.

Зовнішня політика

Азербайджанська Республіка налагодила дипломатичні відносини зі 160 країнами світу. У столиці Азербайджану — Баку діють 38 посольств, 2 головні консульства, 12 представництв міжнародних організацій, 7 почесних консульств. У республіці також акредитовані керівники 43 дипломатичних представництва, резиденції яких розташовані в інших містах Азербайджану (Маммедьяров). Налагодження політико-дипломатичних та економічних відносин з країнами-членами цієї організації — Саудівською Аравією, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Кувейтом, Катаром, Оманом та Бахрейнном займає особливе місце у зовнішній політиці Азербайджану — в межах об'єднання ССАГПЗ (1981).

Основні дипломатичні відносини Азербайджан підтримує з Ізраїлем, Іраном, Казахстаном, США, Росією, Туреччиною, Італією. Азербайджан бере участь у багатьох світових і регіональних міжнародних організаціях:

ООН;

ОБСЄ;

СНД;

Рух неприєднання;

ГУАМ;

Організація економічного співробітництва;

Організація чорноморського економічного співробітництва;

Організація Ісламського співробітництва;

Тюркська рада;

Програма НАТО «Партнерство заради миру».

Азербайджан розташований загалом у субтропічному поясі й витягнутий з північного заходу на південний схід в бік Каспійського моря. Азербайджан — гірська країна, де високі хребти і плоскогір'я поєднуються з рівнинами і низовинами. Близько 60 % всієї території займають гори, а 40 % — низовини (Куро-Араксинська низовина).

Територія Азербайджанської Республіки становить 86,6 тис. км², населення 9 494 000. За інформацією ООН, Азербайджанська Республіка займає 0,06 % території світу, питома частка у всесвітньому виробництві продукції та послуг становить 0,03 %, а у міжнародній торгівлі — 0,01 %.

У рельєфі виділяють 5 частин:

На півночі простяглися хребти Великого Кавказу — Головний Кавказький і Бічний з вершинами Базардюзю (4 480 м), і Шахдаг (4 250 м).

На заході та південному заході гірська система Малого Кавказу з Шахдагським (гора Гіналдаг, 3 373 м), Мровдагським (гора Гямиш, 3 722 м), Східно-Севанським, Зангезурським (гора Капуджух, 3 906 м), Карабаським та Карабаським вулканічним нагір'ям.

На південному сході - Ленкоранська гірська система — Талиські гори з висотами до 2 500 м (гора Кьомюркьой, 2 477 м).

Між горами Великого і Малого Кавказу чверть площі держави займає Кура-Араксинська низовина, частина якої лежить нижче рівня океану (до —28 м). Поділяється на Ширванський, Карабаський, Мільський, Муганський і Сальянський степи.

На узбережжі Каспійського моря розташовані Самур-Дівічинська (на північному сході) і Ленкоранська (на південному сході) низовини.

Країна багата на корисні копалини. Є нафта (в основному на Апшеронському півострові та під дном Каспійського моря), газ, алуніти, залізна руда, мідь, поліметалеві руди, кам'яна сіль та інше. Понад 600 мінеральних джерел (найбільше відомі: Істісу типу «Карлові Вари», Бадамлинські типу «Нарзан», Сураханські). На схід від Гянджі розташоване єдине у світі родовище лікувальної нафти — Нафталан.

Клімат країни різноманітний, загалом субтропічний:

На Куро-Араксинській низовині — сухий субтропічний (січень +1 °С, липень +26 °С; опадів 200—400 мм на рік);

На Ленкоранській низовині — вологий субтропічний, з опадами 1 400—1 700 мм;

У передгірських і гірських районах — помірний, помірно холодний і холодний (пересічна температура січня від 0 °С до —10 °С; липня — від +20 °С до +10 °С і нижче, опадів — від 400 до 1 300 мм).

Після здобуття незалежності в 1991 році Азербайджан став членом Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Ісламського банку розвитку та Азійського банку розвитку. Банківська система Азербайджану складається з Центрального банку Азербайджану, комерційних банків і небанківських кредитних організацій. Національний (нині Центральний) банк створений в 1992 році на базі Азербайджанського державного Ощадбанку, філії колишнього Державного Ощадного банку

СРСР. Центральний банк виступає в ролі центрального банку Азербайджану, уповноваженого видавати національну валюту, азербайджанський манат, і контролювати всі комерційні банки.

У 2008 році Азербайджан посів місце у десятці найкращих реформаторів згідно з рейтингом Світового банку Doing Business Report.

Азербайджан займає також 57-е місце, сказано у Звіті з глобальної конкурентоспроможності на 2010—2011 роки, що вище інших країн СНД.

До 2012 року ВВП Азербайджану виріс в 20 разів у порівнянні з його рівнем 1995 року.

Азербайджан — індустріально-аграрна держава, основний нафтогазовидобувний район Закавказзя. Основні галузі економіки: нафто- і газовидобувна, нафтопереробна, обладнання для нафтовидобутку, рудовидобувна, чорна і кольорова металургія, цементна, хімічна і нафтохімічна, текстильна, машинобудування (нафтопромислове обладнання, електронна, електротехнічна, приладобудівна, харчосмакова промисловість).

За даними Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation, U.S.A. ВВП на 2001 рік становило \$3,4 млрд, темп його зростання — 10 %, на душу населення припадає \$431. Прямі закордонні інвестиції (2000 рік) — \$748 млн. Імпорт — \$3,3 млрд (головним чином Росія — 21,9 %; Туреччина — 13,8 %; США — 8,0 %; Іран — 4,6 %; Німеччина — 4,5 %). Експорт (нафта і нафтопродукти — до 91 % експорту) — \$1,2 млрд (головним чином Італія — 33,7 %; Росія — 8,9 %; Туреччина — 7,4 %; Грузія — 2,6 %; Іран — 2,4 %).

Ключовий сектор економіки — нафтогазовий (58 % ВВП). У структурі паливної промисловості нафта і газ займають основне місце. Нафтопродукти у великій кількості експортуються.

Розвідані запаси газу в Азербайджані становлять близько 1,5 трильйона кубометрів газу, найбільше відоме родовище «Шах-Деніз» — запаси понад 1,2 трильйона кубометрів. При цьому в 2007 році країна видобувала лише 28 мільярдів кубометрів.

Сільське господарство

Докладніше: Сільське господарство Азербайджану

Другим важливим сектором азербайджанської економіки є сільське господарство. На сільськогосподарські землі припадає 46 % загальної площі країни (близько 50 % з них пасовища). Вирощують зернові, технічні (бавовник, тютюн), субтропічні (гранат, чай, цитрусові, хурма) культури, виноград. Виробляють натуральний шовк.

Транспорт — залізничний, автомобільний, розвинений трубопровідний. Баку — основне портове місто і перевалочний пункт для нафти, нафтопродуктів, лісу. Найбільші міста Азербайджану пов'язані з Баку і між собою. В Баку є міжнародне летовище.

Армія

Збройні сили Азербайджану (азерб. Azərbaycan Silahlı Qüvvələri) були відновлені згідно Закону Азербайджанської Республіки «Про Збройні Сили Азербайджанської Республіки» від 9 жовтня 1991 року. Азербайджанська Демократична Республіка (АДР) початково утворила свої збройні сили 26 червня 1918 року, однак вони були розпущені після анексії Азербайджану Радянським Союзом, як Азербайджанської Радянської Соціалістичної Республіки від 28 квітня 1920 року. Після розвалу Радянського Союзу у 1991—1992 роках збройні сили були відтворені на основі радянських баз та оснащення, що залишились на території країни. За керівництво ЗС АР відповідає Міністерство оборони Азербайджану.

Війна в Карабаху

У ході військового конфлікту, що почався в 1990-х між вірменами і азербайджанцями з питання приналежності Нагірного Карабаху, Вірменія за допомоги військ РФ окупувала Нагірний Карабах і прилеглі до нього сім районів: Агдам, Джебраїл, Фізулі, Кяльбаджар, Лачин, Зангелан і Губадли. Через війну загинуло більше 25 тис. осіб. Близько мільйона азербайджанців стали біженцями і вимушеними переселенцями.

Рада Безпеки ООН у своїх резолюціях № 822 від 30 квітня 1993 року, № 853 від 29 липня 1993 року, № 874 від 14 жовтня 1993 року і № 884 від 12 листопада 1993 року засудила окупацію території Азербайджану. Рада Безпеки зажадала також негайного,

повного і беззастережного виведення вірменських озброєних формувань з окупованих територій. Вже 12 травня 1994 року між Азербайджаном і Вірменією було підписано угоду про припинення вогню.

Наразі на території Нагірного Карабаху існує невизнана Нагірно-Карабаська республіка, що має тісні економічні та військово-політичні зв'язки з Вірменією. У самопроголошеній державі проживає 140 тис. осіб, переважно етнічних вірменів. Азербайджан домагається відновлення свого контролю над Нагірним Карабахом.

У вересні — жовтні 2020 року розпочався великомасштабний конфлікт високої інтенсивності між збройними силами Азербайджану і збройними формуваннями невизнаної Нагірно-Карабаської республіки, який став наймасштабнішим, тривалим і кровопролитним в регіоні з моменту закінчення Карабахської війни у 1994 році. Найбільш інтенсивні бойові дії ведуться на напрямі Гадрут — Джебраїл, в долині річки Аракс, яка служить природним кордоном між Азербайджаном і Іраном. Наступ азербайджанських військ з масштабним застосуванням авіації, бронетехніки, артилерії, ударних БПЛА почався вранці 27 вересня. Обидві сторони повідомляють про численні жертви серед військовослужбовців і мирного населення. 28 вересня 2020 року, у Вірменії і невизнаній Нагірно-Карабахській республіці оголосили військовий стан і загальну мобілізацію. На всій території Азербайджану також було оголошено військовий стан та часткову мобілізацію.

Станом на 22 жовтня 2020 року, південна зона безпеки невизнаної Нагірно-Карабахської республіки повністю ліквідована. Азербайджанські війська зайняли село Агбенд, на кордоні Карабаху і власне території Вірменії. Це означає, що Азербайджан повністю звільнив всю лінію свого державного кордону з Іраном.

Питання до самоконтролю:

1. Обґрунтуйте, чому Грузії відводиться ключове місце серед країн Закавказзя.
2. Поясніть, чому країни Закавказзя намагаються вийти з-під опіки Росії та увійти до ЄС і НАТО?
3. Поясніть, чому населення Закавказзя розміщено нерівномірно?
4. Охарактеризуйте ресурси економічного розвитку в Грузії?

Лекція 2. Центральна (Середня) Азія: Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан.

1. Спільні й відмінні характеристики країн.
2. Казахстан: природно-географічні, соціально-економічні характеристики. Транскордонне співробітництво з Росією.
3. Туркменістан: основні характеристики, географічне розташування, розвиток економіки, соціальної сфери, політичний режим.
4. Узбекистан: специфіка розвитку соціально-економічної галузі, культури, релігії.
5. Таджикистан: географія, економіка, специфіка транскордонної взаємодії.

Основні поняття: транскордон, розташування, економіка, культура, релігія.

1. Спільні й відмінні характеристики країн.

До складу регіону входять незалежні країни: Казахстан, Узбекистан, Киргизька Республіка, Туркменістан, Таджикистан.

Всі вони є пострадянськими державами, де відбувається болісний і неоднозначний процес національного відродження та відновлення ісламської традиції та духовності. Цілий клубок протиріч і конфліктних ситуацій ускладнюються втручанням Росії та деяких інших держав.

У них спільна історична доля та особливості господарювання. Водночас рівень соціально-економічного розвитку, особливості внутрішньополітичної ситуації, зовнішні політичні та економічні орієнтири, темпи та напрями процесів перебудови спричинили наявність істотних відмінностей між країнами регіону.

Центральна Азія - це значна територія від Західносибірської низовини до Памірських гір, від Алтаю до Каспійського моря. Між собою та з сусідніми країнами - Росією, Китаєм, Афганістаном, Іраном держави регіону сполучені залізницями та мережею автомобільних шляхів, що певною мірою нагадує відомий з давнини Шовковий шлях, що з'єднував Схід і Захід. Вихід до Каспійського моря забезпечує зв'язок регіону з країнами Закавказзя.

Територія Центральної Азії розташована в зоні степів, напівпустель та пустель помірного поясу. На півдні піднімаються великі гірські масиви (Памір, Тянь-Шань, Копетдаг, Гісарський хребет, що займають понад 1/3 регіону. Наявність великих рівнинних ділянок у поєднанні з різко континентальним кліматом та недостатнім зволоженням сприяли розвиткові тут кочового скотарства, що було споконвічним традиційним заняттям населення.

В оазисах південної частини регіону, що належать до районів давнього освоєння, розвивається зрошуване землеробство, Тут на Шовковому шляху виникли торгові міста - Бухара, Хіва, Самарканд.

Регіон має значні запаси корисних копалин. Тут розробляються родовища газу, нафти, кам'яного вугілля, руд кольорових металів, особливо мідних та поліметалічних, ртуті, сурми, золота. Унікальне значення мають запаси мінеральних солей затоки Кара-Богаз-Гол.

Оскільки сільське господарство розвивається переважно на зрошуваних землях, а розвиток металургійної та хімічної галузей промисловості потребує багато води, для всього регіону гострою є проблема водозабезпечення. Ця проблема викликала екологічну проблему Аралу. На інтенсивне зрошення розбиралась вода двох основних водних артерій регіону - Амудар'ї та Сирдар'ї.

Тому Аральське море обміліло, утворилися навіть великі площі суходолу, гине унікальна морська фауна і флора. У повоєнні роки почала інтенсивно освоюватись степова зона регіону. До господарського використання залучалися так звані цілинні землі. Дістали розвиток міста Акмола, Павлодар, Семипалатинськ.

Основна частина населення концентрується на півдні та в оазисах. Тут його густота перевищує 200 чол. на 1 км². В оазисах розташовані й найбільші міста, серед них - Алмати, Ташкент, Бішкек, Душанбе, Ашгабат. Пустелі й високогір'я заселені дуже слабо.

Країнам регіону притаманний другий розширений тип відтворення. В цілому більшість населення регіону - сільське, тільки в Казахстані переважає міське заселення. Ростуть нові промислові центри (Навої, Нурек). У країнах регіону є надлишок робочої сили, що завжди викликало проблеми зайнятості трудових ресурсів, підготовки й перепідготовки кадрів.

Більшість населення, яке населяє регіон (казахи, узбеки, киргизи, каракалпаки, туркмени), належить до тюркської групи алтайської мовної сім'ї, таджиків входять до іранської групи індоєвропейської сім'ї. Національний склад населення регіону дуже строкатий. В сільській місцевості переважають представники корінних національностей, росіяни та інші європейські народи розселені переважно у великих містах.

Потужнішим і різноманітнішим економічним потенціалом у регіоні вирізняється Казахстан. Це індустріально-аграрна країна з розгалуженою добувною й обробною промисловістю, багатогалузевим сільськогосподарським виробництвом. Це - ядерна держава з розвинутим військово-промисловим комплексом. Решта країн має схожу структуру економіки з переважанням агропромислового виробництва, що базується на монокультурі бавовнику, розвинутою добувною промисловістю та галузями первинної переробки продукції.

За рівнем соціально-економічного розвитку країни регіону можна поставити в такій послідовності: Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизька Республіка, Таджикистан.

Але в 90-ті роки для всіх країн характерний спад економіки, особливо промисловості.

Особливості природних умов, значні запаси паливно-енергетичних рудних ресурсів, хімічної сировини в сполученні зі значними резервами трудових ресурсів мають вирішальне значення для формування в регіоні таких міжгалузевих комплексів, як паливно-енергетичний, виробництво конструкційних матеріалів з металургійною спеціалізацією, аграрно-індустріальний, які визначають місце Центральної Азії в територіальному поділі праці.

Важливе місце в економіці регіону посідає аграрно-промисловий комплекс, що спирається на розвинуте сільське господарство. В межах комплексу чітко виділяються два напрями спеціалізації: а) степова, що поєднує зернове господарство та молочно-м'ясне скотарство, вона поширена в північній частині; базисова, що розвивається на монокультурі бавовнику в південній частині регіону. Відповідно спеціалізуються й переробні галузі АПК: борошномельно-круп'яна, цукрова, м'ясна на півночі, плодоовочева, консервна, виноробна - на півдні.

Відповідну спеціалізацію мають також галузі, що забезпечують АПК засобами виробництва; на півночі Розвинуте сільськогосподарське машинобудування - виробництво тракторів у Павлодарі, виробництво зернових комбайнів у Акмолі; на півдні - виробництво бавовнозбиральних комбайнів у Ташкенті. З давніх-давен бавовник культивували на зрошуваних землях Узбекистану, в багатьох районах Таджикистану, на півдні Казахстану й Киргизької Республіки, а в останні десятиліття культура дістала поширення і в Туркменістані.

З вирощуванням та переробкою бавовнику пов'язані: олійна, машинобудівна, легка промисловість.

В оазисах вирощують овочі, фрукти, виноград, баштанні культури, в Чуйській долині Киргизької Республіки - цукрові буряки, а в передгір'ях - тютюн. Тваринництво представлене скотарством та вівчарством відгонно-пасовищного типу. На високогір'ях Паміру розводять яків, на Алтаї - маралів. Майже повсюдно - верблюдів. Вовна та каракуль є продукцією галузі.

Легка промисловість базується на власній сировині. Основною є текстильна галузь: бавовняна, шовкова, вовняна.

Особливого розвитку набула ланка первинної обробки сировини. Центри легкої промисловості: Ташкент, Фергана, Маргелан, Бухара.

Регіон має значні запаси палива та енергії. Нафту й природний газ добувають Туркменістан, Казахстан та Узбекистан. Більша частина нафти переробляється на нафтопереробних заводах Туркменбаші, Фергани, Чарджова, Актау. Найпотужніші поклади вугілля має Казахстан (Карагандинський басейн). Добувають його також в Узбекистані та Киргизькій Республіці. Найбільше електроенергії виробляють теплові електростанції, хоча регіон є дуже перспективним з точки зору використання гідроенергетичних ресурсів, особливо гірських річок (Вахш, Пяндж, Нарин).

Чорна металургія найкраще розвинута в Казахстані на базі руд Кустанайських родовищ та вугілля Карагандинського вугільного басейну. Значні та різноманітні поклади кольорових металів зумовили розвиток мідної, свинцево-цинкової промисловості (Казахстан, Узбекистан), сурм'яно-ртутної (Киргизька Республіка), вольфрамо-молібденової (Таджикистан, Узбекистан), алюмінієвої (Таджикистан). Родовища золота є в Кизилкумах. На основі розвитку цієї галузі виникло місто Зарафшан.

Однією з провідних галузей у регіоні є хімічна промисловість, розвинуті галузі основної та гірничої хімії, що базуються на запасах Кара-Богаз-Голу (йод, бром тощо), виробництво мінеральних добрив.

Машинобудування орієнтовано на галузі, що визначають спеціалізацію в регіональному поділі праці. Це виробництво устаткування для вугільної, нафтової, будівельної промисловості та АПК.

Так, потреби сільського господарства та легкої промисловості задовольняють підприємства, що виробляють зернові (Акмола) та бавовнозбиральні комбайни й устаткування для очищення бавовни (Ташкент).

Устаткування для нафтової промисловості виробляють в Ашгабаті. Набули розвитку середнє та точне машинобудування, особливо електротехнічна промисловість, що дає змогу задіяти в суспільному виробництві наявний надлишок робочої сили.

Відмінності в спеціалізації та рівні соціально-економічного розвитку окремих країн зумовлені відомими відмінностями в природних умовах, історією формування господарства кожної країн

2. Казахстан: природно-географічні, соціально-економічні характеристики. Транскордонне співробітництво з Росією.

Казахстан або Казакстан офіційна назва — Республіка Казахстан — одна з країн Центральної Азії. Дев'ята у світі за площею, найбільша країна, що не має виходу до світового океану. Територія становить 2 727 300 квадратних кілометрів — це більше, ніж Західна Європа Казахстан межує (за годинниковою стрілкою з півночі:) з Росією — 7548,1 км, Китаєм — 1782,8 км, Киргизстаном 1241,6 км, Узбекистаном — 2351,4 км, Туркменістаном — 426,0 км. Омивається водами внутрішньоконтинентальних Каспійського й Аральського морів. Хоча Казахстан не має спільного кордону з Монголією, його найсхідніша точка розташована на відстані всього 38 км від західного краю Монголії. Рельєф Казахстану різноплановий — від рівнин, степів, тайги та пагорбів до засніжених гір. З 16,6 млн осіб (оцінка 2011) Казахстан має 62 місце за чисельністю населення у світі, хоча його щільність менше ніж 6 осіб/км². Столиця країни перенесена в 1998 з Алмати, найбільшого міста держави, в Астану, яку в 2019 році перейменували в Нур-Султан. Казахстан поділяється на 14 областей та 3 міста республіканського значення. Економіко-географічно поділяється на Центральний, Західний, Східний, Північний і Південний регіони.

Казахстан є однією з тюркських держав. Протягом більшої частини своєї історії території сучасного Казахстану були заселені кочовими племенами. У XVI столітті казахи з'явилися як окрема група, що поділяється на три жуза. Росіяни почали просування в казахському степу в XVIII столітті, і до середини XIX століття весь Казахстан уходив до Російської імперії. Після російської революції 1917 і подальшої громадянської війни на території Республіки Казахстан була кілька разів реорганізація, допоки (1936) не створилася Казахська Радянська Соціалістична Республіка у складі СРСР.

Казахстан проголосив себе незалежною державою 16 грудня 1991 р. Його лідер комуністичної епохи з 1979 року, Нурсултан Назарбаєв, став першим президентом країни; цю посаду він зберігав до 19 березня 2019 року. Президент Назарбаєв підтримував суворий контроль над політикою в країні. З моменту здобуття незалежності Казахстан проводив збалансовану зовнішню політику та працював для розвитку економіки, особливо її нафтогазової промисловості. Пострадянський період також характеризується більш активною співпрацею з багатьма міжнародними організаціями, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, Раду Євроатлантичного партнерства, Співдружність Незалежних Держав і Шанхайську організацію співробітництва. Казахстан також є однією з шести пострадянських держав, які реалізують План дій індивідуального партнерства з НАТО.

Казахстан етнічно та культурно різноманітний, зокрема внаслідок масових депортацій туди багатьох етнічних груп під час правління Сталіна. Казахстан із населенням 16,6 млн осіб, де є представники 131 національності, в тому числі казахи, росіяни, українці, німці, узбеки, татари, уйгури. Близько 63 % становлять казахи.

Іслам є релігією близько 70,2 % громадян, у той час як християнство сповідують 26,2 % населення. Казахська мова є державною мовою, але російська також офіційно використовується на рівноправних засадах у державних установах Республіки Казахстан

Політична система

Казахстан офіційно є президентською республікою. Перший президент — Нурсултан Назарбаєв. Президент є також головнокомандувачем збройних сил та може накладати вето на закон, який був прийнятий парламентом. Він також є Головою Рада Безпеки. Прем'єр-міністр є головою Кабінету міністрів і главою казахстанського правління. Є три віце-прем'єри та 16 міністрів в уряді. Карім Масімов обіймає посаду прем'єр-міністра з 10 січня 2007.

Казахстан має двопалатний парламент, що складається з нижньої палати (Мажилісу) і верхньої палати (сенату). Одномандатні округи всенародно обирають 107 місць в мажилісі, тут також знаходяться 10 членів, що обираються за партійними списками. Сенат складається з 47 членів. Два сенатори від кожного з виборних зборів (масліхатів) від 16 основних адміністративних регіонів Казахстану (14 провінцій, а також міст Нур-Султан і Алмати). Президент призначає інших 15 сенаторів. Депутати мажилісу та уряд мають право законодавчої ініціативи, хоча уряд пропонує найбільший спектр законодавства, який розглядається парламентом.

Після 29 років на посту Нурсултан Назарбаєв склав повноваження голови держави 19 березня 2019 року та очолив Раду безпеки Казахстану на довічний строк. Другим президентом Казахстану 20 березня 2019 року на сфальсифікованих виборах став спікер сенату парламенту країни Касим-Жомарт Токаєв, член народної демократичної партії «Нур Отан».

Казахстан вважається авторитарним режимом, громадські протести жорстоко розганяються силовими органами.

3. Туркменістан: основні характеристики, географічне розташування, розвиток економіки, соціальної сфери, політичний режим.

Туркменістан або Республіка Туркменістан— держава в Центральній Азії. Межує з Казахстаном на півночі, Узбекистаном — на півночі і сході, Іраном і Афганістаном — на півдні. На заході омивається Каспійським морем.

Туркменістан — член ООН, Організації ісламської співпраці.

З 1924 по 1991 Туркменістан входив до складу СРСР на правах союзної республіки (Туркменська Радянська Соціалістична Республіка). Незалежність Туркменістану була проголошена в жовтні 1991 року.

Згідно з Human Rights Watch, влада держави має необмежену владу та цілковитий контроль над громадським життям народу, Туркменістан залишається однією з найрепресивніших держав. У всіх рейтингах свободи держава посідає останні місця.

Уряд і політика

Меджліс Туркменістану

Нинішня система влади в Туркменістані сформувалася у 1992—1993 рр. За цей час Комуністична партія республіки була перетворена у Демократичну партію, ради всіх рівнів скасовані, і в той же час були сформовані нові органи центральної і місцевої влади. Система влади, що склалася в Туркменістані, наближається до авторитарно-монархічної форми управління державою, хоча за Конституцією Туркменістан є республікою.

Президенти держави Сапармурат Ніязов (1991–2006), Гурбангули Бердимухамедов з 2006 року.

Культ особистості С. Ніязова став складником державної ідеології (іменем С. Ніязова названі: місто, два райони, корабель, Академія сільськогосподарських наук, безліч вулиць, площ, шкіл, радгоспів і колгоспів — всього близько 1000 об'єктів). Формування культу особи Президента збіглося з відродженням ісламу в країні, що суттєво виділяє політичний режим Туркменістану з інших середньоазійських країн.

З приходом до влади Гурбангули Бердимухамедова культ Туркменбаши звісно переглянуто і значною мірою скасовано. Зроблені деякі кроки з лібералізації і відкритості режиму. Відчувається покращення соціальних параметрів суспільного життя.

Найвищою посадовою особою Туркменістану є президент, він водночас Голова Кабінету Міністрів, голова Народної Ради (Халк Маслахати), голова Демократичної партії

(ДП та інші організації об'єднані у т. з. Рух національного відродження), голова Ради Старійшин, Верховний головнокомандувач Збройних Сил, голова Ради оборони і національної безпеки, керівник Цивільної оборони, президент Гуманітарної асоціації туркмен світу.

Президент Туркменістану володіє правом законодавчої діяльності; його укази мають силу закону; він також має право ввести в країні надзвичайний стан.

Законодавча влада

Парламент Туркменістану (Меджліс) складається з 125 депутатів. Діє на постійній основі. Парламент ухвалює Конституцію, вносить до неї зміни, приймає закони, призначає дати виборів Президента і Меджлісу, затверджує програму діяльності Кабінету Міністрів і бюджет.

4. Узбекистан: специфіка розвитку соціально-економічної галузі, культури, релігії.

Узбекистан

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Узбекистан. Столиця — Ташкент (2,1 млн осіб). Площа — понад 447 тис. км² (56-те місце у світі). Населення — понад 25 млн осіб (39-те місце у світі). Державна мова — узбецька. Грошова одиниця — узбецький сом.

Географічне положення. Узбекистан займає центральну частину Центральної Азії. На півночі та північному заході він межує з Казахстаном, на південному заході — з Туркменістаном, на півдні — з Афганістаном, на південному сході — з Таджикистаном і на сході — з Киргизією (Киргизстаном). Оцінка географічного положення країни не є однозначною: Узбекистан оточений державами, в яких мають місце численні політичні та економічні кризи, водночас його центральне розміщення в регіоні та відсутність безпосередніх кордонів з непрогнозованою Росією є доволі сприятливим, особливо у стратегічному сенсі.

Історія виникнення і розвитку. УІ тисячолітті до н. е. територія сучасного Узбекистану перебувала у складі відомих держав Бактрії та Согдіани. УІ ст. н. е. на теренах Узбекистану виникла Кушанська держава. Після розпаду у VIII ст. н. е. ця територія була завойована арабами, які принесли іслам. У X ст. розпочалося тюркське панування. У XIII ст. завойована монголами. На XIV ст. припадає розквіт під владою Тимура. На початку XVI ст. з'явилися кочові племена узбеків, які створили Бухарське та Хівінське ханства. У XIX ст. територія сучасного Узбекистану була завойована Росією. Після революції 1917 р. були спроби відновити державність, але після агресії російської більшовицької армії на території Узбекистану в 1918 р. було утворено Туркестанську автономну СРР. У 1924 р. виникла Узбецька СРР у складі Радянського Союзу. Після розпаду останнього у 1991 р. проголошено незалежність. Узбекистан прийнятий до ООН та інших міжнародних організацій.

Державний устрій і форма правління. Узбекистан — унітарна держава, президентська республіка. Главою держави є президент зі значними повноваженнями. Законодавчу владу здійснює двопалатний парламент. Виконавча влада належить президенту та уряду на чолі з прем'єр-міністром. За адміністративно-територіальним поділом держава має 12 областей, 1 автономну республіку, 1 столичний округ.

Природні умови та ресурси. Понад 30 % території Узбекистану зайнято рівнинами (Туркменська низовина). На півдні здіймаються високі гори (Тянь-Шань) до 4643 м. У країні декілька міжгірських долин, які зрошуються річками, каналами та ариками.

Значних збитків економіці завдають періодичні руйнівні землетруси. Під час одного з них у 1966 р. був зруйнований Ташкент.

Найбільші річки Амудар'я та Сирдар'я. Їхні води такою мірою відібрані на зрошення, що ці річки вже не доносять своїх вод до Аральського моря. Воно розпалося на дві водойми, що висихають на очах. Серед пустелі на колишньому дні моря стоять багато морських кораблів, створюючи фантастичний пейзаж.

Клімат Узбекистану різко континентальний. Середня температура найтеплішого місяця коливається від +26 °С до +32 °С, взимку в січні середні температури в різних частинах

країни різняться кардинально — від +3 °С до -10 °С. Опадів на рівнинах дуже мало, лише 80—90 мм.

Ґрунтовий покрив представлений переважно сіроземами та сіро-бурими ґрунтами. На них панує пустельна рослинність. У пустелі Кизилкум (Червоні піски) піщані маси постійно пересуваються під впливом панівних вітрів. У горах рослинний і тваринний світ доволі різноманітний.

Узбекистан багатий на мінеральні ресурси. Серед них основну роль відіграють енергоносії: нафта, природний газ, кам'яне та буре вугілля. Різноманітні й значні поклади руд кольорових металів. Є запаси міді, бокситів, свинцю, цинку, вольфраму, молібдену, урану, золота, срібла та ін. Є значні поклади хімічної сировини, зокрема фосфоритів, сірки, кам'яної та калійної солей. Поширені родовища будівельних матеріалів та напівдорогоцінного каміння.

Населення. Природні умови визначають надзвичайну нерівномірність розміщення населення по території країни. Хоча його загальна густина порівняно невелика (55 осіб на 1 км²), у пустелях воно здебільшого відсутнє взагалі, а в оазах — перевищує 300 осіб на 1 км².

Міське населення становить лише 42 %. Окрім столиці понад 300 тис. осіб мають міста Самарканд, Наманган, Андижан. Узбекистан характеризується високим приростом населення. При народжуваності 29 ‰ і смертності 7 ‰ природний приріст складає 22 ‰. Узбеки становлять 69 % населення, росіяни — 11, татари — 4, казахи — 4 %.

Господарство. Узбекистан — індустріально-аграрна держава. Промисловість домінує в структурі ВВП. Серед її галузей виділяються гірничодобувна, яка займається видобутком нафти, природного газу, кам'яного та бурого вугілля. Інша її частина зайнята видобутком різноманітних руд кольорових металів. Ще інша — забезпечує хімічну промисловість сировиною.

Крім гірничо-видобувної, значного розвитку набули хімічна та машинобудівна промисловість. Перша, переважно спеціалізується на виробництві фосфорних і азотних добрив, пластмас і хімічних волокон. Друга — виробляє сільськогосподарську техніку (трактори, бавовнозбиральні комбайни), автомобілі, літаки, холодильники, ліфти, екскаватори, трансформатори, обладнання та машини для легкої й харчової промисловості.

Переважно на сільськогосподарській сировині працюють багатогалузеві легка та харчова промисловість. Перша виробляє бавовняні, шовкові та вовняні тканини, обробляє шкіру та випускає взуття. Друга — переробляє зерно, м'ясо, молоко, овочі та фрукти. Разом ці дві галузі дають більше половини всієї валової продукції промисловості.

Сільське господарство переважно базується на зрошувальному землеробстві. Основною технічною культурою є бавовник. За обсягами його збирання Узбекистан посідає 5-те місце у світі. Велике значення має вирощування зернових (пшениця та рис), тютюну та овочів, виноградарство та баштанництво. Основною галуззю тваринництва є вирощування овець, зокрема каракулівництва. Вирощують також молочно-м'ясну худобу, верблюдів і коней.

Протяжність залізниць становить близько 3 тис. км, автошляхів — 80 тис. км. Певного значення набуває судноплавство на Амудар'ї. В країні розгалужена мережа трубопроводів. У Ташкенті є міжнародний аеропорт. Основну роль відіграє залізничний транспорт, на який припадає близько 80 % вантажообігу.

Культура та соціальний розвиток. В Узбекистані близько 78% письменних. У Ташкенті знаходиться найбільший у Центральній Азії університет. Узбекистан має історико-культурну спадщину світового значення. Хіва, Самарканд і Бухара — міста-музеї під відкритим небом. Тут є будови IX—X ст. До списку ЮНЕСКО занесено 2 архітектурні об'єкти.

Середня тривалість життя жінок становить 72 роки, чоловіків — 66 років. Дуже великою є смертність дітей до 1 року. Витрати на охорону здоров'я становлять близько 5,9% ВВП. У сільській місцевості зосереджена велика кількість безробітних.

Республіка Узбекистан встановила дипломатичні відносини з Україною 14 серпня 1992 р. шляхом обміну нотами. Двосторонні відносини між обома країнами регулюються

десятьками угод. 15 серпня 1992 р. підписано Договір про основи міжнародних відносин, дружбу та співробітництво між двома державами. У Києві працює посольство Республіки Узбекистан. Україна вдвічі більше експортує товарів до Узбекистану, ніж імпортує з нього.

5. Таджикистан: географія, економіка, специфіка транскордонної взаємодії.

Таджикистан, офіційна назва Республіка Таджикистан — держава в Центральній Азії, межує на півночі з Киргизстаном, сході з Китаєм, півдні з Афганістаном, заході з Узбекистаном. Таджикистан розташований в передгір'ях Паміру і не має виходу до моря. Це найменша за площею центральноазійська держава. Столиця — Душанбе.

З 1929 по 1991 роки Таджикистан входив до складу СРСР як одна з союзних республік (Таджицька РСР). Незалежність країни була проголошена 9 вересня 1991 року, однак фактичне відокремлення сталося після розпаду СРСР в грудні 1991 року.

Таджикистан багатий на природні ресурси, але оскільки 93 % території республіки займають гори, їхній видобуток ускладнений слабо розвинутою інфраструктурою. Таджикистан розташований далеко від основних євразійських транспортних потоків. Важке економічне становище є наслідком багатьох чинників: невідповідним ЕГР (відстороненість від світової інфраструктури, високогірне положення), важкою соціальною обстановкою (в країні після розпаду СРСР розпочалася громадянська війна), слабкою розвиненістю таджицької економіки як такої і слабкою владою (в сучасних умовах Таджикистан має нетривалий досвід державності). За обсягом ВВП на душу населення республіка поступається всім пострадянським державам, посідаючи за цим показником третє місце з кінця в Азії.

Таджикистан приєднався до Організації економічної співпраці, встановленої Іраном, Туреччиною і Пакистаном. З 1992 року Таджикистан — член ООН і ОБСЄ, член СНД, МВФ.

Географія

93 % території Таджикистану займають гори. Переважає трав'яниста і напівчагарникова рослинність. Клімат континентальний зі значними добовими і сезонними коливаннями температури повітря, малою кількістю опадів, сухим повітрям та малою хмарністю. Середня температура січня коливається від +2...-2 °С у долинах і передгір'ях південного заходу і півночі республіки до -20 °С і опускається нижче на Памірі. Абсолютний мінімум температури досягає -63 °С на Памірі (Булункуль). Середня температура липня від +30 °С у низинних долинах південного заходу до 0 °С і нижче на Памірі. Абсолютний максимум температури становить +48 °С (Нижній П'яндж).

Найбільші озера — Каракуль, Сарезьке озеро, Іскандеркуль, для зрошування полів були створені водосховища — Кайраккумське водосховище, Нурекське водосховище (також для виробництва електроенергії), Мумінабадське водосховище та Сельбурунське водосховище.

Основні річки: Амудар'я і її притоки — П'яндж, Вахш, Кафірніган, Зеравшан, Сирдар'я. Загалом по території Таджикистану протікають близько 950 річок, що беруть початок в основному в горах Паміру або Гіссаро-Алаю, що належать переважно до басейну Амудар'ї (в тому числі повноводні П'яндж і Вахш). Деякі річки мають стік у Зеравшан і Сирдар'ю. Завдяки крутому падінню багатьох річок, особливо П'янджа і Вахша, Таджикистан займає друге місце в СНД (після Росії) по запасах гідроенергоресурсів.

На півночі Таджикистану, в Согдійській області розташоване одне з найбільших у світі родовищ срібла — Великий Конімансур.

Економіка

На початку ХХІ століття Таджикистан має одну з найслабших економік Центральної Азії. Основні галузі промисловості: гірнична, хімічна, бавовняна, металовиробна, машинобудівна. Транспорт головним чином автомобільний. Залізниця з'єднує північні і південні райони країни з сусідніми районами Узбекистану. Головний аеропорт країни знаходиться в Душанбе, є також у Худжанді.

Питання до самоконтролю:

1. Назвіть і покажіть на карті країни Центральної Азії.

2. Визначте, на які мінеральні ресурси багатий Казахстан, Узбекистан?
3. Поясніть чинники, на вашу думку, визначають високий природний приріст населення Узбекистану?
4. Визначте перспективи розвитку туризму в Узбекистані?

Лекція 3. Країни Південно-Західної Азії.

- 1. Туреччина: кордони Європи й Азії. Основні характеристики.**
- 2. Близький Схід: Ліван, Сирія, Йорданія, Ірак. Соціально-економічний і політичний розвиток.**
- 3. Економіка країн Аравійського півострова: стрімкий розвиток й соціально-економічні наслідки.**
- 4. Іран: соціально-економічний розвиток, культурно-релігійна своєрідність та політичні амбіції.**
- 5. Політична нестабільність регіону.**

Основні поняття: розвиток, своєрідність, культура, релігія, нестабільність.

Південно-Західна Азія охоплює 19 країн (Азербайджан, Афганістан, Бахрейн, Вірменію, Грузію, Ємен, Ізраїль, Ірак, Іран, Йорданію, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, ОАЕ, Оман, Саудівську Аравію, Сирію, Туреччину), які займають понад 17% її території. Це майже половина азійських держав. У межах регіону розташовані півострови Аравійський та Мала Азія, Вірменське та Іранське нагір'я, частково Великий і Малий Кавказ, Месопотамія, Палестина і о. Кіпр. Їх омивають Середземне, Чорне, Червоне й Аравійське моря, а також Перська затока.

У Південно-Західній Азії відбувається найбільше у світі національно-релігійних та інших збройних конфліктів.

Країни регіону різняться за напрямками і рівнями соціально-економічного розвитку. Тут розташовані розвинуті країни «переселенського капіталізму» (Ізраїль), країни групи НІК 3-ої хвилі (Туреччина), багаті нафтоекспортні країни («золоті князівства» Перської затоки — ОАЕ, Кувейт, Катар, Бахрейн, Саудівська Аравія, Оман), країни-«середняки» (Іран, Ірак і країни Закавказзя) та найбідніші країни регіону (Йорданія, Ємен, Сирія та Афганістан).

Цей регіон Азії зосередив на своїй території найбільшу кількість гострих політичних проблем світу. Величезні контрасти, багатство та бідність, минуле та майбутнє — все це Південно-Західна Азія. Це колыска трьох релігій, одна з яких — іслам, переживає геополітичний підйом. Найбільші та найпотужніші держави світу намагаються "готувати свої страви" на цій "політичній кухні", ще більше ускладнюючи та загострюючи ситуацію. Нині ключовою країною регіону, регіональним лідером усе більше стає Іран.

1. Туреччина: кордони Європи й Азії. Основні характеристики.

Туреччина, офіційна назва Турецька Республіка — трансконтинентальна держава, розташована переважно на Анатолійському півострові в Західній Азії, з меншою частиною своєї території на Балканському півострові в Південно-Східній Європі. Східна Фракія, європейська частина Туреччини, відокремлена від Анатолії Мармуровим морем, Босфором і Дарданеллами (спільно відомі, як Турецькі/Чорноморські протоки). Стамбул, розташований водночас у Європі та Азії, є найбільшим містом країни, у той час, як Анкара — є столицею. Туреччина на своєму північному заході межує з Грецією та Болгарією; на півночі омивається Чорним морем; на північному сході — з Грузією; на сході — з Вірменією, азербайджанським ексклавом Нахічеван та Іраном; на південному сході — з Іраком та Сирією; на півдні омивається Середземним морем; і на заході — Егейським морем. Близько 70-80 відсотків громадян країни самоідентифікують себе, як турки, у той час як курди є найбільшою національною меншиною, яка становить 15-20 відсотків населення країни.

Протягом історії регіон був населений різноманітними цивілізаціями, включаючи анатолійські народи, асирійців, греків, фракійців, фригійців, урартянів та вірмен. Еллінізація розпочалася ще в епоху Александра Македонського і продовжувалася у візантійську епоху. Сельджуки почали мігрувати на ці землі в XI столітті, а їх перемога над візантійцями у битві при Манцикерті 1071 року символізує заснування Туреччини. Конійський султанат Рум управляв Анатолією до монгольської навали у 1243 році, після чого той розпався на невеликі князівства, відомі, як бейлики. Починаючи з кінця XIII століття, османи почали об'єднання бейликів та завоювання Балкан. Після того, як Мехмед II завоював Константинополь у 1453 році, османська експансія продовжилася при Селімі I. Під час правління Сулеймана Пишного, Османська імперія охопила більшу частину Південно-Східної Європи, Західної Азії та Північної Африки і стала світовою державою. Починаючи з кінця XVIII століття міць імперії зменшувалася з поступовою втратою територій та війнами. Прагнучи закріпити ослаблі соціальні та політичні основи імперії, Махмуд II на початку XIX століття розпочав період модернізації, впроваджуючи реформи у всіх сферах державного управління, включаючи військову та бюрократичну, разом з емансипацією усіх громадян.

Державний переворот 1913 року фактично поставив країну під контроль трьох Паш, які були значною мірою відповідальними за вступ Імперії до Першої світової війни в 1914 році. Під час Першої світової війни османський уряд здійснив геноциди проти своїх вірменських, асирійських та грецьких громадян. Після того як османи та інші Центральні держави програли війну, конгломерація територій і народів, що складала Османську імперію, була розділена на кілька новоутворених держав. Війна за незалежність Туреччини, ініційована Мустафою Кемалем Ататюрком та його товаришами проти окупаційних союзних держав, призвела до скасування султанату 1 листопада 1922 року, заміни Севрського договору (1920) Лозанським договором (1923), а також створення Турецької Республіки 29 жовтня 1923 року, першим президентом якої став Ататюрк. Ататюрк провів численні реформи, перетворивши республіку на більш західну.

Туреччина — член статуту ООН, ранній член НАТО, МВФ та Світового банку, а також член-засновник ОЕСР, ОБСЄ, ОЧЕС, ОІС та G20. Ставши одним з перших членів Ради Європи в 1950 році, Туреччина стала асоційованим членом ЄЕС у 1963 році, вступила до Митного союзу ЄС у 1995 році та розпочала переговори щодо приєднання до Європейського Союзу у 2005 році. 13 березня 2019 року Європейський Парламент закликав уряди ЄС припинити переговори про вступ Туреччини; які, незважаючи на затримку з 2018 року, залишаються активними до 2020 року. Економіка Туреччини та дипломатичні ініціативи призвели до визнання її регіональною державою, тоді як її місцезнаходження надавало їй геополітичного та стратегічного значення протягом усієї історії. Туреччина — світська, унітарна, раніше парламентська республіка, яка прийняла президентську систему правління після конституційного референдуму 2017 року; нова система набула чинності з президентськими виборами 2018 року. Нинішня адміністрація Туреччини, яку очолює президент Реджеп Таїп Ердоган, прийняла заходи щодо посилення впливу ісламу та підриву кемалістської політики і свободи преси.

Туреччина розташована в місці, де з'єднуються дві частини світу — Європа й Азія. Характерна географічна особливість країни — її розташування на перехресті важливих водних, сухопутних і повітряних магістралей, що сполучають Європу з Азією, а чорноморські країни — з країнами Середземномор'я.

Більша частина території Туреччини лежить в межах Анатолійського плоскогір'я (на заході) і Вірменського нагір'я (на сході). Переважають висоти від 800 м на заході до 2000 м на сході. На півночі розташовані Понтійські гори (до 3937 м), на півдні — хребти системи Тавра (до 3726 м). Найвища вершина Туреччини — згаслий вулкан Великий Арарат (5165 м) на Вірменському нагір'ї. Інші вулкани: Сьупхан, Немрут, Ерджіас. У надрах країни залягають кам'яне й буре вугілля, нафта, різні рудні копалини: залізо, свинець, цинк, марганець, ртуть, молібден. На частку Туреччини припадає 25 % загальносвітових запасів ртуті і сурми, 8 % — хромітів, 7 % — вольфрамівих руд, 5,4 % — уранових, 4,2 % — мідних і т. д. Із нерудних

корисних копалин є родовища селітри, сірки, кухонної солі. У горах Вірменського нагір'я беруть початок великі річки Тигр, Євфрат, Кура, Аракс. Основні річки Анатолійського плоскогір'я — Кизил-Ірмак, Сакар'я. На внутрішніх плоскогір'ях — великі безстічні солоні озера Ван і Туз. Переважають степи і напівпустелі.

Клімат Туреччини надзвичайно різноманітний. Центральна Туреччина — це континентальний клімат з холодною сніжною зимою й спекою влітку. На західному і південному узбережжі країни майже весь час тепло — субтропічний, середземноморський клімат. Купальний сезон на узбережжі Егейського і Середземного морів починається в квітні і закінчується в листопаді. На північному узбережжі країни морський клімат вологий і помірний. У західній половині випадає понад 1000 мм опадів на рік, у східній половині в середньому 2500 мм опадів на рік. Внутрішні райони Туреччини знаходяться у посушливій і слабо посушливій зонах помірного теплого кліматичного поясу, що дає можливість вирощувати пізні сорти зернових, озиму пшеницю, кукурудзу, соняшник, цукрові буряки, сою, виноград. Морське узбережжя розташоване в межах посушливої і частково вологої зони субтропічного кліматичного поясу, де можна вирощувати оливки, цитрусові, тютюн, чай, рис. Ґрунтовий покрив дуже різноманітний. Переважають гірські ґрунти (до 80 % поверхні), вони малопотужні та малородючі. Серед рівнинних ґрунтів слід назвати сіроземи, буроземи, червоноземи, каштанові ґрунти і солончаки. Сірі й бурі степові та пустельно-степові ґрунти, що переважають на плоскогір'ї, сприятливі для випасання овець та кіз. Буроземи переважають в рівнинних і передгірських районах Західної Анатолії, на узбережжі Чорного й Середземного морів.

Державною й офіційною мовою Туреччини є турецька мова або як іще її називають тюркська мова. Відповідно в країні понад 80 % населення вважають її рідною, а ще 10-15 % сприймають її як другу. Уряд і суспільство вважають мову важливим чинником турецької ідентичності в сьогоденній Туреччині.

Втім у країні розмовляють приблизно 50 мовами, носії яких за різними оцінками становлять від 10 до 25 % населення Туреччини. Найпоширенішими мовами після турецької є північнокурдська (курманджі) і зазакі (дімле), якими послуговуються поміж собою курди. Саме через різночитання щодо кількості носіїв цих мов, настільки різниться загальна чисельність не тюркського населення країни. Загалом в країні спостерігається 5 різних мовних сімей не-турецької етнічної групи, якими послуговуються етнічні меншини в країні.

Релігії

Туреччина є світською державою, виступаючи першовідкривачем-«піонером» такого суспільного ладу в ісламському світі. Ататюрк скасував Іслам як державну релігію 1928 року й, відповідно, сформував законодавчу базу щодо унеможливлення впливу релігійного керівництва на владні чинники. Турецька Конституція передбачає свободу віросповідання і сумління. Близько 99 відсотків населення декларує свою релігійну приналежність. Однак, незалежні опитування показують, що близько 3 % дорослого населення не визначили свій зв'язок з релігією, стверджуючи, що «не мають релігійних переконань» або «не вірять в релігійні доктрини».

Загалом переважна більшість населення країни мусульмани, переважно суніти (85–90 %). Існує велика меншина алавітів (10–15 %), в рамках шийтської спільноти послідовників ісламу, а також деякі інші нечисленні суфійські практики. У країні запроваджена релігійно-світська інституція на чолі з Управлінням у справах релігій (Diyamet İşler Başkanlığı), він тлумачить — ісламські школи права і несе відповідальність за діяльність та функціонування в країні 75 000 зареєстрованих мечетей і призначення місцевих імамів та муфтіїв великих міст та провінцій.

Крім того, офіційні урядові дані свідчать про наявність в країні 100 000 осіб, що сповідують інші, не мусульманські вірування. Це переважно християни, здебільшого Вірменської Апостольської церкви, Ассирійської Церкви Сходу і Грецької православної церкви (64000 осіб) та віряни юдеї, переважно сефарди (26000 осіб).

Історично склалося, що Православна церква мала свій головний осередок у Царгороді (Константинополі), теперішньому Стамбулі. Від четвертого століття православний світ формувався навколо Константинополя, що став осідком Константинопольського патріарха. Проте нині турецький уряд не визнає екуменічного статусу Патріарха Варфоломія I, який є найстаршим серед рівних єпископів в традиційній ієрархії православного християнства, тому діяльність духовенства та керівництва цієї Церкви відбувається за суттєвого обмеження. Більшість земель та майна Церкви і духовні школи, в тому числі духовна семінарія Халкі, були конфісковані у перші роки республіки. З прийняттям нового закону про меншини у 2006 р. Туреччина почала процес повернення об'єктів нерухомості, що була конфіскована державою до 1936 р.

Туреччина славиться численними релігійно-культурними спорудами, частина з яких має світове значення. У країні діє велика кількість мечетей — 78 000. Крім того, зареєстровано 321 громаду різних християнських вірувань і напрямків зі своїми церквами, існують 36 юдейських синагог, а також численні історичні культові споруди, які вважаються культурною спадщиною країни.

Адміністративно Туреччина поділяється на 81 іль (провінція) (раніше вживали термін вілаєт). Кожен іль поділений на райони — ільче, тур. *ilçe*), всього станом на 2007 рік налічувалось 923 райони. Адміністративний центр іля розташований в його центральному районі (тур. *merkez ilçe*). Багато районів, але не всі, поділені на волості — буджаки. Неофіційно, в статистичних цілях ілі згруповані в 7 регіонів.

Політичний устрій

За Конституцією 1982 року Туреччина — світська, парламентсько-президентська Республіка. Глава держави — Президент; відповідно до поправки щодо статті 101 Конституції Туреччини (Законодавчий Акт Великих Національних Зборів Туреччини (ВНЗТ) № 5678 від 21.10. 2007) обирається на загальних виборах на 5 років із правом одного переобрання. Виконавча влада належить Президенту і Раді міністрів (уряду), законодавча — однопалатному парламенту (меджлісу) — ВНЗТ з 550 депутатів. Туреччина — унітарна держава, поділяється на 80 провінцій («іл»; колиш. назва — вілаєт).

Від створення Туреччини і до 2010 збройні сили країни та їхній найвищий керівний орган — Вища військова рада Туреччини — мали великий вплив на внутрішню і зовнішню політику країни, про що свідчать 4 державні перевороти, здійснені військовими в 1960, 1971, 1980 та 1997. Упродовж 1960-х — 1980-х рр. чотири президенти Туреччини були військовими. Вище військове командування виступало гарантом республіканського світського устрою Туреччини. Впливи військових на політику держави не мав законних підстав аж до схвалення чинної Конституції 1982. Проте у 2010 вони були позбавлені цього права

Загальна характеристика господарства. Туреччина — індустріально-аграрна країна. Основні галузі промисловості: гірнича (вугілля, хроміти, бор, мідь), чорна і кольорова металургія, нафтопереробна, машинобудування, паперова, харчова. Транспорт — автомобільний, залізничний, трубопровідний, морський, річковий, повітряний. Протяжність державних залізниць Туреччини в 1994 становила 10,4 тис. км. Вони напряму пов'язані з рейковою мережею Сирії, Ірану і європейських країн. Шосейних доріг з твердим покриттям в 1995 нараховувалося близько 46 тис. км. У 1992 торговий флот Туреччини мав водотоннажність близько 3 млн т. Головні морські порти: Стамбул, Ізмір, Ізміт, Іскендерун, Мерсін, Самсун, Трабзон. Аеропорти Стамбула й Анкари обслуговують декілька десятків міжнародних авіаліній.

Туреччина має великий вплив на міжнародній арені. Країна є членом «Великої двадцятки», НАТО та інших міжнародних організацій. Дипломатичні відносини з Україною встановлені 3 лютого 1992 р. (вдруге, вперше існували в 1918–1921 рр).

2. Близький Схід: Ливан, Сирія, Йорданія, Ірак. Соціально-економічний і політичний розвиток.

Близьки Схід – геополітичний регіон без чітко визначених кордонів із центром на сході середземноморського басейну. До нього включають Сирію, Ліван, Ізраїль, Палестину та Йорданію. До регіону часто додають Туреччину, Ірак, Єгипет і Кіпр. У ширшому розумінні охоплює також Іран, Кувейт, Саудівську Аравію, Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман та Ємен. У зв'язку з належністю багатьох країн до ісламу, в окремих випадках до регіону відносять Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Мавританію, Судан, Еритрею та Сомалі. Тут розвинулися найбільші цивілізації та культури – шумерська, давньоєгипетська, мусульманська. Халіфат, Осман. імперія. Тут виникло зрошуване землеробство, утворилися перші держави, винайдено алфавіт, зародилися світ. релігії – юдаїзм, християнство, іслам. Великі держави завжди боролися за вплив на Близькому Сході. Після розпаду СРСР контроль над країнами зберігають США, Велика Британія та Франція. Регіон має кілька зон політичної напруженості, пов'язаних із близькосхідним (ізраїл.-палестин.) конфліктом, курдським питанням, проблемами безпеки басейну Перської затоки, а також низкою менших ускладнень, як-от сирійська військова присутність у Лівані, невирішеність демаркаційних питань між Сирією та Туреччиною, Єгиптом і Суданом, Саудівською Аравією та Єменом, ОАЕ та Іраном, порушення громадянських прав і свобод шіїтських меншин в Іраку та Бахреїні, християн у Єгипті.

Близький Схід лежить у субтропічних і тропічних поясах. Це один із найспекотніших і найпосушливіших регіонів світу. Більшість території – гори, пустелі та напівпустелі, лісів майже немає. Землеробство можливе за штучного зрошення. Ґрунти бідні на гумус і зазнають ерозії та засолення. Атмосферні опади нечасті, бувають на плато та в гірських долинах. В умовах обмеження водних ресурсів зростають обсяги промислового опріснення морської води, особливо на Аравійському узбережжі Перської затоки. Основне багатство надр регіону – нафто-газовий басейн Перської затоки, в якому зосереджено 66 % світових запасів нафти і 26 % природ. газу. Туреччина має значні поклади хромітів, Йорданія та Ізраїль – великі родовища фосфоритів, із Мертвого моря добувають мінеральні солі.

Темпи зростання населення в регіоні одні з найвищих у світі, його густина не перевищує 100 осіб на 1 км², в Аравійській та Сирійській пустелях – менш як 1 особа на 1 км² (переважає оазисний тип розселення). Найбільша кількість жителів у Туреччині та Ірані – майже по 60 млн осіб. У Кувейті, ОАЕ та Омані – по 1,5–2 млн осіб, а в Бахреїні, Катарі та на Кіпрі – по 0,5–0,7 млн осіб. Близький Схід характеризується значними міграціями населення внаслідок соціальних, політичних та етнічних обставин. На Аравійському п-ові, в Сирійській пустелі, Туреччині та Ірані налічується більш як 3 млн. кочівників. У нафтовій промисловості та сфері обслуговування арабських країн працює більш як 5 млн. експатріантів (індуси, пакистанці, філіппінці, малайці, афганці, китайці та ін.). Майже 2 млн. турків працюють у країнах Європи, зокрема в ФРН. Рівень урбанізації у країнах Близького Сходу невисокий, а в Ємені – один із найнижчих у світі. Регіон має багато стародавніх міст, що виникли до н. е. в оазисах на караванних шляхах. Місто Єрихон у Палестині археологи вважають найстарішим на землі (9 тис. р.)

Світове значення має нафтова промисловість країн Перської затоки. Найбільші – нафтопромислові та портові комплекси Янбу і Джубейль (Саудівська Аравія). Видобуток природного газу не набув належного розвитку, супутній газ спалюється у факелах через труднощі транспортування газу до розвинених країн. Нафтова промисловість країн Близького Сходу – експортна галузь (місцевий ринок використовує близько 10 % її видобутку). Експортується сира нафта, 10 % – як нафтопродукти. На узбережжі Перської затоки – близько 20 найбільших у світі нафтових портів-терміналів. У порти Червоного і Середземного морів нафта транспортується системою нафтопроводів.

Регіон населяють різні народи, які розмовляють багатьма мовами і сповідують різноманітні віровчення. Найчисельніші групи – араби, перси й турки, а також курди та євреї. Малочисельні – бербери, нубійці, вірмени. Панівна релігія – іслам, який є визначальним для культури, політики, бізнесу регіону.

Регіон характеризується кількома зонами міжрелігійних конфліктів. В Ірані від ісламського уряду та релігійних діячів постійних утисків зазнають багаїти; у Північному Іраку – конфлікт між мусульманами та язидітами; у Південному Іраку – між сунітами та шиїтами; в Ізраїлі – збройне протистояння мусульман та євреїв тощо.

3. Економіка країн Аравійського півострова: стрімкий розвиток й соціально-економічні наслідки.

Аравійський півострів — найбільший півострів Азії, між Червоним і Аравійським морем та Перською затокою; близько 3 млн км².

Найбільший у світі Аравійський півострів розташований на південному заході території Азії. Аденська затока й Аравійське море омивають його на півдні, Оманська і Перська затоки Індійського океану — на сході, Червоне море — на заході. Площа Аравії становить 2,73 млн. км². Береги переважно прямолінійні, слабо розчленовані. У рельєфі переважають рівнини та плато, які на заході, півдні та сході переходять у гори (висотою до 3600 м). Переважає тропічний сухий клімат, на півночі — субтропічний. Постійних рік майже немає, характерні сухі річища (ваді). Повсюдно розташовані піщані та кам'янисті пустелі (Великий та Малий Нефуд, Руб-ель-Ха- лі тощо), іноді напівпустелі. У місцях неглибокого залягання підземних вод зустрічаються оазиси.

На півострові знаходяться країни Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Бахрейн, Оман та Ємен.

Аравія — батьківщина ісламу. У 622 р. пророк Мухаммед переселився з Мекки до Медіни, започаткувавши нову світову релігію на Аравійському півострові. В усіх країнах півострова державною релігією є іслам, а офіційною мовою проголошено арабську.

У другій половині ХХ ст. країни Аравії наблизилися за економічними параметрами до країн Заходу. Тут були виявлені великі поклади енергоносіїв (оцінні запаси — до 60 млрд. т) й газу — понад 300 нафтових і газових родовищ. Завдяки добуванню і продажу нафтопродуктів рівень життя в країнах різко зріс.

Частина докембрійської Африканської платформи, відокремлена в третинному періоді від Африки западиною Червоного моря; на сході кристалічні гірські породи докембрію вкриває товстий пласт молодих осадових порід, які містять значні поклади нафти; височинний, на заході брилисті гори висотою до 3 760 м; тропічний сухий і дуже сухий клімат; спорадичні опади, до 100 мм на рік; розлогі пустелі: Великий Нефуд, Малий Нефуд і найбільша піщана пустеля на Землі — Руб-Ель-Халі; постійні річки відсутні, численні сухі долини (ваді).

Аравійська плита, що показує загальні тектонічні та структурні особливості, інфракембрійські рифтові сольові басейни, нафтогазові поля Центральної Аравії та Північної затоки

В основі Аравійського півострова залягають давні кристалічні породи, перекриті на сході мезозойськими і третинними вапняками і пісковиками. На заході та півдні Аравійський півострів облямовують брилові гори Ємену (висота до 3760 м), на південному сході — молоді складчасті гори Оману (висота до 3352 м). В центральній частині Аравійського півострова розташована гірська країна Недж (висота 1500—1800 м) з широкими лавовими плато і гранітними масивами, окресленими на сході куестовими грядами. На півночі від неї лежить кам'янисто-піщана пустеля Великий Нефуд, а на південному сході — піщана пустеля Руб-ель-Халі (одна з найбільших у світі).

Клімат

Клімат Аравійського півострова дуже сухий і спекотний. Пересічні температури січня від +7° на півночі до +24° на півдні, липня — відповідно +26; +32°; у центральній частині — максимальні температури досягають +50°.

Опадів звичайно менше ніж 100 мм на рік, лише в горах Ємену — до 1000 мм.

Постійних річок майже немає. Багато тимчасових потоків (ваді).

Рослинність

Рослинність напівпустельна і пустельна. Переважають грубі трави (пустельна осока, аристида), напівкущі (астрагал, полин) і кущі (акація, тамариск). В оазах — фінікові пальми, фруктові дерева, бавовна, зернові тощо. В горах південного сходу — тропічні ліси.

Населення та країни

Вперше люди з'явилися в Аравії 200 000 років тому — про це свідчать кам'яні інструменти виявлені в регіоні Аль-Вуста.

Аравійський півострів населений головним чином арабами. Населення зосереджене в приморських містах, оазах та гірських районах.

На Аравійському півострові розміщені такі країни як ОАЕ, Саудівська Аравія, Ємен, Оман, Бахрейн, Катар, Кувейт і частково Ірак та Йорданія.

Головне багатство — нафта, що є предметом гострої міжнародної політичної боротьби.

Близько 70% Аравійського півострова займає Саудівська Аравія, яка відома як «країна двох мечетей». Кожен рік сюди їдуть паломники з різних куточків планети, щоб відвідати святині ісламу.

Але не тільки цим відома Саудівська Аравія. Тут знаходяться величезні поклади «чорного золота». Ер-Ріяду, столиці Саудівської Аравії, знадобилося всього лише півстоліття, щоб перетворитися з маленького містечка з населенням трохи більше 160 тисяч чоловік в цей багатомільйонний мегаполіс. І все завдяки нафті.

Саме нафта вдихнула нове життя в країни Аравійського півострова. Майже всі вони живуть доходами від експорту «чорного золота». Тут знаходяться найбільші поклади нафти в світі, особливо вони зосереджені на берегах Перської затоки.

Але крім нафти надра Аравійського півострова багаті природним газом. Так, Катар замикає трійку лідерів з доведеним родовищем після Росії та Ірану. А ще тут добувають кухонну сіль, гіпс, залізну руду, вапняк і мармур.

4. Іран: соціально-економічний розвиток, культурно-релігійна своєрідність та політичні амбіції.

Іран

Загальні відомості. Офіційна назва — Ісламська Республіка Іран. Столиця — Тегеран (7 млн осіб). Площа — 1,6 млн км² (17-те місце у світі). Населення — близько 70 млн осіб (16-те місце). Державна мова — фарсі (перська). Грошова одиниця — ріал.

Географічне положення. Держава Іран розміщена в північній і східній частинах регіону. На північному заході межує з Вірменією та Азербайджаном, на півночі та північному сході — з Туркменістаном. Східний кордон відділяє Іран від Афганістану та Пакистану. На заході межує з Туреччиною та Іраком. На півдні має широкий вихід до Перської затоки та Аравійського моря. Північний кордон частково пролягає узбережжям Каспійського моря, де Іран має свій акваторіальний сектор. У цілому географічне положення країни має як позитивні, так і негативні аспекти. Вихід до багатих на нафту Перської затоки та Каспійського моря дуже сприятливий для Ірану. Нестабільні ж кризові сусіди не сприяють налагодженню взаємовигідного співробітництва.

Історія виникнення та розвитку. З I тисячоліття до н. є. територія сучасного Ірану заселена персами. З другої половини VI ст. до н. є. існувала величезна Перська імперія. У Піст, н. є. виникла новоперська держава. У VII ст. її завоювали араби, які принесли сюди іслам. З XIII ст. держава пережила монгольську навалу. У XVI ст. відбулось відродження Перської держави. З XIX ст. зростає залежність від європейських держав. У 1935 р. країну перейменовано в Іран. Після Другої світової війни відбувається посилення влади шаха шляхом придушення опозиції. Після втечі шаха було проголошено ісламську республіку та відбулося загострення відносин із США, Ізраїлем та деякими європейськими державами. З 1980 до 1988 р. тривала війна з Іраком, після закінчення якої посилилась економічна та військова могутність держави. Реалізація ядерної програми на сьогодні залишається наріжним каменем.

Державний устрій і форма правління. Іран — унітарна держава, президентська республіка. Фактично країна є теократичною державою, уся повнота влади в якій належить главі іранських шіїтів. Він і затверджує президента. Законодавча влада належить Національній раді (меджлісу). Він обирається на 4 роки. Всі закони країни, а також інші правові акти мають відповідати релігійним канонам шариату. Кількість парламентарів становить 290. Адміністративно країна поділяється на 27 провінцій.

Природні умови та ресурси. Іран — переважно гірська країна. Більшу її частину займає Іранське нагір'я з середньою висотою 1200 м над рівнем моря. На узбережжі Каспійського моря здіймається хребет Ельбрусу з найвищою точкою Ірану (г. Демавенд — 5670 м.). Південний захід країни займають гори Загрос. Іран страждає від частих руйнівних землетрусів.

Більшість території Ірану знаходиться в зоні сухих субтропиків. Улітку середні температури піднімаються до +27 °С, +29 °С, взимку --1-2 °С, +4 °С. Річна кількість опадів незначна і не перевищує 250 мм. На півдні, де територія країни омивається Індійським океаном, клімат тропічний, жаркий і вологий. У липні середні температури — близько +32 °С, взимку — до +19 °С. На північних схилах Ельбрусу завдяки близькості Каспійського моря випадає до 2000 мм опадів на рік.

В Ірані немає великих річок. Посушливий клімат сприяє тому, що багато з них улітку взагалі пересихають. Тому забезпечення людей і господарства прісною водою — одна з найбільших проблема країни.

Рослинний і тваринний світ здебільшого доволі бідний. Найбільшою мірою це стосується великих соляних пустель, яких тут декілька.

Іран володіє багатими мінеральними ресурсами. Особливо виділяються енергоносії — нафта, природний газ, кам'яне вугілля, а також запаси руд кольорових металів (боксити, уран, срібло, хроміти, мідь, цинк, свинець); є родовища залізної та марганцевої руди. Значні поклади хімічної сировини (сірка, сіль) та будівельних матеріалів.

Населення. Середня густина населення невелика і ледве перевищує 40 осіб на 1 км². Для Ірану характерний оазисний тип розселення зі значним його скупченням в тих частинах держави, де є вода для зрошення, і повним безлюддям, особливо в соляних пустелях. Для Ірану властивий один із найвищих у світі показників природного приросту населення — 28 ‰. Висока народжуваність тут поєднується з низькою смертністю. З 1950 р. населення країни зросло більш ніж у 4 рази. Міське населення країни збільшується швидкими темпами й уже перевищило 60 %. Зростає кількість міст-мільйонерів. Крім столиці, яка належить до найбільших міст планети, великими містами є Мешхед, Ісфаган, Тебріз, Шираз. Національний склад населення надзвичайно строкатий. Перси складають лише 56 % населення. Багато азербайджанців — 17 %, курдів — понад 9 % тощо.

Господарство. Іран належить до країн, що розвиваються. Постійно зростає частка індустрії. В ній переважає гірничодобувна промисловість. За видобутком нафти Іран займає четверте місце у світі. Десяте місце належить йому за видобутком природного газу. Постійно зростає видобуток урану, який має забезпечити реалізацію ядерної програми. Заплановано масштабний видобуток руд кольорових металів.

Крім гірничодобувної промисловості нині швидко розвиваються нафтопереробна та нафтохімічна, чорна та кольорова металургія й, особливо, машинобудування: ця галузь випускає літаки та автобуси, трактори й озброєння, сільськогосподарську техніку та продукцію електроніки. Традиційно розвинута легка та харчова промисловість. У всьому світі відомі вироби іранського ремісництва, особливо перські килими, металеві та ювелірні вироби. Харчова промисловість відома своїми поставками на світовий ринок чорної ікри.

У сільському господарстві донині зайнята третина населення. Основними культурами є зернові (пшениця, ячмінь, рис). Поширене вирощування олійних та бобових культур. Зростає частка технічних культур (цукровий буряк, цукрова тростина, бавовна, тютюн, чай). За вирощуванням фініків Іран посідає перше місце у світі.

У тваринництві переважає вівчарство та козівництво. Поголів'я овець перевищує 50 млн, кіз — 30 млн, великої рогатої худоби — 10 млн. Швидке зростання населення перевищує темпи зростання випуску продовольства, тому його не вистачає.

Транспортне забезпечення економіки та населення все ще недостатнє. Довжина залізничних магістралей ледь перевищує 5 тис. км, автомобільних доріг — 150 тис. км. У зовнішніх зв'язках переважає морський транспорт. Головні порти знаходяться на узбережжі Перської затоки. Швидкими темпами розвивається трубопровідний транспорт.

Культура та соціальний розвиток. Однією з найбільших проблем Ірану є та, що в країні лише трохи більше половини населення письменні. Це дуже обмежує соціально-економічний прогрес країни. Низький доступ населення до питної води. Високою є смертність дітей до 1 року.

Країна володіє великою історико-культурною спадщиною світового значення. Особливе значення мають археологічні розкопки Персеполя, Телегіана, Шамі, а також релігійні мусульманські центри Мешхед і Кум. Майже 99 % населення сповідують іслам, з них 93 % є шиїтами.

Ісламська Республіка Іран визнала незалежність України 25 грудня 1991 р. Напочатку 1992 р. (22 січня) було встановлено дипломатичні відносини між двома країнами. Двосторонні відносини регулюються десятками протоколів, декларацій, угод та меморандумів. Україна експортує до Ірану товарів на суму понад 200 млн дол., закупаючи в цієї країни на суму 10—30 млн дол. США. Таким чином для нашої держави економічне співробітництво з Іраном надзвичайно вигідне.

Питання до самоконтролю:

1. Назвіть позитивні і негативні особливості географічного положення Ірану.
2. Визначте роль релігії в іранському суспільстві?
3. Поясніть чинники сприяють перетворенню Ірану на регіонального лідера?

Лекція 4. Південна Азія: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Непал.

1. Історія: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка – географія, соціально-економічний та політичний розвиток.

2. Індія – характеристики рівня економічного розвитку, соціального дисонансу, культури й релігії.

3. Непал: географічне розташування, особливості розвитку економіки, культури, релігії.

Основні поняття: розташування, розвиток, економіка, культура, релігія.

Регіон "Південна Азія", як і всі інші частини Азійського материка, є територією гострих внутрішніх і зовнішніх суперечностей та конфліктів. Тут химерно уживаються поруч учорашній, сьогоднішній і завтрашній день. Регіональним лідером, "країною XXI ст." цього регіону безперечно є Індія.

1. Історія: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка – географія, соціально-економічний та політичний розвиток.

Індія

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Індія. Столиця — Делі (понад 10 млн осіб). Площа — 3,3 млн км² (7-ме місце у світі). Населення — понад 1 млрд осіб (2-ге місце). Державні мови — гінді та англійська. Грошова одиниця — індійська рупія.

Географічне положення. Індія займає півострів Індостан і більшу частину Індо-Ганзької низовини. Із заходу її омивають води Аравійського моря, зі сходу — Бенгальської

затоки. Вони належать до басейну Індійського океану. Індія володіє трьома групами островів — Лаккадівськими, Андаманськими та Нікобарськими. Кордон із Пакистаном пролягає на заході та північному заході, на півночі Індія межує з Афганістаном, на північному сході — з Китаєм і Непалом, на сході — з Бутаном, М'янмою та Бангладеш. Протяжність суходільних кордонів (15 тис. км) не набагато перевищує протяжність кордонів морських. У цілому розміщення Індії на важливих морських і повітряних шляхах, які зв'язують Східну та Південно-Східну Азію з Європою та Африкою, є вигідним. Однак країна оточена нестабільними, кризовими, а то й вороже налаштованими країнами-сусідами, що обмежує її розвиток.

Історія виникнення та розвитку. За однією з концепцій, у II тисячолітті до н. е. з території сучасної України до Індії прийшли арії (орійці). Тут вони змішалися з місцевими аборигенами, й власне, започаткували формування сучасного населення Індії. У IV ст. до н. е. виникла перша імперія. У III ст. до н. е. державною релігією став буддизм. У IV—V ст. н. е. відбувся розквіт індуської культури. З VII ст. н. е. почалася ісламська експансія. Наприкінці XIV ст. відбулася навала монголів на чолі з Тимуром. У XVI ст. вони започаткували в Індії династію Великих Моголів. Після відкриття морського шляху до Індії сюди ринула велика кількість європейських торговців, які заснували голландські, французькі, португальські та англійські факторії.

На середину XIX ст. припадає поширення британського панування майже на всю Індію. Почав наростати національно-визвольний рух, який очолив М. К. Ганді. Водночас загострилися конфлікти між індусами та мусульманами. У 1947 р. Індія здобула незалежність. У цей самий час британці поділили її на індуську та мусульманську частини (Індія та Пакистан). Це спричинило гострі конфлікти та грандіозні переселення індусів і мусульман. Нині в Індії продовжуються загострення етнічних і релігійних конфліктів, що породжує сепаратизм, збройні протистояння та тероризм.

Державний устрій і форма правління. Індія — федеративна держава, парламентська республіка. Глава держави — президент. Він обирається на 5 років колегією виборників, яка складається із виборчих членів двох палат парламенту, а також членів законодавчих зборів усіх штатів. Законодавча влада належить парламенту та президенту. Парламент складається з двох палат: Ради штатів і Народної палати. Виконавча влада зосереджується у президента та уряду. Останній формується парламентською більшістю та несе відповідальність перед Народною палатою. За політико-адміністративним поділом країна має 25 штатів і 7 союзних територій.

Природні умови та ресурси. Близько 3/4 території Індії становлять рівнини і плоскогір'я. В їх основі уламок давньої платформи, який відколовся від Африки і приєднався до Азії. На півострові Індостан знаходиться плато Декан. На північ, північний схід і захід від нього розміщена велика Індо-Ганзька рівнина. На півночі країни здіймаються найвищі у світі гірські системи Каракорум і Гімалаї.

Клімат на більшій частині її території субекваторіальний, мусонний, лише на півночі — тропічний. Оподи випадають переважно у вологий сезон (до 80 %). На сході країни на навітряних схилах Гімалаїв випадає найбільша кількість опадів на Землі (до 12 000 мм на рік), а на північному — опадів лише 100 мм, у центрі Індостану — 300—500 мм. Середні температури становлять влітку по всій території країни до +32 °С, взимку від +27 °С на півдні і до +15 °С на півночі.

В Індії протікають повноводні річки Інд, Ганг і Брахмапутра, що мають снігово-льодовикове і дощове живлення. Великих озер у країні взагалі немає.

Ґрунтовий покрив Індії досить різноманітний. Алювіальні, чорні та червоно-бурі ґрунти відзначаються родючістю. На півдні переважають червоно-жовті латеритні ґрунти.

Рослинний і тваринний світ густозаселеної Індії дуже змінений людьми. Мусонні ліси займають лише 10 % території. Все ще трапляються цінні породи дерев — сандал, тик.

Майже повністю винищено левів, леопардів, бухарських оленів. Більше пощастило тиграм, носорогам, індійським слонам. В Індії багато мавп (гібони та макаки) і змії. Серед

останніх виділяється знаменита королівська кобра, довжина якої може сягати 5,5 м. Тваринний і рослинний світ найкраще зберігся в понад 50 заповідниках і національних парках.

Індія володіє великими покладами руд металів. Є залізна руда, мідь, боксити, марганцеві руди, уран, титан тощо. Відомими є родовища дорогоцінного каміння. Енергоносіями Індія забезпечена недостатньо. Є родовища вугілля та нафти.

У цілому серед природних ресурсів Індія найбагатша на гідроенергетичні та рекреаційні.

Населення. Густота населення нині вже перевищила 320 осіб на 1 км². Природні умови визначають його значну контрастність у розміщенні. Найгустіше заселена родюча Індогоанська низовина (понад 500 осіб на 1 км²). У пустельних північно-західних частинах та у високогір'ї постійного населення немає.

Хоча індійський уряд здійснює політику скорочення народжуваності, вона ще дуже висока (25 ‰). У середині нинішнього століття Індія перетвориться у найбільшу за чисельністю населення державу світу. За прогнозом ООН у ній житиме до 1,7 млрд осіб.

Індія — слабоурбанізована країна. Хоча міське населення становить близько 30 %, у країні значна кількість дуже великих міст: у Калькутті живе понад 16 млн осіб, у Мумбаї — близько 14 млн, Ченнаї — близько 8 млн осіб.

Національний склад населення країни найстрокатіший у світі. Тут на своїх етнічних територіях живуть понад 500 народів і племен. Найбільші народи — гіндустанці, бенгальці, таміли, пенджабці, біхарці та ін. — налічують десятки мільйонів осіб.

Господарство. Як і в інших сферах життя, економіка Індії зіткана з суперечностей. За класифікацією ООН вона належить до країн, що розвиваються. Донині домінуючою галуззю господарства залишається сільськогосподарське виробництво. З іншого боку, за обсягом ВВП ця держава випередила Німеччину і вийшла на 4-те місце у світі. Вона розробила ядерну зброю та здійснила її випробування. Ще у 1980 р. Індія вивела на орбіту власною ракетою штучний супутник Землі.

У сільському господарстві зайнято до 60 % усієї робочої сили. Нині Індія посідає перше місце у світі за виробництвом чаю та поголів'ям великої рогатої худоби (близько 200 млн голів). Найбільше виробляє вона також зернобобових, джуту та деяких спецій. За обсягами вирощування рису, пшениці, овочів, кави, цукрової тростини, арахісу Індії належить друге місце у світі; бавовни і тютюну — третє. Значні обсяги збирання бананів, кокосових горіхів і манго. За поголів'ям овець країна на п'ятому місці у світі. Значна кількість кіз і буйволів.

Сільськогосподарське виробництво все ще малопродуктивне. Найбільшою мірою це стосується тваринництва. У зв'язку з релігійною заборонаю вживання в їжу яловичини, велика кількість рогатої худоби використовується переважно як тяглова сила.

В промисловості Індії відбувається структурна перебудова в бік зменшення частки легкої та харчової промисловості та збільшення енергетики, металургії й машинобудування. На сході країни сформувався потужний район важкої промисловості. Тут біля Калькутті виникли центри металургії (Роукела, Дургапур, Бокаро), важкого машинобудування (Ранчі та ін.), хімічної промисловості (Сіндрі). Великий Бхілайський металургійний комбінат знаходиться в центрі країни. У найбільших містах виробляють автомобілі й трактори, обладнання для всіх галузей промисловості, телевізори та відеомагнітофони.

Розвиток господарства Індії базується на потужному паливно-енергетичному комплексі. Щорічно в країні видобувають понад 300 млн т вугілля. Постійно зростає видобуток нафти, яку переробляють на 14 заводах.

Традиційно розвинена та спеціалізована легка промисловість. Вона переважно орієнтована на переробку джуту та виробництво бавовняних тканин. Переважаючими темпами розвивається швейна промисловість. Не втратили значення кустарні ремесла.

Велика площа та густота населення визначають розвиток транспорту Індії. За протяжністю залізничних колій (63 тис. км) і автомобільних доріг (1,8 млн. км) країна входить до перших п'яти країн світу. У містах поряд із сучасними видами транспорту

використовують мото- та велорикші. Постійно зростає значення авіаційного та морського видів транспорту. Найбільші морські порти — Мумбаї та Калькутта.

Культура та соціальний розвиток. Понад 300 млн індійців живуть за офіційно визначеною межею бідності, яка становить 100 дол. США річного доходу. З одного боку, в Індії лише 48 % населення вміють читати та писати. З іншого, це країна з найбільшою кількістю людей з вищою освітою. Все більше індійських професорів працюють у США. Хоча кількість офіційно зареєстрованих безробітних порівняно невелика — 15 млн осіб, поширене приховане безробіття.

Індія — країна давньої культури. Тут знаходиться безліч історико-архітектурних і релігійних пам'яток, музеїв і приватних колекцій. Серед них виділяється мавзолей Тадж-Махал, Золотий храм (Амритсар), Золотий храм Шиви у Варанасі тощо.

Республіка Індія визнала Україну 26 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини встановлені 17 січня 1992 р. шляхом підписання протоколу. З травня 1992 р. у Києві працює посольство Республіки Індія. Постійно зростає зовнішньоторговельний оборот між двома країнами.

Пакистан, повна назва — Ісламська Республіка Пакистан, країна на півдні Азії, що простягнулася від Гімалаїв до Аравійського моря, межує на заході з Іраном, північному заході з Афганістаном, північному сході з КНР, сході з Індією.

Окрім прямого перекладу з офіційної мови деякі джерела стверджують, що назва країни має наступний зміст: «земля чистих», «чиста держава» та «країна чистих».

Відтак, назву Пакистан — було вигадано в 1933 році Чодгарі Рахматом Алі та опубліковано ним у так званій Пакистанській декларації. Вона уособлює прагнення «тридцяти мільйонів мусульман Пакистану, що живуть у п'яти північних районах Індії — Пенджаб, ...(Афганська провінція), Кашмір, Сінд, та Белуджистан...[щодо] визнання їх окремого національного статусу з відокремленням від решти Індії...».

Географія

Пакистан простягається між 24 і 37 північними широтами і між 61 і 77 східною довготою та займає площу 803940 км², що робить його дев'ятою за величиною країною в Азії, а включаючи спірну територію Азад Кашмір і північні райони Кашміру, країна охоплює 880254 км². Пакистан межує з чотирма незалежними країнами: Іраном на південному заході, Афганістаном на заході і півночі, Китаєм на північному сході і Індією на схід, з кожною, з цих, країн є прикордонні територіальні суперечки (від значних до незначних), тому загальна довжина кордонів 7056 км, величина узагальнена. На півдні, Пакистан має 1046 кілометрів берегової лінії на Аравійському морі.

На більшій частині країни — гори систем Гіндукушу, Гімалаїв, Іранського нагір'я. На сході і південному сході країни — рівнина в басейні річки Інд, на півдні, північному сході та північному заході — відроги Гімалаїв та гори Гіндукушу (висота до 7690 м). На заході і південному заході — гори Сулейманові, Макран та нагір'я Белуджистан. Найвища точка Пакистану знаходиться в горах Каракорум — гора К2 (Годвін-Остін) (8611 м). Це друга вершина у світі після Евересту. Клімат мусонний, на більшій частині країни — тропічний, на північному заході — субтропічний. Основна річка — Інд з притокою Паджнад.

Площа країни: всього — 880254 км², Сухопутні кордони: всього — 7056 км.

Прикордонні країни (їх межі): Іраном — 978 км, Афганістан — 2643 км, Китай — 523 км, Індія — 2912 км.

Берегова лінія — 1046 кілометрів.

Висота крайнощів: найнижча точка — Індійський океан 0 м, найвища точка — К2 (колишня назва Годвін-Остін) 8611 м.

Землекористування: орна земля — 27 %, постійні зернові культури — 1 %, пасовища — 6 %, ліси і лісові масиви — 5 %, інші землі — 61 % (станом на 1998 рік).

Зрошувані землі — 171 100 км².

Рельєф країни

У межах Пакистану чітко виділяються три великі орографічні області — Індська рівнина (західна частина Індо-гангської рівнини), що її із заходу та півночі облямовують гори та височини, які належать до систем Іранського нагір'я і Гіндукушу з Гімалаями (утворилися в основному в епоху альпійського орогенезу). Індська рівнина виникла на місці великого передгірного крайового прогину.

Індська рівнина — одна з найбільших алювіальних рівнин тропічного поясу, що простягнулася від підніжжя Гімалаїв до Аравійського моря на 1200 км при ширині до 550 км. Ця рівнина виникла на місці великого передгірного крайового прогину і майже вся її територія розташована нижче 200 м та відрізняється одноманітним плоским рельєфом. В її межах розрізняють три частини: північну — Пенджаб (або П'ятиріччя), утворену Індом і його п'ятьма великими притоками, Сінд — середню і нижню течії Інду; та пустелю Тар, що знаходиться на схід від Сінду. На півночі рівнини наявні численні конуси виносу уламкового матеріалу, які порізані річками. У Сінді на межиріччях збереглися сліди давньої річкової мережі, що свідчать про більше обводнення рівнини в минулому. Дельта Інду утворена кількома діючими руслами, відмерлими естуаріями і серією стародавніх піщаних берегових валів. У пустелі Тар поширені дюни, бархани, піщані пасма в поєднанні з солончаками, такирами і солоними озерами у пониженнях. Абсолютна висота цього району від 100 до 200 метрів. З півдня пустеля обрамлена солончаковими низовинами Великого Качського Ранна, що заливається морськими припливами і під час випадання зливових опадів.

Гори Пакистану складають його другу географічну особливість, й являють собою молоді складчасті хребти, складені кристалічними сланцями, вапняками, пісковиками і конгломератами. Найбільш високі хребти розчленовані річковими долинами і ущелинами та увінчані сніговими шапками. На крайній півночі в межі Пакистану частково заходять осьові хребти Гіндукушу з вершиною Тірічмір (7690 м). На схід розташований хребет Хіндураджд, південно-західне закінчення якого відокремлено від прикордонного хребта Спінгар Хайберський проходом (1030 м) — найважливішим перевалом, який використовуються для сполучення між Пешаваром і Кабулом. На північному сході на територію Пакистану заходять західні відроги Гімалаїв. На півночі Пакистану між Індською рівниною і горами розташоване пісковикове плато Потвар з середніми висотами 300—500 м, оточене з півдня Соляні хребтом (висотою до 1500 м).

Територія Белуджистану становить його третю географічну особливість, вона охоплює всю Західну частину Пакистану, яку займають плато і гори, що являють собою південно-східне обрамлення Іранського нагір'я. Середні висоти цих гір зазвичай не перевищують 2000—2500 метрів, такі, як Сулейманові гори, що витягнулися в субмеридіональному напрямку і круто обриваються до долини річки Інд. Проте, на півночі цих гір є і більш високі окремі вершини (до 3452 м). Меридіональний хребет Кіртхар з крутими, зверненими до долини Інду схилами майже доходить до узбережжя Аравійського моря і знижується від 2440 м на півночі до 1220 м на півдні. Гори Макран, що складаються з декількох субпаралельних хребтів висотою до 2357 м, обрамляють з півдня плато Белуджистану. З півночі воно обрамоване прикордонними горами Чага, де є згаслі вулкани. Далі на північний схід простягається хребет Тобакакар (до 3149 м), у його західній частині розташований перевал Ходжак (Болан), через який проходить стратегічно важливий шлях з Кветти в Кандагар (Афганістан).

Клімат країни

Пакистан перебуває в помірній субтропічній кліматичній зоні, клімат в основному напівпосушливий, але на півдні країни він таки посушливий. Його особливості характеризуються спекотним літом і прохолодною або холодною зимою, та значними коливаннями між крайнощами температури в конкретному районі. Ці узагальнення не повинні приховувати явні відмінності, що існують між конкретними регіонами країни, оскільки, у прибережній зоні уздовж Аравійського моря, як правило, кліматичні умови — помірні та теплі, а замерзлі засніжені хребти Каракоруму та інших гір на Крайній Півночі Пакистану

вирізняються холодним кліматом увесь рік, тому вони доступні тільки для альпіністів світового рівня лише на кілька тижнів у травні та червні щороку.

Пакистан має чотири сезонні пори року: прохолодна і суха зима триває з грудня по лютий; гаряча і суха весна триває з березня по травень; літо дощове, оскільки південно-західний мусон триває з червня по вересень; а восени період мусонів відступає у жовтні та листопаді. Початок і тривалість пір року, також різняться залежно від місця розташування території (північ чи південь країни).

У низинах, середня температура самого холодного місяця січня між 12 °С і 16 °С на півдні змінюються лише вздовж узбережжя, а середньомісячна температура взимку становить до 20 °С. У літні місяці з травня по вересень (за винятком територій на більших висотах) на всій території країни нестерпно спекотно. Середня температура, як правило, близько 30 °С, а в деяких місцях можна зафіксувати навіть граничну температуру в 50 °С. Розподіл опадів вкрай нерівномірний, в загальному, вони знижуються з півночі на південь. Достатню кількість опадів отримує тільки передгір'я Гімалаїв і крайня північ Пенджабу, де їх кількість становить 1000 мм на рік. Лахор же отримує лише близько 500 мм, а в південних штатах Пенджаб і Сінд, менше ніж 200 мм на рік. Дощі випадають майже виключно під час короткого південно-західного мусону у липні і серпні, а в іншу пору року сухо.

Екстремальна сухість переважає в Белуджистані, у західних гірських районах кількість опадів навіть не доходить до 100 мм на рік. Взимку часті морози, а середня температура січня лише 10 °С. Зате влітку, тут притаманні такі ж кліматичні умови, як на рівнині Інду. Лише у висотних районах, Белуджистану спостерігається температура набагато помірніша від рівнинних територій, зрештою, й вологий тут становить від 200 до 300 мм опадів на рік. Белуджистан отримує більшу частину своїх не частих опадів у зимовий період, а в літній мусон тут випадають лише залишки від південно-західного мусону, тоді як його західні райони, захищені горами, взагалі, без дощу цієї пори року.

Високогірні долини на крайній півночі Пакистану мають зовсім відмінні, від всієї країни, кліматичні умови. Температури в діапазоні мінус не рідкісні взимку протягом всього дня. Хоча літо тепле й помірне, але такої спеки, як на долині Інду не спостерігалось. Річна кількість опадів характерна для північних Гімалаїв, становить 1500 мм на рік і змінюється в меншу сторону з півночі на захід цих місцин.

Геологія, ґрунти й корисні копалини країни

Пакистан у своїй геологічній будові перекриває як індійську та євразійські тектонічні плити. Де його провінції Сінд і Пенджаб лежать на північно-західній частині Індійської платформи, а Белуджистан і більша частина Північно-Західної прикордонної провінції знаходяться в межах Євразійської плити. Північні райони і провінція Азад Кашмір лежать в основному в Центральній Азії по краю Індійської плити і тому схильні до проявів руйнівних землетрусів, спричинених стиканням двох тектонічних плит.

Більшість території Пакистану охоплює північно-західну околицю Індійської (Індостанської) платформи та частину Середземноморського складчастого поясу. На платформі лежить східна низовинна частина країни (рівнина Інду), перекрита антропогеновими відкладами. Породи осадового чохла — палеозой, мезозой і палеоген — розкриваються тільки у Солянному хребті.

До складчастого поясу належать гірські системи західної і північної частини країни — Іранське нагір'я, Гіндукуш, Гімалаї. У західній частині — Белуджистані, що являє частину Альпійської геосинклінальної області, виділяють декілька зон зі сходу на захід: міogeосинклінальна (карбонатні відклади крейди та палеогену), евгеосинклінальна (тріас — юрські вапняки та гіпсові породи офіолітової серії крейди), зона палеоген-міоценового флішу та зона вулканітів і гранітоїдів крейди та палеогену. Складчаста область північної частини країни складена гнейсами, кристалічними сланцями і гранітами докембрію. Вздовж її північно-західного краю простягається зона флішоїдних та вулканогенних відкладів палеозою і мезозою з інтрузіями гранітів. Складчаста область обрамлена прогинами, виповненими неогеновими моласами.

Найважливіші родовища корисних копалин пов'язані з осадовими комплексами околиць платформи і складчастої області. Пакистан має розвідані запаси різних корисних копалин: нафти, вугілля, природного газу, бокситів, бариту, золота, міді, залізних руд, флюориту, марганцю, стибію, поліметалічних руд, целестину, сірки, кам'яної солі, гіпсу, магнезиту, вапняків, глин та інших копалин (меншою мірою).

У Пакистані широко представлене ґрунтове різноманіття. На Індській рівнині широко поширені родючі алювіальні ґрунти в річкових долинах і напівпустельні сіроземи на межиріччях. У гірських районах послідовно знизу вгору змінюються каштанові, бурі лісові, субальпійські та альпійські гірські лукові і луково-степові ґрунти. У міжгірських пониженнях Белуджистану поширені піщані пустельні ґрунти і солончаки, на півдні Сінда — солончаки, а в межах пустелі Тар — безплідні піски.

Гідрологія країни

Основною особливістю гідрології країни є річка Інд, головна артерія всієї території Пакистану. Назва Інд походить від «Сіндхі» — санскритського слова, що означало ще й «океан» (з якого також похідними йдуть Сінд, індус та Індія). Інд є однієї з світових великих річок, бере початок у південно-західному Тибеті лише близько 160 км на захід від його притоки Сатледжу бере свій початок річка Брахмапутра. Площа водозбору річки Інд становить майже 1 мільйон квадратних кілометрів, а всі великі річки Пакистану — Кабул (Kabul), Джгелюм (Jhelum), Ченаб (Chenab), Раві (Ravi) і Сатледж (Sutlej) — впадають у нього. Завдяки такому розлогу басейну річки, сформувалися родючі рівнини наповнені мулом, який несе в своїх водах річка Інд. Саме тому, ця область була заселена сільськогосподарськими цивілізаціями, принаймні 5000 років тому.

Верхній басейн річки Інд включає провінцію Пенджаб, у нижній басейн річки Інд починається умовно на річці Панджнад (Panjnad) (злиття східних приток Інду) і простягається на південь до узбережжя. У Пенджабі (що означає в народі «земля на п'яти водах») течуть Інд, Джгелюм, Ченаб, Раві і Сатледж, але остання, в основному протікає на індійській стороні кордону. У південній частині провінції Пенджаб, британці спробували використати водні ресурси для зрошення ще в колоніальний період, тому вони втілили проект, який згодом дістав назву Канал Колоній (Canal Colonies). Іригаційні проекти, сприяли виникненню інтенсивного господарювання, незважаючи на посушливі умови, і призвело до важливих соціальних і політичних перетворень у країні.

Пакистан має дві великі греблі: гребля Тарбела (Tarbela Dam) на річці Інд, недалеко від ранніх буддійських поселень Таксіла і гребля Мангла (Mangla) на річищі Джгелюм у Пенджабі, поблизу кордону з Азад Кашмір побудована в рамках проекту (Indus Basin Project) по впорядкуванню використання басейну річки Інд. Васак дамба (Warsak) побудована на річці Кабул поблизу Пешавара набагато менша. Ці дамби, разом з серією каналів і гребель побудованих ще британськими колонізаторами і розширеними уже після здобуття Незалежності, мають життєво важливе значення для національної економіки і відіграють важливу роль в заспокоєнні та нормалізації водних ресурсів у повеневий період (приміром, внаслідок повені 1992 року, було спустошено значні площі в північній гірській місцевості і рівнини Пенджабу, чого у XXI столітті вже не зустрічається).

Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка́ — країна і острів в північній частині Індійського океану за 31 км від південно-східного узбережжя Індії; площа 65 610 км². Політична система — ліберальна демократична республіка.

Етимологія

У давнину Шрі-Ланка була відома мандрівникам різними іменами. Згідно історичної поеми Махавамса, легендарний принц Віджая назвав землю Тамбапанні («мідно-червоні руки» або «мідно-червона земля»), тому що руки його учнів почервоніли через червоний ґрунт. За іншими даними Віджая назвав острів «Сінхала двип», від слова сингха — лев.

Зараз країна має назву сингальською мовою Шрі-Ланка і тамільською Ілангай IAST. 1972 року назва зміналася на «Вільна, суверенна і незалежна Республіка Шрі-Ланка». Пізніше 1978 року країна стала називатися «Демократична Соціалістична Республіка Шрі-

Ланка». Оскільки назва «Цейлон» все ще використовується в назвах ряду організацій, уряд Шрі-Ланки оголосив у 2011 році план перейменування всіх тих установ, над якими він має владу.

Географія

Шрі-Ланка розташована на південь від півострова Індостан. Відокремлена від материка мілководними Полкською протокою і Манарською затокою, між якими є пасмо островів під назвою Адамів міст. Загальна площа країни становить 64 652 км². Максимальна довжина в меридіанальному напрямку — 430 км, ширина — 225 км. Крайні точки: південна — мис Дондра, західна — мис Датч-Бей, північна — Поліканді[en], східна — Сангаман Канда[en].

Рельєф

Рівнина на півночі і по узбережжю, гори на півдні й у центральній частині. У рельєфі острова виражена серія різновисотних ступенів — від прибережних низовин до Центрального гірського масиву, розташованого на півдні центральної частини острова. Територія, піднята вище 1500 м над поверхнею моря, розсічена розломами. Один з них у цілому складається з розрізнених ланок і має меридіанальну орієнтацію; інший має дугоподібну форму і широтне розташування. В цілому вони схожі на якір, стрижень якого витягнутий з півночі на південь. Найвищі точки гора Підуруталагала (2524 м), пік Адама — 2243 м.

Територію Шрі-Ланки складають переважно стародавні кристалічні породи, стійкі до ерозійних процесів. Тут розрізняють сильно метаморфізовані й інтрузивні гірські породи. У будові півострова Джафна, що на крайній півночі країни, і прибережних низовин на північному заході аж до Путталама беруть участь осадові породи. Поверхня півострова Джафна, що, по суті, являє собою піднятий риф, складена кораловими вапняками.

У Шрі-Ланці місцями розвинуті четвертинні алювіальні відкладення, головним чином на прибережних низовинах, і особливо в районі лагун східного узбережжя й у дельті річки Махавелі.

Водойми

Річки Шрі-Ланки в основному короткі, вони починаються в Центральному масиві й у верхів'ях мають швидкий плін. Келані та Махаоя течуть у напрямку західного берега, Валаве та Налвала — на південь, Гал і Ян — на схід. Найдовша річка — Махавелі — починається на південному заході Центрального масиву і сягає узбережжя південніше Тринкомалі на північному сході країни.

Клімат

Шрі-Ланка розташована лише на кілька градусів широти північніше екватора. Тому середні місячні температури повітря на низовинах високі і мало розрізняються протягом року. Узимку вони трохи нижчі: наприклад, у Коломбо середня температура найхолоднішого місяця — грудня, 25 °С, а найспекотнішого місяця — травня, 28 °С. Добові амплітуди температур невеликі і рідко перевищують 11 °С. Однак у горах, в одному з найбільш висотних міст країни Нувара-Елія (1881 м), середня температура повітря в січні 14 °С, а в травні 17 °С.

Клімат Шрі-Ланки формується не тільки під впливом близькості розташування до екватора, але й у результаті сусідства з півостровом Індостан. Наразі спостерігаються сезонна зміна вітрів і контрастність режиму атмосферних опадів, що дозволяє говорити про специфічний варіант індійського мусону. Як і на інших гористих островах у мусонних областях, у Шрі-Ланці яскраво виражена географічна строкатість внутрішньорічних опадів. Так, південно-західний мусон, що дує з кінця травня до початку жовтня, поєднується зі зливами на південному заході країни, особливо на навітряних схилах Центрального масиву. Він же визначає суху погоду на північних і східних низовинах. Приблизно з листопада по січень Шрі-Ланка зазнає впливу від північно-східного мусону, що викликає випадання дощів на всьому острові. У міжмусонний період, коли атмосферний тиск відносно стійкий, місцеві конвективні потоки повітря і денні бризи з моря приносять спорадичні опади.

Ця сезонна ритмічність у поєднанні з впливом орографічного фактора визначає наявність різких районних розходжень у кліматі Шрі-Ланки. Так, південно-західні низовини, що лежать між горами і морем, входять у вологу зону, де опади притаманні обом мусонним періодам, а між ними дощі випадають досить рідко. Тому постійно тримається висока вологість повітря, тільки лютий у більшості місцевостей відносно сухий.

На схилах західної частини Центрального масиву в межах вологої зони температури знижуються з висотою, а річна сума опадів у деяких пунктах перевищує 5100 мм.

Низовинам сухої зони, розташованим на півночі і сході острова, включаючи півострів Джафна, властивий очевидний, але не чітко виражений максимум опадів у період з жовтня по січень, коли виявляється вплив північно-східного мусону. З червня по вересень триває посушливий сезон. У міжмусонний час реєструються рідкі опади. У цілому в сухій зоні опади менш рясні, аніж у вологій, і в середньому за рік їхня кількість не перевищує 1900 мм на північно-західному узбережжі і 1300 мм на південно-східному. Проте сама величина цього показника в сухій зоні не дає підстав відносити її до аридних територій, і сухість клімату відчувається лише влітку. У східних горах і міжгірській улоговині Ува, що також відносяться до сухої зони, сезонний хід опадів приблизно такий же, як і на низовинах, але менш різко виражений. Тому зливи там сягають такої інтенсивності, яка рідко відзначається на низовинах цієї зони.

Історія

Доісторичний період охоплює період з 500000 р. до н. е. по 125000 р. до н. е. Ера охоплює палеоліт, мезоліт та ранню залізну добу. Серед печер часів палеоліту знайдених на Шрі-Ланці, Пахіянгала (названа на честь китайського бгїкшу Фасяня), Батадомбалена та Белілена є найважливішими. У цих печерах археологи знайшли залишки анатомічно сучасних людей, яких вони назвали «людина Балангода», та інші докази які свідчать, що вони, можливо, займалися сільським господарством і утримували домашніх собак.

Одна з перших письмових згадок про острів міститься в індійському епосі Рамаєна, в якому наводяться подробиці королівства Ланка, створеного божественним скульптором Вішвакарма для Кубери, володаря багатства. Кажуть, що Кубера був повалений своїм демоном, зведеним братом Равана, могутнім імператором, який побудував міфічний літальний апарат Вімана. Сучасне місто Варіяпола описується як аеропорт Равани.

Ранні жителі Шрі-Ланки були предками веддів, корінного народу, чисельність якого зараз становить близько 2500 осіб. Ірландський історик 19-го століття Джеймс Емерсон Теннент висловив припущення, що Галле, місто в південній частині Шрі-Ланки, було древнім морським портом Таршіша, з якого, як кажуть, царю Соломону привозили слонову кістку, павичів та інші цінності.

Доанурадхапурський період

Згідно з Махамамса, хронікою, написаною на мові Палі, первісні жителі Шрі-Ланки — народи Якша і Нага. Древні кладовища, які використовувалися до 600 р. до н. е., та інші ознаки розвиненої цивілізації також були виявлені в Шрі-Ланці. Сингальське літочислення традиційно починається з 543 р. до н. е. з приходом принца Віджая, напівлегендарного принца, з 700 послідовниками до Шрі-Ланки, після вигнання з королівства Ванга (сучасна Бенгалія). Він заснував Королівство Тамбапанні, недалеко від сучасного Маннара. Віджая — перший з приблизно 189 монархів Шрі-Ланки, описаних у таких хроніках, як Діпавамса, Махамамса, Кулавамса і Раджавалія. Історія династії Шрі-Ланки закінчилася в 1815 році, коли острів став частиною Британської імперії.

Анурадхапурський період

Королівство Анурадхапура було засноване в 380 році до н. е. під час правління Пандукабхаї. Після цього Анурадхапура служила столицею країни протягом майже 1400 років. Стародавні ланційці відзначилися в будівництві певних типів споруд (конструкцій), таких як дагоби і палаци. Суспільство зазнало серйозних перетворень під час правління Деванампії Тісси з приходом Буддизму з Індії. У 250 р. до н. е. Махінда, син маур'янського імператора Ашоки, і Бгїкшу (буддистський монах) прибули до Міхінтале з метою поширення

буддизму. Їх місія увінчалася успіхом, їм вдалося переконати монарха прийняти буддизм, після чого він поширив цю віру серед сингальського населення.

Наступні королівства Шрі-Ланки підтримували велику кількість буддійських шкіл і монастирів і підтримували поширення буддизму в інші країни Південно-Східної Азії. Ланкійський бхікхус навчався в знаменитому Індійському буддійському університеті Наланда, який був зруйнований Бахтіяром Хілжі. Ймовірно, що багато Писань з Наланди збереглися в багатьох монастирях Шрі-Ланки і що письмова форма Трипітака, включаючи сингальську буддійську літературу, входила до складу університету Наланда. У 245 році до н. е., бхікхуні Сангамітта прибув з деревом Джая Шрі Маха Бодхі, яке вважається саджанцем історичного Дерева Бодгі, під яким Сіддгартха Гаутама став просвітленим. Вона вважається найдавнішим деревом, посадженим людиною (з безперервним історичним рекордом) у світі.

Стародавня Шрі-Ланка була першою країною в світі, яка заснувала в Міхінтале в 4 столітті спеціалізовану лікарню. Шрі-Ланка був також провідним експортером кориці в стародавньому світі. Вона підтримувала тісні зв'язки з європейськими цивілізаціями, включаючи Римську імперію. Наприклад, Бхатікабхая (22 р. до н. е. — 7 р. н. е.) Направив посланця до Риму, який приніс червоного корала, який використовувався для розробки чітких прикрас для руванвелій. Крім того, танцівниці Шрі-Ланки стали свідками вбивства Калігули. Коли королева Клеопатра відправила свого сина Птолемея XV Цезаріона в укриття, він відправився в Шрі-Ланку.

Адміністративно-територіальний поділ Провінції Шрі-Ланки

Країна поділяється на 9 провінцій: Західну (Коломбо), Південну (Галле), Сабарагамува (Ратнапура), Ува (Бадудла), Центральну (Канді), Північно-західну (Курунегала), Північно-Центральну (Анурадхапура), Східну (Тринкомалі) і Північну (Джафна), які, у свою чергу, підрозділяються на 25 округів, які поділяються на 331 підрозділ окружного секретаріату, які поділяються 14021 Грама Ніладхарі.

Найбільше місто і головний порт — Коломбо (649 000 мешканців). Тут розташовані резиденція уряду і основні економічні й культурні заклади. Офіційною столицею вважається передмістя Коломбо — Шрі-Джаяварденепура-Котте (місце перебування парламенту).

Інші великі міста: Дехівала-Маунт-Лавінія (196 тис. мешканців), Джафна (129 тис.), Шрі-Джаявардананпура (109 тис.), Канді (104 тис.), Галле (84 тис.).

Без правильної підтримки індійського написання, ви можете бачити знаки питання чи прямокутники, голосні можуть неправильно розміщуватись, кон'юнкти можуть бути відсутні.

Населення

19 742 439 (2003) (сингали — 74 %, таміли — 17 %, ларакалла — 7 %); за даними Організації Об'єднаних Націй, у 2025 році чисельність населення Шрі-Ланки становитиме 23 547 тисяч осіб, а до 2050 року — 25 923 тисяч осіб. Станом на 2003 рік на 1000 ланкійців доводилося 16,12 новонароджених, а померлих — 6,46.

135 з кожних 100 тисяч ланкійців емігрували з країни. 2003 року річний приріст населення Шрі-Ланки становив 0,83 відсотки. 22 % населення мешкає у містах і 78 % у сільській місцевості.

В етнічному плані більшість мешканців країни — сингали (75 %), а також ланкійські таміли (16 %), араби, малайці, бюргери (нащадки змішаних шлюбів ланкійців з вихідцями з Європи), ведди (найдавніша, корінна етнічна група острова) та інші. Спостерігається інтенсивний відтік тамільського населення до Індії та інших країн Південної Азії. Мови: сингальська, тамільська, англійська.

За релігійною ознакою населення Шрі-Ланки поділяється: 69 % буддистів, 15 % індуїстів (тамілів), 8 % мусульман, 8 % християн. Конституція гарантує свободу

віросповідання, але панівну роль відводить буддизму, як такому, що «займає першочергове місце».

Економіка

У світовій економіці Шрі-Ланка традиційно асоціювалася з виробництвом чаю, натурального каучуку, кориці; видобутком коштовних каменів (Ратнапура).

Сьогодні сільське господарство дає лише 20 % експорту (93 % у 1972 р.), головна галузь промисловості — текстильна (63 % експорту). Проте по Шрі-Ланці сильно ударила відміна розвиненими країнами в січні 2005 р. квот на імпорту одягу, що діяли (в рамках СОТ) понад 30 років, яка привела до заміщення ланкійської продукції дешевшою китайською. Головний економічний центр країни і найбільший порт — Коломбо. Зростання ВВП близько 5 % на рік. Шрі-Ланка займає 1-е місце в Південній Азії за об'ємом ВВП на душу населення (\$3700 в 2004 р.).

Експорт: чай, гума, кокоси, графіт, сапфіри, рубіни, інші дорогоцінні камені.

Шрі-Ланка (о. Цейлон) дала світу значну кількість вартісних рубінів і майже половину синіх сапфірів, де розробка родовищ корунду триває близько двох тисячоліть.

Туризм

З 1982 року Сігірія перебуває під охороною ЮНЕСКО.

Дедалі більшу роль в економіці країни відіграє туризм (9 % ВВП в 2004 р.) — популярними є приморські курортні міста (Моратува, Галле), історичні визначні пам'ятки Канді, Анурадхапура, Полоннарува, Сігірія, гірський курорт Нуvara-Елія.

Канді — стародавня столиця Цейлону, саме тут зберігається одна з найшанованіших буддійських святинь — Зуб Будди. Дамбулла — знаменита своїм найбільшим храмом, побудованим ще в I ст. до н. е. усередині печери і прикрашеним безліччю ніш з картинами з буддійського епосу. Анурадхапура — священне місто і ланкійська столиця буддизму. Тут росте найзнаменитіше і найстаріше на Шрі-Ланці дерево Бо, під яким, за переказами в Будди відбулося осяяння.

Жителі Шрі-Ланки відомі всьому світу як «усміхнені люди», вони славляться своєю гостинністю і привітністю. Подорожуючи, ви неодмінно почувете ланкійське «Аубован» (Aubowan) — ви можете залишитися надовго.

У 1996 р. команда Шрі-Ланки виграла чемпіонат світу з крикету, відтоді це найпопулярніший спорт у країні.

3. Непал: географічне розташування, особливості розвитку економіки, культури, релігії.

Непал, Федеративна Демократична Республіка Непал — держава в Гімалаях в Південній Азії. Столиця — Катманду.

Непал межує на півночі з Тибетським автономним районом Китаю, на сході — із штатом Індії Сіккім, на півдні й заході — власне з Індією. Загальна довжина державного кордону становить 3 159 км, 1 389 км — довжина кордону з Китаєм, 1 770 км — довжина кордону з Індією.

Рельєф: схили Гімалайського хребта на півночі та долина річки Ганг на півдні.

Ландшафти Непалу умовно поділяються на передгірні рівнини тераї та гори Гімалаї. Тераї є продовженням низовини річки Ганг, розташовані уздовж південного кордону країни і їхня ширина варіюється від 16 до 40 км, а висоти до 200—250 м. Тераї дуже розорані. Ближче до гір вони стають заболоченими, і подекуди трапляються осередки малярії

З півночі тераї замикаються похилою та горбистою грядою, що має назву Шивалік — це передгір'я Гімалаїв (500—700 м над рівнем моря), найпівденніше гірське пасмо в системі Гімалаїв, їхній нижній ступінь. Північніше Шиваліку вузькою смугою простяглося горбкувате зниження, яке називають внутрішніми тераями. Клімат цього зниження аналогічний клімату тераїв.

Ще північніше розташовується середній ступінь Гімалаїв — середньогірський хребет Махабхарат, або Малі Гімалаї, висотою до 3000 м і шириною до 16 км.

Між Махабхаратом і Головним Гімалайським хребтом розташовується зниження — внутрішня серединна область (Мідленд, або Пахар-Кханда). Ширина її приблизно 25 км, висота — від 600 до 2000 м. На території країни снігами покрито понад 1300 гірських вершин. У східній частині Непалу гребінь Головного Гімалайського хребта служить державним кордоном з Китаєм.

Гора Джомолунгма, найвища точка країни, Азії та всієї планети, розташована на кордоні з Китаєм і має висоту 8 848 метрів над рівнем моря. Найнижча точка країни розташована на висоті 70 метрів, середня висота країни — 2 565 метрів над рівнем моря.

У Непалі нерідко відбуваються землетруси. Остання серія руйнівних землетрусів сталася у 2015 році та призвела до багатотисячних жертв.

Гімалаї

Гімалаї — найвищі гори на Землі. Вони займають шість сьомих території Непалу.

Традиційні назви гори Еверест — Сагарматха на непальському боці й Джомолунгма — на тибетському. Через кордон, у Тибеті біля Хумли є гора Кайлаш, дім бога Шиви для індуїстів і центр всесвіту для тибетців .

Гімалаї простягаються через північний кордон Непалу. Ефект мусону визначається місцевою формацією гір.

У Непалі знаходяться вісім з 14 вершин світу, що перевищують 8000 м: Еверест, Канченджанга, Лхоцзе, Макалу, Чо-Ойю, Дхаулагірі, Манаслу, Аннапурна І.

У цих висотних районах живе близько 10 % населення Непалу, землеробство можливе до висоти 4200 м. Головними сільсько-господарськими культурами на цій території є картопля, просо, ячмінь.

Незалежність від Великої Британії отримана в 1923.

Рестаурація монархії відбулася в 1951.

У 1960 парламент був розпущений королем, заборонені політичні партії.

У 1980-х відбулися протести населення за надання демократичних свобод, у результаті чого в 1990 система безпартійної держави зруйнувалася.

У 1991 були проведені вибори. Лідер партії «Непальський конгрес» Коіраала став главою уряду. Економічні проблеми призвели до виступів проти уряду.

Від монархії до республіки

За часів Непальської монархії, у 1996 маоїсти розв'язали громадянську війну. Впродовж подальших десяти років жертвами збройного конфлікту стали понад 13 тисяч людей. Авторитарне правління короля Г'янендри наблизило крах монархічного ладу в Непалі.

Король Г'янендра зійшов на престол в 2001 році після того, як його сім'я загинула при дивних обставинах. Старший брат монарха — Бірендра, за офіційною версією, разом з дружиною і дітьми був убитий принцом-спадкоємцем Діпендрою (котрий, одразу після цього вбивства, застрелився й сам). Всі обставини цієї трагедії досі не з'ясовані.

Восени 2002 року Г'янендра звільнив прем'єр-міністра країни, призначивши замість нього свого ставленика. З 2002 по 2005 рік король змінив трьох голів уряду і сам очолив кабінет міністрів. У 2006 році незадоволеність населення правлінням короля Г'янендри сягла критичного рівня і спровокувала протести. В результаті народного повстання королеві довелося відмовитися від більшої частини своїх повноважень.

Угодою 2006 року між маоїстами та політичними партіями Непалу про припинення громадянської війни передбачене формування Конституційних зборів. Перші з 1999 року демократичні вибори в Непалі принесли маоїстам у квітні 2008 перемогу над опонентами. За підсумками голосування, вони отримали майже половину місць у зборах.

Депутати Конституційних зборів Непалу 28 травня 2008 проголосили державу республікою, поклавши край 240-річному правлінню династії Шах. Король Непалу Г'янендра і його дружина Комал залишили палац «Нараянхиті» в Катманду 23 травня. Цього від королівської сім'ї вимагали маоїсти Комуністичної партії Непалу. Ухвала про скасування монархії прийнята на першому засіданні обраних у квітні Конституційних зборів. Метою Конституційних зборів було ухвалення Конституції впродовж двох років.

21 липня 2008 Конституційна асамблея Непалу обрала першим президентом держави Рам Баран Ядава, котрий переміг в другому турі виборів. Він набрав 308 голосів, а кандидат від маоїстської Комуністичної партії Непалу Рамраджа Прасад Сингх — 282 голоси. Рам Баран Ядав, генеральний секретар партії «Непальський конгрес», вступив на посаду президента Непалу 23 липня 2008 і став першим президентом проголошеної республіки.

Політичний устрій

За формою правління Непал є республікою. Головою держави є президент. Голова уряду — Гіріджа Прасад Койрала з 1991.

Адміністративний поділ

Докладніше: Адміністративний поділ Непалу

Непал є федеративною державою. Адміністративно Непал поділяється на 5 регіонів, регіони — на 14 зон, зони — на 75 дистриктів.

Економіка

Непал є однією з найбідніших та найменш розвинених країн світу, приблизно чверть її населення живе за межею бідності. Непал сильно залежить від грошових переказів з-за кордону, які складають до 30 % ВВП. Сільське господарство є основою економіки, що забезпечує існування майже двох третин населення, але становить лише одну третину ВВП. Промислове виробництво включає переважно переробку сільськогосподарської продукції (джут, цукровий очерет, тютюн та зерно).

Товарами, що йдуть на експорт, є джут, рис, деревина, олійні культури .

На початку 2015 року Непал постраждав від землетрусів, які пошкодили або знищили інфраструктуру та житло та призупинили економічний розвиток країни.

Туризм

Туризм є важливим для економіки Непалу і забезпечує валютні надходження до країни. Туристів здебільшого приваблюють унікальні природні умови країни, індустські та буддистські храми, альпінізм (зокрема, альпіністські експедиції до Гімалаїв) .

Перший готель в країні під назвою Royal Hotel був відкритий уродженцем Одеси Борисом Лисаневичем.

Населення

Населення Непалу має дуже різноманітний склад — згідно із загальнонаціональним переписом народи країни розмовляють 123-ма мовами та діалектами двох мовних сімей — індоевропейської і китайсько-тибетської.

Найбільшу частку населення становлять непальці, розселені головним чином у центральній та південно-західній частинах країни. У середній частині країни живуть також неварі, на захід від них — гурунг і магара, на схід — таманг, або мурмі, кіранті (кірати, або раї), лімбу, лепча, сунвари. У високогірних долинах крайньої півночі живуть шерпа і бхотія, близькі до Тибету. Південну низовину населяють біхарці (серед яких майтхілі, бходжпурі, а також близькі до них тхару).

Непал належить до країн з II типом відтворення. Населення збільшується в середньому за рік на 2,8 %, головним чином за рахунок природного приросту. У 1930-х роках чисельність населення Непалу складала близько 5,6 млн. За даними перепису населення 1971 року кількість людей, що проживала на території країни на той час, дорівнювала 11,6 млн 1996 року чисельність населення вже складала 23,47 млн, 2017 року — 29,38 млн осіб.

У результаті значної еміграції в минулому, частка чоловічого населення в країні менша за жіночу. Більша частина економічно активного населення зайнята в сільському господарстві.

Народи, що мешкають у висотних районах Гімалаїв, в основному напівкочівники, мають великі стада овець і яків. Вони використовують літні пасовища аж до 5000 м. Населення також місяцями проводить час на дорогах з отарами овець або торгуючи між південним Непалом і Тибетом на півночі.

На Сході більше етнічних груп, і різні громади більш інтегровані, ніж групи на Заході. Рівень грамотності населення дуже низький. Ще недавно в Непалі було 97 % неписьмених. До

1979 року частка неписьмених скоротилася до 81 %. У 2011 році частка писемного населення зафіксована на рівні 65.9%. Тепер початкові школи є у багатьох віддалених гімалайських селищах.

При середній щільності населення 105 осіб на 1 км², найвища — до 1000 осіб/км² — спостерігається в долині Катманду. Міське населення складає лише 17 %.

Найбільші міста: Катманду, Лалітпур (Патан), Бхактапур (Бхадгаон), Біратнагар, Непалгандж, Бірагадж.

Релігія

Індуїзм та буддизм є головними релігіями Непалу. Непал є єдиною країною світу, де індуїзм визнано державною релігією. Водночас в країні не існує конфліктів між представниками різних релігій, у тому числі між індуїстами та буддистами. Індуїзм сповідують 81,3 % віруючих, буддизм — 9 %.

На півдні Непалу в місті Лумбіні у VI ст. до н. е. народився засновник буддизму Сіддхартха Гаутама (Будда).

Непал — єдина у світі країна, де досі збереглися традиції та монастирі добуддистської релігії Бон-по. Є невеликі групи мусульман (4,4 % віруючих) і християн (1,4 % віруючих), а також практикуються древні обряди анімізму, шаманства і чаклунства.

Мови

Державною мовою та найпоширенішою мовою спілкування в Непалі є непалі. Водночас у країні розмовляють 123-ма розмовними діалектами

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, в якому році Індія здобула незалежність?
2. Визначте природно-ресурсний потенціал Індії?
3. Поясніть, чому політика скорочення народжуваності в Індії діє не так ефективно, як у Китаї?

Лекція 5. Країни Східної Азії. КНР. Японія. Тайвань.

1. **Географія, економіка, культура, релігія: специфіка розвитку.**
2. **Китайська Народна Республіка: роль у світовій економіці й політиці. Тайвань. Гонконг.(Сянган)**
3. **Японія: географія, економіка, технології, культура, релігія, мова. Спирні території.**
4. **Культура та соціальний розвиток.**

Основні поняття: мова, політика, технології, релігія, культура, розвиток.

1. Географія, економіка, культура, релігія: специфіка розвитку.

Східна Азія — історико-географічний термін, частина світу розташована на сході Азії. Вживається замість застарілого європоцентристського терміна «Далекий Схід». Охоплює територію Китаю, Північної Кореї, Південної Кореї, Японії, Монголії. Площа становить понад 11,8 млн км².

Східна Азія — один із стратегічних регіонів світу. Тут знаходяться друга і третя за обсягом ВВП країни світу — Китай і Японія. Відбуваються дуже складні процеси трансформації на рівні концептуальних цивілізаційних зрушень. Через цей регіон людство ніби апробує майбутні шляхи свого розвитку.

Важливим напрямом української зовнішньої політики, спрямованої на підтримку модернізації держави є азійський, адже саме в Азії знаходяться і формуються нові центри

зростання. Тож динамічні процеси глобалізації та регіоналізації, які мають місце в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), потребують відповідного осмислення.

Увагу сфокусовано на Східноазійському регіоні, як більш інтегрованому в АТР в економічному відношенні. До даного регіону відносять Китай, Японію, Республіку Корея та субрегіон Південно-Східної Азії (ПСА), до якого належать 10 країн-членів Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН).

В основі економічного зростання в Азії поміж інших чинників - процеси односторонньої і багатосторонньої лібералізації економічних відносин, обумовлені, зокрема, взаємозалежністю цих країн. Ця взаємозалежність набула організаційного оформлення у вигляді субрегіонального – АСЕАН та інтра регіональних об'єднань – АСЕАН+1, АСЕАН+3, Східноазійський саміт (САС).

В основі їх функціонування - принцип «відкритого регіоналізму» та консенсусний підхід до ухвалення рішень, що на практиці означає необов'язковість їх виконання країнами-членами і недопустимість втручання у внутрішні справи країн-членів. За своїм походженням інтеграційні процеси в східноазійському регіоні мають скоріше «ринковий», ніж політичний характер. Це дозволяє говорити про особливість інтеграції в Східній Азії, яка на відміну від ЄС, не передбачає «десуверенізації» учасників. Іншими словами метою даного процесу є створення економічної єдності при збереженні політичних кордонів всередині простору, який інтегрується.

Вибір такої форми інтеграції, що нині панує в Східній Азії, обумовлений тим, що для більшості країн регіону націоналізм є рушійною силою розвитку. «Подолання» і «розмиття» державності для них є аналогом втрати своєї політичної і економічної суб'єктності в умовах конфліктного середовища.

В останні роки в Східній Азії оформилась поліцентрична регіональна система навколо Китаю і Японії. Суттєвий вплив на ситуацію в регіоні мають і деякі позарегіональні гравці, у першу чергу США. Основними економічними мотивами їх активізації в регіоні є: забезпечення привілейованого доступу до ресурсів ПСА, контроль над транспортними перевезеннями й розміщення виробництв транснаціональними корпораціями (ТНК) на ресурсній базі країн регіону. Малі та середні країни АСЕАН, використовуючи суперечність інтересів, намагаються проводити збалансований і незалежний курс, який не дозволяв би надмірно посилюватися жодній із провідних сил.

Присутність і зацікавлення багатьох впливових акторів у регіональних справах зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проєктів. Китай робить ставку на формат АСЕАН+3, спираючись на міцні напрацювання по лінії АСЕАН+Китай (угода про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм вступила в дію 1 січня 2010 р.). США намагаються реанімувати АТЕС, а Японія пропонує розширений формат співробітництва – Східноазійський саміт (САС). Спільним для всіх проєктів є те, що їх формування відбувається навколо вже існуючої інтеграційної структури – АСЕАН.

АСЕАН (учасники: Бруней, М'янма, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд и В'єтнам) є ядром регіональної інтеграції в Азії, оскільки є найбільш інституціоналізованою структурою, вже має внутрішню зону вільної торгівлі (остаточне оформлення передбачається у 2015 р.), а також має підписані або веде переговори про підписання угод про вільну торгівлю з усіма найбільшими економіками в Азії – Китаєм, Японією, Індією і Південною Кореєю, а також ЄС.

АТЕС (учасники: 21 країна, здебільшого з береговою лінією на Тихому океані. Створювалась як неформальний форум, згодом проголосила мету щодо створення до 2020 р. зони вільної торгівлі).

Проте за час свого існування АСЕАН не змогла істотно збільшити внутрішньорегіональну торгівлю. Це свідчить про обмежений потенціал субрегіону ПСА щодо споживання свого експорту, а відтак – недостатню ефективність функціонування без виходу на інших партнерів поза субрегіоном.

Результатом пошуку оптимальніших форм економічного співробітництва стали формати АСЕАН+3 та Східноазійський саміт (АСЕАН+8*), які є двома конкуруючими проектами зон вільної торгівлі (ЕАФТА і СЕРЕА відповідно), але в перспективі можуть стати двома етапами більш широкого пан-азійського формату економічної інтеграції.

Якщо регіональна інтеграція піде шляхом АСЕАН + 8, в ній будуть представлені п'ять конкуруючих центрів сили – США, Китай, Японія, Індія, Росія. Проте консолідація такого утворення виглядає проблематичною з огляду на внутрішні розбіжності. Так, Китай ставиться до САС з пересторогою, оскільки участь значної кількості великих позарегіональних держав розмиває східноазійську інтеграцію і через розбіжності інтересів учасників може паралізувати його діяльність.

Окрім зазначених інтеграційних форматів, в регіоні представлені й такі організації як форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) і саміт «Азія–Європа» (АСЕМ), які уособлюють принцип «широкого регіоналізму», поєднуючи кілька регіонів.

Ефективності форуму АТЕС заважає відсутність необхідного рівня формалізації відносин всередині організації. Формування зони вільної торгівлі та інвестицій, які були поставлені в якості основних завдань форуму, просувається повільніше, ніж очікувалось. Крім того, несприятливий вплив на організацію мало прагнення США в роки президентства Дж. Буша її «сек'юритизувати» - перенести акцент із економічної складової співробітництва на спільну боротьбу з тероризмом. В регіоні це викликало настрої “боротьби з гегемонізмом” і розчарування в ефективності АТЕС.

Інша структура – форум АСЕМ функціонує досить стабільно. На сьогодні його членами є 48 учасників і він покликаний об'єднати економічне і політичне співробітництво Європи і Азії. На останньому саміті в Брюсселі в 2010 р. до АСЕМ офіційно приєдналася Росія. Саміт було присвячено зміцненню співробітництва між регіонами в умовах глобальної кризи, проблемам змін клімату, а також культурному діалогу.

Актуальні тенденції розвитку регіоналізму в Східній Азії

Істотно вплинути на формування інституційної архітектури в Східній Азії можуть тенденції, які активізувалися внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2010 рр.

1. Попри досить відчутний спад в обсягах експорту у більшості економіках Східної Азії нинішня криза не мала на них такого негативного впливу як попередня (1997-1998 рр.) через два чинники: превентивне створення запобіжних механізмів та збільшення частки внутрішньорегіональних торговельно-економічних операцій. Це послужило приводом для висновків експертів щодо зниження залежності країн Азії від ринків розвинутих країн (так зв. теорія декаплінгу). Одним із механізмів на цьому шляху стала Чіангмайська багатостороння ініціатива (ЧБІ) щодо створення спільного валютного пулу для протидії кризі і зменшення залежності від міжнародних фінансових інститутів, зокрема, МВФ.

Сприяє зниженню залежності економічного розвитку регіону від експорту на ринки Європи та Америки також створення двосторонніх та багатосторонніх зон вільної торгівлі (на 2009 р. в регіоні налічувалось більше 200 подібних угод). Показник внутрішньорегіональної торгівлі для Східної Азії в 2008 р. склав 58 %.

2. Нині найбільш потужною зоною вільної торгівлі в Східній Азії є Китай+АСЕАН (КАФТА). В 2010 р. обсяг товарообігу між сторонами склав 292,78 млрд дол. США, що у порівнянні з 2009 р. зафіксувало зростання на 37,5 %. Тож тенденцією, яка чи не найбільш виразно проявляється у процесах регіоналізації в ПСА, є посилення ролі Китаю і, відповідно, динамічний розвиток процесів у руслі його інтересів. В рамках КАФТА скасовані більшість митних тарифів, податків, а також кількісних обмежень у взаємному товарообігу, що дозволяє Китаю відтіснити конкурентів з третіх країн в імпортних операціях у регіон. Не тільки обсяги торгівлі, а й фінансові вливання Китаю в інфраструктурні проекти країн-учасниць АСЕАН, пільгове кредитування та підтримка їх модернізації створили сприятливі умови для масштабного залучення китайських компаній до ведення бізнесу в регіоні. Зі свого

боку Китай очікує лояльності країн АСЕАН щодо можливості переходу на юань в регіональних розрахунках. Підвищується роль Сянгану (Гонконгу) як офшорного центру розрахунків в юанях, аналогічна форма розрахунків прийнята в операціях між Гуансі-Чжуанським автономним районом та країнами АСЕАН. Це дозволяє припустити, що в середньостроковій перспективі юань перетвориться на валюту регіональних розрахунків, з можливістю дальшої інтернаціоналізації.

3. Глобальна криза призвела до зниження ролі АСЕАН як координатора інтра регіонального діалогу. Про це свідчить, зокрема, доля участі АСЕАН і держав «північної трійки» у створенні чіангмайського пулу в 120 млрд дол., де країни ПСА повинні внести лише 20 % даної суми, а інші 80 % - Китай, Японія, РК. Контролювати інвестиції відповідного фонду країни будуть відповідно до своїх внесків. Та й сам факт, що починаючи з 2008 р. наряду із самітами АСЕАН+3 значно інтенсифікувалися щорічні зустрічі у форматі КНР-Японія-Південна Корея, порядок денний яких включає проблеми економічного і політичного співробітництва в АТР, свідчить про появу нового «вузького», але впливового центру прийняття рішень в Східній Азії.

Водночас через інститут АСЕАН розширюється можливість залучення позарегіональних держав у справи регіону. Заслуговує на вивчення досвід Туреччини, яка, будучи саме такою позарегіональною державою, в 2010 р. приєдналася до Балійського договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, що є передумовою для поглибленого діалогу з АСЕАН, а також для співробітництва з іншими інтеграційними об'єднаннями, ядром яких є АСЕАН.

2. Китайська Народна Республіка: роль у світовій економіці й політиці. Тайвань. Гонконг.(Сянган)

Китай

Загальні відомості. Офіційна назва — Китайська Народна Республіка. Столиця — Пекін (понад 11 млн осіб). Площа — 9,6 млн км² (3-тє місце у світі). Населення — понад 1,3 млрд осіб (1-ше місце). Державна мова — китайська. Грашова одиниця — юань.

Географічне положення. Країна знаходиться у Східній та частково у Центральній Азії. На сході має вихід до Тихого океану (Жовте, Східно-Китайське та Південно-Китайське моря). На півночі та північному сході Китай межує з Росією, на півночі — з Монголією. Північно-західні кордони відділяють Китай від Казахстану, західні — від Таджикистану, Афганістану та Індії. На півдні пролягли кордони з М'янмою, Лаосом і В'єтнамом. На північному сході КНР межує з КНДР. Географічне положення різних частин Китаю оцінюється неоднозначно: східні, особливо приморські, райони розміщені дуже вигідно для господарського розвитку, Центральна та особливо західна частини країни значною мірою ізольовані від активного економічного життя. Країни, що оточують Китай, не є стабільними і економічно розвиненими. Вигідним для Китаю є хіба що сусідство з Росією, яку він використовує як природно-ресурсного донора та територію для "скидання" популяційного надлишку населення.

Історія виникнення та розвитку. В долині річки Хуанхе археологи виявили одні з найдавніших поселень. Близько 1500 р. до н. е. в Китаї виникла династія Шан, панування якої змінила династія Чжоу, що закінчилось занепадом імператорської влади та поділом держави на окремі царства (князівства). VIII ст. до н. е. імператор Шихуан об'єднав Китай і почав будувати Велику китайську стіну. На початку нашої ери за династії Хань пережила свій розквіт традиційна китайська культура. Китай здійснював контроль над Шовковим шляхом, поширення з Індії буддизму. У XIII—XIV ст. Китай був завойований монголами. Внук Чингізхана заснував у Пекіні династію Юань. Протягом XIV—XVII ст. панувала династія Мін, яка прийшла до влади після повалення монгольських завойовників. У XVII ст. Китай завоювали маньчжури, встановивши династію Цін, панування якої тривало до 1912 р. і було повалене повстанням. У 1912 р. була проголошена Китайська республіка. Сунь Ятсен очолив революцію та створив Народну партію (Гоміндан). У 30-х роках XX ст. Японія окупувала значну частину Китаю. Після її капітуляції почалася війна між комуністами Мао Цзедуну та

гомінданівцями. Після перемоги у 1949 р. комуністів мільйони гомінданівців було евакуйовано на острів Тайвань, де вони заснували державу. На материковій частині Китаю виникла держава Китайська Народна Республіка. В ній комуністичний режим Мао Цзедун почав здійснювати широкомасштабні комуністичні експерименти, які врешті-решт закінчилися повним крахом. Щоб утриматися при владі, комуністи почали будувати капіталізм (ринкове господарство). Це сприяло швидкому економічному зростанню та підвищенню добробуту населення.

Державний устрій і форма правління. Китай — унітарна держава, соціалістична (комуністична) народна республіка. За конституцією вищим органом державної влади є Всекитайські збори народних представників (2979 депутатів). Вони обирають голову КНР і його заступника. Голова КНР пропонує кандидатуру прем'єра Державної ради (уряду) на затвердження Всекитайських зборів народних представників. Китай поділяється на 22 провінції, крім Тайваню, 5 автономних округів і регіони зі спеціальним статусом (Гонконг/Сянган, Аоминь/Макао).

Природні умови та ресурси. Рельєф Китаю надзвичайно складний та різноманітний.

Більша частина країни — гори, плоскогір'я та нагір'я. Серед них виділяється найбільше у світі за площею та висотою Тибетське нагір'я (середня висота понад 4000 м). Захід і північ зайнятий плоскогір'ями та рівнинами з висотами до 1200 м. На сході та північному сході поширені низовини.

Величезна територія визначає й кліматичне розмаїття. На сході панують літні та зимові мусони. З віддаленням від узбережжя Тихого океану клімат стає континентальним. Кількість опадів зменшується до 250 мм за рік. У високогір'ях клімат суворий і сухий.

У східній частині Китаю, де випадає найбільше опадів, знаходяться й найбільші та найповноводніші річки. Найбільші з них Янцзи, Хуанхе та притока Амуру — Сунгарі. На південному сході протікає повноводна Сіцзян. Літній мусон, який дме з океану, приносить багато опадів. Це стає причиною катастрофічних повеней. Найбільше озер у Тибеті та в долині Янцзи.

У долинах найбільших річок Китаю переважають родючі алювіальні ґрунти. На північному сході панують бурі лісові. На заході поширені сіро-бурі пустельні ґрунти. Південь країни займають жовтоземи та червоноземи.

Дуже багатий і різноманітний рослинний та тваринний світ Китаю. На північному сході ще збереглася унікальна далекосхідна тайга з химерним поєднанням північних і південних видів рослин та тварин (даурська модрина, корейський кедр, маньчжурський горіх,

женьшень, лимонник тощо). В цих лісах трапляється найбільший у світі амурський тигр, кабарга, ізюбр, соболь та ін. На південь від Янцзи ростуть вічнозелені субтропічні ліси. В них водяться мавпи, лемури, носороги, тапіри. У пустельних районах трапляються дикі верблюди та коні Пржевальського.

Китай дуже добре забезпечений мінеральними ресурсами. Одне з перших місць у світі належить йому за запасами кам'яного вугілля, марганцевої та залізної руд, цинку та бокситів, вольфраму (60 % світових запасів), молібдену, сурми, олова, титану, кам'яної солі тощо. Є золото, уран, рідкоземельні метали. Обмежені запаси нафти та природного газу.

Населення. Китай — найнаселеніша держава світу (понад 20 % населення планети). Така велика кількість жителів країни створює багато проблем. Особливо гострою є житлова та продовольча проблеми, а також забезпечення китайців роботою. У зв'язку з цим китайський уряд проводить жорстку політику обмеження народжуваності. Через це природний приріст у країні втричі нижчий, ніж в Індії.

При середній густоті населення в 140 осіб на 1 км² населення розміщене вкрай нерівномірно. У східних рівнинних районах вона сягає 400 осіб, а в горах — лише 10 осіб на 1 км².

Частина міського населення становить лише 32 %. Водночас у країні понад 40 міст-мільйонерів. Найбільші з них, крім столиці, Шанхай (до 16 млн осіб), Тяньцзінь (понад 10 млн), Шеньян (понад 5 млн).

За національним складом населення переважають китайці (хань) — 92 %. Ще 55 народів живе на своїх етнічних територіях, переважно на околицях Китаю (хуей, монголи, уйгури, тибетці, корейці тощо).

Господарство. Китай — індустріально-аграрна держава, яка після ринкових перетворень розвивається найшвидшими темпами серед великих країн світу, а за загальним обсягом ВВП займає друге місце після США.

І це тоді, коли нині майже 60 % зайнятого населення працює в сільському та лісовому господарствах, а в промисловості — лише близько 20 %, тобто можна стверджувати, що економіка Китаю має величезний потенціал зростання.

У структурі промисловості домінують галузі важкої індустрії. Видобувна промисловість представлена вугільною, нафтовою та газовою галузями. Зростають темпи видобутку руд чорних і кольорових металів, і відповідно розвивається виробництво електроенергії, чорна та кольорова металургія (основні центри чорної металургії знаходяться в містах Аньшань, Ухань, Беньсі, Баоту). Машинобудування Китаю дуже розгалужене як галузеве, так і територіально. Воно представлене всією світовою номенклатурою товарів. Зосереджуються підприємства галузі в найбільших містах та у вільних економічних зонах на східному узбережжі.

Хімічна промисловість в основному зосередила зусилля на виробництві мінеральних добрив, конструкційних матеріалів і продукції побутової хімії. Функціонує потужна нафтопереробна промисловість.

Світове значення має легка промисловість. Вона переважно спеціалізується на виробництві тканин. Основний центр легкої промисловості — Шанхай.

Сільське господарство разом з харчовою промисловістю забезпечують потреби 1,3 млрд осіб. Китаю належить перше місце у світі за обсягами вирощування пшениці, арахісу, бавовни, рису, тютюну; третє — цитрусових. У цілому виробництво зернових перевищує 500 млн т. У харчовому раціоні велику роль традиційно відіграє рис. Зростає значення тваринництва: за поголів'ям свиней (420 млн) Китай посідає перше місце у світі.

Загальна протяжність залізничних колій понад 60 тис. км. У 1992 р. китайці створили ще одну трансконтинентальну залізницю, провівши її до кордонів з Казахстаном. Автомобільна мережа нині в Китаї перевищує 1,1 млн км. Приблизно така сама протяжність авіаційних маршрутів. Не втратив значення внутрішній водний транспорт (110 тис. км). У країні майже 120 морських портів, які пов'язують Китай з 100 державами світу.

Культура та соціальний розвиток. У КНР близько 70 % населення письменні. Обов'язковою є 9-річна освіта. В країні понад 1000 вищих навчальних закладів. Найбільші з них знаходяться в Пекіні, Шанхаї та Тяньцзіні. Найвідоміше інформаційне агентство — Синьхуа. Культурна спадщина Китаю — одна з найбільших у світі. Всесвітньо відомими є Велика китайська стіна, імператорські палаци, парки, мавзолеї. Є багато музеїв і бібліотек. Китай має чи не найбільшу кількість безробітних. Особливо багато їх у невеликих містах.

Китайська Народна Республіка визнала Україну 27 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами встановлено 4 січня 1992 р. шляхом підписання Комюніке про встановлення дипломатичних відносин. У Києві з березня 1992 р. працює посольство КНР. Україна експортує до Китаю товарів на суму понад 1 млрд дол. США, імпортуючи з цієї країни продукції майже в 10 разів менше.

Тайвань.

Столиця Тайбей. У місті розташовані основні державні установи: Резиденція Президента, будівлі Парламенту, Кабінету міністрів, Верховного Суду, а також офіси та посольства іноземних.

Один із передових політичних, економічних, фінансових, освітньо-наукових і культурних центрів регіону.

Згідно з Конституцією Тайвань є республікою. Незалежність Тайваню від Китаю не визнана міжнародним співтовариством. Вся система органів влади будується на основі прийнятої 25 грудня 1947 Конституції.

Має два міста центрального підпорядкування – Тайбей і Гаосюн, провінцію Т. з 5 містами провінційного підпорядкування та 16 повітами і два острівних повіту провінції Фуцзянь.

Найбільш великі міста (млн чол.): Тайбей (2,6), Гаосюн (2,8), Синьбей (3,8).

В основу державного устрою покладено п'ять гілок влади – законодавча, виконавча, судова, екзаменаційна і контрольна, кожна з яких здійснюється однією з палат (юанів) центрального уряду. Вищим представницьким органом, який має право вносити поправки до Конституції, є Національні збори.

Найбільше місто — Синьбей. Розташований у південній частині Східної Азії, на південний схід від континентального Китаю.

На сході і північному сході Тайвань межує з водами Японії і островами Рюкю. На південь від нього розташовані Філіппіни. Тайвань омивається Тихим океаном на сході, Південно-Китайським морем і Лусонською протокою на півдні, Тайванською протокою на заході і Східно-Китайським морем на сході. Площа острова становить 35.801 км², довжина — 394 км, ширина — 144 км.

Природні ресурси: невеликі родовища золота, міді, кам'яного вугілля, природного газу, вапняку, мармуру та азбесту.

Землеробство:

Понад половину території острова займають ліси і чагарники, переважно в гірських районах, 24 % — орні землі (в основному на рівнині), 15 % території використовується для інших потреб. 5 % території займають пасовища, 1 % — багаторічні культури. У сільському господарстві (1,9 % ВВП) основні культури – рис, пшениця, цукровий очерет, чай, фрукти, розвинене тваринництво і рибальство.

Тайвань має шість блоків атомної станції. Уранову сировину постачає переважно з Африки, як і інші країни Східної Азії.

Основною складовою частиною ВВП є сфера послуг – 67,2 %. Промисловість дає 30,9 % ВВП, з яких 25,3 % припадає на обробну промисловість. Велика частина населення зайнята в обробній промисловості – 27,6 %, в торгівлі, харчуванні та сфері послуг – 43,5 % зайнятого населення.

Найбільш розвинені галузі промисловості – електронна, текстильна, хімічна, харчова, суднобудування, нафтова. Особливо швидко розвивається промисловість з виробництва інформаційних технологій – виробництво комп'ютерів, програмного забезпечення та комплектуючих для них.

Науково-технічної революції неможливо було б досягти без освіченого населення та сприятливого інвестиційного клімату. Професійна підготовка – одна з головних умов створення високотехнологічних підприємств. На Тайвані – культ ученості.

Якщо Південна Корея і Японія свого часу пріоритетом вважали створення великих багатогалузевих концернів, то Тайвань, навпаки, зробив ставку на середні та малі підприємства. Сьогодні вони становлять 98 % від загальної кількості фірм, забезпечують 65% експорту і 78 % зайнятості. До послуг дрібних підприємців: пільги, спеціальні підготовчі курси й центри, професійні інструктори, бази даних про рин--ки... Тайвань використав усі переваги малого й середнього бізнесу: гнучкість, швидкість реакції на ринкові зміни, різноманітність спеціалізації, відсутність монополії. Усе це посилює конкуренцію, підвищує якість продукції.

Загальна протяжність залізниць – 4600 км, автомобільних доріг – 20041 км. Великі міжнародні аеропорти – аеропорт ім. Чан Кайши в передмісті Тайбея і в Гаосюні.

Велика частина торговельного обороту пов'язана із зовнішньою торгівлею. Проте внутрішня торгівля також має велике значення для економіки острова.

Туризм не відіграє суттєвої ролі в економіці Т. Більшу частину туристів представляють гості з Азії – 75,63 %, потім з Північної та Південної Америки – 15,6 %. Економіка цього острова залежить від імпортного палива, сировини, продовольства і обладнання, на експорт йдуть готові вироби сучасної промисловості. Головні торгові партнери Тайваню — США,

Японія, Сянган (Гонконг) та ФРН. Основні партнери по імпорту: Японія (24,1 %), США (17,0 %) Малайзія, Німеччина, Філіппіни та Австралія. Основні партнери по експорту: США (22,4 %), Гонконг (21,9 %), Японія (10,4 %)

Клімат на півночі субтропічний, на півдні — тропічний мусонний. Сума опадів на рівнинній частині — 1500—2500 мм, у горах понад 5000 мм. У серпні і вересні часті тайфуни.

На Тайвані із червня по серпень триває сезон дощів. Для північної частини острова характерна висока хмарність упродовж усього року. На півдні 90 % річних опадів випадає під час сезону дощів.

Річки острова — гірські і багатоводні. Використовуються для зрошення і гідроенергетики.

Флора і фауна

Вологі тропічні ліси з великою видовою різноманітністю (понад 3000 видів, з яких понад 1500 ендемічні — *Chamaecyparis formosensis*, ялиця Кавакамі *Abies kawakamii*, *Cinnamomum camphora*).

На нижніх частинах схилів — вологі вічнозелені ліси з панданусів, пальм, бамбуку, ліан; вище — широколистяні листопадні і змішані ліси з камфори, кипарисів, ялини, ялиці, деревоподібних папоротей, та ін.

На висоті 3300 м ліси заміщаються поясами кущів рододендрону і високогірними луками. Прибережні рівнини зайняті полями рису, батату, плантаціями цукрової тростини, ананасів та ін. Уздовж узбережжя — місцями мангрові ліси.

У минулому в гірських лісах траплялося багато ендемічних видів — лазурова сорока, тайванський чорний ведмідь, плямистий олень, прісноводний лосось і багато інших.

Природні ресурси

Корисні копалини

Природні ресурси: невеликі родовища золота, міді, кам'яного вугілля, природного газу, вапняку, мармуру та азбесту.

Землеробство

Понад половину території острова займають ліси і чагарники, переважно в гірських районах, 24 % — орні землі (в основному на рівнині), 15 % території використовується для інших потреб. 5 % території займають пасовища, 1 % — багаторічні культури.

Екологічний стан

До найбільш серйозних екологічних проблем відносяться забруднення повітря, забруднення води промисловими водами і каналізацією, зараження джерел питної води, незаконне вивезення тварин, занесених до Червоної книги, а також забруднення радіоактивними відходами. Загрозу здоров'ю населення і місцевих лісах становлять кислотні дощі. На думку місцевих вчених, понад половина кислотних опадів потрапляє на острів з материкової частини Китаю під час періоду мусонів.

Стихійні лиха

Населення острова часто потерпає від землетрусів і тайфунів. 21 вересня 1999 в центрі острова стався землетрус, в результаті якого загинуло більше 2 тисяч осіб. До людських жертв і значних руйнувань призводять і селеві потоки і зсуви, що виникають унаслідок проливних дощів.

Існує розбіжність і плутанина щодо того, що таке Тайвань, і навіть того, як його слід називати.

Уряд Китайської Республіки Чан Кайши, який в 1949 році втік з материка на Тайвань, спочатку стверджував, що він представляє увесь Китай, контроль над яким він мав намір відновити.

Влада острова займала місце в Раді Безпеки ООН, і багато західних країн визнавала її як єдиний китайський уряд.

Але в 1971 році ООН визнала Пекін, і уряд Китайської Республіки виключили. З того часу кількість країн, які визнають уряд острова дипломатично, впала приблизно до 20.

Китай розглядає Тайвань як власну провінцію, що відколося. Материкова влада має намір повернути її, в тому числі за допомогою сили, якщо буде необхідно.

Але лідери Тайваню кажуть, що острів набагато більше, ніж просто провінція, стверджуючи, що він є суверенною державою.

Він має свою власну конституцію, демократично обраних лідерів і близько 300 000 військових у своїх збройних силах.

Враховуючи величезну відмінність між цими двома позиціями, більшість інших країн, здається, задоволені нинішньою ситуацією, коли Тайвань має більшість ознак незалежної держави, навіть якщо його правовий статус залишається невизначеним.

Наскільки проблемна незалежність Тайваню?

Хоча політичний прогрес й був повільним, проте зв'язки між двома народами й економіками різко зросли. Тайванські компанії інвестували в Китай близько 60 мільярдів доларів, а близько мільйона тайванців тепер живуть там, працюючи на тайванських заводах.

Деякі тайванці турбуються, що їхня економіка зараз залежить від Китаю. Інші вказують на те, що тісніші ділові зв'язки роблять військові дії з боку Китаю менш вірогідними через можливі збитки для китайської економіки.

Суперечлива торговельна угода між країнами привела до виникнення руху "Соняшник" у 2014 році, коли студенти та активісти зайняли тайванський парламент, протестуючи проти того, що вони називали зростанням впливу Китаю на Тайвань.

Деякі жителі Тайваню підтримують проголошення незалежності, але більшість виступає за збереження нинішнього стану

Офіційно Демократична прогресивна партія (ДПП) виступає за незалежність Тайваню, тоді як Гоміндан - за можливість об'єднання.

Опитування громадської думки показують, що лише невелика частина тайванців зараз підтримує одну або іншу думку, причому більшість вважає за краще зберігати нинішній стан.

Проте все більше і більше людей говорять, що вони почувають себе тайванцями, а не китайцями. Підтримка ДПП зросла на виборах у січні 2016 року.

Це частково пояснювали незадоволеністю економічною політикою Гоміндану: від розриву між багатими та бідними до високих цін на житло, а частково - через побоювання, що адміністрація Ма Інцзю зробила Тайвань занадто залежним від Пекіна.

3. Японія: географія, економіка, технології, культура, релігія, мова. Спирні території.

Японія

Загальні відомості. Офіційна назва — Японія. Столиця — Токіо (понад 8 млн осіб). Площа — 378 тис. км² (60-те місце у світі). Населення — близько 127 млн осіб (9-те місце). Державна мова — японська. Грошова одиниця — єна.

Географічне положення. Японія — острівна країна, яка не має сухопутних кордонів із жодною державою світу. На заході вона омивається водами

Східно-Китайського та Японського морів, на сході та півдні — Тихим океаном. У цілому її територія складається з 4 тис. островів. Лише чотири з них — Кюсю, Хоккайдо, Хонсю та Сікоку є великими. Розміщуючись між Азією та Тихим океаном, знаходячись між двома найбільшими державами світу — США та Китаєм, Японія має сприятливе географічне положення для розвитку економіки. Острівне розміщення фактично дає їй змогу використовувати океан як безмежну кількість транспортних магістралей.

Історія виникнення та розвитку. З давніх-давен на Японських островах жили айни, походження яких не встановлене. Пізніше сюди почали переселятися з материкової Азії давні корейці та, напевно, вихідці з Океанії. Вважають, що початок японської держави покладено в 660 р. до н. е. легендарним імператором Дзімму. У середині VII ст. н. е. зафіксовано перші спроби створення централізованої держави, а з VIII ст. н. е. виникли перші столиці, спочатку Нара, а згодом — Кіото.

З XVI ст. біля берегів Японії з'явилися перші кораблі європейців. Вони почали місіонерську діяльність, що згодом привело у 1640 р. до закриття Японії для європейців. З 1868 р. відбулася революція Мейдзі і було припинено політику самоізоляції, розпочалася модернізація держави. Столицею стає Токіо. У 1889 р. прийнято конституцію. У державі відбуваються швидкий розвиток економіки та мілітаризація. Згодом — переможні війни з Китаєм і Росією. У 1910 р. Японія анексувала Корею, в 1931—1932 рр. захопила Маньчжурію. Під час Другої світової війни окупувала значну частину Азії та Океанії. Активно воювала із США. У 1945 р. останні скинули дві атомні бомби на Японію, що призвело до її капітуляції. До 1951 р. країна була окупована США, що сприяло впровадженню в Японії європейських демократичних стандартів та порядків. Відбулося швидке економічне зростання ("економічне диво"), в результаті чого Японія перетворилася на другу за економічною могутністю державу у світі.

Державний устрій і форма правління. Японія — унітарна держава, парламентська монархія. Символом держави є імператор, позбавлений реальної влади. Титул імператора передається у спадок. Вищий законодавчий орган — парламент. Він складається з двох палат — палати представників і палати радників. Виконавча влада належить уряду на чолі з прем'єр-міністром. Його обирає парламент із власних членів. Термін повноважень палати представників — чотири, палати радників — шість років. В Японії за адміністративно-територіальним поділом: 42 префектури, 2 столичні міста, 1 столичний округ, 1 губернаторство — Хоккайдо.

Природні умови та ресурси. Більш ніж 75 % території країни зайнято горами. Це молоді тектонічні утворення. Процес горотворення ще не закінчився, тому в Японії є вулкани і часто відбуваються землетруси (до 5000 на рік). У більшості випадків вони ледь помітні, або й зовсім не помітні без спеціальних приладів. Бувають і сильні, руйнівні землетруси. Національним символом є найвища гора Японії вулкан Фудзіяма (3776 м). Уздовж східного узбережжя простяглася найбільша низовина Канто.

В Японії типовий мусонний клімат. На півночі він помірний, на півдні — субтропічний. На острові Хоккайдо бувають сильні "сибірські" морози й узимку багато снігу. На острові Сікоку температура в січні +6 °С, липні —1-27 °С. Літній мусон приносить вологу з Тихого океану, а зимовий — морози з материка.

В Японії густа сітка коротких повноводних річок. Під час літніх тайфунів трапляються паводки. В країні чимало мальовничих гірських озер.

Ґрунтовий покрив Японії, враховуючи її географічне положення, доволі різноманітний. На півночі переважають підзолисті та лучно-болотні ґрунти. Далі на південь їх змінюють бурі лісові. У субтропіках панують жовтоземи та червоноземи.

У густозаселеній і невеликій за площею Японії на диво багато лісів. Під лісами та чагарниками знаходиться 2/3 країни. Майже 40 % лісопокритої території під хвойними породами. Деревний склад у лісах різних частин Японії відрізняється кардинально. На півночі переважає ялина та ялиця. В центрі — широколистяні ліси з клена, дуба, липи, бука, каштана. У субтропіках — японський кипарис, магнолія, камфорне дерево. На тро-пічних островах Рюкю ростуть пальми, фікуси тощо. Так само дуже відрізняється й тваринний світ. На півночі трапляються звірі тайги — бурий ведмідь, соболь, горностай, вовки, лисиці, єнотоподібні собаки. На півдні — тропічна фауна. Її найтипівіші представники — летючі собаки.

Японці дуже люблять природу. Мільйони людей збираються навесні милуватися як цвіте сакура чи восени дивитися на багряне листя кленів.

Майже 25 % території країни зайнято національними парками, аповідниками та заказниками.

Мінерально-сировинні ресурси Японії дуже обмежені. Є невеликі родовища вугілля, руд кольорових металів, більші — сірки та вапняків.

Інтенсивно експлуатуються морські ресурси (риба, водорості, молюски, краби тощо). Є мінеральні та термальні джерела. У цілому ж природно-ресурсний потенціал Японії обмежений і недостатній.

Населення. Густота населення в Японії дуже велика і перевищує 300 осіб на 1 км². Населення розміщене дуже нерівномірно. Відносно слабозаселеними є північні та західні райони. Міське населення перевищує 78 % . Крім столиці до міст-мільйонерів належать Йокогама (близько 4 млн осіб), Осака (3 млн), Нагоя (2,2 млн). Населення зростає повільно. При народжуваності 10 ‰ смертність становить 6 ‰. На сході країни сформувався найбільший у світі мегаполіс Токайдо, де живе 60 млн осіб. Тривалість життя населення в Японії найвища на нашій планеті. Вона вже перевищила 80 років. Японія типова однопациональна держава, де японці становлять 99,4 % усього населення. Живе також незначна кількість корейців, китайців і айнів. Останні відрізняються від японців більш європейськими рисами (світліша шкіра, густі бороди в чоловіків).

Господарство. Японія належить до найрозвинутіших постіндустріальних держав. За обсягом ВВП нині це третя держава світу після США та Китаю. Нестача природних ресурсів сповна компенсується вмілим використанням вигод географічного положення, високою кваліфікацією, культурою та патріотизмом населення, високим рівнем розвитку науки та техніки.

У промисловості особливу увагу приділяють новітнім галузям, які базуються на передових технологіях. Японія виробляє близько половини морських суден, до 30 % автомобілів, більше 50 % відеомагнітофонів. За виробництвом роботів вона посідає перше місце у світі. Промисловість Японії швидко трансформується залежно від мінливої кон'юнктури світового ринку.

Розвиток господарства ґрунтується на потужному паливно-енергетичному комплексі, який працює на довізній сировині. Розвивається електроенергетика. Атомні електростанції настільки безпечні та досконалі, що на них проводять екскурсії для туристів.

На імпортній руді та вугіллі з Австралії працює одна з найпотужніших у світі чорна металургія. Підприємства розміщені на узбережжі та відрізняються високим рівнем автоматизації виробничих процесів. Кольорова металургія виплавляє вкрай потрібні для машинобудування метали — мідь, алюміній, цинк. Ці галузі забезпечують високорозвинену автомобільну промисловість. Найпотужнішими концернами є "Ніссан", "Тойота" та "Хонда". Вони успішно конкурують з американськими та європейськими автомобілями. За обсягом виробництва електронно-обчислювальної техніки Японія поступається лише США.

За рівнем розвитку хімічна промисловість поступається лише машинобудуванню. Вона спеціалізується переважно на виробництві пластичних мас, синтетичних смол, хімічних волокон, синтетичного каучуку. Підприємства хімічної промисловості сконцентровані в найбільших містах на сході узбережжя (Токіо, Осака, Нагоя, Кавасаки).

Розвинута також легка промисловість, яка виготовляє текстиль (Токіо, Кіото, Кобе, Нагоя). На заході країни випускають шовкові тканини та тканини із хімічних волокон.

З давніх-давен японці вміло використовували дари моря. Тому й нині перед веде рибоконсервна промисловість. Серед інших галузей харчової промисловості виділяються цукрова, борошномельна, пивоварна. Водночас недостатньо розвинені м'ясна та молочна промисловість.

У сільському господарстві переважають дрібні селянські господарства. Продукція сільського господарства становить лише 2,2 % ВВП. Основною його продукцією є рис, соя, картопля, овочі, фрукти, цукрова тростина, цитрусові, тютюн. Японія посідає 1-ше місце у світі за виловом риби. Країна імпортує до 30 % усіх продуктів харчування. Раніше японці вживали в їжу дуже мало м'яса. Нині ситуація змінилася. Швидкими темпами розвивається свинарство та бройлерне птахівництво.

Основним видом транспорту Японії є автомобільний. Протяжність автомобільних магістралей перевищує 1,2 млн км, залізниць — 30 тис. км. Для країни характерні швидкісні залізниці та шосейні дороги. Окремі острови з'єднані мостами та тунелями. Найбільший у

світі підводний тунель "Сейкан" споруджено через Сангарську протоку. В Японії понад 100 портів. За тоннажністю морського торгового флоту вона посідає 2-ге місце у світі. У міжнародних пасажирських перевезеннях домінує авіаційний транспорт.

4. Культура та соціальний розвиток.

Культура та соціальний розвиток. Японія — країна багатой та давньої культури. У списку ЮНЕСКО — 8 об'єктів. Історико-культурна спадщина представлена буддійськими та синтоїстськими храмами, імператорськими палацами та замками феодалів, будівлями стародавньої столиці Кіото, меморіалом Хіросіми. Для Японії характерний найнижчий серед найрозвиненіших країн рівень безробіття та інфляції. Практично все населення письменне. Обов'язковою є 12-річна освіта. Існують великі державні та приватні університети. Тираж найбільших газет "Іоміурі", "Асахі" та "Майніті" від 10 до 14 млн примірників. Найвідоміше інформаційне агентство Кіодо Цусін.

Японія визнала Україну 28 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини встановлені 23 січня 1992 р. 3 січня 1993 р. у Києві працює посольство Японії. Договірні-правова база двосторонніх відносин постійно розширюється. Зростає товарообіг між двома країнами.

Питання до самоконтролю:

1. Поясніть, чи можна дати однозначну оцінку географічного положення різних частин Китаю?
2. Назвіть мінеральні ресурси Китаю, світового значення.
3. Визначте роль сільського господарства в економіці Китаю?
4. Визначте особливості державного устрою Японії?
5. Поясніть, яким чином японці компенсують нестачу природних ресурсів для розвитку країни?
6. Поясніть, як і коли Японія визнала незалежність України?

Лекція 6. Країни Південно-Східної Азії: спільне й відмінне в розвитку.

1. **Малайзія: економіка, політика, культура, мова, релігія.**
2. **Індонезія: географічна специфіка, економічний, культурний, релігійний розвиток.**
3. **Таїланд: географія, економіка, туризм.**
4. **Південна Корея: (Республіка Корея): економіко-технологічний розквіт, культурні досягнення й політичні проблеми з Північною Кореєю.**
5. **Північна Корея: феноменальні характеристики.**
6. **«Азійські тигри» - економіка Південної Кореї, Сінгапура, Гонконгу й Тайваню як показник ефективності економічного розвитку.**

Основні поняття: ефективність, феномен, туризм, культура, економіка.

1. Малайзія: економіка, політика, культура, мова, релігія.

До регіону країн Південно-Східної Азії належать Таїланд, Малайзія, Бруней, Індонезія, Сінгапур, Філіппіни, Лаос, Камбоджа, В'єтнам. Економічний розвиток цих країн еоднорідний, проте є певні спільні тенденції соціально-економічного розвитку. Відмінність розвитку пов'язана з напрямом обраного шляху. Формування теперішньої економічної системи розпочалося в 1950-ті роки після падіння колоніального правління. Країни Азії стали перед вибором обрання соціалістичного або ринково-орієнтованого напрямку.

В'єтнам, Лаос та Камбоджа обрали соціалістичний шлях розвитку. Ці країни до 1990-х років характеризувалися переважаючим аграрним виробництвом, відсутністю обробної промисловості, традиційною структурою виробництва та широким використанням натуральних форм господарства. На відміну від цих країн Таїланд, Малайзія, Індонезія,

Сінгапур, Філіппіни, Бруней обрали ринковий шлях розвитку та досягли суттєвих економічних результатів. Протистояння розвитку комуністичного руху, що фінансувався з Пекіну та Москви, стало можливим лише завдяки підтримці старої колоніальної системи та нової китайської управлінської еліти.

У Малайзії та Сінгапурі національним урядам прийшлося вживати інтенсивних заходів для припинення діяльності комуністичних осередків, проте вже в 1960-х роках їх уряди обрали демократичний шлях з ринковими механізмами. Ці країни називають новими індустріальними країнами, що характеризуються високими темпами економічного зростання (близько 4 % по регіону за 2008 р.). Для порівняння економічне зростання країн-членів ЄС 0,4 % за 2008 р., тоді коли США – 0,7 %. Швидкий економічний розвиток країн

Південно-Східної Азії зумовлений різними чинниками. Наприклад, Сінгапур – це країна з високим промисловим потенціалом, з вільним портом, тоді коли Бруней – нафтоекспортуюча країна.

Економіки країн Південно-Східної Азії пов'язані між собою експортно-імпортними операціями, міжнародним поділом праці, інтегрованим у міжнародні економічні зв'язки. На всі країни Азії припадає близько чверті експорту робочої сили та 20 % її імпорту. До приймаючих мігрантів належать країни Малайзія та Сінгапур. Гонконг став імпортером, а Республіка Корея є одним з найбільших експортерів.

Зростання та спади економічного розвитку тісно пов'язані між собою. Невеликі спади спостерігалися в 1993, 2001 та 2008 році, а підйоми – у 1992, 1995, 2005. Пік спаду в усіх країнах припадає на 1998 рік під час азійської фінансової кризи. Починаючи з 1996 року, зменшується приріст ВВП до максимально низького у 1998, і до 2000 темпи приросту повертаються на попередні позиції.

Зовнішня торгівля країн Південно-Східної Азії залишається головною формою їх зовнішньоекономічних відносин. Протягом десятиліть вона характеризувалася високими темпами зростання експорту. У цьому важливу роль відіграє експортно-орієнтована політика, що полягає у створенні умов для розвитку експортної промисловості.

Після здобуття незалежності уряди нових індустріальних країн (НІК) цього регіону сприяли розвитку індустріалізації, яка характеризувалася зростанням обробного сектору з використанням передових технологій, засобів виробництва та споживчих товарів. І вже в 70-х роках країни характеризувалися зростаючим платоспроможним попитом на споживчі товари, який не міг задовольнити імпорт. Єдиним способом забезпечення попиту стало заміщення імпорту внутрішнім виробництвом. Стратегія імпортозаміщення переважала в Малайзії в 1959-1968 роках (внутрішній попит був головним чинником індустріального розвитку до 1963 року і вже пізніше розпочалося поширення експортних галузей промисловості).

На Філіппінах політика імпортозаміщення впроваджувалася у 1950-1968 роках, у Таїланді – 1960-1972 роках, розвиток обробної промисловості в Індонезії розпочався лише наприкінці 60-х років і завершився в 80-х роках. Основними напрямками стали розвиток текстильної, взуттєвої, харчової та тютюнової промисловості.

Насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва сприяло не зменшенню імпорту, а навпаки збільшенню загального його значення зі зростаючою часткою товарів виробничого призначення. Внаслідок чого підвищувався попит на валютні ресурси, і його задоволення вже не забезпечувалося за рахунок поширення експорту сировини. Наступив новий етап економічного розвитку – експортної орієнтації.

Особливим етапом розвитку економіки країн Південно-Східної Азії став перехід від традиційних капіталомістких та трудомістких виробництв до розвитку науково-містких галузей і створення власної науково-дослідницької бази. Водночас зберігається експортна спрямованість виробленої продукції та спостерігається ріст державних та приватних асигнувань на розвиток наукових розробок. Завдяки не тільки відпрацьованим технологіям, але й новим японським технологіям виробництва високотехнічних товарів (напівпровідників,

оптичного волокна, компактних дисків) ці країни отримали змогу конкурувати з японськими та американськими ТНК, навіть не маючи власної науково-дослідної бази.

Пізніше починають організовуватися науково дослідні парки – спеціальні зони, де створюються пільгові умови іноземним та місцевим фірмам для розробки та випуску науковомісткої експортної продукції. Перехід до науковомісткої спеціалізації обробної промисловості в Сінгапурі розпочався в середині 80-х років, а в Малайзії в 90-х роках .

Характерною рисою індустріалізації НІК стало активне залучення іноземного капіталу та ТНК. Уряди країн Південно-Східної Азії проводили комплексну політику стимулювання капіталовкладень в галузі економіки з найбільшою віддачею прибутку. Найбільшими інвесторами у 70-80-ті роки стали США та Японія, а пізніше – Великобританія та Німеччина.

Активна роль держави країн Південно-Східної Азії була спрямована на єдину національну політику та на мобілізацію ресурсів для вирішення стратегічних завдань. У 1984-1985 роках у розвинених країнах регіону здійснювалися програми приватизації, що включали комплекс загальноекономічних заходів для активізації підприємницької діяльності. Особлива увага була приділена розвитку ринку землі та усунення державної монополії, що досягалася не тільки зміною форм власності.

У регулюванні зовнішньоекономічної діяльності важливим стало захист національних експортерів, їх просування і підтримка за кордоном через використання таких інструментів, як створення спеціальних зон експортного виробництва із сприятливим податковим режимом, інститутів, організацій сприяння імпортерам, їх субсидювання тощо .

Вагому роль у сприянні економічного розвитку країн Південно-Східної Азії відіграє участь у економічній організації тихоокеанського регіону – АСЕАН, яка була створена в 1967 році. В основу цієї організації покладено двосторонні або багатосторонні договори про преференційну торгівлю.

Причини інтеграції країн зумовлені, з одного боку, економічними чинниками такими, як збільшення темпів економічного зростання, швидка диверсифікація промислового експорту та збільшення притоку іноземних інвестицій; з іншого боку, політичними – завдяки регіональному співробітництву та преференційним домовленостям посилились індивідуальні та колективні переговорні позиції, що сприяють укладанню вигідних угод із зовнішніми партнерами.

Надання взаємних преференцій (особливо в регіональних межах) у торгівлі стало вигідно як і фритредерам, так і протекціоністам. Для фритредерів важливим стали лібералізація торгівлі, а також ріст інвестиційної привабливості регіону, а для протекціоністів така регіоналізація стала альтернативою продовження багатосторонньої лібералізації в рамках СОТ.

Центральним пунктом діяльності АСЕАН в теперішній час є формування зони вільної торгівлі АФТА (ASEAN Free Trade Area). До початку 1990-х років преференції охоплювали 12700 товарів на половину яких мита були зменшені на 20-25 %. Завдяки цій угоді було затверджено схему єдиних преференційних тарифів, що дозволяло зменшити мита про взаємну торгівлю до 0-5 % на всі товари, що задовольняють умови походження. Крім відміни мит, АФТА передбачає зменшення кількісних обмежень, гармонізацію національних стандартів, взаємного призначення сертифікатів якості, а також відміни інших нетарифних бар'єрів протягом п'яти років після виконання договору.

Завдяки діяльності АСЕАН посилюється співробітництво в галузях фінансів, телекомунікацій, туризму, зв'язку, транспорту та захисту навколишнього середовища .

Зменшення та ліквідація тарифів в АФТА проходило на основі використання двох списків. До першого увійшла виключена продукція, на яку не ліквідувалися мита (в переліку цього списку нараховується 0,68 % товарної номенклатури імпорту). І з іншого боку, позитивний список, у якому країни учасники вказують ту продукцію, на яку збираються ліквідувати мита.

Країни АСЕАН ставлять перед собою мету посилити регіоналізацію і до 2020 року передбачається сформувати організацію безпеки, економічну та соціально-культурну організації. В 2006 році термін реалізації цих завдань був перенесений на 2015 рік.

Країни АСЕАН не обмежуються торговельною діяльністю в рамках регіонального об'єднання. Члени цього об'єднання мають право заключати індивідуальні торговельні угоди з третіми країнами. Вони реалізують та укладають угоди з Китаєм, Японією, Республікою Кореєю, Індією та іншими країнами Азійські тигри – Сінгапур, Сянган (Гонконг), Республіка Корея, Тайвань.

Нині в Азії виділяють дві групи країн нової індустріалізації. До першої належать Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Сянган (Гонконг). До другої групи належать Малайзія, Таїланд, Індонезія, Філіппіни.

Малайзія (малайською: Malaysia) — країна в Південно-Східній Азії, складається з двох частин, розділених Південно-Китайським морем:

Західна Малайзія (або Материкова Малайзія) на Малайському півострові складається з 11 штатів і двох федеральних територій, межує з Таїландом на півночі і з Сінгапуром на півдні, до Сінгапуру веде дамба через протоку Джохор.

Східна Малайзія (острівна) складається з федеральної території Лабуан і двох штатів Сабах і Саравак, що займають північну частину острова Калімантан (Борнео). Ці штати межують з Індонезією — на півдні та з султанатом Бруней Даруссалам — на півночі.

На материк Малайзія має сухопутний кордон з Таїландом, а на Борнео — з Індонезією і Брунеєм. Малаккська протока відокремлює півострівну частину Малайзії від індонезійського острова Суматра. Острівна частина Малайзії на сході омивається морем Сулу, що відділяє країну від Філіппін.

Малайзія — член ООН, входить в Британську Співдружність націй, Асоціацію держав Південно-Східної Азії, а також в різні регіональні економічні групи і міжнародні ісламські організації.

Малайзія стала британською колонією в 1826 році. Під час Другої світової війни її окупувала Японія. У 1963 році сформована Федерація Малайзія, включаючи Малайю, Сінгапур (отримав незалежність 9 серпня 1965 року), Сабах і Саравак.

Географія

Малайзія розташована в екваторіальному кліматичному поясі. Береги низькі, часто заболочені, на північному сході острів Калімантан облямований кораловими рифами. Вздовж узбережжя Калімантану розташовані низовини, в глибині острова — горби і гірські хребти висотою 2000—2400 м (найвища точка країни — гора Кінабалу, 4095 м). Поверхня півострова Малакка горбисто-гориста (висоти до 1000—2000 м, найвища гора Тахан сягає 2190 м). Вздовж узбережжя півострова Малакка простягаються заболочені алювіальні низовини шириною 30-90 км. Клімат країни екваторіальний і субекваторіальний, мусонний.

Структура федерації і адміністративний поділ

Малайзія — це федерація, яка складається з 13 штатів, одинадцять з яких розташовані на Малайському півострові, а два — на острові Борнео.

В 1995 році закладено нову столицю — Путраджая, будівництво якої планувалося завершити 2008 року (негативні економічні явища спричинили сповільнення реалізації намічених планів, однак більшість державних інституцій Малайзії вже перемістилися до Путраджаї). Передбачається, що тут проживатиме не більше 250 тисяч жителів.

Керівники

Сім штатів є султанатами і управляються султанами. Правитель Негері-Сембелана носить традиційний малайський титул Янг Дипертуан Бесар (Yang Dipertuan Besar), правитель Перліса носить титул раджа. В дев'яти суб'єктах федерації глава виконавчої влади головний міністр (Ментері Бесар). В інших штатах — губернатор, якого призначає центральний уряд.

З дев'яти монархів кожен п'ять років обирають короля та віце-короля, зазвичай пріоритетом в цьому є вік або тривалість правління. Король Малайзії відіграє переважно

ритуальну роль, основні функції управління виконує парламент і прем'єр-міністр. В Малайзії король обирається голосуванням Ради правителів 9 штатів строком на п'ять років.

15-й малайзійський король Мухаммад V був обраний в жовтні 2016 року. Він став першим, хто відрікся від престолу та покинув свій пост до закінчення терміну правління на тлі чуток про його весілля з російською моделлю. Раніше повідомлялось, що 22 листопада 2018 року 49-річний Мухаммад V одружився з 25-річною російською моделлю Оксаною Воєводиною, яка перемогла в 2015 році на конкурсі краси «Міс Москва».

Економіка

Вежі-близнюки Петронас в Куала-Лумпур — найвища споруда Південно-Східної Азії

Докладніше: Економіка Малайзії, Корисні копалини Малайзії, Історія освоєння мінеральних ресурсів Малайзії та Гірнична промисловість Малайзії

Практикується п'ятирічне планування. З 1970 до 1990 року здійснювалася нова економічна політика, в результаті якої кількість населення, яке проживає нижче від рівня бідності, зменшилася з 52 до 17 %. У 1991 р. оголошено амбітний план «Vision-2020», в якому ставиться мета перетворити Малайзію до 2020 р. в індустріально розвинену державу. Основу економіки становлять промисловість (46 % ВВП) і сфера послуг (41 %). Сільське господарство дає 13 % ВВП. Особливо високого розвитку досягли електронна й електротехнічна галузі промисловості (1 місце з виробництва електронних чипів і побутових кондиціонерів), складання автомобілів (виробляється власний автомобіль «Протон сага»), переробка нафти і газу (3 місце з виробництва скрапленого газу), текстильна промисловість. Поруч зі столицею ведеться будівництво найбільшого у світі іонного коридору — на кшталт Кремнієвої долини. На світовий ринок Малайзія постачає пальмову олію (перше місце у світі), натуральний каучук (третє місце у світі), олов'яний концентрат і лісоматеріали.

Основні макроекономічні показники

Дохід на особу — 4690 доларів США. Зовнішній борг — 39,8 млрд дол. США. На обслуговування зовнішнього боргу витрачається лише 1 % вартості експорту країни, а обсяг короткострокової заборгованості становить понад 30 % резервів Державного банку.

Обсяг прямих іноземних інвестицій — 3 млрд дол. Найбільші інвестори — США, Японія.

Основні корисні копалини та їхня переробка

Розвідані запаси нафти Малайзії — 4,3 млрд барелів. Малайзійська нафта має низький вміст сірки, вважається однією з найкращих за якістю. Видобувається на шельфових родовищах поблизу Малайського півострова. Щодня в країні видобувають 730 тис. барелів нафти, з яких майже половина експортується. Потужності нафтопереробки наближаються до 500 тис. барелів на добу. Запаси природного газу Малайзії оцінюють в 2,2 млн кубічних метрів (77,7 трильйонів кубічних футів), видобуток становить 1,36 трлн. кубічних футів на рік.

Державна нафтова компанія Малайзії — Петронас

Її стратегічні партнери — Ексон і Шелл, за участю яких було створено основні нафтовидобувні компанії Малайзії — Ессо Продакшн Малайсія, Сабах Шелл Петролеум, Саравак Шелл Берхад, а також Саравак Шелл/ПЕТРОНАС Чарігалі. Іншими закордонними компаніями, які активно працюють в Малайзії є Амоко, Коноко, Енрон, Інтернешнл Петролеум Корпорейшн, Міцубісі, Мобіл, Мерфі Ойл, Ніппон Ойл, Оксідентал, Статойл, Тексако, Трітон, Петровьетнам.

Нафтопереробні заводи

Порт Діксон-Шелл (потужність — понад 100 тис. барелів нафти на добу), Малакка-1 (100 тис.) і Малакка-2 (100 тис.), Керт-Петронас (40 тис.), Порт Діксон-Ессо (понад 80 тис.), Лутонг-Шелл (45 тис.). Основні термінали — Бінтулу, Кучінг, Малакка, Пінанг, Порт-Діксон, Порт-Кланг і інші.

Однією з основних проблем нафтової галузі є виснаження запасів. За останні роки в Малайзії не відкрито жодного великого за запасами родовища. З метою активізації геологорозвідувальних робіт уряд в 1998 році ухвалив рішення про зниження оподаткування

галузі. Одночасно керівництво ПЕТРОНАС приступило до розробки нової стратегії, основна мета якої — активна участь компанії в зарубіжних проєктах. Так, сьогодні малайзійська компанія вже працює в Туркменістані, Ірані, Китаї, Пакистані, В'єтнамі, Алжирі, Лівії, Тунісі та інших країнах. У квітні 1997 р. малайська інвестиційна холдингова компанія «Петра Хіра» підписала угоду з урядом Татарстану про придбання контрольного пакету акцій нафтохімічного підприємства «Нижнекамскнефтехим».

Фінансово-кредитна система

Банківська система країни розвивається на принципах ісламської економіки. За період з 1993 по 1999 рр. активи ісламських банків збільшилися з 2,4 млрд до 34 млрд ринггітів. Провідні позиції займає Банк Муамалат Малайсія Берхад. Оскільки за законами шаріату гроші не є товаром і, відповідно, вимагати плату за надання їх в борг вважається порушенням норм ісламської моралі, ісламська кредитна система базується на принципі розподілу прибутку від інвестицій між кредитором і позичальником. Існує два види кредитних операцій: мудараба (фінансова компанія залучає ресурси на депозитні рахунки і вкладає їх в різні проєкти в обмін на суворо обумовлену частку прибутку; якщо бізнес призвів до збитків, то вони відносяться тільки до позичальника) і мушарака (інвестори здійснюють капіталовкладення на пайовій основі і за результатами розділяють між собою отримані прибутки або збитки відповідно до розміру частки кожного учасника).

Традиційні промисли та туризм

Куала-Лумпур — поєднання старовини та модерну

У країні збереглися традиційні промисли: виготовлення тканин батик та сонгкет, ювелірних виробів із срібла і сувенірів з олова, плетіння.

Приділяється велика увага розвитку туризму. Основні центри: о. Пінанг, о. Лангкаві, історичне місто Малакка, національні парки і заповідники.

Транспорт та зв'язок

Довжина залізничних колій — 1798 км, шосейних доріг 94500 км (70970 км с твердим покриттям, в тому числі 580 км — швидкісні дороги). Автомагістраль «Північ-Південь» (848 км) проходить від кордону з Таїландом до Сінгапуру. 1307 км нафтопроводів і 379 км газопроводів. Морський торговий флот нараховує 378 суден, в тому числі 61 нафтових і 19 газових танкерів. Основні порти: Порт-Кланг (найбільший, вантажообіг 49 млн т в 1996 р), Лабуан, Пулау-Пінанг, Пасір-Гуданг, Куантан, Кота-Кінабалу, Сандакан, Кучінг, Сібу, Бінтулу. 115 аеропортів, з них 6 міжнародних (Сепанг, Лангкаві, Пулау-Пінанг, Джохор-Бару, Кота-Кінабалу, Кучінг). Національна авіакомпанія «МАС» (1971) здійснює польоти в 75 міст світу. В Малайзії добре розвинена система телекомунікацій та зв'язок. В 1997 р. нараховувалось 2,7 млн приватних абонентів телефонної мережі та 1,45 млн абонентів — юридичних осіб, понад 170 тис. телефонів-автоматів, майже 2,5 млн стільникових телефонів. Телефонний зв'язок забезпечують дві супутникові станції і прокладені по морському дну кабелі в Індію, Гонконг та Сінгапур. Супутники (MEASAT-1 і MEASAT-2) виведені на орбіту за допомогою французької ракети-носія.

Інвестиційна діяльність

Кота-Кінабалу — столиця штату Сабах на сході Малайзії, яка знаходиться на відстані 1600 км (1000 миль) від Куала-Лумпур на схід через Південно-Китайське море

Восени 2006 року стартував найбільший інвестиційний проєкт в історії країни. На базі південного штату Джохор буде створено[коли?] економічний кластер, розвитком якого буде займатися державна компанія «Khazanah Nasional». В перші п'ять років компанія вкладе близько 13 млрд дол., весь проєкт розрахований до 2025 року на суму близько 100 млрд дол. Передбачається, що буде створено близько 800 тисяч робочих місць, а сам штат завдяки двом морським і одному авіаційному порту складе гідну конкуренцію Сінгапуру.

Зовнішньоекономічна діяльність

Зовнішньоторговельний обіг Малайзії в 1998 р. становив 133,6 млрд дол. США (в 1997 р. — 167 млрд), в тому числі експорт 74,3 млрд дол. (в цінах ФОБ), а імпорт — 59,3 млрд дол. За обсягом експорту країна займає 19-те місце, імпорту — 17-те місце.

Основні предмети експорту: електроніка (близько 50 %), нафта і нафтопродукти, пальмова олія, деревина й вироби з неї, каучук, текстиль. Продукція обробної промисловості становить 81 % всього експорту, сільського господарства — 9,5 %, добувної промисловості — 6,3 %.

Основні країни, до яких експортується продукція: США (21 %), Сінгапур (20 %), Японія (12 %), Гонконг (5 %), Велика Британія і Таїланд (по 4 %), Німеччина (3 %). Країна входить у шістку найбільших експортерів промислової продукції Азії.

Основні предмети імпорту: машини й обладнання, хімікати, продукти харчування. 27 % імпорту надходить з Японії, 16 % — з США, 12 % — із Сінгапуру, 5 % — з Тайваню, по 4 % — з ФРН і Південної Кореї.

Міжнародні відносини

Малайзія підтримує зв'язки з більшістю країн світу. Найбільш тісні взаємини з державами — членами АСЕАН.

Населення

Чисельність населення країни 2015 року становила 30,513 млн осіб (43-тє місце у світі). Густота населення країни 2015 року становила 92,3 особи/км² (116-тє місце у світі).

Офіційна мова: малайська. Інші поширені мови: англійська, китайська, тамільська, телугу, малайлам, пенджабська, тайська. У Східній Малайзії (Сабах і Саравак) поширені мови місцевих племен, найбільші з яких ібанська і кадазанська.

Головні релігії й вірування, які сповідує, і конфесії та церковні організації, до яких відносить себе населення країни: іслам (державна релігія) — 61,3 %, буддизм — 19,8 %, християнство — 9,2 %, індуїзм — 6,3 %, конфуціанство, даоїзм, традиційні вірування — 1,3 %, інші — 0,4 %, не сповідують жодної — 0,8 %, не визначились — 1 % (станом на 2010 рік).

2. Індонезія: географічна специфіка, економічний, культурний, релігійний розвиток.

Індонезія

Офіційна назва — Республіка Індонезія (індонез. Republik Indonesia) — країна в Океанії та Південно-Східній Азії. Населення, за офіційними даними на червень 2010 року, становить понад 237 500 000 осіб (за оціночними даними на липень 2011 року — понад 245 600 000 осіб), територія — 1 919 440 км², згідно з цими двома показниками є найбільшою країною регіону. Посідає четверте місце у світі за кількістю населення та п'ятнадцяте за територією.

Столиця — Джакарта. Державна мова — індонезійська.

Унітарна держава, президентська республіка. З 20 жовтня 2014 року посаду президента обіймає Джоко Відодо. Тепер віцепрезидента — Ма'руф Амін. Поділяється на 33 адміністративно-територіальні одиниці, 31 з яких є провінціями і 2 — особливими округами, прирівняними за статусом до провінцій.

Розташована на островах Малайського архіпелагу та західній частині острова Нова Гвінея. Омивається водами Тихого та Індійського океанів. Є найбільшою острівною державою у світі. Значна частина островів належить до Зондських, які в свою чергу поділяються на Великі Зондські та Малі Зондські острови. Має сухопутний кордон з Малайзією (на острові Калімантан), Папуа Новою Гвінеєю (на острові Нова Гвінея) та Східним Тимором (на острові Тимор).

Вирізняється значним етнокультурним розмаїттям. Велика частина віруючих (близько 88 % населення) сповідує іслам, що робить Індонезію країною з найбільшим мусульманським населенням у світі.

Аграрно-індустріальна країна з економікою, що динамічно розвивається. Обсяг ВВП за 2010 рік становив 1,03 трильйона доларів США (близько 4300 доларів США на особу). Грошова одиниця — індонезійська рупія.

Незалежність країни проголошена 17 серпня 1945 року. За три роки до цього вона перебувала під японською окупацією, а до того була колоніальним володінням Нідерландів,

які почали її освоєння в першій половині XVII століття й об'єднали більшу частину території сучасної Індонезії під своєю владою до кінця XIX століття.

Назва

Назву для країни придумав у 1884 році німецький мандрівник, географ і етнограф Адольф Бастіан, з'єднавши назву «Індія» і грецьке слово «несос» — «острови». Він же запропонував назвати індонезійцями (жителями острівної Індії) всі народи, що населяли цей регіон, оскільки в культурі основних народів архіпелагу були чітко помітні сліди індійського культурного впливу.

Географія

Тектонічна структура Індонезії унікальна і складна, оскільки острови розташовані на стику трьох найбільших тектонічних плит на Землі. Це створило надзвичайно різноманітне довкілля, загальними елементами якого є висока сейсмічна і вулканічна активність, близькість до моря та вологий екваторіальний клімат.

Найбільші острови Індонезії оточені мілиною і кораловими рифами та характеризуються безліччю вулканічних гір, що вкриті густими вологими екваторіальними лісами. Тут часто трапляються болота. Найбільшу площу обробленої землі займають посіви рису, який вирощують на гірських насипах.

Калімантан, третій за площею острів у світі, має горбисту місцевість, проте рідко вищу ніж 1700 метрів, а висота більшості островів не перевищує 300 метрів над рівнем моря. Індонезійська частина Калімантану займає три четверти острова. Тут простягається головна гірська система приблизно з північного сходу на південний захід. У ній розташована найвища вершина острова — г. Кінабалу (4125 м) в Малайзії.

Острів Суматра розташований в західній частині лінії рідконаселених невулканічних островів. Суматра має витягнуту форму довжиною 1600 км і тягнеться із північного заходу на південний схід. Острів за рельєфом можна поділити на чотири головні частини: вузьку рівнинну вздовж заходу; гірську, яка тягнеться по всій довжині острова біля західного краю; внутрішню невулканічну; та широку смугу низовин, що має ширину 240 км та висоту менше 30 метрів над рівнем моря, займає східну частину острова.

Острів Ява є близько 1060 км завдовжки та 200 км завширшки. Тут відмінності за рельєфом не такі виразні, як на Суматрі. Острів можна розділити на п'ять широтних фізико-географічних районів: 1) невеликі вапнякові плато, що простягаються біля південного узбережжя; 2) території, на яких розвинуті карстові явища, що ускладнює умови проживання; 3) пояс вулканів у центральній частині, куди входять 55 активних конусів і 22 вулкани, виверження більшості з яких відбувалися порівняно недавно; 4) алювіальний пояс на півночі.

Геологія, ґрунти

Гірські породи на Яві переважно вулканічні (темно-сірого кольору, що складаються головним чином з олігоклазу та польового шпату), водночас ріоліти домінують на Суматрі, граніти на островах Ріау, осадові породи на Калімантані та Папуа.

Ґрунти переважно латеритні (містить оксиди заліза та гідроксид алюмінію). Їхня родючість сильно залежить від характеру материнських порід, на яких ці ґрунти сформувалися.

Вирубування лісів і перетворення їх на землеробські території стали причиною прискореної деградації ґрунтів. Постійні високі температури та велика кількість атмосферних опадів формують промивний водний режим, що спричиняє вимивання поживних речовин з ґрунтового профілю і виснаження ґрунтів. На територіях, вкритих густими екваторіальними лісами, ґрунти захищені лісовим циклом: коли рослина помирає, вона швидко розкладається, даючи поживні речовини для росту нових рослин. Хоча такі ґрунти здатні підтримувати багату природну рослинність, вони не можуть забезпечувати високу врожайність сільськогосподарських культур після вирубки лісів.

Найродючішим в Індонезії є вулканічний попіл, який переноситься вітром, а також наноситься річковими потоками.

Клімат

На клімат Індонезії впливає насамперед географічне розташування, а саме близькість екватора. Індонезія розташована в екваторіальному кліматичному поясі, тобто тут високі цілорічні температури. Найвищі температури вздовж узбережжя від 23 до 31 °С впродовж року. Рельєф також впливає на клімат, оскільки спостерігається падіння температури з висотою. Тому на висоті близько 600 метрів температури помірні. Тільки три вершини в Індонезії в горах Маоке на Новій Гвінеї є вищими від снігової лінії, тобто тут зберігаються льодовики.

Денна різниця температур в Джакарті щонайменше в п'ять разів більша ніж різниця між температурами січня і липня. Найвища зареєстрована в Джакарті температура 37 °С, найнижча — 19 °С.

На більшості території Індонезії впродовж року випадає дуже багато опадів, найбільше в період з січня до березня. На території від центральної Яви до Австралії наявний також посушливий сезон (з червня до жовтня), впродовж якого на островах Тимор і Сумба випадає дуже мало опадів. Найбільше опадів випадає в гористих районах Суматри, Калімантану, Целебесу та Папуа (близько 2000 мм). У східній частині Яви, Балі, південного та центрального Целебесу і Тимору випадає від 1500 до 2000 мм опадів, на Малих Зондських островах кількість опадів не перевищує 1500 мм.

Адміністративно-територіальний поділ

Джакарта — столиця та найбільший центр фінансів

Ріст великих міст не супроводжується паралельним ростом промисловості, і світогляд більшості міського населення залишається сільським. Велика кількість населення, навіть у Джакарті, живе у копіях сіл із сільськими звичаями. Хоча міські жителі більш забезпечені, ніж сільські, і якість обслуговування зростає, однак забезпечення житлом, питною водою, громадським транспортом залишається на низькому рівні.

Кожне велике місто має свої ознаки. Джакарта, як столиця та центр фінансів, має багато великих урядових будинків, широкі дороги, невпинно зростає кількість багатоповерхових готелів і офісних будинків. Сурабая — найбільший порт і промислове місто. В Бандунзі, курортному та військовому центрі, є багато університетів і підприємств легкої промисловості. Семаранг — адміністративна столиця і торговельний центр на Яві. Джок'якарта — місце проживання султана і великий центр яванської культури. Тут також розташований найбільший університет, багато шкіл мистецтва, народних танців і музики.

Соціальний та економічний рівень життя мешканців великих міст Індонезії є дуже різним. Соціальна ієрархія тут приблизно така: вищі кола урядових службовців, військові офіцери, бізнес-керівники; зростаючий середній клас громадських службовців, учителів, інших спеціалістів та кваліфікованих працівників, яким часто недоплачують і вони змушені змагатися за своє економічне становище; велика кількість бідних малоосвічених чорноробів, торговців та інших членів суспільства.

Населення

Індонезійський архіпелаг є одним із найнезвичайніших місць у світі та місце стику багатьох культур Азії та Океанії. Індонезійський національний девіз «Єдність та різноманіття» свідчить про надзвичайну різноманітність населення: тут є понад 300 етнічних груп та 250 окремих мов. Більшість населення говорить мовами, що мають Малайсько-Полінезійську основу. Найбільша підгрупа — яванці, мова яких також найпоширеніша.

Більшість населення Індонезії тісно пов'язана з народами Східної Азії, хоча з плином часу до місцевого населення домішувалися араби, індійці, європейці. Проте на східних островах більшість людей меланезійського походження.

Мови

Більшість мов, якими говорять в Індонезії, належать до австронезійської мовної сім'ї. Хоча поширені мови Папуа належать до зовсім іншої мовної сім'ї. Австронезійська мовна сім'я розділена на 18 груп з мовами, які тісно пов'язані, але помітно різняться. На Яві говорять переважно яванською, сунданейською та мадурейською мовами, тоді як на Суматрі

їх 15, багато з яких мають безліч діалектних варіантів. В межах торайської групи відносно мале населення центрального Целебесу має шість основних мов. А в Східній Індонезії кожен острів має свою мову, яка не завжди зрозуміла мешканцям сусідніх островів.

Сучасна державна мова — Індонезійська, розвинулася з малайського діалекту, яким говорили жителі східної Суматри. Вона має багато спільного з іншими малайськими діалектами, які колись служили місцевою лінгва-франкою. Індонезійська мова є відносно простою і поширеною мовою, що не має зв'язку ні з одною панівною етнічною групою. Її зараз разом із регіональними мовами вивчають всі школярі. В 1972 р. перероблений стандарт правопису був узгоджений між Індонезією та Малайзією з метою покращення взаєморозуміння та полегшення обміну літературними надбаннями.

Релігії

Більшість індонезійців сповідують іслам, до якого часто домішують елементи індуїзму, буддизму та місцевих язичницьких релігій. Прихильники індуїзму живуть переважно на Балі, а християни розсіяні по всій країні. Дві третини з усього християнського населення Індонезії — протестанти, інші переважно римські католики. Також тут багато буддистів та конфуціанців. У віддалених областях дуже поширені родові релігії.

Іслам найбільш суворо сповідують на західній Суматрі, Яві, південно-східному Калімантані та Малих Зондських Островах. В інших районах тільки одна третина із тих, хто вважають себе мусульманами, дотримуються всіх ритуалів.

Демографічна ситуація

Індонезія — четверта у світі країна за кількістю населення. Розподіл і густота населення тут дуже різні: на островах Ява, Балі та Мадуро проживає близько двох третин усього населення. У 1960 роках в Індонезії відбулося різке підвищення рівня народжуваності — населення відтоді зросло вдвічі. Смертність також зменшилася, в основному завдяки покращенню охорони здоров'я, якості їжі та питної води.

Вікова структура населення Індонезії подібна до структури населення інших країн, що розвиваються. Близько третини населення становлять діти молодші 15 років. Середня тривалість життя — 65 років для чоловіків та 69 для жінок.

Економіка

Хоч Індонезії має великі запаси ресурсів та вигідне географічне положення, вона грала скромну роль у світовій економіці після здобуття незалежності. Але тим не менш, Індонезія — один з найбільших у світі експортерів сирої нафти та природного газу. Індонезія також великий постачальник каучуку та широкого діапазону інших товарів, наприклад, кави, чаю, тютюну, копри, спецій. Хоча Індонезія має репутацію постачальника сировини на світові ринки, це також важливий виробник промислових товарів для внутрішнього споживання та експорту. Однак, більшість Індонезійської робочої сили все ще залишається аграрною. Незалежні фермери — основні виробники сільськогосподарської продукції, переважно рису.

Деякий час розвиток економіки в Індонезії була сильно пригальмована через брак досвіду, невмілі дії влади та невідповідність вимогам статистичної та іншої інформації. Необхідні були великі фінансові вливання як допомога виконанням економічних програм та проєктів. Навіть зараз низька зарплатня та умови праці сприяють корупції, яка погіршує розвиток та стала справжнім тягарем.

Ресурси

В Індонезії є багато, часто нерозвіданих, покладів корисних копалин, включаючи нафту, природний газ, олово, марганець, мідь, нікель, вугілля та боксити. Найбагатші поклади олова розташовані на островах Банка, Сінгкеп та Беллітон. Нікелю — на Целебесі, Галмагері та Папуа. Поклади марганцю розташовані на центральній Яві, Суматрі, Калімантані і Целебесі. Мідь знаходиться переважно на Папуа. На островах Ріау, Банка, Сінгкеп та на Калімантані знайдені боксити, а вугілля на Суматрі. В Індонезії також є поклади заліза, сірки, золота та срібла, але на економіку вони мало впливають.

На межі XX-XXI ст. І. постачає на світовий ринок ряд важливих сировинних товарів, зокрема: нафту і природний газ (2/3 експортних прибутків), олово, нікелеві руди. Основа

енергобалансу І. — нафта (бл. 80 %), а також природний газ (18,1 %). На кам'яне вугілля припадає всього 0,9 %, гідроенергію — 1,4 % ВВП.

Сільське господарство

Стійкий мусонний клімат і рівний розподіл кількості опадів зробили можливим вирощування сільськогосподарських культур майже по всій території Індонезії. Однак, землі для посівів займають тільки одну десяту частину суші. На Яві більшість обробленої землі займають тераси для вирощування рису, здебільшого вздовж північних береговий та центральних рівнин. В сухішій східній частині Яви вирощують кукурудзу, маніоку, солодку картоплю, земляний горіх (арахіс), сою, тютюн та каву.

Розвиток на Суматрі та інших зовнішніх островах не такий інтенсивний і складається переважно з невеликих ферм. Проте, навколо Медану лежать великі плантації, які вирощують тютюн, каучукові дерева, пальмову олію, капок, чай та каву. Рис, кукурудзу та маніоку вирощують в основному у районі рідкого лісу на півночі та Палембангу на південному сході.

Худоби відносно мало — близько 15 млн кіз, 12 млн голів великої рогатої худоби і 10 млн свиней. Проте курей розводять дуже багато, у 2002 їх було понад мільярд. За підтримки Японії розвивається рибальство у великих масштабах.

Промисловість

Заміщення імпорту та підтримка сільськогосподарського сектору довго були двома основними цілями індустріальної політики. Заміщення імпорту було застосоване для таких товарів як їжа, текстильні вироби, добрива і, в результаті цього широкомасштабна політика індустріалізації не розпочалася до кінця 80-х років ХХ ст. Через це промисловість зростала дуже повільно, і зараз оцінюється не більше ніж одна четверта частина ВВП.

За традицією, найрозвиненішими галузями промисловості в Індонезії були ті, що займалися обробкою сільськогосподарських ресурсів та корисних копалин. Зараз велику частину виробництва займають малі та середні приватні підприємства, більшість з яких виготовляють товари загального вжитку. Багато малих підприємств належать китайцям, які емігрували зі своєї батьківщини. Ці невеликі майстерні виробляють такі товари загального вжитку як меблі, побутові прилади, текстильні вироби та займаються друкарською справою. Основний центр приватної промисловості — західна Ява, хоча ця галузь також розвинута в Джакарті. З середини 80-х в Індонезії повільно, але стійко почали розвиватися великомасштабні та високотехнологічні підприємства, які виробляють телекомунікаційні, електронні товари та автомобілі.

Найбільшою галуззю промисловості, що переробляє імпортовані сировинні матеріали, є текстильна промисловість. Прядильні фабрики в більшості належать державі чи знаходяться в руках іноземних фірм, тоді як ткацькі та апретурні підприємства, які сконцентровані в Бандунзі, переважно невеликі та належать місцевим підприємцям.

Фінансова система

Загалом мета урядової кредитної та фінансової політики — забезпечити умови для особистої ініціативи в ситуації фінансової ортодоксії. Проте субсидовані кредитні та відсоткові ставки використовуються згідно з загальними пріоритетами уряду. Споживчий та торговельний кредит значною мірою визначається такою системою, але є й певне поле діяльності для приватного банкування та лихварства. Але приватний фінансовий сектор слабкий і в мобілізації внутрішніх коштів відіграє тільки допоміжну роль. Неабиякі зусилля докладаються для лібералізації фінансової системи, відповідно до умов розвитку заохочуються іноземні капіталовкладення та допомога. Систему роботи з іноземною валютою в Індонезії дуже спрощено й іноземні інвестиції приймаються схвально.

«Банк Індонезії», центральний банк, відповідає за випуск рупій, національних грошей. Є й інші фінансові установи (які належать уряду), в тому числі «Bank Mandiri», який було утворено в 1999 році завдяки злиттю «Bank Ekspor Impor Indonesia» (експортно-імпортного банку), «Bank Bumi Daya» (банку землеволодіння та лісового господарства), «Bank Pembangunan Indonesia» (банку розвитку) та «Bank Dagang Negara» (банку іноземної валюти);

«Bank Rakyat Indonesia» та «Bank Negara Indonesia», що спеціалізуються на кредитуванні відповідно сільського господарства та промисловості, «Bank Tabungan Negara», державний ощадний банк. Кожен банк надає широкий спектр послуг і діє незалежно. В Індонезії працюють також іноземні банки. Небанківські фінансові установи обмежуються. В Джакарті та Сурабаї є також фондові біржі.

Комерція і торгівля

У країні сформувався складний та досить розвинений комерційний сектор, який спирається на маркетинг та експорт сільськогосподарської продукції, постачання споживчих товарів та надання послуг для внутрішнього ринку. Тут панує китайська громада, хоча на нижчих рівнях зростає й участь корінного населення та неофіційна діяльність армії.

Нафта та природний газ, промислові товари (лісоматеріали, текстильна продукція) та готовий одяг і взуття — це головні експортні товари Індонезії. Сільськогосподарський експорт охоплює каучук, каву, копру (сушене ядро кокосового горіха), чай, перець, тютюн та вироби з олійної пальми. Імпорт складається здебільшого з промислового та транспортного устаткування, мінерального палива, хімікатів та промислових товарів. Найважливішими торговельними партнерами Індонезії є Японія, США, Сінгапур, Південна Корея та Китай. Упродовж років країна має позитивний баланс торгівлі. Економічно важливим як джерело іноземної валюти стає туризм.

Транспорт

Індонезія — острівна країна, тому морський транспорт відіграє тут важливу роль в доставці сировинних матеріалів та сільськогосподарських продуктів з місця їх видобутку на ринок. Фізична природа країни сприяє розвитку морських з'єднань для перевезення вантажів і повітряних для пасажирів. На багатьох диких районах Індонезії прокладання транспортних шляхів спричинює великі труднощі, що дуже перешкоджає розвитку економіки.

В Індонезії тільки на островах Ява, Мадуро і Суматра є мережі доріг з твердим покриттям достатньої якості. На Яві дороги достатньої якості та можуть бути розширені, щоб зустріти потреби зростаючого населення. Через невеликі відстані, пріоритет тут поставлений на дорожній транспорт. Попри це, залізничний транспорт також важливий для перевезення вантажів і пасажирів. Через велику чисельність та густоту населення, Ява не зовсім придатна для будівництва нових залізниць.

Індонезійська Державна Залізниця (Perusahaan Jawatan Kereta Api) працює на Яві, Мадурі та Суматрі. Географічні особливості і склад товару зменшили конкурентноздатність залізниці. Для далекого транспортування великої кількості товарів в Індонезії найчастіше використовують морський транспорт.

Більшість доріг з твердим покриттям знаходяться на Яві і Мадурі. Багато доріг нижчої якості є і на Суматрі, Целебесі, Калімантані та Балі, але на Папуа є тільки декілька доріг, які найчастіше зв'язують найнаселеніші регіони.

Водний та повітряний транспорт

Більшість високонаселених міст мають доступ до моря, тому судноплавство тут дуже розповсюджене. Внутрішні моря Індонезії відносно спокійні, тому що Індонезія лежить поза поясом тайфунів та сильних вітрів. Тому що в Індонезії мало портів для розвантаження високотонажних кораблів, тут зазвичай використовують ліхтери та інші малі судна.

Тут є багато портів, але тільки невеликий відсоток з них може прийняти корабель понад 500 тонн. Основні порти для завантаження сухого вантажу: Тан'юнгперіук в Джакарті, Тан'юнгперак в Сурабаї та Белаван у Медані. Полембанг на південній Суматрі — головний нафтовий порт країни.

Міжнародні повітряні перевози доступні тільки у Джакарті, Медані та Денпасарі. Послуги авіаперевезення надають «Garuda Indonesia», національна авіалінія, та «Merpati Nusantara», що частково субсидується урядом. Є також кілька менших авіаліній.

Політичний устрій

Основи державного устрою

Індонезія — унітарна республіка президентського типу. Основним законом держави є конституція, прийнята в 1945 році. Конституція 1945 року скасовувалася в 1950 році, була відновлена в 1959 році і в даний час діє з низкою поправок, основні з яких були прийняті в 1998, 1999 і 2001 роках.

Основні інститути індонезійської державності були сформовані в перші роки незалежного розвитку країни. Разом з тим, значні зміни в правову основу їх функціонування були внесені в ході масштабних ліберально-демократичних перетворень кінця 1990-х — початку 2000-х років. Ці зміни здійснювалися як шляхом внесення згаданих поправок до конституції, так і прийняттям пакету правових актів, відомих в Індонезії як «Політичні закони» (індон. Undang-Undang Politik). Основними підсумками реформ стали відхід збройних сил від політичної діяльності, введення в країні реальної багатопартійності і прямих президентських виборів і підвищення ролі законодавчих органів влади.

Виконавча влада

Незалежність Індонезії від Нідерландів була проголошена у 1945 р. Республіка Індонезія включала територію від Себангу на Суматрі до Марауке на Папуа, або іншими словами всю територію колишньої Східної Голландської Індії. В цей час Нідерланди ще утримували більшу частину цієї території, але почали швидко її втрачати після спалаху революції.

Коли боротьба за незалежність закінчилася, була створена Республіка Сполучених Штатів Індонезії. Проте, федеральна система не прижилася і у 1950 р. федеративні штати одногосно вирішили повернутися до республіканської форми правління.

Виконавча влада знаходиться у руках президента, якому допомагає віцепрезидент. До 2002 р. обоє обиралися Народними Дорадчими Зборами (Majelis Permusyawaratan Rakyat; MPR) кожні п'ять років, але цього року був прийнятий указ про обрання президента безпосередньо народом. Міністри та голови департаментів призначаються та звільняються президентом, який також є головнокомандувачем армії, військово-морського флоту та повітряних сил. В президента є повноваження видавати розпорядження, забезпечити виконання указів та укласти договори з іноземними державами. Президенту допомагає кабінет міністрів з різних урядових відомств.

Законодавча влада

Вищим органом законодавчої влади є Народний консультативний конгрес, НКК (індон. Majelis Permusyawaratan Rakyat, MPR). НКК, який не є постійною структурою, скликається на сесії не рідше, ніж раз на п'ять років, і складається з двох палат: Ради народних представників, СНП (індон. Dewan Perwakilan Rakyat, DPR) і Ради представників регіонів, СПР (індон. Dewan Perwakilan Daerah, DPD).

На своїх регулярних сесіях НКК проводить інавгурацію обраних президента і віцепрезидента і затверджує запропоновані президентом основні напрями державного курсу на п'ятирічний термін. Президент несе відповідальність перед НКК, конгрес може оголосити йому імпичмент, зібравшись для цього на позачергову сесію. Кількісний склад НКК формально не регламентується і визначається складом входять до нього СНП і СПР. У складі НКК останнього скликання, зведеного до присяги 4 жовтня 2009, 692 депутати. Голова НКК — Тофік Кимас (Індон. Taufiq Kiemas), представник Демократичної партії боротьби Індонезії, чоловік колишнього президента країни Мегаваті Сукарнопутрі.

У перервах між сесіями НКК поточні законодавчі функції виконує Рада національних представників, фактично являє собою постійний однопалатний парламент. До компетенції СНП входять розробка, прийняття та контроль за виконанням законів, затвердження державного бюджету, ратифікація частини міжнародних угод. Депутати СНП обираються на п'ятирічний термін в ході прямих загальних парламентських виборів, що проводяться за пропорційною системою в багатомандатних округах. Кількісний склад Ради, регламентований чинним законодавством, багаторазово варіювався за роки існування цього органу. У нинішньому складі СНП, сформованому за підсумками парламентських виборів

2009 року і наведеному до присяги 1 жовтня 2009, — 560 осіб. Депутатів 9 пройшли до парламенту партій сформовано 9 фракцій. Голова СНП — Марзукі Алі.

Рада представників регіонів — нове утворення в політичній системі Індонезії, що існує з 2004 року. До цього до складу НКК, крім депутатів СНП, входили представники місцевих законодавчих органів влади, різних громадських організацій, а також політичних партій та збройних сил пропорційно присутності депутатів останніх у СНП, при цьому сукупність депутатів НКК, що не входять в СНП, не була самостійним політичним інститутом і не мала будь-якого назви. За обсягом повноважень СПР значно поступається СНП. До його компетенції належить розробка законопроектів, що стосуються питань адміністративно-територіального устрою країни, регіонального самоврядування, економічного, соціального та культурного розвитку регіонів для подальшої передачі їх у СНП. СПР формується з представників провінцій і прирівнюваних до провінцій адміністративно-територіальних одиниць Індонезії — по 4 делегати від кожної відповідної території. Члени СНП обираються на непартійній основі одночасно з депутатами СНП. У нинішньому складі Ради, сформованому за підсумками парламентських виборів 2009 року і наведеному до присяги 1 жовтня 2009, 132 депутати, що представляють 31 провінції і 2 особливих округу.

3. Таїланд: географія, економіка, туризм.

Таїланд офіційна назва Королівство Таїланд до 1939 року відомий як Сіам — країна в Південно-Східній Азії, розташована на півостровах Індокитай і Малакка, межує на сході з Лаосом і Камбоджею, півдні з Малайзією, на заході з М'янмою (раніше Бірма). Загальна протяжність берегової лінії близько 2400 км. Південне узбережжя країни омивається Сіамською затокою, південно-західне — Андаманським морем.

Столиця держави, та її головний порт — місто Бангкок. Основне населення країни тайці, найбільша національна меншина — китайці, третя за величиною — малайці. Тайська мова є офіційною мовою держави. Грошова одиниця — бат.

Таїланд є членом ООН і входить в Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) і Азійсько-Тихоокеанську економічну конференцію. З 1983 року Таїланд — член Асоціації країн-виробників олова.

Королівство Таїланд — конституційна монархія (монархія, при якій влада монарха обмежена конституцією).

Королі безконтрольно правили Таїландом до 1932 року, коли в результаті безкровної революції, що очолювалася чиновниками та військовими, абсолютну монархію змінила монархія конституційна.

У сучасному Таїланді король зберігає важливі позиції в суспільному житті, його персона вважається священною, втілюючи собою силу, що об'єднує суспільство. Король є головою держави та верховним головнокомандувачем, за рекомендацією голови Національної асамблеї призначає прем'єр-міністра та затверджує список членів кабінету. Монарх має право розпускати палату представників і оголошувати в країні воєнний стан.

Найвищим законодавчим органом Таїланду є двопалатна Національна асамблея (парламент), що складається з Сенату і Палати представників. За конституцією 1997 року, обидві палати парламенту є виборними та включають 500 депутатів в Палаті представників і 200 депутатів в Сенаті. Членів обох палат обирає народ Таїланду, за винятком 50 % членів Сенату, які призначаються монархом. Нижня палата (Палата представників) обирається на 4 роки, Сенат — на 6 років.

Сенатори не повинні належати до політичних партій, більшість з них складають армійські та поліцейні чини. Кандидати в Палату представників на виборах можуть бути як партійні, так і незалежні, ті, хто бореться за право потрапити до парламенту як від одномандатних, так і від багатомандатних округів.

Головою Національної асамблеї є голова верхньої палати — Сенату, а спікер палати представників виконує функції його заступника.

Право голосу надане всім громадянам країни старшим 20 років, що мають достатній рівень письменності.

Виконавча влада покладена на уряд на чолі з прем'єр-міністром, який з 1992 року призначається тільки з числа депутатів Національної асамблеї загальним голосуванням нижньої палати строком на чотири роки. Кандидатуру прем'єр-міністра також має затвердити король Таїланду. До уряду Таїланду входять до 44 міністрів, що призначаються прем'єром. Як правило, кабінет міністрів формується на основі багатопартійної коаліції, що має більшість в парламенті.

Вища судова інстанція — Верховний суд — розглядає особливо складні справи і заслуховує апеляції, а також вирішує спори, пов'язані з проведенням виборів. Тракткування положень Конституції королівства доручене спеціальному Конституційному трибуналу.

Територія Таїланду поділяється на 75 провінцій (чангват) та метрополію Бангкок (Крунгтхепмаханакхон), яка мала статус провінції до 1972 року. Всі провінції поділяються на райони (ампхе). У 2006 році їх нараховувалось 877 проти 926 в 2000. Кожна з провінцій має один головний район (ампхе-муенг), винятком є провінція Аюттхая (повна назва Пхранакхонсіаюттхая), де головний район носить таку ж назву як і провінція — Пхранакхонсіаюттхая.

Таїланд розташований в Південно-Східній Азії, на півостровах Індокитай і Малакка, із заходу омивається Андаманським морем, зі сходу Сіамською затокою Південно-Китайського моря. Територія Таїланду витягнута з півночі на південь (відстань від самої північної точки до найпівденнішої точки — 1860 км). Завдяки центральному положенню в Південно-Східній Азії і найбільшою серед країн регіону протяжності з півночі на південь, Таїланд має найрізноманітніший в Південно-Східній Азії клімат, тому врожаї основних культур збираються кілька разів на рік, а туристичний сезон «перетікає» з одних кліматичних зон в інші, роблячи Таїланд одним з небагатьох в світі цілорічних туристичних центрів. Ліси займають 10 % території країни: на півночі тропічні листопадні, у більш вологих південних районах — вічнозелені тропічні.

За особливостями рельєфу Таїланд прийнято поділяти на п'ять географічних районів: Північне нагір'я, Центральна рівнина, Північно-Східне плато, південний схід і півострівний Південний район. Найбільші річки — Менам-Чао-Прая (на Менамській рівнині), Меконг (на кордоні з Лаосом).

Клімат Таїланду — вологий тропічний на півночі країни, і субекваторіальний в центральній і південній частинах, а на кордоні з Малайзією — екваторіальний. Це пояснюється розташуванням більшої частини країни в тропічному і субекваторіальному поясах і впливом південно-західного і північно-східного мусонів. Відстань між крайньою північною і крайньому південному точками Таїланду — 1860 км, а перепад широт — близько 15°. Така довжина з півночі на південь робить клімат Таїланду одним з найрізноманітніших в Південно-Східній Азії. Південно-західний мусон приносить дощі і відносно прохолоду в кінці травня — середині липня. До листопада дощі припиняються, і настає «прохолодний сухий» сезон, що триває до середини лютого. В цей час позначається і вплив північно-східного мусону, що не зачіпає Північний, Північно-Східний і Центральний Таїланд безпосередньо, проте приносить прохолоду. Після ослаблення мусонів, в лютому — травні, настає сильна спека, причому вологість повітря поступово збільшується аж до початку нового мусонного сезону, а потім цикл повторюється знову.

Тривалість сезону дощів визначити дуже важко. Зазвичай він починається в травні — червні і може тривати до листопада. У центрі країни і на східному узбережжі сильні дощі йдуть в серпні — вересні. Жовтень — зазвичай останній місяць вологого сезону, коли значні обсяги води вже накопичилися в іригаційних системах і міському дренажі, в результаті чого при нечастих і не дуже сильних дощах відбуваються досить сильні повені. Зокрема, коли річка Чаопхрая виходить з берегів, деякі квартали Бангкока бувають затоплені, близько третини міста знаходиться нижче рівня моря.

Таїланд — аграрно-промислова країна. Місцева економіка базується на рибальстві і видобутку корисних копалин. Близько 70 % економічно активного населення зайняті в сільському господарстві. Основні галузі промисловості: гірнична (вольфрам, олов'яна,

дорогоцінні камені та ін.), металообробна, машинобудівна, нафтохімічна, харчова, електронна, текстильна, паперова, цементна. Транспорт — автомобільний, залізничний, морський, річковий. Осн. порти: Бангкок, Сонгкхла, Трат, Пхукет, Саттахіп[en]. Міжнародний аеропорт Бангкоку: Суварнабхумі. Є регулярне авіасполучення з багатьма містами країни.

За даними [Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation, U.S.A. 2001]: ВВП — \$ 158,6 млрд темп зростання ВВП — (-9,4) %. ВВП на душу населення — \$2593. Прямі закордонні інвестиції — \$ 5,8 млрд. Імпорт — \$ 55 млрд (г.ч. Японія — 23 %; США — 14 %; Сінгапур — 5 %; Малайзія — 5,2 %; Німеччина — 5,1 %). Експорт — \$ 72,8 млрд (г.ч. США — 22 %; Японія — 13 %; Сінгапур — 8,7 %; Гонконг — 5 %; Нідерланди — 3,4 %). Експортують комп'ютери і комплектуючі, інтегральні схеми, електричні трансформатори, ювелірні вироби, готовий одяг, тканини, різноманітну продукцію з пластику, олово, плавиковий шпат, цинкову руду, сільськогосподарську продукцію (рис, каучук, тапіока, сорго, кенаф, джут), морепродукти. Імпорт складається в основному з машин і обладнання, споживчих товарів, нафти і нафтопродуктів.

4. Південна Корея: (Республіка Корея): економіко-технологічний розквіт, культурні досягнення й політичні проблеми з Північною Кореєю.

Південна Корея.

Розташована у південній частині Корейського півострова. Межує на півночі з Північною Кореєю. На сході омивається Східним морем (Японським морем), на заході — Жовтим, на півдні — Східно-Китайським морем. Володіє декількома десятками островів, найбільші з яких — Чеджудо, Чедо і Коджедо. Столиця — Сеул, «глобальне місто», друга за розміром міська агломерація у світі. Розташована в помірному поясі на переважно гірській місцевості. оголошена республікою у 1948, у 1950 напала Північна Корея, війна тривала до 1953. У 1961 і 1980 сталися військові перевороти, до 1987 йшли студентські заворушення за встановлення більш демократичного режиму правління. Підписано акт про ненапад із Північною Кореєю у 1991 році. У 1992 увійшла до ООН. Підписано пакт з Північною Кореєю про взаємні інспекції ядерних об'єктів в 1992 році.

Республіка Корея має демократичну форму правління, яка заснована на принципі розділення законодавчої, виконавчої та судової влади при їх взаємозалежності і взаємо обмеженні. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ. Конституція гарантує основні права народу на свободу, соціальне забезпечення і участь в управлінні державою. В цілях максимального захисту прав і свобод громадян Конституція також передбачає самостійність трьох гілок державної влади — виконавчої, законодавчої та судової.

Головою виконавчої влади є президент Республіки, обраний народом. Конституція Республіки Корея була вперше прийнята Національними зборами 12 липня і оприлюднена 17 липня 1948 р. 31 травня 1948 р. на першому засіданні Національних зборів, які відбулися після загальних виборів, проведених 10 травня під спостереженням ООН, було затверджено офіційну назву країни — Техан Мінгук (Республіка Корея) Законодавча влада в країні належить Національним зборам, що складаються з однієї палати. Дві третини всіх членів Національних зборів обираються на загальних виборах строком на чотири роки, а решта місць розподіляється пропорційно між партіями, які на прямих виборах отримали п'ять або більше мандатів. Південна Корея є однорідним суспільством з 98 % жителів, що ототожнюють себе з корейською національністю. У країні панує повна релігійна свобода. Корейська мова домінує в країні. Південна Корея — член ООН, АТЕС (форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва), Азіатського банку розвитку, ЄБРР, Групи-77, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Інтерполу, ОБСЄ (партнер), ЮНЕСКО, Світової організації торгівлі, Організації економічного співробітництва і розвитку.

З чого починалися реформи:

Після встановлення військового перемир'я в Корейській війні, стартові позиції Південної Кореї як незалежної держави були не просто погані, а дуже погані:

У країні відсутні корисні копалини. Тому варіант експорту ресурсів для поповнення бюджету не розглядався взагалі. Через невелику за площею територію і переважно гористу місцевість активно розвивати сільське господарство також важко. Сільськогосподарськими продуктами країна не могла забезпечити навіть себе, не кажучи про їх експорті.

Майже вся промисловість залишилася на території КНДР. У Південній Кореї для розвитку економіки хронічно не вистачало висококваліфікованих інженерів та робітників. Майже все населення країни було бідним і неписьменним.

Південна Корея фактично була островом, що різко звужувало її економічні перспективи. Вона не мала сухопутного кордону з жодною країною світу, крім КНДР, з якої досі перебуває в стані війни. Корея в 50-х роках 20 століття була однією з найбідніших країн світу, ВВП на душу населення становив всього 65 доларів. Для порівняння, 2016 року ВВП на душу населення перевищує показник середини минулого століття у 428 разів. Феноменальне зростання добробуту корейців і є головним показником успішності реформ.

Промисловість країни повторює шлях Японії. Енергетична і сировинна база дуже слабка і традиційно тут розвивалася легка і харчова промисловість. В 50-х р. XX ст. було покладено початок розвитку важкої промисловості (вилавка сталі, загальне машинобудування, суднобудування, виробництво добрив, синтетичного каучуку, паперу), а в 70-х р. XX ст.— новітніх галузей, в тому числі і наукоємних. Було створено потужну енергетику на базі імпоротної нафти і будівництва АЕС.

Вирішальними чинниками бурхливого розвитку стали дешева, освічена і дисциплінована робоча сила, іноземні технології і капітали, гарантовані ринки збуту в розвинених країнах, цілеспрямована державна політика. Окремі південно-корейські корпорації увійшли до списку провідних міжнародних корпорацій.

Сучасна промисловість Південної Кореї включає:

- а) виробництво одягу, взуття, тканин і продуктів харчування;
- б) галузі важкої промисловості — металургію, хімічну, загальне машинобудування, суднобудування, автомобілебудування;
- в) електронне машинобудування. Як виробник та експортер суден (танкери, контейнеровози, хімічні танкери), автомобілів та електроніки (комп'ютерне обладнання і частини, електронні пристрої, оптичні прилади, телевізори, інформаційні системи) Південна Корея займає одне з провідних місць у світі. Сільськогосподарські товари — рис, коренеплоди, ячмінь, фрукти і овочі, велика рогата худоба, свині, птахи, молочні продукти, яйця, риба.

Головні промисловості країни — електронна, телекомунікації, автомобільна, хімічна, суднобудівна, сталепрокатна.

Експортує напівпровідники, прилади для бездротового зв'язку (телефони), автомобілі, комп'ютери, сталь, суднобудівну продукцію, нафтопереробну продукцію.

Партнери в експорті— Китай 21,8 %, США 14,6 %, Японія 8,5 %, Гонконг 5,5 %.

Імпорتنі товари — машини та механізми, електроніка, транспортне обладнання, технічна олія, сталь, органічні хімікати, пластик.

Партнери в імпорті були Японія 18,5 %, Китай 14,8 %, США 11,8 %, Саудівська Аравія 14,8 %.

Успіх економічного розвитку Республіки Кореї пояснюють дією кількох чинників.

По-перше, найважливіша роль у розбудові країни відводиться її керівництву. Втілюючи такі заохочувальні заходи, як зниження податкових ставок, надання субсидій і кредитів, асигнування на підготовку кадрів, уряд досяг пріоритетного розвитку найважливіших галузей промисловості. Він підтримав вітчизняного товаровиробника і надав найсприятливіших умов для його розвитку. Керівництво країни спростило одержання ліцензій на імпорт і значно розширило перелік промислових товарів, що дозволялося ввозити.

По-друге, була правильно обрана економічна стратегія з орієнтацією на експорт, яка враховувала бідність природних ресурсів країни.

По-третє, Республіка Корея мала і досить ефективно використала достатню кількість дешевої, молодой, вельми дисциплінованої робочої сили з високим рівнем освіти. Історично традиційна повага до знань, у поєднанні з швидкою модернізацією системи освіти привела до того, що рівень освіти в Республіці Корея є одним з найвищих у світі.

Сільське господарство.

Рис — головна культура Південної Кореї. Основні райони посівів рису розташовані біля приморських низовин. Річний збір рису майже повністю задовольняє внутрішні потреби країни. Друге місце серед зернових належить ячменю, який вирощується нарівні з пшеницею і соєю на незрошуваних землях у підвищених районах. Скромне місце посідають пшениця і кукурудза. З середини 1970-х років швидко розвилось птахівництво, садівництво та овочівництво. Збільшилися посіви технічних культур: конопель, тютюну та олійних. З плодкових виділяються яблука і мандарини, а також груші, персики, японська хурма, апельсини, мандарини, виноград і дині. Велика біла редька, китайська капуста, картопля — основна частина овочевої продукції. Крім того, вирощують червоний перець, часник і цибулю. Розводять молочну рогату худобу, кіз, свиней, кролів, курей і качок.

Але найважливішим чинником усіх південнокорейських перетворень були люди. У Республіці Корея демографічна ситуація і ментальність населення сприяли створенню дива: це віковий склад працездатного населення, багатівікове виховання поваги до праці, типово властива для східно азійських країн дисциплінованість.

Як і інші «азійські тигри», Південна Корея перетворилась на велику торгову державу. Вона ввозить паливо і сировину (нафту, залізні руди, ліс, бавовну), а вивозить готові промислові вироби (одяг і взуття, сталь, автомобілі, судна, електроніку). Головними її партнерами є США, Японія, Німеччина.

Зараз Корея – високорозвинена країна, член «Великої двадцятки», 11 економіка світу за розміром. Корея часто наводиться як приклад успішного втручання держави в економіку.

5. Північна Корея: феноменальні характеристики.

Північна Корейя, офіційна назва — Корейська Народна-Демократична Республіка (КНДР, чосон мінджуджууй інмін конхвагук) — країна в Східній Азії, що займає північну частину Корейського півострова. Межує на півночі з КНР та Росією уздовж річок Ялудзьян та Туманган, а на півдні з Південною Кореєю з сильно укріпленою корейською демілітаризованою зоною, яка розділяє дві країни. Північна Корея, як і Південна, претендує на законний уряд всього півострова та сусідніх островів. Столиця та найбільше місто — Пхеньян.

У 1910 році Корею було анексовано Імперською Японією. Після капітуляції японців наприкінці Другої світової війни в 1945 році, Корея була поділена на дві зони: північ була окупована Радянським Союзом, а південь — США. Переговори про об'єднання провалилися, і в 1948 році було сформовано окремі уряди: Корейську Народну-Демократичну Республіку на півночі та Республіку Корея на півдні. Ініційоване Північною Кореєю вторгнення призвело до Корейської війни (1950–1953). Угода про перемир'я, яку підписали Північна Корея та КНР з одного боку та багатонаціональні сили ООН з іншого боку (Південна Корея угоду про перемир'я не підписала), призвела до припинення вогню, однак мирного договору так ніколи і не було підписано.

Північна Корея є тоталітарною диктатурою, зі складним культм особистості навколо династії Кім. Засоби виробництва належать державі через державні підприємства та колективізовані господарства. Більшість послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, житло та виробництво продуктів харчування, субсидуються або фінансуються державою. З 1994 по 1998 рік Північна Корея страждала від голоду, в результаті якого загинуло від 240 000 до 420 000 осіб, а населення як і раніше страждає від недоїданн я . Північна Корея слідує сонгун, або політиці «перш за все військові».

У дослідженні ООН щодо прав людини в Північній Кореї 2014 року було зроблено висновок, що "тяжкість, масштаби та характер цих порушень виявляють стан, який не має

жодної паралелі в сучасному світі", Amnesty International та Human Rights Watch дотримуються подібних поглядів. Уряд Північної Кореї заперечує ці звинувачення.

Розташована у Східній Азії, межує на півночі з Китайською Народною Республікою, на півдні з Південною Кореєю, на північному сході із Росією, на сході омивається Японським морем, на заході — Жовтим морем. Має площу 120,538 км². Столиця — місто Пхеньян. Рельєф: широка прибережна рівнина на заході піднімається до гір, розділених глибокою долиною посередині.

Найвища точка країни — г. Пектусан (2,744 м над рівнем моря). Найнижча точка — Східне море (Японське море).

Природні ресурси — свинець, вольфрам, вугілля, цинк, графіт, залізна руда, мідь, золото, сірчаний та залізний колчедан, сіль, флюорит, можливість встановлення гідроелектростанцій.

Весняна сильна посуха, на зміну якій приходять дощі та повінь. Бувають буревії на початку осені.

Проблеми довкілля: забруднення води, нерівномірне розповсюдження питної води, поширені захворювання, які передаються водними шляхами, надмірна вирубка лісів, ерозія та деградація ґрунтів. Хоча при цьому у КНДР майже немає забруднення повітря, адже у країні не розвинуті чорна та нафтопереробна галузі промисловості.

Державний устрій

У державі одночасно існує й відсутня посада президента: ним довічно проголошений Кім Ір Сен, котрий помер 1994 року. Його син, Кім Чен Ір, довічно проголошений Генеральним секретарем Робітничої партії КНДР. Він помер у 2011 році.

Голова Державної Ради Північної Кореї (з 29 червня 2016 року Кім Чен Ин займає спеціально створену для нього посаду Першого секретаря Робітничої партії КНДР).

Згідно зі статтею 1 Конституції КНДР Північна Корея є «суверенною соціалістичною державою». Згідно зі статтею 11 Конституції Північної Кореї у КНДР влада належить Трудовій партії Кореї. Чисельність Трудової партії Кореї становить близько 4 млн членів (включаючи кандидатів у члени партії).

Зовнішня політика

Спочатку Північна Корея мала дипломатичні зв'язки лише з іншими комуністичними країнами. У 60-х і 70-х роках вона проводила незалежну зовнішню політику, встановила відносини з багатьма країнами, що розвиваються, і приєдналася до Руху неприєднання. Наприкінці 1980-х і 1990-х років її зовнішня політика була зруйнована через розвал радянського блоку. Страждаючи від економічної кризи, держава закрила ряд своїх посольств. У той же час Північна Корея прагнула налагодити відносини з розвинутими країнами вільного ринку. Внаслідок ізоляції її іноді називають «відлюдним королівством», терміном, яким спочатку називався ізоляціонізм в останні роки династії Чосон.

У 2015 році Північна Корея мала дипломатичні відносини зі 166 країнами та посольства в 47 країнах. Північна Корея продовжує мати міцні відносини зі своїми колишніми «соціалістичними» союзниками Південно-Східної Азії у В'єтнамі та Лаосі, а також з Камбоджею. Більшість закордонних посольств, акредитованих у Північній Кореї, розташовані у Пекіні, а не в Пхеньяні. Корейська демілітаризована зона з Південною Кореєю є найбільш сильно укріпленим кордоном у світі.

Ядерна програма

Про створення ядерної зброї КНДР уперше заявила у лютому 2005 року. У 2000 році Північною Кореєю була отримана невелика кількість збагаченого урану. 9 жовтня 2006 року КНДР оголосила про успішне проведення ядерного випробування.

6 жовтня 2006 року держави-члени Ради Безпеки ООН одногосло схвалили заяву голови РБ ООН та постійного представника Японії при ООН Кензо Ошима, що закликає Північну Корею відмовитися від ядерних випробувань та негайно повернутися до переговорів у шестисторонньому форматі без попередніх умов. Проект заяви був підготовлений Японією, яка взяла на себе ініціативу вироблення спільної позиції держав-

членів Ради Безпеки ООН щодо північнокорейської ядерної програми. Через розробку Корейською Народно-Демократичною Республікою ядерної зброї США та ООН наклали на Північну Корею економічні санкції.

25 травня 2009 року КНДР знову провела ядерні випробування. У 2017 році Північна Корея заявила про успішне випробування водневої бомби. 30 жовтня 2017 року у КНДР засипався тунель для випробування ядерної зброї на полігоні Пунгері, унаслідок чого могли загинути 200 осіб.

Адміністративний поділ

Адміністративно КНДР складається з дев'яти провінцій, міста центрального підпорядкування Пхеньяну, повітів (міських районів), сіл (міських кварталів). Особливим адміністративним статусом володіють торгово-економічна зона «Расон» (район центрального підпорядкування), Кесонська і Кимгансанська спеціальні економічні зони, місто Нампхо (місто особливого підпорядкування у складі провінції Південна Пхьонан).

КНДР — соціалістична держава. Вища державна посада — голова Комітету оборони. Найвищий військовий орган державної влади КНДР — Міністерство оборони. Законодавча влада здійснюється Верховним народним зібранням, виконавча — кабінетом міністрів.

Економіка

Ця країна має найбільш ізольовану та проблематичну економіку, що планується верхівкою, тобто Трудовою партією Кореї. Погодні умови, брак палива та техніки для цивільного вжитку, брак капіталовкладень у галузі промисловості окрім військової мають негативні наслідки для економіки Північної Кореї. З середини 90-х років країна офіційно визнала існування голоду. Світовим благодійним організаціям був відкритий доступ до раніше закритої країни задля допомоги голодуючим. За офіційними даними північнокорейської сторони у 1995 році від голоду загинули 220 тисяч жителів, за іншими неофіційними підрахунками число померлих наближається до 2-х мільйонів. Проте, за оцінками аналітиків з Peterson Institute for International Economics об'єм торгового обігу між Північною Кореєю і КНР у I кварталі 2012 р. досяг рекордного значення — \$1,4 млрд. На цьому фоні, згідно з попередніми оцінками, «в північнокорейській економіці збереглося позитивне сальдо платіжного балансу».

Індустріальна зона міста Хамхин

Валовий внутрішній продукт у 2002 році складався з таких основних секторів: сільське господарство 30 %, промисловість 34 %, послуги 36 %.

2005 рік продемонстрував такий розподіл робочих місць: сільське господарство 36 %, промисловість та послуги 36 %.

Основні галузі промисловості країни: воєнна, машинобудівна, електровиробна, хімічна, гірнична промисловість (видобуток залізної руди, вугілля, графіту, магнезиту, цинку, міді, свинцю, дорогоцінних металів), металургія, текстильна, харчова, туристична.

У 2004 році країна експортувала мінерали, металургійну продукцію, вироби різного вжитку, зброю та боєприпаси, текстиль, риболовне приладдя.

Партнерами з експорту у 2004 році були: Китай — 45,6 %, Південна Корея — 20,2 %, Японія — 12,9 %.

Того ж року статтями імпорту були паливо, вугілля, машини та механізми, текстиль, зернові.

Основні партнери з імпорту на 2004 рік: КНР — 32,9 %, Таїланд — 10,7 %, Японія — 4,8 %.

Транспорт

У країні дуже поширеним є велосипедний рух, але навіть велосипед можуть дозволити собі не всі. Автомобіль має лише незначна частка населення, здебільшого через те, що в цій ізольованій країні є багато проблем із постачанням нафти.

Метро є лише у Пхеньяні. Характерними ознаками є повна відсутність реклами і своєрідне освітлення ескалаторів. У кожному поїзді має перебувати портрет Кім Ір Сена. Метро саме по собі невелике, проте найдешевше у світі: один жетон коштує лише 5 вон (це

при курсі валют 1 долар≈1000 вон). Цікавим також є те, що, хоча двері у вагоні відкриваються автоматично, проте зачиняти їх потрібно самостійно (для цього на дверях є спеціальні ручки). До того ж можна помітити вміння корейців вигадувати цікаві світильники.

Маршрутних таксі у КНДР немає, зате непогано розвинутим є тролейбусний рух. Що цікаво: пресів у корейців немає, тому всі тролейбуси виробляються вручну.

У Пхеньяні не працюють світлофори — замість них на вулицях стоять регулювальники, найчастіше жінки. Напевно, це зроблено для того, щоб забезпечити зайнятість і зробити місто привабливішим.

Зв'язок та комунікації

Телекомунікаційна система країни доволі застаріла. Телефонні дроти здебільшого протягнуті лише до державних установ та організацій, а також до великих поштових офісів. На вулицях телефонів-автоматів і телефонних будок майже немає. Також деякі столичні готелі надають послугу міжнародних дзвінків за тарифом 1 хвилина = 4-5 євро (якщо хвилина неповна, то округлюється у більший бік). Можна використовувати телефон, телекс і факс у Центрі Міжнародного Зв'язку. У провінційних готелях міжнародний зв'язок є, проте там такої послуги туристам не надають.

Міжнародний код країни — 850. Міські коди: Пхеньян — 2, Хамгьон — 9, Чхонджин — 73. Усі номери, що починаються з 381, використовуються лише для міжнародних викликів, а ті, що починаються з 382 — тільки всередині країни.

У березні 2009 року Уряд Північної Кореї скасував заборону громадянам на користування мобільними телефонами. Мешканці Пхеньяна тепер можуть купити телефони і підключитися до оператора Koryolink, створеного разом із єгипетською телекомунікаційною фірмою. У 2012—2013 роках проникнення мобільного зв'язку в Північній Кореї зростає швидкими темпами. Станом на 2013 рік у Koryolink приблизно 2 млн абонентів.

Компанія SUNNET (KPTC, GSM 900), яка колись була єдиним постачальником стільникового обслуговування у КНДР, офіційно не підтримує роумінгу з іншими країнами. Проте поблизу Південної Кореї можна підключитися до її операторів. Також на Півночі (за сприятливих умов) можна підключитися до операторів російського Далекого Сходу і Китаю.

Інтернет та інші технології, пов'язані із мережами, розвиваються повільно, під наглядом державних спецслужб. Декілька інтернет-кафе у Пхеньяні (переважно у великих готелях) мають обмежений доступ до мережі.

Туризм та візовий режим

Через політичну ізоляцію туризм не дуже розвинений, проте громадянам інших країн в'їзд не забороняється. У КНДР туристів приваблює неосталінська атмосфера, будівлі і просто комуністичний спосіб життя. Приїжджають сюди здебільшого китайці, для яких, до речі, працюють спеціальні казино (КНР забороняє у себе казино, крім Макао) і молодь з пострадянських країн, яка хоче відчувати життя у СРСР. Китайців також приваблюють дешеві, порівняно з китайськими, товари. Корейцям є чим здивувати туристів: від специфічного корейського вбрання до не менш специфічної корейської кухні. Для туристів спеціально виготовляють три сорти горілки: тростинна, женьшенева і, найдорожча, зі змією.

Демографія

Етнічні групи: корейці — 99 відсотків, є невелика китайська діаспора. Корейська мова є державною.

Релігія

У Конституції КНДР проголошено свободу релігії. Насправді ж, усі релігії були жорстоко придушені. Християнство від початків КНДР сприймалося корейцями як ворог комунізму. Тисячі християн були вбиті під час і після Корейської війни. В 1945 р. у Пхеньяні було 13 % християн (всього — 400 тис. на півночі Кореї). Більшість із них втекли на Південь. Церкви були розриті бульдозерами. Також діють два протестантських храми, один католицький (не визнає влади Ватикану) і один православний.

Культура

Уся культура підвладна державі. У країні виготовляють кінофільми у стилі «соціалістичного реалізму з корейським відтінком». Виготовляються й мультиплікаційні фільми. За деякими джерелами північнокорейські мультиплікатори доволі часто виконують замовлення для європейських і американських студій. В останнє десятиріччя у КНДР нелегально потрапляють південнокорейська музика та фільми.

6. «Азійські тигри» - економіка Південної Кореї, Сінгапура, Гонконгу й Тайваню як показник ефективності економічного розвитку.

«Азійські тигри» — нові індустріальні держави Азії — Сінгапур, Сянган (Гонконг), Республіка Корея і Тайвань, що демонструють високі темпи економічного зростання.

Хоча Сянган — це частина КНР, користуючись при цьому широкою автономією, а Тайвань, хоч і має проблеми з юридичним визнанням, де-факто є незалежною державою. «Азійські тигри» спромоглися за останні десятиліття перетворитися з відсталих країн на передові країни Азії. Цьому сприяло декілька чинників, передовсім жорстка економічна політика урядів і допомога розвинених країн.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. найвищі темпи зростання виробництва серед країн Південно — Східної Азії мав Сінгапур (14 % на рік). Зараз він має один з найвищих показників використання роботів у промисловості. Іноземні інвестиції в економіку Сінгапура становлять 3 млрд на рік, найбільшими інвесторами є Сянган та Японія. Сінгапур третій за розмірами центр нафтопереробки у світі після Х'юстона й Роттердама (понад 20 млн т сирової нафти щорічно). У Сінгапурі активно розвиваються науковмісні галузі високих технологій. За рівнем комп'ютеризації та впровадження роботів, він посідає друге місце в Азії після Японії. Велика кількість ТНК із США і Японії контролюють економіку країни.

Щороку Сінгапур відвідують понад 5 млн іноземних туристів. Сінгапур відомий як «Азія в мініатюрі», «Азія за одну мить», або «Європа на екваторі».

Республіка Корея посідає 11-те місце у світі за рівнем ВВП (710 млрд. \$). Дуже високі темпи зростання її економіки спостерігалися у 80 — 90-ті роки (в середньому 8 — 12 % на рік).

У середині 50-х років за рівнем економічного розвитку Корея відносилася за класифікацією Всесвітнього банку до відсталих країн із ВВП на душу населення менше 100 доларів. А, з 1999 року країна прийнята в «клуб багатих і високорозвинених» — ОЕСР. Південна Корея має багаті ресурси гідроенергії, але використовує ці ресурси слабо, натомість активно розвиває атомну енергетику (11 атомних блоків потужністю 45 МВт). Також в Кореї добре розвинуте машинобудування, донедавно на світовому автомобільному ринку утримувала міцні позиції (2,5 млн шт.), але після фінансового краху на головному автомобільному концерні країни Daewoo ця галузь зазнає значних збитків, Корея займає друге місце (6,2 млн бруто-реєстрових тонн) після Японії за обсягом суднобудування.

Тайвань є значним експортером капіталу у світі, особливо в Південно — Східну Азію (за останні п'ять років інвестиції у цьому регіоні досягли 36 млрд. \$). Тайвань має шість блоків атомної станції потужністю 30 млн кВт. Уранову сировину постачає переважно з Африки, як і інші країни Східної Азії. В новітніх технологіях Тайвань спеціалізується на виробництві ЕОМ та дисплеїв для них. А у суднопластві Тайвань є одним із світових лідерів з виробництва спортивних яхт. Тайвань є одним із світових лідерів за випуском взуття (особливо спортивного), спортивного одягу та інвентарю (тенісні ракетки, м'ячі тощо). Важливу роль в країні відіграє туризм. Іноземних туристів приваблює поєднання східної розкоші («уламок» дореволюційного Китаю) з комфортом Заходу. Економіка цього острова залежить від імпортного палива, сировини, продовольства і обладнання, на експорт йдуть готові вироби сучасної промисловості. Головні торгові партнери Тайваню — США, Японія, Сянган (Гонконг) та ФРН.

Сінгапур

Державний устрій країни.

Сінгапур — республіка, парламентська демократія англійської однопалатної (Вестмінстерської) системи. Головою держави є президент, якого обирають на 6 років. Голова уряду — прем'єр-міністр. Хоча кабінет міністрів формально назначає президент, ця посада скоріше церемоніальна. Виконавча влада належить голові уряду. 1991 року президент здобув право вето на рішення парламенту стосовно монетарної і правової політики. Законодавчий орган — парламент, до якого входять 84 депутати вибрані загальним голосуванням раз на 5 років, а також до 9-ти депутатів, призначених президентом. Самостійна держава з 1965 р. 7-го серпня акт державної незалежності.

Площа — 650-700 км². столиця — Сінгапур. Складається з острова Сінгапур і 57 дрібних островів. Політична система: ліберальна демократія з обмеженнями для опозиції. Сінгапур — парламентська республіка з вестмінстерською системою урядування та однопалатним парламентом. Партія Народної Дії (ПНД) перемагала на всіх виборах з тих пір як Британія надала незалежність в 1959 році. Правова система Сінгапуру походить від системи англійського права. Валютою Сінгапуру є Сінгапурський долар. Експорт: електроніка, нафтопродукти, гума, устаткування, транспортні засоби. Населення 5,2 млн чол. (китайці 75 %, малайці 14 %, тамільці 7 %). Мови: малайська (національна), китайська, тамільська, англійська (державні). У Сінгапурі сповідуються такі релігії: буддизм — 42,5 %, іслам — 14,9 %, даосизм — 8,5 %, індуїзм — 4 %, католицизм — 4,8 %, інші християни — 9,8 %, інші 0,7 %, не релігійні 14,8 %.

Сінгапур є транспортним вузлом світового значення, за вантажообігом претендує на друге місце у світі після Роттердама. Він приймає кораблі будь-якого класу, здійснює їх бункерування, ремонт, а також контейнерні операції. Світовий Банк визнав Сінгапур як найсприятливіше місце у світі для ведення бізнесу та надав йому статус найбільшого центру логістики у світі. За обсягами нафтопереробки Сінгапур стоїть поряд з Роттердамом і Х'юстоном, тут четвертий найбільший фінансовий центр у світі, другий найбільший у світі ринок азартних ігор, третій найбільший нафтопереробний завод. Порт Сінгапуру входить до п'ятірки найзавантаженіших портів світу.

В країні більше доларових мільйонерів на душу населення ніж будь-якій іншій країні. Світовий банк відзначає Сінгапур як державу, де найлегше у світі робити бізнес. Нафта надходить з Саудівської Аравії та інших нафтовидобувних країн, а нафтопродукти експортуються в країни Південно-Східної і Східної Азії та Австралію. В сухих доках здійснюється будівництво суден та морських платформ. Сінгапур — великий вузол повітряних і комунікаційних сполучень. Місто стало четвертим світовим фінансово-банківським центром, і його вже прозвали «Азіатським Цюрихом». Через нього здійснюють свої операції в Південно-Східній Азії банки, страхові компанії та біржі США, Японії, Західної Європи. За розмірами торгового обігу ця маленька держава-місто поступається лише 16 країнам світу. Її торговий морський флот також серед найбільших. Сінгапур має розвинену туристичну індустрію і набув слави «Азії в мініатюрі», або «Азії за одну мить». Щорічно його відвідує понад від 5 до 10 млн туристів.

У 60-70-х роках ХХ ст. почала розвиватися електроніка, виробляються засоби зв'язку, персональні комп'ютери, побутова електроніка і електротехніка, оптичні прилади, наукові інструменти. Умовами їх виникнення в Сінгапурі стали іноземні капітали і технології, дешева, але освічена і сумлінна місцева робоча сила, поширення в місті англійської мови, сприятливий інвестиційний і політичний клімат. Ринками збуту продукції нових галузей стали не бідні країни Південно-Східної Азії, а країни Англо Америки і Західної Європи. Основа сучасної економіки — традиційні зовнішньоторгові операції, а також експортні галузі промисловості (на імпортній сировині) — нафтохімічна, електротехнічна і радіоелектронна, оптико-механічна, суднобудівна, судноремонтна, авіаційна, сталеплавильна. В країні здійснюється первинна обробка каучуку, кави, чаю. Вирощують кокосову пальму, прянощі, тютюн, овочі, фрукти. Розвинені свинарство, птахівництво, рибальство, морський промисел. Основні торгові партнери: США, Японія, Малайзія, Китай.

«Економічне диво» Сінгапуру стало можливим тільки лише при виконанні жорстких принципів. І першим пунктом, у списку змін, стала боротьба з корупцією. Боротьба з корупцією почалася шляхом спрощення процедур прийняття рішень і видалення будь-якої двозначності в законах в результаті видання ясних і простих правил, аж до скасування дозволів і ліцензування. Були різко підняті зарплати суддів, а на суддівські посади були залучені «кращі приватні адвокати».

Лі Куан Ю так характеризував становище в країні: «Корупція є однією з рис азіатського способу життя. Люди відкрито брали винагороду, це було частиною їхнього життя».

Не менш важливим пунктом державної стратегії розвитку було перетворення Сінгапуру в фінансовий і торговий центр Південно-Східної Азії, а також залучення іноземних інвесторів.

«Ми вітали кожного інвестора ... Ми просто зі шкіри пнулися, щоб допомогти йому почати виробництво», - писав Лі Куан Ю.

В результаті «американські транснаціональні корпорації заклали фундамент масштабної високотехнологічної промисловості Сінгапуру» і ця невелика держава стала, зокрема, великим виробником електроніки.

Присутність американських інвесторів і компаній в країні вплинуло на курс освіти. Сінгапур доклав чимало зусиль того, щоб вся робота вищих навчальних закладів відбувалась англійською мовою. Така реформа освіти зробила Сінгапур не просто місцем для розташування іноземних компаній, але і забезпечила громадян високооплачуваною, гідною роботою і широким спектром можливостей.

Швидко перетворення країни в один зі світових фінансових центрів, також, є заслугою місцевого банкіра Ван Онена. Саме він звернув увагу на те, що часовий пояс, в якому розташований Сінгапур, ідеальний для того, щоб країна стала перевалочним пунктом на шляху руху світових фінансів з Сан-Франциско в Цюрих.

У своїх пізніх інтерв'ю Лі Куан Ю завжди заявляв, що його країні не було сенсу бути такою ж, як і сусіди, Сінгапур мав виділятися на тлі інших, бути кращим.

У 1970-ті роки іноземні інвестиції намагалися залучити Малайзія, Таїланд, Тайвань і Південна Корея. Успіх Сінгапуру пояснювався стійкою політичною системою, верховенством права і майже повною відсутністю корупції. Такої комбінації не міг запропонувати жоден з азійських конкурентів.

Сянган, Особливий адміністративний район Гонконг КНР.

Раніше частина Китаю, острів був окупований Англією в 1841 році під час першої Опійної війни і переданий Китаю за договором 1842 року. Під врядування КНР Гонконг перейшов 1997 року опівночі 1 липня. Адміністративний поділ: - Гонконг поділяється на три історичні території: Острів Гонконг, Цзюлун і Нові Території та острови. Кожна з них адміністративно поділяється на райони, усього Гонконг складається з 18 районів. Гонконг має одну з найчистіших капіталістичних економічних систем у світі. Економіка території ґрунтується на вільному ринку, низькому оподаткуванні і неутручанні держави у економіку. Це важливий центр міжнародних фінансів і торгівлі, а рівень концентрації штаб-квартир є найвищим в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Валюта Гонконгу — гонконгський долар. З 1983 року він прив'язаний до долара США. Гонконгська фондова біржа — сьома за величиною біржа у світі. Гонконг — третій найкращий фінансовий центр у світі і перший в Азії. Сьогодні сфера послуг дає понад 90 % валового внутрішнього продукту Гонконгу.

Гонконг володіє малою кількістю придатної для обробітку землі і мізерними природними ресурсами, тому змушений імпортувати більшу частину продуктів харчування і сировини. Експорт: текстиль, одяг, електроніка, техніка, вироби з пластмас; велика кількість вантажів з Південного Китаю перевантажується тут, важлива стаття доходу — туризм; населення 7 055 071 осіб (оцінка 2010 року) (57 % місцеві китайці, решта — здебільшого біженці з материка).

Офіційні мови: китайська та англійська. Розташований на південному сході Китаю в Південно-Китайському морі. Основу економіки складають валютно-фінансові і зовнішньоторгові операції, в Сянгані розвинуті суднобудування, швейна, судноремонтна, текстильна, електротехнічна, радіоелектронна, нафтохімічна промисловість, орієнтовані на експорт.

Сянган (Гонконг) — транспортний фінансовий, торговий і туристичний центр світового значення. Його порт, включаючи контейнерну гавань, аеропорт і морський торговий флот, належить до найбільших у світі. Банківська діяльність доповнюється торгівлею алмазами та золотом. У промисловості традиційним залишається виробництво текстилю, більшість продукції експортується. За експортом готового одягу — одне з перших місць у світі. Місто стало виробником і експортером продукції електронної, радіотехнічної і електротехнічної промисловості: радіоприймачів, телевізорів, електронних іграшок, гральних автоматів, електроламп, електричних ліхтарів. Випускаються фотоапарати, годинники, цемент, пластмасові вироби. Різноманітна продукція харчової промисловості: від консервованого імбиру до цукру, кондитерських виробів, різних марок рисових вин, пива, сигарет. Широко поширене в Сянгані і кустарне виробництво. У маленьких майстернях шиють чоловічі сорочки, створюються шедеври з каміння, слонової кістки і дерева, розписується посуд, паперові ліхтарі, плетені меблі.

Гонконг має одну з найчистіших капіталістичних економічних систем у світі. Економіка території ґрунтується на вільному ринку, низькому оподаткуванні і невтручанні держави у економіку. Це важливий центр міжнародних фінансів і торгівлі, а рівень концентрації штаб-квартир є найвищим в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

За показниками валового внутрішнього продукту на душу населення і валового міського продукту.

Гонконг — найбагатше місто в КНР. Розрахований за паритетом купівельної спроможності ВВП на душу населення Гонконгу перевищує показники навіть чотирьох провідних країн світу — Великої Британії, Франції, Німеччини, а також Японії.

Сільське господарство не забезпечує населення продуктами харчування. Головні продовольчі культури — ямс і таро; із технічних — цукрова тростина. Поширене свинарство, птахівництво, бджільництво. Потреби населення задовольняються за рахунок імпорту з Китаю продуктів харчування та прісної води.

Як колишня заморська територія Великої Британії Гонконг переважно зберіг систему освіти Великої Британії, зокрема, англійську систему освіти. На вищих щаблях у Гонконгу є заклади, що працюють як за британською, так і за американською системами. Гонконзький університет — найстаріший навчальний заклад третього ступеня в Гонконзі — традиційно спирався на британську модель, однак в останні роки перейняв деякі риси американської моделі. Другий за часом заснування Китайський університет Гонконгу повторює американську модель з особливою британською системою коледжів. Гонконзький університет науки і технології заснований на американській моделі вищої освіти. Загалом у Гонконгу є дев'ять державних університетів, а також кілька приватних вишів. Один з яскравих прикладів — Університет Ліннань у районі Тхюньмунь, це єдиний університет Гонконгу, в якому проводиться навчання семи вільним мистецтвам.

Умовами розвитку Сянгану завжди були дешева робоча сила і сировина з Китаю й одночасно гарантовані ринки збуту в розвинених країнах. Оплата праці сянганських робітників одна з найнижчих у світі, що є стимулом для залучення місцевого та іноземного капіталу і підвищує курентоспроможність підприємств Сянгану. Іноземних підприємців привертає в Сянган не тільки дешева робоча сила, але і низькі податки, статус відкритого порту, який забезпечує безмитний вивіз продукції. Важливу роль в країні відіграє туризм. За експортом білизни, іграшок і спортивних товарів Сянган стоїть на першому місці у світі. Основні торгові партнери — США, Японія, Велика Британія, Тайвань.

Питання до самоконтролю:

1. Розповісти про відмінності країн на конкретних прикладах.
2. Назвіть подібне в розвитку країн.
3. Поясніть, які в країнах можуть бути форми устрою?
4. Назвіть основні показники економічного розвитку країн.
5. Вкажіть, до якого типу відносяться країни, згідно визначенню ВВП?
6. Дайте визначення класифікації форм устрою, які можна застосувати до цих країн?

Лекція 7. Місце й роль Ізраїлю у світовій політиці й економіці.

1. Географія, історія виникнення, культурні й релігійні протиріччя.
2. Феномен економіки Ізраїлю.
3. Політичні проблеми всередині країни і в регіоні. Роль Ізраїлю на світовій арені.

Основні поняття: політичні проблеми, демографія, феномен, туризм, економіка.

1. Географія, історія виникнення, культурні й релігійні протиріччя.

Офіційна назва - Держава Ізраїль.

Географічне положення - розташована на Близькому Сході в західній частині Азії на узбережжі Середземного моря.

Територія - 14,1 тис. кв. км. Територія Ізраїлю визначена рішенням ООН від 29 листопада 1947 р. про поділ Палестини. До 5 червня 1967 р. Ізраїль фактично контролював територію площею 20,7 тис. кв. км, приєднавши арабські землі, захоплені під час ізраїльсько-арабської війни 1948 р. В результаті збройної агресії 1967 р. Ізраїль окупував ще понад 6,7 тис. кв. км арабських земель.

Населення - 6,5 млн. осіб (з них євреїв - 5,3 млн., решта - араби).

Головний економічний і культурний центр - **Тель-Авів** (Tel Aviv), населення - 357 тис. осіб. У січні 1950 р. ізраїльський уряд всупереч резолюції ООН 1947 р. про виділення Єрусалима в самостійну адміністративну одиницю оголосив західну частину Єрусалима столицею держави. 30 липня 1980 р. **Єрусалим** було проголошено "вічною і неподільною" столицею Ізраїлю.

Найбільші міста: Єрусалим (567000 осіб), Хайфа (246500 осіб), Холон (153000 осіб), Рамат-Ган (123000 осіб).

Адміністративний поділ - 6 округів (district).

Національне свято - 17 квітня (2002 р.) - День Незалежності (1948 р.). За єврейським календарем це свято відзначається в інший день.

Прапор Держави Ізраїль - біле молитовне покривало (таліт) з блакитною Зіркою Давида (маген-Давидом) в центрі.

Герб Держави Ізраїль - семисвічник (менора) - нагадує рослину, відому з давнини під назвою морія. Гілки оливи, які облямовують менору, символізують прагнення єврейського народу до миру.

Офіційні мови - іврит (староєврейська), арабська.

Грошова одиниця - шекель = 100 агорам.

Населення

У 2003 році напередодні 55-ї річниці проголошення незалежності Держави Ізраїль Центральне статистичне бюро опублікувало традиційний демографічний звіт. Згідно з його даними кількість населення країни становила близько 6,4 млн. осіб, а це майже у вісім разів більше, ніж на момент проголошення держави в 1948 році, коли ізраїльтян було 806 тисяч.

За час існування Ізраїлю близько 2,9 млн. репатріантів прибули в країну і близько 600 тисяч громадян її залишили.

За даними ЦСБ, на кінець квітня 2001 року в Ізраїлі проживало 5 млн. євреїв (що становить 78 % від загальної кількості жителів країни), 1,2 млн. арабів і трохи більше ніж 200 тисяч нових репатріантів.

В середньому щодня в Ізраїль прибуває 150 нових репатріантів, народжується 360 дітей і помирає 100 осіб.

Приріст населення у 2000 році становив 2,4 %, що значно перевищує показники розвинутих західних країн. Кількість євреїв в Ізраїлі за рік збільшилася на 1,6 %, а за час існування держави - в 7,6 рази. Середньостатистична єврейська сім'я в Ізраїлі має 2-6 дітей.

У загальній кількості населення планети на частку Ізраїлю припадає 0,105 %.

На історичній батьківщині зосереджено 38 % світового єврейства. У 2000 році у США проживало 5,5 млн. євреїв (42 % від їх загальної кількості), у Франції - 520 тисяч (4 %), в Канаді - 384 тисячі (2,9 %), у Великобританії і Росії - по 275 тисяч (2,1 %), в Аргентині - 197 тисяч (1,5 %), в Україні - 112 тисяч (0,8 %), в Австралії і Німеччині - по 100 тисяч (0,7 %)

За останні 53 роки значно зросла кількість арабського населення Ізраїлю і змінилася його структура. У 2000 році 82 % арабів становили мусульмани - порівняно з 70 % у 1948-му. Частка християн знизилася з 21 до 10 %, а друзів - з 9 до 8 %.

Напередодні Дня незалежності було проведено соціологічне опитування серед представників єврейського населення країни. Респондентам було запропоновано відповісти на наступні запитання: "У якій країні, на ваш погляд, найкраще жити?"; "Що громадяни нашої країни найбільше люблять в Ізраїлі?"; "Що в Ізраїлі є найменш привабливим?".

56 % опитаних вважають найкращою країною Ізраїль, далі йдуть США (10), Канада і Швейцарія (по 5).

30 % респондентів заявили, що найбільше люблять у своїй країні її жителів (тобто самих себе), 27 % - її природу.

Серед непривабливих аспектів ізраїльської дійсності 29 % учасників опитування назвали політичну ситуацію та дії уряду, а 28 % - становище в сфері безпеки.

Міське населення в Ізраїлі становить більш як 90 %.

За віковою структурою налічується 28 % населення у віці до 14 років, близько 65 % - у віці від 15 до 64 років і близько 10 % - більше 65 років.

При цьому народжуваність становить 1932 дитини на 100 тис. осіб. Смертність - 622 померлих на таку ж кількість населення.

Середня тривалість життя становить 78,57 років. При цьому серед чоловіків - 76,57 років, серед жінок - 80,67.

Що стосується зайнятості в основних секторах промисловості, то показники такі:

- сільське господарство - 3,5 %,
- промисловість - 22,7 %,
- будівництво - 6,1 %,
- транспорт і зв'язок - 6,3 %,
- послуги (комерційний сектор) - 31,3 %,
- послуги (державний сектор) - 29,8 %.

Частка ВВП на душу населення у 1998 році становила 16,7 тис. дол. США.

Більш як один мільйон громадян Ізраїлю (або 19 % населення) - не євреї. Їх прийнято називати арабським населенням Ізраїлю.

Араби-мусульмани (близько 815 тис. осіб), більшість з яких суніти, становлять 76 % усього неєврейського населення. Вони мешкають переважно у невеликих містах і селах, більше ніж половина з них - на півночі країни.

Бедуїни становлять майже 10 % мусульманського населення Ізраїлю. Існує близько 30 бедуїнських племен, які проживають переважно у південній частині країни. В минулому пастухи-кочівники, вони перебувають у стадії переходу від племінного ладу до сучасного способу життя і поступово виходять на ізраїльський ринок праці.

Араби-християни - друга за чисельністю меншина Ізраїлю: близько 160 тисяч осіб. Вони мешкають переважно в містах, у тому числі в Назареті, Шфарамі і Хайфі. Араби-християни належать до різних конфесій, найбільшими з яких є греко-католицька (42 %), греко-православна (32 %) і римсько-католицька (16 %) общини.

Друзи (близько 95 тис. осіб) - арабомовна меншина, що проживає в 22-х селах на півночі Ізраїлю в умовах культурної, соціальної і релігійної автономії. Релігійне вчення друзів тримається в секреті, але відомо, що одним з його положень є концепція такої, яка зобов'язує членів общини до повної лояльності по відношенню до влади країни.

Черкеси (близько 3 тис. осіб) проживають у двох селах на півночі країни. Мусульмани-суніти, хоча ні етнічно, ні культурно не пов'язані зі своїми єдиновірцями-арабами, зберігши свою яскраву етнічну самобутність, черкеси беруть участь у різних сферах економічного і суспільного життя Ізраїлю, не змішуючись ні з єврейським, ні з арабським населенням.

Економіка

Ізраїль - індустріально-аграрна країна. Із сировинних ресурсів має лише хімічні солі Мертвого моря і фосфати.

В економіці існує 3 сектори: приватний, державний і кооперативний. Провідні позиції займають приватний ізраїльський та іноземний капітали, частка яких у виробництві ВВП перевищує 90 %.

Уряд намагається реалізувати економічну політику, якою передбачається приватизація нерентабельних державних і профспілкових підприємств і компаній, створення сприятливих умов для іноземних інвестицій.

Економіка країни в основному базується на зовнішніх джерелах фінансування. Основний донор економіки Ізраїлю - США. Обсяг допомоги становить близько 100 млрд. дол., причому майже 2/3 її було надано безвідплатно або на пільгових умовах. Швидкий та успішний розвиток країни був би неможливий без активної ролі держави у проведенні економічної політики.

Держава займається абсорбцією іммігрантів: діють спеціальні урядові програми будівництва житла, створюються робочі місця, виділяється одноразова допомога новоприбулим у країну.

Ізраїль реалізує власну програму розвитку технологічної бази промисловості, причому пріоритет віддається наукоємному виробництву та експорту наукоємних технологій. За показниками наукоємного експорту Ізраїль поступається лише США. Для США цей показник становить 2,3 % ВВП, для Ізраїлю – 2 %.

За часткою витрат на НІОКР від ВВП (близько 3 %) Ізраїль випереджає США, Японію і Німеччину. За кількістю наукових публікацій і рівнем комп'ютеризації Ізраїль посідає перше місце в світі. Країна одночасно розвиває і військові, і цивільні технології.

В Ізраїлі розміщені дослідницькі центри таких загальноприйнятих світових велетів, як IBM, Intel, National Semiconductors, Motorola. Наукові центри, розташовані в пустелі Негев, є аналогом американської Силіконової долини. Системи контролю за виробництвом мікроелектронних компонентів, що випускаються в Ізраїлі, використовуються електронними компаніями США і Японії.

В країні фактично сталися три науково-технічних революції: у медицині, в агрономії, у зв'язку і телекомунікація. Загальноновизнаними є успіхи Ізраїлю у таких сферах медицини як рання діагностика і лікування раку, тяжких спадкових хвороб.

Промисловість виробляє високотехнологічні прилади для пересувних лабораторій і терапевтичних установок.

Ізраїльські агрономи навчилися збирати високі врожаї в пустелі.

Державна політика в галузі розвитку високих технологій, підвищення рівня освіти приносить результати. Незаперечною є перевага Ізраїлю на світовій арені у таких галузях, як військові технології, обробка алмазів і виробництво діамантів, використання сонячної енергії, генної інженерії в сільському господарстві.

Сільське господарство

У сільському господарстві Ізраїлю застосовуються новітні технології. Ресурси використовуються дуже ефективно. Осушується пустеля, збудовано ізраїльський водовід, який подає воду в посушливі райони.

Основа сільського господарства Ізраїлю - сільськогосподарські кооперативи, які виробляють 3/4 всієї сільськогосподарської продукції.

Основними сільськогосподарськими культурами є зерно, овочі (помідори, кабачки, огірки, перець), фрукти (яблука, персики, вишня, банани, фініки, дині, кавуни, цитрусові, манго, авокадо, ківі), бавовна і квіти.

Розвинуте птахівництво, тваринництво, рибальство. У сільському господарстві інтенсивно застосовуються НЮКР: генна інженерія, боротьба з шкідниками, освоєння посушливих земель, виведення нових сортів.

Про досягнення Ізраїлю в галузі сільського господарства свідчать дані про реєстрацію нових сортів рослин. У 1983 р. в Ізраїлі було зареєстровано 24 заявки, у 1986 р. - 98, зараз це число наближається до 300. Сільське господарство відрізняється високим рівнем автоматизації і комп'ютеризації.

Промисловість

Добувні підприємства розташовані переважно в пустелі Негев. Там ведеться видобуток фосфатів, які йдуть на експорт.

В Ізраїлі розвинуті практично всі галузі обробної промисловості:

- хіміко-фармацевтична промисловість,
- фармацевтична,
- виробництво пластмаси,
- виробництво парфумів,
- електронна й електротехнічна промисловість, де виділяється виробництво медичної апаратури (діагностичне обладнання та обладнання для променевої терапії),
- засоби телекомунікацій, комп'ютерів,
- обробка алмазів (у галузі діє близько 800 підприємств),
- харчова промисловість,
- легка промисловість (виробництво будівельних матеріалів, меблів, сантехніки),
- текстильна промисловість,
- металургія (виплавка сталі, кольорових металів, алюмінію, міді),
- металообробка і машинобудування (виробництво компресорів, станків, сільськогосподарської техніки, екскаваторів, суднобудування),
- автомобілебудування (збирання моделей провідних світових виробників),
- військова промисловість.

Країна також є космічною державою: 19.10.1988 року Ізраїль запустив перший супутник.

Ізраїль має власну ядерну зброю.

Будівництво

70 – 75 % всього будівництва становить житлове будівництво. Для розміщення переселенців-репатріантів Ізраїль будує нові квартали в містах і нові поселення на територіях, які раніше були арабськими. На цьому підґрунті виникають конфлікти між арабським і єврейським населенням Ізраїлю, як сталося, наприклад, під час будівництва єврейського кварталу в Єрусалимі.

Енергетика

За період з 1996-го р. по 1998 р. вироблено 28,035 і 35,338 млрд. кВт електроенергії. З них 99,88 і 99,9 % від загальної кількості - на ТЕС, 0,12 і 0,10 % - на ГЕС.

Ізраїль має у своєму розпорядженні технології атомної енергетики і використання сонячної енергії в господарських цілях.

Сфера послуг

Пріоритетне значення для економіки Ізраїлю мають туризм і банківська справа. Індустрія туризму обслуговує прочан, які прибувають відвідати біблійні місця, і туристів, які відпочивають на курортах Мертвого, Середземного та Червоного морів. Крім того, Ізраїль поступово перетворюється в один із головних фінансових центрів Близького Сходу, де перевага віддається розвитку офшорних операцій.

Банківська система

Банківська система Ізраїлю характеризується високим професіоналізмом, сучасними технологіями і широким вибором послуг. В середині 1990-х років у країні функціонувало близько 50-ти банківських установ. Домінують 5 банківських груп, з яких три найбільші контролюють майже 3/4 всіх активів комерційних банків. Основою їх діяльності є кредитування переселенців-репатріантів.

Банківська система Ізраїлю відрізняється високим рівнем міжнародних фінансових операцій, непрямим контролем трьох банків над багатьма не фінансовими активами національного господарства.

Зовнішня торгівля

Показники зовнішньої торгівлі країни у 1998 і 1999 роках становили: експорт - 22,1 і 23,5 млрд. дол. США, імпорт - 26,1 і 30,6 млрд. дол. США.

Статті **експорту**: дорогоцінні камені і метали, продукція хімічної промисловості, машини й устаткування, електроустаткування, текстильні товари, транспортні засоби, метали і вироби, фрукти консерви і соки, фрукти і горіхи. (Ізраїль виробляє близько 80 % ювелірних діамантів у світі і близько 40 % промислових алмазів, тут здійснюється шліфування 40 % світових діамантів).

Географія експорту: США - 32%, Великобританія, Гонконг, Бельгія, Люксембург, Японія, Нідерланди.

Статті **імпорту**: дорогоцінні камені і метали, машини й устаткування, хімічні товари, електроустаткування, нафта і нафтопродукти, транспортні засоби, чорні метали, текстильні товари, пластмаси і вироби, прилади та інструменти, зернові.

Географія імпорту: США – 19 %, Бельгія-Люксембург – 12 %, Німеччина – 9 %, Великобританія – 8 %, Італія – 7 %, Швейцарія – 7 %.

За рівнем життя Ізраїль посідає 21 місце в світі.

Визнання держави Україна відбулося 25 грудня 1991 року. Встановлення дипломатичних відносин з Україною відбулося 26 грудня 1991 року.

2. Феномен економіки Ізраїлю.

Завершуючи селективний огляд національних інноваційних систем, необхідно більш докладно зупинитися на повчальному прикладі швидкого розвитку високотехнологічних галузей економіки Ізраїлю.

Хайтек-індустрія протягом останніх 20 років є головним джерелом загального динамічного зростання ізраїльської економіки, набагато випереджаючи у своєму розвитку інші її промислові сектори: сумарний внесок хайтековський компаній в зростання ВВП Ізраїлю сьогодні становить близько 75 %.

Особливо показовий той факт, що незважаючи на більш ніж скромні розміри території і населення країни, Ізраїль займає тверде третє місце після США і Канади за загальною кількістю компаній, присутніх в лістингу системи автоматичного котирування Національної асоціації біржових дилерів (NASDAQ), найбільшого позабіржового ринку світу, спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній.

Інший вражаючий аспект, що характеризує динаміку розвитку ізраїльської економіки, - виключно високий показник частки витрат на НДДКР у ВВП країни. Так, з 2000 по 2004 р Ізраїль із середнім рівнем цього показника в 4,6 % займав перше місце в світі.

В результаті, в даний час в Ізраїлі на кожні 10 тис. Зайнятих у національній економіці припадає майже 150 професіоналів-дослідників.

Винятковий рівень розвитку Хайтековські сектора ізраїльської економіки також ілюструється тим, що в цій країні щорічно реєструється найбільша (після США) число компаній-стартапів: до кінця першого десятиліття XXI ст. в Ізраїлі функціонувало близько 4000 високотехнологічних компаній, з яких 1500 були стартапами, причому 40% останніх фінансувалися різними фондами венчурного капіталу.

Ізраїльська Кремнієва Долина (Силікон Ваді), яка насправді являє собою комплекс окремих технопарків та науково-дослідних містечок, розташованих уздовж середземноморського узбережжя країни (насамперед у районі Тель-Авіва і Хайфи) - ще один приклад ефективної модернізації національної економіки Ізраїлю.

Найважливішу роль в первісному підйомі інвестицій в R & D, безумовно, зіграв військово-промисловий сектор економіки Ізраїлю. Орієнтована на потреби оборонної галузі, промислова інфраструктура стала ефективною живильним середовищем, завдяки якій виникли багато конкурентоспроможні хайтековські виробництва Ізраїлю. Такі сектори, як телекомунікації, комп'ютерна індустрія, електроніка, виробництво оптичної апаратури і приладів контролю за безпекою, ряд напрямків напівпровідникової промисловості зобов'язані своїм нинішнім високим рівнем розвитку саме оборонним замовлень.

Слід також віддати належне продуманій довгостроковій технологічній стратегії національного уряду, особливо на ранніх етапах становлення НІС Ізраїлю: вже на початку 1970-х рр. державою були здійснено активні кроки, спрямовані на пряму фінансову підтримку дослідницької діяльності ізраїльських компаній і, насамперед, R & D малого та середнього бізнесу. Цей "розумний протекціонізм" і привів у результаті до того, що в даний час в Ізраїлі спостерігається настільки значна кількість невеликих інноваційних компаній, удосталь генеруючих нові перспективні ідеї.

Також необхідно відзначити, що значний обсяг НДДКР Ізраїлю сьогодні сконцентрований в секторі ІКТ і більшою мірою ґрунтується на розробці нових продуктів, а не на інноваціях в області виробничих процесів.

Крім того, істотною рисою інноваційної активності Ізраїлю є її жорстка експортна спрямованість. При цьому велика частина R & D здійснюється в науково-дослідних лабораторіях і підрозділах великих зарубіжних МНК.

На початку 1990-х рр. уряд Ізраїлю ініціювало здійснення відразу декількох амбіційних програм, орієнтованих на підтримку національних підприємців, стимулювання інноваційного потенціалу економіки і прискорену комерціалізацію R & D. Двома найбільш важливими державними ініціативами стали широкомасштабна програма створення по всій країні мережі технологічних інкубаторів та розробка програми Yozma.

Основним завданням технологічних інкубаторів стало забезпечення сприятливих фінансових можливостей для молодих підприємців на ранніх стадіях процесу інноваційної діяльності, - носії свіжих ідей отримали шанс на пільгових умовах створювати і реалізовувати різні перспективні дослідницькі проекти. За минулі з моменту початку здійснення цієї програми 20 років в Ізраїлі було створено кілька десятків таких "теплиць", 24 з яких продовжують функціонувати і сьогодні. Слід помститися, що 15 з цих інкубаторів розташовані в периферійних районах країни (поряд з її межами): іншими словами, ізраїльський уряд спочатку розраховував "вбити відразу двох зайців" - домогтися швидкого зростання комерціалізації НДДКР і одночасно стимулювати технологічне розвиток своїх більш відсталих регіонів.

Додамо в цьому зв'язку, що другим цілком ефективною державною програмою регіонального технологічного розвитку стало активне залучення закордонних МНК до відкриття їх дослідних філій і підрозділів в ізраїльській периферії за допомогою встановлення спеціальних податкових і митних пільг.

Найвідомішим і успішним проектом ізраїльського уряду в інноваційній сфері стала Yozma, - програма стимулювання прискореного розвитку національного ринку венчурного капіталу.

3. Політичні проблеми всередині країни і в регіоні. Роль Ізраїлю на світовій арені.

Спрямована на залучення в країну іноземного венчурного капіталу на сверхльготних умовах, запущена в 1993 році програма, стала найважливішим каталізатором ізраїльського високотехнологічного буму. Завдяки цій програмі Ізраїль став найбільшим у світі адресатом інвестицій американських венчурних фондів і сам зумів за дуже короткий термін вийти в число світових лідерів за сукупними обсягами венчурних активів.

З 1991 по 2000 р щорічні інвестиційні витрати венчурних фондів Ізраїлю вирости майже в 60 разів (з 58 млн до 3,3 млрд дол. США) і до теперішнього часу в країні налічується понад 100 активно працюють венчурних фондів, у розпорядженні яких перебуває понад 12 млрд дол. Розмір ринку венчурного капіталу Ізраїлю практично зрівнявся з розміром ринку Великобританії, а за показником "венчурної інтенсивності" Ізраїль і зовсім лідирує з великим відривом.

Двома ключовими інститутами загальної структури державного управління НІС Ізраїлю протягом багатьох років є Міністерство промисловості, торгівлі та праці (МОІТ) і автономний Офіс Головного Вченої (ОСВ) при цьому ж міністерстві. Спільно з іншими міністерствами вони розробляють основні елементи державної науково-технологічної стратегії та здійснюють координацію різних довгострокових загальнонаціональних програм і програм спільного проведення ПІОКР із зарубіжними країнами.

При цьому Офіс Головного Вченої при МОІТ вважається основним урядовим закладом, відповідальним за інноваційну політику Ізраїлю. Зокрема, саме він розглядає і затверджує всі заявки приватних компаній на організацію нових проектів НДДКР, визначаючи на базі набору спеціальних критеріїв їх технологічну і комерційну привабливість.

Крім МОІТ аналогічними офісі Головного Вченої розташовують і багато інших ключових ізраїльські міністерства, і для поліпшення координації роботи цих Офісів створений спеціальний консультативний орган - Форум ізраїльських головних учених.

Найважливішим механізмом забезпечення державної підтримки розвитку високотехнологічних промислових компаній є Закон про сприяння здійсненню промислових досліджень і розробок, прийнятий в 1984 році. Він неодноразово доповнювався новими статтями і поправками, містить докладний перелік попередніх умов, необхідних для отримання інноваційними фірмами та дослідницькими консорціумами різних урядових грантів, позик, податкових пільг тощо.

Успішне побудова НІС Ізраїлю в чому було обумовлено і особливою увагою, яке протягом багатьох десятиліть приділяється державою розвитку загальної та технічної освіти в країні: економічно активне населення Ізраїлю вважається одним із найбільш кваліфікованих в світі. Про це свідчать наступні факти: близько 55 % його дорослого населення мають у своєму багажі 16 і більше років навчання на різних рівнях освітньої системи країни.

У висновку хотілося б відзначити, що ще одним найважливішим чинником динамічного розвитку ізраїльської економіки став масовий приплив у країну в останнє десятиліття ХХ в. висококваліфікованих іммігрантів з колишнього СРСР. За період з 1989 року по 2001 рік країна поповнилася більш ніж мільйоном нових громадян з пострадянського простору, причому багато з них були високоосвіченими вченими та інженерами.

Питання до самоконтролю:

1. Визначте, у чому полягає феномен Ізраїля?
2. Поясніть, які галузі господарства Ізраїля найбільш розвинуті?
3. Охарактеризуйте, які чинники розвитку Ізраїля можуть стати прикладом для розвитку України?

Лекція 8. Країни Північної Америки.

Частина 1. Сполучені Штати Америки.

- 1. Географія, народонаселення, культура, релігія, мова. Етнічний і расовий склад народонаселення.**
- 2. Економічно-соціальний розвиток і досягнення.**
- 3. Роль США у світовій політиці й економіці. Розвиток воєнної міці як один з визначаючих факторів світового розвитку. НАТО.**

Основні поняття: розвиток, народонаселення, світова політика, релігія, економіка.

1. Географія, народонаселення, культура, релігія, мова. Етнічний і расовий склад народонаселення.

До регіону Північної Америки належать три держави — Канада, США та Мексика. Вони тісно пов'язані не лише географічно та історично, а й економічно. На їх теренах все більше утверджується регіональне інтеграційне утворення НАФТА. Відбуваються складні й не позбавлені суперечностей процеси регіональної інтеграції та диференціації. Домінування США в цьому регіоні, як і в усій Америці, хоча й залишається все ще дуже сильним, але поступово згасає.

Сполучені Штати Америки

Загальні відомості. Офіційна назва — Сполучені Штати Америки (США). Столиця — Вашингтон (близько 600 тис. осіб). Площа — 9,4 млн км² (4-те місце у світі). Населення — понад 300 млн осіб (3-тє місце). Державна мова — англійська. Грошова одиниця — американський долар.

Географічне положення. Географічне положення США не можна оцінити однозначно, так як територія країни складається з трьох несуміжних частин. Основна частина США, площею понад 7,8 млн км², розміщується між Канадою на півночі й Мексикою на півдні. На сході вона омивається водами Атлантичного океану, на заході — Тихого. З південного сходу вона обмежена Мексиканською затокою. Друга за величиною частина — Аляска, площею понад 1,5 млн км² межує з Канадою та омивається водами Північного Льодовитого та Тихого океанів. Третя частина США дуже віддалена від перших двох і знаходиться в центральній частині Тихого океану. Це Гавайські острови (24), загальною площею близько 17 тис. км². США належать також володіння в Карибському морі (Пуерто-Рико та Віргінські острови) й острови Гуам, Мідуей, Уейк та ін. у Тихому океані.

У цілому географічне положення країни дуже вигідне. Вона розміщена в оптимальних природних поясах, між двома основними в транспортному сенсі океанами. США віддалені від основних регіонів політичної нестабільності та воєних конфліктів.

Історія виникнення та розвитку. Нинішня територія США (основна частина) була заселена переселенцями з Азії 20—40 тис. років тому. У XVII ст. на континенті з'явилися європейські колоністи. Заселялися ці землі переважно з Великої Британії, що визначило панування цієї країни та англійської мови. Наприкінці XVIII ст. поступово почали загострюватися відносини між метрополією та її колоніями в Північній Америці. У війні за незалежність північноамериканські колонії Британії перемогли, а метрополія зазнала поразки. 4 липня 1776 р. була проголошена Декларація незалежності Сполучених Штатів. Після цього відбулася швидка експансія на захід і південь: у Франції купили Луїзіану, іспанці подарували Флориду, війна з Мексикою у 1846—1848 рр. привела до збільшення території США ще на 2,3 млн км². На завойованих землях виникли штати Аризона, Каліфорнія, Колорадо, Невада, Нью-Мексико та Юта. Ще раніше США анексували у Мексики Техас.

У 1861 році між північними та південними штатами вибухнула громадянська війна, у якій північ отримав перемогу, почався швидкий розвиток країни на ринкових засадах. У 1867 році США купили в Росії Аляску та Алеутські острови. Наприкінці XIX ст. відбулася американо-іспанська війна, у якій США отримали перемогу й захопили іспанські колонії Філіппіни, Пуерто-Рико, Гуам. Америка брала участь у двох світових війнах. Після останньої США стали найпотужнішою державою світу. Вони поклали на себе місію боротьби з комунізмом у всьому світі. Це призвело до воєн, конфліктів та конфронтації з тоталітарними комуністичними режимами, які підтримував Радянський Союз. Після розпаду СРСР США стали єдиною супердержавою світу. Намагання втручатися в усі головні процеси, які відбуваються на нашій планеті, та підтримка Ізраїлю призвели до конфронтації з ісламськими фундаменталістами та шокуючих терористичних актів у Нью-Йорку й Вашингтоні 11 вересня 2001 р. Після цього США вдалися до прямої агресії в Іраку й Афганістані. Нині вони все більше втягуються в абсолютно безперспективну конфронтацію з ісламським світом, який перебуває на геополітичному підйомі.

Державний устрій і форма правління. США — федеративна держава, президентська республіка. Уряд очолює президент, прем'єр-міністра немає. Законодавча влада належить Конгресу, який складається з сенату та палати представників. Сенат має термін повноважень шість років. Кожні два роки переобирають третину його складу. Палата представників має термін повноважень два роки. Країна складається з п'ятдесяти штатів і одного федерального округу (Колумбія).

Природні умови та ресурси. Рельєф США надзвичайно різноманітний. У західній частині та на Алясці простяглися майже суцільні гірські системи Кордильєри, "пожвавлені" міжгірськими долинами, плато та плоскогір'ями. На Алясці знаходиться найвища точка США г. Мак-Кінлі (6139 м). На сході США — середньовисотні гори Аппалачі. Вони мають виположені схили. Між цими гірськими системами в центрі країни знаходяться рівнини. Гавайські острови є вершинами вулканів, які здіймаються над Тихим океаном до 4205 м.

Дуже розмаїтий і клімат США. На основній частині території країни переважає помірний і субтропічний клімат: у Чикаго в січні $-4\text{ }^{\circ}\text{C}$, а в Лос-Анджелесі — $+12,3\text{ }^{\circ}\text{C}$, у Маямі — $1-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ (в останньому місті на півдні Флориди клімат тропічний, як і на Гавайських островах). Більша частина Аляски знаходиться в субарктичному кліматі: тут взимку бувають морози до $-65\text{ }^{\circ}\text{C}$. У Долині Смерті на південному заході США зафіксована одна з найвищих температур повітря у світі $+56,7\text{ }^{\circ}\text{C}$. Кількість опадів на більшій частині території змінюється із заходу на схід від 300 до 1500 мм на рік.

У США багато могутніх багатоводних річок. Міссісіпі з притоками Міссурі та Огайо належить до найбільших річок Землі. Великими річками є Юкон на Алясці, Колорадо, Колумбія, Ріо-Гранде. Залежно від режиму випадання опадів річки мають різну сезонну водність. У пониззях Міссісіпі бувають катастрофічні паводки. На півночі США знаходяться великі озера: Верхнє, Гурон, Мічиган, Ері та Онтаріо, їхня глибина сягає 300 м.

Ґрунтовий покрив США дуже різноманітний. Найродючішими є каштанові та чорноземні ґрунти, що знаходяться в центральній частині прерій. На сході переважають бурі лісові. На Алясці бідні арктичні й тундрові ґрунти. Тут панує вічна (багаторічна) мерзлота. На південному сході країни — жовтоземи та червоноземи.

У минулому майже 50 % території США було вкрито густими лісами, які характерні для помірних та субтропічних поясів. Нині вони збереглися в горах, на півночі та на Алясці. На сході в Аппалачах ліси з клена, дуба, тюльпанового дерева. На півночі та на сході Аляски переважають хвойні (сосна, ялина, ялиця). На схилах Сьєрра-Невади в Каліфорнії ростуть гігантські секвої. На півдні біля кордонів з Мексикою багато велетенських кактусів.

Своєрідний і тваринний світ США. На півночі в лісах звичайними мешканцями є ведмеді грізлі, росомахи, рисі, куниці. Зовсім інші тварини на південному сході — кайманові черепахи, крокодили, алігатори, пекарі. На півдні можна зустріти броненосця й алігатора, а у західній частині країни — хижку пуму. В національних парках прерій збереглися бізони, вилорогі антилопи, олені. На Алеутських островах є калани й котики.

У США вперше у світі були організовані національні парки. Нині їх площа перевищує 30 млн га. Серед них всесвітньо відомий Йосемітський, Йеллоустонський, Секвоя, Великий Каньйон.

З корисних копалин у США виділяються великі запаси нафти, природного газу й кам'яного вугілля. Є практично всі руди металів: від залізної руди до міді, цинку, молібдену, вольфраму тощо. Є золото та срібло. Величезні поклади будівельних матеріалів, калійної та кухонної солі, сірки, фосфоритів тощо.

Земельні, водні, лісові, рекреаційні та інші природні ресурси США мають світове значення та інтенсивно, раціонально й ефективно експлуатуються.

Населення. Середня густина населення США невелика й ледве перевищує 29 осіб на 1 км². Воно розміщене по території дуже нерівномірно. Східне узбережжя найбільш густо заселене, у деяких місцях цей показник перевищує 400 осіб на 1 км². На Середньому Заході в аграрних районах густина населення зменшується до 2—5 осіб на 1 км². На безлюдній Алясці на 1 особу припадає 3 км².

США належать до найурбанізованіших держав світу. Міське населення перевищує 77 %. Найбільшими містами є Нью-Йорк (7,5 млн осіб), Лос-Анджелес (4 млн), Чикаго (3 млн). Ще вісім міст мають понад 1 млн осіб.

При народжуваності 15 ‰ смертність у країні близько 9 ‰. Таким чином природний приріст становить 6 ‰.

Близьке 74 % населення є євроамериканцями, 13 % — афроамериканцями. У країні велика кількість латиноамериканців, понад 2 % індіців і ескімосів. За релігійною належністю 58 % протестантів і 21 % католиків.

Господарство. США є найбільш економічно розвинутою державою світу. Це постіндустріальна країна, у якій 2/3 зайнятого населення працює у нематеріальній сфері (фінанси, торгівля, послуги, управління тощо). Підприємства США виробляють п'яту частину всієї промислової продукції світу. В економіці гармонійно поєднуються державна, корпоративна та приватна власність. Роль держави дуже велика. Вона найбільший землевласник, а також володіє всіма стратегічними об'єктами. У матеріальному виробництві домінують великі корпорації. Вони охоплюють своїми філіями майже увесь світ. Серед них найвідоміші: "Дженерал моторе", "Форд моторе", "Дженерал електрик", "Боїнг", "Філіп Моріс", "Мобіл" та ін. У торгівлі, обслуговуванні та харчуванні переважає приватна власність.

Найпотужнішими галузями американської індустрії є електроенергетика, машинобудування, чорна та кольорова металургія, хімічна, текстильна та харчова промисловість. За виробництвом електроенергії США належить перше місце з великим відривом від усіх інших країн. За виплавою металів країні належать такі місця у світі: алюмінію — 1-ше, сталі — 3-тє, чавуну — 4-тє, срібла — 3-тє, міді та золота — 2-ге, цинку — 5-тє. На цій базі працює потужне багатогалузеве машинобудування: насамперед автомобілебудування, яке є галуззю-організатором не лише для металургії, хімії, легкої промисловості, а й для власне самого машинобудування. Сучасний автомобіль є надзвичайно складним агрегатом з гумовими покришками (хімія), оббивкою салону (легка промисловість), фарбою (хімія) тощо. Розвиваючи автомобілебудування, США автоматично стимулюють розвиток майже всіх інших галузей індустрії, в тому числі й електронної та електротехнічної. Світовим лідером є ця країна й у виробництві авіаційної та аерокосмічної продукції.

США один із найбільших виробників у світі продукції хімічної промисловості, особливо з випуску пластмас і синтетичних смол. Потужними є деревообробна та паперова і промисловість будматеріалів. Серед галузей легкої промисловості домінує текстильна. Харчова промисловість виробляє найбільше у світі найрізноманітніших продуктів харчування.

Сільське господарство США багатогалузеве, високо-механізоване, високоефективне та високорентабельне. Країна не лише забезпечує власні потреби, а й є найбільшим у світі

експортером сільськогосподарської продукції, їй послідовно належать такі місця у виробництві тієї чи іншої продукції у світі: кукурудза і соя (1-ше місце), цитрусові (2-ге), пшениця та арахіс (3-те), цукрові буряки та виноград (4-те), соняшник (6-те). У США добре розвинене тваринництво. Країна посідає друге місце у світі за поголів'ям свиней і третє — за поголів'ям великої рогатої худоби. Бройлерів щорічно вирощують до 6 млрд. США належать до найбільших риболовецьких країн світу.

За рівнем розвитку транспорту США належить перше місце у світі. Довжина залізничних колій перевищує 200 тис. км. Мережа залізниць формується із 7 трансконтинентальних і 10 меридіональних магістралей. Це найдовша у світі залізниця. Перше місце у світі належить США і за довжиною автомобільних доріг — понад 6,5 млн. км. У країні налічується близько 200 млн автомобілів. Це теж найвищий показник у світі. Не має собі рівних у світі й авіаційний транспорт США. Тут найбільше у світі аеропортів, магістральних літаків, найбільше перевозиться пасажирів.

Розвинутий річковий і морський транспорт. Найбільша мережа нафто-, газо- та трубопроводів.

Культура та соціальний розвиток. Населення США має дуже високий життєвий рівень. Воно дуже добре захищене соціально. Витрати на охорону здоров'я найбільші у світі й становлять 12,7 % ВВП. Кількість студентів на 100 тис. осіб — 5591. Витрати на освіту — 7,0 % ВВП.

Хоча США виникли трохи більше як 200 років тому, в країні дуже бережуть власну історико-культурну спадщину. У столиці не лише численні пам'ятники державним діячам, а й музеї, художні галереї, бібліотеки тощо. У Нью-Йорку знаменита вулиця Бродвей просто "нашпигована" театрами, виставками та музеями. У країні тисячі симфонічних оркестрів, вона має найкращу у світі мережу спортивно-оздоровчих установ.

Мільйони туристів з усієї країни ринуть до святих для американців місць — будинку "Індепенденс-Холл" у Філадельфії, де було проголошено незалежність США, та театралізованого містечка Нью-Плімут, де у 1620 р. з корабля "Мейфлауер" висадилися на Американський материк перші переселенці з Англії.

За кількістю періодичних видань США посідає провідне місце у світі. Їх газети "Нью-Йорк тайме", "Вашингтон пост", журнали "Тайм", "Лайф", радіо- і теле-компанії відомі по всьому світу.

Сполучені Штати Америки визнали незалежну Україну 26 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини встановлені 3 січня 1992 р. У Києві працює велике посольство США, а також інші дипломатичні, культурні, економічні та інші представництва.

2. Економічно-соціальний розвиток і досягнення.

Роль США у світовій політиці й економіці

Сполучені Штати Америки вже досить давно є супердержавою, чия міць чи не в першу чергу ґрунтується саме на економічних досягненнях. Найбільша економіка світу притягує увагу як науковців, що вивчають причини американського успіху, так і державних діячів з-за кордону, що прагнуть цей успіх відтворити у власній державі.

Загалом, тема успіху (або неспіху) тих чи інших країн завжди була вельми популярною серед дослідників. На цю тему пишуться безліч книг, і кожен автор, зазвичай, розглядає історичний матеріал з точки зору власної сфери інтересів: культура, релігія, соціальні та політичні інститути, економічна політика держави, географія та навіть клімат — цей перелік факторів, що впливають на «успіх» держави, можна продовжувати ледь не до безкінечності.

Водночас, віддаючи собі звіт щодо багатогранності та комплексності «факторів успіху», було б не доцільно відмовлятися і від спроби ранжування цих факторів за ступенем їхньої значимості щодо успіху конкретної країни, а також від аналізу, наскільки той чи інший фактор є «універсальним», тобто може спрацювати чи вже спрацював у інших країнах.

Наступна спроба аналізу економічного успіху США спрямована саме на те, щоб виявити, які фактори можливо та доцільно застосувати в Україні.

1. Фактор культурно-релігійний

Загальновідомою є теорія Макса Вебера про те, що саме протестантський дух, який панував серед більшості американських колоністів, і сформував американський капіталізм. Вебер у своїй праці «Протестантська етика та дух капіталізму» акцентує увагу на тих світоглядних установках, які притаманні кальвіністській течії у протестантизмі, і, зокрема, європейським та американським пуританам як послідовникам кальвінізму.

Вебер цитує одного із засновників США Бенджаміна Франкліна, який перераховує морально-етичні якості, необхідні, на його думку, кожній людині, що хоче стати успішною. Серед цих якостей: працьовитість, бережливість, поміркованість, пунктуальність, порядність, чесність та інші. Визначальною рисою, що червоною ниткою проходить крізь усі поради Франкліна, є діловитість.

Більше того, подібні настанови щодо працьовитості, поміркованості, порядності та інших схожих рис можна знайти не лише у християнстві, а й у конфуціанстві чи навіть ісламі. Конфуцій у «Бесідах і судженнях» закликає бути «розторопними у справах», «поміркованими у їжі», і бережливість ставить вище за марнотратство». Коли вони роблять пожертвування, то не вдаються до марнотратства і не скупляться, а дотримуються середини між цими крайнощами», — говорить у свою чергу Коран про праведників.

В Україні образ «доброго господаря» також не є чужим. Скоріше, навіть навпаки. Український «хазяїн», оспіваний у художній літературі та добре відомий в масах, великою мірою втілює ті риси, на яких акцентують Франклін та Альберті. Приклади Євгена Чикаленка, родини Симиренків та інших підтверджують, що можна бути «успішним бізнесменом», будучи і православним християнином.

Таким чином, «капіталістичний дух» протестантської Америки, звісно, відіграв важливу роль для становлення Штатів як економічної супердержави, однак навряд чи цей фактор можна вважати унікальним і притаманним виключно американській культурі. Зрештою, рівень «діловитості» і «підприємливості» тих же флорентійських, китайських чи арабських купців навряд чи поступався рівню їхніх американських колег. Українці, зазначимо, тут також не пасуть задніх.

Відповідно, крім фактору винятково «культурно-релігійного» чи «світоглядного», мають бути ще й інші важливі фактори, що сприяли економічному успіху США.

2. Фактор інститутів

«Економічний успіх тієї чи іншої країни залежить від інститутів — правил, за якими працює її економіка, — і стимулів, які отримують її громадяни», — говорять автори книги «Чому нації занепадають» Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон. На їхню думку, запорукою успіху США були саме інститути, а якщо точніше, інклюзивні економічні та політичні інститути.

До таких інститутів автори відносять насамперед захищені права приватної власності, свободу контрактів і торгівлі, неупереджену систему правосуддя і рівні можливості для участі всіх громадян в економічній активності. Крім того, має бути забезпечений «вільний вхід на ринок для нових компаній та вільний вибір професії і кар'єри для всіх громадян».

Такі інклюзивні інститути «дозволяють і, більш того, стимулюють участь великих груп населення в економічній активності, а це дає змогу найкращим чином використовувати їхні таланти і навички, при цьому залишаючи право вибору — де саме працювати і що саме купувати — за кожною окремою людиною».

Як же було насправді? А насправді була відома «Доповідь про мануфактури» (1791), підготована Гамільтоном, у якій вказувалось на пріоритетності саме промислового розвитку США на противагу аграрному сектору. І, відповідно, пропонувалось використовувати весь наявний на той час інструментарій держави для підтримки власної промисловості та захисту її від конкуренції з-за кордону, доки вона не буде в змозі конкурувати з іноземцями на рівних.

Потрібно зауважити, що США на той момент були саме аграрною державою, яка більшість промислових товарів імпортувала з Англії чи Франції, а експортувала до них саме сільськогосподарську продукцію. Відтак, США залежали від зовнішньої кон'юнктури на продукцію агросектору, як і від ціни на імпортні промислові товари, за які тоді доводилось платити золотом (фактично, подібна залежність сьогодні є і в Україні).

3. Роль США у світовій політиці й економіці. Розвиток воєнної міці як один з визначаючих факторів світового розвитку. НАТО.

«Мануфактури» у США були досить новим видом бізнесу, не до кінця зрозумілим американським громадянам, тому не всі наважувались ним займатись. Гамільтон говорить про це так: «Важливо пробудити довіру [до мануфактур] з боку обережних і ощадливих капіталістів. А для цього потрібно змусити їх бачити в кожному новому і вже тому ризикованому починанні гарантію підтримки держави, яка виявиться достатньою для подолання перешкод, неминуче пов'язаних з будь-якими першими експериментами».

Таким чином, весь той «капіталістичний дух» американців, про який пише Вебер, до Гамільтона був спрямований здебільшого на сільське господарство чи торгівлю, і аж ніяк не на промисловість, яка зробила Америку такою потужною лише згодом. Якби ж так продовжувалось і надалі, про США як супердержаву ми б ніколи не говорили.

Саме тому, питання Гамільтоном було поставлено наступним чином: чи порушити дію інклюзивних ринкових інститутів і змусити власних громадян зайняти тим, чим вони займаються не дуже хотіли і вміли, а саме промисловістю, чи дати їм повну свободу вибору займатися тим, до чого вони звикли, тобто низькопродуктивним сільським господарством.

Забігаючи наперед, США все-таки обрали шлях, запропонований Гамільтоном, тобто скористались не «порадами» ринку як інклюзивного інституту, а фактично насильно, рукотворно і цілеспрямовано змінили курс своєї країни. Відповідно, і подальший економічний успіх США був не наслідком «внутрішньої діалектики» інклюзивних інститутів, а наслідком вольового рішення керівників держави.

Проте це було пізніше. Спочатку ж доповідь Гамільтона була фактично відкинута. Що ще раз підкреслює аграрну спрямованість Штатів кінця XVIII ст. та банальне нерозуміння того, що пропонував міністр фінансів. Повернулись до неї лише після англо-американської війни 1812—1816 рр., коли американці нарешті зрозуміли, що не маючи власної сильної промисловості не можна захистити власну державу.

Хто був справді послідовним прихильником ідей Аджемоглу і Робінсона, то це Томас Джефферсон, який бачив Америку аграрною державою, де ключовою силою є не капіталісти-промисловці, а «справжні представники великого американського народу» — дрібні фермери. І з Джефферсоном певною мірою можна погодитись, оскільки така децентралізована аграрна економіка є більш інклюзивною та демократичною моделлю. А дрібні фермери як дрібні власники економічних активів, тобто землі, становлять своєрідний середній клас, що має рівний доступ і приблизно рівний вплив на владу.

Однак, як виявилось, важливим є не лише «справедливість», «демократичність» чи «інклюзивність», але й ефективність. Промисловість була банально ефективнішою за сільське господарство, тому на перших порах довелось пожертвувати внутрішньою «інклюзивністю» та «демократичністю» заради підвищення міці держави загалом.

Такий комплекс державних заходів заклав підґрунтя промислового та загалом економічного розвитку Сполучених Штатів, що невдовзі дозволило їм конкурувати на рівних як з самою Великобританією, колишньою метрополією, так і з усім світом.

Питання до самоконтролю:

1. Дайте оцінку географічного положення різних частин США.
2. Поясніть, як клімат впливає на розвиток господарства США?
3. Назвіть найбільші корпорації США.

Лекція 9. Країни північної Америки. Частина 2. Канада.

1. Історія виникнення та розвиток.
2. Географічне положення, природні умови й ресурси.
3. Економічний та соціальний розвиток.
4. Державний і політичний устрій Канади. Мова. Транскордон.
5. Роль в освоєнні Арктики. Територіальні зазіхання.

Основні поняття: розвиток, ресурси, економіка, туризм, народонаселення.

1. Історія виникнення та розвиток.

Загальні відомості. Офіційна назва — Канада. Столиця — Оттава (близько 1 млн осіб). Площа — 10 млн км² (2-ге місце у світі). Населення — близько 32 млн осіб (34-те місце). Державні мови — англійська та французька. Грошова одиниця — канадський долар.

Історія виникнення та розвитку. Близько 20—40 тис. років тому з Азії в Америку переселилися предки сучасних корінних жителів Канади індіців і ескімосів. У XVII ст. н. е. східне узбережжя почали колонізувати французи. Решта території заселялася вихідцями з Великої Британії. У 1867 р. британські колонії у східній частині нинішньої південної Канади утворили федерацію Домініон Канада. Поступово (до 1949 р.) до нього приєдналися інші провінції. У 1931 р. Канада стала суверенною державою у складі Британської Співдружності Націй. З 1988 р. разом із США та Мексикою підписала угоду про вільну торгівлю (НАФТА).

2. Географічне положення, природні умови й ресурси.

Географічне положення. Знаходиться у північній частині Північної Америки. Значна частина території Канади припадає на великі та малі острови у Північному Льодовитому, Атлантичному та Тихому океанах. На суходолі Канада межує лише зі США. Географічне положення країни в найхолоднішій частині Америки значною мірою обмежує господарське освоєння та заселення більшої частини її території.

Природні умови та ресурси. Гори та рівнини в Канаді займають приблизно однакову площу. На заході здіймаються Кордильєри. Їх найвища точка — понад 6000 м. Центральну частину Канади становлять низовини, східну — височини.

Канада лежить у трьох кліматичних поясах. Більша північна частина — у холодних арктичному та субарктичному, а менша південна — в помірному. Взимку вся територія країни вкривається снігом. Навіть на півдні у внутрішніх районах у зимовий час температура повітря може опускатися до -40 °С. На півночі панує вічна (багаторічна) мерзлота. Північні острови вкриті материковими льодовиками.

Річкова сітка Канади дуже густа. Найбільш повноводна серед річок Маккензі, а також Нельсон, Юкон, Святого Лаврентія. Південь Канади омивають Великі американські озера. Повністю на її території знаходяться великі озера: Вінніпег, Ведмеже, Велике Невільниче озеро та ін.

На більшій частині країни переважають малородючі підзолисті ґрунти. На півдні є значні площі сірих лісових, каштанових і чорноземних ґрунтів.

На півночі простяглися зони арктичних пустель і тундри, позбавлені деревної рослинності. Південніше на тисячі кілометрів від Тихого до Атлантичного океанів розкинулася зона тайги з хвойними лісами (смерека, чорна та біла ялини, модрина, сосна). Степи та лісостеги на півдні майже повністю розорані й тому позбавлені природної рослинності.

Тваринний світ Канади різноманітний і багатий. На крайній півночі (острови) живуть білі ведмеді, песці, моржі та тюлені, в тундрі — великі табуни північних оленів і вівцебиків, у лісах ведмеді гризлі, лосі, олені-вапіті, єноти, бобрі, ондатри, рисі, вовки, лисиці, зайці. З території США заходять пуми.

Канада належить до найбагатших на корисні копалини країн. Є великі поклади нафти, газу, вугілля та торфу. Майже невичерпні запаси руд чорних і кольорових металів. Знайдено поклади калійної солі. Майже скрізь є будівельні матеріали.

Країна володіє багатими водними, гідроенергетичними, ґрунтовими, лісовими, рибними, рекреаційними та іншими природними ресурсами.

Господарство. Канада, належить до найвисокорозвиненіших країн світу, має специфічну структуру економіки, що полягає у високій частці видобувної промисловості, їй належать одні з перших місць у світі за видобутком і експортом такої промислової сировини, як нафта, природний газ, вугілля, сірка, калійні солі, залізна руда, золото, титан, уран, кобальт, свинець, нікель, молібден тощо. Дуже добре розвинута кольорова металургія. За виплавою цинку Канаді належить перше місце у світі, алюмінію — друге, міді — третє, золота та срібла — четверте.

3. Економічний та соціальний розвиток.

Економіка.

Основні галузі промисловості: гірничодобувна та переробна, харчова, деревообробна, паперова, транспортного обладнання, хімічна, рибна, нафтова і газова. Транспорт — залізничний, автомобільний, річковий, озерний, морський, повітряний. Головні порти: Ванкувер, Сет-Іль, Порт-Карт, Тандер-Бей, Монреаль.

У середині 1990-х років транспортна система країни включала близько 90 000 км залізниць; 884 000 км автомагістралей і шосейних доріг; 24 000 км нафтопроводів і 75 000 км газопроводів; 25 великих портів, доступних для океанських суден і 475 невеликих портів; понад 1300 ліцензованих аеропортів.

За розмірами ВВП Канада незмінно посідає 7-е місце у світі (після США, Японії, Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії). Темп зростання ВВП — 3 %. ВВП на душу населення — \$ 20 458. Імпорт — \$ 237 млрд (головним чином США — 77 %, країни ЄС — 6,5 %). Експорт — \$ 245 млрд (г.ч. США — 84 %, країни ЄС — 4 %).

У економіці Канади виділяються сектори добувної промисловості й сільського господарства, обробної промисловості, будівництва та сфера обслуговування. Обробна промисловість в кінці ХХ ст. дає 18,4 % ВВП і забезпечує 16 % зайнятості; для будівництва ці величини складають відповідно 5,2 % і 5,4 %. На частку сектора послуг припадає 66,2 % ВВП і 73,6 % зайнятих. Цей сектор включає транспорт, телекомунікації, оптову і роздрібну торгівлю, фінанси, страхування і нерухомість, готелі, ресторани, розваги, приватні медичні послуги і інші види послуг; органи державного управління; освіту; державну систему охорони здоров'я і т.і. Канада вступила в постіндустріальну стадію розвитку.

Виробництво електроенергії — 537 млрд кВт·год (1995). Бл. 61 % всієї енергії давали ГЕС, 21 % — ТЕС, 18 % — АЕС. За споживанням енергії на душу населення Канада займає 1-е місце у світі.

Індустрія

Найбільш індустріалізовані регіони — Південне Онтаріо і Квебек, де також розташовані найбільші фінансові центри країни. Степові провінції (Манітоба, Саскачеван, Альберта) виробляють основний обсяг зернових. Британська Колумбія надає основну продукцію лісової промисловості. У Альберті добувають майже всю нафту і природний газ Канади. У Північно-західних територіях ведеться розробка корисних копалин.

Більше половини підприємств обробної промисловості розміщується в Онтаріо і одна чверть — у Квебеку. Інші великі підприємства знаходяться переважно на території Британської Колумбії і Альберти. Найбільша за обсягом виробництва галузь — виробництво автомобілів, а також деталей до них та іншого обладнання. У сумі ця галузь дає п'яту частину всієї продукції обробної промисловості. Інші важливі галузі пов'язані з ресурсною базою; це харчова промисловість, перегонка і очищення нафти, хімічна, деревообробна і паперова промисловість. Найрізноманітніша промисловість в провінції Онтаріо, що володіє багатими природними ресурсами і вигідно розташована по відношенню до внутрішніх і зарубіжних

(американських) ринків збуту. Найважливіші галузі — автомобілебудування, виробництво енергоустаткування, хімічних матеріалів, виплавка заліза і сталі, виробництво харчових продуктів (особливо м'ясних і молочних). Великим торговим і промисловим центром (як легкої, так і важкої промисловості) є Торонто.

Гамільтон спеціалізується на виплавці заліза й сталі та металовиробів. Великими промисловими центрами провінції Онтаріо є також Брантфорд, Кітченер-Вотерлу, Лондон, Оквілл, Ошава, Оттава, Пітерборо, Сарнія, Су-Сент-Марі і Віндзор. У Квебеку розвинене виробництво целюлози і паперу, а також алюмінію. Тут же знаходяться підприємства авіаційної і автомобільної промисловості, виробництво енергоустаткування і підприємства харчової (м'ясомолочної) промисловості. Основні промислові центри провінції — Монреаль, Лашін, Ла-Салл, Квебек, Сен-Лоран, Шавініган-Фолс, Шербрук і Труа-Рів'єр. Британська Колумбія спеціалізується на виробництві лісопиломатеріалів, целюлози і паперу, а також нафтопродуктів; у провінції Альберта розташовані нафтохімічні підприємства і виробництво м'ясопродуктів.

Сільське господарство. Промисли

Канада дає 16 % світової продукції пшениці, яка є основною сільськогосподарською культурою (збір 49,6 млн т в 1997 році). Інші експортні культури — ячмінь, овес; з технічних — льон, тютюн, ріпак. Тваринництво (молочне, м'ясо-шерстне; птахівництво) дає бл. 60 % вартості сільськогосподарської продукції. Більшу частину зерна поставляють провінції Саскачеван і Манітоба.

Канада є експортером зерна (це відноситься до всіх основних культур, включаючи пшеницю, жито, овес, ячмінь, кукурудзу, гречку) і одним з головних гравців на світовому зерновому ринку. У зв'язку з цим імпорт зернових складає незначну кількість.

В середньому посівна площа по пшениці становить 8,6 — 11,0 млн. га. Врожайність різна по роках і коливається від 1,8 до 2,9 тонн/га. В середньому валовий збір по пшениці варіює від 16,2 до 28,6 млн. тонн, причому 9,4 — 19,4 млн тонн йде на експорт. Імпорт становить від 0,2 до 0,4 млн. тонн. На внутрішнє споживання витрачається 6,3 — 9,0 млн. тонн. Перехідні запаси по пшениці в країні становлять 4,8 — 9,7 млн. тонн.

Ячмінь також є важливою експортною культурою. Посівна площа по ячменю становить 3,2 — 4,6 млн. га. Врожайність варіює від 2,2 до 3,4 тонн/га, що забезпечує виробництво 7,5 — 13,2 млн. тонн ячменю. Експортується країною 0,4 — 3,0 млн тонн. Імпорт незначний. Внутрішнє споживання країни цієї зернової культури становить 7,9 — 11,6 млн. тонн. Перехідні запаси — 1,5 — 3,4 млн тонн.

Виробництво кукурудзи в країні в середньому становить 8,8 — 11,6 млн тонн, що не завжди покриває внутрішнє споживання цієї культури в країні, яке варіює від 10,3 до 13,8 млн тонн, тому надлишкова кількість кукурудзи імпортується.

Основний район скотарства — Альберта; у Британській Колумбії розвинуте вирощування овочів і фруктів, а також молочне тваринництво; Онтаріо і Квебек мають комплексне сільське господарство, що включає птахівництво, молочне і м'ясне тваринництво і товарне овочівництво; картоплярство розвинуте в провінціях Острів Принца Едварда і Нью-Брансвік; остання відома також розведенням худоби, як і Нова Шотландія. У цілому доходи фермерських господарств складаються з продажу зерна (27 %), продуктів м'ясного скотарства (37 %), молочних продуктів (16 %), фруктів та овочів (3 %), а також птахівництва (5 %).

Лісозаготівлі. Хутровий промисел. Рибальство (провідне місце у світі по експорту мороженої риби).

Виробництво вина займає 26 тис. акрів і економічний внесок винарства оцінюється в 6,8 млрд канадських доларів.

Канада великий виробник електроенергії. За цим показником їй належить 4-те місце у світі. Майже 2/3 електроенергії дають гідроелектростанції. Значна частина електричної енергії експортується до США.

Особливістю галузевої структури промисловості Канади є значна частка лісової та деревообробної промисловості. За виробництвом пиломатеріалів і паперу Канада у світі поступається лише США. Однак їй немає рівних за їх експортом.

Постійно зростає значення та частка у ВВП машинобудування. Переважає виробництво транспортних засобів (автомобілів, снігоходів, суден, літаків, тепловозів). Виготовляються машини та обладнання для лісової та гірничодобувної галузей.

В економіці Канади дуже сильні позиції займають монополії США та американський капітал. Канада — велика сільськогосподарська країна, значну частину продукції сільського господарства вона експортує. За обсягами вирощування вівса їй належить 3-тє місце у світі, пшениці — 6-тє, кукурудзи — 7-ме. Водночас за чисельністю населення вона займає лише 34-тє місце. Розвинуте також тваринництво.

Транспорт Канади у своєму територіальному поширенні дуже залежний від природних умов. На півдні біля кордону із США Канаду перетинають із заходу на схід трансконтинентальні залізничні та автомобільні магістралі. Інтенсивно використовуються Великі озера та річка Святого Лаврентія. Все більшого значення набуває авіаційний транспорт. У північних районах у зимовий час головним видом транспорту місцевих жителів є снігоходи.

Культура та соціальний розвиток. Рівень доходів канадських громадян один з найвищих у світі. Обов'язкова освіта — 8—10 класів. Кількість студентів на 100 тис. осіб дорівнює 7197 і є навіть більшою, ніж у США. Середня тривалість життя жінок становить 83 роки, чоловіків — 76. Університети є в усіх провінціях. Найвідомішими газетами є "Торонто стар" і "Глоб енд мейл".

30 жовтня 2016 року у Брюсселі керівники ЄС і Канади підписали угоду про торговельно-економічне співробітництво ЄС і Канади (СЕТА).

Угоду підписали прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо, президент Європейської ради Дональд Туск, президент Єврокомісії Жан-Клод Юнкер.

1 серпня 2017 року почала діяти зона вільної торгівлі між Канадою та Україною.

Враховуючи внесок української діаспори у розбудову Канади, ця країна визнала незалежну Україну першою ще 2 грудня 1991 р. 27 січня 1992 р. було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин. У Києві працює посольство Канади.

4. Державний і політичний устрій Канади. Мова. Транскордон.

Державний устрій і форма правління. Канада — федерація, федеративна парламентська республіка у складі Співдружності. Глава держави — королева Великої Британії. В країні її представляє генерал-губернатор. Виконавча влада належить уряду на чолі з прем'єр-міністром. Законодавча влада належить парламенту. Він складається із двох палат — палати громад і сенату. Термін повноважень парламенту — 5 років. За адміністративно-територіальним поділом країна складається з десяти провінцій і трьох територій.

Населення. Канада належить до найменш заселених держав світу. Середня густина населення ледве перевищує 3 особи на 1 км². Фактично все населення країни проживає у вузькій південній смузі біля кордону із США. Тут в окремих районах його густина становить 150 осіб на 1 км².

Частка міського населення досягла 78 % . Найбільшими містами є Монреаль (3,5 млн осіб) і Торонто (4,5 млн). Містами-мільйонерами також є столиця Оттава та Ванкувер.

У Канаді близько 55 % британців, 26 % — французів, багато німців, італійців і українців.

5. Роль в освоєнні Арктики. Територіальні зазіхання.

Арктична політика Канади: внутрішня справа північної країни Канада займає основну частину північних територій Північної Америки. Площа її полярних володінь

становить 1,43 млн кв. км. Острови Канадського архіпелагу розташовані в басейні Північного Льодовитого океану, що надає географічне обґрунтування амбіційній політиці Оттави щодо Арктики. В грудні 2013 року канадський уряд заявив про свої претензії на розширення національної економічної зони, включаючи територію Північного полюсу. При цьому експерти відзначали, що канадські претензії базуються у більшій мірі на політичних, а не на економічних факторах.

Демонстрація прапору в Арктиці та захист державної безпеки в регіоні є пріоритетом північної політики Канади. Особливо активно така позиція проявилась за часів правління консервативного уряду під керівництвом С. Харпера. В цьому контексті канадський міністр оборони П. Маккей наголошував, що Арктика є важливою складовою частиною держави, і що канадська присутність в регіоні буде збільшуватись. Можна сказати, що для Оттави цей вектор був частиною не зовнішньої, а внутрішньої політики.

Разом з тим, зміна кабінету може вплинути на позицію Канади в арктичних питаннях. В проектах оновлення оборонної стратегії країни підкреслюється, що Арктика залишається для Канади пріоритетним напрямком зовнішньополітичної діяльності.

Втім, від нового ліберального уряду під керівництвом Дж. Трюдо можна очікувати трансформації формату відносин з суперниками. Якщо консерватори були стійкими супротивниками російських ініціатив, то ліберали погоджуються на часткове відновлення контактів з Москвою задля конструктивного вирішення північних проблем. Цьому сприяє й об'єктивна схожість позицій Москви та Оттави в питаннях контролю над морськими транспортними маршрутами та небажання розширення кола арктичних держав.

У відповідності до чинної оборонної стратегії Канади 2008 року, національні збройні сили повинні демонструвати свою присутність в регіоні та бути здатними захищати канадські арктичні території. Задля підвищення готовності діяти в складних кліматичних умовах канадські військові проводять регулярні тренування та готують резервістів до дії за Полярним колом. Так, з 2007 року канадський військово-морський флот та берегова охорона беруть участь в навчаннях «Нанук». До участі в цих заходах запрошуються й представники інших арктичних країн, які є союзниками Канади по НАТО (США, Данія). Союзницькі зобов'язання грають важливу роль у забезпеченні північних кордонів Канади – її повітряний простір захищає вже згадане NORAD.

В 2010 році уряд С. Харпера затвердив програму запуску військових спостережувальних супутників, які в тому числі наглядають за Арктикою. В січні 2015 р. було підписано контракт на будівництво в Галіфаксі шести полярних патрульних кораблів класу Harry DeWolf. Зазначені човни, які мають криголамні можливості, суттєво вплинуть на спроможність Канади діяти в Арктиці. Перший корабель цього класу буде збудовано у 2018 р., у тому ж році буде добудовано арктичну базу Канади Нанісівік, розташовану на півночі країни на Баффіновій Землі. Вона й має стати місцем базування патрульних кораблів-криголамів. На додаток до реалізації цього проекту ініціюється створення військового тренувального центру в селищі Резольют на острові Корнуолліс.

Варто відзначити, що початкові амбітні плани розбудови повноцінної військово-морської бази були переглянуті в бік скорочення масштабів будівництва – на сьогоднішній день планується створити в Нанісівіку лише станцію заправки патрульних човнів.

Консерватори планували до 2025 року здійснити суттєве збільшення оборонного бюджету країни, лівова доля якого мала спрямовуватись на підвищення бойових можливостей на північних територіях. Прихід до влади кабінету Дж. Трюдо змістив пріоритети – відтепер військові витрати підлягають ретельному аналізу та реальному скороченню. В рамках такого підходу вже була ініційована відмова від закупівлі в США новітніх та коштовних літаків F-35. Не вистачає фінансування й на реалізацію запланованого широкого оновлення корабельного складу канадського ВМФ. Це може безпосередньо вплинути на позиції країни в Арктиці, оскільки флот є надзвичайно важливим інструментом захисту національних інтересів в цьому регіоні.

Питання до самоконтролю:

1. Дайте характеристику виникнення та розвитку Канади.
2. Поясніть, чому Канада належить до найменш заселених країн світу?
3. Охарактеризуйте українську діаспору в Канаді?

Лекція 10. Країни Північної Америки. Мексика.

1. **Географічне розташування: поміж США й державами Центральної Америки. Транскордонне співробітництво й проблеми.**
2. **Специфіка економічного розвитку. Соціальні проблеми й політичні катаклізми.**
3. **Культура, релігія, мова.**

Основні поняття: розвиток, релігія, економіка, культура, співробітництво.

1. **Географічне розташування: поміж США й державами Центральної Америки. Транскордонне співробітництво й проблеми.**

Офіційна назва — Мексиканські Сполучені Штати. Столиця — Мехіко (понад 12 млн осіб). Площа — близько 2 млн км² (14-те місце у світі). Населення — понад 104 млн осіб (11-те місце). Державна мова — іспанська. Грошова одиниця — песо.

Мексика країна в південній частині Північної Америки. Межує на півночі зі Сполученими Штатами Америки; на півдні і на заході омивається Тихим океаном; на південному сході — з Гватемалою, Белізом і Карибським морем; на сході — омивається Мексиканською затокою. Охоплюючи територію площею 1 972 550 км², є 13-ю найбільшою країною у світі, яка має близько 128 649 565 жителів, що робить її 10-ю країною за чисельністю населення світу та найнаселенішою іспаномовною країною. Мексика — федеративна конституційна республіка, яка складається з 31-го штату та одного федерального округу навколо столиці м. Мехіко, яке також є найбільшим мегаполісом країни. Інші основні міські райони включають Гвадалахару, Монтеррей, Пуеблу, Толуку, Тіхуану, Сьюдад-Хуарес та Леон.

У Мексиці, за американським зразком, чітко розділені виконавча і законодавча влада. Вищим законодавчим органом є Конгрес Союзу. Він складається з двох палат: нижньої Палати депутатів (500 місць) і верхньої палати - Сенату (128 місць). Обидві палати обираються в ході прямих загальнодержавних виборів.

Виконавчу владу очолює президент. Він формує уряд. Відмінність Мексики від США і багатьох латиноамериканських країн в тому, що тут немає посади віце-президента.

Судову владу в Мексиці очолює Верховний суд, судді якого призначаються Сенатом за поданням президента. Як і в США, Верховний суд в Мексиці є одночасно конституційним судом

Виконавча влада здійснюється Президентом. Президент призначає і звільняє з посади державних секретарів. Всі постанови, рішення та накази Президента повинні бути скріплені підписом державного секретаря.

У штатах законодавча влада належить палатам представників, а виконавча - губернаторам, які обираються на 6 років. Варто відзначити, що Конституція наділяє штати повноваженнями, якими не володіє центральна влада, хоча на практиці мексиканські штати мають обмежену владу.

Законодавча влада. Згідно з Конституцією, Конгрес складається з двох палат. Нижня палата, або Палата депутатів складається з 500 членів, що обираються на три роки. Верхня палата, або Сенат складається з 128 членів, що обираються на шестирічний термін.

Головна функція Конгресу полягає у прийнятті законів і декретів з питань, віднесених до компетенції Федерації. Право законодавчих ініціатив належать Президенту, депутатам і сенаторам, законодавчим органам штатів.

Конгрес також уповноважений приймати до складу Федерації нові штати, утворювати нові штати, встановлювати податки, визначати принципи, на основі яких виконавча влада може випускати позики, оголошувати війну, оголошувати амністію засудженим.

Палата представників має повноваження затверджувати федеральний бюджет, спостерігати за точним виконанням відомством контролера скарбниці своїх функцій, призначати керівників та інших службовців відомства контролера скарбниці, розглядати звинувачення, що пред'являються державним посадовим особам, схвалювати призначення членів Високого Суду Федерального округу, що надаються Президентом, або відмовляти в такому призначенні.

У виняткову компетенцію Сенату входять такі пункти, як аналіз зовнішньої політики, затвердження міжнародних договорів і дипломатичних угод, що укладаються федеральною виконавчою владою.

Обидві палати мають право створювати комісії для розслідування діяльності федеральних міністерств, адміністративних департаментів і підприємств з переважною державною участю.

Судова система. Мексиканська судова система поділена на федеральні суди і суди штатів, які застосовують відповідно федеральне і місцеве законодавство.

На чолі федеральної судової системи верховний суд з 21 судді. Члени Верховного суду призначаються президентом на шестирічний термін, за згодою Сенату. Верховний суд має судову та адміністративну владу над нижчими судами. Президент призначає також суддів 12 виїзних окружних судів, що складаються з трьох суддів, в 9 унітарних виїзних окружних судах і 68 окружних судах, що складаються з одного судді.

Поряд із судами загальної юрисдикції в Мексиці існує й інтенсивно розвивається система адміністративної юстиції. Були також створені суди спеціальної юрисдикції, такі як податковий суд і управління з арбітражу, яке відповідає за вирішення трудових конфліктів.

Виборчий цикл в Мексиці повторюється кожні шість років, коли одночасно проходять вибори в обидві палати Конгресу і обирається президент. Крім того, в середині циклу проходять ще одні вибори в Палату депутатів (вона переобирається кожні три роки).

У 1991 році була реформована система виборів в Сенат. Якщо раніше він повністю обирався кожні шість років, то тепер Сенат став переобиратися по частинах. З 128 сенаторів в непарні роки переобиралися 32 (25 %), а в парні - 96 осіб (75 %). Однак у 2000 році мексиканський Сенат знову став переобиратися повністю раз в шість років.

Виборча система. З 1976 року на виборах в Палату депутатів діє змішана виборча система, при якій 300 з 500 депутатів (60 %) обираються за мажоритарною системою в одномандатних округах, а 200 (40 %) - на пропорційній основі. У 2000 році ця змішана система була введена і на виборах в Сенат. З 128 сенаторів 32 людини обираються за мажоритарною і 96 - за пропорційною системою.

Географічне положення. Мексика займає південну частину Північної Америки. На півночі вона межує із США, на півдні — з Гватемалою і Белізом. Східну частину Мексики омивають Мексиканська затока і Карибське море Атлантичного океану, західну — Тихий океан. У цілому географічне положення країни сприятливе для її соціально-економічного розвитку.

Історія виникнення та розвитку. На території Мексики виникли, процвітали й занепали декілька відомих індіанських цивілізацій, які залишили по собі руїни величних міст і храмів. Упродовж 2500 років тут сформувалися багаті культурними традиціями цивілізації ольмеків, майя, тольтеків, ацтеків тощо. Серед них наймогутнішою була імперія ацтеків, яка виникла на початку XIV ст. н. е. Донині вчені не з'ясували причин швидких таємничих занепадів цих держав, коли жителі процвітаючих міст ніби раптово їх полишали і більше ніколи там не з'являлися.

На початку XVI ст. біля східного узбережжя Мексики з'явилися іспанські мореплавці. Пізніше озброєні загони Ернана Кортеса, висадилися на узбережжі Карибського моря, та почали послідовне завоювання імперії ацтеків. За два роки Мексика перетворилася на іспанську колонію. Почалося масове винищення місцевого населення. Через століття залишилася лише десята частина місцевого індіанського населення. Лише на початку XIX ст. почалася боротьба за незалежність іспанських колоній в Америці. 28 вересня 1821 р. стала незалежною державою і Мексика. Заселення британцями північних теренів країни призвело до виходу із складу Мексики в 1836 р. Техасу та американо-мексиканської війни (1846—1848 рр.). Мексика втратила більше половини своєї території, яка відійшла до США. Після цього в Мексиці почався довгий період внутрішніх воєн та іноземних інтервенцій. На початку XX ст. після революції та захоплення повстанцями столиці була прийнята нова конституція і почалися ґрунтовні політичні реформи. Вся подальша історія Мексики аж до наших днів — це намагання подолати перманентну політичну нестабільність, економічні підйоми та гострі соціально-економічні кризи.

Природні умови та ресурси. Мексика переважно гірська країна. Більшу її частину охоплює Мексиканське нагір'я, яке оточене високими хребтами з діючими вулканами. Найвища точка країни — вулкан Орисаба (5700 м). У країні часто бувають руйнівні землетруси.

На більшій частині Мексики панує тропічний клімат з середніми температурами влітку до +30 °С і взимку понад +15—20 °С. На півночі переважає субтропічний клімат. Річна кількість опадів у різних частинах різниться кардинально: від 100 до 3000 мм. З Карибського моря та Мексиканської затоки восени приходять тропічні урагани.

Великих річок у Мексиці немає. Є солоні та прісні озера. На різноманітних ґрунтах панує різна рослинність. У північних посушливих районах безліч видів кактусів, у тому числі й велетенських, а у районах, в яких випадає багато опадів, переважають тропічні ліси.

Переважають рудні корисні копалини: залізна, марганцева, титанова руди, цинк, мідь, золото та срібло тощо. Відкриті дуже великі запаси нафти та газу. Багато будівельних матеріалів. Експлуатуються родовища сірки, фосфоритів, слюди, графіту, кам'яної солі, гіпсу тощо.

Населення. Середня густина населення Мексики становить майже 55 осіб на 1 км². По території країни воно розміщене нерівномірно. При народжуваності у 28 ‰ смертність у Мексиці є однією з найнижчих у світі — менше 5 ‰. Природний приріст населення дуже високий — 23 ‰. Міське населення перевищує 75 % і концентрується переважно у великих містах. Крім столиці є ще 5 міст-мільйонерів. Мехіко з приміською зоною є найбільшим містом планети (понад 20 млн осіб). Серед населення Мексики переважають метиси. Значна кількість індіанців і європейців.

Економіка. Мексика — індустріально-аграрна країна. Мексика має високо розвинуті нафтовидобувну і газову промисловість. Коли на початку XX століття почався комерційний видобуток нафти, вона почала відігравати важливу роль в економіці Мексики та зовнішньоекономічних зв'язках країни. Перші нафтові родовища розташовувалися, в основному, між Веракрусом і Тампіко, але у 1970-х і 1980-х роках були відкриті нові нафтові родовища в Табаско, у морі поблизу узбережжя Кампечі і в Чіапасі. У промисловості найрозвинутішою галуззю є гірничовидобувна. За видобутком срібла та графіту Мексиці належить перше місце у світі, ртуті — третє, нафти та марганцю — четверте. Швидкими темпами розвиваються галузі обробної промисловості, зокрема чорна та кольорова металургія, нафтопереробна, хімічна та машинобудівна, легка й харчова промисловість. В індустрії панує державна власність. Випереджаючими темпами розвивається електроенергетика, де переважають теплові електростанції. днією з найрозвиненіших галузей мексиканської промисловості є електроенергетика. Виробництво, передача та розподіл електроенергії знаходиться в руках держави. Виробнича потужність оцінюється в 40 тис. МВт. Більшість електростанцій Мексики — теплові, загальною потужністю 20468 МВт. На них виробляється основна частина електроенергії — 65 %, на ГЕС — 15 %, атомних

електростанціях — 6,2 %, на геотермальних — 3,3 %. Довжина ліній електропередач — 588 тис. км. Останнім часом найшвидше розвиваються новітні галузі машинобудування. На Мексику нині припадає вже понад 25 % промислового виробництва усєї Латинської Америки.

Сільське господарство країни доволі диверсифіковане. За обсягами вирощування кави Мексиці належить третє місце у світі, кукурудзи та цитрусових — четверте. Значні обсяги збирання овочів і тропічних фруктів, какао, цукрової тростини, пшениці, сорго та квасолі. Мексика спеціалізується у світі на вирощуванні агави та виробництві з неї волокна. Тваринництво все ще переважно екстенсивне, відгінно-пасовищне. За поголів'ям великої рогатої худоби Мексика посідає 7-ме місце у світі. Вирощують також свиней, овець, кіз, коней та віслюків.

Розвиток економіки супроводжується посиленням значення транспорту. Довжина залізниць перевищує 26 тис. км, автомобільних шляхів — 240 тис. км. У зовнішніх зв'язках головну роль відіграє морський транспорт. У морському торговельному флоті понад третина танкерів займається вивезенням нафти до США. Головні морські порти — Веракрус, Тампіко. Зростає значення авіаційного транспорту як у внутрішніх, так і в зовнішніх перевезеннях пасажирів. Будуються нові нафто- та газопроводи.

2. Специфіка економічного розвитку. Соціальні проблеми й політичні катаклізми.

Культура та соціальний розвиток. Мексика володіє однією з найбагатших і найрізноманітніших культурно-історичних спадщин у світі. Збереглися руїни стародавніх міст, серед яких всесвітньо відомі міста майя Паленке, Ушмаль, Чичен-Іца. Туристів з усього світу вражають піраміди і храми ацтеків, залишки міст тольтеків та тотопаків. Безліч і архітектурних ансамблів, і храмів, збудованих іспанцями. Славетним культурним надбанням Мексики є монументальні розписи та мозаїки мексиканських художників Д. Сікейроса, Д. Ривери, Х. К. Ороско.

Знаменитим є й Акапулько — морський курорт, розважальний центр, звідки налагоджено безліч туристичних маршрутів до історико-культурних пам'яток Мексики. У списку ЮНЕСКО — 16 об'єктів.

Понад 6 % економічно активного населення становлять безробітні. Тривалість життя жінок становить 75 років, чоловіків — 69. Письменних — 89 %. Витрати на освіту перевищують 4 % ВВП.

Транспорт. Відсутність зручного транспортного зв'язку, що обумовлювалося особливостями рельєфу країни, тривалий час гальмувала її економічний розвиток. Нові види транспортних систем і зв'язку зв'язали спочатку Мехіко з кількома найважливішими економічними центрами, такими як кордон США і порт Веракрус. Мехіко й досі є вузлом усіх транспортних мереж і систем зв'язку, які охоплюють найвіддаленіші райони країни.

Довжина залізниць Мексики за станом на 1996 рік становила 18 тис. км, автошляхів — 324 тис. км, з яких 96 тис. км з твердим покриттям. Шосе від міста Сьюдад-Хуарес (на кордоні зі США) до міста Сьюдад-Куаутемок (на кордоні з Гватемалою) є головною магістраллю країни. Інші важливі автошляхи йдуть з Мехіко в Тіхуану, Акапулько, Веракрус і Меріду.

У Мексиці існує дві головні авіакомпанії — «Аеромехіко» і «Мехикана», що мають розгалужену мережу авіаліній усередині країни. Вони здійснюють польоти у США, інші країни Латинської Америки, а також в аеропорти Європи. 32 міжнародних і 30 внутрішніх аеропортів також обслуговують інші численні міжнародні й місцеві авіакомпанії.

Морські перевезення традиційно зосереджені у портах Веракрус і Акапулько. Крім того, великі порти є в Тампіко, Коацакоалькосі, Прогресо, Саліна-Крус, Масатлані, Мансанільйо, Гуаймасі, Енсенаді, Ла-Пас та Санта-Росалія.

Мексиканські Сполучені Штати визнали незалежну Україну 25 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами встановлено 14 січня 1992 р. У Києві працює посольство Мексики.

3. Культура, релігія, мова.

Мови в країні

Офіційною мовою країни є іспанська. Мексика — найбільша іспаномовна країна світу. Іспаномовного населення тут майже у два рази більше, ніж у самій Іспанії. Майже один мільйон індіанців розмовляють більш як 50 мовами і діалектами. До мов індіанців, відносяться науатль (мова ацтеків, різні діалекти якої представляють найбільший лінгвістичний масив), мая та інші.

Питання до самоперевірки:

1. Дайте пояснення, які держави належать до регіону Північна Америка?
2. Поясніть, які стихійні лиха є найнебезпечнішими для населення і господарства Мексики?
3. Охарактеризуйте культурно-історичну спадщину Мексики.

Лекція 11. Країни Центральної Америки. Специфіка розвитку регіону.

1. **Беліз, Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Панама, Сальвадор: спільне й відмінне в економічному, соціальному й політичному розвитку.**
2. **Значимість географічного розташування у розвитку світової політики.**
3. **Куба – географія, політика, економіка, культура, мова. Роль в регіоні.**

Основні поняття: розвиток, мова, політика, економіка, культура.

1. Беліз, Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Панама, Сальвадор: спільне й відмінне в економічному, соціальному й політичному розвитку.

Центральна Америка — географічний регіон у центральній частині Америки. Його часто розглядають або як самостійну частину Америки, або як південну частину Північної Америки.

Центральна Америка (ісп. América Central, Centroamerica, América Del Centro, англ. Central America) є найпівденнішою частиною північноамериканського континенту, який з'єднується з Південною Америкою на південному сході. Центральна Америка межує з Мексикою на півночі, Колумбією на південному сході, Карибським морем на сході, та Тихим океаном на заході.

Об'єднане населення Центральної Америки становить між 41,739,000 (оцінка 2009 року) і 42,688,190 (оцінка 2012 року).

Центральна Америка посідає площу землі 523,780 квадратних кілометрів (202230 квадратних миль), або майже 0,1 % поверхні Землі. Вона є частиною месоамериканської зони біорізноманіття, яка простягається від півночі Гватемали крізь центральну Панаму. Через наявність декількох активних геологічних розломів і Центрально-американської вулканічної дуги, у регіоні є багато сейсмічної активності. Виверження вулканів і землетруси відбуваються часто; ці стихійні лиха призвели до втрати багатьох життів і великої кількості майна.

У доколумбову епоху, Центральну Америку було заселено корінними народами Месоамерики на півночі і заході та Істмо-колумбійських народів на півдні і сході. Незабаром після плавань Христофора Колумба до Америки, іспанці почали колонізацію Північної та Південної Америк. Від 1609 до 1821 року, велика частина території у межах Центральної Америки, за винятком земель, які стануть Белізом і Панамою-управлялася як генерал-капітанством Гватемали. Після досягнення незалежності від Іспанії 1821 року, колишне

генерал-капітанство було приєднано до Першої мексиканської імперії, але незабаром відокремилася від Мексики, щоб сформувати Федеральну Республіку Центральної Америки, яка існувала з 1823 по 1838. Сім штатів, нарешті, стали незалежними автономними країнами, починаючи з Нікарагуа, Гондурасу, Коста-Рики і Гватемали (1838), а відтак, Сальвадор (1841), Панама (1903) і, нарешті, Беліз (1981).

Беліз раніше Британський Гондурас — країна в Центральній Америці, що межує на півночі з Мексикою, заході і півдні з Гватемалою, на півдні омивається Карибським морем; площа — 22963 км²; столиця — Бельмопан. Країна розташована на тропічній болотистій прибережній рівнині, на півдні гори Мая, більше 90 % території вкривають ліси, уздовж узбережжя Белізу розкинулося пасмо коралових рифів і невеличких піщаних острівців. Цей кораловий риф, що простягнувся на 290 км, найбільший у Західній півкулі. Голова держави — Єлизавета II, з 1981 року представлена генерал-губернатором; глава уряду — прем'єр-міністр; політична система — конституційна монархія; експорт: цукор, цитрусові, рис, рибні продукти, банани; населення на 1990 рік становило 180400; мови — англійська (державна), іспанська (дуже поширена), місцеві креольські діалекти. Коротка історія: стала британською колонією 1862 року. Самоврядування було здобуто 1964 року. 1970 року столицю було перенесено з Беліз-Сіті до нового міста Бельмопана. 1973 року було взято назву «Беліз». 1975 року англійські війська було послано захищати протяжний кордон з Гватемалою; початі в 1977 переговори було перервано. Повної незалежності країна здобула 1981 року. Дипломатичні відносини з Гватемалою відновлено 1991 року.

Гватемала

Республіка Гватемала — країна в Центральній Америці, що межує на півночі і заході з Мексикою, на сході — з Белізом і Карибським морем; на південному сході — з Гондурасом і Сальвадором, на південному заході омивається Тихим океаном.

Гватемала — президентська республіка. Діє конституція, чинна з 14 січня 1986 року з наступними змінами від 1994 року.

Глава держави — президент. Президент і віце — президент обираються загальним голосуванням абсолютною більшістю голосів строком на 4 роки без права переобрання на повторний строк. Якщо ні один з кандидатів не набере 50 + 1 % голосів, то проводиться другий тур голосування.

Законодавчий орган — Національний конгрес (ісп. Congreso de la República) (однопалатний парламент) у складі 158 депутатів, які обираються загальним прямим голосуванням за системою пропорційного представництва строком на 4 роки).

Виконавча влада здійснюється президентом спільно з урядом. Президент очолює уряд.

Економіка Гватемали

Гватемала — аграрна країна. За обсягом виробництва Гватемала перевершує інші країни Центральної Америки. Основні галузі промисловості: гірнича (свинцево-цинкові руди, нафтова), нафтохімічна, текстильна, цукрова. В промисловості в кінці ХХ ст. зайнято бл. 25 % працюючих. Транспорт автомобільний та морський, частково — залізничний. У 1990-ті роки уряд здійснював інтенсивну програму дорожнього будівництва. Морські порти: Пуерто-Барріос, Сан-Хосе, Чамперіко. У столиці — міжнародний аеропорт «Ла-Аурора»

Гондурас

Республіка Гондурас — унітарна президентська республіка. Межує на південному сході з Нікарагуа, південному заході із Сальвадором, на заході і північному заході з Гватемалою, на півночі омивається Карибським морем, на півдні — Тихим океаном. Площа 112100 км². Столиця Тегусігальпа. (до 1880 — Комаюга).

У 1932—1949 роках країною керував диктатор — генерал Тібурсіо Каріас Андіно, потім багатопартійна система була відновлена.

1963 року відбувся військовий заколот, за яким послідував період правління військових хунт.

У листопаді 1981 року Гондурас повернувся до цивільного правління, але сильний вплив військових на політику країни зберігається. У країні діє конституція 1982 року. За

конституцією законодавча влада в країні належить однопалатній Національній Асамблеї (Congreso Nacional), яка складається зі 128 депутатів. Щорічні сесії Національної Асамблеї відбуваються з 25 січня по 31 грудня. Національна Асамблея обирає голову і членів Верховного Суду, прокурора республіки та їхніх заступників. Асамблея також затверджує проект бюджету, що представляється виконавчою владою, приймає рішення про залучення позик та іноземного капіталу. Виконавча влада здійснюється президентом разом із державними міністрами. Є також три віце-президенти. Президент — глава держави, головнокомандувач збройними силами і гарант конституції. Він видає декрети, бере участь у створенні законів, вносячи проекти до Національної Асамблеї, ухвалює запити при необхідності термінових заходів в економічній і фінансовій сфері, стежить за надходженням податків і фінансовою діяльністю. Президент також призначає і звільнює міністрів і заступників міністрів, президентів і віце-президентів банків країни.

Президент, віце-президенти і депутати Національної Асамблеї обираються на загальних виборах на чотирирічний термін прямим, рівним, таємним і обов'язковим голосуванням громадян країни віком від 18 років. Президент і віце-президенти не можуть бути переобрані на другий термін. Депутати обираються по пропорційній системі у 18 округах.

Судова влада представлена Верховним Судом із 9 членів і 7 заступників, а також місцевими судами. Для здійснення процедур виборів існує незалежний Національний Виборчий Трибунал, який складається з представників Верховного Суду і зареєстрованих політичних партій.

Органи місцевого самоврядування

Країна поділена на 18 департаментів і центральний (федеральний) округ, де розташована столиця Тегусігальпа. Голови департаментів призначаються президентом. Округи у складі департаментів керуються виборними муніципальними радами. Центральний федеральний округ, який утворюють столиця країни і її передмістя Комаягуела, розташоване на іншому березі річки, керується особливими законами.

Гондурас — одна з найвідсталіших країн Північної Америки. Економічне зростання в останні кілька років складає в середньому 7 % на рік, що є одним із найвищих показників у Латинській Америці (2010). У 2010 році 50 % населення були за межею бідності. В країні більше, ніж 1,2 мільйона осіб є безробітними, рівень безробіття складає 27,9 %. Згідно з Індексом людського розвитку, Гондурас є шостою найбідніших/найменш розвинених країн у Латинській Америці, після Гаїті, Нікарагуа, Гватемали, Гаяни та Болівії. Великий зовнішній борг країни, інфляція (30 % на 1994 рік), що триває, нерівномірний розподіл доходів, а також значна залежність від експорту сільськогосподарської продукції, ціни на яку на світових ринках схильні до коливань, — все це визначає надзвичайно нестійке становище економіки країни.

Традиційно в Гондурасі спів-існують два типи економіки; один із них характерний для районів колоніального заселення в межах центрального нагір'я, інший — для карибського узбережжя, де американські бананові компанії створили власні анклави навколо експортних плантацій. У районах землеробства плантації американських компаній використовують найсучасніші методи виробництва, а для обслуговування плантацій і вивозу продукції побудовано мережу доріг. Нагір'я країни залишається ізольованим й інертним в економічних відносинах. Основу економіки центральних гірських районів становить гірничодобувна промисловість і натуральне сільське господарство; великі маєтки, що існують тут із колоніальної епохи, спеціалізуються переважно на скотарстві.

80 % електричної енергії в країні виробляється на гідроелектростанціях, які використовують енергію гірських річок.

Сільське господарство

Основну роль в економіці Гондурасу відіграє сільське господарство, на долю якого припадає приблизно 25 % доходу країни і де зайняті приблизно 2/3 робочої сили країни (за даними 1995 року). Оскільки більшість території країни має гірський рельєф, лише близько

чверті її площі придатна для землеробства. У 1900 американським фруктовим компаніям були надані великі земельні концесії для створення бананових плантацій на родючому карибському узбережжі. Цей район мав гарне сполучення з південними портами США, що висунуло його на друге місце у світі за експортом бананів. Загалом експорт бананів становить близько чверті всіх експортних надходжень до бюджету Гондурасу.

Іншими важливими статтями експорту є кава, морепродукти і готовий одяг. Кавові плантації в Гондурасі зазвичай невеликі за площею — від 10 до 20 га.

Панівна релігія — католицтво. Свобода віросповідання гарантується законом. У країні функціонує безліч протестантських церков, особливо в районах карибського узбережжя.

Коста-Рика — держава в Центральній Америці, що межує на півночі з Нікарагуа, на півдні з Панамою, на сході — омивається Карибським морем, на заході — Тихим океаном. Площа становить 51 100 км². Столиця Коста-Рики — Сан-Хосе. Населення його становить 300 тис. осіб, а разом з околицями — 1 млн. Місто розташоване в центрі країни, поблизу діючих вулканів Поас і Ірасу, було засноване в 1737 році. У XVIII столітті воно було великим центром тютюнового виробництва. Сан-Хосе — провідний банківсько-фінансовий, культурний і промисловий центр Коста-Рики.

Рельєф — високе центральне плато і тропічні узбережжя; спочатку Коста-Рика була суцільно вкрита лісами, нині залишилося 17 % лісів; половину ріллі віддали під скотарство. Державна мова — іспанська, як регіональні визнані брибрі та лимонська креольська.

Коста-Рика займає всю довжину центральноамериканського перехийка. Зі сходу омивається водами Карибського моря, а із заходу водами Тихого океану.

Обидва узбережжя, атлантичне і тихоокеанське загалом низовинні. У центрі та на півдні Коста-Рики здіймаються високі, порізані гори вулканічного походження. Між головними гірськими хребтами в центрі країни лежить велике плато, де проживає більшість населення.

Коста-Рика має вологий субекваторіальний клімат з температурою, яка майже не змінюється протягом року. Середня температура січня — +23 °С, липня — +25 °С, на вершинах гір — +20 °С.

До сьогодні єдиним зв'язком з багатьма районами країни є річки, котрі стікають зі східних схилів гір і несуть свої води в Карибське море.

Головними природними ресурсами Коста-Рики є родючі землі Месети Сентраль і тропічні ліси.

Флора країни дуже різноманітна. Ліси Тихоокеанського узбережжя є вологими. Вони скидають листя в суху пору року. На Месеті Сентраль більшість лісів вирубані. Східна сторона одержує більше опадів, ніж західна, але для обох узбережжів характерні мангрові болота та білі піщані пляжі. У Коста-Риці росте понад 1000 видів орхідей. Сільськогосподарські землі займають більш, ніж половину території країни.

Фауна країни дуже різноманітна. Приблизно третину країни покривають вологі ліси, де водяться пуми, ягуари, олені, мавпи — всього близько 725 видів різних тварин.

У Коста-Риці більш ніж 70 природних територій перебувають під охороною.

Коста-Рика ділиться на 7 провінцій:

- Алахуела
- Картаго
- Гуанакасте
- Ередія
- Лимон
- Пунтаренас
- Сан-Хосе

Провінції розділені на кантони. Кантонів — 81, вони управляються мерами. Мер кожного кантону обирається раз на 4 роки його жителями.

Економіка залежить від експорту бананів, кави й інших сільськогосподарських продуктів. Експортує каву, банани, текстиль, цукор. Вирубка лісу привела до зменшення

експорту деревини. Партнери: США (75 % експорту), Німеччина, Гватемала, Нідерланди, Велика Британія, Японія. Імпортує бензин, продукцію машинобудування, хімікати, добрива, продовольство. Партнери; США (35 % імпорту), Японія, Гватемала, Німеччина. Розвинуті галузі промисловості Коста-Рики — харчова, текстильна і швейна промисловість, а також виробництво будівельних матеріалів, добрив.

Нікарагуа

Республіка Нікарагуа — країна в Центральній Америці між Тихим океаном і Карибським морем, межує на півночі з Гондурасом, на півдні з Коста-Рикою. Найбільша за площею (139 494 тис. км²) серед центральноамериканських держав. Має вихід як до Тихого океану, так і до Карибського моря.

Рельєф: вузька прибережна рівнина біля Тихого океану відділена від широкого Атлантичного узбережжя вулканічними горами й озерами Манагуа і Нікарагуа;

Політична система: демократія, що розвивається;

Мови: іспанська (державна), мискіто, суму, матагальпа, рама, англійська;

Нікарагуа — член ООН, Організації американських держав (ОАД), Організації центральноамериканських держав (ОЦАД), Центральноамериканського загального ринку (ЦАЗР), Латино-американської економічної системи (ЛАЕС) та ін.

Прибережна частина Нікарагуа — низовини, всередині країни — нагір'я з хребтами висотою до 2438 м. На заході від нагір'я — тектонічна западина з великими озерами Нікарагуа і Манагуа. Вздовж західної околиці западини протягається ланцюг згаслих і діючих вулканів: Косігуїна (859 м), Ель-В'єхо (1780 м), Момотомбо (1258 м) і інші. Вся зона западини високосейсмічна. Перетинають країну два довгих гірських пасма, в яких налічується більше 40 вулканів. Уздовж західної околиці западини простягається ланцюг згаслих і діючих вулканів: Косігуїна (872 м), Ель-В'єхо (1780 м), Момотомбо (1258 м) .

Клімат на північному сході Нікарагуа — тропічний пасатний, на південному заході — субекваторіальний. Основні річки: Коко, Прінсаполька, Ріо-Гранде і інші.

Нікарагуа — головним чином аграрна країна. Основні галузі промисловості: харчова, хімічна, металовиробна, текстильна та легка промисловість, нафтова. У загальному вантажообігу країни провідна роль належить автотранспорту. Основна частина транспортних артерій зосереджена в західній частині країни. У 1993 загальна протяжність доріг в країні — понад 24 тис. км, здебільшого без твердого покриття. Національна авіакомпанія «Аероніка» здійснює польоти на внутрішніх і міжнародних лініях з столичного летовища Лас-Мерседес. Гол. морські порти — Корінто, Пуерто-Кабесас і Блуфілдс. Найбільший морський порт — Корінто, сполучений зі столицею залізницею.

Панама

Республіка Панама — країна в Північній Америці на Панамському перешийку між Карибським морем і Тихим океаном, межує з Коста-Рикою на заході і Колумбією на сході; площа — 75 517 км²; населення — 3,232 млн. (2005) (метиси 70 %, західні індіанці 14 %, нащадки європейців 10 %, індіанці 6 %); столиця — Панама.

Панама є членом Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій, як-от Організація Американських Держав, Асоціація латиноамериканської інтеграції, Група 77, Всесвітня організація охорони здоров'я та Рух неприєднання.

Адміністративний устрій

10 провінцій (provincias, в однині — provincia) та 3 автономні провінції (Комарки) та 2 автономні підпровінції (Коррегіменто), 79 дистриктів та 666 коррегіменто (адміністративно-територіальних одиниць нижчого рівня).

Державний устрій

Тип державного устрою — конституційна демократія. Голова правління — президент .

Кабінет міністрів обирається президентом, президент з прем'єр-міністрами обираються загальним голосуванням кожні 5 років. Однопалатна Національна Асамблея (Asamblea Nacional) (зараз 78 місць, члени обираються кожні 5 років загальним голосуванням.

Верховний Суд (9 суддів призначаються на 10-річний строк).

Юридична система базується на цивільному кодексі, з переглядом законодавчих актів Верховним Судом.

Діє конституція від 11 жовтня 1972; реформи 1978, 1983, 1994, та 2004.

Країна розташована на стратегічному Панамському перешийку, що поєднує Північну та Південну Америки. Рельєф крутий, нерівний, гори і рівнини.

Панама знаходиться на перехресті світових морських комунікацій, один з найбільших міжнародних торгово-фінансових центрів. Основні галузі промисловості: конструкційних матеріалів, нафтопереробна, рибна, цементна. Панама — велика транзитна країна, що обумовлено г.ч. Панамським каналом. Транспорт г.ч. автомобільний, морський, повітряний. У країні є 115 аеродромів. Сучасний аеропорт в місті Панама є теж важливим транзитним пунктом, що зв'язує Північну і Південну Америку.

Домінантою панамської географії є центральний хребет гір і пагорбів, який утворює континентальний вододіл. Вододіл не є частиною великих гірських ланцюгів Південної Америки, і тільки поблизу колумбійського кордону знаходяться високогір'я (Серранія-дель-Дар'єн), пов'язані з системою Анд Південної Америки. Хребет, який формує вододіл, являє собою сильно розмиту арку, яка піднялася з дна моря і гірські вершини якої утворилися в наслідок вулканічної діяльності.

Гірський ланцюг вододілу біля кордону з Коста-Рикою має назву Кордильєра-де-Таламанка. Далі на схід він продовжується як Серранія-де-Табасара, а частину цього хребта ближче до нижнього сідла перешийка, де прокладений Панамський канал, часто називають Сьєрра-де-Верагуас. У цілому гори між Коста-Рикою і каналом зазвичай згадуються географами як Кордильєра-Сентраль. Найвища точка країни — Вулкан Бару, 3475 м заввишки, знаходиться в провінції Чирикі, біля кордону з Коста-Рикою.

У районі кордону між Панамою і Колумбією майже непрохідні джунглі утворюють Дар'єнський розрив. У цьому місці переривається Панамериканське шосе, що пов'язано не стільки з технічними складнощами, скільки з діяльністю колумбійських наркоторговців і протестами екологів.

Клімат — морський, тропічний; висока вологість, хмарність; з травня по січень — сезон дощів, з січня по травень — сухий сезон.

Природні ресурси — мідь, деревина, креветки, гідроенергія, рибні ресурси тощо.

У цих місцях трапляються сильні урагани та лісові пожежі. Річки забруднюються сільськогосподарськими відходами, що шкодить рибним ресурсам. Непомірне вирубування тропічних лісів призводить до деградації землі, змиву родючого шару землі дощами, що, також, завдає шкоди панамському каналові.

Сальвадор

1819 року. Низка військових і політичних подій, призвела до виникнення 1822 року республіки Велика Колумбія. Після розпаду Великої Колумбії 1830 року, Панама стала частиною держави-наступника, Республіки Нова Гранада. З 1855 до 1886 року, Панама не існувало як держави, у першу чергу, на території Республіки Нова Гранада, а потім у рамках Гранадської Конфедерації і, нарешті, у Сполучених Штатах Колумбії. Сполучені Штати Колумбії було замінено на Республіку Колумбія 1886 року. У складі Республіки Колумбія, державу Панама було скасовано, і вона стала Департаментом. Зважаючи на численні політичні реорганізації, (Колумбія і раніше глибоко страждала від конфліктів), які у кінцевому підсумку, призвели до відокремлення Панами 3 листопада 1903 року. Лише після цього часу, деякі країни починають розглядати Панаму як американський суб'єкт Північної або Центральної Америки.

Після більш ніж двох сотень років соціальних хвилювань, насильницьких конфліктів і революцій, Центральна Америка сьогодні (на початку XXI століття) залишається у періоді політичної трансформації. Бідність, соціальна несправедливість і насильство, як і раніше широко поширено. Нікарагуа є другою найбіднішою країною у Західній півкулі (лише Гаїті, є біднішими).

2. Значимість географічного розташування у розвитку світової політики.

Географія

Центральна Америка є вузьким перехідом між Південною та Північною Америками, з унікальними і різноманітними географічними особливостями. Тихий океан знаходиться на південний захід, Карибське море розташовано на північному сході, а також, Мексиканська затока лежить на півночі. Тектонічна долина річки Бальсас біля південного краю Мексиканського нагір'я є північною природною межею Центральної Америки, Дар'єнський перехід — південною межею, але іноді північною межею вважають Теуантепекський перехід, південною — Панамський перехід.

Найбільші озера — Нікарагуа (8264 км²), Манагуа (1035 км²), Ісабаль (590 км²), Атїтлан (126 км²), Ілопанго (72 км²), Гуїха (45 км²). Найбільші річки — Усумасінта (960 км), Коко (750 км), Мотагуа (486 км), Ріо-Гранде (430 км), Лемпа (422 км), Прінсаполька (330 км), Беліз (290 км).

З багатьох гірських хребтів у межах Центральної Америки, найдовшим є Сьєрра-Мадре-де-Чіапас, Кордильєра Ізабель

і Кордильєра-де-Таламанка. Найвищий пік у Центральній Америці це Тахумулько — 4220 метрів (13,850 футів) над рівнем моря.

Між гірськими хребтами лежать родючі долини, які підходять для розвитку тваринництва та виробництва кави, тютюну, бобів й інших культур. Велика частина населення Гондурасу, Коста-Рики і Гватемали, живе у долинах.

Вітри дуже впливають на клімат Центральної Америки. Температури у Центральній Америці, є найвищими, незадовго до літнього сезону дощів і є найнижчими, протягом сухого сезону взимку, коли вітри сприяють більш прохолодному клімату. Найвищі температури бувають у квітні, завдяки більш високому рівню сонячного світла, більш низької хмарності та зменшення пасатів.

Центральна Америка є частиною месоамериканської зони біорізноманіття, та може похвалитися 7 % біорізноманіття світу. Тихоокеанський пролітний шлях є одним з основних північно-південних пролітних шляхів перелітних птахів у Північній та Південній Америці, що тягнеться від Аляски до Вогняної Землі. Завдяки лійкоподібній формі її суші, перелітних птахів, можна побачити у дуже високих скупченнях у Центральній Америці, особливо навесні і восени. Однак, південні країни (Коста-Рика і Панама) регіону, мають більше біорізноманіття, ніж північні країни (Гватемала та Беліз), а центральні країни (Гондурас, Нікарагуа та Сальвадор) мають найменше біорізноманіття.

Понад 300 видів флори та фауни регіону, знаходяться під загрозою, 107 з яких класифікуються як ті, що є під загрозою зникнення. Основною проблемою це вирубка лісів; за оцінками ФАО на рівні 1,2 % на рік у Центральній Америці та Мексиці разом узятих, фрагментація тропічних лісів і той факт, що 80 % рослинного покриву у Центральній Америці вже було перетворено під сільське господарство.

Зусилля з охорони фауни і флори у регіоні, направлено на створення екорегіонів і природних заповідників. Близько 36 % суходолу Белізу підпадає під яку-небудь форму офіційного охоронного статусу, даючи Белізу одну з найбільших систем охоронних територій суші у Північній та Південній Америках. Крім того, 13 % морської території Белізу, також захищено. Великий кораловий риф тягнеться від Мексики до Гондурасу. Белізький бар'єрний риф є домівкою для великої різноманітності рослин і тварин, а також, є одним з найрізноманітніших екосистем світу. Він є домом для 70 твердих видів коралів, 36 м'яких видів коралів, 500 видів риб і сотень видів безхребетних.

Регіон, який складається з невеликих держав, розміщених або в найвужчій південній частині Північноамериканського материка, або ж на численних островах Карибського моря. Об'єднує їх не лише історія та географія, а й значною мірою сучасна політична ситуація та перспективи розвитку. Однією з найбільших країн регіону, яка знаходиться в процесі політичної та соціально-економічної трансформації, є Куба.

3. Куба – географія, політика, економіка, культура, мова. Роль в регіоні.

Куба

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Куба. Столиця — Гавана (понад 2,2 млн осіб). Площа — 111 тис. км² (102-ге місце у світі). Старий центр Гавани — Гавана В'єхо — у 1982 р. був оголошений ЮНЕСКО культурною спадщиною світового значення (включає більше ніж 900 об'єктів). Населення — понад 11 млн осіб (65-те місце). Державна мова — іспанська. Грошова одиниця — кубинське песо. Найбільші міста: Сантьяго-де-Куба (426 тис. осіб), Камагуей (290 тис. осіб), Гуантанамо (245 тис. осіб), Санта-Клара (227 тис. осіб).

Географічне положення. Острівна держава, розташована в Центральній Америці на однойменному острові. Він є найбільшим серед Великих Антильських островів, острів Хувентуд і близько 750 дрібних островів, що прилягають до них, і коралових рифів, які належать Кубі. Острів Куба розтягнутий із заходу на схід на 1250 км. На суходолі сусідів немає. Оточена водами Карибського моря та має берегову лінію 3500 км. На півночі найближче до Куби знаходяться США та Багамські Острови, на заході — Мексика, півдні — Ямайка, сході — Гаїті. Географічне положення в цілому середньо сприятливе.

Історія виникнення та розвитку. Близько 4 тис. років до н. е. на Кубі поселилися перші індіанці. У VII—IX ст. почалося переселення на острів індіанців з Північної Америки. Після появи біля берегів Куби Х. Колумба наприкінці XV ст. уже з 1511 р. почалася колонізація острова іспанцями. Протягом XVI ст. місцеве індіанське населення було практично винищено. Почалося завезення на плантації рабів з Африки. Під час війни за незалежність іспанських колоній Америки Куба незалежності не отримала. Це сталося лише 10 жовтня 1898 р., після чого почалася війна з Іспанією та конфронтація між нею й США за контроль над Кубою. Лише 20 травня 1902 р. на світ з'явилася офіційно визнана незалежна Республіка Куба.

Вся подальша історія Куби аж до Фіделя Кастро була історією протекторату та прямих воєнних інтервенцій США, повстань і переворотів. Після збройної боротьби з режимом Р.-Ф. Батисти загони повстанців під керівництвом Ф. Кастро захопили столицю у 1959 р. З того часу Ф. Кастро був незмінним керівником Куби до 2008 року.

З цього часу почалася переважно економічна блокада Куби з боку США. Куба взяла на себе місію поширення комуністичних ідей у Латинській Америці, брала участь у війнах в Африці (Ангола та Ефіопія). Сотні тисяч кубинців на човнах, надувних матрацах, плотах, викрадених літаках і вертольотах намагалися втекти до США. Нині на Кубі обережно впроваджуються елементи демократії та ринкового господарства.

Державний устрій і форма правління. Куба є унітарною державою, соціалістичною республікою. Главою держави є президент. Законодавча влада належить Національній асамблеї народної влади. Найвищий орган державної влади - Національна асамблея народної влади, яка з числа своїх депутатів обирає Державну раду, що складається з голови, першого заступника голови, 5 заступників голови, секретаря і 23 членів. Державна рада є постійно діючим органом Національної асамблеї народної влади, який представляє її між сесіями і втілює в життя її рішення. Державна рада підзвітна Національній асамблеї народної влади. Термін її повноважень — 5 років. Куба поділяється на 15 провінцій. В адміністративному відношенні Куба підрозділяється на 14 провінцій, що у свою чергу поділяються на 169 муніципій, одна з яких - Хувентуд - центрального підпорядкування.

Природні умови та ресурси. Куба – довгий і вузький острів, його довжина – 1280 км, тоді як завширшки він – до 190 км. Навколо острова – понад 1600 острівців і коралових рифів. Південне узбережжя заболочене. Переважна частина території острова рівнинна, і рідко її висота перевищує 100 м. На південному сході гори Сьєрра-Маєстра сягають майже 2 тис. м. Найвища точка – Піко Реаль дель Туркіно (1974 м). Найбільша річка – Кауто. Ліси ростуть переважно в горах. На узбережних низинах – мангрові хащі. Інші території вкриті рослинністю саван.

Кліматичні умови і ресурси Куби визначаються, насамперед, положенням території безпосередньо до півдня від тропіка, серед акваторії Атлантичного океану, а так само

проходженням поблизу острова теплих течій, які утворює Гольфстрім. Куба володіє величезними термічними ресурсами сонячного тепла. Клімат – тропічний пасатний. Середня температура січня +22, серпня +28° С. Але коливання крайніх температур досить значні. Середня максимальна температура на рівнинах перевищує 30°. Середньорічна кількість опадів – 800 – 2200 мм. Звичайною кількістю опадів вважається 1375 мм. Сезон дощів триває протягом травня-жовтня. За цей час випадає 80% їхньої річної кількості. Рік поділяється не на 4 пори року, а на 2 сезони – сухий, дощовий. Сезон дощів звичайно триває з травня по жовтень. Сухий же сезон переважно починається в листопаді і закінчується в квітні. Середня відносна вологість повітря – 79 %. У червні-листопаді бувають урагани.

Рослинний покрив країни цікавий багатством і своєрідністю видового складу. Явно позначається положення Куби на перехресті материків і океанів. Острівний характер вплинув на високий ступінь ендемізму кубинської флори. Різноманітні рослинні співтовариства найсильнішим чином видозмінені в результаті втручання людини. Тваринний світ Куби внаслідок її острівного положення досить бідний. Крім того, він сильно постраждав у результаті господарської діяльності людини. На Кубі немає хижих тварин і отрутих змій, багато кажанів, дуже багатий видовий склад птахів, комах і наземних моллюсків, різноманітний видовий склад риб, морських черепах, багато креветок і лангустів.

Мінеральні ресурси: нафта, природний газ, торф, залізна й марганцева руди, хроміти, мідь, свинець, цинк, нікель (друге місце у світі за запасами), кобальт, вольфрам, золото, срібло, фосфорити, пірит, магнезит, барит, азбест, кам'яна сіль, каолін, мармур.

Господарство. Агропромисловий комплекс (сільське господарство та переробні галузі харчової та легкої промисловості) домінує. В країні переважають великі сільськогосподарські кооперативи. Основними сільськогосподарськими культурами, за якими Кубу знають у світі, є цукрова тростина та тютюн. Куба є провідним продуцентом цукру (170 цукрових заводів). На весь світ знані славені кубинські сигари (їх виробляють 6 фабрик) і кубинський ром. Відома Куба також своїми плантаціями цитрусових. Вона спеціалізується на вирощуванні грейпфрутів. Вирощують також ананаси, банани, каву, какао, манго, овочеві культури тощо. На території країни значні плантації кокосових горіхів. Створюється велика промисловість по виробництву соків і фруктових консервів. Велика увага приділяється розширенню експорту свіжих фруктів.

Тваринництво, зокрема птахівництво, відіграє допоміжну роль. У прибережних районах значним додатком до харчового раціону є риба. Обробляється 17 % території країни. Ця галузь економіки є досить механізованою. Великі кооперативи функціонують на землі, що знаходиться у державній власності.

Головна продовольча культура – рис була завезена вихідцями з південної Іспанії. Вона займає близько 200 000 га, головним чином у басейні Кауто і на зрошуваних землях берегових рівнин у центрі острова. Країна посідає друге місце у світі за виробництвом волокна хенекену (вид агави). Тваринництво, птахівництво, рибальство, лісове господарство (заготівлі кедрів й червоного дерева).

Незважаючи на те, що Куба – країна традиційного розвитку скотарства, воно завжди мало екстенсивний характер і займало скромне місце в економіці. Але нині тваринництво переживає глибоке відновлення і стає важливою галуззю народного господарства. Після перемоги революції завдяки імпорту коштовних порід худоби, широкому розвитку генетичних досліджень і виведенню нових порід, що сполучають витривалість місцевих "креольських" корів і чудові показники європейських і північноамериканських різновидів, удалося значно підняти рівень розвитку тваринництва.

Промисловість. За видобуванням нікелевих руд країна посідає одне з провідних місць у світі. Видобувають також нафту, природний газ, залізну руду, хроміти, мідь, кобальт, розробляють родовища мармуру. У гірничо-рудній промисловості значні інвестиції має Канада. Працюють підприємства чорної та кольорової металургії, будівельної індустрії (зокрема цементні заводи), хімічної, машинобудівної, нафтопереробної, харчової та легкої галузей промисловості. Розвинута також і хімічна промисловість. Серед хімічної сировини

переважають фосфорити та кам'яна сіль. У будівельній індустрії найрозвинутішою галуззю є цементна. Будівельні матеріали представлені найвідомішим в Америці родовищем мармуру. Розвинута багатогалузева гірничовидобувна промисловість, особливо розвинутий видобуток нікелевих руд (одне з провідних місць у світі). Відома Куба також розробками родовищ руд інших кольорових металів і залізної руди. Зростає інтенсивність використання родовищ нафти та газу. Далеко за межі Америки експортується кубинський мармур.

На базі родовищ руд кольорових і чорних металів розвивається чорна та кольорова металургія. Вони, у свою чергу, служать основою поширення різних галузей машинобудування.

Багата Куба й на природні рекреаційні ресурси.

Транспорт. Довжина залізниць – близько 5 тис. км, автошляхів із твердим покриттям – близько 15 тис. км. Є власний, порівняно невеликий, морський торговельний флот. Головні морські порти – Гавана і Сантьяго-де-Куба. Міжнародний аеропорт – у столиці.

Зовнішня торгівля. Основні експортні товари – цукор-сирець, нікель, сигари, тютюн, цитрусові, алкогольні напої. Доходи від продажу цукру забезпечували за часів існування СРСР 75 % експортних надходжень. Тоді ж Куба підторговувала на реекспорті радянської нафти та нафтопродуктів.

Імпортують машини, устаткування, транспортні засоби, нафту і нафтопродукти.

Головні зовнішньоторговельні партнери – Росія, країни Латинської Америки та Західної Європи.

Міжнародний туризм – найважливіше джерело валютних надходжень.

Населення. Кубинська соціалістична нація відрізняється складністю етнічної історії й етнічного складу. Етнічну основу кубинської нації складають нащадки переселенців з Європи, головним чином іспанців, і негрів, завезених з Африки і менше із сусідніх країн Вест-Індії. Через велику роль імміграції в рості чисельності населення й у формуванні нації Кубу можна віднести до Латиноамериканських країн переселенського типу.

Роль корінного індійського населення в етнічному складі Кубинської нації не велика. Кубинці пишаються своїм індійським минулим, ретельно його вивчають і зберігають пам'ятники доколониальної культури.

В іспанській мові кубинців немало індійських слів. Багато географічних назв Куби – індійського походження. У формування кубинської нації, її матеріальної і духовної культури самотності й історичних традицій важливу роль зіграв Африканський, негритянський компонент. Цим Куба виділяється серед іспаномовних країн Латинської Америки. Близько 2/3 населення Куби складають нащадки вихідців з Іспанії, інші — негри, мулати, метиси. Кількість корінного індіанського населення невелика — близько 1 %. Представників європейської раси у країні близько 70 %, мулатів та метисів — близько 17 %, африканці — 13 % .

Основна релігія – католицька. Зустрічаються так само протестанти, баптисти і деякі інші групи віруючих. **Релігійний склад:** католики – 85 %, протестанти – 3 %, афро-кубинські синкретисти – 2 %. Серед віруючої частини африканського населення, зберігаються різні африканські вірування. А також афро-християнські і "Спіритичні" секти. На Кубі завжди був розвинутий атеїзм. Революційні перетворення ще більш збільшили число атеїстів, особливо серед молоді. На Кубі церква відділена від держави. Серед інших латиноамериканських країн Куба виділяється відносно рівномірним розміщенням населення по території. Середня густина становить 101,8 особи/км². 76 % населення проживає в містах. Коефіцієнт народжуваності становить 12 %, смертності — 7 %. Таким чином природний приріст населення порівняно невеликий — 5 %.

Частка міського населення досягла 75 %. Окрім Гавани більше міст-мільйонерів на Кубі немає.

У зовнішніх зв'язках провідне місце належить морському транспорту з такими найбільшими портами країни, як Гавана та Сантьяго-де-Куба.

У Гавані є міжнародний аеропорт.

Культура та соціальний розвиток. На Кубі однією з найкраще розвинутих у світі є галузь охорони здоров'я. На одного лікаря країни припадає 270 осіб (у США — 420, Німеччині — 320). Понад 95 % населення письмений. Витрати на освіту становлять близько 7 % ВВП. Тривалість життя жінок становить 73 роки, чоловіків — 75 років.

У країні значна мережа національних парків: Десембарко-дель Гранма, Піко-Кристал, Сьєнага-де-Сапата, резервати Гуанаакабібес, да Гран-П'єдра, Нісето-Перес, Сьєнага-де-Ланьєр, Хобо-Росадо, Ярагуабо; заповідники Ель-Кабо, Купеяль, Хагуані.

У столиці Гавані дуже велика кількість музеїв, зокрема: декоративного мистецтва, народного мистецтва, національний, антропологічний, наполеонівський, мистецтва XVIII ст. тощо. В Гавані безліч пам'яток архітектури XVI—XX ст. Є музеї та історичні пам'ятки і в інших містах. У списку ЮНЕСКО — 2 об'єкти.

Республіка Куба визнала незалежну Україну 6 грудня 1991 р. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між двома державами підписано 12 березня 1992 р. Існує близько 20 різних документів, якими регулюються двосторонні відносини.

Питання до самоконтролю:

1. Дайте характеристику виникнення і розвитку Куби.
2. Поясніть, який з природних ресурсів, на вашу думку, є найважливішим у розвитку економіки Куби?
3. Поясніть, чому Куба, на вашу думку, однією з перших визнала незалежність України?

Лекція 12. Країни Південної Америки.

1. **Аргентина:** географічне розташування, трансферне значення, економіка, культура, релігія, мова.
2. **Бразилія:** географія, надра, державно-політичний устрій, соціально-економічні характеристики.
3. **Венесуела:** соціально-економічний розвиток та політична криза.
4. **Колумбія:** географічна специфіка економіки, транскордонне співробітництво й політична криза.
5. **Парагвай:** основні характеристики економіки, соціального життя й політичний розвиток.
6. **Уругвай:** економіка, соціальна й політична стабільність.
7. **Перу:** географія, роль надр та корисних копалин у розвитку країни, промисловість, транспорт. Політичні перспективи.
8. **Чилі:** економічне відродження й політична стабілізація.

Основні поняття: надра, політична криза, економіка, політичний розвиток, релігія.

Південна Америка — материк, розташований в Західній, Південній і частково в Північній півкулях планети Земля. На заході омивається водами Тихого океану, на сході — Атлантичного. На півночі з'єднаний Панамським перешийком з Північною Америкою.

До складу Південної Америки входить також низка островів. Великі й Малі Антилські острови Карибського моря належать до Північної Америки.

Площа континенту — 17,8 млн км² (4-е місце серед континентів), населення — 385 742 554 осіб (2008, 5-е місце серед континентів).

Протяжність з півночі на південь — 7350 км (приблизно). Протяжність із заходу на схід — 4900 км (приблизно).

Країни

На території Південної Америки розташовані 12 незалежних держав та 3 залежні території. 10 з 12 південноамериканських країн мають вихід до вод світового океану, ще 2 країни лежать в середині материка.

Найбільшою та найменшою за площею та населенням державою регіону є відповідно Бразилія і Суринам.

За формою державного устрою більшість країн (7) є унітарними державами, 3 країни є федеративними. За формою правління майже усі південноамериканські держави є президентськими республіками; єдиною республікою змішаного типу є Гаяна.

Ліма, Сантьяго, Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гаяна, Колумбія, Парагвай, Перу, Суринам, Уругвай, Фолклендські Острови, Французька Гвіана (Франція), Чилі, Еквадор, Південна Джорджія та Південні Сандвічеві Острови

Населення

Значна кількість жителів Південної Америки живе на західному і східному узбережжях континенту. Великі площі вологих тропічних лісів Амазонії, савани Гран-Чако, пустельна Патагонія і прохолодна Вогняна Земля заселені слабо.

На етнічному рівні населення Південної Америки можна розділити на три типи: індіанці, білі і темношкірі. В таких країнах, як Колумбія, Еквадор, Парагвай та Венесуела в демографічному плані переважають метиси (нащадки міжрасових шлюбів іспанців і тубільного населення). Лише в двох країнах (Перу і Болівії) індіанці утворюють більшість. У Бразилії, Колумбії і Венесуелі проживає значна кількість населення африканського походження. В таких державах, як Аргентина, Уругвай, Чилі і Бразилія більшість населення має європейське походження, з них у перших двох більшість населення — нащадки вихідців з Іспанії та Італії. На півдні і південному сході Бразилії проживають нащадки португальців, німців, італійців та іспанців.

Мови

Найпоширенішими мовами Південної Америки є португальська та іспанська. Португальською мовою говорить Бразилія, населення якої становить близько 50 % населення цього континенту. Іспанська мова є офіційною мовою більшості країн цього континенту, за винятком вищезгаданої Бразилії та Гвіани, найбільшою розмовною мовою на континенті. Також в Південній Америці розмовляють і на інших мовах: в Суринамі говорять по-голландськи, в Гаяні — по-англійськи, а у Французькій Гвіані — відповідно по-французьки. Нерідко можна почути і тубільні мови індіанців: кечуа (Еквадор, Болівія і Перу), гуарані (Парагвай і Болівія), аймара (Болівія і Перу) і арауканська мова (південь Чилі та Аргентини). Усі вони (крім останньої) мають офіційний статус у країнах свого мовного ареалу. Оскільки значну частку населення Південної Америки складають вихідці з Європи, багато з них досі зберігають свою мову, найпоширенішими з них є італійська та німецька мови в таких країнах як Аргентина, Бразилія, Уругвай, Венесуела і Чилі.

Економіка

Основою економіки країн Південної Америки залишається експорт товарів та природні ресурси. Бразилія (сьома за величиною економіки у світі й друга за величиною в Америці) лідирує в загальному обсязі експорту \$ 137.8 млрд дол. США, потім йдуть Чилі \$ 58.12 млрд та Аргентина з \$ 46.46 млрд дол. США.

Економічний розрив між багатими й бідними в більшості південноамериканських країн вважається більшим, ніж на більшості інших континентів. У Венесуелі, Парагваї, Болівії та багатьох інших країнах Південної Америки, найбагатші 20 % володіють понад 60 % багатства країни, в той час як найбідніші 20 % володіють менш ніж 5 %. Такий широкий розрив можна побачити в багатьох великих південноамериканських містах, де тимчасові халупи й нетрі стоять поруч з хмарочосами і апартаментами класу люкс.

Туризм

Туризм стає дедалі важливішим джерелом доходу для багатьох країн Південної Америки. Історичні пам'ятники, архітектурні та природні цікавинки, різноманітний асортимент продуктів харчування, строкатість культур, мальовничі міста й приголомшливі

ландшафти щороку приваблюють в Південну Америку мільйони туристів. Деякі з найвідвідуваніших місць в регіоні: Ігуасу, Ресіфі, Олінда, Мачу-Пікчу, Сан-Карлос-де-Барілоче, Амазонський дощовий ліс, Ріо-де-Жанейро, Сан-Луїс, Салвадор, Форталеза, Масейо, Буенос-Айрес, Флоріанополіс, Сан-Ігнасіо-Міні, Маргарита, Натал, Ліма, Сан-Паулу, Анхель, Бразилія, геогліфи Наски, Куско, Белу-Оризонті, Тітікака, Салар-де-Уюні, місії Чікітосу, Лос-Рокес, Гран-Сабана, Патагонія, Санта-Марта, Богота, Медельїн, Картахена, Періто-Морено та Галапагоські острови.

Культура

На культуру південноамериканців вплинули історичні зв'язки з Європою, особливо з Іспанією та Португалією, а також — масова культура зі Сполучених Штатів Америки.

Південноамериканські країни мають багаті традиції музики. Найвідоміші жанри: кумбія з Колумбії, самба, боса-нова з Бразилії, танго з Аргентини та Уругваю. Також добре відомим є некомерційний народний жанр Нуева Кансьон — музичний напрямок, що виник в Аргентині й Чилі та швидко поширився на решту країн Латинської Америки. Жителі перуанського узбережжя створили самобутні дуети й тріо на гітарі й кахоні в змішаному стилі латиноамериканських ритмів, таких, як Марінера (Marinera) в м. Ліма, Тондеро (Tondero) в м. Піура, в ХІХ столітті популярний Креольський вальс або Перуанський вальс, душевний «Arequipa Yagavi» та парагвайський Гуаранія (Guaranía), що виник на початку ХХ століття. Наприкінці ХХ століття під впливом британського і американського поп року з'явився іспанський рок. Натомість для Бразилії був характерний португальський поп рок.

Література Південної Америки стала популярною у всьому світі, особливо під час так званого Латиноамериканського Буму в 1960-х й 1970-х роках, пов'язаного з виникненням течії магічного реалізму та після появи таких авторів, як Маріо Варгас Льоса, Габріель Гарсія Маркес, Хуліо Кортасар, Хорхе Луїс Борхес.

Надзвичайно динамічний регіон, де відбувається процес масштабного освоєння внутрішніх територій, прискореними темпами розвивається економіка, відбуваються швидкі зміни в соціальній сфері. Процес трансформації суспільства випереджає швидкість змін у свідомості людей, що породжує гострі протиріччя та конфлікти. Серед країн Південної Америки регіональними лідерами є Бразилія та Аргентина.

1. Аргентина: географічне розташування, трансферне значення, економіка, культура, релігія, мова.

Аргентина — Аргентинська Республіка — держава, розташована переважно в південній половині Південної Америки. Розділяючи велику частину Південного конусу з Чилі на заході, країна також межує з Болівією та Парагваєм на півночі, Бразилією на північному сході, Уругваєм та Атлантичним океаном на сході та протокою Дрейка на півдні. Маючи площу материкової частини 2 780 400 км², Аргентина — восьма за величиною країна світу, четверта за величиною в Америці, друга за величиною в Південній Америці після Бразилії та найбільша іспаномовна країна. Суверенна держава розділена на 22 провінції (ісп. *provincias*) та автономне місто (ісп. *ciudad autónoma*) Буенос-Айрес, яке є федеральною столицею країни (іспанська *Capital Federal*). Провінції та столиця мають свої конституції, але існують при федеральній системі. Аргентина претендує на суверенітет над частиною Антарктиди, Фолклендськими островами (іспанська *Islas Malvinas*) та островами Південна Джорджія і Південні Сандвічеві.

Аргентина — федеративна демократична республіка, в її складі 23 автономні провінції і один округ (столичний).

Виконавча влада

На чолі держави стоїть президент, який обирається на 4 роки (може займати пост 2 терміни поспіль). Він же — голова виконавчої влади, а також головнокомандувач збройних сил. У парі з президентом обирається віце-президент, який має замінити його у разі відставки або смерті. Він також є головою Сенату.

Головою виконавчої влади провінції є губернатор.

Наступним за впливовістю органом виконавчої влади є Кабінет міністрів, голова і члени якого призначаються президентом.

Законодавча влада

Вищий орган законодавчої влади — Національний конгрес, що складається з двох палат: Палати депутатів (257 особи), яка обирається на 4 роки, і Сенату (72 особи), який обирається на 6 років (по 3 сенатори від столиці і кожної провінції).

Вибори до конгресу відбуваються прямим голосуванням. Парламент оновлюється частинами (половина Палати депутатів і третина Сенату) кожні два роки. Кількість обрань на посаду депутата чи сенатора необмежена.

Законність рішень Конгресу перевіряє Генеральна аудиторська служба.

При конгресі діє омбудсмен, який слідкує за дотриманням прав людини у країні.

Судова влада

Найвищим органом судової влади Аргентини є Верховний Суд, що складається з п'яти суддів, які призначаються Президентом та затверджуються двома третинами голосів у Сенаті.

Суди нижчих інстанцій поділяються на:

Федеральні суди — вирішують справи у рамках федеративного законодавства

Національний суд — вирішує справи у рамках законодавства автономного міста Буенос-Айрес.

Судді призначаються президентом та узгоджуються з сенатом. Кандидатів висуває Рада Суддів.

Аргентина складається з 23 провінцій і федерального округу Буенос-Айрес. Більшість провінцій у свою чергу поділяються на департаменти, а ті — на муніципалітети. Провінція Буенос-Айрес поділяється на округи.

Усі провінції мають власні конституції та органи виконавчої, законодавчої і судової влади, але водночас підкоряються і федеральним законам. На чолі провінції стоїть губернатор, який обирається на 4 роки.

Сучасна Аргентина — індустріально-аграрна країна. Основні галузі економіки: харчова, автомобільна, текстильна, хімічна та нафтохімічна, металургійна.

Економіка Аргентини значною мірою пов'язана з економікою інших країн світу, залежить від реалізації своєї продукції на світовому ринку, від імпорту багатьох товарів з інших країн світу, перш за все, розвинутих.

В експорті провідне місце займають продукція сільського господарства і харчової промисловості, зокрема зерно, борошно, олія, м'ясо і м'ясопродукти, молочні продукти, тваринний сир і масло, вовна, шкіра. В імпорті Аргентини переважають машини і устаткування, природний газ, електроенергія, електроніка. Основними торговими партнерами Аргентини є Бразилія, США, КНР.

На 2021 рік ВВП Аргентини — \$418,2 млрд, прогноз зростання економіки — 4,9 %, ВВП на душу населення — \$22 141. Прямі закордонні інвестиції — 16,9% ВВП. Рівень інфляції — 36,1 %.

Грошовою одиницею Аргентини є песо.

Керівним органом банківської системи є Центральний банк Аргентини. Основу банківської системи Аргентини становить Асоціація Банків Аргентини.

Розміщення населення дуже нерівномірне. Найгустіше заселені райони, що прилягають до гирла Ла-Плати. В західних і південних районах Аргентини проживає незначна кількість населення. Частка міського населення становить 89,3 %.

- Найбільші міста (в тис. жителів за переписом 2010 року):
- Буенос-Айрес — 2 891
- Кордова — 1 330
- Росаріо — 1 198
- Ла-Плата — 649
- Мар-дель-Плата — 614

- Сан-Мігель-де-Тукуман — 549

Етнічний склад

Основне населення — аргентинці — нащадки іспанських колонізаторів 16—18 ст. Подальший приріст населення йшов значною мірою через імміграцію з Іспанії, Італії, Франції, Польщі, Західної України та ін. Корінне населення — індіанці — майже повністю винищене колонізаторами або асимільоване. В Аргентині налічується 20—30 тис. індіанців (гуарані, кечуа, араукани) та близько 400 тис. метисів. Згідно з даними перепису 2001 року в Аргентині постійно проживає більше 1,5 млн іноземних громадян (4,2 % населення), здебільшого це парагвайці, італійці, іспанці, болівійці і чилійці.

Мови

Іспанська мова, а точніше її місцевий діалект є єдиною мовою, яка використовується в органах державного управління та діловодства, у державних закладах освіти, науки, культури, зв'язку тощо, хоча законодавчо її статус як державної мови жодним чином не закріплено. Місцеве значення мають мови кечуа, гуарані, мапудунгун, а також валлійська, які отримали статус офіційних в окремих провінціях.

Релігія

Католицька церква в Аргентині має особливе юридичне положення і підтримку держави.

Згідно з опитуванням 2019 року 62,9 % аргентинців вважають себе католиками, 15,3 % є протестантами, 1,4 % опитаних складають свідки Єгови та мормони, 1,2 % сповідують інші релігії, 18,9 % не сповідують жодної релігії.

Культура Аргентини характеризується різноманітністю завдяки мультикультуралізму та мультиетнічності населення цієї країни, складеного переважно з переселенців з багатьох країн світу, а також місцевих індіанців. Аргентинська культура є тривким синкретизмом форм вираження думки, характерних для суспільств різних світоглядів, які об'єднуючись, хоча й не без конфліктів, утворюють подвійне відчуття приналежності до культури Європи і Латинської Америки.

Обов'язковою освітою в Аргентині є 7 класів. На 100 тис. осіб припадає 3293 студенти. В країні більш як 50 університетів. У Буенос-Айресі є університет, де навчається понад 250 тис. студентів. Середня тривалість життя чоловіків становить 72 роки, жінок — до 79. У столиці безліч музеїв, картинних галерей, театрів тощо. У списку ЮНЕСКО — 3 об'єкти.

Історія виникнення та розвитку.

До початку XVI ст., коли біля східного узбережжя Аргентини з'явилися іспанці, її територія була малозаселена. У це важко повірити, але ще в 1869р. в Аргентині жило лише 1,8 млн осіб. З XVI ст. нинішня територія країни входила до віцекоролівства Перу. У 1776 р. тут було створене королівство Ла-Плата. Воно й стало організаційно-територіальною основою для проголошення в 1816 р. незалежності. У другій половині XIX ст. відбулися війна з Парагваєм, внаслідок якої було захоплено частину його території, експансія на південь, встановлення найдовшого кордону з Чилі. Закінчення формування території держави та утвердження центральної влади, відкрили шляхи для масової імміграції з європейських держав, швидкого розвитку економіки, використання природно-ресурсного потенціалу. У цей час і з'явився вираз "багатий, як аргентинець", який нині викликає хіба що посмішку. Після економічної кризи 1929—1933 рр. країна увійшла у надто довгий період політичної та економічної нестабільності, який триває й донині.

Природні умови та ресурси.

Північна та східна частини Аргентини рівнинні, західна та південна — гірські. На північному сході знаходиться велика Ла-Платська низовина. На північному заході здіймається найвища вершина не лише Аргентини, а й усієї Південної Америки, гора Аконкагуа (6960 м).

Аргентина знаходиться в трьох кліматичних поясах — тропічному, субтропічному та помірному. Країна ніби стіною захищена високими Андами від впливу Тихого океану, але повністю відкрита для Атлантичного. Тому з віддаленням від останнього в західному напрямку кількість опадів поступово зменшується від 1600 мм до 100 мм. На крайньому півдні вже відчувається охолоджуючий вплив Антарктиди. Взимку тут середні температури найхолоднішого місяця становлять +1 °С, а влітку — лише +10 °С.

На північному сході, де випадає багато опадів, спостерігається найгустіша річкова сітка. Великі, повноводні та судноплавні річки Парана, Парагвай та Уругвай течуть з півночі на південь та впадають в Атлантичний океан. В Андах є декілька великих льодовикових озер.

Ґрунтовий покрив країни в цілому різноманітний. Переважають доволі родючі коричнево-червоні та червоно-бурі ґрунти саван. Далі на південь вони змінюються найродючішими червонувато-чорними ґрунтами прерій. Західніше, ближче до Анд, де опадів менше, панують сіро-коричневі ґрунти та сіроземи.

Розмаїтий і рослинний світ. У тропіках все ще трапляються вологі тропічні ліси з багатою флорою та фауною. Область Гран-Чако вкрита специфічним сухим рідколіссям. Савани й вологі лучні степи пампаси або повністю розорані, або ж інтенсивно використовуються як пасовища. У Патагонії на півдні переважає чагарникова напівпустеля.

Тваринний світ на значній частині Аргентини майже повністю винищений інтенсивною господарською діяльністю. У чагарникових напівпустелях та в гірських районах збереглися пуми, лами, страуси нанду, броненосці. Є такі цінні хутрові звірі, як видра, нутрія.

Геологічно територія Аргентини вивчена ще недостатньо. Тому тут можливі відкриття нових перспективних родовищ корисних копалин. Нині ж розвідані досить значні запаси руд кольорових металів, особливо міді, а також нафти та природного газу.

У цілому головними природними ресурсами є родючі ґрунти, великі запаси гідроенергії, особливо на гірських річках, рекреаційні ресурси.

Населення. Середня густина населення ледве перевищує 14 осіб на 1 км². Воно концентрується переважно в приатлантичній смузі. Внутрішні частини заселені досить слабо (до 1 особи на 1 км²). Аргентина належить до найурбанізованіших держав світу. Понад 90 % її населення живе в містах. Крім столиці є ще два міста-мільйонери (Кордова та Росаріо). При народжуваності 20 ‰ смертність сягає 8 ‰, таким чином в Аргентині спостерігається доволі значний природний приріст населення — 12 ‰. Переважають нащадки переселенців з Європи, переважно іспанців та італійців (85 %). Решта 15 % — метиси та індіанці.

Господарство. Аргентина одна з найрозвинутіших аграрно-індустріальних держав Америки. Її економіка швидко перебудовується відповідно до вимог часу. Постійно зростає частка сфери послуг, де вже нині зайнято більше половини економічно активного населення.

Для промисловості Аргентини характерна надконцентрація підприємств у столиці, де виробляється понад 50 % всієї продукції. Базою індустрії є потужна енергетика. Вона використовує нафту та газ на теплових електростанціях. Зростає значення гідроенергетики. Розвивається атомна енергетика.

Базою машинобудування є чорна та кольорова металургія. Перша працює переважно на привізній сировині, тому тяжіє до портових міст. Виплавляються якісні сталі, виробляється прокат і безшовні труби. Кольорова металургія виробляє свинець, цинк, алюміній і олово.

Серед галузей машинобудування найпоширенішим є транспортне та сільськогосподарське. Розвинуті судно- та авіабудування. Зростає випуск обладнання для харчової промисловості, верстатів, виробництво продукції електротехніки та електроніки.

Хімічна промисловість використовує для переробки як природну сировину (нафту та газ), так і сировину та відходи сільського господарства й лісової промисловості. Виділяються лакофарбова, парфумерна та фармацевтична.

Серед галузей легкої промисловості виділяється виробництво шкіри та взуття. Взуття Аргентини одне з найкращих у світі завдяки використанню місцевого квебрахового екстракту для дубіння шкіри.

Потужна харчова промисловість базується на розвиненому сільському господарстві. За обсягами вирощування пшениці, кукурудзи та сої Аргентина займає одне з перших місць у світі. В цілому сільське господарство спеціалізується на виробництві зерна та м'яса. За випуском цієї продукції Аргентина посідає перше місце в Латинській Америці. В Буенос-Айресі, який нерідко називають "столицею м'яса", розташовані декілька великих м'ясокомбінатів і підприємства олійної та борошномельної промисловості.

Протяжність залізничних колій — понад 35 тис. км, автомобільних доріг — 55 тис. км. Усі головні магістралі розходяться від столиці, як павутина від павука. Зростає значення трубопровідного та авіаційного транспорту.

Важливе значення розвитку українсько-аргентинських відносин для обох країн зумовлене рядом історичних факторів. Аргентина першою серед країн Латинської Америки 5 грудня 1991 року визнала незалежність України і першою в регіоні встановила з нею дипломатичні відносини 6 січня 1992 року. Аргентина також була першою країною у світі, яка визнала Українську Народну Республіку і встановила з нею дипломатичні відносини у лютому 1921 року. 3 березня 1993 року у Буенос-Айресі діє Посольство України, а з травня 1993 року в Києві — відповідно аргентинське посольство. В Аргентині постійно проживає сьома за чисельністю українська діаспора у світі, яка налічує понад 300 тисяч осіб. Україна й Аргентина мають давні зв'язки, які, зважаючи на потребу зміцнення позицій України на міжнародній арені і впливовість Аргентини, а також взаємодоповнювальний характер їхніх економік, є пріоритетним напрямком розвитку зовнішньої політики обох країн. Історичний досвід Аргентини у становленні національної економіки і утвердженні її як суб'єкта міжнародних відносин багато в чому може стати корисним у визначенні Україною власної моделі входження у міжгосподарські зв'язки світу.

Еміграція українців в Аргентину почалася з кінця XIX ст. У 1904—05 рр. з Бразилії в Аргентину переселилося близько 5 тис. вихідців з Чернігівщини. Особливо великий потік емігрантів із Західної України у був 1924—32 рр. Українці селилися в основному на пустуючих лісистих землях двох північних провінцій — Місьйонес і Чако, де вони склали більшість сільського населення. Основне заняття українців у провінції Чако було вирощування бавовнику, в Місьйонес — тютюну і чаю. У провінції Мендоса, де українці також поселялись компактною групою, вони займалися виноградарством, садівництвом, городництвом. Багато українських сімей в степових провінціях Аргентини займалися хліборобством. Досить велика група українців почала працювати на промислових підприємствах Буенос-Айреса та його передмість.

2. Бразилія: географія, надра, державно-політичний устрій, соціально-економічні характеристики.

Бразилія

Офіційна назва — Федеративна Республіка Бразилія. Столиця — Бразилія (понад 2 млн осіб). Площа — понад 8,5 млн км² (5-те місце у світі після Росії, Канади, Китаю та США). Населення — близько 180 млн осіб (5-те місце). Державна мова — португальська. Грошова одиниця — реал.

Географічне положення. Бразилія займає майже половину всього материка Південна Америка, його східну та центральну частини (47,7 %). На півночі Бразилія межує з Венесуелою, Суринамом, Гайаною та Гвіаною. На північному заході має кордон з Колумбією. Із заходу до Бразилії прилягають Перу та Болівія. Південно-західним сусідом є Парагвай. На півдні країна межує з Аргентиною та Уругваєм. Величезна територія Бразилії не має однозначної оцінки рівня сприятливості різних її частин для розвитку господарства та життя населення. Найкраще географічне положення в південно-східних приморських частинах країни. На сході й північному сході Бразилія омивається водами Атлантичного

океану. Довжина берегової лінії складає 7491 км, а загальна довжина кордонів — 14 691 км. 93 % території Бразилії розташовано в Південній півкулі, на півночі країну перетинає лінія екватора, а на півдні — Південний тропік.

Історія виникнення та розвитку. З давніх-давен територія нинішньої Бразилії була заселена різними індіанськими племенами. З початку XVI ст. почала колонізуватися португальцями. До 1815 р. була колонією Португалії. З 1815 до 1822 р. проголошена королівством, яке перебувало в унії з метрополією. З 1889 р. Бразилія стала республікою. Наприкінці XIX — на початку XX ст. відбулося масове переселення з Європи, переважно з Південної, та швидке зростання населення. Протягом XX ст. Бразилія пережила політичну та соціально-економічну нестабільність, військові режими, спроби реформування економіки, величезний зовнішній борг, періоди "економічного дива" і занепадів, широкомасштабне освоєння внутрішніх районів і Амазонії.

Державний устрій і форма правління.

Бразилія — федеративна держава, президентська республіка. Законодавчу владу має двопалатний парламент. Він складається з палати депутатів (432 особи) і федерального сенату (81 особа). Термін їх повноважень — 4 роки. Глава держави та уряду — президент. Країна поділяється на 26 штатів і 1 федеральний округ.

Природні умови та ресурси. Основними формами рельєфу Бразилії є Амазонська низовина на півночі та Бразильське плоскогір'я в інших частинах країни із середніми висотами від 300 до 900 м, а окремі вершини перевищують 2000 м. Гвіанське плоскогір'я займає найпівнічнішу частину Бразилії. Тут, на кордоні з Венесуелою, розташована найвища точка країни — гора Піко-де-Небліна (3014 м).

Бразилія розташована аж у чотирьох кліматичних поясах: екваторіальному, субекваторіальному, тропічному та субтропічному. У зимовий період з півночі на південь середні температури липня змінюються від +29 °С до +16 °С. В Амазонії, де панує екваторіальний клімат, середні температури повітря впродовж усього року становлять +27 °С --- +29 °С і кількість опадів досягає 3000 мм.

Річкова сітка країни найгустіша у світі. Тут протікає безліч дуже довгих і повноводних річок, в тому числі найповноводніша річка світу — Амазонка. На півночі й заході Бразилії лежить найбільша у світі за площею низовина — Амазонська (понад 2 млн км², 40 % площі країни), по якій протікає Амазонка й сотні її притоків.

Вологий клімат та особливості геологічної будови території створили умови для формування густої річкової мережі. Головними річками є Амазонка, Сан-Франсіску, Парана, Уругвай, Парагвай.

Амазонка зосередила близько 20 % від усієї річкової води земної кулі. Має близько 500 притоків.

Вона судноплавна для великих океанських суден протягом 3700 км від океану. Її басейн, включаючи притоки, охоплює величезну територію площею близько 7 млн км². Річка перетинає всю Південну Америку й виходить до Атлантичного океану. Один із її витоків — річка Мараньйон — бере початок від озера Патакоча на висоті близько 4000 м, інше — річка Укаялі — у Центральних Андах. Амазонка — найбільша водна артерія світу. Ширина її русла в середній течії — більше ніж 5 км, а перед гирлом доходить до 80 км, при цьому ширина заплави перевищує 100 км. Глибина в середній течії — близько 70 м, а в нижній може перевищувати 90 м. Річку живлять багатоводні притоки. Близько двадцяти з них і самі є найбільшими річками завдовжки 1500—3500 км. Разом із притоками Амазонка утворює величезну систему внутрішніх водних шляхів завдовжки 25 тис. км. Великих озер у країні немає.

Ліси Амазонії (сельва) — амазонські джунглі, які називають «зеленим садом», або «легенями планети», — це природна оранжерея неймовірних розмірів. Тут зосереджено більше ніж 4 тис. видів дерев (1/4 усіх існуючих на планеті).

Ґрунтовий покрив не дуже різноманітний. Переважають різні підвиди червоно-жовтих і червоних латеритних ґрунтів.

Рослинний і тваринний світ Бразилії за нинішнього покоління методично та масово винищується. Ліси навіть не вирубуються, а просто випаляються. Надзвичайна видова різноманітність лісів Амазонії, де донині відкриваються все нові види рослин, дуже швидко зникає. Те саме відбувається і з тваринами. Птахи, особливо папуги, масово вивозяться, переважно до США, відстрілюють ягуарів і оцелотів заради гарного хутра, виловлюють риб для акваріумів, навіть хижих піраній. Очищення боліт призводить до знищення анаконд. На Бразильському нагір'ї все ще можна зустріти пуму, мурахоїда, броненосця, гривастого вовка, страуса нанду.

Значною є мінерально-сировинна база країни. Бразильське нагір'я багате на рудні корисні копалини: залізну і марганцеву руду, боксити, олово, вольфраміву руду, золото. Є унікальні родовища дорогоцінного каміння та алмазів. На півдні розвідані поклади кам'яного вугілля, а на шельфі — нафти та природного газу.

Населення. Бразилія вражає своєю етнічною різноманітністю. Найбільша етнічна група представлена європейцями (португальці, іспанці, німці, італійці) — 54,7 %; представники африканської раси складають 5,9 % населення країни. У результаті змішання рас значну частину населення складають етнічні типи — мулати, метиси, самбо. Крім громадян Бразилії, у країні близько 3 млн іммігрантів — індійців, арабів, угорців, поляків та ін. Загальна кількість корінного населення Бразилії — індіанців-аборигенів — складає близько 60 тис. осіб, більше ніж 2/3 з них проживають в Амазонії. У країні також існує найбільша у світі японська громада — більше ніж 2 млн осіб, в основному це нащадки селян, що приїхали сюди у 20-ті рр. ХХ ст. Усе це різноманітне населення розмовляє португальською мовою, до якої ввійшло чимало слів африканського й індіанського походження. Більшість віруючих сповідують католицизм.

Бразилія — належить до найбільш урбанізованих держав світу, 3/4 населення проживає у великих прибережних містах та їхніх передмістях, понад 81 %, кількість яких швидко зростає. Практично всі міста й агломерації розміщені на сході країни. У найбільших агломераціях Сан-Паулу й Ріо-де-Жанейро кількість жителів уже давно перевищила 10 млн осіб. Середня густина населення в Бразилії невелика — 21 особа на 1 км², хоча нерівномірність його розміщення — одна з найбільших у світі. Майже половина всіх жителів проживає на 7 % території країни. Це вузька смуга Атлантичного узбережжя. Досить високий тут і природний приріст населення — 12 %. У Бразилії більше десяти міст-мільйонерів, а Сан-Паулу належить до найбільших міст світу. Майже 55 % населення становлять креоли (нащадки європейських переселенців). Близько 40 % мулати і метиси, 5 % — африканці.

Господарство. Нинішня Бразилія за обсягом ВВП належить до десяти провідних держав світу. На наших очах вона перетворюється на постіндустріальну державу, де частка сфери послуг уже перевищила 50 %.

Основними галузями промисловості є гірничодобувна, металургійна, машинобудівна, хімічна, деревообробна, легка та харчова. Машинобудівна випереджає всі інші галузі: випускає автомобілі та морські судна, мікрокомп'ютери, трактори та літаки. Найбільшими центрами машинобудування є Сан-Паулу та Ріо-де-Жанейро. Машинобудування забезпечує металами чорна та кольорова металургія. За виробництвом спеціальних сталей та алюмінію Бразилія належить до провідних держав світу. Багатогалузева хімічна промисловість випускає добрива, синтетичні волокна та каучук, пластмаси і барвники, каустичну соду та кислоти. В країні потужна легка промисловість, особливо текстильна та шкіряно-взуттєва. Харчова промисловість представлена навіть на європейському ринку м'ясними консервами.

Сільське господарство Бразилії за деякими видами своєї продукції має світове значення. Країні належить перше місце у світі за вирощуванням кави, цукрової тростини та апельсинів, друге місце — за обсягами збирання бананів, маніоку, сої, третє місце — кукурудзи тощо. За поголів'ям великої рогатої худоби Бразилія на другому місці у світі, свиней та птахів — на третьому.

Основний вид транспорту — автомобільний. Довжина автомобільних доріг — 2 млн км, залізничних магістралей — 130 тис. км. Широко використовуються ріки для внутрішнього сполучення та океан — для зовнішнього. Постійно зростає значення авіаційного транспорту як у внутрішніх, так і в міжнародних перевезеннях.

Культура та соціальний розвиток. Обов'язковою є 8-річна освіта. Письменних понад 82 %. На 100 тис. жителів припадає 1075 студентів. Найбільшими університетами є Університет штату Сан-Паулу та Федеральний університет Ріо-де-Жанейро.

До історико-культурної спадщини належать архітектурні ансамблі столиці та колоніальні квартали середньовічних міст східного узбережжя.

Федеративна Республіка Бразилія визнала незалежність України 26 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома державами встановлені шляхом обміну листами між міністерствами закордонних справ України та Бразилії 11 лютого 1992 р. У Києві працює посольство Бразилії.

8. Чилі: економічне відродження й політична стабілізація.

Чилі прийняла хвилю еміграції з Іспанії, Німеччини, Англії, Франції, Італії, Австрії, Швейцарії, Скандинавії, Греції та Хорватії протягом 18 і на початку 20 століть. У цій країні проживає, за різними даними, від 1 600 000 (10 % населення) до 4 500 000 (27 %) вихідців з Басконії. 1848 був роком масової імміграції німців (також австрійців і швейцарців) і, частково, французів, головним чином, в південні райони країни, досі абсолютно незаселені, але багаті природою і корисними копалинами. Ця імміграція німців, продовжилася після першої та другої світових воєн таким чином, що сьогодні близько 500 000 чилійців мають німецьке походження. Крім того, близько 5 % населення Чилі — нащадки вихідців імігрантів-християн з Середнього Сходу (палестинці, сирійці, ліванці, вірмени). Також близько 3 % населення Чилі — генетичні хорвати. Нашадки греків становлять близько 100 000 осіб, більшість з них живе в містах Сантьяго і Антофагаста. Близько 5 % населення — французького походження. Від 600 000 до 800 000 — італійського. До Бразилії німці іммігрували, головним чином, протягом XIX і XX століть у зв'язку з політико-соціальними подіями на батьківщині. Сьогодні близько 10 % бразильців (18 млн) мають німецьке походження. Крім того, Бразилія — країна Латинської Америки, де проживає найбільша кількість етнічних українців (1 млн). Етнічні меншини в Південній Америці також представлені арабами і японцями в Бразилії, китайцями в Перу та індіями в Гаяні.

Питання до самоперевірки:

1. Назвіть регіональних лідерів серед країн Південної Америки.
2. Проаналізуйте, яка частина Бразилії має найкраще географічне положення?
3. Назвіть основні галузі промисловості Бразилії.
4. Назвіть і покажіть на карті країни, з якими межує Аргентина.
5. Поясніть особливості розміщення населення Аргентини?

Лекція 13. Австралія. Океанія. Специфіка розвитку регіону.

1. Географічне розташування. Ресурси. Народорозселення. Культура, релігія, мова.

2. Австралія як політичний та економічний центр регіону. Специфіка політичного устрою й підкорення.

3. Нова Зеландія: економічний, соціальний розвиток, політичний устрій та політичне підкорення.

4. Острівні держави.

5. Антарктика: політичні зазіхання.

Основні поняття: економіка, політичний устрій, культура, туризм, релігія.

1. Географічне розташування. Ресурси. Народорозселення. Культура, релігія, мова.

Австралія і Океанія — частина світу, що складається з материка Австралія, островів, що прилягають до Австралії, і островів, які входять у Океанію.

Загальна площа Австралії та Океанії становить 8,52 млн км², населення — 32,6 млн осіб.

Для Австралії та Океанії характерні теплий морський клімат, високий ендемізм флори і фауни.

При поділі всієї суші на частини світу Океанія зазвичай об'єднується з Австралією, це — не єдиний відомий варіант розподілу суші на частини світу.

Австралія — за геологічним віком вважається найстарішим континентом. Він являє собою величезне плато увігнуте в центральній частині і підняте по краях. Рівнини займають 95 % території, велика їх частина — це безлюдний простір із пустель і боліт. У той же час континент багатий підземними водами, які утворюють величезні артезіанські басейни на глибині від 20 м до 2 км.

Австралія — найменший з материків. Площа його 7,7 млн км². Це, мабуть, і найбільш незвичайний материк земної кулі. Приблизно 50 млн років тому він відокремився від пракоонтиненту Гондвани і відтоді існує в ізоляції. Вважається, що корінні жителі країни — аборигени переселилися з Азії 40 — 50 тис. років тому. Мисливці і збирачі коріння, ягід, горіхів, лікарських трав, місцеві жителі користувалися кам'яними знаряддями праці навіть у XVII ст., (коли до берегів Австралії стали причалювати її першовідкривачі — європейці).

Австралійський Союз — країна іммігрантів. Основна частина населення — нащадки переселенців. Колонізація континенту європейцями почалася в кінці XVIII ст. Першими переселенцями були англійці, а сьогодні серед жителів Австралії є представники практично всіх народів Європи, в тому числі 200 тис. осіб — вихідці з колишнього СРСР. Останнім часом зростає частка імміграції з Азії (до 7 % від загальної кількості населення). У 2000 р. населення Австралії становило 19,2 млн осіб. На континенті проживає близько 400 тис. аборигенів (2,1 % населення). У той же час Австралія — найбільш слабонаселений континент (2,5 людини на 1 км²). Велика частина населення (85 %) проживає у містах.

В економіці Австралії важливу роль відіграє сільське господарство. За експортом пшениці, цукру, м'яса, вовни країна посідає перше місце у світі. Вугілля, залізна руда, алюміній, золото, срібло, зріджений природний газ — за цими видами продукції Австралія теж входить до числа головних експортерів світу.

Тільки в Австралії водяться сумчасті ссавці — кенгуру, коали, або сумчасті ведмеді, що живуть на деревах. Своєрідність флори і фауни Австралії пояснюється її ізолюванням існуванням. Недарма з 700 видів птахів близько 500 видів вважаються ендемічними.

2. Австралія як політичний та економічний центр регіону. Специфіка політичного устрою й підкорення.

Загальні відомості. Офіційна назва — Австралійський Союз (Федерація). Столиця — Канберра (понад 300 тис. осіб). Площа — 7,7 млн км² (6-те місце у світі). Населення — близько 20 млн осіб (51-ше місце). Державна мова — англійська. Грошова одиниця — австралійський долар.

Географічне положення. Австралійський Союз займає весь материк Австралію, великий острів Тасманію та багато дрібних островів і атолів. На суходолі сусідів немає. Австралія відділяє Індійський океан від Тихого. Найближчими її сусідами є Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея та Індонезія. З розвитком комунікацій та глобалізацією процесів географічне положення країни невпинно покращується.

Історія виникнення та розвитку. Археологи вважають, що перші люди з'явилися в Австралії близько 40 тис. років тому і прибули сюди з південної Індії. У XVII ст. біля берегів материка з'явилися перші кораблі європейців. Наприкінці XVIII ст. материк почала інтенсивно колонізувати Велика Британія. Аж до 1868 р. ця країна використовувала

Австралію як величезну природну колонію для най-небезпечніших карних злочинців. Засуджених просто відвозили сюди ніби до в'язниці з мурами у вигляді океанічного узбережжя. Потім з'явилися вільні поселенці, чисельність яких різко зросла під час "золотої лихоманки" в 50—60-х роках XIX ст. З 1901 р. британські колонії на материку організували федерацію. Вона одержала назву Австралійський Союз. Він існував як британський домініон. У 1942 р. Австралія стала суверенною державою, членом Британської Співдружності Націй.

Державний устрій і форма правління. Австралія — федеративна держава, парламентська республіка. Формально главою держави є королева Великої Британії, яку представляє у цій країні генерал-губернатор. Виконавча влада належить уряду на чолі з прем'єр-міністром, а законодавча влада — двопалатному парламенту (сенату та палаті представників). Перший має термін повноважень — шість років, друга — три роки. Загальна кількість депутатів — 76. Країна поділяється на 6 штатів, 1 столичний округ і 1 територію.

Природні умови та ресурси. Рівнини та височини займають близько 95 % території Австралії. Вздовж узбережжя Тихого океану на сході материка простягся невисокий Великий Вододільний хребет з найвищою точкою — горою Костюшко (2230 м). У центральній і західній частинах здіймаються плато з висотами до 1500 м. Біля озера Ейр місцевість знаходиться на 12 м нижче рівня океану.

Австралія лежить у чотирьох кліматичних поясах. Більшу її частину займає тропічний пояс. На півночі — субекваторіальний, на півдні — субтропічний. Південна частина острова Тасманія має помірний клімат. Влітку (січень) середні температури повітря над Австралією з півночі на південь змінюються від +28 °С до +20 °С, взимку (липень) — від +20 °С до +12 °С. Клімат тут переважно посушливий (250 мм опадів). На східному та північному узбережжі їх кількість зростає до 2000 мм.

Австралія бідна на поверхневі прісні води. Найбільшими річками є Муррей з притокою Дарлінг. Більшість річок пересихають. У центральній частині Австралії декілька солоних озер, найбільше з них Ейр.

Ґрунтовий покрив хоча й різноманітний, але на більшій частині країни панують піщані та кам'яні пустелі. Переважають різні види червоних і жовтих ґрунтів.

Довга ізольованість материка витворила тут своєрідний рослинний і тваринний світ. У природі тут ніколи не існувало копитних, приматів і хижаків, ссавців. Дикого собаку динго завезли на материк аборигени. Найпримітніша рослина — евкаліпт. Він має цінну деревину, яка не гниє та виділяє евкаліптову олію. Серед тварин панують сумчасті. Кенгуру та страус ему навіть зображені на гербі Австралійського Союзу.

Австралія, бідна на водні ресурси, володіє багатими мінеральними ресурсами. Країні належать провідні місця у світі за запасами бокситів (1-ше місце), цинку (2-ге), золота (4-те), срібла (6-те місце). На одному з перших місць вона й за покладами залізної руди, олова та нікелю, а також урану. Є значні родовища кам'яного вугілля, нафти та природного газу.

Населення. Австралія належить до найменш заселених частин світу. Середня густина населення становить менше 3 осіб на 1 км². Понад 70 % населення сконцентровано на східному та південно-східному узбережжі. Частка міського населення вже перевищила 86 %. Найбільшими містами є Сідней (4 млн осіб), Мельбурн (3,5 млн), Брісбен (1,6 млн осіб). Переважають нащадки переселенців з Великої Британії, аборигенів (корінних жителів) залишилось близько 230 тис.

Господарство. Австралія високорозвинена держава з потужною індустрією та сільським господарством. У промисловості провідною галуззю є гірничодобувна. Вона має світове значення, переважно у видобутку кольорових і рідкісних металів, особливо рутилу та цирконію. На відміну від більшості високорозвинених держав світу в Австралії обробна промисловість поступається гірничодобувній, особливо за експортним значенням. Виняток хіба що становлять металургія та харчова промисловість. На потужній чорній та кольоровій металургії базується багатогалузеве машинобудування, що почало інтенсивно розвиватися

лише після Другої світової війни. Основними його галузями є автомобілебудування, виробництво сільськогосподарських машин, продукції радіотехніки.

Хімічна промисловість в основному переробляє нафту та виробляє добрива. Харчова промисловість ґрунтується на високотоварному сільському господарстві. За експортом сільгосппродукції Австралія у світі поступається лише США. За поголів'ям овець Австралії належить перше місце у світі (120 млн). Морожене м'ясо, а також м'ясні консерви у величезних обсягах експортуються на світовий ринок. Країні належить також першість на планеті за виробництвом вовни. Зернові культури, насамперед пшениця, дають сировину для борошномельного виробництва. Процвітаючими галузями є садівництво, овочівництво та виноградарство.

У розвитку економіки рідкозаселеної Австралії велике значення належить транспорту. Довжина залізниць перевищує 40 тис. км, автомобільних доріг — понад 700 тис. км. У внутрішніх і зовнішніх перевезеннях пасажирів усе більшого значення набуває повітряний транспорт. Розширюється мережа трубопроводів. Для зовнішньоторговельних зв'язків використовують в основному морський транспорт.

Культура та соціальний розвиток. Життєві стандарти з огляду на всі їх складові в Австралії є найвищими у світі. Майже все населення письменне. Середня тривалість життя жінок уже перевищила 81 рік, чоловіків — 76 років. Один лікар припадає на 438 осіб. В Австралії низький рівень безробіття та один з найвищих — забезпеченості громадян власним якісним житлом. Австралія не володіє багатою історико-культурною спадщиною, але унікальний тваринний та рослинний світ приваблюють сюди мільйони туристів.

Австралійський Союз визнав незалежність України 26 грудня 1991 р. У цей же день було встановлено дипломатичні відносини між двома державами шляхом обміну нотами. У Києві працює консульство Австралійського Союзу.

3. Нова Зеландія: економічний, соціальний розвиток, політичний устрій та політичне підкорення.

Нова Зеландія — суверенна острівна держава у південно-західній частині Тихого океану. Розташована на двох великих островах: Північний і Південний та близько 600 прилеглих дрібніших островів. Столиця країни — місто Веллінгтон, найбільше місто — Окленд. Населення Нової Зеландії становить близько 4 443 900 осіб (станом на 2012 рік). Держава побудована на принципах конституційної монархії й парламентської демократії і належить до розвинених країн світу. На чолі держави стоїть королева Нової Зеландії — Єлизавета II

У XI—XIV століттях острови було заселено вихідцями з Полінезії, європейські дослідники відкрили острови 1642 року. Активне освоєння земель Великою Британією почалося з 1762 року. Однією з основних особливостей Нової Зеландії є географічна ізоляваність. Найближчими сусідами країни є — на захід Австралія, відокремлена Тасмановим морем (найкоротша відстань — близько 1 700 км); на північ острівні території — Нової Каледонії (близько 1 400 км), Тонга (близько 1 800 км) та Фіджі (близько 1 900 км).

Королівство Нової Зеландії включає в себе незалежні в державному управлінні, але вільно асоційовані з Новою Зеландією острівні держави Острови Кука, Ніуе, а також несамоверхню територію Токелау й антарктичну Територію Росса.

Нова Зеландія є членом Організації Об'єднаних Націй, Співдружності Націй, Тихоокеанського пакту безпеки, Організації економічного співробітництва та розвитку, Асоціації держав Південно-Східної Азії, Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, Секретаріату Тихоокеанської спільноти та Форуму Тихоокеанських островів.

Нова Зеландія є унітарною державою, заснованою на принципах конституційної монархії й парламентської демократії. В основу системи державного устрою покладено принцип Вестмінстерської моделі парламентаризму.

У Новій Зеландії немає кодифікованої конституції, однак існує низка Конституційних Указів, перший з яких було ухвалено 1846 року, а останній — 1986 року. Усі вони, а також конституційні звичаї і низка інших законодавчих актів та положень формулюють основні принципи державного устрою. Деяка кількість актів британського законодавства історично увійшли в конституційну базу Нової Зеландії. Одними з найважливіших серед них є Білль про права 1689 року і Конституційний Указ 1852 року. У політичному житті країни було зроблено декілька спроб запровадження єдиної конституції країни (остання з них, 1986 року, не здобула підтримки).

На відміну від сусідньої Австралії, у Новій Зеландії не відбувалися національні референдуми з питання переходу до республіканської форми правління, а обговорення обмежуються політичними дебатами й усі сторони дотримуються політики необхідності подальших обговорень. Дві основні партії країни мають протилежні думки з цього питання — лейбористи визнають можливість проголошення республіки, у той час як Національна партія виступає за збереження чинного статусу країни.

Главою держави є монарх Нової Зеландії. З 6 лютого 1952 року на престолі знаходиться королева Єлизавета II. Її офіційний титул — Єлизавета Друга, Божою милістю Королева Нової Зеландії і її інших королівств і територій, Глава Співдружності, Захисниця Віри. Статус монарха визначено конституційним принципом «царює, але не керує» і монарх не має істотного політичного впливу, зберігаючи політичний нейтралітет. Тим не менше, деякі функції законодавчо закріплено за монархом і може бути виконано лише ним. Серед найважливіших повноважень — призначення генерал-губернатора й підписання Указу про таке призначення; оголошення скликання або розпуску Парламенту країни. Нова Зеландія, спільно з низкою інших країн-учасниць Співдружності Націй, втілює принцип поділу монарха, закладений в Декларації Бальфура 1926 року.

Інтереси монарха на території країни представляє генерал-губернатор (офіційний титул — генерал-губернатор і верховний головнокомандувач у Новій Зеландії, призначається монархом за рекомендацією прем'єр-міністра, як правило, строком на п'ять років. Присягу генерал-губернатора приймає верховний суддя Нової Зеландії. Основним обов'язком генерал-губернатора є представлення інтересів монарха, і функції його обмежені роллю гаранта конституційних прав, церемоніальними обов'язками й громадською активністю. Як гарант конституційних прав генерал-губернатор забезпечує легітимність і послідовність у роботі уряду країни та виконує ряд формальних законодавчих дій, скоєних за рекомендацією прем'єр-міністра, і королівських прерогатив, як, наприклад, розпуск парламенту перед черговими виборами або призначення прем'єр-міністра. Для виконання своїх церемоніальних функцій генерал-губернатор присутній на церемонії відкриття засідань нової сесії парламенту, отримує вірчі грамоти новопризначених послів інших держав у Новій Зеландії, очолює прийоми глав держав і урядів інших країн у Новій Зеландії. Генерал-губернатор і його дружина беруть участь у роботі піклувальних рад багатьох благодійних товариств і беруть участь у цивільних церемоніях. З 1967 року на посаду генерал-губернатора призначаються тільки громадяни Нової Зеландії.

Парламент Нової Зеландії складається з монарха країни (якого в щоденній діяльності представляє генерал-губернатор) і однопалатної Палати представників. Парламент є вищим органом законодавчої влади країни. Роль монарха у роботі Парламенту визначається функціями скликання і розпуску самого Парламенту та покладанням королівських санкцій на законодавчі акти, прийняті Палатою представників. Перший парламент країни був сформований у 1852 році. Адміністративне управління засіданнями парламенту здійснює його спікер.

Палата представників Нової Зеландії складається зі 120 членів. Члени Палати представників обираються раз на три роки під час загальних національних виборів, що відбуваються на принципах пропорційної виборчої системи. З-поміж своїх членів Палата представників обирає членів Кабінету міністрів і прем'єр-міністра країни. З 1951 року Палата представників є єдиною палатою Парламенту країни. Після прийняття у 1947 році

Вестмінстерського статуту Палата представників стала вищим виборним законодавчим органом країни. Ґрунтуючись на історичній традиції, Палата представників Нової Зеландії у своїй структурі та організації будувалася на принципах Вестмінстерської моделі парламентаризму. Істотні зміни в такій моделі почали відбуватися лише в 50-х роках ХХ століття — у 1951 році була скасована вища Законодавча Рада, і Парламент став однопалатним; змінилася процедура роботи Палати; підвищилися роль і значення роботи спікера.

Главою уряду Нової Зеландії є прем'єр-міністр. Прем'єр-міністром країни стає лідер партійної фракції, що здобула більшість (зокрема, й коаліційну більшість) у виборах членів Палати представників. Прем'єр-міністр призначається на свою посаду генерал-губернатором.

Кабінет міністрів є виконавчим органом Палати представників і вищим органом виконавчої влади країни. Главою кабінету міністрів є прем'єр-міністр. Всі члени Кабінету міністрів є одночасно членами Виконавчої ради. Члени Кабінету міністрів призначаються з-поміж членів Палати представників і є міністрами уряду (англ. Cabinet ministers) Нової Зеландії, хоча в деяких випадках міністр уряду може не бути членом Кабінету міністрів. У своїй роботі Кабінет міністрів підрозділяється на галузеві комітети, що готують проекти рішень, що виносяться після цього на остаточне обговорення Комітетом. Рішення комітету міністрів приймаються простою більшістю голосів.

Виконавча рада — консультативний орган при генерал-губернаторі. Членом Виконавчої ради може бути тільки член Парламенту. Члени Виконавчої ради є королівськими міністрами. Рішення Виконавчої ради, як правило, представляються безпосередньо самим генерал-губернатором (хоча генерал-губернатор і не є членом Ради), і формуються на основі політики, яка визначається Кабінетом міністрів.

Судова система

В основі юридично-правової системи Нової Зеландії лежить загальне право. Головним судовим органом Нової Зеландії є Верховний суд Нової Зеландії, який був утворений у 2004 році. Його створення поклало кінець історичній практиці визнання Юридичного комітету таємної ради Великої Британії найвищим судовим органом Нової Зеландії. В основу судової влади країни, крім цього, входить Високий суд Нової Зеландії, який займається особливо тяжкими кримінальними та цивільними справами, і Апеляційний суд Нової Зеландії.

Крім цього, у Новій Зеландії діють 66 районних судів, що розглядають в основному кримінальні та цивільні справи середньої тяжкості, хоча відповідно до законодавства їм віддано право розгляду і ряду важких звинувачень, до яких відносяться збройні пограбування і зґвалтування.

Також у країні діє система спеціалізованих судових інститутів — Сімейний суд, Молодіжний суд, Природоохоронний суд, Суд з питань трудового та ряд інших.

Головою Судової системи є Королева.

Виборча система

З 1996 року в Новій Зеландії застосовується виборча система, що являє собою одну з форм змішаного мажоритарно-пропорційного представництва (Mixed Member Proportional або MMP). Кожен виборець має два голоси — один для обрання депутата Палати Представників за своїм територіальним округом (electorate vote) і один для голосування за партійними списками (party vote). Ці два голоси кожен виборець може віддати різним партіям. Для того, щоб мати представництво в Палаті Представників, кожна партія повинна набрати не менше 5 % голосів виборців.

Перша частина депутатів Палати формується за рахунок тих, що перемогли простою більшістю голосів за територіальними округами. Друга частина формується політичними партіями відповідно до результатів виборів за партійними списками на місця в Палаті, що залишилися. Така система практично позбавляє будь-яку одну партію можливості зайняти всі місця в Палаті та робить важливим питання партійних коаліцій, які часто оголошуються ще до проведення виборів.

Крім загальної системи голосування частина місць у Палаті резервується для представників маорі, вибори на ці місця проходять в ході загальних виборів, але за окремими списками. Кількість місць маорі може змінюватись, за станом на 2008 рік таких місць було сім.

Кожен громадянин Нової Зеландії, який досяг 18 років, має право висувати свою кандидатуру на виборах до Палати Представників. Кожен громадянин Нової Зеландії та її постійний мешканець має право брати участь у виборах. *Вибори відбуваються раз на три роки.*

Сучасна Нова Зеландія має 5 регіональних рад котрі суміщають і територіальні управління та 12 кількарівневих регіональних рад (в тому числі острови Чатем), які здійснюють місцеве самоврядування та відповідають за проблеми навколишнього середовища й систему регіонального транспорту та у структуру яких входять територіальні управління. Сукупно діє 74 територіальних управління (16 міських рад, 57 місцевих рад і одна острівна) в тому числі 5 регіональних управлінь, що в своєму регіоні відповідають за системи доріг та комунікації, системи життєзабезпечення, виконують нагляд і регулювання в будівництві та ін.

4. Острівні держави.

Океанія

Величезні простори найбільшого у світі Тихого океану помережені тисячами островів. Найбільші з них заселені людьми. За етнічним складом населення та історико-географічними умовами в Океанії виділяють Полінезію, Мікронезію та Меланезію. Східна частина Океанії належить до Полінезії (Гаваї, Токелау, Тувалу, Самоа, Тонга, Туамоту, Маркізькі острови, острови Кука, Табулаї, Лайн, Фенікс, Острови Товариства тощо).

До Меланезії належить західна частина Океанії (Нова Гвінея, Вануату, Нова Каледонія, архіпелаг Бісмарка, Соломонові Острови, Фіджі тощо).

Мікронезія — це центральна частина Океанії. До її складу входять Маріанські, Каролінські, Маршаллові Острови, острови Гілберта, Банаба, Науру тощо. Всього понад 1500 островів. Як приклад країн Океанії розглянемо Маршаллові Острови.

Маршаллові Острови

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Маршаллові Острови. Столиця — Маджуро (понад 33 тис. осіб). Площа — 181 км² (186-те місце у світі). Населення — близько 80 тис. осіб (182-ге місце). Державна мова — англійська. Грошова одиниця — долар США.

Географічне положення. Знаходиться в Тихому океані на північний схід від Австралії. Це центральна частина Океанії, яка має назву Мікронезія. Географічне положення країни з розвитком транспорту та глобалізаційних процесів покращується, хоча в цілому держава ще залишається доволі ізольованою від світу.

Історія виникнення та розвитку. Історики вважають, що острови були заселені ще за 2000 років до нашої ери переселенцями з Азії. У 1529 р. ці острови захопили іспанці. Наприкінці XIX ст. Іспанія продала їх Німеччині. Після Першої світової війни перейшли під опіку Ліги Націй, а після Другої світової війни — підопічні території ООН. Фактично управлялися США, які на атолах Бікіні та Еніветок провели випробування ядерної зброї. З 1991 р. суверенна держава.

Державний устрій і форма правління. Маршаллові Острови — унітарна держава, президентська республіка. Глава держави та уряду — президент. Законодавча влада належить парламенту, який складається з 33 депутатів. Країна поділяється на 25 дистриктів.

Природні умови та ресурси. Геологічно країна є двома паралельними ланцюгами вулканічних гір, на вершинах яких біля поверхні води поселилися корали. Вони й утворили 34 острови та 870 рифів. Острови низовинні, гір тут немає. Вони піднімаються над поверхнею океану лише на декілька метрів. Підземні прісні води відсутні. Є насадження кокосових пальм. На узбережному мілководді ростуть мангрові ліси.

Клімат упродовж усього року вологий і жаркий. Середньорічна температура перевищує +27 °С. Опадів випадає від 2000 до 4000 мм на рік. Нерідко бувають тайфуни. Корисних копалин майже немає.

Населення. Густота населення велика та перевищує 430 осіб на 1 км². Коефіцієнт народжуваності мабуть найвищий у світі — 45 ‰. На фоні одного з найнижчих у світі показників смертності — 6 ‰, природний приріст близький до біологічного максимуму — 40 ‰. Частка міського населення — 70 %. Маршалльці, або мікронезійці, становлять 97 % населення. Переважають протестанти — 90 %.

Господарство. В економіці домінують сільське господарство та рибальство. Основними продуктами харчування мешканців островів Океанії була кокосова пальма та морепродукти. І нині вони збирають плоди кокосової пальми та хлібного дерева. На експорт виготовляють копру і пальмову олію. Вживають у їжу також батат, таро, помідори. На одному з атолів ведеться розробка фосфатів. На атолі Маджуро є єдиний міжнародний аеропорт — ворота у світ.

Культура та соціальний розвиток. Близько 90 % населення країни вміє читати та писати. Тривалість життя жінок становить 66 років, чоловіків — 63 років. Своєрідна культура народу, витворена острівним життям, його звичаї принадають сюди нечисленних туристів, переважно із США (5 тис. на рік).

Республіка Маршаллові Острови визнала незалежність України 22 грудня 1995 р. Дипломатичні відносини встановлені 25 грудня 1995 р. шляхом обміну нотами.

5. Антарктика: політичні зазіхання Австралія

Антарктика — в широкому значенні південна полярна область Землі, до складу якої входить материк Антарктида та ділянки Атлантичного, Індійського і Тихого океанів, що межують з Антарктидою (або води Південного океану). Групи островів: Південна Джорджія, Південні Сандвічеві, Південні Оркнейські, Південні Шетландські, Крозе, Кергелен, Баллені, Петра I тощо. У вузькому розумінні це лише південна полярна область світового океану без Антарктиди. Північ меж Антарктика не має, їх проводять по ізотермі +10 °С найтеплішого місяця або по крайній північній межі пакового льоду (на 1 листопада), або по межі поширення айсбергів. В останній час за межі Антарктики вважають зону антарктичної конвергенції, тобто зону збіжності полярних вод з водами помірних широт, яка розташована між 48° та 55° південної широти.

В умовних межах площа Антарктики — близько 50-60 млн км², з яких понад 3/4 припадає на водні простори з плаваючою морською кригою та айсбергами. Води окраїнної частини Антарктики розташовані у смузі пануючих західних вітрів і беруть участь в існуючій тут навколоантарктичній течії західних вітрів, яка омиває всю земну кулю з заходу на схід на цих широтах.

Води Антарктики характеризуються низькими температурами. Взимку в південній частині температури поверхневих шарів коливаються в межах від —1,8 °С до —1,9 °С; у районі антарктичної конвергенції від +1 °С до +2 °С. Влітку у високих широтах температури води підвищуються до +2 °С, в районі антарктичної конвергенції до +3,5 °С.

Дно антарктичної частини океану являє собою серію басейнів і западин (Австрало-Антарктична, Тихоокеансько-Антарктична та інші) розділених підводними височинами і хребтами (Південно-Антільський, Кергелен, Південно-Тихоокеанський та інші) увінчаними островами, переважно вулканічного походження.

Природні ресурси

Запаси нафти у Антарктиці складають більше 100 мільярдів тонн, а запаси газу — близько 15 трильйонів кубометрів. Також цей світовий резерв має в своєму розпорядженні великі запаси золота та інших корисних копалин.

Згідно з оцінками експертів, в Антарктиці зосереджено 80% запасів всієї прісної води у світі. Питання чистої води — не менш важлива проблема для людства, ніж інші важливі позиції, такі як нафта і газ.

Води Антарктики багаті на китів, тюленів, рибу. На островах і узбережжі Антарктики живе велика кількість водоплавних птахів. Потенційна можливість щорічного вилову тільки криля в водах Антарктики, без збитків для відтворення популяцій, може бути на рівні 700 млн тонн на рік.

Міжнародно-правовий статус

Територіальні претензії країн у Антарктиці

У період 1908–1943 років сім держав висунули в односторонньому порядку територіальні претензії в Антарктиці (Австралія, Аргентина, Велика Британія, Нова Зеландія, Норвегія, Чилі, Франція). При цьому Велика Британія, Чилі та Аргентина претендують практично на одну і ту ж територію, що включає Антарктичний півострів і Південні Шетландські острови. Водночас, на Землю Мері Берд жодна з країн не висунула територіальних претензій. Ще дві держави – Радянський Союз / Російська Федерація та США – офіційно залишили за собою право на висунення таких претензій у майбутньому, не визнають претензії інших держав, так само як і претензії одна одної.

За результатами Міжнародної конференції з Антарктики у м. Вашингтон (США) 1 грудня 1959 року підписано Договір про Антарктику, який набув чинності 23 червня 1961 після його ратифікації 12 державами – підписантами, які брали активну участь в антарктичних дослідженнях впродовж Міжнародного геофізичного року 1957-1958 років (Бельгія, Японія, Південно-Африканський Союз, СРСР, США, а також сім держав, які мають територіальні претензії).

Позиції усіх сторін, які проголосили свої територіальні претензії, залишили за собою право висувати такі претензії в майбутньому, або не визнають жодних претензій, рівнозначно захищені у ст. IV Договору, зокрема «жодні дії чи бездіяльність, які матимуть місце, поки договір лишається чинним, не створюють підстав для проголошення, підтримки чи заперечення будь-яких претензій на територіальний суверенітет в Антарктиці».

Крім того, Договір про Антарктику забороняє в районі його дії (на південь від 60-ї паралелі південної широти) будь-які заходи військового характеру, зокрема, створення військових баз і укріплень, проведення військових маневрів, випробування будь-яких видів зброї. Забороняються також будь-які ядерні вибухи і зберігання радіоактивних матеріалів. Натомість гарантується, що Антарктика, в інтересах всього людства, використовується тільки в мирних цілях. Договір гарантує свободу наукових досліджень в Антарктиці і співробітництво з цією метою, зокрема обмін науковим даними та вільний доступ до результатів наукових досліджень в Антарктиці.

З часом Договір про Антарктику став правовою основою для становлення розгалуженої системи Договору про Антарктику — сукупності взаємопов'язаних міжнародних нормативно-правових актів (режимів), які доповнюють і конкретизують положення самого Договору, регулюють різні види діяльності в Антарктиці.

Станом на січень 2020 року 54 держави є Сторонами Договору про Антарктику, у тому числі й Україна.

З міжнародно-правового погляду Антарктика не перебуває ні під чиїм суверенітетом, а знаходиться в користуванні всіх держав. Води Антарктики відкриті для мореплавства, науки, досліджень.

Україна і Антарктика

Україна є однією з 29 консультативних сторін Договору про Антарктику, що мають право голосу при ухваленні консенсусом рішень щодо всіх аспектів організації людської діяльності в Антарктиці та подальшого розвитку системи Договору про Антарктику.

Наукова діяльність України в Антарктиці здійснюється в рамках державних цільових науково-технічних програм проведення досліджень в Антарктиці, що затверджуються Кабінетом Міністрів України. Залучення української станції «Академік Вернадський» у дослідженні Антарктики є важливою передумовою для реалізації майбутніх геостратегічних інтересів України.

Питання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте державний устрій Австралійського Союзу ?
2. Поясніть, у скількох кліматичних поясах лежить Австралія?
3. Поясніть, чим відрізняється структура господарства Австралії від господарства інших розвинених держав світу?
4. Проаналізуйте, за яких умов і коли Австралійський Союз визнав незалежність України?

Лекція 14. Країни Північної та північно-західної Африки.

1. **Спільнота арабських країн Магриба (Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко, Туніс): специфіка розвитку регіону.**
2. **Лівія: географія, територія, природні ресурси, економіка, політика. Територія кризи.**
3. **Єгипет: специфіка географії, трансфер, економіка, соціальний розвиток, туризм.**

Основні поняття: природні ресурси, економіка, туризм, політика, освіта.

1. Спільнота арабських країн Магриба (Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко, Туніс): специфіка розвитку регіону.

Магриб — назва, яку дали середньовічні арабські географи та історики країнам, розташованим на захід від Єгипту та Аравійського півострова; збереглася в арабській мові й донині, а завдяки французькій й увійшла і в європейські мови.

До складу Магрибу входять: Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс, Лівія (йдучи із заходу на схід).

Назву Аль-Магриб («край, де сідає сонце») ці держави отримали в період завойовницьких походів арабів на межі I і II тисячоліть н. е.

Магриб — батьківщина оригінальних культур. На його території (сучасний Туніс) існувала стародавня велична держава-місто Карфаген.

Протягом тривалого часу народи країн Магрибу, особливо бербери, вели вперту боротьбу з численними загарбниками (давні греки, римляни, вандалі, візантійці, араби, турки-османці, французькі колонізатори), відстоюючи свої політичні, економічні та культурні інтереси. Набуття статусу незалежних держав відкрило нові перспективи розвитку країнам і націям Магрибу.

У лютому 1989 року керівники Алжиру, Марокко, Тунісу, Лівії та Мавританії уклали угоду про створення нового міждержавного регіонального об'єднання — Союзу Арабського Магрибу (САМ).

Іноді країнами Магрибу називаються лише Марокко, Алжир та Туніс. (з заходу на схід)

Магриб є також самоназвою сучасної північно-африканської держави Марокко.

Регіон складається з семи арабських країн, які об'єднуються в один регіон не лише на основі географічної близькості. Їх поєднує спільна історія та значною мірою єдина етнічна належність до арабського світу. Важливою рисою є також ісламське підґрунтя у виділенні цього регіону. Найпотужнішою країною регіону є Єгипет.

Північна Африка розташована в найширшій частині материка. Можливо, саме тому більшість країн Північної Африки мають доволі великі розміри. Є серед них й справжні велетні. Усього декілька країн мають площу менше 1 млн км². Найбільші країни цієї частини Африки — Судан і Алжир — значно більше 2 млн км².

Країни

Сьогодні в Північній Африці розташовані 6 незалежних країн. З них 5 — республіки. Тільки Марокко є королівством. Та ще дуже складне становище склалося в Західній Сахарі.

Ця країна до 1976 року керувалася Іспанією, але після того, як іспанці покинули територію Західної Сахари, була захоплена Марокко. Але населення Західної Сахари вимагало незалежності. Почалися бойові дії, справжня партизанська війна проти марокканців. В 1991 році була прийнята угода про припинення вогню. Однак країна досі не отримала незалежності і війна в будь-який момент може розпочатися знову.

Західна Сахара — не єдиний приклад проблем, які існують між народами Північної Африки. Етнічні та релігійні протиріччя породжують багато конфліктів у Північній Африці. Наприклад, в Судані мусульманські урядові війська ведуть на півдні країни бойові дії проти темношкірих африканців, багато з яких дотримуються традиційних вірувань або християнства.

Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Судан, Туніс, Західна Сахара, Канарські острови, Ефіопія, Еритрея та Мадейра також іноді відносять до Північної Африки.

Географія

Країна північ материка зайнята комфортною для мешкання середземноморською природною зоною. Але вона являє собою всього лише вузьку смугу уздовж берега моря. Тут ростуть дуби, лаври, оливкові та інші дерева, але найрозповсюдженіша рослина — пальма.

Сахель

Більша ж частина Північної Африки зайнята великою пустелею Сахара, яка простяглася уздовж північного узбережжя Середземного моря. Саме тут, в Сахарі, була зафіксована найбільша на Землі температура у затінку — 59° С. Однак при виключно високій температурі в денний час, ночі тут холодні, і люди одягають щільний вовняний одяг, щоб не змерзнути. Найнеобхідніша для людини тварина пустелі — верблюд, здатний долати великі відстані без води. Саме завдяки верблюдам в пустелі існують племена туарегів і берберів. Оподи в Сахарі не випадають по декілька років поспіль, але іноді трапляються потужні зливи, які можуть викликати повінь. Правда, тривалість цих катастроф дуже невелика: вода швидко стікає або всотується в пісок. Там, де підземні води підходять близько до поверхні, в пустелі зустрічаються зелені оази. Саме в них зосереджене основне населення пустельної зони. Найбільша кількість води зосереджена в долині Нілу.

На південь від Сахари пустелю замінює посушлива смуга — сахель. Цікаво, що арабське слово «сахель» в перекладі означає «берег». Який берег мається на увазі?

- Берег безмежного моря пісків Сахари. В межах сахеля співіснують напівпустелі та сухі савани. Життя в зоні сахеля дуже тяжке через часті й тривалі посухи, які призводять до занепаду землеробства. Південніше сахеля розташувалися справжні субекваторіальні савани з їх багатого трав'янистою рослинністю та рідкісними деревами.

Історія

Близько семи тисяч років тому в Північній Африці випадало більше дощів, ніж у наші часи, і Сахара не була пустелею. Вся ця величезна територія являла собою савану, в якій паслися численні стада тварин. Але до 4000 р. до н. е. клімат став сухішим, і люди переселилися ближче до джерел води, в першу чергу в долину Нілу. Більша частина Північної Африки знелюдніла, проте в долині Нілу приблизно з 3100 р. до н. е. виникла високорозвинута давньоєгипетська цивілізація. Інші давні культури існували південніше, в Судані та Ефіопії. До речі, Ефіопія ще в IV р. н. е. однією з перших на Землі стала християнською країною.

В середні віки європейці були частими гостями на середземноморському узбережжі Африки, однак їм майже нічого не було відомо про Африку південніше Сахари. Проте арабські та берберські купці регулярно перетинали пустелю з караванами верблюдів. Вони залишили опис декількох середньовікових держав темношкірих африканців. До них належали давні Гана та Малі, які в ті часи були достатньо розвинутими та заможними країнами.

На початок XX ст. майже вся Північна Африка опинилася під владою європейців. Так, Франції належали (як колонії або протекторати) Алжир, Мавританія, Туніс і більша частина Марокко. Велика Британія володіла Суданом і (як протекторатом — до 1922 року) Єгиптом.

Іспанія володіла північною частиною Марокко та Західною Сахарою. Італія після Турецько-італійської війни 1911—1912 років оволоділа Лівією, а в 1936 році захопила Ефіопію. Однак в 1950-х і 1960-х рр. більшість північноафриканських країн досягли незалежності.

Економіка

Більшість країн Північної Африки належать до слаборозвинутих. Трохи вище рівень розвитку економіки в Алжирі та Лівії. Ці країни володіють значними запасами нафти та природного газу, які є важливим товаром на світовому ринку. Марокко видобуває фосфорити, які використовуються для виробництва добрив. Нігер — виробник урану, але все одно залишається однією з найбідніших країн Північної Африки.

В сільському господарстві зайнята більша частина населення Північної Африки. В середземноморських районах Марокко, Тунісу, Алжира, Лівії та Єгипту вирощують ячмінь, цитрусові та оливки. В долині Нілу збирають великі врожаї бавовни та цукрової тростини. В оазах Сахари головною культурою є фініки. На південь від Сахари, в зоні сахеля, вирощують посухостійкі культури, які не потребують великої кількості води. Це, насамперед, зернові культури: просо та сорго. Але навіть вони в цих умовах не дають великих врожаїв, тому населення зони сахеля потребує продовольчої допомоги, яка надходить сюди з самих різних країн світу. А Ефіопія є батьківщиною такої культури, як кава. Правда, виробляє вона його не дуже багато, проте ефіопська кава вважається найкращою у світі та високо цінується знавцями.

Промисловість

Промисловість у більшості північноафриканських країн не розвинута. Лише в дельті Нілу на північ від Каїру, столиці Єгипту, зосереджені виробничі підприємства. В основному виробляються різні тканини, одяг, взуття.

Населення

Найбільшим містом Північної Африки є Каїр. З населенням більше 9 млн мешканців він належить до найбільших міст планети. Інші великі міста, населення яких перевищує 2 млн — це Александрія в Єгипті, Касабланка в Марокко. Але в містах мешкає менша частина населення Північної Африки. Більше 60 % північноафриканців мешкає в селах.

Більшість мешканців Африки на північ від Сахари розмовляють арабською та сповідують іслам. Тому архітектура, література та інші види мистецтва цих країн характеризуються спільністю стилю.

В країнах на південь від Сахари мешкає багато різних племен і народів, які розмовляють багатьма мовами. Їх культура, традиції, вірування значно відрізняються один від одного. Наприклад, в Ефіопії нараховується більше 70 мов. В деяких державах як офіційна використовується одна з європейських мов. Вона допомагає представникам різних народів спілкуватися між собою. В деяких країнах Північної Африки такою мовою є французька.

На території Північної Африки міститься багато пам'яток культури та природи. До списку Всесвітньої спадщини належать: руїни одного з найдавніших міст планети — Мемфісу і піраміди в районі Гіза (Єгипет); середньовічні квартали міста Феса (Марокко) та плато Тассілін-Аджер (Алжир) з чудовими наскельними малюнками часів кам'яної доби.

Південно-Західна Африка — назва, яка використовувалась для терену сучасної Республіки Намібія за часів колоніалізму під контролем Німецької імперії, а потім і Південної Африки.

Німецька колонія з 1884, відома як Німецька Південно-Західна Африка (нім. Südwestafrika). Німеччина мала проблеми з управлінням цим тереном через багато повстань, найзапекліше на чолі з керманічем повстанців Яковом Моренгі. Головний порт, Волфіш-Бей, і Острови Пінгвінів були анексовані Великою Британією у склад Капської колонії в 1878 році, і стали частиною Південно-Африканського Союзу в 1910 році.

Згідно з Гельголандсько-Занзібарською угодою в 1890, Смуга Капріві вздовж північного кордону Бечуаналенду, повинна була надати Німеччині суверенний доступ до

річки Замбезі; свою назву вона одержала на честь графа Лео фон Капріві, тогочасного німецького канцлера.

У 1915-му терен був виведений з німецького управління в ході кампанії у Південно-Західній Африці під час Першої світової війни. Після війни він був оголошений згідно з Версальським договором за мандатом Ліги Націй тереном під відповідальністю Південно-Африканського Союзу, включаючи Уолфіш-Бей.

Після Другої світової війни Південно-Африканський Союз не погодився перетворити Південно-Західну Африку в підопічну територію Організації Об'єднаних Націй. Це призвело до конфлікту між урядом і місцевим південноафриканським рухом незалежності, зокрема утвореним у 1960-му СВАПО.

У 1966 Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про скасування мандата ПАР над Південно-Західною Африкою. У 1971 Міжнародний суд оголосив південноафриканській контроль над цим районом незаконним.

Зрештою Південно-Західна Африка здобула незалежність у 1990-му й змінила свою назву на Намібія.

Уолфіш-Бей залишався під південноафриканським контролем до 1994.

2. Лівія: географія, територія, природні ресурси, економіка, політика. Територія кризи.

Лівія — країна на півночі Африки, що на сході межує з Єгиптом, на південному сході — з Суданом, на півдні — з Чадом і Нігером, на заході — з Алжиром і Тунісом, з півночі омивається Середземним морем. Лівія є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), Організації африканської єдності і Ісламського банку розвитку.

Археологічні дані вказують, що ще 8000 років до нашої ери на території Лівії існували культури неоліту.

В історичний час Лівія асоціюється з територією під контролем інших держав і цивілізацій — це в першу чергу Фінікія, Карфаген, Стародавня Греція, Стародавній Рим, Королівство Вандалів, Візантія. Хоча в Лівії залишилися грецькі та римські руїни в Кирені, Лептіс-Магні і Сабраті, про ці культури залишилося мало свідчень.

За свідченнями Геродота, фінікійці організували в Лівії торгові пункти, через які купці з Тіра вели торгівлю з берберами (Геродот 430 до н. е. Історія т. 4). В V столітті до н. е. Карфаген, найбільша з фінікійських колоній, розширив свої володіння до всієї Північної Африки, створивши Пунічну цивілізацію. На лівійському узбережжі пунічними поселеннями були Еа (інакше Ея) (лат. Оеа, суч Триполі.) Лабдах (пізніше Лептіс-Магна), і Сабрата, Ці три міста отримали назву «Триполі» (буквально — три міста), і на цьому місці розташована сучасна столиця Лівії.

Давні греки зайняли Східну Лівію, коли емігранти з перенаселеного острова Тера за порадою Дельфійського оракула стали шукати собі місце поселення в Північній Африці. 631 року до н. е. вони заснували місто Кирена. За 200 років вони заснували ще чотири значущих міста: Барка (Аль-Мардж); Евхеспаріди (пізніше Береніка, зараз Бенгазі); Тевхіра (пізніше Арсиноя, зараз Тукра); і Аполлонія Киренська (Суса), порт Кирени. Разом із Киреною ці міста утворили Пентаполіс («п'ять міст»).

Римляни об'єднали обидва райони Лівії, і протягом 400 років Триполітанія й Киренаїка вважалися квітучими римськими провінціями. Попри панування римських торговців і військових, загальний характер міст залишався грецьким і пунічним.

У V столітті н. е. Триполітанія була захоплена вандалами. У VI—VII століттях Лівія входила до складу Візантії. У 642—643 роках була завойована арабами і включена до складу Арабського халіфату.

Середньовіччя

Переселення до Лівії в XI столітті арабських племен (бану хіляль і бану сулеймен) призвело до поступової арабізації місцевого населення. Поширився іслам. Процес

феодалізації арабської військової знаті супроводжувався позбавленням берберських вождів їх прав і привілеїв. Берберські вожді неодноразово повставали проти арабів, але щоразу були розгромлені.

1551 року Лівія була захоплена Османською імперією. З початку XVII століття Лівією управляли яничарські беї. Вони перетворили узбережжя на базу для піратства в Середземному морі.

1711 року в Лівії утвердилася місцева династія Караманлі, було створено фактично незалежну державу. Васальна залежність від Османської імперії обмежувалася сплатою данини й визнанням духовного верховенства султана.

XIX та початок XX століття

1819 року правитель Лівії Юсеф-паша під загрозою військових дій англійської та французької ескадр був змушений підписати декларацію про припинення піратства. 1830 року було підписано торговельний договір із Францією.

Ідрис I очолив національний визвольний рух

1835 року після народного повстання проти високих податків і в результаті внутрішньодинастичної боротьби династія Караманлі втратила владу, й Османська імперія відновила режим прямого управління Лівією.

У середині XIX століття османською владою в Лівії були здійснені реформи — заборонено рабство й работоргівля (1855 року), 1858 відкрито перший світський навчальний заклад, побудовано друкарню, де в 1866 почала друкуватися перша лівійська газета.

До 1911 року Лівія входила до складу Османської імперії. З 1911 по 1942 рр. була італійською колонією. У 1943 році в результаті розгрому військ італо-німецької коаліції Лівія була окупована Великою Британією і Францією.

24 грудня 1951 року Лівію було проголошено незалежною суверенною державою — Сполученим Королівством Лівія на чолі з королем Ідрисом I.

Полковник Каддафі скинув короля в путчі 1969 року, встановив Революційну раду й оголосив країну однопартійною Арабською соціалістичною республікою. Із цього часу зовнішня й внутрішня політика Лівії була підпорядкована амбіціям Каддафі. У 1972-82 було відкинута федерація з Чадом, Єгиптом і Сирією. 1986 року США звинуватили Каддафі у терористичній діяльності й бомбардували його штаб, 1989 року було збито два лівійських літака.

Громадянська війна у Лівії

2011 року, водночас з іншими подіями так званої «Арабської весни», у Лівії розпочалися масові акції протесту проти режиму Каддафі, які переросли в громадянську війну. 20 жовтня 2011 року Муаммар Каддафі, якого було захоплено в місті Сирт, помер від поранень. 9 серпня 2012 року Національна перехідна рада офіційно передала владу обраному за місяць перед цим парламенту країни — Загальному національному конгресу.

Географія

Пустельний ландшафт в Лівії; 90 % Лівії займають пустелі

Джебелъ Аль Ахдар біля Бенгазі — найвологіший регіон Лівії. Середня кількість опадів 400—600 мм/рік.

У Лівії переважають пустелі. Площа пустель становить 98 % території. (Серір-Каланшо, Ідехан-Мурзук, Ідехан-Убарі та ін.) На півдні — кам'янисте нагір'я Тібесті (г. Бетте — 2286 м), на півночі — плато Ель-Ахдар (до 876 м). Вздовж узбережжя протягаються низовини Джефара, Сирт і Киренаїка. Рік немає. Є численні невеликі пересихаючі озера — сабхі (себха). Клімат тропічний, на узбережжі — субтропічний.

Берегова лінія Лівії в центральній частині узбережжя глибоко вдається в суходіл, утворюючи затоку Сідра (Великий Сирт), де пустеля підходить до Середземного моря. На північному сході країни розташоване найвище та найнаселеніше плато Барк-ель-Байда, що складає ядро Киренаїки. На північному заході розташована Триполітанія, а на півдні — западина Феццан, віддалена на сотні кілометрів від узбережжя.

Адміністративний поділ

Адміністративно Лівія поділяється на 22 муніципалітети. Теперішній вид адміністративного поділу був запроваджений 2007 року. У попередньому устрої (з 2001 по 2007) було 32 муніципалітети

Основні галузі промисловості: нафтовидобувна та нафтопереробна, харчова, текстильна, цементна, металургійна. Найбільшу частку валової промислової продукції дає нафтовидобувна та нафтопереробна промисловість. Транспорт — автомобільний, морський, трубопровідний. Декілька міжнародних авіаліній забезпечують сполучення Триполі й Бенгазі з країнами Європи і США.

Населення Лівії відносно однорідне, більшість становлять лівійські араби, у південно-західній частині Триполітанії також мешкають бербери, у Феццані — невеликі групи туарегів, на південному сході — тубу. Також є невеликі громади греків, турків, італійців і мальтійців. Для населення Лівії характерно збереження аж до теперішнього часу (хоча і в значно послабленому вигляді) родоплемінної організації. Особливо це характерно для Киренаїки, Феццана й району Західних гір у Триполітанії.

Соціальна структура

Упродовж багатьох століть історичний розвиток кожної з двох основних областей Лівії — Триполітанії й Киренаїки — ішов власним шляхом. Саме тому соціальна однорідність більше виявляється на регіональному, а не на національному рівні. Розповсюдження на території Киренаїки в 19 столітті діяльності сенуситського ордена ще більше віддалило ці дві області, оскільки населення Триполітанії зберігало вірність нормативному сунітському ісламу. Сенуситський релігійно-історичний рух, засновником якого був дід колишнього короля Ідріса I, ставив за мету повернення до витоків ісламу. Населення Киренаїки складалося переважно з кочівників і напівкочівників, тоді як у Триполітанії сільське та міське населення переважно осідле. Для населення пустельної області Феццан характерна своєрідна соціальна організація. Також є невеликий прошарок торговців і нечисленна, але постійно зростаюча група чиновників, менеджерів і кваліфікованих фахівців. У прибережній зоні і у Феццані земля перебуває в індивідуальній приватній власності. Для районів із кочовим населенням характерне колективне володіння землею родоплемінними групами.

Освіта

У період італійської колоніальної залежності в Лівії фактично не існувало системи освіти. Початок її активного розповсюдження припадає на часи британської військової адміністрації, а подальший розвиток відбувався після 1960-х років, коли до незалежної Лівії стали надходити значні кошти від продажу нафти. Освіта в країні безкоштовна на всіх рівнях й обов'язкова до 9 класу. У 1991—1992 в Лівії налічувалося 2744 початкових школи, 1555 середніх шкіл, 195 професійних і педагогічних коледжів. Діяли також 10 університетів і 10 педагогічних інститутів (враховуючи відділення університетів аль-Фаттах у Триполі й Гар'юніс у Бенгазі). У початковій школі навчаються 1,4 млн дітей, в середній — 310,5 тис. учнів, в професійних училищах — 37 тис. і в системі вищої школи — 72,9 тис. студентів. Розвиток технічного навчання зумовлений головним чином потребами нафтової промисловості. У країні діють 14 науково-дослідних центрів. Держава надає матеріальну допомогу мережі ісламських навчальних закладів, зокрема ісламському університету в Ель-Бейда, який є також центром релігійних досліджень. У Лівії видається близько 20 газет і журналів арабською та англійською мовами, кількість виданих книг невелика.

3. Єгипет: специфіка географії, трансфер, економіка, соціальний розвиток, туризм.

Єгипет

Загальні відомості. Офіційна назва — Арабська Республіка Єгипет (АРЄ). Столиця — Каїр (близько 10 млн осіб). Площа — близько 1 млн км² (29-те місце у світі). Населення — понад 71 млн осіб (15-те місце). Державна мова — арабська. Грошова одиниця — єгипетський фунт.

Географічне положення. Єгипет займає північно-східну частину Африки. Близько 60 тис. км² його території знаходиться на Синайському півострові в Азії. Територія Єгипту з півночі омивається водами Середземного моря Атлантичного океану, а зі сходу — водами Червоного моря Індійського океану. На заході країна межує з Лівією, на півдні — з Суданом, на північному сході — з Ізраїлем; Єгипту належить Суецький канал. Знаходячись між Африкою, Азією та Середземномор'ям Європи, він має в цілому дуже сприятливе географічне положення.

Історія виникнення та розвитку. Єгипет — одна з найдавніших держав світу. Близько 3100 р. до н. е. в родючій долині Нілу виникло два державних утворення (Верхній та Нижній Єгипет). В одну державу їх об'єднав легендарний фараон Мене. За тисячі років Єгипетські царства демонстрували світові чітку організацію державної влади та війська. Процвітали тут ремесла та будівництво (зокрема, донині людей вражають піраміди, палаци та храми).

У пізній період історії Стародавнього Єгипту почався його поступовий занепад і панування в країні різних завойовників — лівійців, персів, асирійців тощо. У 31 р. до н. е. Єгипет стає провінцією Римської імперії. Після її поділу з 395 р. н. е. увійшов до складу Візантії. У 641 р. Єгипет завоювали араби. Мешканці країни — християни -копти — почали асимілюватися та ісламізуватися. У X-XII ст. Єгипет пережив період розквіту, була збудована нова столиця Каїр. У 1517 р. Єгипет було завойовано та приєднано до Османської імперії. Як провінція останньої він проіснував до 1914 р. Після цього був завойований французами та британцями. Офіційно незалежною державою Єгипет став у 1922 р. З 1953 р., після ліквідації монархічного ладу, став республікою. Країна пережила дві війни з Ізраїлем і окупацію ним Синайського півострова. Нині відбувається зростання ісламського фундаменталізму.

Державний устрій і форма правління. Єгипет — унітарна держава, президентська республіка. Глава держави — президент, керівник уряду — прем'єр-міністр. Законодавча влада належить Народній асамблеї. Термін її повноважень — п'ять років. Загальна кількість депутатів у парламенті — 444. В адміністративно-територіальному відношенні територія держави поділяється на: 27 губернаторств (мухафаз), які, в свою чергу поділяються на райони (нахії). Існує 4 міста-губернаторства: Александрія, Каїр, Порт-саїд і Суец. Дев'ять губернаторств знаходяться в Нижньому Єгипті в дельті Ніла, вісім губернаторств у Верхньому Єгипті уздовж долини Ніла, чотири — на лінії Каїр — Асуан і п'ять прикордонних губернаторств на Синаї і в пустельних регіонах на схід і захід від Нілу.

Іслам є офіційною релігією Єгипту, а арабська — його офіційною мовою. З понад 100 мільйонами жителів, Єгипет — найнаселеніша країна Північної Африки, Близького Сходу та Арабського світу, третя за чисельністю населення в Африці (після Нігерії та Ефіопії) та тринадцята за чисельністю населення у світі. Переважна більшість населення країни мешкає біля берегів річки Ніл, площею близько 40 000 км², де знаходиться орна земля. Великі райони пустелі Сахара, які складають більшу частину території Єгипту, малонаселені. Близько половини жителів Єгипту живуть у міських районах, більшість яких розповсюджена у густонаселених центрах великого Каїру, Александрії та інших великих міст дельти Нілу.

Єгипет вважається регіональною потугою в Північній Африці, на Близькому Сході та мусульманському світі, а також середньою потугою у світі. Маючи одну з найбільших та найдиверсифікованіших економік на Близькому Сході, яка, за деякими прогнозами, стане однією з найбільших у світі в XXI столітті, Єгипет має третю за величиною економіку Африки, 40-ту найбільшу економіку у світі за номінальним ВВП. Єгипет — член-засновник Організації Об'єднаних Націй, Руху неприєднання, Ліги арабських держав, Африканського союзу та Організації ісламського співробітництва.

Природні умови та ресурси. У рельєфі Єгипту переважають рівнини та височини. Лише на сході здіймаються невисокі гори, найвищою точкою яких є г. Катренах (2637 м). У западині Каттара місцевість лежить на 133 м нижче рівня моря. На схід від долини Нілу знаходиться плоскогір'я з середньою висотою близько 600 м.

Більша частина Єгипту знаходиться в зоні сухого тропічного клімату. Північне узбережжя Середземного моря — в субтропічній зоні. Середні температури липня з півночі на південь змінюються від +25 °С до +34 °С, а у січні — від +11 °С до +16 °С. На більшій частині території Єгипту кількість опадів не перевищує 100 мм на рік. Тут зафіксована найвища температура повітря у світ +58 °С.

Рослинний і тваринний світ Єгипту дуже бідні. Майже увесь Єгипет це пустелі: Сахара, Лівійська, Нубійська, Синайська. Вони складаються з піску, каміння та гравію. Лише де-не-де зустрічаються оази. З березня по червень із Сахари дме сухий гарячий вітер — хамсин. Тут дуже спекотно. Єдина річка Єгипту — Ніл.

Територія Єгипту розташована в північно-східній частині Африканської платформи, в межах якої виділяються Нубійсько-Аравійський щит, Лівійсько-Єгипетська плита, Північно-Синайська складчаста зона (Сирійська дуга), Східно-Середземноморський перикратонний прогин і рифтові западини Червоного моря, Суецької затоки і затоки Акаба.

У надрах Єгипту зосереджений ряд корисних копалин, особливо, значні запаси вуглеводневої сировини. Нафтові родовища розташовані, головним чином в рифтових западинах Червоного моря і Суецької затоки і в північній околиці Лівійської пустелі (западини Каттара та Сива і в меншій мірі інші північно-західні райони). У межах деяких нафтоносних горизонтів, а також у дельтовій області розвідані родовища природного газу. Поклади кам'яного вугілля зосереджені в Файюмський западині і на півночі Синайського півострова. Основним рудоносним районом країни є гори Етбай (родовища урану, титану, міді, олова, золота, молібдену, ніобію, вольфраму). На Синайському півострові розвідані значні запаси марганцю. Є великі родовища фосфоритів (узбережжя Червоного моря, долина Нілу, оаза Харга). В Єгипті зосереджені істотні запаси цементної сировини (вапняки, глини, мергелі). Всесвітньою популярністю користуються Асуанські граніти та інші будівельні матеріали. В дельті Нілу розробляються запаси кухонної і кам'яної солі, соди, гіпсу, титану та інших корисних копалин. У надрах Єгипту розвідані промислові запаси азбесту, бариту, тальку, плавикового шпату.

Населення. Середня густина населення перевищує 71 особу на 1 км². Понад 90 % зосереджено в долині Нілу. Населення швидко зростає. Народжуваність перевищує 28 ‰, смертність — 9 ‰. Природний приріст — приблизно 19 ‰. Міське населення становить понад 45 %. Крім столиці до міст-мільйонерів належать Александрія (понад 3,5 млн осіб) та Ель-Гіза (2,5 млн). Араби становлять близько 98 % населення, з них 90 % — мусульмани-суніти.

Господарство. Донині основною галуззю господарського комплексу Єгипту є сільське господарство. Але воно не в змозі задовольнити потреби швидко зростаючого населення в продуктах харчування. Основними сільськогосподарськими культурами є бавовник, рис, пшениця, кукурудза, цибуля, часник та цукрова тростина. За обсягами збирання довговолокнутого бавовнику Єгипет посідає перше місце у світі. Постійно розширюються площі зрошуваних земель. Тваринництво відіграє допоміжну роль у зв'язку з обмеженою кормовою базою. Розводять велику рогату худобу, овець, кіз, верблюдів, віслуків. Розвивається птахівництво. У цілому на сільське господарство припадає до 20 % ВВП.

У промисловості основною галуззю є гірничо-видобувна. Вона зосереджує основні зусилля на видобуванні нафти та природного газу, а також залізної та марганцевої руди, руд кольорових металів, переважно хромітів, та сировини для хімічної промисловості (солі та фосфоритів). На р. Ніл працюють ГЕС.

Серед галузей обробної промисловості найрозвинутішими є машинобудування та металообробка, чорна та кольорова металургія, нафтопереробка, хімічна та нафтохімічна, легка та харчова промисловість.

Головний вид транспорту Єгипту — автомобільний. Довжина автошляхів перевищує 50 тис. км, залізничних магістралей — 9 тис. Велике значення у зовнішньоекономічних зв'язках має морський транспорт. Найбільші порти — Александрія, Суец, Порт-Саїд. Важко оцінити значення в економіці Єгипту Суецького каналу. Це один із двох, поряд з Панамським,

головних транспортних каналів світу. Він має пропускну спроможність 78 суден за добу. Канал приносить Єгипту великі доходи за рахунок плати за проходження його водами. Судноплавним є й Ніл. У столиці та Луксорі діють міжнародні аеропорти.

Культура та соціальний розвиток. Єгипту належить одна з найбільших у світі історико-культурних спадщин.

В Ель-Гізі знаходяться піраміди Хеопса, Хефрена та Мікери, які є єдиним із семи чудес стародавнього світу, що збереглися до наших днів, і не менш відомий Сфінкс.

У давній столиці Єгипту Мемфісі (Менноф-Ра) — величні руїни храму Птаха. Тут коронували фараонів, а також відома статуя фараона Рамзеса II заввишки 14 м.

Світовим надбанням є також Луксор (у давнину Фіви), одна з давніх столиць Єгипту. Особливим є Луксорський храм на честь Амона-Ра з велетенськими статуями фараонів. Не оминають туристи й знамениту Алею сфінксів.

Карнак відомий найбільшим у світі колонним храмом на честь Амона-Ра та двома святилищами.

У Долині царів знаходяться гробниці фараонів різних династій і єдина нерозграбована гробниця фараона Тутанхамона, де були знайдені неоціненні скарби.

Знаменитим є Саккар з некрополем фараонів різних династій і величним поховальним комплексом фараона Джосера та ін. Цьому переліку немає кінця.

Арабська Республіка Єгипет визнала незалежність України 3 січня 1992 р. шляхом підписання спільного комюніке. Дипломатичні відносини між двома країнами були встановлені 25 січня 1992 р. У Києві функціонує посольство АРС.

Питання до самоперевірки:

1. Назвіть і покажіть на карті країни, які належать до Північної Африки.
2. Визначіть, з якими країнами безпосередньо межує Єгипет?
3. Поясніть, який адміністративно-територіальний поділ Єгипту?
4. Проаналізуйте, який вид транспорту є головним у Єгипті?

Лекція 15. Країни Центральної та Південної Африки.

1. Загальні територіальні, соціально-економічні та політичні характеристики регіону.

2. Ангола, Республіка Конго, Демократична Республіка Конго, Габон, Заїр, Чад: спільне й відмінне в розвитку.

3. Південно-Африканська Республіка: географія, надра, корисні копалини, економіка, транспорт, трансфер. Соціально-економічні характеристики. Політичний регулятор регіону.

Основні поняття: інституалізація, колоніальна політика, кластери, економіка, надра.

1. Загальні територіальні, соціально-економічні та політичні характеристики регіону.

У Африці відбуваються помітні інтеграційні процеси як на регіональному, так і на континентальному рівні, які торкаються не лише вузькоспеціалізованих аспектів міжнародних відносин (культурних, торговельних), але розвивають політичну кооперацію за зразком європейської^[q]. Характерною рисою є висока ступінь їх інституалізації. Провідна організація в цих процесах — Африканський Союз (утворений 1963 року як Організація Африканської Єдності, штаб-квартира в Аддис-Абебі). Для північних арабських країн важливою є Ліга арабських держав. Створено близько 200 економічних об'єднань різного рівня, масштабу і спрямованості, найбільші з яких: західно- (ECOWAS), південно- (SADC)

і центральноафриканське (ECCAS), Спільний ринок Східної та Південної Африки (COMESA). Економічна кооперація, у порівнянні з 1970-1980-ми роками, розвивається в нових умовах взаємо- та протидії глобалізації світової економіки, посилюється маргіналізація позицій африканських держав. Інтеграція вже не тільки інструмент формування самодостатніх економік на противагу спільним ринкам високорозвинених країн (ЄС, НАФТА), але й безальтернативний спосіб включення африканських країн до глобального світового господарства, показник економічного зростання і розвитку в цілому. 2020 року за європейським зразком було запроваджено безмитну Африканську континентальну зону вільної торгівлі

- **Центральна Африка** — басейн Конго та прилеглі території. До цього регіону відносяться такі країни — Габон, Екваторіальна Гвінея, Камерун, ДР Конго, Республіка Конго, Сан-Томе і Принсіпі, ЦАР, Чад. Інколи до регіону додають близькі за культурно-економічними і політичними зв'язками такі країни — Руанда, Бурунді, Уганда, Малаві та Замбія. Анголу часто включають до складу Південної Африки.

- **Південна Африка** — на південь від вододільного плато Конго — Замбезі, зайнята широкою западиною Калахарі, оточеною горами, що південніше переходить у високі плоскогір'я Вельду і далі на південь Великим ескарпом, Капськими і Драконовими горами переходить у нешироку прибережну смугу низовин на узбережжі Індійського океану.

- До цього регіону відносяться такі країни — Південно-Африканська Республіка, Лесото, Есватіні, Намібія і Ботсвана. Інколи до регіону додають близькі за культурно-економічними і політичними зв'язками такі країни — Ангола, Замбія, Зімбабве, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Комори і Маврикій.

2. Ангола, Республіка Конго, Демократична Республіка Конго, Габон, Заїр, Чад: спільне й відмінне в розвитку.

Країни Центральної Африки- група країн, до яких відносять найменш розвинуті, тобто країни з низьким доходом. Частіше за усе рівень соціально-економічного розвитку оцінюють за рівнем писемності, за душевим ВВП, купівельною спроможністю, розміром зовнішнього боргу, структурою господарства, структурою зайнятості населення в різних сферах виробництва і т.д. Як би не намагалися виявити універсальний показник бідності, він буде далекий від ідеального.

За класифікацією Всесвітнього банку країн із душевим ВВП менше 1 000 доларів на рік у світі нараховується близько 50. Більш усього їх у Тропічній Африці південніше Сахари - 38; у Латино-Карибському регіоні - 3 (Гаїті, Гондурас, Нікарагуа), в Азії - 7 (Афганістан, Бутан, Ємен, Камбоджа, Лаос, М'янма, Непал).

Причини бідності цих країн різні: наслідок хижачької колоніальної політики (Гаїті, М'янма, Кот-д'Івуар), периферійне положення (Непал, Бутан), відсутність значних запасів корисних копалин (Чад, Нігер, Бенін), диктаторські режими (Гондурас), відсутність виходу до моря (Малі, Центрально-Африканська Республіка, Уганда), слаборозвинена транспортна, фінансова і соціальна інфраструктури.

Основа економіки цих країн - екстенсивне сільське господарство. На його частку припадає 40 % ВВП. Зайнято в ньому до 80 % працюючого населення.

Багато видів сільськогосподарської продукції є головними статтями експорту цих країн і забезпечують до 90 % валютних надходжень (какао в Кот д'Івуарі і Гані, кава в Нікарагуа й Ефіопії), падіння цін або попиту на їхню продукцію відразу ж знижує прибутки країн. Інтенсифікація і модернізація низько продуктивного сільського господарства в даних умовах нереальна через відсутність можливості накопичення капіталу для його наступного інвестування в модернізацію. Через фінансову і політичну нестабільність ці країни слабо інтегровані у світове господарство, сюди поволі йдуть інвестиції.

Проблеми слаборозвинених країн полягають у тому, що вони не мають власних резервів для подолання бідності. Відсутність багатих покладів корисних копалин не дає їм

можливості одержати прибутки від мінеральної ренти. Якщо ж і якісь корисні копалини є в надрах країни, їхній видобуток залежить від притоку зовнішніх інвестицій. Але тут гальмом для них виступає політична нестабільність і відсутність транспортної інфраструктури. Можна було б розраховувати на приток капіталів для створення трудомістких виробництв, але низький рівень письменності, високий при цьому відсоток функціонально неосвіченого населення стримує розвиток даних виробництв. Світове співтовариство постійно надає допомогу цій групі країн у різних формах, але відсутність механізму її раціонального застосування призводить до розкрадення та розбазарювання цих надходжень.

Вкрай низький рівень накопичення коштів населення і капіталів виробництва унеможлиблює інвестування галузей для створення засобів виробництва, підготовки кваліфікованої робочої сили, удосконалення технологій. Це, у свою чергу, не сприяє росту продуктивності праці, викликає низький рівень споживання, тобто низький рівень накопичення є результатом злиднів і одночасно причиною їх збереження.

Слаборозвинені країни знаходяться на початковому етапі розвитку індустріального суспільства, тому з промислового виробництва в них зазвичай розвинуті галузі з видобутку корисних копалин і переробки сільськогосподарської сировини на експорт; третій напрямок – виробництво продуктів харчування і товарів повсякденного попиту для споживання усередині країни.

У цих країнах промислове виробництво зосереджене в основному на малих підприємствах. По числу зайнятих малі підприємства займають друге місце після аграрного сектора і багато в чому пов'язані з аграрним сектором. Вони більш ефективно використовують наявні незначні сировинні ресурси, постачають населенню споживчі товари, виробляють сільськогосподарський реманент. Це особливо важливо в умовах нерозвиненості складського і холодильного господарства, відсталості інфраструктури і постійних перебоїв у подачі електроенергії. У Східній Африці, наприклад, через проблеми з електроенергією 70 % ремісників працюють у помешканнях без електрики і водопроводу. Крім цього, рівень інтенсифікації виробництва на таких підприємствах нижчий, ніж на великих, що дає можливість створювати додаткові робочі місця. На таких підприємствах велика питома вага живої праці, у тому числі неврахованої: сімейної, дитячої і жіночої.

Можливість дрібних підприємств пристосовуватися до нестабільної економічної ситуації знайшла відбиток в особливих їхніх формах - об'єднанні промислової і сільськогосподарської діяльності. Це так звана «сільська індустріалізація» і «мала індустріалізація», що створюється за межами великих міст для максимального наближення до сировинної бази. Такі форми підприємництва дають можливість розширити масштаби використання місцевих природних ресурсів, а за рахунок розвитку трудомістких виробництв знизити відтік робочої сили із сільської місцевості.

У ряді країн, що розвиваються, стали створюватися кластери – групи малих підприємств, територіально пов'язаних між собою, що здійснюють спільні закупівлі сировини і збуту готової продукції. Малі підприємства витримують конкуренцію з більш значними виробниками подібної продукції завдяки економії на адміністративному штаті і більш детальному вивченні місцевих ринків.

Відбувається помітна диференціація малих підприємств за щаблем технічної озброєності, спеціалізації, рівнем кваліфікації кадрів, продуктивності праці. Кооперація дрібних підприємств з великими призводить до якісних змін у промисловості. Нові стимули росту дрібного виробництва створює інтернаціоналізація світового господарства при активній ролі ТНК. Об'єктом їх інтересу є малі підприємства в текстильній, взуттєвій, швейній промисловості. Розширюється число малих підприємств з виробництва продукції народних промислів. Кустарні і ремісничі майстерні з великою питомою вагою ручної праці користуються підтримкою уряду своїх країн не тільки з урахуванням економічної необхідності, але і як охорона культурної спадщини.

Широко функціонує неформальний (неорганізований, неофіційний, нерегульований, нецензований) сектор. За звичай, до нього відносять ту частину населення, що зайнята в

традиційно відсталих галузях економіки, і не враховується офіційною статистикою, відрізняється низькими прибутками, часто в натуральній формі, на грані фізичного виживання. Це самі дрібні підприємства, що виробляють товари і послуги, а також незалежні, самозайняті виробники в містах.

В Африці більше 50 % жінок, не зайнятих у сільському господарстві, працюють у неформальному секторі (Замбія - 72 %, Гамбія – 62 %). Це роздрібна торгівля і традиційні послуги. Високі темпи урбанізації переповняють міста надлишковою робочою силою, у них питома вага неформальної зайнятості складає 20-60 %. Неформальний сектор виготовляє текстиль, килими, іграшки, взуття, біжутерію, перуки, штучні квіти.

Країни Південної Африки

До регіону Південної Африки належить п'ять держав: Ботсвана, Лесото, Намібія, Південно-Африканська Республіка та Свазіленд. Це доволі специфічна частина Африки з дуже сильним впливом на усі сторони життя, насамперед на економіку, європейських поселенців. Хоча політична влада тут належить корінним жителям, економіка та фінанси знаходяться в руках європейців. Регіональним лідером є Південно-Африканська Республіка (ПАР), найбільш економічно розвинена держава Африки.

3. Південно-Африканська Республіка: географія, надра, корисні копалини, економіка, транспорт, трансфер. Соціально-економічні характеристики. Політичний регулятор регіону.

Південно-Африканська Республіка

Офіційна назва — Південно-Африканська Республіка (у деяких джерелах Південна Африка). Столиця — Преторія (адміністративна) (700 тис. осіб) і Кейптаун (законодавча) (900 тис. осіб). Населення — 46 млн осіб (27-ме місце у світі). Площа — 1,2 млн км² (24-те місце у світі). Державні мови — африкаанс (в основі староголландська) та англійська. Грошова одиниця — ранд.

Географічне положення. ПАР знаходиться на крайньому півдні Африки. З півдня, сходу та заходу вона омивається водами Індійського та Атлантичного океанів. Межує з Намібією, Ботсваною, Зімбабве на півночі. На північному сході кордони з Мозамбіком і Свазілендом. У межах ПАР знаходиться держава Лесото. Вихід до двох океанів на магістральних морських шляхах доволі сприятливий для соціально-економічного розвитку.

Історія виникнення та розвитку. З давніх-давен була заселена племенами бушменів і готтентотів. У XVI ст. масове переселення з півночі народів банту. З XVII ст. з'явилися перші європейські поселенці. Спочатку це були голландці (бури), потім французи, ще пізніше — британці. Бури створили на півдні Африки кілька республік. Наприкінці XIX ст. британці почали анексію територій, які бури вважали своїми, та встановлювали там свої закони. Це призвело до англо-бурських воєн. Спочатку бури перемогли, але на початку XX ст. війну виграла Велика Британія. Вона об'єднала свої колонії в Південній Африці з бурськими державами та утворила Південно-Африканський Союз. З 1948 р. початок політики апартеїду. У 1949 р. анексувала Намібію. З 1961 р. вийшла з Британської Співдружності Націй. У цей час і була проголошена ПАР. Зростання расових заворушень і міжнародна ізоляція привели у 1991 р. до ліквідації апартеїду. У 1994 р. відбулися вільні загальні вибори, де перемогу отримали корінні африканці на чолі з Н. Манделою. ПАР увійшла до ОАЄ та Британської Співдружності Націй.

Державний устрій і форма правління. ПАР — унітарна держава, президентська республіка. Глава держави та уряду — президент. Законодавча влада належить двопалатному парламенту. Він складається з національної асамблеї та національної ради провінцій. Термін повноважень депутатів — п'ять років. їх загальна кількість — 400. Країна має 9 провінцій.

Маючи понад 58 мільйонів населення, це 24-та за чисельністю населення країна у світі, що займає площу 1 221 037 км². Південна Африка має три призначені столиці: адміністративну — Преторію, судову — Блумфонтейн та законодавчу — Кейптаун. Найбільше місто — Йоганнесбург. Близько 80 % південноафриканців — народи Банту,

поділені між різними етнічними групами, які говорять на різних африканських мовах. Решта населення складається з найбільших африканських спільнот європейського, азійського, індійського та змішаного походження.

З береговою лінією завдовжки 2 798 км² на Індійському та Атлантичному океанах, країна межує на півночі з Намібією, Ботсваною і Зімбабве, і на північному сході з Есватіні і Мозамбіком, а також містить анклав Лесото. Найпівденніша країна материка Старого Світу або Східної півкулі, і найнаселеніша країна, розташована повністю на південь від екватора.

Природні умови та ресурси. Рельєф ПАР досить різноманітний. Низовинні ділянки трапляються лише біля кордону з Мозамбіком. Внутрішні райони — це підвищені плато, краї якого підняті. На сході здіймаються химерні складчасті Драконові гори. Тут знаходиться найвища вершина країни — гора Каткін-Пік (3660 м). Південна частина ПАР закінчується Капськими горами.

Межове розміщення країни на півдні материка та різновисотність території визначають кліматичне розмаїття. ПАР знаходиться в тропічному та субтропічному кліматичних поясах. У січні (літо Південної півкулі) середні температури коливаються від +18 °С до +27 °С. Взимку (липень) — вони змінюються від +7 °С до +10 °С. Дуже велика різниця в кількості опадів, у цілому кількість опадів змінюється від 30 мм на рік у пустелі Калахарі до 2000 мм на схилах Драконових гір, які повернуті до океану. В центральній частині країни випадає 600—700 мм.

Річок у ПАР багато, але великою можна назвати лише Оранжеву. Вона та її повноводні притоки беруть початок з Драконових гір і течуть на захід.

Рослинний і тваринний світ, там де вони збереглися, а це національні парки, гори та пустелі, де не живуть люди, доволі багаті та різноманітні. На сході типова савана та рідколісся з притаманними для неї в Африці тваринами. В сухих субтропіках переважають коротколисті вічнозелені кущі. На сході вологі мусонні ліси. У внутрішній та південно-західній частині ПАР домінує рослинність пустель та напівпустель.

Як і інші африканські країни, а це визначається особливостями геологічної будови материка, ПАР має такі мінеральні ресурси: нафта, природний газ, кам'яне вугілля та уран (енергоносії), руди чорних і кольорових металів (залізна та марганцева, мідь, цинк, титан, свинець, нікель, цирконій, вольфрам, золото, срібло, платина тощо), хімічна та будівельна сировина, алмази та корунд.

Населення. Густота населення в країні невелика — понад 37 осіб на 1 км². Природні умови визначають нерівномірність заселення території. Люди переважно селяться на узбережжі та в підвищених внутрішніх районах із кліматом, сприятливим для життя. Природний приріст населення, порівняно з іншими африканськими державами, невеликий. Частка міського населення — близько 50 %. Як і в інших країнах Африки, дуже строкатий національний склад населення. Майже 18 % жителів країни становлять нащадки європейських поселенців, переважно з Нідерландів і Великої Британії.

Господарство. ПАР має найвищий рівень розвитку економіки в Африці. Найбільш розвинута багатогалузева гірничодобувна промисловість. Провідне місце у світі країна займає за видобутком алмазів і урану. Тут також щорічно добувають до 20 % золота світу. Серед інших галузей промисловості розвинені чорна та кольорова металургія, машинобудування, хімічна, легка, харчова, будівельна. Країна має потужний військово-промисловий комплекс, який випускає продукцію від пістолетів до танків.

Південно-Африканська Республіка — розвинена індустріальна держава, що входить до 29 найбільших економік світу. Промисловість разом із будівництвом становить 31 % від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством — 3 %; сфера обслуговування — 66 %. Зайнятість активного населення у господарстві країни розподіляється наступним чином: 25 % — промисловість і будівництво; 30 % — аграрне, лісове і рибне господарства; 45 % — сфера обслуговування.

ПАР — найрозвиненіша в економічному плані в Африці. Іноземний капітал займає сильні позиції в економіці. В добувних галузях переважає англійський капітал, у

нафтопереробній, автомобільній — капітал транснаціональних компаній країн Західної Європи і США. Провідні галузі промисловості — гірнича (найбільший світовий продуцент платини, золота, хрому), автомобільна, металообробна, металургійна, машинобудівна, хімічна, нафтопереробна, цементна, текстильна, харчова. Сильні позиції ПАР на світовому ринку визначаються передусім багатством її надр.

Основою сільського господарства є високотоварне тваринництво, зокрема найбільшим є поголів'я овець. За цим показником ПАР належить десяте місце у світі, розводять велику рогату худобу та свиней, а також кіз (до 7 млн голів). У рослинництві основними сільськогосподарськими культурами є кукурудза, пшениця, ячмінь, бавовник, цукрова тростина. Дуже багато вирощують винограду, цитрусових, арахісу, тютюну. Рибальство дає до 600 тис. т морепродуктів на рік.

У ПАР найкраще транспортне забезпечення в Африці. Довжина залізниць перевищує 30 тис. км, автомобільних магістралей — 60 тис. км. У зовнішніх перевезеннях домінують морський (вантажні) та авіаційний (пасажирські) транспорт. Найбільші морські порти — Дурбан, Кейптаун, Іст-Лондон, Порт-Елізабет. Міжнародні аеропорти в Йоганнесбурзі, Кейптауні та Дурбані.

Культура та соціальний розвиток. Стандарти життя в європейців та африканців у ПАР суттєво відрізняються. Середні показники мало про що свідчать. Так, письмених лише 70 %, але серед європейських поселенців цей показник близький до 100 %. Те саме можна сказати й щодо доволі високої в середньому смертності дітей до одного року (50 %), кількості лікарів тощо. Треба зазначити, що ці відмінності хоча й дуже повільно, але нівелюються.

Головні релігії держави: християнство — 79,8 % населення, іслам — 1,5 %, індуїзм — 1,2 %.

У Південно-Африканській Республіці представлено широкий спектр релігій та віросповідань. Багато релігійних доктрин переплітаються з етнічними і регіональними відмінностями та особливостями мешканців Південної Африки. Послідовники традиційних спиритичних віровчень представлені койсанами (Khoisan) і банту (Bantu), тоді як найпоширенішими є послідовники християнських віровчень, представлені голландськими, а пізніше, британськими поселенцями. Іслам поширювався серед малайських (Cape Malay) рабів завезених голландськими поселенцями, індуїзм був привнесений, згодом, слугами, яких імпортували з Індійського субконтиненту, а буддизм завезли індійські і китайські іммігранти. Віра Бахаї була ввезена 1911 року після переселення бахаїв з Канади, Сполучених Штатів та Німеччини. Юдаїзм в Південній Африці, з'явився якийсь час опісля відкриття мису Доброї Надії, за активної участі гебрейських астрономів і картографів у португальському відкритті морського шляху до Індії. Вони допомагали Бартоломеу Діашу і Вашко да Гамі, які першими здійснили навколосвітню подорож, й побували поблизу мису Доброї Надії в 1488 і 1497 роках, але найбільше поселення євреїв почалося у 1820-х роках.

Наука. Ряд важливих науково-технічних досягнень походять з ПАР. Перша пересадка серця від людини до людини була виконана кардіохірургом Крістіаном Барнардом у 1967 році. Максом Тейлером було розроблено вакцину проти жовтої лихоманки. Аарон Клуґ впровадив техніку кристалографічної електронної мікроскопії. Ці досягнення були удостоєні нобелівських премій. Марк Шаттлворт заснував компанію Тавте (Thawte) з інтернет-безпеки, що згодом була викуплена світовим лідером Верісайном (VeriSign). У ПАР знаходиться південноафриканський великий телескоп, найбільший оптичний телескоп у південній півкулі.

Питання до самоперевірки:

1. Визначте якому році в ПАР почала здійснюватися політика апартеїду?
2. Охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал ПАР.
3. Поясніть, якими чинниками визначається розміщення населення в ПАР?
4. Назвіть найбільші морські порти ПАР.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Антонюк Н. В., Мальська М. П., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Теоретичні основи країнознавства. К. : Знання, 2011. 326 с.
2. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн. К.: ВЦ “Академія”, 2005. 704 с.
3. Блій де Г., Муллер П., Шаблій О. Географія : світи, регіони, концепти [пер. з англ.]. К. : Либідь, 2004. 740 с.
4. Будз М. Д., Постоловський Р. М., Троян С. С. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії). К. : КІСУ, 2000. 120 с.
5. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002) : навч. посіб. К. : Либідь, 2004. 624 с.
6. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу: Навч. посіб. К.: Знання, 2006. 668 с.
7. Головченко В., Кравчук О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: Навчальний посібник. К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. 336 с.
8. Дахно І. І., Тимофієв С. М. Країни світу : довідник. К. : МАПА, 2005. 608 с.
9. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. Л. : Ліга-прес, 2005. 819 с.
10. Дубович І. Країнознавчий словник-довідник / І. Дубович. Львів: Видавничий дім „Панорама”, 2003. 580 с.
11. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002). Житомир : Фоліант, 2003. 560 с.
12. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії: Навч. посібник. Чернівці, 2004. 384 с.
13. Киридон А. М., Мартинюк В. О., Троян С. С. Словник-довідник. Міжнародні відносини. Країнознавство. Ч.1. Х.: Основа, 2011. 127 с.
14. Козик В. В., Панкова Л. А., Даниленко Н. Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посібник. К.: Знання, 2008. 406 с.
15. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. К.: ЦУЛ, 2010. 172 с.
16. Країнознавство: теорія та практика: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занька та ін. К.: Центр учбової літ., 2012. 528 с. (1 прим.)
17. Кузик С. Економічна і соціальна географія світу. Львів: Світ, 2003. 672 с.
18. Масляк П. О. Країнознавство: Підручник. 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2008. 292 с.
19. П'яст Н. Й., Стадній А. С., Радомська Л. А. Країнознавство: Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2011. 112 с.
20. Тимошенко Л. М., Сімахова А. О. Країнознавство: Конспект лекцій. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, 2016. 86 с.
21. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін. К., 2002. 470 с.
22. Уманців Б. Боснія і Герцеговина: суспільно-географічна характеристика. Львів: ЛНУ, 2004. 32 с.
23. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 444 с.
24. Чужиков В. І. Економіка зарубіжних країн. Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 308 с..
25. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К.: Логос, 2003. 631 с.

Додаткова література

26. Алексєєв Ю. М., Наулко В. І., Руденко Н. В. Країнознавство. Частина 1. Культура народів слов'янських країн. Навчальний посібник. К: КСУ, 2002. 121 с.

27. Андреева В. М. Політична карта світу. Населення світу / В. М. Андреева, Г. Д. Довгань. Харків: Вид. група «Основа», 2004. 160 с.
28. Безуглий В. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. / В. В. Безуглий, С. В. Козинець. К.: ВЦ «Академія», 2007. 688 с.
29. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки: Навч. посіб. К.: Либідь, 2004. 298 с.
30. Європейський Союз. Словник-довідник / Ред. М. Марченко. К.: К.І.С., 2005. 142 с.
31. Європейський вибір України. Навчальний посібник. Львів: Військовий інститут, 2007. 216 с.
32. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / За ред. С. П. Кузика. Львів: Світ, 2002. 450 с.
33. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування та етапи становлення. Навчальний посібник для студентів ВНЗ / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
34. Кузик С., Книш М. Економічна і соціальна географія країн Америки: Навч. посібник. Львів, 1999. 340 с.
35. Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О. С. Кучика. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 749 с.
36. Циганкова Т. М., Гордєєва Т. Ф. Міжнародні організації. К.: КНЕУ, 2001. 340 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
3. Одеська національна наукова бібліотека. URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>